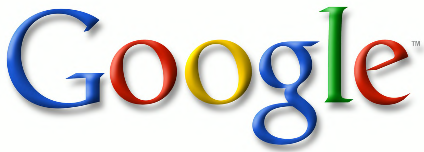

Dei
ub Numi
Vig

HISTORISK TIDSSKRIFT,

Fjerde Række,

udgivet

af

den danske historiske Forening,

ved dens Bestyrelse.

Redigeret

af

E. Holm,
Foreningens Secretair.

Tredie Bind.

Kjøbenhavn.

Bianco Lunos Bogtrykkeri.

1872—1873.

Indhold.

Har Christian Barnekov frelst Christian den Fjerdes Liv i Træfningen paa Skällinge Hede?

En kritisk Undersøgelse af

C. F. Bricka.

Ordene «Kongen min Hest, Fjenden mit Liv og Gud min Sjæl!» véd nu enhver at henføre til den Episode af Kalmarkrigen, da Christian IV paa Toget fra Vestergøtland til Varberg i Nærheden af dette Sted, paa Skällinge Hede, stødte paa en overlegen svensk Styrke under Hertug Johan af Østergøtland den 21. Febr. 1612 og, efter at hans Hest var styrtet, frelstes ved, at Adelsmanden Christian Barnekov overlod ham sin Hest under hint Udraab, der kun altfor fuldt skulde gaa i Opfyldelse, da den højsindede Redningsmand kort efter segnede for Fjendehaand. Men for hundrede Aar siden vidste ingen her i Landet noget om denne Begivenhed. Kjendskabet til den hidrører fra et Sagn, som, efter at det endelig er blevet gjort tilgængeligt for Almenheden, ikke har haft ondt ved at vinde almindelig Udbredelse, da det, naar man ikke kjendte nøjere til de ledsagende Omstændigheder, strax maatte vække Sympathi for sig. Det er altsaa det givne: paa den ene Side vore Kilders Tavshed, paa den anden Side det, i alt Fald tilsyne-

ladende, skjønne Sagn. Men Skjønheden er ikke nok til at bevare det; det maa have en indre Kraft, det maa være mærket med Sandhedens medfødte Præg, om det skal kunne modstaa Kritikkens Prøve. Det er ikke en ægte Fædrelandsfølelse, men usund Sentimentalitet, som vil omgjærde Traditionerne med en kinesisk Mur og udskriger den som profan Barbar, der vil undersøge, om det er andet end blodløse Skygger, vi tilbede.

Indtil for to Aar siden har Sagnet imidlertid undgaaet en saadan kritisk Prøvelse. Vel havde Wielselgren i Aaret 1834 hævdet dets Troværdighed, men han havde indskrænket sig til at samle nogle spredte Efterretninger om Christian Barnekovs Død og af den Omstændighed, at de historiske Kilder intet indeholde til Bekræftelse af Sagnet, fundet sig foranlediget til at gjøre et Udfald mod Historieskrivningen, som intet Hensyn tager til «Historiens Prydelser»[1]). Han gaar altsaa ud fra, at Sagnet har Ret. En virkelig kritisk Undersøgelse saa først Lyset i Aaret 1870, da Paludan-Müller foretog den[2]). Skjønt hans Afhandling som Del af et Skoleprogram strax er bleven spredt paa mange forskjellige Hænder, tør det dog antages, at den endnu ingenlunde er naaet om til alle rette vedkommende, til de Fagmænd, hvem Sagen særlig maa interessere, og jeg skal derfor, da mine Bemærkninger for en Del ere at betragte som rettede mod den, søge i al Korthed at fremsætte dens væsenligste Indhold, for saa vidt det angaar det Punkt, hvorom her ene er Tale.

Uden, som det synes, at kjende sin svenske Forgæn-

[1]) De la Gardiska Archivet V. 129—33.

[2]) C. Paludan-Müller, Om Christian Barnekovs Død i Træfningen paa Skällinge Hede Aar 1612, i Nykjøbing Kathedralskoles Program 1870, S. 1—38.

gers Arbejde, tager Forfatteren af en Ytring i F. Barfods «Fortællinger af Fædrelandets Historie»[1]) om, at Christian Barnekovs Minde hurtigt udviskedes af det danske Folks Hukommelse, Anledning til at paavise, at det danske Folk ikke har glemt Tildragelsen, eftersom det ikke har kjendt den. Hans Povlsen Resens Ligtale over Helten, Slanges omfangsrige Værk om Christian IV og Schlegels Bearbejdelse heraf saa vel som Holbergs Danmarks Historie omtale den ikke. Først 1785 berøres den af Scheel i hans «Udkast til Krigens Skueplads»; han har Efterretningen fra den svenske Litteratur. I en svensk Bog stod nemlig Fortællingen for første Gang at læse paa Tryk, det var i en Disputats, som 1751 udgaves af J. Grimbeck fra Varberg under Professor Brings Præsidium[2]). Den er med enkelte Afvigelser optaget i flere Skrifter om Halland, og i sin ældste Form opbevares den i Præstearkivet i Hvalinge i en Opskrift, som antages at hidrøre fra den anden Halvdel af det 17de Aarhundrede. Efter en kort, men ypperlig Udvikling af, hvad der er det betegnende for Mythen, Sagnet og Historien, gaar Forfatteren over til at prøve dette Sagn, som altsaa har holdt sig i den Egn, hvor Begivenheden forefaldt, og som har en Alder af omtrent 200 Aar (saafremt det er sikkert, at Optegnelsen i Hvalinge er fra den angivne Tid). At de forskjellige For-

[1]) 3. Udg. II. 91. Paludan-Müller opkaster (S. 4) det Spørgsmaal, hvor det er, at Christen Bording bruger det af Barfod anførte Udtryk, at «i Kalmarkrigen faldt Blomsten af den danske Adel, saa der blev kun Stubbe og visne Løv tilbage». Det er i et Brev fra Bording til Ole Worm, skrevet 3 Febr. 1613, se Ol. Wormii Epistolæ p. 3: «Flos Danicæ Nobilitatis hoc bello periit, supersunt caules, supersunt arida folia».

[2]) I Almindelighed angives Grimbeck som Forfatter. Er det ikke rimeligere at antage Skriftet for, i Analogi med saa mangfoldige andre svenske Disputatser, at være skrevet af den, der nævnes som Præses?

mer, hvori det foreligger, ere indbyrdes afvigende i Enkelthederne, at Tal og Navne vise sig at være urigtige, er kun af ringe Betydning over for Hovedsagen, hvorom de ere ganske enige.

Herimod lader sig vist ikke rejse nogen Indvending; Betragtet for sig alene indeholder Sagnet intet, der kan berøve det Troværdighed.

Derpaa søger Forfatteren at forklare Tavsheden fra dansk Side. Han finder ikke noget Bevis mod Sagnets Rigtighed deri, at et af en Præst paa Varberg skrevet Brev, der omhandler Krigsbegivenhederne indtil den 24. Febr. (1612), intet mælder om Christian Barnekovs Daad, skjønt det omtaler hans Død; dette Brev[1]) godtgjør kun, at Kongen, der var kommen til Varberg umiddelbart efter Sammenstødet paa Skällinge Hede, ikke har omtalt, hvorledes han er bleven reddet, og Forfatteren mener, at denne Tavshed hos Kongen nok lader sig forklare af en naturlig Ulyst til at udtale sig nærmere om den sørgelige Affære, hvis endelige Udfald for Barnekovs Vedkommende i Begyndelsen maatte være ham ubekjendt, og af den Travlhed, som har optaget hans Sind. I den første Maaned kan Kongen ikke heller have omtalt Sagen saaledes, at den er bleven almindelig bekjendt, thi ellers blev det uforstaaeligt, at Ligtalen ikke har et Ord tilovers om Begivenheden. «Men videre ere vi ikke berettigede til at gaa; vi tør ikke sige, at var Christian Barnekov død paa den Maade, Sagnet vil, da havde Kong Christian uskjønsom fortiet sin ædle Redningsmands berømmelige Daad; thi vi kjende ikke Kongens Ord eller private Omgivelser saa nøje, at vi skulde kunne vide, hvad han har sagt eller ikke sagt». Forfatteren kommer til det Resultat,

---

[1]) Trykt i Nye Dsk. Mag. II. 41—42.

at alle Betingelser ere tilstede for, «at Historien skal kunne anerkjende den mundtlige Overlevering som tro Bærer af en virkelig Begivenheds Hovedtræk. Vi lade derfor ikke Christian Barnekovs Offerdød udrive af vort Fædrelands Historie». —

Hvor dybt jeg nu end bøjer mig for Forfatterens Autoritet og kritiske Dygtighed, kan jeg dog umulig være enig med ham i Resultatet. For mig staar Tavsheden endnu som ubegribelig, ganske vist ikke som et aldeles ubetinget Dementi af Sagnet, men som noget, der sætter dette i et saa tvivlsomt Lys, at det i det højeste maa vedblive at være et løst, upaalideligt Sagn, indtil engang nu ubekjendte Oplysninger bestemt afgjøre dets Skjæbne. Man opfatte det ikke som Lyst til at fravriste en falden Helt noget af den Ære, der med Rette tilkommer ham, naar jeg her gjør et Forsøg paa at vise Sagnet tilbage indenfor dets rette Enemærker; man lægge Mærke til, at for mig i det mindste staar Sagen saaledes, at der maa vælges mellem tvende Onder: enten har Christian Barnekov ikke reddet sin Konge, og den skjønne Fortælling henvejres da; eller ogsaa har Christian IV fortiet, hvem han skyldte sit Livs Frelse, og da kastes en hæslig mørk Skygge over hans Karaktér, en Skygge, som vi dog nødig ville se der, hvor villige vi end kunne være til at indrømme hans mange andre Fejl.

Den 21. Februar faldt Christian Barnekov, den 26. Marts holdtes Ligtalen over ham, hvori der om hans Død blot siges, at han «med nogle andre er bleven forrasket af Mængden sammesteds (paa Vejen til Varberg) og saaledes omkommen». Man kan «trygt forudsætte», siger Paludan-Müller, «at Taleren har vidst om Ulykken, hvad den faldnes Enke og nærmeste Slægt vidste. De vidste altsaa heller ikke, at Mandens og Faderens Død var andet og mere end

almindelig Krigsulykke, thi utænkeligt er det dog, at de ved hans Grav skulde have fortiet det berømmeligste i hans hele Liv, havde de kjendt det». Man ikke alene kan, men man maa forudsætte, at Taleren har kjendt lige saa godt til Begivenheden paa Skällinge Hede som den efterlevende nærmeste Slægt; hvad Datidens Ligtaler indeholde af biografisk Stof, er kun at opfatte som Slægtens Ord, der lyde gjennem Præstens Mund. Men er det utænkeligt — og det er det tilvisse —, at Slægten skulde tie stille om det egentlige Lyspunkt i den faldnes Liv, bliver det da ikke lige saa utænkeligt, at den ikke skulde vide Besked derom, naar den var i Live, som kjendte til det, — Kongen? Man forestille sig Kong Christian nok saa optaget af Planer og Forretninger, nok saa betaget af Bekymring over Dronningens Sygdom, der blev til Døden, og dog vil man ikke kunne forstaa, at han ikke skulde faa et Ord over sine Læber om en Tildragelse, som maatte fylde hans Sind og atter og atter dukke op i hans Erindring, og som endelig var af den Natur, at den ikke godt kunde taale at forties. En Udvej er bleven tilbudt: ingen véd, hedder det, hvad Kongen har talt eller ikke talt, ikke heller, hvem han har haft om sig. Ja, det er sandt nok, dertil er vor Kundskab om hine Tider altfor tarvelig; men tør alligevel nogen bruge den anviste Udvej for saaledes at slippe bort fra Vanskelighederne og, idet han lader den være det, som skal bære Sagnet oppe og rense Kongen, mene, at han har gjort Kritikkens Fordringer fyldest? Der er ingen, som siger: vi vide, hvad Kongen har sagt; her tales kun om, hvad han ikke har sagt, og derom synes dog mere end én Omstændighed at vidne. Lader man i Tankerne Forholdene fra hin Tid passere forbi sig, hvorledes Adelen saa at sige dannede én stor Familie, knyttet sammen ved mangfoldige

Baand, og hvorledes særlig Christian Barnekov ved Ægteskab stod i den nøjeste Forbindelse med en saa vidt forgrenet og indflydelsesrig Slægt som Brahernes, bliver det næsten umuligt at tænke sig, at Kongen skulde have udtalt sig paa den Maade om Christian Barnekovs Daad, hvorpaa han alene kan have omtalt den, hvis den har svaret til Sagnets Beskrivelse, uden at disse Ytringer ad den ene eller anden Vej skulde naa til Familiens Øren. Lad saa være, at Kongen i de første to Uger efter den uheldige Fægtning urolig har flakket om i Nærheden af Krigsskuepladsen, der gik dog ikke mange Dage hen[1]), før han sad i Kjøbenhavn,

---

[1]) Paludan-Müller gjør (S. 29) opmærksom paa, at Kongen allerede d. 27. Febr. var i Kjøbenhavn, men det er ikke rigtigt. Man kan nemlig ikke altid af et Kongebrevs Dateringssted uddrage den Slutning, at Kongen har været tilstede der; i saa Tilfælde kunde man bevise, at han d. 21. Febr., samme Dag han fægtede i Halland, har været i sin Hovedstad (s. Jydske Tegn. VI. 27). Med Hensyn til det Dokument af 27. Febr. (i Hübertz, Aktstykker vedk. Aarhus II. 27—28), som skal bevise hans Nærværelse i Kjøbenhavn denne Dag, maa desuden bemærkes, at vi her udtrykkelig se, at det ikke er forsynet med hans Underskrift. Ere Kongebrevene udfærdigede fra andre Steder end Kjøbenhavn, er der imidlertid stor Sandsynlighed for, at Kongen har været tilstede. Hans Opholdssteder i den første Maaned efter Træfningen paa Skällinge Hede lade sig saaledes bestemme: Indtil d. 25. Febr. var han i Varberg, men denne Dag forlod han dette Sted (Gl. kgl. Saml. 4°, Nr. 2609) og drog til Halmstad, hvor han forblev lige til den 4. Marts (ifølge Skaanske Tegn. III. 483 f.; Skaanske Reg. III. 411 f.; Sjæll Tegn. XX. 443; Sjæll. Reg. XV. 416; Jydske Tegn. VI. 27 f.). Det er dog muligt, at han i disse Dage har gjort mindre Udflugter omkring i Egnen; fra 29. Febr. og 1. Marts har jeg saaledes ikke truffen noget Kongebrev, men at han den først nævnte Dag i alt Fald ikke har været i Kjøbenhavn, fremgaar af et Brev, som er skrevet til ham herfra paa den Dag (i Ny kgl. Saml. 4°, Nr. 1006 b). Fra 5. til 21. Marts ere alle Kongebreve udstedte i Kjøbenhavn (det bliver for vidtløftigt at citere dem), men den 21. og 22. har han aflagt et Besøg paa Frederiksborg (Sjæll. Reg., Ausländ. Registrant).

omgiven af et Hof, der vel paa Grund af Tidsomstændighederne maa tænkes noget indskrænket fra den Tilstand, hvori det befandt sig under fredelige og lykkelige Forhold, men som derfor ikke maa opfattes som alene bestaaende af Tyende og Vagtmandskab. Her sad Kong Christian, men sikkert vil ingen tænke sig ham i alle disse Dage kun opfyldt af Fremtidsplaner eller med hele Opmærksomheden beslaglagt af Øieblikkets Krav og huslig Sorg; nej, der kom Timer, da Haand og Øje hvilede og Sindet havde Ro, da Tanken nødvendig maatte henvende sig ogsaa paa det forbigangne. Hverken naar Maaltidets Fritime eller de lange mørke Vinteraftener indfandt sig, var han den Mand, der tavs murede sig inde i Slottets Sale, udelukkende sig fra Omgang med dem, der vare i hans umiddelbare Tjeneste, eller fra de Adelsmænd, som Hovedstaden til enhver Tid maatte tælle inden for sine Mure. Og naar da Maaltidet krydredes med Samtaler, naar en fortalte et Krigsæventyr, en anden berømmede sine egne eller en Kammerats Bedrifter, saa vil ingen, der har set det Billede, som lyser os imøde fra Kongens Breve og Ord, tro, at han, den frejdige Mand, intet har mælet om Christian Barnekovs sidste Gjerning. Og naar Vinternattens Mørke lagde sig over Borg og Stad, saa kan han ikke tavs have rystet de Tanker af sig, som da maatte opstaa. Ikke blot den ene Adelsmand vilde meddele den anden Kongens Ord, Kløften mellem Stænderne var ikke saa stor, som den siden blev; det var jo desuden Krigstid, da Følelsen for Fædrelandet maatte være varmere, og den faldne Helt maatte ved sin Daad vinde alle Dannemænds Hjærter. Den Mand, som holdt Ligtalen, Hans Resen, var Professor ved Universitetet, men, skjønt værende i samme By som Kongen, erfarede han intet. Fra den 21. Febr. til den 26. Marts er

der Tid nok, mer end Tid nok til, at det kongelige Udsagn kan naa fra Slottet til Sørgeskaren ved Graven.

Som endnu mere overbevisende om Kongens Tavshed kunde maaske tilføjes, at Ligprædikenen først er udkommen 1613[1]), men da jeg ikke med Bestemthed tør fremsætte noget om Forholdet mellem den i Virkeligheden holdte og den trykte Tale, skal jeg nøjes med at henstille til Eftertanke, om det ikke synes at være mildest talt besynderligt, om man, naar man efter Talens Afholdelse havde erfaret en Omstændighed, der kastede den største Glans over den hedengangne, ikke skulde indflette en Beretning derom i det Skrift, der nærmest maa betragtes som et Monument til hans Forherligelse. Giver man mig Ret heri, er der altsaa sandsynlig gaaet et helt Aar, uden at Kongens Ord har naaet dem, de især maatte berøre.

Ikke nok hermed, men endnu mærkeligere bliver det dog, at vi endnu halvhundrede Aar senere træffe Slægten i samme Uvidenhed om, hvad der var sket paa Skällinge Hede. I det store kongelige Bibliothek opbevares nu en Vaabenbog, som oprindelig maa være bleven indrettet af Christian Barnekov den yngre, en Sønnesøn af vor Helt, eller maaske snarere af en af hans Hustruer. Han var født 1626 og ægtede 1651 Else Rammel; efter hendes Død blev han gift med Birgitte Skeel og døde 1666[2]). Foruden Vaabner indeholder Bogen enkelte historiske Notitser, og, som naturligt er, høre de til Barnekovernes Slægt føjede til de vidtløftigste. Men medens Forfatteren her véd at fortælle om en af sine ældre Forfædre: «Morten Bernekov sprang af sin Vogn ved Kjøge Kro, og som han holdt sit Værge for

---

[1]) Fortalen er dateret d. 26. Marts 1613.
[2]) Anrep, Svenska Adelns Ättar-Taflor I. 123.

sig, faldt det ud af Balgen, og han sprang derpaa, saa han døde», har han om sin Bedstefader kun den Bemærkning tilovers: «Christen Bernekov til Vidskøfle, som vel havde studeret og in Oriente peregrineret, var forlenet med Malmøhus og Landskrone, blev slagen af Svensken i Halland i den Strid Anno 1611»[1]).

I et lille Skrift om Familien Barnekov, som udkom 1790 i Lund, hedder det: «Med hvor stor Kjærlighed Kongen omfattede (Christian) Barnekov, og hvor meget han hædrede ham, kan ses deraf, at han befalede Sigvard Grubbe at rejse til Enken for at bevidne hende hans Sorg over Mandens Død og paa enhver mulig Maade sørge for hende og Børnene»[2]). Det vil være bedst ikke at udtrykke nogen Tvivl om Rigtigheden af denne enestaaende og noget overraskende Efterretning[3]). Men om vi ogsaa holde os til hvert Ord i den, komme vi dog derved ikke et Skridt ud over dem; de sige kun, at Kongen viser Enken Del-

---

[1]) Vaabenbogen findes i Thottske Saml., Fol., Nr. 1105, hvor Bibliotheksassistent N. Jacobsen har gjort mig opmærksom paa den. Foran paa Bindet have Christian Barnekov og Birgitte Skeel skrevet deres Navne; det første Vaaben er Familien Rammels, det andet Barnekovs. Efter Mandens Død beholdt Fru Birgitte Skeel, som ægtede Knud Thott, Bogen, hvilket fremgaar af Udskriften paa et Brev, som endnu ligger i den.

[2]) Disputatio gradualis analecta illustris familiæ Barnekovianæ genealogiam illustrantia exhibens, quam, præside G. Sommelio, publ. examinandam proponit S. S. Nibelius p. 27.

[3]) Hvorfra skriver den sig? Ikke fra Sigvard Grubbes Dagbog. Forf. har haft Optegnelser af et Medlem af Familien, General Christian Barnekov (f. 1694, † 1762), men Lagerbring, der skyldte samme Mand (hvis historiske Interesser ogsaa ere bekjendte af Nyerup, Langebekiana S. 202, 205, 326) Oplysninger om Familien, har i sine Samlinger til dens Historie (i Samling af åtskilliga Handlingar och Påminnelser, som förmodeligen kunna gifwa Lius i Swänska Historien, III. (Lund, 1758) S. 114—191) intet om Sigv. Grubbes Sendelse. Den maa tænkes at være gaaet for sig ikke mange Dage efter Ulykken.

tagelse, fordi hendes Mand er falden, ikke fordi han er hans Redningsmand, hvorom den svenske Genealog ogsaa er uvidende. Ret overvejede pege de vel i Grunden netop i samme Retning som alt det øvrige; thi hvor er det muligt, at Kongens Sendebud ikke skulde have en Stavelse tilovers om det, der vel ganske vist ikke kunde betage Sorgen sin bitre Smerte, men dog maatte bringe Hjærtet til at svulme af stolt Glæde over Husbondens ærefulde Daad? Har Christian IV — forudsat Sagnets Paalidelighed — afsendt hin Adelsmand uden at underrette ham om Hovedsagen og uden at paalægge ham at udtrykke hans Tak til Enken, da er hvert Forsøg paa at redde hans Minde frugtesløst, og det, han satte til paa den hallandske Hede, betydeligere end det, han, takket være Christian Barnekov, frelste. Lige saa lidt som det gaar an at mene, at han nok kunde have Tid til at give Sigvard Grubbe det ene Hverv, men ikke det andet, lige saa lidt er det tænkeligt, at denne skulde undlade at omtale, hvad der var ham paalagt, og at han ikke kan have talt, som Sagnet vil, derfor borger Ligtalens Tavshed og Familiens Uvidenhed. Naar den samme Efterretning lader Kongen befale at drage Omsorg for den faldnes efterladte, træder den i bestemt Modstrid med, hvad der virkelig skete; men derom senere.

Sammenlignet med den Tavshed, Familien iagttager, har den, der viser sig hos andre samtidige, kun underordnet Vægt, men nogles Ytringer bør dog maaske samles. Den 11. Marts fik Eske Brock, Lensmand paa Dronningborg (Randers), Brev fra Kansleren om den uheldige Fægtning, hvor blandt andre ogsaa hans tilkommende Svigersøn Sten Rosensparre havde maattet lade sit Liv. I sine Dagbøger har Eske Brock indført dette og nævnet Christian Barnekov blandt de faldne, men der er ingen Antydning

af, at der er noget at mærke ved den sidst nævntes Dødsmaade[1]). I Kjøbenhavn udkom i Marts Maaned et plattysk Flyveskrift om Krigsbegivenhederne i de sidste tre Maaneder[2]); ogsaa det indskrænker sig til at nævne Christian Barnekov blandt de faldne. Gaa vi lidt længer ned i Tiden til et Tidspunkt, da det paa den ene Side maa antages, at Beretningen maatte være kommen ud blandt Folk, og paa den anden Side Begivenheden var saa nær, at Interessen for de handlende Personer endnu var levende, støde vi paa samme underlige Tavshed. Hr. Anders Pedersen Perlestikker, som 1613 i sin Alders 27de Aar var bleven dimitteret fra Odense Skole, skrev 1619, efter at han Aaret tilforn var bleven Sognepræst i Nakskov, «en kort Fortegnelse paa hvis sig haver tildraget udi min Tid». Han nævner ogsaa her — ikke uden Fejl i Navne og Aarstal — de faldne Helte, men Christian Barnekov fremhæves ej som den, der frelste Kongen[3]). Ovre hinsides Øresund, hvor Fortællingen lettest maatte vinde Udbredelse, levede dengang den lærde Præst Bertel Knudsen Aqvilonius († 1650). I sine utrykte Optegnelser til den danske Adels Historie siger han om Christian Barnekov, at han fandt Heltedøden («døde heroico obitu») i Kamp mod Rigets Fjender[4]). Nu

---

[1]) Mag. t. d. danske Adels Hist. I. 9, 10. Man synes hertillands oftere at have overset, at et udførligt Uddrag af Dagbogen fra 1612 er meddelt i Hallenberg, Svea Rikes Hist. und. Gustaf Adolf, II. (Stockh. 1790) S. 837—63, hvor den imidlertid er tilskreven Oluf Rosensparre, sikkert fordi der staar (21. Febr.) «min Søn» Sten Rosensparre.

[2]) Nye Tydinge vth Koppenhagen, wat de vnseren in vorgangen Monat Decembris 1611 Januario vnde Februario beth vp den Martio 1612 in Schweden vorrichtet, vnde ock wat enen wedderfahren sy. Erstlick Gedrückt tho Koppenhagen, Im Jahr 1612. 8 Blade. 4°.

[3]) Nyt hist. Tidsskr. V. 151.

[4]) Saml. af Handll. och Påminnelser, utg. af S. Bring, III. 190. Naar

vil maaske dette Udsagn blive grebet med Begjærlighed af dem, som ville forsvare Sagnet. De ville maaske gjøre gjældende, at naar Hr. Bertel Knudsen i sine kortfattede Optegnelser udtrykker sig saaledes om Christian Barnekov, maa der være noget ualmindeligt ved hans Død, og de ville maaske endog, anvendende et meget yndet Træk, fremkomme med den Bemærkning, at vi ikke maa vente, at Datiden skulde tale i de samme Toner, som Nutiden vilde istemme ved en lignende Lejlighed. Men hvad den første Indvending angaar, maa det være nok at bemærke, at Ber-

---

er denne Optegnelse skrevet? Spørgsmaalet lader sig næppe besvare, da et Arbejde som Bertel Knudsens »pro Danica nobilitate ostendenda prodromus» ikke lader sig tænke fremstaaet uden ved en gjennem Aaringer fortsat Indsamling. Derimod kan man maaske komme efter, naar den endelige Redaktion af Stoffet er sket, eller naar den sidste Haand er lagt paa Værket. Herpaa skal jeg dog ikke gjøre Forsøg her, da det ligger ganske uden for Opgaven, men blot bemærke, at det Exemplar, som findes i Thottske Saml., 8°, Nr. 525, maa være skrevet efter 1632, da det omtaler Frands Rantzaus Død, som indtraf i dette Aar; men er det Originalen? — Det er forunderligt, at Bring (Lagerbring), som i disse Samlinger har meddelt betydelige Bidrag til Barnekovernes Historie, ikke med et Ord nævner den Oplysning om Fægtningen paa Skällinge Hede, som 7 Aar tidligere for første Gang havde staaet at læse i en under hans Præsidium udgiven Disputats. — De haandskrevne Beretninger om Kalmarkrigen i det store kongelige Bibliothek, som jeg har undersøgt, og som nævne Christian Barnekovs Død (Gl. kgl. Saml., Fol., Nr. 874, 878; 4°, Nr. 2608—09. Ny kgl. Saml. 4°, Nr. 998—99, 1003, 1005. Thott. 4°, Nr. 1626), indeholde intet om, hvad Sagnet beretter. Der er, som man ser, nok af dem, men i Virkeligheden er der kun et Par forskjellige; Resten er Afskrifter af dem. At man forgjæves for Sagnets Skyld henvender sig til Beskrivelser i udenlandske Skrifter — som f. Ex. E. v. Meteren, Niderlendischer Historien ander Theil (Arnhem 1614) p. 662 (eller Meteranus novus, II. (Amsterd. 1640) p. 271) og G. Baudertius, Memoryen ofte cort Verhael der gedenck-weerdichste so kercklicke als werltlicke gheschiedenissen 1603—1624 (2. Ed. Arnhem 1624), 4. Bog S. 220 —, er vel unødvendigt at tilføje.

tel Knudsens Ord vel ikke modbevise Sagnet, men heller ikke kunne bekræfte det; de sige alene, at Christian Barnekov er falden i hæderlig Kamp, og det vil ingen benægte. Den anden Indvending — om den bliver fremsat — grunder sig paa en af de gyldigste Regler for den historiske Opfattelse, som der gives: at bedømme enhver Tidsalder efter dens egen Maalestok. Faa Regler ere af saa uimodsigelig Værdi, men faa Sandheder ere blevne i den Grad misbrugte. Man har saa ofte sagt, at Fortiden saa denne eller hin Sag i et vidt forskjelligt Lys fra det, hvori vi nu se den, men ofte, altfor ofte, har man glemt det vigtigste — Beviset. Derved er der opstaaet saa mange Misfostre i den historiske Litteratur, idet Forfatterne, ledede af en sygelig Interesse for det forskudte eller af en ubeldig Jagen efter Originalitet og Effekt, vilde gjøre det gamle helt om og vise, at, hvad vi tro er sort, egentlig er hvidt. Udeladende ethvert Bevis for deres Paastandes Rigtighed, fremsætte de dem med dristig Sikkerhed, og — det store Publikum lader sig narre, Hensigten er opnaaet. De vinde desuden den Fordel ved at kaste Bevisbyrden over paa Modstanderne, at disse ofte tie stille, thi det er sikkert nok, at det tidt er langt vanskeligere at modbevise end at bevise noget. For saa vidt der nu ikke er fremstaaet nogen, som har sagt: i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede var Opfattelsen af en Adelsmands Pligter saadan, at man i hans Opofrelse for at redde sin Konges Liv ikke saa noget overvættes fortjenstligt, ere mine Bemærkninger mod Misbrugen af den nævnte Grundregel maaske overflødige, og for saa vidt i Fremtiden en vil tage hin Sætning op og uden videre holde den som Skjold over det skrøbelige Sagns Hoved, ville de ikke være tilstrækkelige til at forhindre dette. Men ad en anden Vej, ad den direkte Bevisførelses sikre Vej lader sig bestemt afgjøre,

hvilke Begreber Datiden havde med Hensyn til det her berørte Punkt.

I September 1605 var Sverrigs Konge Karl IX stedt i Livsfare under Krigen i Lifland, men en liflandsk Adelsmand Henrik Wrede opofrede sig og frelste ham. Karl skriver en Uge derefter til Rigsraadet: «Hesten styrtede under os, og havde en Liflænder, Henrik de Wrede, ikke været, vare vi, levende eller død, falden i Fjendens Hænder». Ikke alene gaves der det følgende Aar flere Forleninger til Wredes efterladte som Gjengjæld for hans frivillige Opofrelse[1]), men endnu et halvt Aarhundrede senere trode Dronning Christine, at hun stod i Gjæld til sin Farfaders Redningsmand, og ophøjede af den Grund hans Sønner i Friherrestanden[2]). Er der nogensomhelst Grund til at antage, at man nærede andre Anskuelser om denne Sag i Sverrig end i Danmark? Skjæbnen vilde, at Christian IV engang senere kom i samme Situation som paa Skällinge Hede. Det var i Trediveaarskrigen, i Slaget ved Lutter am Barenberg Aar 1626. Da hans Hest styrtede, sprang hans Staldmester Wenzel Rothkirch ham til Hjælp, fik ham op af Grøften og overlod ham sin Hest, og paa den undslap han. Heldigere end sin Forgænger undgik Rothkirch ikke alene Døden, men endogsaa Fangenskabet[3]). Hvorledes Kongen bar sig ad mod denne sin Redningsmand, derom vidner den over denne holdte Ligtale, naar den siger: «hvilken Troskab og Tapperhed Hs. Majestæt og naadigst erkjendte og altid elskede hannem højt baade for det og anden

---

[1]) Geijer, Svenska Folkets hist. II. 385—86.
[2]) Anrep, Ättar-Taflor IV. 654.
[3]) Slange S. 571 og efter ham mange nyere Forfattere angive, at W. Rothkirch blev fangen. Allerede Schlegel (Overs. af Slange

hans Skikkeligheds Skyld»[1]), og derom vidne ogsaa de Æresbestillinger og Forleninger, som bleve Staldmesteren til Del.

Karl IX sørgede for Henrik Wredes Familie, Christian IV belønnede Wenzel Rothkirch. Det er da ikke for meget forlangt, naar vi vente at se lignende Erkjendtlighed udvist mod Christian Barnekovs Enke og Børn. Vi have erfaret, at om Kong Christian har talt, maa Ordet ikke være kommet langt over hans Læber; hvad gjorde han da? paa hvilken Maade søgte han i Gjerningen at lægge sin Taknemmelighed mod sin Redningsmand for Dagen? Hidtil har man, mig bevidst, ikke kunnet pege paa én eneste Handling, der kunde anses som en ringe Afbetaling paa den store Gjæld. I rigtig Følelse af, at noget saadant maatte opvises, har den barnekovske Familietradition, der, som naturligt var, med Interesse holdt fast paa Sagnet, fremhævet, at Kongen overlod Heltens Efterkommere Ralswik Gods[2]); men Traditionen er paa urigtigt Spor her, den maa endogsaa være opstaaet temmelig sent, ellers kunde den ikke saaledes tage

---

II. 292) har dog gjort opmærksom paa, at Ligtalen fortæller, at Rothkirch fulgte med Kongen til Wolfenbüttel, og at hans Navn ikke forekommer i Listen over Fangerne. Denne Liste findes i Auszfürliche, gründtliche Relation, welcher gestalt den 27. Augusti Anno 1626 der König in Dennemarck vnd desselben gantze Armada bey Luther gäntzlich zertrent . . . worden. Augsburg 1626. 4°. Den er optaget i adskillige større Skrifter, f. Ex. Londorpii Acta publ. III. (1668) S. 879—80 og Aitzema, Saken van Staet en Oorlogh, II. (1657) S. 139—40, senest i G. Lichtenstein, Die Schlacht bei Lutter am Barenberg (1850) S. 148—50. Den sidst nævnte Forfatter lader rigtig (S. 141) Rothkirch undkomme. I Slaget havde Kongen, allerede før han fik Staldmesterens Hest, maattet skifte Hest, da hans egen var styrtet.

[1]) Er. Er. Pontoppidans Ligprædiken (Kbh. 1656) S. 246.

[2]) J. C. Barfod, Märkvärdigheter rör. Skånska Adeln (Stockh. 1847) S. 254.

fejl af Forholdene. Godset Ralswik, som laa paa Rygen, havde, da Christian Barnekov faldt, i over 100 Aar været i Slægtens Eje; det var et Arvelen. Selv om Christian IV har udstedt et nyt Lensbrev til Christian Barnekovs Børn paa Godset, ligger deri ikke det ringeste Tegn paa særlig Naade. Det var en retmæssig Fordring, som var opfyldt, og intet andet[1]).

Da Christian Barnekov faldt, var han Lensmand over Landskrones Len[2]). Forgjæves vender man sig herhen for her at finde Spor af den kongelige Belønning: allerede den 13. April gaves Lenet til Tage Ottesen Thott til Eriksholm[3]). Nu har man vistnok Grund til at sige, at Krigsforholdene ikke tillode, at et saa betydeligt Len i den Landsdel styredes af en Kvinde, men Sagnets Forkæmpere ville dog føle sig skuffede, naar de se, at der ikke lader sig fremvise noget, der kan kaldes en Belønning eller Erstatning fra Kongens Side[4]). Og herved bliver det ikke, Skuffelsen bliver

[1]) Jvfr. Barfod, Skånska Adeln S. 243, 245. I det Aktstykke, hvorved Frederik II d. 15. Juni 1582 forlenede Brødrene Johan og Christian Barnekov med Ralswik for dem og deres Arvinger udtales den Forpligtelse for dem, at de og deres Lensarvinger »schuldig und pflichtig sein sollen die Lehn, so offt dieselben zu Fahlle kommen, bei unns und unsern Nachkommen am Reich Dennemarcken underthenigst zusuchen und zuempfangen«. Original paa Pergam. i Geh. Ark.

[2]) Lensbrevet af 30. April 1602 i Skaanske Reg. III. 179—81.

[3]) Skaanske Reg. III. 422.

[4]) Har Sigvard Grubbe, som ovenfor omtalt, virkelig faaet Ordre til at sørge paa enhver mulig Maade for Familien, kan derved alene forstaas, at han skulde vise den saadanne Opmærksomheder som den ene Privatmand kunde vise den anden. — Christian Barnekov var efter hans Broder Johans Død bleven Formynder for dennes Børn. Nu udgik der d. 26. April Befaling til Eske Krafse, at han skulde overtage Værgemaalet, og Fru Margrethe Brahe, Christian Barnekovs Enke, fik et Par Dage senere Ordre til »med den allerførste Lejlighed« at overlevere Johan Bernekovs

endnu større, naar endelig den Oplysning kommer til, hvorpaa der ved Siden af Ligtalens Tavshed og Slægtens Uvidenhed om Offerdaaden maa lægges den største Vægt. Som saa ofte var Tilfældet, naar en Lensmand paa den ene eller anden Maade fratraadte sit Len, at han efter at have gjort Rede for de Pengesummer, der vare gaaede gjennem hans Hænder, blev Kongen mer eller mindre skyldig, saaledes var det ogsaa Tilfældet med Christian Barnekov, der jo var falden, før hans Regnskabsaar var tilende, hvilket først indtraf d. 1. Maj, og hvis Bo derfor ved Regnskabernes Opgjørelse fandtes at være i Gjæld til Kongen. Man stemme nu sine Fordringer til Kongens Ædelmodighed og Taknemmelighedsfølelse saa dybt ned, som man vil, man opgive Paastanden paa at ville høre en lovprisende Udtalelse fra ham og se en kongelig Gave rakt den Kreds imøde, hvis Støtte var bortreven, dybere kan man ikke gaa ned end til at erklære sig tilfredsstillet, om man blot ser ham eftergive Gjælden. Men selv denne tarvelige Tilfredsstillelse undes ikke; et Aktstykke af en ubøjelig Natur staar i Vejen. Den 28. Oktober 1614 gjør Christian IV [1] vitterligt, at Fru

Værgemaal til Eske Krafse i Nærværelse af Anders Dresselberg og Mogens Gjø, hvilke to Adelsmænd det paalagdes at have »grangivelig Indseende med, at denne Værgemaals-Levering maa gange christelig og ret til, og dersom fornødent gjøres, at I da lader Skovene besigte, saa forne Johan Bernekovs Børn i altingest intet andet vederfares end den Del ret og billigt være kan«. 2. Sept. fik de samme to Befaling til at »besigte Bygningen paa afgangne Johan Bernekovs Børns Ødegaarde og Ladegaarde og det siden fra sig under deres Hænder og Segl give beskrevet« (Sjæll. Tegn. XX. 455—57, 467. Saml. af Adelsbreve i st. kgl. Bibl. Fasc. 2). Enhver vil finde det ganske billigt, at Landets Overhoved strængt paaser, at der ikke tilføjes de umyndige Tab; men hvorfor fattes enhver Antydning af, at han selv vil erstatte, hvad der mulig maatte mangle?

Margrethe Brahe, Christian Barnekovs Efterleverske, »har nu paa fornævnte hendes Husbonds Vegne endeligen gjort os gode Rede og Regnskab for al vor og Kronens Rente og Indkomst» af Landskrones Len, idet hun har indbetalt i Rentekammeret den resterende Sum af 1898½ Daler 1 Ort 5 Skilling[1]). Dette Aktstykke og saa Sagnet! Det ene koldt, men bestemt, det andet varmt, men i al sin glimrende Skikkelse dog saa usikkert! Enhver, som ikke, døv for Videnskabens Krav, blindt sværger til Digtningens Fane, maa erkjende, at her er en skærende Modsætning: Aktstykket og Sagnet pege hvert i sin Retning. Ordene i den kongelige Kvittering ere saa klare, at de paa ingen Maade tilstede den Tydning, at Kongen har strøget Gjælden, og desuden vide vi, at Enken for at rejse Pengene, maatte — gjøre et Laan. To Dage før hin Kvittering udstedtes, laante hun 2000 Daler af Kommunitetet, og at det ikke var en kun forbigaaende Pengeforlegenhed, hvori hun befandt sig, godtgjør den Omstændighed tilstrækkelig, at endnu 4 Aar efter var denne Gjæld ikke betalt[2]). Dengang var Fru Margrethe imidlertid ikke mere[3]), men ved en mærkelig Skjæbnens Tilskikkelse skulde hendes Børn paany komme i Gjældsforhold til Kongen, da Kommunitetet 1618 overlod ham hendes Gjældsbevis. Hvad Kongen havde forsømt over for Enken, kunde han nu, skjønt temmelig sildig, indhente med Hensyn til Børnene. Men nej, ogsaa denne Lejlighed lader han ubenyttet. Foreløbig foretog

---

1) Bring, Handll. och Påminnelser III. 186—89.

2) Danske Samlinger VI. 133.

3) Sigvard Grubbe skriver 3. Decbr. 1617: »Lundiæ ad exeqvias Dnæ Margarettæ Brahe relictæ Ch Barnechovij» (Uldallske Mnskr., 4°, Nr. 449). Det er altsaa urigtigt, naar hendes Død henføres til 1618 (Danske Herregaarde, 3. Bd. under Løvenborg).

han intet Skridt; som den rige Pengemand havde han ikke ubetydelige Kapitaler staaende ude[1]), og Barnekoverne kom da med ind i Debitorernes lange Række. Men Tiderne forandrede sig, der blev Krig. Og da udgik der Brev til «ærlig og velbyrdig Hans Bernekov til Tølløse og andre afgangne Christen Bernekovs Arvinger». Det var Kongens «naadigste Befaling og Vilje», at de skulde betale de 2000 Daler med efterstaaende Rente til alle Helgens Dag «uden al Forhal og Forsømmelse»; «her efter I Eder endeligen haver at rette og Eder selv saa vel som Eders afgangne Møders Forlovere for Skade, Maning og anden Ulejlighed at tage vare»[2]).

Saaledes er Sammenhængen, nu har man Valget. Vil man antage, at Folkeaanden, som nu Slægt efter Slægt har bevaret den danske Konge i kjærlig Erindring og med venligt Sind søgt at dække hans Fejl i Erkjendelsen af hans gode Hjærtelav, har ladet sig vildlede af et ydre Skin til at overse den hule Virkelighed? Eller vil man antage, at det hallandske Sagn, blottet, som det er, for ethvert historisk Støttepunkt, kun er et Foster af Folkets Æventyrdrømme? En Mellemvej synes umulig. Hvorledes jeg har stillet mig til Sagen, fremgaar tilstrækkelig af det foregaaende. Medens Christian IV i Ord og Gjerning takkede den Mand, som 14 Aar senere frelste hans Liv, var han karrig mod Christian Barnekovs Minde og Slægt; den døde Mand kunde intet fordre, Slægten vidste intet; kun ovre i Halland sneg Sagnet sig om fra Mand til Mand. Men nu staar det Ansigt til Ansigt med Kongens Manes; nu maa der ydes Ret og Retfærdighed; hvad Vinternatten skjulte med sit Slør, maa nu opklares — saavidt

---

[1]) Nyt hist. Tidsskr. IV. 315 f.

[2]) Saml. af Adelsbreve i st. kgl. Bibl. Fasc. 2.

det lader sig gjøre. Intet Øjeblik har jeg da efter de foreliggende Oplysninger taget i Betænkning at optræde mod Sagnet for at vise dette hallandske Hittebarn bort fra det Højsæde, man har villet indrømme det i den Tro, at det var født til Verden i den højtidelige Time, da Christian Barnekovs Sjæl fór til Himmels, og anvise det en mere beskeden Plads, fjærnt fra Storhedens og Sandhedens ægtefødte Sønner.

Et Bevis, som ene hentes fra Tavshed, er som bekjendt misligt. Naar jeg alligevel her har taget min Tilflugt til det, er det sket, fordi det er det eneste, som nu kan føres mod Sagnet. Glipper Beviset, staar Sagnet urørt. Der vil komme en Tid, da meget, som nu er ukjendt eller kun dunkelt, vil træde frem i fuld Belysning; da vil maaske — det maa udtrykkelig bemærkes — ogsaa en Efterretning dukke frem, der kan løse Spørgsmaalet, saa al Tvivl maa forstumme. Det er jo muligt — thi intet maa forsværges —, at den giver Sagnet Ret, og da har jeg fejlet. Men saa længe det ikke er sket, saa længe Kongens sammenpressede Mund ikke har aabnet sig til ærlig Taksigelse og hans lukkede Haand ikke opladt sig til kongelig Gavmildhed, saa længe maa jeg i det Tavshedens Mørke, som hviler over Christian Barnekovs Død, se en Bekræftelse paa Rigtigheden af det Resultat, hvortil jeg er kommen, at Sagnet er i det højeste usandsynligt. Et umiddelbart Modbevis, der ligefrem godtgjør Sagnets Usandfærdighed, lader sig vanskelig tænke.

Erindringer fra Aarhuus Cathedralskole i de første 6 Aar af indeværende Aarhundrede.

Ved **H. H. Blache** [1]).

Forfatteren af nærværende Blade har troet, at en nogenlunde i det Enkelte gaaende Skildring af Tilstanden i een af vore lærde Skoler ved Begyndelsen af indeværende Aarhundrede, som et lidet Bidrag til Skolevæsenets Historie i Almindelighed, i det Mindste for en Deel Læsere ikke vilde være uden Interesse. Da hans egen Skoletid netop falder sammen med Aarhundredets første Sexennium (1800—1806), kan han, støttende sig paa egen Erfaring og den Friskhed, hvormed de i den tidligere Alder modtagne Indtryk pleie at fastholdes i Hukommelsen, gjengive et tro og nogenlunde udførligt Billede af et Skoleliv paa den Tid; og da der af dem, der samtidig med ham freqventerede Skolen, nu kun ere meget faa tilbage, er det ogsaa omtrent den yderste Tid, da en saadan Skildring vil kunne leveres. Siden den Tid ere nu omtrent 60 Aar forløbne, og da alle de ældre Vedkommende for længe siden ere aftraadte fra Skolens og Livets Skueplads, bliver det muligt, uden at krænke nogen Levende, i Overeensstemmelse med Sandheden at skildre Tilstanden, som den dengang var. Den

---

[1]) forh. Rector ved Aarhuus Cathedralskole, død i Kjøbenhavn 1871.

Frihed, som derved er Forfatteren givet, har han ogsaa isinde at benytte, idet han gjerne skal indrømme Enhver den ham tilkommende Fortjeneste, men heller ikke skal undlade at fremdrage, hvad eller hvem der efter hans Overbeviisning fortjener at dadles.

Som bekjendt var det lærde Skolevæsen i vort Fædreland paa den Tid i en Overgangstilstand, og en gjennemgribende Reform havde allerede fundet Sted i nogle af de danske og norske Skoler (Kjøbenhavn, Odense og Christiania), men var endnu ikke kommen Aarhuus Skole tilgode. Denne, som vel alle de øvrige, skjøndt i forskjellig Grad, bar derfor endnu i mange Maader Fortidens Præg, og af den ældre og ældste Skoles Væsen og Indretninger var der kun altfor meget tilbage. Vel kan det ikke negtes, at Tidsalderens Fremskridt i Cultur og Humanitet ogsaa her i ikke ringe Grad kom tilsyne; men alligevel maatte Reformen, da den endelig i Aaret 1806 naaede Aarhuus Cathedralskole, staae i en skarp Modsætning til det i mange Maader brøstfældige Gamle, der havde overlevet sig selv. Vi Disciple, der stode i Drengeaarene eller den tidligste Ynglingsalder, havde vel ikke været i Stand til at fælde en aldeles rigtig Dom over Alt, hvad der gik for sig med os og omkring os; men det kunde dog ikke være andet, end at de meest paafaldende Mangler og Abnormiteter og de værste Misgreb fra adskillige af Lærernes Side maatte blive os indlysende. Alligevel var det dog først siden, efterat vi havde forladt Skolen, at det med fuld Klarhed gik op for os, i hvor høi Grad den havde trængt til en Regeneration, og at vi maatte komme til den sørgelige Erkjendelse, at en stor Deel af vor Ungdomstid havde været spildt eller maadelig anvendt, og at det blev nødvendigt for os ved Anstrengelse saavidt muligt at erhverve os de Kundskaber

og den aandelige Udvikling, som Skolen ikke havde givet os, og som den under de bestaaende Forhold ikke heller havde været i Stand til at give.

Da Tilstanden i enhver Tidsalder har sin Forudsætning i den nærmere eller fjernere foregaaende, og Meget af hvad der i et givet Tidsrum møder os kun i Fortidens Synsmaader og Indretninger kan finde sin Forklaring, vil jeg, saa ofte det forekommer mig nødvendigt, kaste et Blik tilbage og af det lærde Skolevæsens ældre Historie i Almindelighed saavelsom af Aarhuus Cathedralskoles i Særdeleshed medtage Et og Andet, der kan bidrage til at oplyse Tilstanden i det Tidsrum, jeg har foretaget mig at skildre, idet jeg forøvrigt maa henvise Læseren til de Skrifter, hvori det lærde Skolevæsens Historie med større eller mindre Fuldstændighed er bleven behandlet.

Da det ved enhver historisk Fremstilling er af Vigtighed, at Læseren bliver bekjendt med den Skueplads, paa hvilken Begivenhederne ere foregaaede, maa jeg ogsaa ansee det for passende her at forudskikke en kort Beskrivelse af Skolebygningens Indretning og Tilstand, saaledes som den befandtes i Aaret 1800. Vel har jeg i et Indbydelsesskrift til den offentlige Examen i Aaret 1850, foranlediget ved den Ombygning, der i de tvende foregaaende Aar havde fundet Sted, efter de Kilder, der stode til min Raadighed, meddeelt de Oplysninger til Bygningens ældre og nyere Historie, jeg kunde overkomme; men da dette Leilighedsskrift ikke kan antages nu at være i mange Læseres Hænder, vil jeg deraf her optage saa meget, som jeg anseer for nødvendigt til Forstaaelsen af nærværende Skildring[1]).

[1]) I det anførte Indbydelsesskrift er der tillige meddeelt en lithographisk Afbildning af Bygningens Hovedfaçade og dertil hørende Grundtegning.

Da den gamle Skolebygning, der sandsynligviis i Fortiden havde udgjort en Fløi af det Kloster, der før Reformationen havde ligget paa den nuværende Skoles Grund, ved Midten af forrige Aarhundrede befandtes saa brøstfældig, at enhver Reparation derpaa maatte ansees for spildt, havde man i flere Aar været betænkt paa at faae en ny Bygning opført, saasnart de tilstrækkelige Midler dertil kunde tilveiebringes; men dette var ingen let Sag. Byens Kirker, som Skolebygningens Vedligeholdelse paahvilede, fandt sig ikke forpligtede til at opføre en aldeles ny Bygning og vare vel heller ikke i Stand til at udrede det dertil Fornødne. Skolen selv eiede kun dertil en disponibel Capital af 2673 Rd. Det var derfor en Lykke, at den netop dengang i den lærde og dygtige Professor Jens Worm havde en Rector, der med utrættelig Iver tog sig af Sagen og hvis Bestræbelser det fornemmelig skyldtes, at den kom til Udførelse. Efter en af Stiftsøvrigheden udstedt Opfordring til geistlige og verdslige Mænd i Stiftet indkom ved private Gaver 2015 Rd., hvilke tilligemed 100 Rd., der skjenkedes af Kongen, og Skolens egen Capital paa 2673 Rd. i Alt udgjorde 4789 Rd.; men da Bygningen i Alt kostede 5302 Rd., blev der endnu et Deficit af 513 Rd., der i de næstfølgende Aar maatte dækkes af Skolens Indtægter. Ved disse endog til hin Tid indskrænkede Midler reistes da i Aarene 1763—66 den ret anseelige og smukke Skolebygning. Muur og Tag havde den tilbørlige Styrke, Bygningen var efter den Tids Fornødenhed rummelig; men dens Indre lod endnu Meget tilbage at ønske. Værelserne havde kun enkelt Brædeloft, Skillerumsvæggene vare opmurede med Leer og ikke afpudsede, men kun overstrøgne med Kalk, og, hvad der var det værste Savn, Læseværelserne mang-

lede — Kakkelovne, hvilke de først fik i Aaret 1791. Indtil den Tid maatte da Lærerne om Vinteren undervise hver sin Klasse i deres egne Værelser. Ved en bred Gang var Bygningen paatvers deelt i to ligestore Dele, hvoraf den ene var indrettet til Læseværelser, den anden til Beboelsesleiligheder for fire ugifte Hørere, som hver havde tre Værelser. Læseværelserne vare, saaledes som nok paa den Tid i de fleste Skoler, kun to: øverste Klasse eller Mesterlectien, adskilt fra den øvrige Skole ved et Paneel, hvori der var anbragt en dobbelt Dør og to Vinduer ned til Underskolen. I Mesterlectien, hvis Gulv var et Trin høiere end den øvrige Skoles, stod et dobbelt Catheder, og Borde med tilhørende Bænke vare anbragte ved de tre Vægge. Underskolen, der var et temmelig rummeligt Værelse (omtrent af samme Størrelse som den nuværende Solennitetssal), havde i hvert Hjørne et Slags Catheder, foran hvilket der stod to lange Borde. Her underviste paa een Gang de 4 Hørere hver sin Klasse. At denne Indretning, der nok i gamle Dage har været almindelig i de lærde Skoler, kun var lidet skikket til at vedligeholde Disciplenes Opmærksomhed, er øiensynligt; dog var det i min Skoletid kun især naar Fjerdelectiehøreren uddeelte Prygl eller holdt sine mærkværdige Straffetaler, at Underviisningen i de øvrige Klasser blev mærkelig forstyrret. I gamle Dage, da Prygleriet og høirøstede Irettesættelser vare mere almindelige, maa Larmen og Uroligheden have været utaalelig[1]).

---

[1]) Hvorledes endog udover Midten af forrige Aarhundrede den daglige Underviisning tog sig ud i en svensk Skole, der havde samme Indretning, er af Sam. Ødmann, der 1768 blev dimitteret fra Vexiø Skole, med levende Farver skildret i hans »Hågkomster från Hembygden och Skolan«, hvoraf det mellemste Stykke handler om »Disciplinen og Lefnadssättet vid Vexiö Skola och

Bygningen var forsynet med en dobbelt Qvist, hvori Skolens lille Bogsamling var opstillet. Med alle sine Mangler havde Bygningen dog den Fordeel, at den formedelst sin Styrke og Rummelighed har været skikket til at modtage de Forandringer, som efterhaanden bleve nødvendige, indtil den i Aarene 1848 og 1849 ved Paabygning af en Etage modtog den Udvidelse, som den sidste Skolereform ved Klassernes forøgede Antal gjorde nødvendig. Rectorboligen, den samme, som endnu staaer, stødte umiddelbart op til Skolebygningen. Det er en gammel Bygning af Egetræes Bindingsværk, langt ældre end Skolebygningen, og var paa hin Tid (1800) i en temmelig daarlig Tilstand. Rectoren boede da heller ikke der, men i den ved Siden liggende Gaard, der var hans private Eiendom, og Rectorboligen var imidlertid bortleiet. Til denne hørte en lille Have, og en større var tillagt de fire Hørere, der boede i Skolebygningen. Den sidste havde en Deel gode Frugttræer og var derfor til visse Aarstider meget udsat for Angreb af store og smaa Røvere. Bagved disse strakte sig den Aarhusianerne velbekjendte Skolebakke, hvorfra der er en særdeles smuk Udsigt over Havet til det berømte Molboland, Samsø og Elmandsbjerget paa Helgenæs samt ned til «Mindet» d. e.

Gymnasium intill 1780 talet.» Hans Ord ere følgende: «I det store Værelse (Storskolan) forsamledes alle fire Klasser paa een Gang, hvorved under Læsningen opstod et saa forfærdeligt Bulder, at aldrig paa det mest stormende Sognestævne eller i den liderligste Kro større Uvæsen kunde høres. Fire Drenge, som, for at blive hørte, under denne Symphoni nødtes til at skrige af fuld Hals, og fire Colleger, som rettede dem med ligesaa gjennemtrængende Stemme samt med bestandig Indskydning (interfoliering) af Riisslag, Graad og megen Hylen, gjorde, at den, der stod ved Døren, ikke kunde skjelne noget Ord, men maatte troe sig ligesom hensat i en Drøm, hvor Alt blandede sig med Jammer og Forvirring, Latin, Catechismus, Gloser og Stryg.»

Havnen eller Havnemundingen. Denne Skolebakke, hvor Disciplene med stor Frihed kunde tumle sig, var ofte Skueplads for mærkelige Bedrifter, hvorved den Omstændighed, at den, aaben ved begge Ender, gjennem to Gyder førte ind til Byen, gav den en betydelig strategisk Vigtighed.

Ved Aarhundredets Begyndelse gjaldt endnu i Aarhuus, ligesom i de øvrige endnu ikke reformerede Skoler, Forordningen af 1775, der var en revideret og i visse Dele forbedret Udgave af Christian den 6tes af 1739, af hvilken endog flere §§ vare ordret optagne. Med alle dens Mangler kan det dog ikke negtes, at den var et ikke ganske ringe Fremskridt til det Bedre og indeholdt flere gode Bestemmelser, som, hvis de vare blevne fulgte, upaatvivlelig vilde have baaret gode Frugter; men de fulgtes ikke og kunde for en stor Deel ikke følges. Hovedaarsagen dertil var især Mangelen paa duelige Lærere. Vistnok havde vel flere Skoler i enhver Periode, fornemmelig mellem de overordnede Lærere (Rectores og Conrectores) havt dygtige, ja endog udmærkede Mænd. Vi behøve blot at nævne Falster i Ribe, Johan Heinrich Tauber i Horsens, siden i Odense og Roeskilde, Jens Worm i Aarhuus, Ole Worm i Horsens; men deels hemmedes disse Mænds Virksomhed ved de bestaaende, fra Fortiden nedarvede Indretninger, fra hvis Baand de ikke kunde frigjøre sig, og deels bleve de ogsaa ofte maadeligt understøttede af Underlærerne, de saakaldte Hørere, af hvilke mange savnede ikke blot pædagogisk Duelighed, men endog ofte de til Underviisningen fornødne Kundskaber. Dette blev saa meget skadeligere, da som bekjendt paa den Tid enhver Hører havde sin egen Klasse, hvori han gav Underviisning i alle Fag. I Aarhuus Bispearkiv har Forfatteren læst et Brev fra J. H. Tauber, dengang Rector i Horsens, hvori han indstændig beder Bi-

skoppen om at forhjelpe een af hans Lærere (Høreren Toldorph) til et Degneembede paa Landet, da han i den lærde Skole var aldeles ubrugelig. T. maa dog have været theologisk Candidat; thi af forhenværende Adjunct, siden Pastor, Bendz's Bidrag til Horsens Skoles Historie i Program for 1848 sees det, at han 1788 blev ikke Degn, men Præst i Landsbyen Rye. Efter hvad jeg har hørt af Mænd, der i min Ungdom vare gamle, fandtes der tidligere ved mange Skoler Lærere af lignende Egenskaber, og jeg har selv kjendt flere saa uduelige, at Ungdommens Underviisning aldrig burde have været dem betroet. At dette forholdt sig saaledes, er ikke forunderligt. Disse Lærere vare i Almindelighed (dog ikke i Aarhuus[1]) meget slet aflagte, og deres Stilling ansaaes i den ældre Tid kun for lidet hæderlig. De mere begavede og dygtigere unge Videnskabsmænd kunde derfor sjelden have Lyst til i de underordnede Stillinger at træde i Skolens Tjeneste, og saaledes aabnedes da Veien for Middelmaadigheden og Udueligheden. Vel bleve Hørerne efter Rectorernes Forslag udnævnte af Biskopperne; men ved dette Forslag og denne Udnævnelse synes det at man ikke sjelden har taget Hensyn til Omstændigheder, der ikke havde noget at gjøre med Ansøgerens Dygtighed

[1]) Da Hørernes Hovedindtægter bestode i de dem tillagte Tiender, hvortil for to af dem kom deres Indtægler som Chorsdegne, og for dem alle Andeel i hvad der indkom for Sangopvartningen ved Ligbegjengelser, kan deres Lønning ikke angives til et bestemt Beløb, men maa dog, efter de Optegnelser, jeg har seet, have varieret mellem 200 og 400 Rdr. D. C., der efter den gamle Myntfod og de dengang gangbare Priser paa Livets Fornødenheder maa have svaret til mere end det dobbelte Beløb i vore Tider. Man kan gjøre sig en Forestilling derom, naar man af Regnskaberne seer, at der til Skoleværelsernes Opvarmning i Aaret 1791 indkjøbtes 10 Favne Bøgebrænde, der med Transport og Saugeløn kostede ialt 51 Rdr. 1 ß.

og Skolens Tarv. De engang ansatte Hørere havde, hvis de ikke vare theologiske Candidater, ingen Udsigt til Befordring ligesaalidt som til Pension; og fik de nogen, var den saa ussel, at de ikke dermed kunde opholde Livet. Man lod dem da af Barmhjertighed forblive i deres Stilling, indtil Døden eller Alderdoms Skrøbelighed tvang dem til at fratræde[1]).

En af de bedste Bestemmelser i Skoleforordningen af 1775 var den, at der gjennem alle Classer omhyggelig skulde lægges Vind paa Modersmaalets Dyrkelse. Allerede i Forordningen af 1739 var det befalet, «at det danske Sprog i Skolerne skulde excoleres, at der skulde oversættes ligesaavel fra Latin til Dansk som fra Dansk til Latin, samt at Disciplene skulde øves i at skrive Breve, historiske Relationer og Orationer.» Dette blev nu i den nye Forord-

---

[1]) I Forordningen af 1775 § 6 var det tilladt Hørerne efter flere Aars tro Tjeneste at ansøge om Befordring til andet Embede. Denne Begunstigelse blev i Maanedsskriftet Minerva (Novemberheftet 1785) af en anonym Forfatter (efter Nyerup Prof. Abr. Kall) med bitter Ironi angrebet. Ved at omtale Vished om Befordring som et gavnligt Middel til at opmuntre Læreren siger han: «Mange Fyrster have tilstaaet Skolelærere det Privilegium at maatte, efter et vist Antal Aar og endnu med en liden Levning af overblevne Kræfter, søge og supplicere tilligemed Andre om Præstekald. Saa høi og uskatterlig en Naade end saadant Privilegium er, saa miskjendes dog dets Værd af Mange, som troe, at en fuldkommen Vished om Befordring, endog efter et større Antal af Aar, var bedre end en simpel Tilladelse at maatte søge med Andre. Jeg anseer en saadan Mening for ganske urigtig, da den mest høitideligo og fastest givne Forsikkring i de fleste Stater ved saadanne Leiligheder kun er en Infinitesimalbrøk bedre end en simpel Tilladelse til at maatte skrive og indgive til de høie Regjeringscollegier saamange Supplikker man lyster.» Nyerup, i hvis Skolehistorie dette Fragment er aftrykt, bemærker, at Forordningens 6 § dog ikke af Forfatteren er citeret.

ning yderligere indskjærpet og Fremgangsmaaden ved denne Underviisning udførlig angivet. Hvorvidt eller ved hvor mange Skoler der umiddelbart efter Forordningens Udstedelse er gjort Forsög i denne Retning, veed jeg ikke; men hvis det paa nogle Steder er skeet, synes det, at man snart maa have opgivet Sagen. Deels har man vel manglet eller troet at mangle den dertil nødvendige Tid, hvilket, naar man seer hen til det indskrænkede Antal af Lærefag, hvori dengang underviistes, kan synes underligt; men det maa dog herved komme i Betragtning, at godt en Trediedeel af Disciplenes Tid medgik til Sangopvartningen i Kirken og paa Kirkegaarden. Hovedhindringen var dog nok, at Fleertallet af Lærerne selv i deres Modersmaal vare maadelige Stylister, og, hvad man tillige maa indrømme dem, savnede fast alle de Hjelpemidler, der nu staae til Lærerens Raadighed. Og vel havde Sproget ved Holberg og de efter ham levende Skribenter hævet sig til en større Reenhed og Regelmæssighed; men det blev dog i Almindelighed saavel i Henseende til Stilen som til Retskrivningen behandlet med stor Skjødesløshed. Forordningen selv, der saa indtrængende anbefalede Modersmaalets Studium i Skolerne, kunde ingenlunde fremlægges som Mønster[1]). I den følgende Tid indtil Begyndelsen af det 19de Aarhundrede opnaaede vel Sproget efter megen Kamp og Strid ved fortrinlige Skribenters Arbeide en høi Grad af Udvikling; men denne kunde paa mange af de ældre Lærere, der havde modtaget deres Dannelse i en tidligere Periode og ingen

[1]) I Forordningen læses saaledes: Skoele-Væsenet — en Lærere — Enhver, som tænker at vil være Lærer — udfordrende Egenskaber — Skoelerne er tjent med — Beviise ald Ærbødighed — om det skulle fornødiges — en Opsyn — got — Grædsk — at kunde — saaviit o. s. v.

Trang følte til at gjøre Bekjendtskab med den nyere Literatur, ingen Indvirkning have; og saaledes kan man da forklare sig det Særsyn, at der i min Skoletid aldeles ikke gaves nogen særlig Underviisning i Modersmaalet. Vi kjendte ingen dansk Grammatik og anede neppe, at en saadan Bog kunde være til[1]). Den hele Veiledning i dette Fag indskrænkede sig til, at den daværende Conrector (Stougaard), før i nogen Maade at raade Bod paa Savnet, lod Disciplene i Mesterlectien af og til skrive et Brev eller en lille Udarbeidelse. Imidlertid var Savnet af Underviisningen i Modersmaalet, ihvorvel stort nok, dog ikke saa føleligt, som man kunde have ventet. De grammatiske Begreber modtog man strax gjennem den latinske Grammatik, og ved mundtlig at oversætte de latinske Forfattere paa Dansk fik man dog nogen Øvelse i at haandtere Sproget. Hertil kom, at de Lærebøger i Sprog og Videnskaber, der nu brugtes, alle, paa den hebraiske Grammatik nær, vare skrevne i Modersmaalet istedetfor som forhen paa Latin. Endelig begyndte Ungdommen nu ogsaa i Fritimer paa egen Haand at sysselsætte sig med Læsningen af danske Bøger. Valget af Lecture var vel ikke altid det heldigste. Vi sympathiserede med Lafontaines unge Helte og Heltinder, vandrede med Spietz gjennem «Ulykkens Huler og Elendighedens Boliger» og gjorde Bekjendtskab med mange afskyelige Røvere og Voldsmænd, der dog undertiden befandtes i Grunden at være skikkelige Folk. Dog vare flere af de ældre Disciple, som dertil havde Lyst og Leilighed, ret vel bekjendte ikke blot med Holberg, men ogsaa med Tullin,

---

[1]) Man havde dog allerede dengang danske Grammatikker af Bøgh 1795 og Dichmann 1800; men med saadanne Noviteter kunde flere af Hørerne endnu ikke befatte sig.

Ewald, Wessel og Baggesen. Alt dette gjorde, at dog ikke saa Faa ved deres Afgang til Universitetet med nogenlunde Færdighed kunde udtrykke deres Tanker i Modersmaalet. Ved Examen artium aflagdes dog heri ingen Prøve.

Underviisningen omfattede dengang kun Latin, Græsk, Religion, Historie og Geographi, hvortil endnu i Mesterlectien kom den sphæriske Astronomi, hvilken Underviisning dog, saavidt jeg mindes, kun bar ringe Frugt.

Latinen medtog den meste Tid, og Underviisningen heri var den, der især i øverste Classe gaves bedst. Hvilke Forfattere der i hver Classe skulde læses, var i Forordningen urokkelig bestemt, og Læreren maatte da Aar ud og Aar ind gjennemtygge de samme Pensa, hvilket for Nogle vel kunde være beqvemt nok, for Andre derimod maa have været kjedsommeligt og sløvende. Alle Pensa bleve forud gjennemgaaede eller «tydede» af Lærerne, og Intet forlangtes af Disciplene læst paa egen Haand. I alle Classer, ogsaa de laveste, udførtes denne Tydning uno tenore af Læreren, og Disciplene havde da kun med eller uden Opmærksomhed at høre til og toge ikke nogen selvvirksom Deel i Arbeidet, hvilket var lige tvertimod den særdeles fornuftige Fremgangsmaade, som i Forordningens § 34 var foreskrevet [1]).

[1]) I denne § hedder det: «Hvad Tydningen angaaer, saa maa Ungdommen selv under Lærerens gode Anvlisning i de to første Aar altid tage den saakaldte Construction (ɔ: oplede og ordne Ordene efter deres indbyrdes Forhold i Sætningen). Læreren maa sige dem venligen og strax alle de Gloser, som de ikke vide, lette dem Oversættelsen, men lade dem dog selv gjøre den, fordre efter Grammatica og Syntaxis en nøie Rede for Alt, og naar enhver af Børnene saaledes har forklaret sin Periode, da lade een af dem skifteviis i Sammenhæng give en Oversættelse af det Hele.»

Latinsk Stiil skreves sædvanlig 2 Gange ugentlig, men aldrig Oversættelse fra Latin til Dansk, hvilket dog i Forordningen var befalet. Materialet til Stilen dicteredes i Skolen, men oversattes altid hjemme, hvilket ikke sjelden gav Anledning til Bedragerier, der ikke opdagedes. Øvelsen i at tale Latin, der i gamle Dage havde været anseet for saa vigtig, at den Discipel, der i Skolen talte Dansk, derfor blev straffet som for en grov Forbrydelse, og som endnu i Forordningen af 1775 ikke aldeles uden Grund var medtaget[1]), var til min Tid aldeles gaaet af Brug.

Græsken nød, som vel i de fleste Skoler paa den Tid, en mere stifmoderlig Behandling. Forordningens Bestemmelser om, hvilke Forfattere der i dette Sprog skulde læses, vare meget uheldige. Dertil hørte hele det nye Testamente paa Apocalypsen nær, og den første Underviisning begyndte med Joh. Evangelium. Derpaa fulgte af de profane Skribenter Epictets Encheiridion, Herodots Euterpe og af Iliaden kun den første Bog. I Modsætning til Latinen blev ingen græsk Forfatter foretydet af Læreren, men Disciplene henvistes til latinske Oversættelser og andre, tildeels maadelige Hjelpemidler (Leusdenius, Tremellius, Knollius, Kyphe, Sahl og Schrevelii Lexicon). Alt Græsk skulde oversættes paa Latin, og Underviisningen var i det Hele overfladisk. Naar Disciplene havde gjengivet en tillært latinsk Oversættelse og besvaret et Par Spørgsmaal af Grammatikkens Formlære, var den Sag klaret. Munthes Grammatik, der var skreven paa Dansk, var da endelig bleven indført istedetfor den latinske Golius. Om Syntaxen brød man sig ikke, og om den rette Forstaaelse af Menin-

[1]) Den unge Student skulde jo strax ved Universitetet høre latinske Forelæsninger og saavel ved Examinationer som siden ved Examina tale Latin.

gen og Sammenhængen var der hos de fleste Lærere ikke Tale. Af Hebraisk læstes Genesis og Danzii Grammatik, der var skreven paa Latin og som mange ikke forstode. Religionsunderviisningen var maadelig og for det meste indskrænket til en tankeløs Udenadslæsning, hvilken Disciplene dog, naar de saae deres Snit, ved at lægge Bogen skjult foran sig forandrede til Indenadslæsning, hvilket med et Kunstord kaldtes «at piese». Historien og Geographien blev af de fleste Lærere i Underskolen ikke behandlet bedre, hvorimod Conrector Stougaard, der havde disse Fag i Mesterlectien, gav en god Underviisning. I Forordningen nævnes ogsaa Arithmetik som et Fag, der skulde drives i Skolens 5 nederste Classer. I Forordn. af 1739 nævnes Arithmetices rudimenta; men maaskee forstaaes derved paa begge Steder kun praktisk Regning, da man jo vel maatte vide, at kun meget faa Lærere kunde præstere Mere. Men ikke engang deri gaves der i min Skoletid nogen Underviisning. Disciplen blev ved sin Optagelse af Rector prøvet i de 4 Species og Reguladetri, og naar han havde viist sig nogenlunde bekjendt dermed, var dette Fag for den hele øvrige Skoletid afsluttet. Den rene Mathematik var for os et terra incognita, hvori vi først ved Universitetet med stort Besvær skulde gjøre Opdagelser. I Skrivning fik vi dog nogen Veiledning, men paa en meget uheldig Maade. I Forordn. var det bestemt, «at der i alle Skoler skulde være en Skrivemester, hvortil kunde antages enten en af Hørerne, der skrev en god Haand, eller en Anden, som kunde faaes for billig Priis, saa vidt Skolen kunde taale.» Her var det blevet Vedtægt, at Rector af den øverste Classes øverste Afdeling hvert Aar valgte den, der skrev den bedste Haand, og som da mod et aarligt Honorar (jeg troer 20 Rd.) hver Dag i en

Middagstime underviste de to nederste Classer i Skrivning. Denne Embedsmand kaldtes «Skriver i Skolen» til Forskjel fra en anden «Skriver eller Notarius i Kirken», der siden skal omtales. Saaledes fik man da til en Forandring hvert Aar en ny Skrivelærer, men til liden Baade for Skjønskrivningen, og saaledes kunde da det gamle Udsagn: *docti male pingunt* fremdeles vedblive at være en Sandhed. I Sang fik vi en god Underviisning. Dette Fag, som især dyrkedes for Kirkens Skyld, vil jeg siden faae Leilighed til at omtale.

Skolen havde dengang 5 Classer, der benævnedes anden, tredie, fjerde og femte samt Mesterlectien. Den sidste var treaarig, og den første, der kaldtes anden, var egentlig en Forbindelse af første og anden; men da Disciplene gjerne før deres Optagelse havde lært de første Elementer, forbleve de sædvanlig kun eet Aar i denne Classe. Den regelmæssige Skoletid var altsaa dengang, ligesom siden, da Skolen fik fire toaarige Klasser, beregnet paa 8 Aar[1]). Hørerne underviste, som anført, hver sin Classe i alle Fag; Rector og Conrector, der hver læste 3 Dage om Ugen, havde deelt nogle af Fagene mellem sig, men underviste begge i Græsk og Latin, hvori hver havde sine Forfattere at gjennemgaae. Rector underviste i Religion og Hebraisk samt Astronomi, Conrector i Historie og Geographi.

Disciplene forsamlede sig om Morgenen i Sommermaa-

---

[1]) Flere af dem, der i de sidste Aar have skrevet om det lærde Skolevæsen, synes at have staaet i den Formening, at Skoletiden ved Bekjendtgjørelsen af 1850 blev forlænget med eet Aar. Dette forholder sig ikke saaledes. Minimum af Dimissionsaaret blev bestemt til 18 Aar, istedetfor tidligere til 17; men Skoletiden forblev som forhen otteaarig.

nederne Kl. 7, om Vinteren Kl. 8 i Skolegaarden og Corridoren, hvor de morede sig saa godt de kunde og vilde, uden nogetsomhelst Opsyn. I smukt Veir tilbragtes ogsaa Tiden paa Skolebakken. Kort før det bestemte Klokkeslet hentede Skolens Dux Nøglerne til Læseværelserne hos Rector eller Conrector, som umiddelbart derpaa begave sig paa Veien til Skolen, hvorom da Underclassernes Duxer underrettede Hørerne, der boede i Skolebygningen. Saasnart Lærere og Disciple havde indtaget deres Pladser, begyndte den meget vidtløftige Morgenandagt. Førtst afsang man det gamle latinske Psalmevers: *Veni, sancte Spiritus!* Derpaa knælede een af Mesterlectiens Disciple ned i den aabne Dør med Ansigtet vendt mod Underskolen og messede den latinske Bøn: *Deus, qvi corda fidelium* etc. Naar dette var endt, knælede omtrent midt i det større Læseværelse en Discipel af 4de eller 5te Classe og fremsagde en latinsk Morgenbøn, hvilken gjentoges paa Dansk af een af de to lavere Classer. Derpaa lukkedes Mellemdøren, og Underviisningen tog sin Begyndelse. Om Formiddagen læstes 4 Timer med et Frihedsqvarteer mellem 2den og 3die Time. Sædvanlig begyndtes med Latinen, der medtog den meste Tid, og de øvrige Fag maatte da nøies med hvad der blev tilovers, og dette var da ofte lidt nok. Om Eftermiddagen læstes 3 Timer (fra 2 til 5), i de korte Vinterdage dog kun saa længe man nogenlunde kunde see; thi der brugtes aldrig Lys i Skolen. Naar Rector og Conrector da havde endt Underviisningen i Mesterlectien, aabnedes pludselig Fleidørene, og i samme Øibelik, der af mange, især dem, der vare i Nød, med stor Længsel imødesaaes, forstummede alle Lærere og Disciple. Verset: *Da pacem domine in diebus nostris!* istemtes da med Glæde, og derpaa messedes ligesom om Morgenen en latinsk Bøn.

Unegtelig bar denne Morgenandagt, forsaavidt den bestod i Sang, et Præg af Høitidelighed. Naar saaledes *Veni sancte Spiritus* til sin herlige Melodi i den tidlige Morgenstund klang gjennem de rummelige Skoleværelser, kunde endog de blotte Toner stemme Gemyttet til Alvor og Andagt. De Disciple, der havde musikalsk Begavelse, vare vel øvede i firstemmig Choralsang, og Messen udførtes ofte meget smukt; men Feilen var, deels at der hver Dag blev sunget og læst det Samme, deels at det Hele var for vidtløftigt, og endelig at man dertil brugte det latinske Sprog, hvilket var imod Forordningen og heller ikke til den Tid fandt Sted ved adskillige andre Skoler[1]). Den Andagtsøvelse, hvormed om Aftenen eller rettere sagt om Eftermiddagen Arbeidet sluttede, burde for længe siden have været afskaffet. Paa den Tid af Dagen var Ungdommen af mere end een Grund ikke i en dertil passende Stemning, og den gav ikke sjelden, især naar i de korte Dage af Vinteren Skumringen var indtraadt, Anledning til Udbrud af Kaadhed, der aldeles maatte tilintetgjøre dens Øiemed.

---

[1]) I Forordn. af 1775 hedder det blot: »Skolegangen skal herefter ligesom hidtil begyndes hver Dag i alle Classer under den dybeste Ærbødighed med Bøn og Lovsang, og derefter læses et Capitel af den hellige Skrift, Alt paa Dansk.« I Forordn. af 1739 var allerede givet samme Forskrift, men det hjalp ikke; den latinske Andagt maatte absolut conserveres. Da ved Reformen 1806 hver Classe fik sit eget Læseværelse, ophørte aldeles disse Andagtsøvelser, men bleve af mig som Rector i Aaret 1840 igjen indførte, dog med den Indskrænkning, at kun om Morgenen, før Læsningen begyndte, nogle Psalmevers bleve afsungne. Dertil benyttedes især de af Digteren Ingemann til samme Brug i Sorø Academies Skole forfattede Morgenpsalmer. Disciplene forsamlede sig da i de to øverste Classeværelser, der ved Dør og Vinduer stode i Forbindelse. Da Skolen ved den nye Bygnings Opførelse i 1848 fik en Solennitetssal, hvori alle Disciple kunde samles, blev denne dertil benyttet.

Ved den daglige Underviisning brugtes ingen Charakterer, og ingen Dagbog holdtes. Forældrene fik ingen anden Underretning om deres Sønners Flid og Fremgang end den, de leilighedsviis kunde indhente hos Lærerne eller slutte sig til af den aarlige Omflytning, og begge disse Kilder vare ofte upaalidelige. Hørerne indgave, jeg troer hvert Qvartal, til Rector Conduitlister over deres Disciple, affattede i største Korthed. Den forskjellige Grad af Duelighed, Flid og Sædelighed betegnedes med b ɔ: *bene* eller bb eller bbb; nedad ved *mediocriter* og *male*. I de daglige Charakterers Sted traadte da Irettesættelser og undertiden tørre Hug, der dog til min Tid meget vare komne af Brug og, saavidt jeg mindes, i Mesterlectien aldrig bleve anvendte.

Uagtet Lærefagenes Antal, som ovenfor angivet, var meget indskrænket i Sammenligning med det nuværende, var dog den Tid, der kunde anvendes til ethvert Fag, knap nok afmaalt. Dette havde sin Grund deels i de mange enkelte hele eller halve Feriedage, deels i Lærernes og Disciplenes Sangopvartning saavel i Kirken som paa Kirkegaardene, hvilke sidste dog, forsaavidt til Lykke, laae i Byen. De aarlige Ferier vare omtrent de samme som nu, Paaske-, Pindse- og Juleferien noget længere, men Sommerferien kun 14 Dage. Hertil kom St. Hansdag og 2 enkelte Markedsdage (det store St. Olufs Marked faldt sammen med Sommerferien). Men Sangopvartningen medtog mange enkelte Dage; saaledes Landemodedagen og de Dage, da der holdtes Præsteordination. Hver Torsdag Eftermiddag var der Skriftemaal, hver Fredag Formiddag Communion. Hertil kom endnu Fasteprædikener, Bryllupper, Barnedaab og Ligbegjængelser. Hver Løverdag Eftermiddag var i Medhold af Loven fri, Onsdag Eftermiddag ligesaa,

men imod Loven, som bød, at Læreren da skulde «catechisere for deres Disciple.» Men med disse Ferier lod man sig dog endnu ikke nøie; thi efter meget indstændig eller endog paatrængende Begjering blev der undertiden Mandag eller Torsdag Eftermiddag givet Frihed.

Ved Sangopvartningen vare Disciplene fordeelte mellem Byens tvende Kirker. Til Domkirken hørte Mesterlectien samt 5te og 3die Lectie, til Fruekirke 4de og 2den Lectie. De to øverste Hørere vare Chorsdegne og forestode Sangen, det vil sige lode Disciplene synge, hver i sin Kirke; men samtlige Lærere vare forpligtede til ved Søndagsgudstjenesten at være tilstede, Rector og Conrector dog kun vexelviis ved Høimesse eller Aftensang i Domkirken.

Paa Søn- og Festdagene mødte Lærere og Disciple i betimelig Tid, før der ringedes sammen i Kirkerne[1]). For Lærerne var der nederst i Domkirkens Chor ved Korsgangen anbragt tvende Degnestole, een paa hver Side, og lignende Indretninger fandtes ogsaa i Fruekirke. I Domkirken havde Mesterlectianerne en ophøiet Plads i de paa begge Sider værende Kanikestole og de to lavere Classer en beskednere paa nogle nedenfor staaende Bænke. Naar Biskoppen ventedes at ville komme i Kirken, stod Graveren ved den Dør, der vendte ud mod Bispegaarden, og aabnede ved hans Ankomst begge Fløidørene for ham[2]). Saasnart

---

[1]) Efter Forordn. af 1775 skulde Lærere og Disciple hver Søn- og Festdag, saasnart det ringede første Gang, samles i Skolen, for der at holde Bøn samt læse et Capitel i Bibelen, og siden følges ad til Kirkerne, Disciplene Par og Par, hver Hører bag efter sin Classe og Rector med Conrector tilsidst; men denne Andagt og Procession var før min Skoletid her afskaffet.

[2]) Ved denne Leilighed forefaldt engang, som jeg har ladet mig fortælle, følgende Pudseerlighed. Da Biskoppen gik forbi Graveren, hilsede denne ham med følgende Ord: Salve reverendum dominum

dette hørtes i Choret, var det Vedtægt, at alle Lærere og Disciple reiste sig og hilsede ham bukkende, idet han gik forbi. Psalmesangen og Responsorierne udførtes ret smukt i Domkirken, hvor i det Hele Alt gik sømmeligt til, men dette var ikke altid Tilfældet i Fruekirke, hvor den daværende Choradegn, Høreren Hr. Arendahl, under Prædikenen sædvanlig faldt i en sød Søvn, medens Disciplene paa forskjellige Maader tilkjendegave, at de vare lysvaagne.

Da man formedelst Domkirkens Størrelse fra Choret af aldeles ikke kan forstaae Prædiken, gik Lærere og Disciple, saasnart denne begyndte, ned i den nordre Sidegang ligeoverfor Prædikestolen, hvor Lærerne havde en lukket Stol, og hvor Disciplene da skulde sidde paa de udenfor staaende Bænke eller staae i Gangene[1]); men saasnart Lærerne vare komne ind i deres Stol, var det Skik, at Mesterlectianerne i al Stilhed efterhaanden listede sig ud paa Kirkegaarden, hvor de tilbragte Tiden, som de bedst kunde. Dørvogtersken maatte da underrette dem om, naar Præsten havde sagt Amen, hvorpaa de da gik ind og sluttede sig under Opgangen til Choret forsigtigt til de øvrige. Det gik da her som sædvanligt: de smaa Fluer bleve fangne, de store vidste at gjennembryde Lovens Net. Denne Adfærd kan vel ikke retfærdiggjøres, men dog undskyldes; thi hver Søndag at skulle høre to lange Prædikener, paa Fest-

---

Episcopum! Tak, min Kjære, sagde Biskoppen, men hvorfor in accusativo? Fordi De er det værd, Deres Høiærværdighed! lød Svaret.

[1]) I gamle Dage havde Disciplene under Prædikenen havt en i visse Maader mere ufordeelagtig Plads. De sad nemlig i den modsatte Sidegang bagved Prædikestolen, hvor Stolestaderne ved de mange latiniserede Navne, som deri ere udskaarne, bære Vidne om, hvilket Folkefærd der har efterladt sig disse Mindesmærker.

dagene endog tre, hver Fredag een og i Fasten een hver Onsdag, var dog mere end man med Billighed kunde forlange af den Alder. De smaa Fluer sad da der paa Bænkene, betragtede Epitaphierne og de derpaa malede Præster med store Pibekraver og lange Skjæg og hørte maaskee undertiden et Par Ord af Prædiken. Om Vinteren frøs de gudsjammerligt; thi man maatte møde i korte sorte Klæder, ligesom det overhovedet dengang var sjeldent, at Drenge gik med Overfrakke. Alligevel synes dette ikke at have havt skadelig Indflydelse paa Sundheden; thi i de 6 Aar, jeg gik i Skolen, døde ingen Discipel, og Sygdomstilfælde vare sjeldnere end nuomstunder. Naar Gudstjenesten var tilende, gik Lærere og Disciple over til Skolen, hvor der skulde prøves, hvorvidt man havde været en opmærksom Tilhører, hvilket under saadanne Omstændigheder var en meget betænkelig Sag, og Prøven havde da ogsaa, som man kunde vente, et ynkeligt Udfald. Dog maa jeg tilføie, at der ved denne Leilighed ikke af nogen Lærer blev anvendt Prygl, hvilket Arbeide man vel ogsaa paa den Dag med Rette har betragtet som Helligbrøde. Da imidlertid Lærerne formodentlig vare ligesaa kjede som Disciplene af denne Catechisation, blev den ofte undladt og forsvandt mod Enden af Tidsrummet aldeles. Alle disse Bestemmelser vare vistnok i sin Tid givne i den bedste Hensigt, for at «vænne Disciplene til Gudfrygtighed»; men de naaede rigtignok ikke deres Øiemed.

Alligevel skal det dog dermed ikke være sagt, at denne idelige Kirkegang, trods alle dens Besværligheder og de ubillige Fordringer, som derved stilledes ikke blot til de ældre, men ogsaa til de yngre og yngste Disciple, for Alle var aldeles uden gavnlig Frugt. Prædiken hørte man vel i Regelen ikke; men endskjøndt denne i en protestantisk Menighed

udgjør den vigtigste Deel af Gudstjenesten og er ligesom det Hovedparti, hvorom de øvrige Dele understøttende og oplivende ordne sig, er der dog, især i en stor og ved sin Ælde ærværdig Kirke Meget, der kan tiltale det ungdommelige Gemyt og efterlade et Indtryk, der ikke let i Fremtiden udslettes. Disse stærke og høie Mure, der have trodset Aarhundreder, disse opadstræbende Piller og dristige Hvælvinger, under hvilke saa mangfoldige Slægter have forsamlet sig til fælles Andagt, have ogsaa deres tause Sprog. Og nu den høitidelige Choralsang, ledsaget af de gjennem det vide Rum strømmende Orgeltoner. Den Guldberg-Harboeske Psalmebog, der dengang brugtes i Kjøbstæderne, havde mellem mange maadelige saavel gamle som nye Psalmer dog ogsaa bevaret en Deel af de ældre Psalmedigteres bedste Arbeider, der nu i en renere Sprogform ere optagne i den nyeste Psalmebog, og hvergang jeg siden i Kirken hører disse, er det som en kjær Vens Stemme lød til mig fra de svundne Dage.

Den besværligste Deel af Sangopvartningen var dog om Vinteren den, der fandt Sted ved Ligbegjængelser. Man kunde forlange hele Skolen eller den halve eller blot 2 Classer; og herefter rettede Betalingen sig. Lærerne og Disciplene maatte betimelig møde paa Kirkegaarden, ved hvis Indgang de modtoge Ligfølget og ledsagede det under Psalmesang til Graven. De gamle Ligprædikener vare dengang gaaede af Brug, og kun ved høitstaaende og fornemme Personers Bisættelse i Kirken holdtes der Taler ved Kisten. Paa Kirkegaarden taltes kun nogle faa Ord, og derpaa gik Skolen foran Følget til Kirkegaardsporten under Afsyngelse af Psalmen: O kjære Sjæl, frygt aldrig meer. Denne Skik, at afsynge Psalmer, hvori de nærmest Vedkommende ikke kunde deeltage, brugtes ved flere Leiligheder; man sang

jo ogsaa Psalmer, medens Menigheden gik tiloffers og hele Forsamlingen derfor var i en urolig Bevægelse.

Paa de høie Festdage blev der, afvexlende i Domkirken og Fruekirke, opført Kirkemusik, hvorved Syngepartierne under Cantorens Veiledning udførtes ved et Udvalg af Skolens Disciple, som ansaaes for dertil at være bedst begavede og derfor hos Cantoren nøde speciel Underviisning. At høre til disse, hvis Antal var, som jeg troer, 12—16, kaldtes «at være ved Sangen.»[1])

Mindst besværlig var Sangopvartningen ved Stuebryllupper, som dengang hyppig fandt Sted i de fornemme og rigere Huse; men den havde dog ogsaa, afseet fra Tabet af Tid, sine særlige Misligheder. Den udførtes kun ved de Disciple, der, som anført, «vare ved Sangen». Vi mødte da i Husets forreste Værelse (i Kjøbmandshuse sædvanlig i den saakaldte Kjølstue), hvor de indbudne Gjæster af Mandkjønnet, før Høitideligheden begyndte, gik omkring og passiårede med lange Kridtpiber i Munden, medens Damerne i stiveste Stads sad i Værelset indenfor eller Storstuen. Vi sang et Par Vers før og et Par Vers efter Vielsen. Saasnart Høitideligheden var endt, bleve Disciplene henviste til et eget Værelse, og nu kom det Mislige ved Sagen. Her stod nemlig et dækket Bord med Kager og Viin i Overflod. Der kunde vel ikke ventes Andet, end at der i en Forsamling af unge Mennesker og Drenge, der her vare aldeles overladte til sig selv (Cantoren, dengang een af Skolens Lærere, var, som jeg troer, sædvanlig indbuden til Bryllups-

[1]) Disse udvalgte Sangere vare saaledes Efterfølgere af de i ældre Tider saakaldte Davidici eller Davidsdegne, der med deres David ɔ: Davids Psalmer paa hellige Aftener og ved andre Leiligheder gik omkring i Byerne og ved at synge for Dørene indsamlede Almisser.

gildet) kunde blive offret vel rigelig til Fader Lyæus; men jeg maa dog bevidne, at de Store i Almindelighed vaagede over de Smaa, og hændtes det end en sjelden Gang, at een eller anden havde nydt noget Mere, end hans unge Hoved kunde taale, blev han omhyggelig ledsaget hjem. God og gavnlig var dog denne Skik ikke; og Sagen kunde blive endnu mere betænkelig, naar, som jeg erindrer engang var Tilfældet, to Stuebryllupper bleve holdte paa een Aften.

I Forbindelse med Sangopvartningen stode ogsaa nogle særegne Embedsposter, der beklædtes af visse dertil af Rector udnævnte Disciple, som derfor nøde Godtgjørelse. Een af Mesterlectien havde den Forretning i Domkirken hver Torsdag før Skriftemaalet i Chorsdøren at oplæse een af Davids Psalmer samt en Skriftebøn; en Anden udførte det Samme i Fruekirke. En Tredie var Degn til Landsbyen Aaby, der var Annex til Frue Sogn, og derfor nød visse af Degnekaldets Indkomster. Dette var ved denne Skole den sidste Levning af de saakaldte «Løbedegne», der i ældre Tider havde besørget Degneforretningerne endog i temmelig langt fraliggende Landsogne. En Fjerde var Notarius eller, som han kaldtes, «Skriver i Kirken» til Forskjel fra den ovenfor omtalte Skriver ɔ: Skrivelærer i Skolen. Notarens Forretning bestod i at optegne de Disciple, der ved de gudstjenstlige Handlinger kom for silde eller aldeles udebleve eller opførte sig paa en usømmelig Maade[1]). Med det Sidste befattede han sig dog til min Tid ikke, hvilket

[1]) I St. Birgittas Capel i Roeskilde Domkirke var fordum, efter Behrmanns Beskrivelse S. 54, Djævelen malet paa Hvælvingen, med en lang Pergamentsliste i Haanden, hvorpaa der stod:

Scribo tardantes vanaqve loquendo vagantes,

Det er ikke usandsynligt, at det vistnok ældgamle Skolefiskalat har givet Maleren Motivet til denne Fremstilling.

gjorde hans Fiskalembede mindre forhadt. Det syntes da ogsaa overflødigt, da saadant Opsyn bedst kunde besørges af de tilstedeværende Lærere. For de nævnte Forseelser var der fastsat forskjellige Mulkter, 2, 4, 6 Sk. efter Brødens Størrelse, hvilke bleve afkortede i de Disciplene tillagte Chorspenge. Hver Løverdagmiddag gik Rector, ledsaget af Notarius, gjennem hele Skolen og oplæste den af ham indgivne Liste. Havde den angivne Discipel ikke Noget at invende, nikkede han blot; men i modsat Tilfælde blev Notarius tilkaldt og Sagen yderligere undersøgt og afgjort [1]). Af Skolens tredie eller næstnederste Classe blev hvert Aar een Discipel udnævnt til «Orgelmesterdreng». Benævnelsen var ikke synderlig hæderlig, men Embedets Forretninger vare ogsaa meget simple. Han skulde nemlig paa Orgelet skrive ligesaa mange Kridtstreger, som der vare Vers i Psalmen, og staaende ved Siden af Organisten udviske een Streg efter den anden, for at der ikke skulde tages feil af Versenes Antal. Forfatteren har selv beklædt dette Embede, der ikke var lønnet, men dog havde adskillige Behageligheder. Man kunde nemlig under Prædiken, der desuden fra Orgelet aldeles ikke kunde forstaaes, efter Behag gaae omkring, nyde det imponerende Prospect gjennem det store Midterskib til Alteret i den fjerne Baggrund eller i Vaabenhuset betragte Marmorbillederne i det constantinske Gravcapel. Af Organisten fik man desuden en lille Nyaars- og Markedsgave [2]). En lille Biforretning havde

---

[1]) Saa lemfældigt slap Synderen ikke i ældre Tider. Endnu i Forordn. af 1775 anføres Gudstjenestens Forsømmelse mellem de skammelige Laster, der medførte Straf paa Kroppen og Tabet af Beneficier.

[2]) I Aalborg Skole var dette Embede mere anseeligt og indbringende. J. H. Tauber, der fra 1756 gik i denne Skole, be-

af og til en Discipel ved Dødsfald i jevne borgerlige Huse. Han antoges da til at gaae omkring til den Afdødes Slægt og Venner for, som det kaldtes, «at lade vide», hvilket da udførtes i sædvanlig Bedemandsstiil. Herfor erholdt han en lille Douceur.

Alle Disciple, der vilde have Deel i Stipendier og Chorspenge, og det vilde de eller deres Forældre næsten altid, vare ogsaa forpligtede til at tage Deel i Sangopvartningen uden Hensyn til, om de dertil vare begavede eller ikke. I sidste Tilfælde figurerede de blot i Kirken «sub conditione præclusi et perpetui silentii», hvilket Vilkaar de da ogsaa i Regelen holdt sig efterretlige. Enkelte formuende Forældre forlangte dog deres Sønner fritagne for Kirketjenesten,' og disse fik da heller ikke Stipendier; men fri Underviisning havde Alle. Den Godtgjørelse, Disciplene fik for deres meget besværlige Tjeneste, var temmelig ringe, i de laveste Classer 10 à 12 Rd. aarlig, og kunde i Mesterlectien kun stige til 30 Rd. Dog kom hertil de enkelte Disciples Embedsindtægter samt nogle mindre Stipendier, der i Almindelighed tillagdes Dimittenderne. Oplagspenge kjendtes ikke. Chorspengene udbetaltes aarlig paa St. Thomædag umiddelbart før Juleferien. Dette var da i dobbelt Henseende en Glædesdag og en «Kringledag».

I September Maaned afholdtes den aarlige offentlige Examen, hvortil Byens geistlige og verdslige Embedsmænd saavelsom andre Honoratiores ved to Disciple bleve ind-

---

retter, at han i det sidste Aar af sin Skoletid beklædte det, men maatte da tillige næst efter Klokkeren gaae med Tavlen. Hans samtlige Indtægter herfor i dette Aar udgjorde 12 Rd. (Uddrag af hans Autobiographi v. Adjunct D. H. Wulff i Dansk Maanedsskrift for 1863. 1 B. 6 H.)

budne; dog mødte sædvanlig kun Geistligheden. I Forordningen var der paalagt Stiftamtmanden og Biskoppen, saavidt deres Tid tillod det, at overvære Examen; men i min Skoletid kom kun den Sidstnævnte. Hver Morgen Kl. 8 begyndte i Overværelse af Rector og Conrector Examen i en af Underskolens 4 Classer og fortsattes til Kl. 10. Henved denne Tid blev en Discipel udstillet paa Forpost i den lige over for Skolen værende Kirkerist for at iagttage, naar Biskoppen forlod Bispegaarden. Saasnart dette var anmeldt, afbrødes øieblikkelig Examinationen; Rector og Conrector modtoge da Biskoppen i Corridoren og ledsagede ham op i Mesterlectien, i hvis Examen alene han tog Deel, og hvor der da examineredes til Kl. 12. Om Eftermiddagen begyndtes der igjen med de lavere Classer, og naar Biskoppen Kl. 4 indfandt sig, flyttedes atter Scenen til Mesterlectien. Den daværende Biskop, Hector Frederik Janson, var en høi Mand med et imponerende Udvortes, og jeg mindes endnu klart, med hvilken dyb Ærefrygt vi i Underskolen betragtede ham, der havde en særegen svingende eller svaiende Gang, naar han, altid i fuld Ornat, gik forbi os til Mesterlectien. Naar den mundtlige Examen var endt, skreve alle Classer paa een Gang en latinsk Stiil, der var den eneste skriftlige Prøve. Hverken for denne eller de mundtlige Præstationer gaves Characterer; dog formoder jeg, at Rector og Conrector have gjort sig nogle Optegnelser til Veiledning ved Bestemmelsen af Opflytningen. Ved denne gik man ikke strengt tilværks, og der opflyttedes ikke sjelden Disciple, der siden befandtes at have været umodne, og som derfor enten maatte forlade Skolen eller, om de fra Classe til Classe slæbte sig igjennem og slap nogenlunde heelskindede gjennem Examen artiums Skjærsild,

til Slutning bleve maadelige Studenter[1]). Opflytningen var ikke forbunden med nogen Heitidelighed. Rector gik igjennem Skolen og anviste enhver sin Plads, som han da strax indtog. Den, der blev opflyttet til Mesterlectien, fik derved Ret til i Kirken og ved alle høitidelige Leiligheder at bære en smal sort Rygkappe, der ogsaa bares af Kirkernes Alterdegne. Denne Embedsprydelse blev naturligviis med stor Fornøielse anlagt, og man var ikke lidet stolt af ved et saadant synligt Tegn at kunne godtgjøre sin Rang som Mesterlectianer.

Det er noksom bekjendt, at Disciplinen i de lærde Skoler ikke blot i de første Aarhundreder efter Reformationen, men lige ned til mod Slutningen af det attende, blev haandhævet med overordentlig Strenghed, ja endog Grusomhed. Dette fremgaaer af alle de af den Tids Skolelove, som endnu ere tilbage, blandt hvilke dog de viborgske af 1604, hvis første Afdeling havde Overskriften: Jus virgarum, bære Prisen for alle de øvrige. Deri var, som Nyerup i hans Skolehistorie siger, »det lede Prygleri bragt i ordentligt System.« »Og dog«, tilføier han, »er det i sig selv mindre at undres over, at den Tids haardføre Karles ryggesløse Sæder maatte tæmmes ved streng Disciplin, end at slig umaadelig Banken og Slaaen, ofte for de mindste Bagateller, har kunnet vedvare lige ned til mod Slutningen

[1]) En Discipel af Mesterlectien havde saaledes over eet Aar læst Hebraisk, da det engang heldigviis blev opdaget, at han ikke kjendte Bogstaverne. En tjenstvillig Sidemand havde hver Dag tilhvisket ham det Nødvendigste. Han gik da tilsøes og kom saaledes i sit rette Element. — Til Tjeneste for saadanne Hebræere havdes ogsaa haandskrevne Analyser, hvori de hebraiske Ord til større Beqvemmelighed vare skrevne med latinske Bogstaver og Ramsen efter Dantzius tilføiet. Saadanne kunde da, lagte ved Siden af Genesis, gjøre god Nytte.

af det 18de Aarhundrede og det selv i de bedste Skoler, hvor endog de dueligste Skolelærere ikke kunne siges frie for at have været Skoletyranner.» At denne grusomme Skoletugt, der i gamle Dage var almindelig, ikke blot hos os, men ogsaa i Sverige og Tydskland[1]), i Aarhuus Skole har hersket og vedligeholdt sig ligesaa længe som andensteds, er ikke mere, end man kunde vente. Saa vidt mig bekjendt, er dog for denne Skoles Vedkommende fra den ældre Tid intet saadant Straffereglement opbevaret, som man har fra andre Skoler. Den ældste Lov af dette Slags, man har, ere de af Biskop Ochsen givne «Leges et statuta» (meddeelte af Tauber i hans Historia schol. cath. arh. S. 95), som, skjøndt de ere befriede for de værste pedantiske og barbariske Bestemmelser, dog truede med strenge Straffe, blandt andre den, der kaldtes at staae Skoleret[2]). Det sidste Exempel paa denne Straf her i Skolen var nok det af Tauber S. 126 anførte, hvilket fandt Sted i Rectoren Professor Jens Worms Tid, altsaa mellem 1745 og 1775, og, som Tauber siger, anvendtes for at befrie et ungt Menneske, der havde gjort sig skyldig i Tyveri, fra de borgerlige Loves Straf. Et andet og noget sildigere Exempel paa, at en Discipel havde gjort sig skyldig i samme Forbrydelse, havde dog ikke samme Straf til Følge. Sagens Beskaffenhed er udførligt

---

[1]) Prof. Henrichsens Bidrag til Skoletugtens Historie i Norden, Skoleprogram for 1858.

[2]) Det hedder saaledes her: Discipuli inferiorum classium in instanti acrioribus verbis et verberibus ob petulantiam coerceantur ab Hebdomadario vel Collegarum alio, qvi adfuerit. Si absente Rectore vel Conrectore petulantius se gesserint discipuli supremæ classis, post unam alteramve seriam Hebdomadarii vel alius Collegæ admonitionem, exuto thorace, pœnas gravissimas humeris luant, vel alio pro gravitate delicti supplicio magis pudendo afficiantur.

optegnet i et Document, der findes i Skolens Archiv. Disciplen, der logerede i Rectorens Huus, havde der og andensteds i et ikke langt Tidsrum begaaet en Mængde Tyverier, der hver Gang bleve opdagede og hver Gang straffede med stigende Haardhed (dog inter privatos parietes,), uden at det kunde lykkes hos ham at udrydde den ligesom medfødte Drift til at forgribe sig paa Andres Eiendom. Han blev da omsider udmeldt af Skolen, og det lykkedes, formodentlig ved Familieforbindelser, at faae ham optaget i Ribe Skole, hvor han under de nye Forhold maa antages at have bekjæmpet sin onde Tilbøielighed; thi han blev siden derfra dimitteret og døde som Præst i Ribe Stift.

Først i de to sidste Decennier af det 18de Aarhundrede blev i vore Skoler ved den stigende Oplysning Fortidens strenge Optugtelse efterhaanden formildet, og var den end ved Begyndelsen af det 19de ikke aldeles forsvunden, saa vare dog de Levninger deraf, der endnu vare tilbage, mere en Følge af enkelte Læreres Tilbøieligheder og Luner end af de Principer, der i Skolens Bestyrelse endnu gjorde sig gjældende. Forsømmelse af Kirketjenesten blev, som anført, afsonet med Mulkt, og kun grove Forseelser bleve, efter Rectors Kjendelse, straffede med et vist Antal af Haandtager d. e. Slag i Haanden med den tykke Ende af Riset, som Høreren da offentlig i Skolen maatte tildele Delinqventen; men det var dog meget sjeldent, at Nogen led denne Straf, og i Mesterlectien blev den til min Tid aldrig anvendt. Derimod vare Disciplene til daglig Brug saa temmelig overladte til Lærernes Vilkaarlighed; men til Ære for de fleste af dem maa det siges, at de nødig og kun i Tilfælde af trodsig og slet Opførsel benyttede den dem indrømmede Strafferet, og egentlig var der til den Tid kun een Lærer, Fjerdelectiehøreren Arendahl, der gjen-

nem hele sin lange Embedstid holdt fast paa det gamle System og ufortrøden, skjøndt med ringe Frugt, stræbte at indbanke sine Disciple Kjærlighed til Viisdom og Dyd. Ikke mange Aar tidligere havde, som Sagnet gik, Tilstanden været en Deel værre. Man fortalte endnu til min Tid om en for ikke længe tilbage afgaaet Lærer, der havde faaet Øgenavnet «Smeden», fordi han daglig hamrede paa sine Disciple.

Nu skal det ikke negtes, at streng Tugt til en vis Grad kunde være fornøden. Den frie Underviisning, forbunden med Udsigt til Stipendier og anden offentlig og privat Understøttelse, lokkede en Deel Forældre af de lavere Stænder til at sætte deres ofte uvorne og slet opdragne Sønner i Skolen; og skjøndt flere af disse siden i Embeds- og andre Livsstillinger have viist sig som dygtige og retskafne Mænd, vare de dog i deres Raahedstilstand høist ubehagelige, og jeg tvivler meget om, at venlige Formaninger alene vilde have havt en ønskelig Forbedring til Følge. Det var dog heller ikke dengang, ligesaa lidt som nu, altid Tilfældet, at vanartige og sletopdragne Drenge netop hørte til de lavere Classer i Samfundet.

Af det Tyranni, der i gamle Dage af de ældre Disciple udøvedes mod de yngre, den saakaldte Pennalisme, var der endnu til den Tid adskillige Levninger tilbage. Mesterlectianerne benyttede sig ikke sjelden af de yngre Disciple til at gaae Ærinder for sig eller ved Underviisningens Ophør til at bære deres Bøger hjem, naar de selv ikke gad eller havde Ærinde andensteds. Ogsaa haandthævede de endnu af og til den gamle usurperede Ret til at revse de yngre Disciple, naar disse efter deres Mening havde forseet sig. Ihvor ulovlig end denne Anmasselse var, maa det dog indrømmes, at Tugtelsen som oftest var velfortjent og saa-

ledes var et ikke aldeles forkasteligt Supplement til Opsynet med Disciplene, der udenfor Skoletiden saagodtsom aldeles manglede. Denne de Ældres tiltagne Myndighed over de Yngre og den vilkaarlige Behandling af disse, de tillode sig, havde tidligere i flere Skoler oversteget alle Grændser. Jeg har selv kjendt en særdeles agtværdig Mand, der i sin Ungdom havde gaaet i Roeskilde Skole og aldrig uden Harme kunde omtale de Mishandlinger, han i sin Skoletid af de ældre Disciple havde maattet døie. «Nu sidde de», sagde han, «her omkring i Landet som Præster og Provster og kunne gjerne være blevne brave og dygtige Mænd; men dengang vare de nogle Slyngler.»

En anden besværlig Byrde, som i ældre Tider hvilede paa Disciplene, var ogsaa den, at de maatte opvarte Lærerne og for dem udføre adskillige ofte meget upassende Forretninger. Af J. H. Taubers ovenfor citerede Autobiographi sees det, at Disciplene i Aalborg Skole til hans Tid maatte skifteviis opvarte deres Hørere, koge Thevand, børste Støvler og Klæder, hente Vand, gaae Byærinder o. s. v. Den for en Deel Aar siden afdøde Pastor Hornsyld, der i nogle Aar efter sin Entledigelse levede i Aarhuus, har fortalt mig, at han som Discipel i Horsens Skole ligeledes maatte opvarte een af Hørerne, tidlig om Morgenen vække ham, lægge Ild i hans Kakkelovn, gaae ham tilhaande ved hans Paaklædning m. m. En anden Mand fra en endnu ældre Tid fortalte, at han, da han som Discipel i en fyensk Skole logerede hos en gift Hører, af dennes Kone blev brugt til at udføre adskillige huuslige Forretninger. Engang gik det endog saa vidt, at Madammen bandt et Forklæde om ham og paalagde ham at bære Tørv op fra en paa Gaden holdende Vogn, hvilken Ydmygelse gik ham meget nær til Hjerte. Dette Uvæsen var til min Tid i Aarhuus Skole næsten

ganske forsvundet, og kun een Lærer, den i alt Saadant conservative Fjerdelectiehører, holdt sig endnu til den gamle Sædvane og benyttede Disciplene til at gaae Byærinder, hente Spise- og Drikkevarer etc. Det var især Duxen, til hvem saadanne Arbeider bleve betroede, og at det ikke var tilraadeligt at besørge dem skjødesløst, veed Forfatteren af egen Erfaring. Kun een af de Forretninger, man for ham havde at udføre, var ret behagelig. Den bestod nemlig i at nedplukke Frugten af de ham i Skolehaven tilhørende Æble- og Kirsebærtræer, forsaavidt de endnu vare tilstede; thi det var ikke blot Himmelens Fugle, der gjorde ødelæggende Indfald paa hans Enemærker.

Med al den Formildelse i Tilstanden, som den stigende Cultur havde medført, hvilede der dog saaledes endnu et temmelig haardt Tryk paa Disciplenes Skuldre, og skjøndt der formedelst Lærefagenes indskrænkede Antal ikke kunde være Tale om nogen aandelig Overanstrengelse, var der dog mange Besværligheder at bære og mange Ubehageligheder at døie. Men det ungdommelige Gemyt er elastisk og lader sig ikke saa let for Alvor nedtrykke eller gjemmer længe paa Sorgen. Legene i Skolegaarden gik fortræffeligt, og Boldspillet var ikke kostbart, da Vinduerne i Skolebygningen, der dengang kun havde eet Stokværk, vare dækkede ved den bekjendte Række af Lindetræer, der ved Skolens Ombyggelse i Aaret 1848 af Nødvendighed maatte fældes, men hvortil jeg ikke kunde udholde at være Øienvidne. Det største Uheld, der ved denne Leg kunde indtræffe, var, at en Bold kunde bane sig Vei gjennem en Rude i Rectorgaarden, som dengang blev beboet af Regimentschefen v. Lepell; men denne gamle mecklenborgske Herre, der ellers var stiv og alvorlig nok, viste sig i saadant Tilfælde meget lemfældig og tog sig det ikke videre

nær, naar kun Ruden strax igjen blev indsat. Boldspillet var det almindeligste, men afvexlede dog undertiden periodisk med «Balderone» og andre Lege, der undertiden kunde blive voldsomme og farlige nok. Opkomne Uenigheder udartede ikke saa sjelden mellem de yngre Disciple til Haandgribeligheder, hvorved der sædvanlig af Tilskuerne sluttedes en Kreds om de kjæmpende Parter, der saaledes fik Lov til efter Hjertenslyst at kjøle deres Harme, hvorved der dog droges Omsorg for, at ved saadan Holmgang Alt gik ærligt til og at Sagen ikke dreves altfor vidt. Blodige Næser kunde der undertiden vanke, men mærkeligt nok er det, at uagtet Mangelen paa Opsyn med Disciplene udenfor Læsetimerne, i den Tid jeg gik i Skolen, Ingen kom alvorligt til Skade.

Udenfor Skoletiden og Skolegaarden vare Disciplenes Morskaber i Almindelighed meget simple og fordringsløse. Man seilede i Baade og stundum i de farlige Knubskibe opad Aaen til Aaby for at spise tyk Melk eller vel endog Faaremelk, og fortsatte af og til Seiladsen ind i Brabrand Sø til Brabrand og Aarslev, paa hvilket sidste Sted man hos Botanikeren, den gamle venlige Pastor Assens, hvis Søn dengang gik i Skolen, fandt en god Modtagelse. Om Vinteren dreves Skøiteløben paa Mølledammen, og om Sommeren tumlede man sig i de nærliggende Skove, især i Riisskov, der dengang endnu saa temmelig laa i Naturtilstanden og ikke blev meget besøgt af Byens Indvaanere, der endnu ikke satte stor Priis paa Bevægelse i den frie Luft. Med Skoleballer var der gjort en, dog meget beskeden Begyndelse. De holdtes i et eller andet Privathuus, og kun et Mindretal af Disciplene, men ingen af Lærerne deeltoge deri. Da der i Aarhuus dengang, som i de fleste større Provindsbyer, var blevet oprettet et dramatisk Selskab (i

daglig Tale kaldet Dramatikken), fremkaldte dette naturligviis hos Disciplene Lyst til ogsaa at fremtræde paa Bræderne. Skuepladsen var da et nogenlunde rummeligt Værelse eller et ledigt staaende Kornloft. Scenens Construction var meget primitiv og Præstationerne i Regelen ikke bedre, end man kunde vente. Forestillingerne, der naturligviis gaves gratis, bivaanedes dog med Fornøielse især af Byens unge Damer, og saavel Kunstnerne som Tilskuere og Tilskuerinder vare veltilfredse med Udførelsen. Disse dramatiske Foretagender vare ikke tilladte, men heller ikke strengt forbudne, og naar de undertiden efter længere Tids Mellemrum havde fundet Sted, lode Vedkommende, som de ikke vidste Noget derom.

Ved Aarhundredets Begyndelse bestod Skolens Lærerpersonale af følgende Mænd:

1) Rector Mag. Thure Krarup, født 1739. Han havde selv i sin Ungdom i 2 Aar været Discipel i Skolen, ved hvilken han siden fra 1765 tjente som Hører og Conrector, indtil han 1777 blev beskikket til Rector. Denne Mand besad uden Tvivl grundig, især philologisk Lærdom, hvormed han forbandt utrættelig Arbeidsomhed og stor Samvittighedsfuldhed i Udførelsen af sin Embedsgjerning, og naar Tauber i Skolens Historie siger: *Laudatur in hoc viro animi morumque integritas animusque in discipulos egenos paternus*, kan jeg af egen Erfaring istemme denne vel fortjente Lovtale. Hans Underviisning skulde derfor ogsaa have baaret gode Frugter, dersom han ikke dengang havde savnet den fornødne Kraft til at holde Disciplenes Kaadhed i Ave. I tidligere Dage skal han have havt denne Evne, ja endog som Søn af en ældre Tid været tilbøielig til Strenghed; men i de Aar, jeg gik i Skolen, vare Disciplene voxede ham over Hovedet. Vel vovede ingen enkelt Discipel at trodse

hans Myndighed, og over de lavere Classer herskede han med uindskrænket Magt, forsaavidt han med dem kom i Berørelse; men det er fast utroligt, hvad de samlede Mesterlectianere i Underviisningstimerne turde tillade sig. Engang gik det saa vidt med dette Uvæsen, at han med Taarer i Øinene udbrød: Hvad Ondt har jeg gamle Mand da gjort Dem, at De ville behandle mig paa denne skammelige Maade? Dette gjorde sin Virkning, og der blev Ro for den Dag og maaskee for den næste, men heller ikke længer. Det var dog ikke alle eller engang Fleertallet af Disciplene, der toge virksom Deel i disse Utilbørligheder, der udøvedes af enkelte Spektakelmagere og vistnok mere udsprang af Letsindighed og Kaadhed end af Ondskab eller Lyst til at drille og fortrædige Manden, om hvis Kundskaber og retskafne Charakteer der ikke kunde næres nogen Tvivl. Men Uorden var nu engang bleven Dagens Orden, og med alle sine gode Egenskaber manglede Kr. det rette Greb paa at behandle Ungdommen, lod sig ofte skuffe af dens List og var endnu kun altfor meget hildet i en ældre Tids pædagogiske Vildfarelser. Kunde han have overtalt sig til itide ved alvorlige Foranstaltninger at søge Skolen befriet for nogle af de værste Urostiftere (der fandtes af disse saa vel før som i min Tid Pragtexemplarer), vilde det dog vel have været muligt at gjenoprette Disciplinen; men deels var det ham altid vanskeligt at opdage Ophavsmændene, og deels nænnede han udentvivl ikke at gribe til dette radikale Middel. I Aaret 1805, da Skolereformen nærmede sig, søgte Kr. og erholdt Entledigelse, ved hvilken Leilighed han fik Titel af Professor, og han døde 1808 i en Alder af 69 Aar[1]).

---

[1]) Et smukt Træk, der paa en umiskjendelig Maade røber hans ædle Sindelag, blev mig engang fortalt af en Mand, der uden at

2. Conrector Jens Stougaard, født 1762 i Landsbyen Rye, hvor hans Fader under tarvelige Kaar ernærede sig og Familie ved Snedkerarbeide. 12 Aar gl. blev han optagen i Skolen af Krarup, der efter Prøven sagde: «Hvem veed, om du ikke engang kan blive min Eftermand.» Som Discipel udmærkede han sig ved Anlæg og Flid, og efter sin Dimission bestod han saavel Artium som anden Examen med Udmærkelse. Efter at han i nogle Aar havde været Hører ved Roeskilde Skole, hvis Rector dengang var den berømte Skolemand J. H. Tauber, blev han 1789 constitueret som Conrector i Aarhuus. Aaret efter underkastede han sig den da indrettede store philologiske Examen, hvorved han erholdt bedste Charakteer, og blev 1791 udnævnt til virkelig Conrector, hvilket Embede han beklædte til 1805, da, efter Krarups Entledigelse, Rektoratet blev ham overdraget. St. var dengang i sin kraftigste Manddomsalder. Han tilhørte den nyere Tid og var fortrolig med de bedre og friere Anskuelser om Opdragelsen og Underviisningen, hvilket ogsaa viste sig i den Maade, hvorpaa han udførte sin Embedsgjerning. Skjøndt han ved Forordningens Bud var tvungen til hvert Aar at gjennemgaae de samme Pensa af Forfatterne, maa jeg dog give ham det Vidnesbyrd, at han stedse med Grundighed og Livlighed forklarede de latinske Pensa, der vare faldne i hans Lod, og oversatte dem i et smukt og korrekt Sprog. I Græsken gik han ikke saaledes tilbunds; men dette Sprog blev da nok ogsaa i de fleste Skoler paa den Tid overfladisk behandlet. St. omgikkes sine Disciple med Venlighed og faderlig Godhed

---

bemærkes af ham havde siddet ved hans sidste Sygeleie. Den Gamle laa og smaasnakkede med sig selv. «Det glæder mig dog virkelig», sagde han, «at det gaaer saa godt med den nye Indretning i Skolen; det havde jeg ikke tænkt mig.»

og var altid beredvillig til ved sin Mellemkomst at udjevne fortrædelige Sager, der ellers kunde være blevne farlige nok for de Paagjeldende. Men han kunde ogsaa blive vred, naar Nogen havde gjort dumme Streger, og holdt da skarpe og undertiden vel lange Straffetaler. Han forstod med Alvor og Kraft at vedligeholde Ro og Orden ved Underviisningen, og i de tre Dage af Ugen, han læste, var det sjeldent, at nogen Discipel i øverste Classe ved Kaadhed i Ord eller Gjerning vovede at forstyrre Opmærksomheden. Det var derfor intet Under, at St. mellem sine Medborgere stod i stor Anseelse og i høi Grad vandt sine Disciples Høiagtelse og Kjærlighed [1]).

3. Femtelectiehøreren Niels Thomsen fra 1781—1804. Denne Mand var ved min Indtrædelse i Skolen i en frem-

[1]) Det er ikke blot mig, der siden i en lang Aarrække stod i det behageligste Embedsforhold til denne Mand, der saaledes bedømmer hans Virksomhed. Biskop Grundtvig, som i Aaret 1800 blev dimitteret fra Skolen, har i sin »Saga, Nytaarsgave for 1812«, i Skildringen af sit Ungdomsliv givet ham følgende hæderlige Vidnesbyrd (S. 134):

Gjæve Stougaard! til mig hen
Tidt du saae med ædel Smerte,
Bød som Fader, bad som Ven,
Men selvraadigt var mit Hjerte,
Lukkede sig flux igjen.
Dog, hvordan jeg end mig skabde,
Haabet du dog aldrig tabde.
Dine Ønsker og den Taare,
Hvormed du mig unge Daare
Sagde faderlig Farvel,
De mig rørte, dem jeg gjemte,
Og hvor meget end jeg glemte,
Dem har jeg dog aldrig glemt.
Taaren klar mig staaer i Øie,
Tak, vor Fader, i det Høie!
Stougaard, brave Lærer, Tak!

rykket Alder. Han var et opvakt Hoved, bekjendt for sit tørre Lune, sine morsomme Indfald og det rige Forraad af lystige Historier, hvoraf han var i Besiddelse. I sine bedre Dage kan han maaskee have givet en nogenlunde god Underviisning; men til min Tid var den kun maadelig og kunde ikke være anderledes, da han i nogle Aar havde vænnet sig til ved stimulerende Midler at vække den synkende Aandskraft. Om Formiddagen gik det nogenlunde an; men om Eftermiddagen faldt han sædvanlig efter en lille Times Forløb i en sød Slummer. Bleve Disciplene nu for høirøstede, kunde han vaagne op, og ved saadan Leilighed sagde han engang: Vaagn op og slaa paa dine Drenge! En anden Gang undskyldte han sig med Horatses: operi longo fas est obrepere somnum. Om Sommeren pleiede Disciplene, naar han var falden i Søvn, i Stilhed at liste sig ud og paa Skolebakken at leire sig paa en Græsplet, som dengang der fandtes. Naar han da vaagnede, gik han derom og kaldte dem ind. Han var af Naturen meget godmodig og straffede sjelden sine Disciple med Haandtager, med mindre de havde viist sig meget vanartige. Vare de fattige, paatog han sig gjerne at forskaffe dem Understøttelse hos Byens Borgere. Hver Fastelavns Mandag ventede og fik han tidlig om Morgenen et Besøg af Classens samtlige Disciple. Han laa da i Sengen og yttrede stor Frygt for Fastelavnsriset; men paa Bordet stod et til Disciplenes Antal svarende Forraad af Fastelavnsboller. I den sidste Eftermiddagstime anmodede Disciplene ham undertiden om at fortælle dem Historier. «Aa Snak!» sagde han da først, men lod sig let overtale. «Sæt jer saa nærmere hen til mig», sagde han; og nu var Alt Øre. I Aaret 1804 fik han et apoplektisk Anfald, der efter nogen Tids Forløb nødte ham til at søge om Entledigelse. Han

fik da en lille Pension og tilbragte sine faa øvrige Leveaar etsteds paa Landet i en fast bevidstløs Tilstand. Fred med hans Støv. Jeg har ofte gjenkaldt mig Billedet af den lille halte venlige Mand, der i Grunden vilde Alle vel og var værst mod sig selv[1]).

4. Fjerdelectiehøreren Hans Nicolai Arendahl (1767—1805). Om denne Mand vilde jeg jo gjerne sige noget Godt; men naar jeg har sagt, at han vel i Grunden vilde

---

[1]) En Historie, hvori han spillede Hovedrollen, vil jeg, skjøndt den ikke egentlig vedkommer Skolen som saadan, dog her meddele. Den hører til en ældre Tid, og jeg har den fra min Formand i Rectorembedet. Engang var Thomsen i Besøg hos Apotheker Lystager paa Svaneapotheket. Medens han opholdt sig der, kom en Bonde ind i Apotheket og satte et Net med Uldnøgler fra sig udenfor Disken, hvorpaa han gik bort i andre Ærinder. Apothekeren, der vilde drive Spøg med Bonden, løftede Nettet op over Disken og tog det i Forvaring. Kort efter kom Bonden tilbage og blev meget ilde tilmode, da han savnede sin Eiendom, som han troede var bortstjaalen. Det kan gjerne være, sagde Apothekeren, men derinde i Stuen sidder en Mand, der forstaaer at vise igjen, naar man kan formaae ham dertil; han gjør det ikke gjerne, men du kan jo gjøre et Forsøg. Da Bonden kom ind til Th., saae denne med Opmærksomhed paa ham og sagde strax: Jeg veed nok, hvad du vil. Der er stjaalet et Net med Uldnøgler fra dig, og du vil have, at jeg skal vise dem igjen; men jeg gjør det ikke; gaa din Vei! Bonden lod sig dog ikke afskrække, men søgte ved Bønner at bevæge Th., der endelig lod sig overtale. Gaa om paa Tangen (et lille Stræde, hvortil Apothekerens Bagport gik ud), sagde han, du finder der en Port, hvori Tyven har lagt dine Nøgler. Bonden gik, fandt sit Gods og kom fornøiet tilbage. Nu fortalte man ham, hvorledes det Hele paa en naturlig Maade var gaaet til. Alligevel maa hans Tro paa den sorte Kunst dog ikke derved være bleven rokket; thi næste Torvedag havde en Mængde Bønder fra hans Egn forsamlet sig i Skolegaarden og forlangte med stor Heftighed at faae den Mand i Tale, der kunde vise igjen. Th., der havde aflaaset sin Dør, var i stor Forlegenhed, da endelig min Hjemmelsmand kom til og ved sine Forestillinger bevægede Bondehæren til at ophæve Beleiringen.

sine «Drenge» vel og til den Ende paa sin Viis lede eller drive dem frem paa Veien til Videnskabernes Tempel, saa tør jeg ikke, uden at krænke Sandheden, gaae videre. I 38 Aar var han Lærer i 4de Classe og ønskede aldrig at stige høiere. Hans Kundskabsforraad var meget indskrænket og hans Læregaver lidet heldige. De latinske Pensa, der hørte til Classen, nogle Bøger af Justinus, 3 Comedier af Terents og et Par Bøger af Ovids Breve fra Pontus, gjennemgik han ved Hjelp af Menellius, Sincerus o. A. paa en saadan Maade, at neppe Nogen derved har fattet Kjærlighed til den latinske Literatur. Han er Autor til den mærkværdige Oversættelse af Terentses: Ira amantium amoris est integratio, der af St. Blicher er anvendt i hans Fortælling «Juleferierne» og s. v. lød saaledes: Naar Kattene rives, gjøre de Killinger. Men skjøndt flere af de Træk, hvormed Bl. har udstyret sin Qvintus, aabenbart ere laante fra A., seer man dog strax, at Digteren, der havde gaaet i Randers Skole, har skildret en anden fra ham meget forskjellig Personlighed. Undertiden kunde han under Tydningen komme i Forlegenhed ved et eller andet Sted, og for at vinde Tid til at consulere Anmærkningerne, henvendte han sig da til en Discipel, ligesom for at prøve hans Opmærksomhed, med det Spørgsmaal: Hvor ere vi nu? Engang fik han det Svar: i Noterne, Hr. A. Af Græsk, hvilket Sprog man begyndte paa i hans Classe, læstes nogle Capitler af Joh. Evangelium, og Disciplene tilholdtes at lære Leusdens latinske Verbaloversættelse udenad. I Geographien maatte hos ham kun bruges en ældre Udgave af Sommerfeldts; thi med de Forstyrrelser paa Landkortet, den franske Revolution havde anrettet, vilde han ikke have Noget at skaffe. Øen Ascension, der, som bekjendt, dengang var ubeboet, voldte ham engang noget Hovedbrud,

da en Discipel spurgte ham, hvorledes Indvaanerne der kunde leve, da Øen ikke havde Vand. Har den ikke Vand? spurgte han. Nei, Hr. Arendahl, der staaer paa Kaartet: Insula sine aqua. Efterat han i nogle Minutter havde grundet over Sagen, svarede han: «Dem derom!» — Han var overhovedet ingen Elsker af Nyheder og hadede af sit ganske Hjerte den da levende Hertug af Augustenborg, hvis «Ideer til det lærde Skolevæsens Forbedring» ingenlunde fandt hans Bifald.

I Underviisningstimerne var han sjelden i godt Lune, og der vankede ofte Prygl. Større Forbrydelser straffedes med Haandtager af Riset, som Duxen da hver Gang maatte hente fra hans Værelse. For Dovenskab og mindre Uroligheder vankede der jevnthen Knubs, Rusken i Haaret og andre saadanne Smaating. Hans Tale var til daglig Brug, hvad man kalder «ramjydsk» (pærejydsk) og nærmede sig meget til Bondesproget. Han brugte Pronomen A istedetfor Jeg, sagde I til sine Disciple og Han til Honoratiores. Han havde et stort Forraad af Uqvemsord (Hundesjæl, Hundetunge, Skeisunge m. m. fl.) og forstod at variere sine Irettesættelser efter Omstændighederne. Til en Skomagers Søn hed det: Gaa hjem til jer Faaer og lær at sye Skou![1]) Til en Discipel, der lagde sig efter Musik: «Nei, Jer Knollius kan I ikke; men Fis, Dis, Gis, I Hobogist, det forstaaer I.» En mørkladen Vestindianer ved Navn Winding havde under hvert Øie en Aare, der, naar han kom i Sindsbevægelse, synligt pulserede. Naar A. da under en Irettesættelse bemærkede dette, udbrød han: «Nei see, hvor Dævlen spiller i jer Øun! men a skal misæl nok driv ham ud.» Det lød

---

[1]) En endnu mere nærgaaende Variation af samme Opfordring anvendtes af en Lærer ved en Naboskole. Den lød saaledes: Gaa hjem til hans Faer og rod paa Møddingen med de andre Sviin!

dog til, at Dæmonen under Besværgelsen blev endnu mere halsstarrig.

Ogsaa A. fik sig om Eftermiddagen sædvanlig en lille Middagsluur. Naar han følte Trangen dertil, sagde han: «Nu kan I læse over paa jere Leiser til imorgen,» og derpaa begyndte samtlige Disciple at læse høit, ligesom fordum i Landsbyskolerne. Saalænge denne Symphoni vedblev, sov han sødt; men blev den pludselig afbrudt, hvilket let kunde skee, vaagnede han op, og da var det ikke godt at være ham nærmest.

At der med alle Ubehageligheder alligevel var nogen Morskab forbunden med denne Underviisning, dog især for Spectatores i de tre øverste Classer, kan ikke negtes. For hans «egne Drenge», paa hvis Bekostning Scenen gaves, var Morskaben selvfølgelig af en blandet Natur, og de klogeste af disse toge sig derfor iagt for ved Dovenskab eller Opteier at fremkalde hans Vrede. Derimod manglede det aldrig paa Drillerier fra de andre Disciples eller som han kaldte dem «Udenveltskneitenes» Side, der tidligere havde nydt Godt og Ondt af hans Underviisning. De fleste af disse Drillerier fortjene ikke videre at omtales; men jeg kan ikke undlade at fortælle een Historie, der passerede nogle Aar før jeg kom ind i Skolen, og er mig meddeelt af min Formand. En Discipel i Mesterlectien kom en Sommermorgen ind i Skolegaarden, og da han saae A. spadsere i Skolehaven og hans Kammerdør staae aaben, fik han Lyst til at see sig om derinde. Paa Bordet stod Noget til Frokost, hvoraf han først nød et Stykke. Derpaa iførte han sig Arendahls Slaabrok og satte hans nylig puddrede Søndagsparyk paa sit Hoved. Paa en Hylde laa et musikalsk Instrument, en saakaldt Fløitedus, som A. i sin Ungdom havde tracteret. Denne greb han, satte sig i Lænestolen

og begyndte at blæse. Saasnart A. hørte de bekjendte Toner, ilede han ind og blev i det første Øieblik noget forskrækket ved Synet af sin Dobbeltgjænger, men styrtede strax over Personen og greb efter hans Haar, hvorved han dog kun fik fat i sin egen Paryk, der herved led betydeligt. Imidlertid krængede Skjelmen Slaabrokken af sig og tog Flugten. I det samme kom Stougaard for at gaae ind paa Skolen, og da han hørte Larmen og saae den flygtende Maleficant, ilede han ind til A., hvem han fandt staaende endnu med Parykken i Haanden, indhyllet i en Puddersky og i høieste Grad forbittret. Hvorledes det gik Forbryderen, har jeg glemt; men formodentlig er det ikke gaaet ham synderlig godt.

A. var, da jeg kjendte ham, vel noget inde i de Halvfjerdsindstyve, men endnu stærk og rørig. Han havde aldrig været gift, men i hans Tid var det nok ogsaa meget sjeldent, at en Hører indlod sig i Ægteskab, saa længe han var i denne Stilling. Han var en temmelig høi Mand med sund Ansigtsfarve, men barske Miner. Hans Klædedragt var bestandig af samme Snit, der havde været i Mode i hans Ungdom. Han bar en rund Paryk, som man dengang kaldte «grundmuret», og derpaa en trekantet Hat, der snart sad paatvers, snart med de lange Spidser for og bag. Disciplene meente, at den sidstnævnte Stilling varslede om Uveir, men dette Omen var dog ikke altid paalideligt. Sikkrere er det, at Anmeldelser om Bryllupper, Barnedaab og Ligbegjængelser havde en formildende Indvirkning paa hans Sindsstemning. Forøvrigt førte han en tarvelig og ædruelig Levemaade, men var meget pengegjerrig og yderst paaholdende, hvorfor han ogsaa ved sin Død (1808) skal have efterladt sig en betydelig Sum i Specier, Kroner og gamle Rigsdalersedler. Sed manum de tabula! Skildringen

er ikke saa smuk som sand og kan fra min Haand ikke blive anderledes.

5. Tredielectiehøreren Stephen Kryssing var en særdeles god Lærer og især i Latinen var hans Veiledning grundig og omhyggelig. Det var derfor en Lykke for Skolen, at Disciplene dog hos ham fik en sund og styrkende Næring, før de førtes ind paa de to følgende Classers magre Overdrev. Han var af en blid og rolig Charakteer, og en Discipel maatte opføre sig meget slet, før han kunde beqvemme sig til at anvende de haardere Midler. Det eneste Strafferedskab, jeg i mit Aar saae ham anvende, var hans Snustobaksdaase, som han sædvanlig holdt i Haanden. Naar en doven Dreng ikke kunde gjøre Rede for sit Pensum, pikkede han ham med Kanten af Daasen gjentagne Gange paa Panden eller Siden af Hovedet. Dette skete paa en saa lempelig Maade, at det umuligt kunde gjøre Skade, men var dog temmelig ubehageligt. Af sine Disciple var han meget afholdt, og det saa meget mere, som Udsigten til den ligeoverfor beliggende 4de Classe, hvor A. førte Scepteret, ikke var glædelig. Det var et betydeligt Tab for Skolen, da han 1803 blev kaldet til Præst for Meierup Menighed i Viborg Stift, hvor han efter nogle Aars Forløb døde.

6. Andenlectiehøreren Henrik Rhode, der i Aarene 1800—1801 var dispenseret fra sine Forretninger for i Kjøbenhavn at tage theologisk Embedsexamen. Under hans Fraværelse besørgedes hans Forretninger ved den theologiske Candidat Carl Frederik Jahnsen, der efter Kryssings Befordring til geistligt Embede blev fast Lærer. Rhode var en ung Mand af ikke ringe Begavelse i flere Retninger. Han synes at have havt Anlæg til Digtekunsten og havde med Held dyrket Musikken, hvorfor han ogsaa i nogle Aar

ved Opførelsen af Kirkemusik var den gamle Cantors Vicarius. Han succederede siden Kryssing i 3die og Thomsen i 5te Lectie; men til almindelig Beklagelse baade i Skolen og i Byen døde han allerede i Aaret 1805.

7. Mag. Henrich Ernst Grossmann, til den Tid Skolens Cantor, havde tidligere været Hører og siden Conrector ved samme. Han var født i Haderslev, havde besøgt denne Byes lærde Skole og gik derpaa til Universitetet i Jena, hvor han studerede i nogle Aar. Efter at være vendt tilbage blev han 1760 ansat som Hører og Cantor ved Aarhuus Skole, og 1780 beskikket til Conrector, hvilket Embede han forestod til 1789, da hans Syn var blevet ham aldeles berøvet og han tillige formedelst en Lamhed i Underdelen af Legemet ikke mere kunde gaae. Ved sin Entledigelse fra Conrectoratet erholdt han istedetfor Pension Alterdegnetjenesten ved Domkirken imod at lade de dertil hørende Forretninger udføre ved en Vikar. Cantoratet beholdt han og besørgede selv Sangunderviisningen hjemme i sit Huus. Der sad han henved 20 Aar i sin Lænestol, som det syntes, altid i godt Lune, og var meget glad, naar han ved Besøg af en eller anden god Ven kunde faae sig en luun Passiar. Han havde naturligviis Meget at fortælle om gamle Tider og især om Universitetslivet i Tydskland. Naar Disciplene til Sangunderviisningen kom ind i hans Stue, løftede nogle af de Ældste ham op fra Stolen og bare ham saagodtsom hen til Claveret. Ved Underviisningen herskede altid Ro, og det var ligesom en tavs Vedtægt, at den gamle Mand ikke maatte forstyrres ved nogen Uorden. Sang Nogen falsk, pegede han paa ham, sædvanlig med de Ord: Jeg seer dig nok, du Satan! Undertiden brugte han ogsaa en Benævnelse, der lød som «Du Hunnus». Vi kjendte ikke dette Ords Betydning, men vidste kun, at

derved ikke meentes noget Godt[1]). Han havde mere end almindelig Indsigt i Musikken og var denne Kunst med Lidenskab hengiven. I Skolens Bibliothek findes endnu en stor Bunke Noder, afskrevne med hans egen Haand, deels Arbeider af gamle berømte Mestere, deels componerede af ham selv.

Som Lærer i Videnskaberne har jeg naturligviis ikke selv kjendt ham; men efter hvad jeg har hørt af flere ældre Mænd, der havde været hans Disciple, havde han ikke studeret Sprog og Videnskaber med samme Lyst og Grundighed som Musikken og havde i sine yngre Aar været temmelig hidsig og streng. Naar han blev vred, steg Blodet ham gradviis til Hovedet, og jo høiere det kom, desto farligere blev det. En af hans Disciple, afdøde Pastor Ingerslev i Gylling, har fortalt mig Følgende. En Discipel ved Navn Mikkel havde den slemme Vane ofte om Morgenen at komme for silde. Naar han da endelig indfandt sig, sagde Gr.: Godmorgen, lille Mikkel! hvilken Hilsen Mikkel med nogen Uvillie gjengjeldte. Veed du, hvad Klokken er, lille M.? Det vidste da M. ikke. »Da skal jeg lære dig, hvad den er«, og nu kom Krabasken frem: »Jen, dou, drei«, indtil Klokkeslettet var naaet. »Veed du nu, hvad Klokken er, lille M.? Men M. havde en svag Hukommelse, og Underviisningen maatte derfor ofte gjentages. Til min Hjemmelsmand, der nok var hans specielle

---

[1]) Ved at blade i Taubmanniana, en temmelig daarlig Samling af saakaldte Vittigheder, der tillægges den bekjendte Philolog F. Taubmann, fandt jeg nylig følgende Yttring: »Wenn ich das thue, so heisse man mich einen Hunnus«. Det maa vel derfor være et burschikosk Skjældsord, hjembragt fra Jena. Om Ordet forresten har Noget med »Hunnerne« at gjøre eller er et for Løier dannet latinsk Ord istedetfor canis (ad mod. cappa forata, equus brunei coloris), maa jeg lade uafgjort.

Yndling, sagde han engang udenfor Skolen i Fortrolighed: «Med din Græsk og Latin er jeg velfornøiet; men du maa minsæl lære din Suhms Dannemarkshistorie.» «Ja, Hr. Conrector, men den er saa skrækkelig kjedsommelig.» «Ja, deri har du Ret, min Søn; det er en forbandet kjedsommelig Bog; men jeg kan ikke hjelpe dig; du maa minsæl lære den.» «Men maa jeg da ikke piese lidt?» «Pies du, min søde Ven; men tag dig iagt, at jeg ikke mærker det» [1]). I Læseværelserne fandtes som alt anført dengang endnu ingen Kakkelovne, og der læstes da om Vinteren i enhver Lærers egne Værelser. Naar Gr. læste, sad da sædvanlig hans Kone i samme Værelse ved sin Rok eller sit Sytøi. Begyndte nu Blodet at stige ham til Hovedet, kastede hun et talende Blik til ham. «Ja jeg seer dig nok, du lille Satan!» og dermed var Uveiret gaaet over. Da jeg som Discipel i øverste Classe et Aarstid var hans Vikar som Alterdegn i Domkirken, havde jeg Leilighed til at gjøre nærmere Bekjendtskab med den taalmodige og venlige Olding, hos hvem nu Lidenskaberne havde lagt sig. Jeg mindes endnu, hvor opremt han kunde være, naar han ved et lille Julegilde efter Maaltidet sad i sin Lænestol med et Glas Viin for sig og røg sin Pibe Tobak. Ved saadan Leilighed sang han gjerne een eller anden gammel lystig tydsk eller dansk Vise.

---

[1]) Dette Kunstord, hvis Betydning allerede er anført, var, forsaavidt jeg har erfaret, ikke i Brug ved andre Skoler, og jeg skulde næsten formode, at ogsaa dette er af Gr. hjembragt fra Haderslev eller Jena. Rimeligviis kommer Ordet af det franske pièce, et lidet Skrift, og har vel passende kunnet bruges om de smaa Excerptbøger, der beqvemt kunde lægges ved Siden og som hos os ved Universitetets skriftlige Examensprøver undertiden skulle have gjort god Tjeneste.

Foruden disse Lærere, der i Aaret 1800 underviste i Skolen, maa jeg endnu nævne de følgende, som i min Skoletid bleve ansatte.

1. Den ovenfor nævnte C. F. Jansen, der først efter Kryssings Afgang blev fast Hører. Han behandlede sine Disciple med Mildhed, men var neppe sit Embede voxen. Før Reformens Indførelse gik han af med Pension og blev siden befordret til geistligt Embede.

2. Andreas Tischer Bastrup blev efter Thomsens Entledigelse ansat som Hører. I 1806 blev han beskikket til Adjunct og forestod dette Embede til 1813, da han som Præst blev befordret til Røding i Viborg St., hvor han efter faa Aars Forløb døde. Han var efter Alles Vidnesbyrd, der kjendte ham, en brav Mand og dygtig Lærer. Han var cordial og gemytlig i Omgang og yndet for sin godmodige Skjemt og sit ægte tørre Lune. Ved hans Afgang fra Skolen blev jeg hans Eftermand.

Den bebudede Reform indtraadte først i Efteraaret 1806 fuldstændigt ved Aarhuus Skole, men allerede i Foraaret blev dog dermed gjort en Begyndelse. Stougaard, der efter Krarups Afgang havde været constitueret, blev nu udnævnt til virkelig Rector; Emanuel Tauber, en Søn af J. H. Tauber, der i nogle Aar havde været Lærer ved Roeskilde Skole, blev Conrector, og dennes yngre Broder, Cand. theol. Erik Gjørup Tauber, blev Adjunct. De to førstnævnte bleve da, efter gammel Skik, med en latinsk Tale indsatte af Biskoppen og den sidstnævnte ligeledes af Rectoren. Ved denne Leilighed lod den gamle Grossmann sig i sin Lænestol bære over til Skolen, som han da besøgte for sidste Gang, og ledede her ved Orgelet de Sange, der begyndte og sluttede Høitideligheden. Saasnart de nye Lærere havde tiltraadt deres Embede, blev der afholdt en

extraordinær Examen, efter hvis Udfald Disciplene bleve fordeelte i de bestemte 4 toaarige Classer. Lærerne bleve nu istedetfor Classelærere Faglærere og Adjuncter istedetfor Hørere. Stougaard overtog Historie og Geographi (siden fik han ogsaa Hebraisk), Emm. Tauber Græsk og Latin i de øverste Classer, E. G. Tauber Dansk og Religion og Bastrup Græsk og Latin i de lavere Classer. Endskjøndt denne Indretning var meget ufuldstændig, idet de fire Lærere umuligt kunde overkomme det hele Arbeide, var det dog et Held for os Dimittender, at vi omtrent i 5 Maaneder kom til at tage Deel i den nye Underviisning. Conrector Tauber, siden død som Rector i Aalborg, var en fortræffelig Lærer, der med grundige Kundskaber forbandt en bestemt Charakteer og en uforstyrrelig Ligevægt i Sindet. Han blev aldrig heftig, men et Par Ord, undertiden ikke frie for Sarkasme, vare tilstrækkelige til at vedligeholde Ro og Orden. Han var noget skjelende; men denne Legemsfeil kom ham udentvivl til Gavn, idet Ingen rigtig vidste, paa hvem han saae.

E. G. Tauber, der siden blev Rector i Kolding og derfra forflyttedes til Sorø som Director ved Academiet, havde ligesom Broderen forberedt sig til sit Embede ved det 1799 oprettede pædagogiske Seminarium. Han gav os en meget god Underviisning saavel i Religion som i Modersmaalet, i hvilke Fag, og især i det sidstnævnte, vi i høi Grad trængte til Veiledning. Ved Hjelp af Rahbeks danske Læsebog, som vi nu fik ihænde, opnaaede vi et ikke saa ringe Kjendskab til dansk Literatur og de til den Tid mest ansete Forfatteres Arbeider. Ogsaa skreve vi i Løbet af Sommeren en Deel Udarbeidelser i Modersmaalet. Privatim gav han os ogsaa nogen Veiledning i det tydske Sprog, hvormed de Fleste af os dog ikke vare aldeles ubekjendte,

og vi kunde saaledes ved Examen aflægge Prøven i Oversættelse fra Tydsk til Dansk. For Examen i dette Sprog saavelsom i Fransk og Mathematik vare ellers Dimittenderne fra de endnu ikke fuldstændigt reformerede Skoler befriede. — Denne Lærer skylder jeg særdeles meget, ikke blot for hans gode Underviisning, som jeg kun i kort Tid kunde nyde Godt af, men endnu mere for det Venskab, han i det Tidsrum af 5 Aar (1813—1818) jeg arbeidede ved hans Side, viste den yngre Collega og under sine forskjellige Stillinger indtil sin Død uforandret bevarede.

Det var, som Overskriften viser, min Hensigt paa disse Blade at levere en Skildring af Skolens Tilstand i Aarhundredets Begyndelse ved Overgangen fra det Gamle til det Nye, og følgelig maa med Aaret 1806 disse Erindringer være afsluttede. Tilstanden i de næstfølgende Aar er mig desuden ikke af egen Erfaring bekjendt; og vel traadte jeg i Aaret 1813 som Lærer paany i Forbindelse med Skolen, men paa en Skildring af dens Skjæbne og Tilstand og de Forandringer, den i den siden forløbne Tid har været underkastet — qvorum ipse pars fui — kan jeg af let forklarlige Grunde ikke indlade mig.

Caspar v. Saldern og den dansk-norske Regering.

Af

E. Holm.

Det er ikke noget tiltalende Minde, der knytter sig til Caspar v. Salderns Navn. I Polens Historie er han brændemærket som en af dets brutaleste Voldsherrer under de ulykkelige Forhold, der gik forud for den første Deling. For os Danske er han, dels igjennem Reverdils Skrift om Struensee, dels igjennem andre Optegnelser fra hin Tid, bekjendt som den, der i flere Aar herskede med »Stokken i Haanden» ved det danske Hof. Enhver ved, at hans Navn knytter sig til det sidste Afsnit af Forhandlingerne om det holstenske Mageskifte; og det er ikke uden en vis ubehagelig Følelse, at man erindrer disse Forhandlinger, der vel førte til det attraaede Resultat, men dog som bekjendt tillige for en Tid fremkaldte et særdeles ydmygende Forhold til Rusland. De historiske Undersøgelser maa imidlertid gaa deres Gang, hvad enten de dvæle ved det Behagelige eller Ubehagelige; de dunkle Punkter i For-

---

[1]) Denne Afhandling er aldeles overvejende bygget paa utrykte Aktstykker, dels fra Udenrigsministeriets Archiv, dels fra Gehejmearchivet, dels fra den Schach-Rathlouske Samling paa Ravnholt. Naar der ikke er angivet om et Aktstykke, hvor det findes, er det fra Udenrigsministeriets Archiv.

tidens politiske Forhandlinger maa opklares, og Hullerne saavidt muligt udfyldes. Flere Sider af Mageskifteforhandlingerne have i den seneste Tid været Gjenstand for omhyggelige Granskninger; navnlig har man dels dvælet ved Forholdet mellem dem og Catharina II's almindelige nordiske Politik, dels fremhævet den Forbindelse, hvori de stode med Danmark-Norges og Sveriges gjensidige Stilling paa hin Tid[1]). Men ligesom adskillige Enkeltheder ved Forhandlingerne endnu fortjene at fremhæves, saaledes trænger man særlig til at blive klar paa den Rolle, forskjellige Personligheder have spillet under dem, og hvad der har været de ledende Bevæggrunde hos disse. Det er som et Bidrag hertil, at følgende Undersøgelse skal tjene.

Caspar v. Saldern, der hørte til en holstensk Embedsmandsfamilie, er født i Aabenraa 1710 og var Søn af en Amtsforvalter, Friederich Saldern, der senere døde 1738 som Amtsforvalter i Neumünster[2]). Da den bekjendte genealogiske Samler Klevenfeldt i Aaret 1741 paa sin Udenlandsrejse opholdt sig i Göttingen, traf han der sammen med Caspar Saldern, om hvem han skriver i sin Dagbog den 18de Septbr.: «Han ejer artige Videnskaber og sine Sprog i Perfection, har med Menage

---

[1]) Jvfr. f. Ex. Tengberg: Om Kejsarinnan Catharina II's åsyftade stora nordiska alliance (Lund 1863) og Afhandlingen om Grev Ostens Gesandtskaber i Historisk Tidsskrift IV, 1, 552 ff.

[2]) Om Salderns Familieforhold og Stamtavle jvfr. den Biographi af ham, som G. P. Schmidt genannt von Lübeck har skrevet i Neues Staatsbürgerliches Magazin. 7de Bind (1838) S. 1 ff. En udførlig Stamtavle, affattet af O. H. Møller, skal findes i den Feddersenske Samling i Mariekirken i Flensborg, hvorom se Indbydelsesskrift til Indvielsen af Flensborg Latin- og Realskole (Flensborg 1861) S. 194. (Dette Citat skyldes Hr. Archivassistent Fr. Krarup.)

og Reputation anvendt nogle Aar ved dette Universitet og derved cultiveret sit naturlige Talent og Genie videre, end hans Aar ellers skulde have produceret[1])».

Den Kundskabsfylde og de fremragende Evner, som den danske Rejsende havde Lejlighed til at beundre hos Saldern, maatte nære ærgjerrige Forhaabninger hos denne. Men hvor var det lettest at gjøre Lykke? Efter hvad Klevenfeldt fortæller, var det Salderns Tanke fra Göttingen at rejse til Danmark og bryde sig en Bane her. Der var Exempler nok paa unge Tydskere, som havde havt Held hermed. Klevenfeldt, der havde gode Forbindelser, skrev Anbefalingsbreve for ham herhjem til daværende Conferensraad Thott og Justitsraad Eggers[2]). Det synes imidlertid ikke, som om Saldern har gjort Alvor af denne Plan. I det mindste træffer man ham allerede i 1742 som Embedsmand i det gottorpske Holsten, og netop i det samme Embede, hans Fader havde beklædt, da han døde, nemlig som Amtsforvalter i Neumünster.

Paa den Tid var den gottorpske Hertug Carl Frederik død († 1739), og, saalænge hans Søn Carl Peter Ulrichs Mindreaarighed varede, stod det gottorpske Holsten, hvortil Neumünster hørte, under den daværende lübeckske Fyrstbiskop, den senere svenske Konge Adolf Frederiks Styrelse. Det højeste Regeringscollegium i selve Fyrstendømmet var Gehejmeconseillet i Kiel, om hvilket det næppe uden Føje er blevet bemærket, at dets Historie er en uhyggelig Intriguehistorie[3]). Under slige Forhold var det et stort Held for Saldern, at han havde en betydningsfuld Velynder i dette

---

1) Nyerup Magazin for Rejseiagttagelser I, 446.

2) Nyerup anf. St.

3) Kobbe: Schleswig-holsteinische Geschichte von 1694—1808 (Altona 1834) S. 199. Neues staatsbürgerl. Mag. VII, S. 6.

Gehejmeconseil, nemlig Gehejmeraad v. Westphalen. Han kom nemlig snart efter sin Embedstiltrædelse i en alvorlig Strid med sin Amtmand Grev v. Dernath. Allerede i Slutningen af 1742 eller strax i Begyndelsen 1743 indgav v. Dernath en meget skarp Klage over Saldern. Hvad denne i det Enkelte gik ud paa, angives destoværre ikke i de Aktstykker, som det har været muligt at undersøge; men foruden at den drejede sig om formentlige Overskridelser fra Salderns Side af hans Competence som Embedsmand, synes den ogsaa at have indeholdt Beskyldninger af mere graverende Natur. I det mindste hedder det i en Skrivelse fra Gehejmeconseillet[1]) om de fremsatte Sigtelser, at hvis de ikke vare blevne modbeviste af Saldern, maatte de have paadraget ham hans Afskedigelse. Men Saldern var heldig nok til at kunne forsvare sig paa en saa fyldestgjørende Maade, at Geheimeconseillet efter Indstilling fra Jusitscancelliet udtalte, at han var fuldstændig «*zu absolviren*» og at der tilkom ham Oprejsning i Anledning af de «ærerørige Beskyldninger», der vare rejste imod ham[2]). Det Eneste, som man mente, kunde lægges Saldern til Last, var at han ikke altid «*in Ansehung der Jurisdictionalien*» var gaaet tilværks paa den rette Maade. For at forebygge en Fornyelse af Tvisten blev der truffet nøjere Bestemmelser om Grændserne imellem Salderns og v. Dernaths Funktioner[3]), og med det Samme disse Bestemmelser tilsendtes v. Dernath fik denne en meget skarp Tilrettevisning af Geheimeconseillet.

Saldern var gaaet ud som fuldstændig Sejrherre af denne Strid; men det synes, som om v. Dernath kun med

---

[1]) 20de Marts 1743. Gehejmearchivet.
[2]) Samme Skrivelse.
[3]) Resolution af 7de September 1743 smstds.

lidet Taalmod har kunnet finde sig i sit Nederlag. I ethvert Tilfælde kom det snart til nye Sammenstød imellem ham og Saldern, der førte til, at han blev suspenderet fra Amtmandsforretningerne i det Neumünsterske, og at disse bleve overdragne til hans Modstander. I Forbitrelse derover indgav han d. 24de Marts 1745 en Klage til Kronprindsen af Sverige, Adolf Frederik, som Fyrstendømmets Administrator, idet han bad om, at Sagen maatte blive nøje undersøgt af det storfyrstelige Cancelli. Og denne Klage gjentages i en ny Supplik, som han den 27de November 1745 indgiver til Storfyrst Carl Peter Ulrich i Petersborg, der var bleven myndig i Mellemtiden. Foruden at han her taler om, hvorledes «Undersaatternes» Klager over Salderns utilbørlige Færd stedse toge til[1]), insinuerer han tillige, at Saldern havde faaet sin Plads som Amtsforvalter ved at kjøbe den.

Men ligesom Saldern under Sagen havde faaet nye Vidnesbyrd om sine Overordnedes Tilfredshed ved at avan-

---

[1]) At der virkelig er blevet klaget fra en Del af Befolkningens Side, er utvivlsomt. I Gehejmearchivet findes opført mellem Papirer, der havde været i det holstenske Conseil-Archiv, men som «*zu cassiren beliebet worden*» (formodentlig inden Overdragelsen af Archivet til Danmark), ogsaa Aktstykker angaaende «*Gravamina*» fra Neumünster Amts Befolkning mod «*Etatsrath und Amtsverwalter Saldern*», samt Akter angaaende «*die von denen in dem Amte Neumünster wohnhaften Insten wider den Herrn Etats Rath und Amtsverwalter von Saldern wegen der demselben zu leistenden Hof-Dienste geführten Beschwerden.*» Naar man tænker paa, hvor umedgjørlig og opfarende Saldern viste sig ved alle Lejligheder siden i Livet, har man overhovedet ondt ved at tænke sig, at al Uretten skulde have været paa v. Dernaths Side under hans Strid med Saldern. Ogsaa de nærmere Aktstykker, der angaa Striden, høre til dem, der ere blevne ødelagte. Det ligger ikke fjernt at tænke sig, at Saldern selv har ønsket dem ødelagte og ladet det ske, inden Overdragelsen af Landet og dets Archiv fandt Sted.

cere fra Justitsraad til Etatsraad, saaledes prellede Dernaths fortsatte Angreb paa hans Rygte af uden Virkning. Han beholdt sin Stilling. Men ikke mange Aar efter saa han sig truet paa en anden Maade. Det stadige Rænkespil, de højere holstenske Embedsmænd dreve imod hinanden [1]), førte i Aaret 1750 til et Par Mænds Fald, i hvem Saldern hidtil havde havt indflydelsesrige Velyndere. Gehejmeraad Ernst von Westphalen og hans Broder Etatsraad Christian Heinrich Westphalen bleve nemlig fængslede den 12te December 1750 og et Par Aar efter idømte haarde Straffe [2]).

Rimeligvis har Saldern frygtet for at blive indviklet i sine Velynderes ulykkelige Skjæbne. I det mindste vilde han ikke blive længere i Holsten, men vovede et Skridt, der blev bestemmende for hans hele Liv. Til Trods for at der var streng Straf for at rejse til Petersborg uden højere Tilladelse, flygtede han dog derhen, søgte og opnaaede Foretræde hos Storfyrsten, hvem han var saa heldig at vinde. Nu var han sikker, og medens der blev givet Befaling til at standse den Proces, som imidlertid var anlagt imod ham i Holsten, forstod han saaledes at sikre sig Indflydelse baade hos Storfyrsten og i de højere russiske Embedskredse, at hans Lykke fra nu af var gjort.

Blot i Forbigaaende ville vi nævne, at han nogle Aar senere igjen træder op i Holsten som storfyrstelig Embedsmand, men uden at noget nærmere vides derom. Kun er

---

[1]) *Man sagt, die höheren Beamte hätten immer ihre Pferden gesattelt gehabt für den Fall, dass unerwartet Verhaftung sie treffen würde.* Kobbe anf. St. S. 199.

[2]) Jvfr. Kobbe anf St. S. 199 f. og Neues staatsbürgerliches Magazin 7de Bind S. 7 f. Heller ikke med Hensyn til denne Sag har man tilstrækkeligt af Aktstykker til at faa rede derpaa. Imellem de nylignævnte ødelagte Aktstykker findes ogsaa nævnt »*Acta die Westphalen- und Holmersche Untersuchungssache betreffend.*«

det en Kjendsgjerning, at han paa denne Tid kjøbte Godset Schierensee og at han 19de Januar 1760 var med at stifte et Brandforsikringsselskab, der efter ham fik Navnet: Die Saldernsche Brandgilde[1]).

Det er imidlertid først fra Aaret 1762, at Salderns Optræden faar historisk Interesse. Dengang vare Forholdene i Rusland saameget gunstigere for en Holstener, som selve

[1]) Statuterne for dette Brandgilde findes i Niemann Miscellanea 1ste Bind (Altona und Leipzig 1798 S. 282). Det Paalideligste, der hidtil har været trykt om Salderns tidligere Liv, findes i Kobbes: Schleswig-holsteinische Geschichte S. 205 og i den ovennævnte kortfattede Biografi af ham, som Schmidt von Lübeck har skrevet i 7de Bind af Neues staatsbürgerliches Magazin S. 1—27, skjøndt der er flere Fejl i den med Hensyn til Aarstal. Hvad Salderns senere Liv angaar, indeholder Schmidts Biographi kun yderst ufuldstændige Meddelelser og blandede med grove Fejl. En Biographi af Saldern, der findes i Skriftet Russische Günstlinge (Tübingen 1801), er et betydningsløst Makværk. Som det kan ses af Citaterne S. 76—77, er Fremstillingen af Salderns Sammenstød med v. Dernath, saaledes som den er givet i nærværende Afhandling, bygget paa originale Aktstykker i Gehejmearchivet. Der er her dvælet ved Salderns tidligere Liv, fordi der er god Grund til at anføre, hvad der er paalideligt, som Modsætning til de Beretninger derom, man finder dels i Reverdils Struensee, dels i Rulhière: Histoire de l'anarchie de Pologne II, p. 143 (Paris 1807) hvis Meddelelser ere gaaede over i Denkwürdigkeiten des Freiherren von der Asseburg S. 416 (Berlin 1842) samt i Modsætning til, hvad man læser i Wasserchlebes haandskrevne Optegnelser paa Kongens Bibliothek, Ny kgl. Samling 715 c. Folio. I disse Skrifter finder man, skjøndt med en Del Forskjelligheder i det Enkelte, et Rygte gjengivet, der allerede maa have været temmelig almindelig udbredt paa Salderns Levetid, og hvorefter han som Embedsmand i det Holstenske havde gjort sig skyldig i Underslæb og Falsk, men befriet sig fra Straf ved at flygte til Petersborg og der vinde Storfyrstens Gunst. Aaabenbart er dette lavet sammen af hans Strid med v. Dernath og hans Rejse til Petersborg 8 Aar senere. Det har næppe Betydning uden som et Vidnesbyrd om det Had, Saldern var Gjenstand for i forskjellige Lande.

den holsten-gottorpske Hertug Carl Peter Ulrich i Januar 1762 havde besteget den russiske Trone. Ovenikjøbet var det som bekjendt til at gjennemføre en særlig holsten-gottorpsk Politik, at Peter III vilde bruge Ruslands store Magt, og hvad var vel rimeligere, end at en Holstener under disse Forhold maatte kunne spille en Rolle? Vi træffe i første Halvdel af 1762 Saldern som holstensk Gehejmeraad hos den russiske Kejser. Og i denne Egenskab kom han i sin første vigtigere Berøring med Danmark. Medens de russiske og danske Tropper stode ligeoverfor hinanden i det Mecklenburgske, rede til at slaa løs paa hinanden, skulde der under Frederik II's Mægling forsøges en Underhandling i Berlin imellem Rusland og Danmark-Norge om det gottorpske Spørgsmaal. Fra dansk Side var Underhandlingerne lagt i Hænderne paa Gesandten i Berlin Ahlefeldt og den af J. H. E. Bernstorff højt betroede Diplomat Asseburg, som blev sendt Ahlefeldt til Bistand. Rusland var repræsenteret af den russiske Gesandt ved det danske Hof Baron Korff og af Saldern[1]). Denne, som i sin Tid havde tænkt paa at søge sin Lykke i Danmark, skulde altsaa her varetage dets Dødsfjendes Sag.

Men netop som Underhandlingerne vare ved at begynde i Juli 1762, kom Budskabet om, at Peter III var myrdet. Dermed traadte den russiske Politik, hvad Forholdet til Danmark angik, ind i et nyt Stadium. Catharina II fik efter nogen Tids Vaklen politiske Øjemed at følge, som mere end de gottorpske Kjævlerier stemte med de særlig russiske Interesser. Og medens hun, stærkt paavirket af sin bekjendte Udenrigsminister Panin, stiller sig

[1]) Denkwürdigkeiten des Freiherren v. d. Asseburg. S. 112 og 416.

det til Opgave at udvide den russiske Indflydelse i Polen saavelsom i Sverige, bliver det ønskeligt for hende, at træde i et venskabeligere Forhold til Danmark. Fælles Interesser i Sverige lette dette, og det Baand knyttes, der dels betegnes ved Forbundstraktaten af 11te Marts 1765 dels ved Gjenoptagelsen af Forhandlingerne om at ende den gottorpske Forvikling ved et Mageskifte af den hertugelige Del af Holsten og Hertugdømmerne Oldenburg og Delmenhorst.

Med Hensyn til Indledelsen af disse Forhandlinger kunne vi for en stor Del henvise til Afhandlingen om Grev Ostens Gesandtskaber i Historisk Tidsskrift IV, 1, S. 599 ff. Det er i denne Afhandling stærkt fremhævet, at den dansk-norske Regering fandt en særdeles ivrig Understøttelse hos Saldern under de Forhandlinger, der førtes om Sagen i Aarene 1764 og 1765. Saldern var i Slutningen af 1763 bleven kaldet til Petersborg for at arbejde i de holstenske Sager. Grev Panin, der i denne Tid havde den væsenligste Indflydelse paa den udenrigske Styrelse, saaledes at den preussiske Gesandt i Petersborg endog kaldte ham »*le pilote de la barque*»[1]), var vistnok selv stemt for en Løsning af det gottorpske Spørgsmaal ad fredelig Vej. Han satte ingen Pris paa Foreningen af Rusland med Holsten, fordi den russiske Politik derved let kunde blive indviklet i de tydske Forhold og draget bort fra nærmere liggende Maal. Men Panin var en meget langsom Natur, og det var derfor heldigt for Danmark, at den energiske Saldern var utrættelig i at tilskynde Panin til at arbejde for en saadan Politik, og i at rydde de Betænkeligheder afvejen, som dels denne dels Catharina II havde ved at imødekomme

[1]) Asseburg: Denkwürdigkeiten S. 409.

Danmarks Ønsker[1]). Efterat det allerede i Slutningen af 1764 var blevet bestemt, at Forhandlingerne snarest muligt skulde aabnes i Kjøbenhavn og betroes til den derværende russiske Gesandt Korff og Saldern, kom der vel en Udsættelse heri som en Følge af en i 1765 pludselig opkommen kortvarig Spænding mellem Rusland og Danmark-Norge; men ogsaa nu viste Saldern sig ivrig for at faa det gode Forhold bragt tilveje igjen[2]). I de sidste Maaneder af 1765 kunde det gjælde for en afgjort Sag, at Mageskifteforhandlingerne snart vilde blive aabnede i Kjøbenhavn, og Saldern gjorde endog den daværende danske Gesandt i Petersborg Asseburg bekjendt med de Instruxer, som Kejserinden paa sin umyndige Søn Pouls Vegne agtede at give for Underhandlingerne i Kjøbenhavn, som han selv skulde være med at føre[3]).

Unægtelig havde Saldern i disse Aar stærkt virket i den Retning, den dansk-norske Regjering ønskede. Denne nærede ogsaa stor Tillid til ham. Ligesom man jævnlig ser ham i den diplomatiske Brevvexling nævnet som «*notre ami*», saaledes havde J. H. E. Bernstorff i Aarene 1764 og 65 aabenbart større Tro til ham end til selve den danske Gesandt i Petersborg Grev Osten, til hvem Bernstorff var begyndt at komme i et spændt Forhold. Igjennem de danske Legationssecretærer i Petersborg A. Schumacher og senere Dreyer vedligeholdt Bernstorff i denne Tid Forbindelsen med Saldern, uden at Osten fik noget at vide derom[4]).

Dengang Saldern i Aaret 1762 fungerede som Under-

[1]) Hist. Tidsskrift IV, 1, 604.
[2]) Smstds. IV, 1, 639.
[3]) Asseburg Denkwürdigkeiten S. 120.
[4]) Hist. Tidsskrift IV, 1, 651.

handler i Berlin paa Peter den 3dies Vegne, kan man være overtydet om, at han har havt Instruxer om at gjöre Fordringer, der vare alt andet end taalelige for Danmark. Men saa langt havde han været fra siden at fastholde Peter den 3dies Grundsætninger, at han tverimod havde arbejdet i den modsatte Retning. Hvilke vare nu Salderns Motiver til at virke for Mageskiftet? Thi, vel at mærke, vi maa ingenlunde tænke os ham som et blot Redskab for Panins eller Catharina II's Politik; han spiller aabenbart en selvstændig Rolle, og har havt en betydelig Indflydelse paa Udviklingen af Forholdet mellem Rusland og Danmark-Norge. Han virker ved denne Leilighed kun i Forening med Panin, fordi Mageskiftet passede til begges politiske Synsmaade; men det var fra ganske forskjellige Udgangspunkter, de kom til samme Resultat. Panin fulgte, hvad han holdt for Ruslands Tarv, men Saldern var ingenlunde russisk Patriot. Han saa i Rusland en Stormagt, der kunde gjøre det muligt for ham selv at vinde politisk Betydning, det smigrede hans Ærgjerrighed og Forfængelighed, om han kunde have en høj Stjerne hos Catharina II som hendes politiske Raadgiver, han fandt en Nydelse i at udøve den store Magt, som et saadant Riges Diplomater vare istand til at gjøre gjældende, naar de optraadte i mindre Nabostater, og han lod sig derfor villig bruge ogsaa i særlig russiske Ærinder, som dengang han gav den russiske Proconsuls Rolle i Polen i Aarene 1771—1772. Men han var langt fra at nære Sympathier for selve Rusland, saa langt derfra, at han i 1772 og 1773 ikke kunde dy sig for at tale om det i Petersborg til danske Diplomater med den yderste «dégout», ja endog i sit vante plumpe Sprog erklærede, at han vilde give «Rusland Fanden» (*donnerait la*

Russie au diable)[1]. Rusland skulde være Redskabet for hans egen Storhed, men det skulde tillige være Redskabet til at skaffe en Ordning frem af Holstens Forhold, saaledes som han ønskede den. Vil man forstaa Saldern, maa man nøje fastholde, at han var og følte sig som Holstener. Men for en holstensk Følelse maatte det være en sørgelig Ordning, der var falden i dette Hertugdømmes Lod, at være delt imellem to Fyrstefamilier, vistnok saaledes, at der endnu var Fællesskab i visse Punkter, men tillige saaledes, at de tvende Dynastier, der herskede over det, i Aarhundreder havde ligget i uophørlig Tvist og undertiden i aaben Fejde med hinanden. Hvad var naturligere, end at en Holstener kunde ønske Ende herpaa og vilde betragte det som en lykkelig Forandring, naar hele hans fædrene Landskab kunde blive forenet under samme Fyrste? Dette kunde ske enten ved at den gottorpske Familie i Rusland eller ved at den oldenborgske Familie i Danmark-Norge fik det Hele. Ingen kan være i Tvivl om, at hvis Peter den 3die havde levet længere og havde faaet Bugt med Danmark-Norge, vilde han have føjet den kongelige Del af Holsten til, hvad han selv havde deraf. Men efter hans Fald var der ingen Udsigter til, at Catharina II vilde optage slige Planer, og skulde Foreningen af de adskilte Dele af Holsten finde Sted i en ikke fjern Fremtid, kunde det kun ske, ved at det lykkedes den dansk-norske Regering at opnaa sine Ønsker i saa Henseende.

Forsaavidt man ikke blot vil se Egoisten i Saldern — og dertil er man næppe beføjet —, har man vistnok Ret til at tillægge ham en saadan Tankegang som den her an-

---

[1]) Depescher fra den danske Gesandt Numsen af 1ste Novbr. 1772 og 26de Jan. 1773.

tydede. Hvem kjendte vel bedre end han den bekostelige og elendige Regering, som det gottorpske Holsten havde været plaget med, medens dets Fyrste levede i Petersborg? Ganske vist var Saldern som Barn næppe bleven opdraget i venlige Følelser mod Danmark-Norge. Da han kun var 3 Aar gammel, havde hans Fader maattet forlade sin Stilling i Aabenraa, dengang den gottorpske Del af Slesvig blev inddraget af Frederik IV, og Saldern havde tilbragt sin Barndom i en Kreds af fordrevne gottorpske Embedsmænd, som naturligvis hadede Danmark af Hjertensgrund. Det vilde ogsaa være urimeligt at tænke paa, at Saldern nogensinde skulde have havt Sympathier for Danmark og af den Grund ønsket Mageskiftet. Der er kun Tale om, hvad hans Syn paa Holstens Tarv maatte føre til, og i den Henseende er det ikke uden Interesse, at den Mand, der først drog ham frem, Gehejmeraad Westphalen, holdt Mageskiftet for ønskeligt[1]). Hvis man kan tro Saldern selv, havde han ogsaa personlig fra sin Ungdom af ønsket det og efter Evne arbejdet derfor[2]).

Men hertil kom, at han ved at være ivrig herfor utvivlsomt vilde opnaa baade Hæder og Anseelse og endelig kunde tjene en god Skilling for sig selv. Saldern holdt af Penge; selv om det er falsk eller overdrevent, hvad der i saa Henseende er blevet fortalt om ham som Embedsmand i Holsten, saa skulde Pengene siden friste ham, da han ledede de russiske Interesser i Polen, hvor det blev sagt om ham, at man ikke kunde opnaa nogen Villighed af ham undtagen ved at bestikke ham[3]), og det fristede ham nu

---

[1]) Staatsbürgerl. Magazin anf. St. S. 6.

[2]) Depesche fra den danske Gesandt i Warschau St. Saphorin 28 Decbr. 1771 (Gehejmearchivet).

[3]) Hermann: Geschichte des russischen Staats (Hamburg

ved den holstenske Sag, da den dansk-norske Regering saa sig om for at finde en indflydelsesrig Mand i Rusland, der kunde fremme dens Ønsker.

At Saldern har ladet sig betale for de Tjenester, han ydede Danmark-Norge, var allerede paa hans egen Tid ingen Hemmelighed. Det er aabenbart dette, hvortil Reverdil sigter, naar han siger, at man fra dansk Side havde «sikret sig Salderns Velvilje»[1]), og Wasserchlebe ved endog i sit tidligere citerede Haandskrift at angive, hvormeget der blev betalt Saldern; han nævner en samlet Sum paa 150000 Rdlr. og en aarlig Pension paa 8000 Rdlr.; men dels ere hans Tal gale, dels kan man ikke se, om Saldern har faaet en Del af disse Penge udbetalte, allerede inden Mageskiftet blev fuldbyrdet i Aaret 1773. Dette er imidlertid tydeligt af forskjellige Aktstykker, der findes i Udenrigsministeriets Archiv og i Gehejmearchivet.

Hvorledes Forholdet er blevet indledet imellem den dansk-norske Regering og Saldern, er vanskeligt at sige med Nøjagtighed. I Afhandlingen om Grev Ostens Gesandtskaber hedder det S. 571, hvor der tales om Forholdet mellem Rusland og Danmark ved Overgangen fra 1763—1764, at Saldern «allerede for flere Aar siden var hemmelig vunden af Bernstorff»; men førend Peter den 3die var bleven styrtet, har Saldern næppe turdet tage Ordet for Danmarks Ønsker. I Efteraaret 1762 ser man den dansk-norske Regering gjøre et Skridt, der maatte være Saldern til Behag.

1853) V, 493, jvfr. Reverdil: Struensee dansk Overs. S. 97, La Rulhière Histoire de l'anarchie de la Pologne IV, S. 229 og Ferrand: Histoire des trois démembrements de la Pologne (Paris 1820) I, 220.

[1]) Anf. St. S. 31. Jvfr. La cour de la Russie il y a cent ans (Berlin 1858) S. 277.

En Broder af ham, der ifølge en Anbefaling fra J. H. E. Bernstorff til Choiseul var bleven Oberst i den franske Armé, fik nemlig ifølge kongelig Resolution af 2den Novbr. 1762 en aarlig Pension af 500 Rdlr. d. Cour. Og ikke længe efter modtog Saldern selv en Gave af 1000 Ducater og en Daase og Ring til en Værdi af 1200 Rubler[1]). Tillige synes det, at der igiennem den danske Gesandt i Petersborg, Grev Haxthausen, er blevet givet ham Tilsagn om større Pengesummer, og disse Tilsagn bleve i Aaret 1764 til Virkelighed. Netop nu begynde ret de hemmelige Udgifter, som den dansk-norske Regering holdt det for nødvendigt at gjøre for at sikre sig et heldigt Udfald af Underhandlingerne.

De Hovedpersoner, som man fremfor Alt mente at burde vinde, vare dels Saldern, dels Fyrstinde Daskow. Denne sidste gjaldt for at være en naturlig Datter af Panin og havde megen Indflydelse hos ham, der satte stor Pris paa at høre hendes Raad og Mening. Det var en Selvfølge, at Panin som den af Kejserinden højst betroede Minister, maatte holdes i en saa god Stemning som muligt, og da man ikke dristede sig til at byde ham selv Penge, vendte man sig til Datteren, der paa den Maade skulde bringes til at tale Danmarks Sag hos den mægtige Statsmand. Herom gav Saldern tydelige Vink, ja han fremkom endog med «gjentagne Forestillinger» derom hos de danske Diplomater i Petersburg. Der blev da ved en Skrivelse fra Bernstorff af 16de Juni 1764 givet Ordre til at love Fyrstinden 6000 Rubler, naar der var blevet sluttet en Alliancetraktat imellem Danmark og Rusland, ligesaastor

---

[1]) Liste over Udgifter i Anledning af Mageskiftet, som findes i Udenrigsministeriets Archiv.

en Sum, naar der blev undertegnet en «foreløbig Traktat» om Mageskiftet, og 12000 Rubler paa den Dag, Mageskiftet virkelig fandt Sted. Fyrstinden har imidlertid, som man kan se, ikke holdt af at vente. Hun lod Saldern komme med «gjentagne Forestillinger» om at faa Udbetalingen af Pengene til hende fremskyndet, og allerede den 31te Januar 1765, altsaa flere Maaneder førend Alliancetractaten af 11te Marts 1765 blev afsluttet, og mere end to Aar førend den foreløbige Mageskiftetraktat undertegnedes, gav Bernstorff Ordre til at udbetale hende de 12000 Rubler.

Saldern havde altsaa været en virksom Agent for den fornemme Dame; men, som det hedder i en Optegnelse af den danske Legationssecretær A. Schumacher, igjennem hvem Bestikkelsen blev drevet, han begjærede tillige i Foraaret 1764 «*für sich selbst etwas*» og han modtog derfor 3000 Rubler for sin egen Mund ifølge Bernstorffs Ordre af 16 Juni, ligesom der blev lovet ham 3000 til, naar han blev udnævnt til at føre Underhandlingerne i Kjøbenhavn. Ogsaa adskillige andre Personer tjente Penge ved Mageskiftet. Det gjaldt den dansk-norske Regering at sikre sig Forskjellige, der paa en eller anden Maade kom i Berøring med den unge Storfyrste eller med Saldern. En Etatsraad Osterwaldt, der var Informator hos Storfysten, og en v. Sacken, som var Kammerjunker hos denne, fik Tilsagn hver om en aarlig Pension paa 500 Rubler «saa længe de bleve i deres Stillinger»[1]). Den udbetaltes dem igjennem Saldern, der naturligvis ogsaa havde skaffet dem disse Penge[2]).

[1]) Ved kgl. Resolution af 25 Februar 1764.

[2]) Kvitteringer, udstedte af Saldern, vise, at han baade for 1765 og 1766 har faaet 1000 Rubler udbetalte af den danske Regering «*zu einem gewissen Gebrauch.*» Jvfr. Hist. Tidsskrift IV, 1, 604, hvorefter Saldern havde hjulpet det danske Gesandtskab med at kjøbe Storfyrstens Omgivelser lige indtil Tjenerne, for at de skulde

En Hr. Biss, der synes at have været Secretær hos Saldern, fik Løfte om en aarlig Pension paa 300 Rdl. og et Embede i det Holstenske, naar Mageskiftet havde fundet Sted; ogsaa en Neveu af Saldern lovede man at skaffe et Embede [1]), en ung Hr. Bardewich, for hvem Saldern interesserede sig, fik et lignende Løfte og Penge til at fuldende sine Studier i Göttingen, og saaledes videre [2]),

Til al Held for den dansk-norske Regering havde ingen af de her omtalte Personer, hvis Bistand var den nødvendig, været overvættes dyr, og forsaavidt den i Aarene 1764 og 65 virkelig fik opnaaet, hvad der foreløbig kunde opnaas i Petersburg, havde den kun Grund til at være tilfreds med Resultaterne og med *«notre ami»*, der havde virket til at fremkalde dem. Men der var endnu en lang Vej at tilbagelægge, mange Ærgrelser at udstaa og store Udgifter at udrede, inden «la grande affaire» blev bragt fuldstændig i Orden. Saldern skulde ikke stedse vise sig let medgjørlig.

I Slutningen af 1765 havde det, som tidligere omtalt, gjældt for afgjort, at Saldern snart skulde rejse til Kjøbenhavn for at lede Forhandlingerne der i Forbindelse med den russiske Gesandt Korff. Sine Instruxer havde han vist Asseburg, og Alt syntes saaledes i god Orden. Da blev Regeringen i Kjøbenhavn ubehagelig overrasket, ved at der i Petersborg fremsattes Fordring om, at Rusland til Vederlag for de Tjenester, det viste Danmark, skulde have Sundtolden eftergivet for sine Skibe. Baade Panin og Saldern gjorde denne Tanke gjældende; men der er vistnok

---

udtale sig paa den Maade, han ønskede det, om den holstenske Sag.»

[1]) 12te Marts 1764 og 15de Septbr. 1764.

[2]) Disse forskjellige Angivelser ere saavelsom det meste følgende, der angaar Pengegaver, hentede fra Udenrigsministeriets Archiv.

ingen Grund til at antage, at Saldern personlig har havt den ringeste Interesse heraf. Det kunde tvertimod kun være ham imod, forsaavidt det let kunde hindre, at Mageskiftet overhovedet kom istand. Det var hans Stilling til den russiske Regering, der nødte ham til at sekundere Panin heri. Heldigvis lykkedes det Bernstorff saa tydeligt at paavise, hvor umuligt det var for Danmark at gjøre en slig Indrømmelse, at Rusland opgav Fordringen [1]).

Imidlertid havde Saldern i Foraaret 1766 forladt Petersborg for over Warchau og Berlin at begive sig til Kjøbenhavn [2]). I Berlin havde han det Hverv at forhandle med Frederik II dels om nogle polske Sager, dels om Catharina II's Yndlingsplan, en stor nordisk Alliance omfattende Rusland, Preussen, England, Danmark-Norge, Sverige, Sachsen og Polen, og som skulde danne en Modvægt imod den bourbonske Familiepagt, der antoges at have Østerrigs Sympathi. Omtrent to Aar iforvejen havde Saldern selv sagt rentud til Osten, der dengang var dansk Gesandt i Petersborg, at han ikke var dum nok til at tro, at den danske Konge nogensinde vilde gaa ind paa en saadan Alliance, og at han derfor havde forhindret, at den blev bragt paa Bane, førend den provisionelle Traktat om Mageskiftet var sluttet, forat Kongen ikke altfor tidlig skulde nødes til at betage Kejserinden hendes Illusioner med Hensyn til en Sag, der laa hende ligesaameget paa

---

[1]) Jvfr. om denne Sag Asseburg anf. St. S. 125 ff.

[2]) I et Brev af 15de Febr. 1766 skriver han til A. Schumacher, der dengang var i Kjøbenhavn, at han venter at skulle rejse om kort Tid. Men, tilføjer han: »*welchen Weg und Umschweif ich nehme, weiss allein Gott. Ich muss die Polen wo möglich mit dem Könige von Preussen vertragen, damit die odieuse Zoll- und Müntzstreitigkeit . . . aufhöre.*«

Hjertet som Panin [1]). Nu var det imidlertid faldet i Salderes Lod at forhandle om denne Sag i Berlin med Frederik II, og den vilde vistnok ogsaa være kommen frem i Kjøbenhavn til liden Glæde for Bernstorff, der ingenlunde yndede den. Men den blev slaaet ihjel paa Vejen.

Hvor begavet en Mand Saldern end var, egnede han sig kun lidet til at forhandle med Frederik II. Han var ikke istand til at optræde med Varsomhed, og ligesaa oplagt som Frederik II var til med sin bekjendte Spydighed at drille fremmede Diplomater, som han ikke syntes om, ligesaa lidt kunde han finde sig i den mindste Antydning, der kunde se ud, som om man vilde foreskrive ham Noget. Catharina II's hele Plan tiltalte ham ikke; han gjennemskuede naturligvis klart, hvilken Hyldest der derigjennem skulde ydes den forfængelige og ærgjerrige Kejserinde, der vilde træde frem som Stifteren af et saadant Forbund; han fandt Tanken upraktisk, og ganske særlig var han altfor forbitret paa England, til at han vilde være i et Forbund sammen med det. Salderns Forestillinger vare forgjæves. Frederik talte med Haan om de formentlige Modstandere, imod hvem man skulde danne Forbundet, hverken Østerrigerne eller de bourbonske Stater havde Penge til at kunne udrette Noget imod ham og Rusland; paa den anden Side var England ikke til at stole paa, Englænderne vare «*des misérables*», «*des ladres*» o. s. v. Men naar Frederik saaledes skar løs paa Catharina II's Plan, saa der ikke blev helt tilbage af den, saa skulde det ikke stemme ham blidere, at Saldern var taktløs nok til lejlighedsvis at formane ham fra Kejserinden, om at opføre sig mod Sachsen som en god Nabo. Frederik II gjorde snart Ende paa Samtalen ved

[1]) Histor. Tidsskrift IV, 1, 603.

kort og godt at udtale: «*Comme je Vous crois pressé, Monsieur, je Vous souhaite un bon voyage*»[1]). Det var med andre Ord at vise Saldern Døren. Man kan forstaa, at det ikke er noget tiltalende Billede, Frederik II giver af Salderns Holdning ved denne Lejlighed, hvor han i sine Mémoires de 1763—1775 kommer til at tale derom. Han er ikke den Mand, som skaaner sine Modstandere. Saldern skildrer han som en Mand, «*qui n'avait ni manières, ni souplesse dans l'esprit*», og som den, der talte med en romersk Diktatormine for at faa ham til at gaa ind paa Tanken om den nordiske Alliance. Og da han saa havde svaret med Afslag, blev Saldern, som han siger, rasende og idet han bildte sig ind, at han var Prætoren Popilius og den preussiske Konge Antiochus af Syrien, vilde han foreskrive Kongen Love; men denne, der mente at være meget mere end en Antiochus, afskedigede Gesandten med al mulig Koldblodighed, idet han forsikrede ham, at han vistnok altid vilde være en Ven af Russerne, men aldrig deres Slave[2]).

Saldern i Danmark fra Efteraaret 1766 til Sommeren 1768.

Efterat have lidt dette Nederlag i Berlin fortsatte Saldern sin Rejse til Kjøbenhavn, hvortil han ankom den 24de Novbr. 1766. Han var ledsaget af et anseligt Følge, der ligesom skulde hæve hans Person og Betydningen af hans Sendelse. Foruden sin Søn, der var Kammerherre, havde

---

[1]) Denne Fremstilling støtter sig til, hvad der fra russisk Side blev meddelt danske Diplomater om Forhandlingen i Henhold til Salderns Rapporter. Paa Grund af den Interesse, denne russiske Beretning har, navnlig ved de charakteristiske Ytringer af Frederik II, den indeholder, meddeles den som Tillæg, saaledes som den er optegnet af A. Schumacher.

[2]) Oeuvres de Frederic II (Berlin 1788) t. V, 23.

han med sig en Neveu af Panin, Fyrst Kourakin, en Major i russisk Tjeneste Baron v. Düring, en russisk Cavalier Hr. v. Teplow, holstensk Justitsraad og Geheimesecretair Prangen og Secretairerne Klinch og Huss. Saldern fik Bolig i det saakaldte Holstenske Hotel, som Regeringen i Kjøbenhavn havde ladet indrette og meublere til ham [1]). Den 27de Novbr. havde han Audiens hos Christian VII. Medens det tidligere havde været bestemt, at Saldern skulde underhandle i Forening med den russiske Gesandt i Kjøbenhavn Baron Korff, var dette blevet umuligt, ved at Korff imidlertid var død. Men allerede i Begyndelsen af December kom den nye russiske Gesandt Generalmajor Filosoffow til Kjøbenhavn, saaledes at han den 12te Decbr. havde sin første Audiens hos Kongen [2]). Det tilfaldt nu ham at deltage i Underhandlingen sammen med Saldern, der nærmest gjaldt som særlig holstensk Gesandt.

Det var et critisk Tidspunkt i Danmarks Historie. Tilsyneladende var der i Efteraaret 1766 nok af Glæde og festlig Stemning. Den 1ste Oktober var Christian VII's Søster Sophie Magdalene i Slotskirken bleven formælet med den svenske Kronprinds, den senere Gustav III, der ved denne Lejlighed var repræsenteret af Grev Adam Horn, og 8 Dage derefter var hun under Festligheder fra Helsingør ført over til Sverige, hvor hun blev modtaget af sin Brudgom, og den 4de Novbr. fejredes deres Bryllup i Stokholm. Nøjagtig samme Dag, hvorpaa hendes Formæling havde fundet Sted i Slotskirken, var Caroline Mathilde i Geheimeraadssalen i Slottet St. James per procura viet til Christian VII, idet Hertugen af York forestillede Christian VII's Person. Den 18de Oktober var hun landet i Altona og under en Række

[1]) Adresse Contors Efterretning for 1766 Nr. 175 og 176.
[2]) Adresse Contors Efterretning for 1766 Nr. 187.

Festligheder havde hun som Rigets højt beundrede Dronning gjennemrejst sin Brudgoms Lande, indtil hun den 3die Novbr. mødtes med ham i Roskilde og den 8de holdt sit Indtog i Kjøbenhavn, hvor Brylluppet fandt Sted i Christiansborg Slotskirke. Det var med stor Jubel, hun blev hilset allevegne, hvor hun var kommet frem, og Glæden var sikkert oprigtig til Trods for den overdrevne Smiger, der fulgte den i Hælene og i Altona fremkaldte Sange til Ære for «die göttliche Mathilde», og andre Steder lod hende og Kongen blive beundrede som «Himmelparret» og hende selv snart blive sammenlignet med en Engel, snart med en Gudinde [1]).

Og under Fester og alskens Morskab ved Hoffet gik da ogsaa de følgende Maaneder. Men alt dette var kun den glimrende Yderside, og som Skandaler og oprørende Optrin skulde blive Resultatet, saaledes var der allerede paa den Tid en forunderlig Ængstelse for Fremtiden hos dem, der stode Styrelsen og Hoffet nær, en udpræget Følelse af, at Ingen havde sikkert Fodfæste under sig. Samtidig med at man glædede sig over den unge smukke og indtagende Dronning, var der dem, der alvorlig ængstede sig for, hvorledes Forholdet vilde blive imellem hende og Kongen [2]); men endnu mere ængstede man sig dog over det Væv af Rænker, som Hofmænd og Statsmænd spandt imod hinanden. Christian VII's Blanding af Umodenhed, Charaktersvaghed og Ondskabsfuldhed skabte den gunstigste Jordbund for alt sligt, saaledes som det er tilstrækkelig bekjendt gjennem de trykte Skildringer af hin Tids Historie. Siden han d. 29de Januar, to Uger efter sin Tronbestigelse, havde

---

[1]) Jvfr. Adresse Contors Efterretning fra Oktober og Novbr 1766.

[2]) Se Breve fra Gregers Juel til Schack-Rathlau i Samlingen paa Ravnholt.

afskediget St. Germain fra Styrelsen af Landmilitæretaten, idet han muntert fortalte Reverdil det med de Ord: «han har gjort Springet», havde det set usikkert ud for dem, der hidtil havde beklædt høje Stillinger. Adam Gottlob Moltke var bleven afskediget 16de Juli fra sin Stilling baade som Overhofmarskal og som Medlem af Geheimeconseillet, og i September gjorde et af Conseillets Medlemmer Fr. Danneskjold-Samsø sit bekjendte Forsøg paa at styrte Sjælen i den danske Regering, Bernstorff. Vel var det lykkedes Bernstorff at afværge dette Angreb, og han havde af Kongen modtaget en Skrivelse (5te Septbr. 1766), hvorved Kongen bad ham være overtydet om, at «der ikke mere vilde rejse sig lignende Skyer.» Men hvilken Sikkerhed var der for, at dette Tilsagn ikke vilde være glemt, inden Blækket, hvormed det var skrevet, endnu var blevet tørt? Bernstorff maatte have sit bedste Værn i Haabet om, at Kongen ikke havde Mod til at give ham sin Afsked.

Hvor uheldige Virkninger denne usikre Tilstand, denne Mangel paa Enighed imellem dem, der skulde være Kongens nærmeste Raadgivere, og Christian VII's egen fuldstændige Mangel paa Fasthed i Følelser og Meninger maatte have for Rigets Styrelse i det Hele, vedkommer os ikke [1]). Her ville vi blot fastholde, at alt dette let kunde blive farligt for Forhandlinger med udenrigske Magter. Thi det var ingen Hemmelighed, heller ikke for den Diplomat, der nu kom til Kjøbenhavn som Underhandler i en for Riget saa vigtig

[1]) En stærk Udtalelse derom findes i et Brev fra Gregers Juel til Schack-Rathlou fra Kjøbenhavn 9de Novbr. 1766. *Le credit de notre ministère est aussi vacillant et faible que vous l'avez connu, nos ministres ont tous des intérêts et des principes opposés, une tracasserie succede rapidement à une autre et ces messieurs sont constamment brouillés.* (Samlingen paa Ravnholt.)

Sag som det holstenske Mageskifte, nemlig Saldern. En Mand, der som han havde levet adskillige Aar i Petersborg og kjendt baade Elisabeths, Peter III's og Catharina den 2dens Regeringer, var naturligvis tilbunds hjemme i Hofintriguer. Baade Snedighed og hensynsløs Dristighed vare Træk i hans Charakter, saa der var Rimelighed for, at han med en vis Tilfredsstillelse vilde kaste sig ind i Rænkespillet ved det danske Hof, forsaavidt det kunde faa nogen Betydning for den Sag, han havde at fremme. Ovenikjøbet kunde han her træde op med en egen Myndighed som Repræsentant for den Stormagt, hvis Velvilje den dansk-norske Styrelse nu attraaede at fastholde. Det var ikke som i Berlin, hvor han havde at gjøre med en Mand af Frederik II's Magt og Navnkundighed. Og Saldern var ikke den, som skulde undlade at bruge sin Stilling, naar han kunde det.

Et af hans første Skridt, da han kom til Kjøbenhavn, var at sørge for sig selv. Som vi tidligere have omtalt, havde Saldern i 1764 faaet 3000 Rubler af den dansk-norske Regering og desuden Tilsagn om 3000 til, naar han var bleven udnævnt til at drive Underhandlingerne i Kjøbenhavn. Siden den Tid havde A. Schumacher, der stedse var Regeringens Agent i slige Sager, ifølge Begjæring af Saldern, i Aaret 1766 maattet anvise Penge til Anskaffelse af en Kareth, 100 Tønder Havre og andet Sligt, som formodenlig skulde være rede, naar Saldern kom til Kjøbenhavn, i Alt til et Beløb af 832 Rdlr.[1]) At der var indrettet Bopæl til ham paa Statens Regning, have vi fremdeles set, og da han kom til Kjøbenhavn, vilde Schumacher som Regeringens Agent udbetale ham de 3000

---

[1]) Brev fra Schumacher til Bernstorff af 19de Aug. 1766.

Rubler [1]), som man i Aaret 1764 havde lovet ham, naar han blev udnævnt til at føre Underhandlingene i Kjøbenhavn. Men alt dette var ikke nok.

Under en Samtale med A. Schumacher strax i Begyndelsen af sit Ophold i Kjøbenhavn, vægrede han sig ved at tage imod Pengene, idet han stærkt klagede over den dansk-norske Regerings Holdning mod ham. Vistnok var han, som godt kjendte sit eget Anlæg til Uforskammethed, bange for at begynde med at forløbe sig [2]); men han kunde dog ikke andet end gjennem Schumacher anmode den danske Regering om at betænke «*quod mutatis circumstantiis res etiam mutentur*», og Forholdene vare nu ganske andre, end de havde været, da man havde lovet ham de 3000 Rubl. Han vilde, sagde han, slet ikke tale om de Løfter, der fra Tid til anden vare gjorte ham igjennem Haxthausen, Schumacher, Osten og Asseburg. «Men den rene Nød gjorde det nødvendigt at sige, at han maatte holdes skadesløs, og af et Ministerium som det danske turde han haabe, at det ikke vilde glemme, hvad han «*als ein zelirter Mann und treuer Friedens Freund*» havde vovet, handlet og lidt for Danmarks Skyld, ligesiden Peter III havde besteget Tronen, og hvad der var Øjemedet med hans Komme her.» Naturligvis var det ham yderst ubehageligt at tale om sig selv, men «det vilde dog være bedre at skaffe sig Luft end at plage sig selv længere med en pinlig Uvished, som vilde gjøre ham udygtig til Forretninger», og altsaa rykkede han da ud med, hvad han mente at maatte have erstattet. For det første havde han været

---

1) De bleve udbetalte ham i ligesaamange Rigsdaler d. Cour., som formodentlig have havt samme Cours.

2) «Er besorgte, dass seine Ihm angebohrne Heftigheit ihn zu weit führen mögte.»

nødt til at opholde sig 14 Maaneder længere i Petersborg, end det vilde have været nødvendigt, hvis han ikke havde maattet gjøre det for Danmarks Skyld. Og der var som bekjendt dyrt i Petersburg; det vilde kun være moderat, naar han krævede 500 Rdlr. for hver Maaned. For det andet havde hans Rejse fra Petersburg over Warschau og Berlin kostet ham 10,000 Rdl., det kunde han bevise med sine Regninger. Panin havde udtrykkelig sagt ham, at hans Sendelse til Danmark ikke skulde koste ham noget. Ovenikjøbet havde Panin betroet ham sin egen Neveu (Fyrst Kourakin), der var hans Øjesten, og desuden paanødt ham den unge Teplow, hvem han gjerne i nogen Tid vilde have bort fra Storfyrsten. Derved var det blevet nødvendigt for ham at tage Major Düring med til at holde Øje med de unge Herrer. Men alt dette gjorde hans Rejse dyrere. Fremdeles havde han, for at kunne indrette sig nogenlunde anstændig, i Kjøbenhavn maattet sætte sig i en Udgift af 8000 Rdlr., og man maatte huske paa, at «han var en Mand uden Formue» [1]). Endelig kunde han dog ikke godt andet end leve med en vis Anstand [2]). Men han havde ikke faaet mere af Kejserinden end 5000 Rubler til sin Rejse og ligesaameget til sit Ophold i Kjøbenhavn al den Tid, Forhandlingerne varede. Han vilde henstille det til hvem det skulde være, om han vilde kunne komme ud af det med saa lidt. Dog vilde han se at hjælpe sig, som han kunde; men hvad de 3 andre Punkter angik, da haabede han «at blive holdt fuldstændig skadesløs» af den danske Regering [3]).

[1]) Han havde imidlertid, som tidligere omtalt, for flere Aar siden kjøbt Godset Schierensee i Holsten.

[2]) «mit einem kleinen Anstand.»

[3]) Om denne Salderns Samtale med Schumacher findes der en udførlig Indberetning af Schumacher i Udenrigsministeriets Archiv.

Det var, som man ser, en forsvarlig Regning, Saldern begyndte med at skrive Regeringen i Kjøbenhavn. Endog hvad der gik med i forøgede Rejseomkostninger, fordi Panin vilde have en Neveu paa Rejse og en ung Udhaler fjernet fra Storfyrsten, skulde Danmark-Norge betale! Man maatte kjende Saldern daarlig, hvis man troede, at der kunde slaas af paa denne Regning, eller hvis man ikke forstod, at hans Ønsker i Virkeligheden gik videre. Der var ikke andet at gjøre end at opfylde hans Fordring; man var i Conseillet altfor overtydet om, at han i samme Grad havde Evne til at kuldkaste den hele Sag som til at føre den lykkelig til Ende, ja man holdt ham for «at være den eneste Mand, der magtede at sætte Mageskiftet igjennem.» Altsaa følte man sig for ved Hjælp af Schumacher, hvor vidt man kunde tinge med ham; men Resultatet blev, at der maatte ikke mindre end 40,000 Rdlr. til for at «stille ham tilfreds»; ved kongelig Resolution af 30te December bleve de da bevilgede ham, og han fik dem udbetalt i Tiden indtil 30te April 1767 [1].

Efterat denne Sag var bragt i Orden og efterat Filosoffow var kommen, tog man fat paa Underhandlingerne. Fra dansk Side deltoge de trende af Conseillets Medlemmer, J. H. E. Bernstorff, Thott og Reventlow i dem. Det første Møde imellem Underhandlerne fandt Sted den 30te December 1766; Forhandlingerne bleve førte paa Tysk tvertimod den vante diplomatiske Vedtægt, hvorefter Fransk var det gjældende Sprog ved slige Lejligheder. Der blev fra russisk Side oplæst en Tale i den ejendommelige pompøse, pralende Stil, der jævnlig møder En i de officielle russiske Aktstykker fra Catharina II's Tid. Selve For-

[1]) Indberetning af Detlew Reventlow til Kongen af 9de Juni 1767 Gehejmearchivet).

handlingernes Enkeltheder have næppe Interesse nok til at dvæle ved dem. Men det er dog værdt at lægge Mærke til, at man ved den Conference, som blev holdt den 13de Februar, ser det paany blive udtalt efter Kejserindens Befaling, «at ingen anden Bevæggrund havde bragt Allerhøjstsamme og Hans kongelige Højhed Storfyrsten til at indlade sig paa disse Forhandlinger eller i Fremtiden vilde tilskynde dem dertil end Ønsket om paa den Maade at sikre Roligheden i Norden for evig og stifte en uopløselig Forening imellem Rusland og Danmark» [1]). Derom, udtalte de russiske Underhandlere, havde den danske Konge ogsaa givet den ene af dem, Filosoffow sit udtrykkelige Tilsagn.

Denne Udtalelse var ikke uden bestemt Foranledning, skjøndt den ingenlunde var møntet paa selve de danske Underhandlere. Det skulde tydelig nok være et Ord, rettet til selve Kongen.

Den hele usikre Tilstand i Hof- og Regeringsforholdene, som vi ovenfor have omtalt, havde nemlig holdt sig ogsaa efterat Saldern og Filosoffow vare komne til Kjøbenhavn. Kongen begyndte at blive hjertelig kjed af sin Svoger, den unge Carl af Hessen, som en Tidlang havde været hans erklærede Yndling, og hvem han havde sat i Spidsen for Landetaten og ladet faa Sæde i Conseillet, foruden at han havde givet ham sin Søster Louise tilægte. Og denne Forandring i Kongens Følelser tog saaledes til, at det i de første Dage af Marts 1767 kom til et aabent Brud imellem

---

[1]) *«dass keine andere Betrachtung auf der Welt Allerhöchst dieselbe gegenwärtig und dermal einst Ihro Kaiserl. Hoheit den Grossfürsten zu diesem Schritt resp. bewogen habe und in der Folge bewegen werde, als den Ruhestand von Norden dadurch auf ewig zu sichern und eine unzertrennliche Vereinigung zwischen Russland und Dännemark zu stiften.»*

ham og Svogeren ved et Bal masqué hos Schimmelmann [1]); Prinsen forlod snart efter Danmark og rejste for en Tid til Hanau. Imidlertid var ogsaa Bernstorffs Stilling bleven stærkt truet. De gamle Klager, der tidligere vare fremsatte imod ham, bleve fornyede, og hertil kom skarpe Angreb paa selve Mageskifteforhandlingen. «Rusland», sagde man, «vilde aldrig skille sig ved Kiel, der laa saa bekvemt til at landsætte Tropper i Tyskland. Den hele Forhandling var kun en Lokkemad, som Kejserinden fremsatte for at holde Danmark i Afhængighed. Og selv om hun gav sit Samtykke, vilde der dog ikke være opnaaet noget derved, da Mageskiftet ikke kunde fuldbyrdes, førend Storfyrsten blev myndig, og denne altid vilde kunne nægte sit Samtykke» [2]).

Dette blev stærkt gjort gjældende baade af Bernstorffs vante Modstander Danneskjold [3]), af St. Germain og af en Mand, der netop kom til Kjøbenhavn samtidig med de russiske Udsendinge, og som skulde vinde en beklagelig Navnkundighed som Intrigant af den værste Natur, nemlig Rantzau-Ascheberg. Sammen med dem forenede et Par Tyskere sig, der en Tid opnaaede at have meget at sige hos Kongen. Den ene af disse var A. H. Borck, der i flere Aar havde været preussisk Gesandt i Kjøbenhavn. Skjønt Diplomat i en mægtig Stats Tjeneste, foretrak han

---

[1]) Manuskript 711 b. paa det kgl. Bibliothek. Ny kgl. Samling. Folio.

[2]) Reverdil dsk. Overs. S. 31—32.

[3]) Gregers Juel omtaler endog i et Brev af 23de Novbr. 1766 til Schack-Rathlou, at Danneskjold havde indgivet «*un mémoire pour prouver l'inutilité de tout arrangement à l'égard du Holstein*» (Samlingen paa Ravnholt); en saadan Memoire omtales ellers ingensteds. I den bekjendte Memoire, som Danneskjold den 5te Septbr. havde indgivet til Kongen, rettet mod Bernstorff (Dansk Magasin III, 3, 53), nævnes Mageskiftet ikke.

dog at søge at gjøre Lykke i den dansk-norske Stat, saafremt han ikke, hvad der vel kan være Grund til at tvivle paa, ligefrem har havt Ordre fra Frederik II til at spille den Rolle, han gjorde. Nok er det, han søgte at indsmigre sig hos Kongen, ved at tale til ham om, hvad der faldt i Kongens Smag, «nemlig om Deisme og Fruentimmer» [1]). Allerede i Sommeren 1766 var han naaet saavidt, at man i samtidige Breve kan finde ham omtalt som almægtig hos Christian VII [2]). Og denne Indflydelse var tydelig nok stegen netop i den Tid, da Underhandlingerne om Mageskiftetraktaten begyndte, selv om der var Svingninger deri, som der stedse maatte være, hvor Talen var om Yndest hos en Fyrste, saa omskiftelig og løs i Charakteren som Christian VII [3]). Og paa denne Tid var denne ved at tage sig en ny Yndling i en anden Tysker, en Carl Friedrich Görtz, der tidligere havde været i hessisk Tjeneste, men havde været i dansk militær Tjeneste som Oberst siden 1763, i Marts 1766 var bleven Commandeur over Livgarderne og nu i Vinteren 1766—67 gjorde Lykke ved Hoffet i Kjøbenhavn, hvor den unægtelig var let at gjøre, men ogsaa let at miste. Det var med stor Frygt, at Vennerne af den Bernstorffske Politik saa denne Görtz vinde Indpas hos Kongen. En vis Grev Görtz, skriver saaledes En af dem, hører med til Yndlingerne; «han har et sort Hjerte, og en tom Pung, lykkelige Udsigter . . . . Bernstorffs Indflydelse vakler Dag for Dag mere, og det

[1]) Reverdil S. 33. Jvfr. Nyt hist. Tidsskr. IV. 57 og Note 81.
[2]) Brev fra Christen Scheel (død 1771 som Gesandt i Petersborg) til Schack-Rathlou af 4de Juli 1766. (Samlingen paa Ravnholt.)
[3]) Jvfr. Breve fra Gregers Juel til Schack-Rathlou. (Samlingen paa Ravnholt.)

er kun, fordi man ikke kan undvære ham i Forhandlingerne om Mageskiftet, at han ikke fuldstændig er styrtet»[1]).

Netop Bernstorff var den, imod hvem baade Borch og Gørtz søgte at ophidse Kongen. Allerede i Foraaret 1766 havde Borch indladt sig paa Rænker imod Bernstorff og affattet en Memoire[2]), som han fik overrakt Kongen uden ligefrem at nævne sig selv som Forfatter. Heri fremhævede han Nødvendigheden af at afsætte baade Bernstorff, Reventlow og Thott og antydede paa en meget gjennemskuelig Maade, at han selv vilde være Mand for at bringe de danske Finanser paa Fode. Men disse Intriguer førte ikke til Noget, og en Englænder i dansk diplomatisk Tjeneste, Morin de Héronville, som ved denne Lejlighed havde spillet en Rolle med, var bleven fjernet af Bernstorff ved at faa en Plads som Legationssecretær og Generalconsul i Neapel[3]). Borch derimod havde Bernstorff ikke kunnet faa fjernet, og nu i Vinteren 1767 gjenoptog Preusseren sine Angreb, secunderet af Görtz og Bernstorffs andre før nævnte Modstandere.

Det var et lidet heldigt Tidspunkt, de havde valgt hertil. Regeringen sad midt i en vigtig diplomatisk Forhandling med en Magt, som man, hvilke Grundsætninger man end havde, i ethvert Tilfælde var nødt til at behandle med Hensynsfuldhed, og hvor misligt var det ikke at vælge et saadant Øjeblik til at skabe en Forandring i Regeringen, der umuligt kunde tydes som andet end som et Vidnesbyrd

---

[1]) Brev fra Gregers Juel til Schack Rathlau af 26de Decbr. 1766. Jævnfør dermed Bernstorffs egen mærkelige Udtalelse i hans Brev til Asseburg 13de Januar 1767 (Asseburg: Denkwürdigkeiten S. 393—94).

[2]) Denne Memoire er trykt bag i Oederiana (Leipzig und Schleswig 1792).

[3]) Nyt hist. Tidsskrift IV, 577 ff.

om Mistillid til denne Magt og et Bevis paa, at man vilde afbryde Forhandlingerne med den? Men af Bernstorffs Modstandere var der kun en eneste, der nærede patriotiske Følelser for den dansk-norske Stat, nemlig Danneskjold; alle de andre, og saaledes netop særlig de to Mænd, der ved denne Lejlighed gik i Spidsen, nemlig Borch og Görtz, vare slet og ret Lykkeriddere. Ogsaa af en anden Grund var Øjeblikket uheldig valgt; thi man maatte kjende Saldern daarlig, naar man ikke kunde indse, at han vilde betragte et Angreb paa Bernstorff som tillige rettet imod Mageskiftesagen, og at han altsaa vilde kaste sig ind i Striden med al den Styrke, han kunde. En saadan Modstander, der naar det kneb ikke var bange for at true med Ruslands Fjendskab, var det højst uklogt at udfordre.

Selv om Saldern ikke personlig havde været Part i Sagen, laa det ligefrem i hans Stilling som russisk Diplomat, at han ikke rolig kunde se paa, at Bernstorffs Fjender kom til Magten. Saa ivrig, som Bernstorff havde været for en fredelig Udjævning af den gottorpske Forvikling, og tillige i de sidste Aar for Samvirken med Rusland i Sverige, var det naturligt, at Kejserinden og Panin betragtede ham som den, der gav Sikkerhed for, at man kunde stole paa Danmark-Norge som Forbundsfælle. Strax efter Christian VII's Tronbestigelse havde Panin ladet den danske Gesandt i Petersborg, Asseburg skrive til Bernstorff, at det vilde volde Kejserinden *„peine et déplaisir“*, hvis Tronskiftet skulde fremkalde nogen Forandring i det danske Ministerium og svække Bernstorffs Indflydelse, og at hun derfor havde instrueret sin Gesandt i Kjøbenhavn Baron Korff til at udtale, at, saalænge Bernstorff hævdede sin Plads, vilde hun være uden Frygt med Hensyn til den nye Konges Regering og Opretholdelsen af

det gode Forhold imellem de nordiske Hoffer[1]. Men Betydningen af, at Bernstorff vedblev at være Minister, maatte fra et russisk Standpunkt blive særlig indlysende, naar han blev angrebet af Mænd, der ikke lagde Dølgsmaal paa, at de misbilligede Mageskifteunderhandlingerne.

I Marts 1767 var Bernstorffs Stilling mere truet end nogensinde tidligere. Dette viste sig igjennem en Sag, der angik Görtz. Bernstorff havde opnaaet, at denne skulde være Gesandt i Berlin. Det var en bekvem Maade at faa ham bort paa. Men Görtz havde ingenlunde Lyst dertil og søgte at overtale Kongen til at tilbagekalde den Befaling, Bernstorff havde faaet ham til at give i saa Henseende. Heri støttede Borch ham af al Evne, saa at den ene Beslutning og Contrabeslutning fulgte efter den anden. Det var klart nok, at Bernstorffs Modstandere vare ved at faa Overvægten over ham.

Under disse Forhold kastede Saldern og hans Collega Filosoffow sig ind i Striden. Allerede det at Carl af Hessen var falden i Unaade og St. Germain igjen sat i Spidsen for Landetaten, forekom dem mistænkeligt; og Saldern bad Carl af Hessen paa det indstændigste om ikke at gjøre Alvor af sin Plan at ville forlade Landet og rejse til Hanau; han søgte endog at formaa Christian VII til at holde Svogeren tilbage[2]. Men nu kom der andre tydelige Beviser paa

---

[1]) Asseburg: Denkwürdigkeiten S. 123—24. Sin Tillid til Bernstorff udtalte hun fremdeles i Marts 1767 til Asseburg. Se dennes Denkwürdigkeiten S. 130. Samme Skrift S. 394—95 viser, hvorledes man i Petersborg allerede i December 1766 holdt baade Bernstorffs og Carl af Hessens Stilling for truet.

[2]) Charles de Hesse: mémoires de mon temps (Copenhague 1861). S. 46—47. Jvfr. Asseburg: Denkwürdigkeiten S. 394, hvor Asseburg den 23de Decbr. 1766 skriver til Bernstorff: »*Tout dépend ici de votre conservation et du maintien du prince de Hesse,*

Borchs og Görtz's stigende Indflydelse, og hvorledes maatte ikke det Sammenstød, der for ikke længe siden havde fundet Sted imellem Frederik II og Saldern, ægge den sidstnævnte til at søge Hævn paa sin kongelige Modstanders Repræsentant i Kjøbenhavn? At Bernstorff ikke har tilkaldt hans og Filosoffows Bistand, er aldeles klart af Aktstykkerne i Sagen[1]); og de havde heller ikke nødigt at faa at vide af ham, hvorledes det stod sig, thi det var en almindelig bekjendt Sag[2]). Ovenikjøbet havde Borch selv pralet for de

---

qu'on aime et qu'on considère beaucoup. Saldern aura ordre de toucher de plus près au but. Je conjure le prince de lui montrer une confiance entière; nous échouérions au milieu du port, nous serions plus mal que jamais, si pareil cas arrivait».

[1]) Det er derfor en grundløs Insinuation, naar Suhm i sine «Hemmelige Efterretninger om det første Decennium af Christian VII's Regjering» (Kongens Bibliothek) S. 43 siger, at da Conseillet vilde af med Borck, fik det ham bort ved Salderns Hjælp, og han i den Anledning bemærker: et afhængigt og slet oplyst Ministerium, som altid maatte udrette Alting ved Andre.

[2]) Den 19de Marts 1767 skriver Gregers Juel til Schack-Rathlau, at der er en almindelig Uvished, Ingen ved ud eller ind. «*Le Comte Görtz intrigue de rester ici, et il y a toute apparence, qu'il reussira, apprecié comme il l'est par le marechal* (ɔ: St. Germain) *qui à son sujet se trompe et s'aveugle d'une façon inconcevable. Le plan de Gö(rtz) et du m(inistre) de P(russe) a été de culbuter le ministère et remplacer Mr. de B(ernstorff) par Mr. de Die(de) et Mr. de R(eventlow) par le m(inistre) de P(russe)*». Naar Juel her nævner Diede, hidtilværende dansk Gesandt i Berlin, som udset af Bernstorffs Modstandere til at afløse ham i Ministeriet, strider det imod den Borckske Memoire af 1766, hvor Asseburg bringes i Forslag. Maaske kan der i denne Forbindelse mindes om, at ogsaa England i Begyndelsen af 1767 faldt Bernstorff i Flanken, og ligefrem søgte at faa den russiske Regering til at gaa ind paa, at Bernstorff skulde fjernes. Det var den af Panin og Catharina II højt yndede Asseburg, som man fra engelsk Side bragte i Forslag som dansk Udenrigsminister. (Se derom Asseburg Denkwürdigkeiten S. 398). Naar man da i den S. 109 Not., citerede Depesche af A. P. Bernstorff ser denne omtale Görtz som den, der under sine Intriguer imod hans Onkel havde sluttet

russiske Gesandter af, hvorledes han havde hindret Görtz's Afsendelse. Altsaa indgave Saldern og Filosoffow for det første den 10de Marts 1767 en paa Tysk affattet Memoire til den danske Regering, hvori de erklærede, at det udtrykkelig var befalet dem *„darauf zu vigiliren dass die Gesinnungen des Königs Majst. auf die Zukunft in der Vereinigung mit Rusland unveränderlich bleiben mögen“*. Derfor paahvilede det dem *„falls wider Vermuten durch Veränderungen im Ministerio oder durch solche Personen, welche das Vertrauen des Königs haben und denen einmal etablirten Gesinnungen zwischen Rusland und Dännemark nicht gemäss denken, hierinn eine Alteration zu befürchten seyn solte, mit der ferneren Fortsetzung Anstand zu nehmen und zuforderst hievon allerunterthänigst zu berichten“*. — Det gjorde dem ondt at maatte meddele Ministeriet, hvad de den foregaaende Dag havde faaet at vide *„von gewissen Cabalen und Intriguen, welche im Grunde auf nichts anders als den Umsturz des Ministerii und auf die Vereitelung der genauen Vereinigung mit Rusland abzielen, Cabalen und Intriguen, deren Anstifter sich unter der Larve eines fremden Characters verhüllet und durch seine Ränke sich in die Dienste Ihro Königl. Majstt. hineinzudringen suchet“*. Som en Virkning af disse Rænker fremhæve de da netop, at Kongen har tilbagekaldt Beslutningen om at sende Görtz til Berlin. Men en saadan Forandring i Kongens Beslutning maatte efter deres Erklæring saameget mere vække den russiske Regerings Opmærksomhed, som der ikke kunde være ringeste Tvivl om, at *„beregter Graf Görtz höchstgefärliche Absichten gegen*

---

sig *«aux ministres étrangers»*, kunde man fristes til at tro paa, at ikke blot den preussiske, men ogsaa den daværende engelske Gesandt i Kjøbenhavn havde havt Fingre med i Spillet under Kampen imod J. H. E. Bernstorff.

die Russische Allianz mit der Crone Dännemark heget, auch in diesem Principio von seinem gefärlichen Rathgeber, welcher seine offenbare Abneigung gegen die Permutation des Herzogtums Holstein sattsam an den Tag geleget, unterstützet wird".

Det var i denne samme Memoire blevet udtalt, at Gesandterne vare rede til mundtlig at udtale sig om Sagen for selve Kongen. De opnaaede ogsaa Foretræde hos ham; men naar de den ene Dag havde faaet ham til at give et Tilsagn i den Retning, de ønskede, saa fik Görtz ham den næste Dag til at tage det tilbage. Filosoffow udtalte sig i en Billet til Saldern med største Forbitrelse „*sur les inconséquences et la légèreté du roi*", saavelsom om „*les menées de ces scelerats brigués et soutenus par le marechal*"[1]), og Saldern afholdt sig ikke fra, «*asses rudement*», at lade Christian VII vide, at den Intrigue, som laa bag ved det Hele, let kunde ende med at faa meget sørgelige Virkninger for Danmark. Vistnok med Rette charakteriserede han den Samtale, han havde havt med Kongen i den Anledning, som *très sérieux*[2]). Ja han og Filosoffow gjorde Alvor af, hvad de havde truet med i deres Memoire til Regeringen; de nægtede den 19de Marts at holde Møde i Mageskiftesagen, saalænge „*der seiner Cabalen und Machinationen halber wohlbekannte Cammerherr Graf Goertz sich aller geschehenen triftigen Vorstellungen ohngeachtet, besonders da Ihre Königl. Majst. dieses allergnädigst zu versprechen geruhet haben, am königl. Hoflager und in der Stadt Copenhagen aufhalten wird*".

Det var klart, at Görtz maatte bort, hvis man over-

---

1) Det vil sige St. Germain.

2) Brev fra Saldern til Bernstorff af 18de Marts.

hovedet vilde komme nogen Vej med Mageskiftet, og Kongen var derfor nødt til at lade ham falde. Den 25de Marts kunde Bernstorff melde Saldern og Filosoffow *„dass der königl. Cammerherr und ernannter Gesandte am königl. preuss. Hofe Gr. v. Goertz heute von hier abgereiset ist“* [1]). Saaledes havde Christian VII's Svaghed ligeoverfor Favoriter og hans upaalidelige Charakter bragt ham i en Stilling, hvor han havde maattet finde sig i paa den alvorligste Maade at blive tilrettevist af Saldern og hans Collega. Og han maatte fremdeles ydmyge sig og sit Rige ved den 12te April at tilskrive Catharina II om Conflikten, og om at han havde anmodet Frederik II om at kalde Borch tilbage [2]). Det var

---

[1]) Den Fremstilling her er givet, er helt igjennem bygget paa originale Aktstykker, som findes i Udenrigsministeriets Archiv. Det viser sig deraf, at Wasserschlebes Meddelelse, som Molbech har optaget i Nyt hist. Tidsskr. IV, 581, Not., om at Görtz, da hans Anslag imod Bernstorff sloge fejl, blev udnævnt til Gesandt i Berlin »pour s'en defaire d'une manière honnette«, ikke er nøjagtig. Om Görtz's senere Skjæbne jvfr. forøvrigt denne Note hos Molbech. Der kan dertil føjes, at han siden blev Generalmajor i preussisk Tjeneste og brugt af Frederik II i Sendelser til Petersborg (Ny kgl. Samling, 711 b. Folio). Han forstod her at indsmigre sig hos Panin, saaledes at denne i Foraaret 1774 endog anbefalede ham til Naadesbevisninger af Regeringen i Kjøbenhavn. Men A. P. Bernstorff, der dengang var Udenrigsminister, afslog dette, idet han fremhævede, hvorledes man i Rusland maatte have glemt, at Görtz netop i 1767 havde arbejdet imod det. (Depesche til Petersborg af 26de Marts 1774). Görtz døde som preussisk Ryttergeneral 24de August 1797 (Asseburg: Denkwürdigkeiten, S. 365, Note).

[2]) Denne Anmodning var Frederik II allerede forekommet, da han naturligvis indsaa, at Borch havde bragt ham i en skjæv Stilling til Rusland; men Borchs formelige Tilbagekaldelse til Preussen fandt dog først Sted 1ste Decbr. 1767. Forøvrigt var ikke dermed fuldstændig gjort Ende paa Borchs politiske Rolle i Danmark. Under Forviklingerne i Aaret 1788, da Preussen i Forening med England tvang Danmark-Norge til at forholde sig neutralt under den svensk-russiske Krig, var det Borch, som blev

som Svar herpaa, at Catharina tilskrev ham sit bekjendte Brev af 11te Septbr. 1767, hvori hun foreholdt ham Nødvendigheden af at være hende en trofast Allieret og af at beholde Bernstorff som Minister[1]).

Da Saldern og Filosoffow havde faaet deres Vilje sat igjennem, var Hindringen for Fortsættelsen af Underhandlingerne bortfalden[2]); den 28de Marts gjenoptoges disse derfor efter 21 Dages Afbrydelse, og den 22de April var man kommet saavidt, at man kunde undertegne den provisionelle Mageskiftetraktat.

Man havde altsaa fra dansk Side naaet, hvad der kunde naaes, saa længe indtil Storfyrsten blev myndig, og at Keiserinden vilde ratificere Traktaten, kunde man ikke nære Tvivl om. Alvorlig Meningsforskjel om noget Hovedpunkt havde der ikke været under Forhandlingerne, og Saldern, der utvivlsomt havde spillet en langt vigtigere Rolle under Forhandlingerne end Filosoffow, havde næppe i det væsen-

---

sendt til Kjøbenhavn for at gjøre Preussens Fordring gjældende. Hans Personlighed bidrog ikke til at gjøre denne Sendelse mindre ubehagelig for den dansk-norske Regering, eller i det mindste for Udenrigsministeren A. P. Bernstorff, der kalder ham »*un des hommes du monde les moins agréables en Dannemarc*» (Depesche til Petersborg af 27de Septbr. 1788 og Brev til Schack-Rathlou af 30te Septbr. 1788 (Samlingen paa Ravnholt)).

[1]) Nyt hist. Tidsskr. V, 304 ff. Jvfr. Asseburg Denkwürdigkeiten, S. 192—93.

[2]) Skjønt ulige mindre vigtigt, bør det dog maaske nævnes, at Saldern baade inden han endnu var kommen til Kjøbenhavn i 1766 og ligeledes den 24de Marts 1767 i et Brev til Bernstorff med en Blanding af Haan og Skarphed klagede over Ytringer eller Skridt af Raaderne i Landretten i den kongelige Del af Holsten, i hvilken Anledning han vilde have dem irettesatte. Hvad der i Virkeligheden skal tænkes paa, kan man ikke se; men det synes, som om han iblandt andet har ment selv at være Gjenstand for ufordelagtige Rygter i Holsten. Brevene ere charakteristiske til at vise hans skarpe Udtryksmaade.

lige skuffet de Forhaabninger, man havde havt om hans Medvirken. Men hvad enten man havde bundet sig til ham ved bestemte Tilsagn eller ikke, saa indsaa man, at han maatte have Løn for sin Virksomhed, saameget mere som man endnu ikke havde naaet det endelige Maal, og det gjaldt om at sikre sig hans Velvilje i Mellemtiden. 8 Dage efter Undertegnelsen af Traktaten underskreve derfor baade Kongen, Bernstorff, Thott og Reventlow en Resolution[1]), hvorved der blev tilsagt Saldern, at saasnart Ratificationerne vare blevne udvexlede, skulde der hvert Aar, saalænge han levede, udbetales ham en aarlig Pension paa 6000 Rdl. d. Courant, saaledes at han fik 500 Rdl. om Maaneden. Fremdeles skulde der paa den Dag, da Mageskiftet virkelig traadte i Kraft, udbetales ham eller hans Arvinger en Sum i rede Penge af 100,000 Rdl. d. C. Endelig skulde der af det Schimmelmannske Handelshus i Hamburg holdes 20—30,000 Rubler rede, saaledes at Saldern under sit Ophold i Rusland kunde disponere over dem efter eget Tykke saalænge, indtil Mageskiftet var traadt i Kraft[2]).

Da Alt dette var bragt i Orden, kunde Saldern tage sig nogen Hvile, og i Juli rejste han til Spaa for at bruge Badene der. Til Kjøbenhavn kom han da tilbage den 26de Oktober.

For det første maatte han være her for at udvexle Ratificationerne, og den provisionelle Traktat var ikke bleven

---

[1]) Denne er dateret 30te April 1767. Den findes i Copi tilligemed Bernstorffs Concept til den i Udenrigsministeriets Archiv.

[2]) Disse 30,000 Rubler ere ifølge autentisk Optegnelse, der findes i Gehejmearchivet, udbetalte Saldern saaledes:

22de Septbr. 1770	6,000	Rubler,
3die Oktbr. 1770	12,000	—
4de Maj 1771	6,000	—
26de Novbr. 1772	6,000	—

ratificeret af Catharina II førend den 10de Oktober; fremdeles skulde den gottorpske Gjæld opgjøres; der var Forhold til Hamburg, som ogsaa maatte ordnes, og endelig kunde det være særdeles nyttigt at holde Øje med, hvorledes Forholdene udviklede sig ved det danske Hof og i den danske Regering.

Den førstnævnte Sag, Ratificationernes Udvexling, blev bragt i Orden uden Vanskelighed. I et Møde med de Medlemmer af det dansk-norske Conseil, med hvem der hidtil var blevet underhandlet, meddelte Saldern og Filosoffow den 19de Novbr., at Kejserinden havde godkjendt Traktaten. Den 30te Novbr. blev den ratificeret af Christian VII, og Ratificationerne udvexlede. Den Maade, hvorpaa de russiske Gesandter havde meddelt Kejserindens Approbation af Traktaten, var imidlertid ikke uden Betydning. I den vante bramarbaserende Stil blev det udtalt af dem *„dass es durchaus unmöglich sey, dass die grosse Kaiserin von Rusland jemals mehr für den König und für das Reich Dännemark thun können“;* selve Naturen og geografisk Beliggenhed havde *„von Anfang der Welt“* fastsat en Forbindelse imellem Rusland og Danmark, og for Fremtiden vilde *„ein jeder treuer Däne, welcher denken will und kann, mit Händen greifen können, dass mit unserer bisherigen, nunmehro so glücklich und so rühmlich vollendeten Negociation das wahre Wohl von Dännemark unzertrennlich verknüpft sei“*. Med Indignation afviste Saldern og Filosoffow *„die schrechlichen Vorwürfen“*, hvormed *„verwegene Feinde des Königs und unserer Monarchinn“* havde vovet at angribe dem: *„dass jemals der frevelhafte Gedanke in ihrem Sinne gekommen, an dem Hofe des Königs von Dännemark dominiren zu wollen“*.

Men med det samme vilde dog de tvende russiske Underhandlere kaste et Blik paa Fremtiden; og de maatte

minde om, at medens Kejserinden havde gjort Alt, hvad hun havde kunnet gjøre, saa laa Alt, hvad der senere skulde ske, i den danske Konges Hænder. Thi Mageskiftets Fuldførelse afhang alene af de Skridt, han vilde foretage i Mellemtiden. „*Die grosse Kaiserin von Russland*, sagde de, *hat scharfsichtige Augen. Sie hat keinen grösseren Endzweck in der Welt als die Wohlfart der Menschen zu befördern. Sie kennet keinen grösseren Ruhm und keine grössere Glückseligkeit als ganze Reiche, Länder und Völker glücklich zu sehen. Ihr Auge wird auf den König und auf das Reich Dännemark gerichtet sein. Der König dieses Reichs ist Ihr Bundesgenosse und Sie wird an jedem Tage dieser Zwischenzeit beprüfen und beurtheilen, in wieweit der König sich in bundesmässige Verfassung setzet, und wieviel Allerhöchstdieselbe sich auf seine Versicherungen, welche Allerhöchstderselbe resp. der Kaiserin selbst und Ihren Ministres so oft gethan, verlassen könne. Wir sagen es, und wir sagen es mit Wahrheit, diesen Gesichtspunkt verlieret das Russische Reich niemals, und wir dürfen nur mit einem Worte berühren, wie sehr das Russische Reich seine Principia verändern muss, sobald eines von diesen Theilen, worauf alles beruhet, zerrüttet werden sollte*». Særlig fremhævede de, hvorledes ogsaa Storfyrst Povl, saa ung han var, dog ganske vist vilde følge den danske Konges System og det danske Riges Tilstande med opmærksomt Øje. Og de endte med paany at indskærpe, hvilken Betydning «det personlige Venskabs- og Opmærksomhedsforhold» imellem Kongen og Kejserinden vilde have, idet de tillige fremhævede, at det vilde være en naturlig Følge deraf, „*dass das politische System von Dännemark, so wie es wahrhaftig wahr ist, von dem politischen System von Russland unzertrennlich sei*“.

Det er Synd at sige, at dette Sprog, hvori man tydelig

kjender Salderns Stil, ikke var aabent nok; det var det i en uhyggelig Grad. I samme Aandedræt, hvori Saldern og Filosoffow gjøre Indsigelse mod, at de skulde have i Sinde at «dominere» ved det danske Hof, lade de i en truende Tone Regeringen vide, at Kejserinden havde «*scharfsichtige Augen*» og at hun hver Dag vilde vide at bedømme, hvorvidt Kongen opfyldte sine Pligter imod hende. Men hvad vilde da være Consekvensen heraf, undtagen at de selv eller hvem der ellers var russisk Gesandt i Kjøbenhavn skulde have Ret til at controllere den danske Regering, og det ikke blot med Hensyn til dens Handlinger, men ogsaa med Hensyn til de Personligheder, hvoraf den bestod. Bernstorff havde vistnok stedse set, at Tilslutningen til Rusland indeholdt den Fare, at den kunde have et Afhængighedsforhold tilfølge, og han havde for flere Aar siden gjort, hvad han kunde, for at afværge dette [1]). Men det maatte siden være gaaet op for ham, at denne Fare ikke kunde afværges, og naar han nu i det Øjeblik, da Ratificationerne skulde udvexles, hørte de russiske Fordringer træde frem saa skarpt, ja næsten cynisk, kan man kun tænke sig, at hans Glæde over Traktaten har havt en bitter Bismag.

Det var langtfra, at Saldern og Filosoffow skulde være istand til ved deres personlige Færd at gjøre de russiske Fordringer mindre følelige. Navnlig Saldern har i Vinteren 1767—1768 gjort sig berygtet ved sin Optræden. At han saavelsom Filosoffow i Foraaret 1767 vare traadte op med Styrke mod Görtz og Borck, var naturligt; det var deres simple Pligt ifølge det Underhandlerhverv, de havde at

[1]) Hist. Tidskr. IV, I, 601 og 634 ff. jvfr. hans Udtalelser om Rusland i «En Brevvexling mellem J. H. E. Bernstorff og Hertugen af Choiseul» (Kjøbenhavn 1871) S. 56, 138 og 190.

gjennemføre. Men det var altfor fristende for Saldern med sit bydende, herskesyge Væsen at vedblive med at spille en overlegen Rolle i Kjøbenhavn, saalænge han havde Forretninger at røgte der. Hans Stilling som Kejserindens højtbetroede Diplomat, gav ham store Chancer for at være heldig hermed, og hertil kom, at han forstod at vinde Christians VII's personlige Gunst. Det hører med til de ejendommelige Træk ved Christian VII, at ogsaa Saldern paa en Maade har været en af hans Favoriter, og at en saa skarpt tegnet og udpræget Personlighed har havt hans Gunst samtidig med en saadan jammerlig Hofsnog som Holck. Saldern var ikke blot et godt Hoved, men havde ogsaa Lune, og den Tilsætning det havde af Ondskabsfuldhed og Raahed, gjorde kun, at han saameget mere faldt i Christian VII's Smag. Man kunde derfor ikke blot se Kongen, naar der var «Apartement», fortrinsvis underholde sig med ham, men Saldern havde endog let og uhindret Adgang til Samtaler i Eenrum med Kongen [1]. Det var en Selvfølge, at han benyttede sig deraf, og naar Kongens Velvilje for ham ikke var nok, til at han kunde naa, hvad han ønskede, da traadte han frem som Organet for Kejserindens Vilje, da lod han Ytringer falde i den Retning, vi kjende, om hendes og Storfyrstens Ret til at have Sikkerhed for Kongens Tænkemaade, om at man skulde huske paa, at Mageskiftet endnu ikke var fuldbyrdet o. a. L.

At han under disse Forhold selv modtog aabenlyse Hædersbevisninger, foruden de hemmelige Pengefordele, han havde begyndt at nyde godt af, er mindre vigtigt. Men

---

[1] Jvfr. Haandskriftet 711 b. paa Kongens Bibliothek. Ny kgl. Samling. Carl af Hessen siger i sine Mémoires de mon temps, at Saldern var Kongens *«confident»* (S. 48).

vi ville dog nævne, at han den 15de Februar 1768 blev Ridder af Elefanten, ved hvilken Lejlighed han valgte til Devise «*sic fuit in fatis*», et ikke upassende Valgsprog for en Mand, der i den Grad havde arbejdet sig ivejret fra en underordnet Stilling. Hans eneste Datter Anna Maria fik Ordenen «union parfaite», og selv blev han fremdeles den 3die Juni 1768 udnævnt til dansk Lensgreve, en Værdighed, der med det samme blev hans Søn C. H. von Saldern-Gunderoth til Del, og saaledes, at den skulde gaa i Arv til deres mandlige Descendenter. Dog synes det, som om Saldern ikke har benyttet Grevetitlen [1]). Større Interesse har imidlertid den Indflydelse, som Alle have været enige om at tillægge ham med Hensyn til de talrige Forandringer, der fandt Sted i Embeds- og Hofpersonalet i Vinteren 1767—68. Den 26de Oktober 1767 blev Danneskjold-Samsø afskediget fra sin Stilling som Medlem af Conseillet og tillige fra Ledelsen af Søetatens Anliggender; den 19de Novbr. fik Reverdil sin Afsked [2]) som Cabinetssecretær hos Kongen og Befaling til at forlade Landet; samme Dag, han rejste, den 22de November, blev St. Germain afskediget fra Styrelsen af Landetaten og sin Stilling som Generalfeltmarskal; ogsaa han maatte forlade Landet. Han blev snart efterfulgt

---

[1]) Det er formodentlig dette, der har givet Anledning til den urigtige Bemærkning i Biografien af Saldern i Neues staatsb. Magazin VII S. 24, hvor det hedder: «Graf ist er für seine Person nie gewesen, was hie und da behauptet wird.» Afskrift af hans Grevepatent, der er dateret «Traventhal 3. Juni 1768», findes i Gehejmearchivet.

[2]) Reverdil siger S. 77, at han fik Afsked en Torsdag omtrent ved Midten af November, og at St. Germain blev afskediget om Søndagen. Det passer paa den 19de og 22de Novbr., hvilke Dage angives af Wasserschlebe i hans tidligere nævnte Haandskrift.

af Rantzau Ascheberg, der havde været Statholder i Norge, men nu fik ikke blot Afsked, men ogsaa Forbud imod at komme indenfor Kjøbenhavns Porte og Befaling til at begive sig til sine Godser i Holsten. Den 5te Februar kom Touren til en af dem, der hidtil havde siddet fastest i Saddelen, Kongens tidligere Overhofmester Detlew Reventlow, der for kort Tid siden endog den 14de December sammen med Bernstorff og Thott var bleven optaget i Grevestanden i Anledning af Ratificationen af den provisionelle Mageskifte-traktat. Nu derimod faldt han i Unaade, og han fik Afsked fra sine Embeder samme Dag, som ogsaa hans Søstersøn Sperling blev fjernet fra Hoffet og maatte gaa i en Slags Forvisning som Amtmand i det Slesvigske [1]). Imidlertid varede Reventlows Unaade kun kort; allerede 14 Dage efter kom han ind i Statsraadet igjen, saa at Behandlingen af ham unægtelig var et temmelig skandaløst Vidnesbyrd om Kongens Lunefuldhed eller Svaghed. Varigere var den Unaade, der rammede Dronning Caroline Mathildes højtbetroede Overhofmesterinde Fru von Plessen; hun fik i de første Dage af Marts 1768 ikke blot Afsked men ogsaa Befaling til at forlade Landet, uden at man engang gav hende Pension [2]). Endelig var Christian VII's berygtede Frille Støvlet Cathrine i Januar 1768 bleven transporteret ud af Byen og ført til Altona [3]).

Hvorvidt har nu Saldern, som man har paastaaet, Del i disse Afskedigelser, der ganske vist for en stor Del bære Præget af oprørende Vilkaarlighed? Mistanken imod ham bliver stærkt næret ved den Kjendsgjerning, at baade Dan-

---

[1]) Reverdil. 95.
[2]) N. hist. Tidsskr. IV, 607—8.
[3]) N. hist. Tidsskr. IV, 610.

neskjold-Samsø, St. Germain og Rantzau Ascheberg vare Modstandere af Mageskiftet, og ved at Reverdil, skjøndt med Urette, gjaldt for at staa i nøje Forbindelse med St. Germain og altsaa ogsaa let kan have havt Ord for at være fjendtlig stemt imod Forbindelsen med Rusland. For Danneskjolds Vedkommende kan Salderns Medvirken være tvivlsom, da Danneskjold blev afskediget allerede samme Dag, Saldern vendte tilbage fra Badet ved Spaa [1]). I alle de andre Afskedigelser er det derimod dels sandsynligt dels sikkert, at Saldern har havt Del [2]). Man maatte saameget mere lægge Mærke dertil, som han intet gjorde for at skjule sin Indflydelse, men tvertimod broutede med den, stødte an til alle Sider og for op med Hidsighed imod Enhver, der kom ham paa tvers. Selv ligeoverfor fremmede Diplomater pralede han paa en meget plump Maade med, hvor stor en Magt han udøvede; allerede i December 1766 havde han ikke undset

---

[1]) Reverdil giver S. 79 Holck Skylden for Danneskjolds Afskedigelse, medens han unægtelig S. 94 siger, at Ministrene brugte Saldern imod Danneskjold.

[2]) Med Hensyn til Reverdil da er det vel næppe et fuldgyldigt Bevis, som denne anfører i det Brev fra St. Germain, han afskriver S. 93—94, da man ingen Sikkerhed har for, at St. Germains Beretning om det Brev, Saldern skulde have ladet Kongen skrive til Catharina II, er stemmende med Sandheden; men Bernstorffs eget Brev til Reverdil (S. 92) vidner om, at Saldern og Filosoffow ikke have været velsindede mod Reverdil, og fordi de, som Bernstorff skriver, lovede denne, ikke at gjøre nogen Antydning til Kongen, der kunde være til Skade for Reverdil, kunde de naturligvis dog meget godt have handlet anderledes. Efter hvad Holck, der gav Reverdil Meddelelsen om hans Afsked, sagde ham, havde Kongen maattet give efter for Omstændighederne; den russiske Minister vilde have forlangt hans Afsked, og han havde derfor hellere villet komme denne i Forkjøbet. — Et Vidnesbyrd om, hvilket Rygte Saldern havde efterladt sig i de danske Embeds- og Hofkredse ved sin hele Færd i 1767, vil man finde S. 163 og 164

sig for at sige til den daværende engelske Gesandt i Kjøbenhavn, at han vilde tale til de danske Ministre «med Stokken i Haanden» [1]). Det er ogsaa en ganske tilsvarende Brutalitet, der gaar igjennem et Par Breve, han havde skrevet i Februar og Marts 1768, og hvoraf Reverdil har meddelt et Uddrag: «Min Hovedplage», skriver han her, «hidrører fra Dronningen, der i Reventlow har mistet sin højre Haand; endnu har hun sin venstre, den ondskabsfulde Fru v. Plessen, men ogsaa denne Haand skal jeg berøve hende. Sperling var hendes lønnede Spejder, det er en topmaalt Slyngel . . . . . Naar Kongen er hos Dronningen, siger hun til ham, at han bør skamme sig, at hele Byen siger, at han lader sig beherske af mig. Heri handler kun kun af Hevngjerrighed, fordi jeg har fordrevet hendes Loppefangerske . . . . Kongen fortæller mig alt dette, jeg viser ham mit Skjold, og vi le med hinanden . . . . Mellem os sagt, Reventlow vil snart blive ansat igjen, men paa et Sted, hvor han kan gjøre Nytte. Det har været nødvendigt at ydmyge ham lidt, uden hvilket vi aldrig vilde være komne til Ende. Til Hofmester eller Bestyrer af Pengevæsenet er han ligesaa skikket som et Æsel til at spille paa Orgel» [2]).

Foruden at dette Uddrag er charakteristisk til at vise Salderns Udtryksmaade, vidner det tillige om, hvorledes han havt Del i Afskedigelserne i Begyndelsen af 1768, baade i Reventlows, Sperlings og Fru v. Plessens. Man kan ikke undre sig over, at hans strenge Kritiker Frederik II, hvem det ovenikjøbet næppe behagede, at Saldern havde faaet Borch fortrængt, paa sin vante hvasse Maade har skildret

---

[1]) Raumer Europa von 1763—1783 I, 157.

[2]) Reverdil S. 96.

hans Færd i Kjøbenhavn. I umiddelbar Fortsættelse af hint tidligere nævnte Sted, hvor han fremstiller sit eget Sammenstød med Saldern, tilføjer han nemlig om denne: «Misfornøjet over at have truffet paa en Fyrste, der var saa utilbøjelig til at rette sig efter hans Befalinger, begav han sig fra Berlin til Kjøbenhavn, hvor han ret efter sit Tykke teede sig som Despot og lagde sit grændseløse Overmod for Dagen. Han forstod i den Grad at kue den danske Konge, at han jog de Ministre og Generaler bort, der ikke huede ham, og fik dem afløst af Mænd, der vare ham underdanige.»

Men det er ikke blot Saldern selv, der er bleven berygtet ved sin Færd i denne Vinter; man har ogsaa paastaaet, at danske Ministre og Hofmænd havde benyttet ham til at faa deres Modstandere afvejen. Reverdil siger i Almindelighed, at de danske Ministre og Hofmænd havde ofte betjent sig af Mageskiftetraktaten imod deres Fjender, idet de, naar de følte sig svage, kaldte de to Russer til Hjælp, i Særdeleshed v. Saldern, der trodsig og egenraadig af Naturen, skred til saadanne Voldsomheder, som Regeringen endnu ikke tillod sig; men, tilføjer han, hine Rænkesmede bleve straffede for deres Kunstgreb, da de ikke saa snart havde overgivet Kongen til Saldern, førend denne beherskede ham uden at tage mindste Hensyn til deres Tarv eller Tilbøjeligheder [1]). Hvem Reverdil tænker paa, siger han ikke med rene Ord; men det er dog let at mærke, at han mellem Hofmændene nærmest har sigtet til Holck [2]). Imellem de høje Embedsmænd var det vitterligt, at Bernstorff stedse stod paa en ydre venskabelig Fod med Saldern; men

[1]) S. 89—90.

[2]) F. Ex. S. 96 i Anledning af Fru Plessens Afskedigelse.

Bernstorff var saagodtsom den eneste af hin Tids Statsmænd i Danmark, for hvem Reverdil nærede Højagtelse, saa at han næppe vilde give ham Plads imellem »Rænkesmedene.« Derimod har han sikkert tænkt paa Schimmelmann, hvem han, og det med Rette, omtaler som staaende i nær Forbindelse med de russiske Gesandter [1]). St. Germain, som kom i en ganske anden Lidenskab ved sin Unaade end den sindige og philosophiske Reverdil, har naturligvis travlt med at se Forbundsfæller for Saldern i sine vante Modstandere imellem Ministrene og lader baade Bernstorff, Schimmelmann og »Rosenkrantz af Marinen» være i Ledtog med ham [2]). Suhm, der i sine tidligere nævnte haandskrevne Optegnelser til Christian VII's Historie altid har Beskyldninger og Insinuationer paa rede Haand, ved da ogsaa her, at det var Bernstorff, der brugte Saldern til at faa Reverdil og St. Germain bort [3]), og at Holck styrtede Fru Plessen ved Bernstorff, som igjen brugte Saldern dertil [4]). Men med al Agtelse for Suhm, saa er dette hans Haandskrift en yderst plumret Kilde — i den Grad er det fuldt med Sladder —; og ligesom han vitterlig har Uret, naar han som tidligere omtalt, fortæller, at det var Conseillet, der tilkaldte Salderns Hjælp mod Borck, saaledes har man ikke den ringeste Garanti for, at han har bedre Hjemmel for Fortællingen om disse andre Træk [5]). Ovenikjøbet er det vitterligt, at Reverdil slet ikke tiltroede Bernstorff at have arbejdet imod

---

[1]) S. 106. [2]) Reverdil S. 93. [3]) S. 35. [4]) S. 44.
[5]) En lignende Opfattelse finder man i et Brev, som en udpræget Fjende af Bernstorfferne, Kammerherre P. C. Schumacher den 17de Februar 1787 skrev til Johan Bülow; men der gaar Bagvadskelsen endnu videre, thi der hedder det: »Soutenerte ikke den store Bernstorff tilligemed Schimmelmann og Saldern (som heri var deres Værktøj) Greve Holck blot fordi denne ledede Kongen paa alle mulige Afveje.» (Manuskriptsamlingen i Sorø.)

ham. Naturligvis er det umuligt at nægte, at paa flere Punkter Forestillinger fra Ministrenes Side kunne være faldne sammen med Salderns Bestræbelser, ligesaalidt som der er Grund til at betvivle, hvad Reverdil fortæller [1]), at Ministrene for at faa Ende paa Skandalen med Støvlet Cathrine kunne have benyttet baade Schimmelmanns og Salderns Indflydelse hos Kongen, ved hvilken Lejlighed Saldern dog vel næppe har gjort Catharina II's Ønsker eller Ruslands Tarv gjældende. Men hvad der er al Grund til at betvivle, saalænge man ikke kan føre bestemte Beviser derfor, det er, at Bernstorff har spillet Intrigantens lidet hæderlige Rolle, der har pudset Saldern paa sine Modstandere, naar han ikke selv kunde faa Bugt med dem. Man skal ikke let kunne tænke sig noget, der mindre stemmede med hans Tænkesæt end disse pludselige Lynnedslag af den kongelige Unaade igjennem vilkaarlige Afsættelser og Forvisninger. Ovenikjøbet behøvedes heller ikke Opfordringer fra Bernstorffs Side for at faa Saldern til at optræde imod Mænd, der vitterlig vare Modstandere af Mageskiftet, saaledes som Tilfældet var baade med St. Germain og Rantzau-Ascheberg. Ja Saldern fandt endog, at Bernstorff ikke var energisk nok imod Rantzau-Ascheberg, og søgte at ophidse ham imod denne ved at forestille ham, at hvis han ikke tog sig iagt for ham, vilde «ce monstre» en skjøn Dag vække Oprør i Norge [2]). Overhovedet er det uomsvisteligt, at Bernstorff, saavelsom de andre danske Statsmænd i Almindelighed, følte sig trykkede af Salderns Overmod og kun mente, man

[1]) S. 162.

[2]) Dette fortalte Saldern den dansk-norske Gesandt i Petersborg Numsen. Se Depesche fra denne af 27de Novbr. 1772.

maatte bøje sig for ham, fordi han var en altfor indflydelsesrig og derfor ogsaa farlig Mand [1]). Men nægtes kan det ikke, at Bernstorffs Anseelse led ved alt dette. Han fik Ansvaret for den Afhængighed af Rusland, hvoraf man paa en saa utaalelig Maade havde Indtrykket igjennem Salderns Færd, og derigjennem lettedes Spillet for hans Modstandere, da disse et Par Aar senere naaede at faa ham styrtet. Det er visselig ogsaa udenfor disse mere bekjendte Træk et stødende Vidnesbyrd baade om Salderns Anmasselser og det Hensyn, Regeringen stedse mente at maatte tage til ham, naar man ser, at han ikke var tilfreds med den anselige Dotation, der var tilsagt ham ved den kongelige Resolution af 30te April 1767, men i Foraaret 1768 krævede, at hans Pension paa 6000 Rthl. d. C. allerede skulde regnes fra 29de Septbr. 1767 istedenfor, som der stod i Resolutionen, fra den Dag da Ratificationerne bleve udvexlede, og naar man saa ser, at Regeringen ikke turde andet end føje ham,

---

[1]) I et Brev, som er skrevet under Rejsen med Kongen fra London 22de August 1768 til Schack-Rathlou, fortæller Bernstorff om en Sag, der ikke nærmere charakteriseres, at den er bleven afgjort ikke »*selon les intérêts de Sa Majesté mais selon ses promesses. J'ai lu au roi la représentation de la chambre (des finances) en entier, je lui ai répété apres l'avoir lue la perte qu'il faisait par la concession qu'il avait accordée, je lui ai dit que c'etait une de ces gratifications arrachées par Mr de Saldern, mais après tout cela je n'ai pas cru devoir insister sur la révocation de sa parole tant par ce qu'il m'a paru dangereux de l'habituer trop à retirer ses promesses lorsque ces promesses ne pechent ni contre la justice ni contre le droit d'autrui enfin contre son honneur ou le bien de l'état que parce que ce second coup porté à Mr de Saldern si tôt après celui qui regarde Mr Kamphövener son parent aurait pu trop irriter ce ministre dont nous avons encore besoin.* Man ser, at det gjælder et af de Tilfælde, hvori Saldern har misbrugt sin personlige Indflydelse over Christian VII (Samlingen paa Ravnholt).

«welchem hierunter willfährig zu seyn man sich nicht füglich durfte entziehen können» [1]).

Samtidig med hele det Væv af Intriguer, hvori Saldern spillede en saa fremragende Rolle, gik Forretningerne deres Gang; men dem er der ingen Grund for os til nærmere at dvæle ved. I Overensstemmelse med en af de hemmelige Separatartikler, som vare føjede til Traktaten af 22de April 1767, fik Saldern udvirket, at der den 1ste Februar 1768 udstedtes den siden noksom berygtede Forordning om, at et toaarigt Ophold ved Universitet i Kiel skulde være Betingelse for Adgang til Embeder i Slesvig [2]). Fremdeles deltog han tilligemed Conferentsraad G. H. v. Ellendsheim og Geheimesecretæren E. W. Prangen som Commissærer paa Storfyrstens Vegne i de Forhandlinger, som i Foraaret 1768 førtes i Slesvig for at opgjøre det gottorpske Huses Gjæld. De kongelige Commissærer ved denne Lejlighed vare Geheimeraad von Dehn, Landraad J. H. v. Ahlefeldt og Andreas Schumacher, samt under den sidstes Fraværelse Justitsraad M. C. Ericius [3]). Fremdeles blev der den 27de Maj 1768 af Saldern, Schimmelmann og fire hamburgske Commissærer underskrevet et Forlig, der den 3die Juni ratificeredes af Christian VII, og hvorved alle Tvistigheder mellem Hamburg og det dansk-holstenske Fyrstehus i Anledning af dettes Fordringer paa Overhøjhed over Hamburg afgjordes [4]).

---

[1]) Bernstorffs Ord i et Brev af 14de April 1768.

[2]) Kobbe anf. St. 209. Se nærmere om den hele Sag Allen: Det danske Sprogs Historie i Slesvig I (Kjøbenhavn 1857). 395 ff. Den Interesse, Saldern ved denne Lejlighed viste for det meget forfaldne Kieleruniversitet, træder ogsaa frem igjennem et Træk af mindre Betydning, idet han stiftede et Legat paa 100 Rdlr. for yngre Studerende ved dette Universitet. (N. staatsb. Mag. VII, 23.)

[3]) Instruxen er fra 15de April 1768.

[4]) N. staatsb. Mag. VII, S. 19. Høst: Clio I, 120 f.

Nu var der foreløbig ikke mere at gjøre i Danmark for Saldern, og i Forsommeren 1768 forlod han Landet, samtidig med at Christian VII tiltraadte sin bekjendte Rejse. Ved Elben sagde han Farvel til Kongen, som han selv siden skrev derom, «med Taarer i Øjnene»[1]). Ogsaa i Beslutningen om denne Rejse har man ladet Saldern have Del; det skal, hedder det, have været ham, der gav Kongen Lyst dertil, fordi han gjerne vilde have ham bort fra Dronningen[2]). Reverdil ved ogsaa at fortælle, at da Saldern ikke selv kunde være med paa Rejsen, fik han en Major Düring, paa hvem han kunde stole, ansat i Kongens Følge[3]). Hvormeget sandt der er i dette, skal jeg ikke indlade mig paa at afgjøre; men hvis Meddelelsen er rigtig, da have vi her en Sag, hvor Bernstorff og Saldern have arbejdet imod hinanden, thi det er en Kjendsgjerning, at Bernstorff var meget ilde stemt med Hensyn til denne Rejse, som baade efter hans og adskillige Andres Skjøn let kunde blive en fuldstændig Skandale[4]).

---

[1]) Brev fra Saldern til A. P. Bernstorff af 7de Juni 1773.

[2]) N. staatsb. Mag. anf. St. S. 19 jvfr. Baden Christian VII's Regerings Aarbog S. 40. Frederik II anf. St. S. 89 fortæller, at Saldern overtalte Kongen hertil, for at forhindre ham fra at foretage en Rejse til Norge, hvor man mente, han vilde foretage Forandringer, der vare stridende imod hans Tarv. Ogsaa Carl af Hessen tilskriver Saldern Del deri, idet han (Mémoires de mon temps S. 49) fortæller, at Saldern tilligemed Bernstorff og de andre Ministre lagde denne Rejseplan for at drage Kongen ud af det lastefulde Liv, han førte.

[3]) Reverdil S. 106.

[4]) Asseburg Denkwürdigkeiten S. 400 og Reverdil Struensee S. 105. Hermed fortjener at jævnføres, at Bernstorff den 17de Maj 1768 skriver saaledes til Schack-Rathlou fra Slesvig om Rejsen: *ce ferait un très grand bonheur pour ceux qui doivent le faire, s'il ne se faisait pas* (Samlingen paa Ravnholt). De forskjellige Breve, han skrev under Reisen, vidne om hans store Frygt for, at Kongen skulde prostituere sig og Riget.

Fra Forsommeren 1768 indtil Afslutningen af Mageskiftetraktaten 1ste Juni 1773.

Efterat den provisionelle Traktat og de med den i Forbindelse staaende Spørgsmaal foreløbig vare afgjorte, maatte Mageskiftesagen hvile, indtil Storfyrst Povl blev myndig og den kunde gjennemføres med hans Billigelse. I denne Mellemtid kunde den russiske Regering bruge Saldern andre Steder, og vi træffe ham da som russisk Gesandt i Polen fra April 1771 til September 1772 [1]). Hans Færd i dette Land vedkommer os ikke; vi minde blot om, at den anmassende Charakter, hvorpaa han allerede i Kjøbenhavn havde givet stødende Vidnesbyrd, her i det ulykkelige, til Undergang viede Land udfoldede sig paa en saadan Maade, at han blev Gjenstand for et Had, der stedse siden har ladet ham staa som en af Polakkernes værste Plageaander i denne Tid. Selve den Opgave, der var stillet ham, igjennem en saakaldet Pacification at forberede Polens fuldstændige Afhængighed af Rusland, slog som bekjendt fejl og maatte give Plads for Delingspolitiken.

Medens Saldern saaledes var borte fra Danmark, var dog ingenlunde Forbindelsen brudt imellem ham og den dansk-norske Regering. Sin Pension modtog han hver Maaned fra Kjøbenhavn, og man betragtede ham stedse her som den mægtige Statsmand, der ifølge al Sandsynlighed vilde faa en overordentlig Indflydelse paa, om Mageskiftet nogensinde vilde blive gjort til Virkelighed. Da derfor J. H. E. Bernstorff i Juli 1770 gjorde sit bekjendte Forsøg paa at forhindre, at Rantzau-Ascheberg paany kom i Gunst

---

[1]) I Efteraaret 1769 var han i Petersborg, hvorfra han den 3die Oktbr. besvarede et Brev fra Asseburg (se Asseburg: Denkwürdigkeiten S. 230).

hos Christian VII, og han i den Anledning skriftlig udviklede for Kongen, hvor let Rantzau-Ascheberg kunde bringe Danmark i et vanskeligt Forhold til Rusland, da fremhævede han særlig, hvor fjendtligt Forholdet var imellem Rantzau og de russiske Gesandter, der havde drevet Forhandlingerne i Kjøbenhavn, altsaa netop foruden Filosoffow ogsaa Saldern, og han mindede om, hvorledes denne sidste tilligemed Panin havde arbejdet «*avec un zèle, une élevation, une pureté et une étendue de vues superieures à mes éloges et tout fait pour augmenter de jour en jour la confiance de leur souveraine en Votre Majté*», men hvorledes de vilde blive ganske omstemte, hvis Rantzau-Ascheberg vandt Indflydelse. «*Les dégoûts, les contestations naîtront à chaque pas; tout sera rompu*» [1]).

Men det lykkedes ikke Bernstorff ved at minde om Kejserinden og hendes mægtige Statsmænd at holde Rantzau-Ascheberg borte; hans eget Fald fulgte snart derefter, og nye Mænd kom til Magten. Jeg har tidligere her i Tidsskriftet [2]) søgt at skildre Styrelsen af Danmark-Norges Udenrigspolitik under Struensee, og der godtgjort, hvorledes Regeringen i Kjøbenhavn trods al Tale om det Uværdige i den Holdning, de forrige Ministre havde vist i Forholdet til Rusland, dog snart kom ind paa at gjenoptage den Bernstorffske Politik, men uden at den formaaede at vinde den russiske Regerings Tillid.

Saldern nærede personlig, hvis man kan stole paa hans egne Udtalelser, ingen Uvilje imod Struensee; han forsikrede

---

[1]) Dette Brev fra Bernstorff, dateret Traventhal 18de Juli 1770, er trykt i Asseburg Denkwürdigkeiten S. 424 ff.

[2]) 2det Bind af 4de Række.

den dansk-norske Gesandt i Warschau, at han altid havde havt Agtelse for Struensee, og havde givet ham tydelige Beviser derpaa ved den Tillid, han mere end engang havde vist ham i Kjøbenhavn, idet han havde talt med ham om Forretningssager paa en Tid, da intet andet end hans personlige Agtelse for ham kunde bringe ham dertil. Ja Saldern erklærede endog, at han havde talt til sin Regering paa en meget anerkjendende Maade baade om Struensees Geni, Kundskaber og politiske Planer; men, tilføjede han, hvad der ængstede ham, var Struensees Forbindelse med Rantzau-Ascheberg og Gähler, og saa længe den varede, kunde man ikke have Tillid til den danske Regering[1].

---

[1]) Han ytrede, at han »*bien loin d'avoir rien personnel contre lui* (ɔ: Struensee), *a toujours eu de l'estime pour sa personne et lui en a donné des preuves convaincantes par la confiance, qu'il lui a temoigné plus d'une fois à Copenhague en lui parlant d'affaires dans un temps ou il ne pouvait y avoir que l'estime qu'il avait pour lui qui l'y engageasse, qu'il en appellait au temoignage et au souvenir de ce ministre; que même plus encore il a écrit depuis à sa cour, qu'il était persuadé que c'était à la fermeté au genie et aux connaissances de ce ministre que l'on devait attribuer que notre cour fût encore dans le bon système avec la Russie et n'eut pas encore tout renversé mais qu'il ne pouvait pas me cacher que depuis qu'il l'a vu en liaison avec Mrr de Rantzau et de Gaehler, quelque inferieurs qu'ils lui soient en genie, et écouter leurs conseils dangereux et ceux de leurs amis il n'a plus sû sur quoi compter ni quel espoir former encore et que tant que ces liaisons subsisteront, il n'y aura aucune base solide à espérer*«. Referatet af denne Samtale sendte Gesandten, St. Saphorin først til Osten, efterat han havde oplæst det for Saldern, og denne havde godkjendt det (Depesche fra St. Saphorin af 28de Decbr. 1771. Gehejmearchivet). Osten, der hadede Struensee, følte sig ingenlunde tiltalt ved disse Udtalelser, saaledes at han endog den 14de Marts 1772 skrev derom til den danske Chargé d'affaires i Petersborg, Dreyer: *Entre nous soit dit, je crains que Saldern ne regrette Struensee. Je vous l'ai dit, que j'apprehendais qu'ils ne s'accomodassent et une lettre arrivée après sa chute m'y confirme.*

Rantzau-Ascheberg var nemlig stedse Gjenstand for Salderns levende Had. Heller ikke den Mand, der havde overtaget Ledelsen af det danske Udenrigsministerium, Grev Osten, stod paa en god Fod med ham; de vare tidligere i Petersborg blevne personlige Uvenner[1]. Imidlertid traadte dette ikke frem paa denne Tid, og ligesom man i det Hele søgte fra dansk-norsk Side at bevare et vist venskabeligt Forhold til Saldern, saaledes var navnlig Osten ivrig derfor. Strax efter at han havde overtaget Udenrigsministerpladsen, lod han den danske Gesandt i Petersborg, Christen Skeel foruden i Almindelighed at forsikre om Danmark-Norges Fastholden ved de Forpligtelser, Traktaterne paalagde det, tillige særlig udtale Christian VII's Høјagtelse for Saldern saavelsom for Panin, og hvorledes det var Kongens Haab, at Saldern vilde bringe sit «store Værk», nemlig det holstenske Mageskifte, til Fuldendelse[2]. Igjennem sine Depescher til Gesandten i Warschau fra Foraaret 1771 giver han Saldern stærke Forsikringer om sin egen Iver, medens han paa en unægtelig lidet loyal Maade antyder, hvilke Hindringer han har at bekæmpe «fra vore fælles forbryderske Modstanderes Side»[3]. Og da senere hen under den Struenseeske Styrelse det Omslag finder Sted i den dansk-norske Politik, hvorefter man beslutter paa ny at virke sammen med Rusland i Sverige, saa er Osten ivrig for, at Saldern strax kan faa det at vide[4].

Paa den anden Side vilde Saldern ikke lade det komme til et Brud med Regeringen i Kjøbenhavn. Han indskjærpede den Nødvendigheden af, at den maatte følge Ruslands

[1] Hist. Tidsskrift IV, 1, 655.
[2] Hist. Tidsskrift IV, 2, 378.
[3] Depescher af 19de Marts og 11te Juni 1771. (Gehejmearchivet).
[4] Depesche til Scheel i Petersborg af 23de Novbr. 1771.

Politik i Sverige, og advarede den imod at behandle afskedigede Ministre og Embedsmænd saa hensynsløst, som den gjorde, da den derved vilde gjøre Mageskiftets Fuldbyrdelse umulig; Kejserinden havde erklæret ham, at hun ikke vilde «forværre Holstenernes Kaar.» Men han var langtfra at kræve nogen Gjenindsættelse af de tidligere Ministre eller stille andre bestemte Fordringer til Danmark-Norge[1]). Hertil bidrog vistnok, at han under sin Virksomhed i Polen ønskede at finde Medhjælp fra dansk Side. Osten stod fra tidligere Tid i en saadan Forbindelse med den mægtige Czartoriskyske Familie, at det for Øjeblikket kunde passe godt i de russiske Planer, om han søgte at paavirke denne Familie til at støtte den Politik, som Saldern skulde arbejde for i Polen. Han blev altsaa opfordret dertil. Ogsaa ønskede Saldern, at man vilde lade den dansk-norske Gesandt i Warschau, Schweitzeren St. Saphorin, der egentlig var bestemt til at forflyttes til Dresden, blive, hvor han var, da han ved sit fortrolige Kjendskab til de polske Forhold kunde være ham til Gavn[2]). Vistnok vilde Regeringen i Kjøbenhavn ikke lade sig drage ind i de polske Forviklinger[3]); men den gik dog ind paa at lade St. Saphorin blive i Warschau, og det, som Christian VII skrev derom til Osten, «for at vise min Lyst til at handle det russiske Hof til Behag.» I en Skrivelse af 12te Oktbr. til Osten udtaler Struensee selv, hvor

---

[1]) Den ovenfor anførte Depesche fra St. Saphorin af 28de Decbr. 1771.

[2]) Brev fra Saldern til Osten af 19de April 1771 *(il est naturel que je souhaite de garder encore Mr de Saphorin quelque temps, pour m'assister dans mes opérations)* vedlagt Indstilling af Osten af 6te Maj.

[3]) Skrivelse fra Christian VII til Osten af 17de Marts 1771 «*il parait que Saldern nous voudrait mêler dans les affaires de Pologne, mais je n'en veux rien avoir à faire*»; jvfr. Kongens Svar paa Forestilling af 12te April 1771 om at støtte Dissidenterne.

gjerne han vil opfylde et Ønske fra Salderns Side for derved at vise ham Opmærksomhed. Derimod var Saldern ikke heldig med sine Forsøg i Slutningen af 1771, da den danske Gesandtskabsplads i Petersborg skulde besættes, og han ønskede, at St. Saphorin, hvem han formodentlig ikke mere behøvede i Warschau, maatte komme til at beklæde den. Han skrev et formeligt Anbefalingsbrev for St. Saphorin [1]); men Osten, der ingenlunde havde Lyst til at have en Gesandt her, som han mente var ganske afhængig af Saldern, gav dels St. Saphorin en skarp Tilrettevisning, for at have villet trænge sig frem, dels gav han Saldern et ligefremt Afslag. «St. Saphorin, skrev han til denne, har vistnok i mange Aar været min gode Ven, men da jeg maa opfatte vore Forhold til Rusland som havende en ren national Betydning og grundede paa den naturlige og nationale Interesse, saa tilstaar jeg, at jeg med størst Tillid vilde søge at finde iblandt de Indfødte en Mand, der kunde fortjene Eders ophøjede Souverains Bifald» [2]).

Saldern holdt ikke af at faa Afslag, og i det Svar, han den 14de Februar tilsendte Osten, kunde han ikke lade være med en vis Spydighed at ytre i den Anledning: «Jeg hører ganske vist til dem, der arbejde i det Godes Tjeneste og ønske, at Nordens Ro maa blive sikkert grundfæstet, uden at jeg tillader mig den mindste Skrupel med Hensyn til de Personligheder, man vil bruge som Redskab; men jeg tilstaar dog, at Nationalitetsideen, saafremt man for Alvor vil slaa den fast, lader mig frygte for uheldige Virkninger». Maaske vilde han have svaret skarpere, hvis han ikke netop paa denne Tid havde ønsket

[1]) Brev til Osten af 30te Novbr. 1771 i Gehejmearchivet.
[2]) Skrivelse fra Osten til Saldern 17de Decbr. 1771.

en Tjeneste af den dansk-norske Regering. Han vilde have flere Penge af denne. Der var, skrev han til Osten i samme Brev, skrækkelig dyrt i Polen; hvad han fik i Løn fra sit Hof, var ikke nok til alle de Udgifter, som «den forbandede Repræsentation gjorde nødvendige; hans Forgjængere havde været Fyrster og fødte Rigmænd, selv var han Gud være lovet hverken det ene eller det andet heraf; men han var Ambassadør og følte sig som saadan»; hans «Delicatesse» forbød ham at henvende sig til Kejserinden, «hvem den forbandede Krig» med Tyrkerne voldte umaadelige Udgifter. Han anmodede derfor om at maatte faa et Forskud paa 20,000 Rdlr. af de 100,000 Rdlr., der vare lovede ham, naar Mageskiftet endelig traadte i Kraft [1]). «Maaske, skrev han videre, vil Eders eget Tænkesæt ikke nægte min Anmodning sit Bifald, da jeg ikke vil blive længere i dette Land end til den Tid, da min Storfyrste bliver myndig, og det Øjeblik er, som I ved, ikke langt borte. Saafremt Dreyer [2]) underretter Eder nøjagtig om Tingenes Stilling, vil han melde Eder, at min Nærværelse der Dag for Dag bliver mere nødvendig. I forstaar mig, antager jeg.»

Dengang dette Brev blev afsendt, vidste Saldern, at Struensee var bleven styrtet, og han skrev derfor med det samme til Osten: «Hvad der er sket hos Eder, fortjener Europas Opmærksomhed. Jeg følger Begivenhederne med spændt Opmærksomhed. En Hydra er bleven kastet til Jorden, Gud bevare os for, at en anden skulde voxe op i dens Sted». Aabenbart er det sin gamle Modstander Rantzau-Ascheberg, til hvem han sigter ved de sidste Ord.

At Saldern kunde skrive et saadant Brev, vidner som

---

[1]) Se Side 111.

[2]) Den daværende dansk-norske Chargé d'affaires i Petersborg.

saameget Andet til liden Ære for hans Charakter. Hvor store Overdrivelser der end maaske er i, hvad der er blevet fortalt om hans umaadelige Udsugelser i Polen, kommer man dog stærkt til at tvivle paa, at hans Pengeforlegenhed kan have været stor, naar man ved, at han i Maj 1771 havde været istand til at kjøbe det adelige Gods Annenhof i Holsten [1]), som han forenede med sin tidligere Ejendom Schierensee, eller naar man ser, hvorledes han faa Aar efter levede som den overdaadige Rigmand i Holsten. Men i ethvert Tilfælde er det en paafaldende Art «Delicatesse», hellere at nedlade sig til at bede den danske Regering om et Forskud end at henvende sig til sin egen Souverain, dobbelt paafaldende hos den Mand, der netop holdt af at spille den myndige Dictator ligeoverfor Regeringen i Kjøbenhavn. Det er ogsaa en alt andet end fin Hentydning, han gjør til, at hans Nærværelse i Petersborg snart kunde blive af Betydning for den dansk-norske Regering.

Men dette sidste var unægtelig Sandhed, og derfor skyndte man sig i Kjøbenhavn med at opfylde hans Ønske. Der blev givet Ordre til at udbetale 20,000 Rdlr. til ham af de lovede 100,000 Rdlr., hvilke man havde deponeret i det Schimmelmannske Hus i Hamburg [2]). Skjøndt Osten ingenlunde personlig holdt af Saldern, mente han dog, at dennes Bistand var uvurderlig for Danmark, endog i den Grad, at han skrev til den danske Chargé d'affaires i Petersborg: Saldern er og vil stedse være vor eneste Ven [3]). Derfor gjorde han Alt, hvad der var ham muligt, for at berolige

[1]) Neues staatsb. Mag. anf. St. 21.

[2]) Den kongelige Ordre er af 21de Marts 1772. Salderns Kvittering, der findes i Gehejmearchivet, er dateret Warschau 29de April 1772.

[3]) Depesche af 16de Juni 1772.

ham med Hensyn til, at Rantzau-Ascheberg var bleven Medlem af det efter Struensees Fald gjenoprettede Statsraad, «det var kun «paa Grund af en Overraskelse i det første Øjeblik», at dette var sket; Rantzau skulde ikke kunne træde ivejen for den danske Politik, han havde ikke en eneste Ven i Statsraadet og var ganske udelukket fra alle Overvejelser om de udenrigske Sager, hvorom der kun blev talt til Kongen i et snævrere Raad af Arveprinsen, Thott, Schach-Rathlou og Osten selv» [1]). Ogsaa var Osten utrættelig med at vise Regeringens uindskrænkede Tillid til Saldern og lade sige ham alskens smigrende Ting [2]). Og Schimmelmann, der, skjønt han ikke var Medlem af Conseillet, dog var en af de højeststaaende og i det Hele mest indflydelsesrige Mænd i Danmark paa den Tid, skrev i Løbet af Sommeren gjentagne Gange til Saldern i Warschau for at bestyrke ham i hans gode Sind imod Danmark [3]). Netop Schimmelmann havde siden Salderns Ophold i Kjøbenhavn staaet i venskabeligt Forhold til ham [4]), og han kunde i Sommeren 1772 saameget mere haabe, at hans Ord vilde have Vægt hos ham, som Rantzau-Ascheberg dengang var bleven trængt ud af Conseillet, hvor hverken Saldern eller nogen anden russisk

---

[1]) Depesche fra Osten til St. Saphorin af 25de Januar 1772.

[2]) Depescherne fra Osten til St. Saphorin fra Aaret 1772 (Gehejmearchivet)

[3]) Se Breve fra Schimmelmann til Schack-Rathlou (Samlingen paa Ravnholt).

[4]) Om hvor nøje Forholdet var imellem Saldern og Schimmelmann, er det et ret kuriøst Vidnesbyrd, at da den danske Gesandt i Petersborg, Numsen, i Forsommeren 1773 friede til en Datter af Schimmelmann, og den unge Dames Moder paa Datterens Vegne sendte ham en Kurv, saa vilde Numsen forklare sig dette ved, at Schimmelmann skulde være vred paa ham, fordi han paa den Tid havde havt Mistillid til Saldern (Brev til Schack-Rathlou af 4de Aug. 1773 i Samlingen paa Ravnholt).

Statsmand eller selve Kejserinden kunde taale, at han havde en Plads.

Intet kunde da heller være stærkere end de Forsikringer, som Saldern efter Rantzau-Aschebergs Fald gav om sin Lyst til at fremme Mageskiftet [1]), og den dansk-norske Regering var derfor meget opsat paa at se ham vende tilbage fra Warschau til Petersborg. Det syntes saameget vigtigere, som den Tid stærkt nærmede sig, da Storfyrst Povl selv skulde overtage Styrelsen af Holsten som myndig, og det altsaa gjaldt om, saa snart dette Tidspunkt var indtruffet, at faa Storfyrsten til hurtig at give sit Minde til, at den prosionelle Mageskiftetraktat blev forvandlet til en definitiv Traktat, for at der dog engang kunde komme Ende paa den pinlige Sag. Rusland var paa den Tid ikke blot indviklet i en Krig med Tyrkerne, men havde ogsaa med stor Forbitrelse set Gustav III af Sverige den 19de August 1772 fuldføre den navnkundige Revolution, hvorved han tilintetgjorde den fremmede Indflydelse i Sverige. Under disse Forhold haabede man i Kjøbenhavn, at Danmark-Norges Venskab vilde have en særlig Betydning for Rusland og at Vejen til en Afgjørelse af Traktatspørgsmaalet skulde blive stærkt forkortet. Man tænkte sig, at Sagen vilde være afgjort med, at Storfyrst Poul, saasnart han selv overtog Hertugdømmets Styrelse, hvilket fandt Sted 16de Decbr. 1772 [2]), godkjendte den allerede tidligere sluttede Traktat.

Men Forsinkelsernes og Ærgrelsernes Maal var ingenlunde fuldt. Vistnok kom Saldern fra Warschau til Petersborg i Slutningen af Oktober [3]) for at beklæde samme Stilling

---

[1]) Se St. Saphorins Depescher fra 1772 (Gehejmearchivet).

[2]) Allerede i Oktober var han bleven myndig. Se Hermann Geschichte des russischen Staats V, 677.

[3]) Depesche fra den danske Gesandt i Petersborg, Numsen af 23de

som tidligere, for nemlig officielt at være Minister for Holsten og privat Panins betroede Raadgiver [1]) Nu var Tiden der for ham til at vise sin Iver og den «Kraft og Fasthed», som Osten berømmede hos ham [2]). Han var ogsaa meget venskabelig og fortrolig imod begge de danske Diplomater her, Numsen og Dreyer [3]). Men det viste sig snart, at man i Kjøbenhavn havde været altfor sangvinsk ved at tro paa, at den hele Forhandling skulde komme til at bestaa i, at Storfyrsten godkjendte Traktaten af 1767. Alt tydede paa, at man vilde komme til at forhandle ligesom forfra om en hel Traktat, og Saldern sagde strax, at Forhandlingerne derom ikke godt kunde blive endte førend Foraaret, og at det endog vilde være rigtigt at opsætte Mageskiftet, indtil der var blevet sluttet Fred med Tyrkerne [4]), eller indtil Storfyrsten var bleven gift [5]).

Det var ikke glædelige Udsigter. Forgjæves gjorde den dansk-norske Regering og dens Diplomater i Petersborg alle mulige Anstrængelser for at faa Sagen igang. Det gik saa langsomt, at Gesandten Numsen først den 6te Marts 1773

Oktbr. 1772. Danmark havde paa denne Tid to Diplomater i Petersborg, hvoraf den ene, Numsen, var accrediteret hos den russiske Regering som Gesandt; den anden, Dreyer, der tidligere havde været Chargé d'affaires, førend Numsen kom dertil, vedblev ogsaa siden indtil Marts 1773 at fungere særlig med Hensyn til den gottorpske Sag.

[1]) Asseburg: Denkwürdigkeiten S. 417.

[2]) Depesche til Petersborg af 27de Decbr 1772.

[3]) Ogsaa havde han paa en fortrolig Maade i et Brev den 29de Februar 1772 til Dreyer udtalt sin Lede over Opholdet i Polen: *Au reste mon parti est pris. Je retournerai au temps de la majorité du Grand-Duc à St. Petersbourg ou en Holstein. J'ai abandonné au fond de mon coeur les affaires de Pologne . . . Jamais on viendra à bout de me tenir ici dans une espèce de captivité. Comptez sur ma fermeté.*

[4]) Depesche fra Dreyer af 30te Oktober 1772.

[5]) Depesche fra Osten til Numsen af 20de Februar 1773.

kunde opnaa at faa Foretræde hos Storfyrst Poul, med andre Ord først 2 Maaneder efter at han havde faaet Creditiv til denne. Saldern talte nok som altid med megen Selvfølelse om, hvad han agtede at udrette, som om han var Herre over det Hele. Der var, ytrede han saaledes til Numsen, 3 Sager, han væsenlig vilde arbejde for i Rusland, dels Freden med Tyrkerne, dels Mageskiftet, dels Storfyrstens Ægteskab. Naar de vare bragte i Orden, vilde han give Rusland Fanden, han agtede ikke mere i sit Liv at sætte sine Ben i det[1]). Det saa ogsaa ud som virksom Interesse fra hans Side, naar han i December 1772 foreviste Dreyer en Memoire, som han havde affattet til Storfyrsten, og hvori han udviklede for denne det politisk rigtige i at fuldbyrde Mageskiftet[2]), eller naar han betroede Numsen, at han med det allerførste vilde give sig ifærd med at udarbejde den definitive Traktat, som nok vilde være færdig den 15de eller 16de Januar. Saa vilde han lade Dreyer rejse med den til Kjøbenhavn for at udvikle dens Punkter i det Enkelte for Regeringen her[3]). Han kunde heller ikke taale, at man lod til at have Tvivl om Resultaterne af hans Virksomhed, og vilde navnlig hævde sig selv Eneretten til at drive Sagen igjennem og Fortjenesten deraf. Derfor vilde han for Exempel have, at den russiske Gesandt i Kjøbenhavn, Simolin, skulde holdes udenfor Sagen[4]), derfor skjød han Skylden for at Sagen trak i Langdrag paa Panin og Kejserinden; hin var, sagde han, for langsom og vaklende, denne havde sat sig i Hovedet ikke at ville høre tale om Sagen,

[1]) Depesche fra Numsen af 1ste Novbr. 1772.
[2]) Depesche fra Dreyer af 26de Decbr. 1772.
[3]) Brev fra Numsen til Schack-Rathlou af 29de Decbr. 1772 (Samlingen paa Ravnholt).
[4]) Depesche fra Numsen af 19de Januar 1773.

førend hun havde faaet Fred med Tyrkerne [1]). Derfor var han endelig ivrig for at fremstille sin personlige Uven Asseburg, der tidligere havde været højt betroet dansk Diplomat og nu var ligesaa højt betroet russisk Embedsmand, som den, der vilde gjøre, hvad han kunde, for at hindre Mageskiftet. Men, sagde han til Numsen med Heftighed, hverken Asseburg eller nogen Anden, hvem det saa var, skulde kunne spærre ham Vejen, man skulde blot lade ham handle uden at plage sig med den evindelige Tvivl, Frygt og Uro [2]).

---

[1]) Brev fra Numsen til Schack-Rathlou af 1ste April 1773 (Samlingen paa Ravnholt).

[2]) Depesche fra Numsen af 21de Marts 1773. Ifølge de vante Skildringer af Asseburg ser man i ham J. H. E. Bernstorffs ivrigste Medhjælper i den ydre Politik (jvfr. hans Denkwürdigkeiten), og man har ondt ved at tænke sig ham som en Modstander af Mageskiftet. Men denne Opfattelse kan man ogsaa møde hos Andre end Saldern. Dreyer omtaler i en Depesche af 14de Januar 1772 et Rygte om, at Asseburg skulde stilles ved Siden af Panin i Ledelsen af de udenrigske Sager, og det mener han vilde være »*préjudiciable à nos interêts*«. Denne Opfattelse gjentager han i en Depesche af 16de Marts 72; Numsen ytrer sig paa samme Maade om Asseburg i en Depesche af 27de April 1773, ligesom ogsaa Osten i Depescher af 8de Febr. og 9de Maj 1772 til Dreyer og i et Brev til St. Saphorin af 8de Febr. 1772 udtaler Frygt for, at Asseburg skulde vinde Indflydelse i Rusland; men maaske skal der kun tænkes paa mulige Virkninger af, at Asseburg var Uven baade af Saldern og Osten, og af at han særlig var misfornøjet med den Behandling, han havde været Gjenstand for fra den dansk-norske Regerings Side under Struensee (se Hist. Tidssk. IV, 2, 370). Endnu mere forbavsende er det dog med Hensyn til Asseburg, der sædvanlig skildres som en fortræffelig og hæderlig Mand, at se, hvorledes han var Gjenstand for et meget slet Omdømme hos Mange. Hvor Dreyer omtaler det ovenfor nævnte Rygte, siger han tillige, at det vilde være farligt for Asseburg at vende tilbage til Petersborg, da alle de udenlandske Diplomater og Landets fornemste Mænd »*sont très prévenus contre sa sincerité par toutes les preuves qu'ils en ont eu autrefois*«. I et Brev fra Schack-Rathlou til Grev Detlew Reventlow af 18de Novbr. 1771 kommer Talen

Men uheldigvis var der som sagt god Grund til at nære Tvivl og Ængstelse. For en Del kunde Langsomheden hænge sammen med de almindelige politiske Forhold, der, trods de Forhaabninger, man havde gjort sig fra dansk Side, dog snarest vare af den Natur, at de maatte forsinke Forhandlingerne. Saldern havde rimeligvis Ret, naar han sagde, at Catharina II helst vilde vente med Mageskiftet, indtil hun havde faaet Fred med Tyrkerne, og dertil syntes der i Vinteren 1772—1773 en Tidlang at være Udsigt. Først, naar denne Fred var sluttet, vilde hun være istand til at fatte en afgjørende Beslutning om den Politik, der skulde følges imod Gustav III i Sverige i Anledning af hans Anmasselse at gjøre Ende paa de russiske Intriguer i Stockholm. Det kunde da være klogt ikke at afslutte Forhandlingen med den dansk-norske Regering, førend hun

---

paa et Rygte, der dengang var i Omløb om, at Struensee skulde have nærmet sig J. H. E. Bernstorff, men at denne havde erklæret, at han ikke vilde vende tilbage, medmindre han fik Asseburg med sig. Dette, siger Schack-Rathlou, vilde gjøre ham meget ondt. Thi vel kjender han personlig kun Asseburg fra en særdeles fordelagtig Side, men, hedder det videre: *Votre Excell. sait elle-même mieux que moi ce dont le public l'accuse. Elle ne pourra manquer de se rappeller ce que le comte Scheel à Petersbourg Lui a ecrit sur son sujet, il y a deux ans, et Elle n'ignore point, combien il est en horreur à toute la nation, ce qui est si vrai que l'on ne pardonnerait jamais cette démarche à Mr de Bernstorff . . . . et beaucoup de gens, qui pourraient se resoudre à retourner à Copenhague pour l'amour de lui, s'y refuseraient s'ils prevoyaient y devoir rencontrer Mr d'Assebourg. Depuis long-tems rien ne m'a tant peiné* (Samlingen paa Ravnholt). Hvortil hentyder dette; og er der nogen Forbindelse imellem de Kjøbenhavnske og de Petersborgske Rygter om Asseburg? Der er nok enkelte Steder i dennes Levnetsbeskrivelse, der kunde tyde paa, at han var en noget epikuræisk Natur, og maaske drejede de Rygter, hvortil Schack-Rathlou henpeger, sig om Udskejelser af ham paa det sexuelle Omraade.

havde faaet den til at gjøre de Skridt imod Sverige, som hun ønskede [1]). Men det var tillige umiskjendeligt, at Saldern ingenlunde viste Iver for at bortrydde de Hindringer, der stode ivejen for den dansk-norske Regerings Planer. Der var noget mistænkeligt ved den Maade, hvorpaa han, trods sine Kraftudtryk ved enkelte Lejligheder, dog snakkede frem og tilbage og viklede sig ind i et Væv af Modsigelser og Inconsekvenser; det syntes utvivlsomt, at han selv bidrog til at trække Sagen ud [2]).

I Kjøbenhavn fandt man Forholdene saa mislige, at det kom til en Forhandling i Statsraadet om, hvad man skulde gjøre. Paa den ene Side var det lidet behagelige Udsigter, at blive holdt hen af Rusland, til man af det var bleven trukket ind i en Krig med Sverige, og paa den anden Side var det farligt at røbe sin Mistillid til den russiske Regering, og opirre den ved at rette gjentagne Anmodninger til den. Navnlig kunde man derved let fornærme Saldern, «der i Virkeligheden er den eneste, som leder vor Sag og saa at sige har den i sine Hænder, men er en opfarende og voldsom Mand, der let bliver saaret over, hvad det skal være, og hvis Had er uforsonligt» [3]). Saa langt var man altsaa fra at have nogen virkelig Tillid til denne Mand, til hvem man allerede havde udøst saa betydelige Pengesummer. Man saa sig uden nogetsomhelst kraftigt Middel til at drive ham eller overhovedet den russiske Regering fremad.

Utvivlsomt var det da en Virkning af denne uhyggelige Stemning, naar Schack-Rathlou, der dengang i det Hele

---

[1]) Dette Syn paa hendes Planer var allerede gjort gjældende af Dreyer i en Depesche af 18de Novbr. 1772.

[2]) Depesche fra Numsen af 9de og 21de Marts (Nr. 2) 1773.

[3]) Avis au conseil 18de Febr. 1773 af Schack-Rathlou (Samlingen paa Ravnholt).

taget, og idetmindste afgjort hvad de udenrigske Anliggender angik, var den mest indflydelsesrige Statsmand herhjemme, kort Tid efter tilskrev baade Panin og Saldern paa en meget complimenterende Maade, og naar han navnlig erindrede Saldern om, hvorledes Mageskiftet vilde bringe «ham en uvisnelig Hæder, der aldrig vilde udslukkes i Danmark» [1]). Men Complimenter og Smigrerier vare et meget svagt Middel. Derfor greb Regeringen i Kjøbenhavn netop i de samme Dage efter en ny Bistand ved at sikre sig den daværende russiske Gesandt ved det danske Hof Simolin. Denne gjaldt for at have stor Indflydelse hos Panin, der havde draget ham frem; Schack-Rathlou følte sig for hos Simolin, og mente derefter, som han ytrede i sin Indstilling til Kongen [2]), at have Grund til at formode, at, naar Simolin fik Tilsagn om en Gave af 50,000 Rdlr. d. C., vilde han modtage «et saadant Tilbud med tilbørlig Tak og gjøre sit bedste for at fortjene den kongelige Naade.» Det blev ogsaa bevilget, og Simolin fik en skriftlig Forsikring om denne Sum, der dog kun skulde udbetales ham, saafremt de holstenske Underhandlinger bleve bragte til en lykkelig Ende. Det var en ny ikke ubetydelig Pengeforpligtelse, som Mageskifteforhandlingerne paalagde Danmark-Norge.

Endelig er det sandsynligt, at den pinlige Stilling, hvori den dansk-norske Regering følte sig, har virket til den Forandring i Ministeriet, som netop fandt Sted paa denne Tid. Den 13de Marts gik Osten af som Udenrigsminister, og Schack-Rathlou overtog midlertidig hans For-

---

[1]) Brevene ere af 14de Marts 1773 og Concepterne findes i Samlingen paa Ravnholt (*«comblera Votre Excell. personnellement d'une gloire infinie qui ne s'eteindra jamais parmi nous»*).

[2]) 19de Marts (Gehejmearchivet).

retninger. Ganske vist havde Osten stedse som Minister været ivrig for Tilslutning til den russiske Politik; han havde, medens Struensee havde Magten, ført Ordet med Styrke herfor, og efter Struensees Fald havde han været nidkjær for at tage ethvert muligt Hensyn til Rusland. Det synes heller ikke, som om der fra Petersborg er blevet ytret noget Ønske om hans Afgang, og der kan føres bestemt Bevis for, at andre Momenter have virket med til hans Fald. Han vilde under ingen Omstændigheder være bleven længe i Ministeriet. Men det er dog værdt at lægge Mærke til, at han personlig var ilde lidt i Petersborg. Kejserinden havde forlængst tabt den Yndest for ham, som hun i tidligere Dage i høj Grad havde næret for ham, og hverken Panin eller Saldern[1]) kunde udstaa ham. Man fristes derfor til at tro, at naar han netop gik af paa dette Tidspunkt, da var det, fordi man vilde betage Rusland det Paaskud til at udskyde den endelige Afgjørelse af Mageskiftesagen, som det kunde have, naar den danske Udenrigsminister var en Mand, om hvem man i Petersborg kunde paastaa, at han ikke var nogen paalidelig Charakter. Sikkert er det i ethvert Tilfælde, at hvis han ikke var gaaet af nu, vilde Saldern have gjort Alt, hvad han kunde, for at faa ham fjernet. Faa Dage efter at Osten var gaaet af, og inden endnu Efterretningen derom var kommen til Petersborg, gav Saldern sig nemlig under en Samtale med Numsen til at spy Gift og Galde over Osten. Han havde, paastod han, nu faaet Efterretninger om denne, der havde bragt hans Forbitrelses og Mistankes Maal imod ham til at flyde over,

[1]) Saldern havde ovenikjøbet havt Mistanke om, at Osten kun slet havde opfyldt hans Ønske om, at han skulde formaa Czartoriskyerne til at nærme sig til Rusland. (Depescher fra Osten til St. Saphorin af 17de og 24de Aug. 1771. Gehejmearchivet.)

»han vilde sætte Himmel og Jord i Bevægelse, for at faa ham afvejen, og han vilde ikke indlade sig paa at bringe »det store Værk» til Ende med en Mand, om hvem man vidste, at hans eneste Øjemed hermed var at vinde Ære og Fordele for sig selv, men som siden vilde give Rusland Døden og Djævlen. Til Grund for Tanken om Mageskiftet laa det nordiske System, og derfor vilde han ikke tillade, at en Intrigant som Osten sent eller tidlig styrtede dette System overende, efter at Danmark havde naaet sit Maal. I saa Fald vilde han og hans Støv være forbandet i Rusland, men han ønskede at dø med Ære.» Denne voldsomme Udladning vilde Saldern have, at Schack-Rathlou skulde blive bekjendt med, og Numsen tilføjer derfor til sit Referat deraf, »at hvis der var noget Middel til at skaffe Osten den Rolighed, som han saa tidt paastaar, at han ønsker, vilde det være heldigt for Statens ydre saavelsom for dens indre Forhold» [1]). Approcherne vare saaledes i Virkeligheden aabnede af Saldern til et Angreb paa Osten, og det var forsaavidt heldigt, at denne dengang allerede var gaaet af. Hvad forresten Grunden til Salderns Forbitrelse paa Osten angaar, da var det formodentlig Depescher fra Simolin, der havde bragt den saaledes til at strømme over. Hvor stærkt end Osten havde taget Ordet for en Tilslutning til Rusland, saa havde han dog kun til et vist Punkt været stemt herfor; han havde navnlig aldeles ikke ønsket, at Danmark skulde gaa ind paa Kejserindens Planer til »en Familiepakt i Lighed med den Bourbonske», da det derved kun vilde udsætte sig for at blive trukket ind i alskens Stridigheder, som vare fremmede for dets Tarv [2]). Men

[1]) Brev fra Numsen til Schack-Rathlou af 21de Marts 1773 (Samlingen paa Ravnholt).
[2]) Se Hist. Tidskr. IV, 2, 381.

Saldern havde i Foraaret og Forsommeren 1772 netop erklæret den dansk-norske Gesandt i Warschau, at det vilde være nødvendigt for at faa Kejserinden til at have Tillid til Danmark, at der samtidig med den endelige Mageskiftetraktat blev sluttet en nøje Traktat i Form af en Familiepakt, som da ogsaa Sverige skulde bringes til at tiltræde [1]). Siden den Tid var Rantzau-Ascheberg gaaet af, saa at der derigjennem var givet Rusland bedre Garanti for den dansk-norske Politik; men desuagtet maa hin Tanke være blevet opretholdt fra russisk Side; Udtalelser af Osten imod den ere aabenbart komne Saldern for Øre og havde bragt ham saaledes i Harme. Ganske vist var der ikke en eneste dansk Statsmand, uden at han følte Trykket af den russiske Alliance og haabede, at dette Tryk skulde blive lettere, naar først Mageskiftet var blevet sluttet. Derom har en saa skarpsynet Statsmand som Saldern næppe været uvidende; men det er ikke urimeligt, at han efter sit Kjendskab til Osten har ment, at denne mindre end flere andre af de danske Statsmænd vilde føle Betænkeligheder ved at sætte sig ud over Forpligtelser, som man fra dansk Side paatog sig for at opnaa Mageskiftet.

Naar forøvrigt den dansk-norske Regering havde været ængstelig for at Saldern skulde være paa Veje til at bryde sine Tilsagn, da var dette, saavidt det er muligt at dømme derom, ikke begrundet. Salderns Grund til at vise mindre Iver for Sagen, laa i hans egne personlige Forhold. Det begyndte at trække op til en Kamp, man kunde fristes til at sige, paa Liv og Død imellem ham og Panin. Som bekjendt hører det til de mærkelige Træk ved Catharina II's

[1]) Depescher fra St. Saphorin af 23de Maj, 3die Juni og 11te Juli 1772 (Gehejmearchivet).

Regering, at samtidig med, at den er kraftig, som kun faa Fyrsters have været det, frembyder den Skuet af den ene voldsomme Hofintrigue efter den anden. Saadanne Mænd som Gregorius Orlow og Potemkin ønskede ikke blot at være Kejserindens Elskere men ogsaa at spille en fremragende Rolle i Politiken. Her tørnede de imidlertid sammen med Panin, hvis Langsomhed, Magelighed og Skjødesløshed tidt lod ham give sig slemme Blottelser, men som dog var en overlegen Statsmand. I Efteraaret 1772 var det kommet til en alvorlig Tvist imellem Orlow og Panin, da denne søgte at tilintetgjøre den Rest af Indflydelse, Orlow endnu havde hos Catharina. I Januar 1773 havde Orlow misfornøjet forladt Petersborg og begivet sig til Reval; men Fjendskabet imellem ham og Panin og imellem begges Venner holdt sig ligegodt. Alt tyder paa, at Saldern under denne Strid har sluttet sig til Panins Fjender, uden at man dog i det Enkelte kjender hans Deltagelse i Intriguerne. Dette Fjendskab imellem ham og Panin indeholdt naturligvis en Fare for Danmark, thi det kunde let virke til, at Panin søgte at modarbejde Saldern i den dansk-gottorpske Sag, og det var klart, at man ogsaa trængte til Bistand af ham; i det mindste vilde Modstand fra hans Side have været meget farlig. Derfor havde den dansk-norske Regering tidligere søgt at vinde Fyrstinde Daskow og nu i den sidste Tid sikret sig hans Yndling Simolins Velvilje. Og selv om nu ikke Spliden imellem de tvende Statsmænd bragte Panin til at nære mindre velvillige Stemninger imod Danmark-Norge, saa maatte den dog altid sinke et Arbejde, der krævede begges Samvirken. Hertil kom, at naar Saldern tog Del i Kampen imod Panin, kunde det ikke være hans Lyst, snart at blive fjernet fra Petersborg, hvorved hans

Indflydelse her let vilde blive undergravet, og det saameget mindre, som han, hvad vi snart skulle komme tilbage til, rimeligvis har havt ærgjerrige Planer om ved Hjælp af Storfyrst Povl at hæve sig til at indtage en endnu langt mere fremragende Plads imellem Statsmændene i Petersborg end den, han allerede indtog. Men hvis Traktaten om Mageskiftet blev endelig vedtaget, vilde han umulig kunne undgaa selv at blive den, som kom til at rejse til Holsten for at fuldbyrde det.

Altsaa uden at man paa nogen Maade har Ret til at sigte Saldern for at have villet bedrage Danmark, kan man finde det særdeles forklarligt, at han i Slutningen af 1772 og Begyndelsen af 1773 har vist Mangel paa Iver. Men naturligt er det ogsaa, at hans Forhold til Panin maatte ængste de danske Statsmænd, som ingenlunde vare uvidende derom[1]) og tydelig mærkede, hvorledes det lammede Forhandlingerne. Medens Saldern talte om Panin som den, der sinkede Sagen, skjøde dennes Venner, naar de talte med Numsen, Skylden over paa Saldern; ham var det, efter deres Sigende, der blot søgte at holde Danmark hen med Snak, hvorimod det var Panins fulde Agt at faa Sagen afgjort saa snart som muligt.

Fra de første Dage af April kommer der imidlertid et helt nyt Sving i Mageskiftesagen. Da tog man fra russisk

---

[1]) Depesche fra Dreyer af 6te Marts 1773 og Brev fra Numsen til Schack-Rathlou af 1ste April 1773 (Samlingen paa Ravnholt). Depescherne fra det danske Udenrigsministerium i de første Maaneder af 1773 vidne stedse om megen Ængstelse i Anledning af Intriguerne ved det russiske Hof, indtil en Depesche fra A. P. Bernstorff af 20de April udtaler Glæde over, at Panins Plads kan gjælde for sikkret.

Side fat saaledes, at det var klart, der vilde komme en Ende paa den. For en Del har dette Omslag maaske hængt sammen med, at det var forbi med Udsigterne til snart at faa Fred med Tyrkerne, og man kunde derfor ikke godt tale om at opsætte Mageskiftetraktaten, til Tyrkekrigen var endt. Derved kunde man have bragt Danmark-Norge til i Fortvivlelse at slutte sig til de Bourbonske Magter, der stadig raabte paa, at Rusland blot vilde holde det for Nar. Og forsaavidt det maatte ligge i den russiske Politik, at Danmark-Norge ikke slap ud af dens Ledebaand, efterat Mageskiftet var fuldbyrdet, saa havde man et Middel derimod ved at gjennemføre den Tanke, Saldern allerede Aaret iforvejen havde slaaet paa, nemlig samtidig med at Mageskiftetraktaten bragtes istand, at knytte det til sig ved en Alliance, endnu tættere end de tidligere af 1765 og 1769 havde været. Eftersom Forholdet til Sverige havde udviklet sig i den seneste Tid, skulde Bestemmelserne i en saadan Alliance naturligvis væsenlig være rettede imod dette Rige, som Rusland foreløbig var nødt til at lade blive i Ro, saalænge Tyrkekrigen varede; Alliancen vilde ligesom blive Prisen, for hvilken man bevilgede Danmark-Norge dets Ønsker i anden Henseende.

I Slutningen af Marts 1773 hørte Numsen derfor Panin ytre, at for at give Mageskiftetraktaten al mulig «Fasthed og Paalidelighed», vilde det være rettest at «fastslaa en højtidelig gjensidig Forpligtelse imellem Kongen, Kejserinden og Storfyrsten og deri at medoptage de tvende Rigers Interesse med Hensyn til Sverige og det nordiske System; derved vilde Mageskiftet komme til at hvile paa et urokkeligt Grundlag, og det vilde blive, som det burde være, et Baand, der fastknyttede en uopløselig Alliance imellem Danmark

og Rusland» [1]). Dette var en Overraskelse for Numsen, og Saldern spillede den Comedie at ytre Forbavselse derover [2]). Faa Dage efter at disse Ideer vare udtalte af Panin, var det, at Forhandlingerne optoges med større Iver fra russisk Side. Efterretningen om, at Osten var gaaet af, kunde kun gjøre et godt Indtryk i Petersborg [3]), og skjønt Schack-Rathlou, paa hvem den russiske Regering satte megen Pris [4]), gjorde Alvor af sin Beslutning, kun midlertidig at bestyre de udenrigske Sager, og allerede den 27de Marts lod disse komme under A. P. Bernstorffs Ledelse, saa svækkede dette dog ikke Danmarks Stilling til Rusland. Navnet Bernstorff havde en god Klang ved Hoffet i Petersborg, og det gjaldt som en Kjendsgjerning, at A. P. Bernstorff i det Væsenlige hyldede sin nylig afdøde Farbroders politiske Synsmaade.

Idet nu Forhandlingerne gjenoptoges i Petersborg, var

---

[1]) Numsens Depesche af 21de Marts 1773, No. 2.

[2]) Numsens Depesche af 21de Marts 1773 No. 3. At Saldern i Virkeligheden skulde være bleven overrasket over denne Plan, er utroligt. Det var jo i Hovedsagen den samme Plan, hvorom han selv havde talt det foregaaende Aar til St. Saphorin. Han havde imidlertid i Løbet af Vinteren jævnlig forsikret de danske Diplomater i Petersborg, at Mageskiftet vilde blive afsluttet uden at blive sat i Forbindelse med andre Spørgsmaal og navnlig uden at Stillingen til Sverige kom til at spille en Rolle med derved.

[3]) Schimmelmann skriver den 21de Juli 1774 til Schack-Rathlou: *Alle Nachrichten aus Petersburg versichern, dass die Entfernung des Grafen Osten den günstigen Einfluss gehabt habe den glüchlichen Ausgang der (holsteinischen) Sache zu befördern.* (Samlingen paa Ravnholt.)

[4]) Panin og Saldern lode ham i de stærkeste Udtryk opfordre til i detmindste i nogen Tid at beholde Udenrigsministerpladsen (Depescher fra Numsen af 11te April No. 4 og navnlig 23de April: *»je redouterais tout pour nos intérêts et ne repondrais de rien, si Votre Exc. ne se laissait flechir à sacrifier quelques mois de plus au bien de l'État»*). Saldern skrev ham personlig til den 10de April 1773 med Opfordringer i samme Retning.

det umiskjendeligt, at Saldern viste stor Iver for at fremme dem[1]). Hans Handlinger svarede ganske til den Iver, han udtalte i et Brev til Schack-Rathlou, hvori han lovede, at om 5—6 Uger vilde Alt være i Orden, saaledes at man kunde undertegne Traktaten. «Det var hans Tro, sagde han i dette Brev, at den vilde blive saadan, at den danske Regering ikke vilde ønske nogen Forandring deri; men skulde det være Tilfældet, vilde man gaa ind derpaa fra russisk Side, om man end kom til at spilde Tid derved»[2]). Selv om nu Kejserindens bestemte Ønske, at Forhandlingerne skulde drives med Kraft, kan have nødt ham til at være ivrig for Sagen, ligger det dog nær tillige at forklare hans Iver af hans personlige Forhold. Hans og Orlows Planer mod Panin vare glippede. Ligesom Orlow søgte Lægedom mod sine Skuffelser og Ærgrelser ved en Rejse til Vesteuropa, saaledes maatte det nu være ønskeligt for Saldern saasnart som muligt at komme bort fra Rusland[3]); men hertil vilde netop Mageskiftet give fortræffelig Anledning. Uden at møde nogen Standsning længere, fremmes da Forhandlingerne derom i Løbet af April og Maj. Den 30te April kan Numsen melde, at Saldern havde udarbejdet Udkastet til den endelige Traktat, Panin havde foretaget nogle Rettelser deri, og Numsen selv havde derpaa læst det og fundet det i alt Væsenligt stemmende med den fore-

---

[1]) Den 6te Juni skriver Numsen til Schack-Rathlou: «Saldern har i den sidste Tid opført sig «*merveilleusement bien et c'est à lui que nous devons uniquement la promptitude avec laquelle tout vient de se faire.*»

[2]) Brev af 10de April.

[3]) I en Depesche af 11te April Nr. 3 skriver Numsen, at Salderns Grund til at ville bort fra Rusland, er hans «*confusion de se voir démasqué ainsi, le remords d'avoir trahi son ami et le chagrin de s'être trompé dans son attente.*»

løbige Traktat af 1767. Medens Saldern var den, der nærmest havde med alle Enkelthederne i Mageskiftesagen at gjøre, har han næppe havt synderlig Indflydelse paa den Alliancetraktat, der skulde sluttes samtidig med eller umiddelbart efter Mageskiftetraktaten. Det var Panin, der først havde talt om den til Numsen, det var ogsaa ham, der senere meddelte denne enkelte Bestemmelser i den, og man bør vistnok i den se hans, ikke Salderns Værk. Den 1ste Juni var man kommen saavidt, at Mageskiftetraktaten endelig kunde undertegnes i Zarsko-Selo. Numsen undertegnede den paa Danmark-Norges Vegne, Panin og Saldern paa Storfyrst Povls [1]). Lidt over en Maaned derefter blev Alliancetraktaten, hvoraf en Del gjaldt som «Acte séparé et secret», undertegnet den 12te August. Men den er ikke undertegnet af Saldern. Dengang havde han allerede forladt Rusland for i Holsten at varetage det Fornødne til selve Fuldbyrdelsen af Mageskiftet.

Fra Afsluttelsen af Mageskiftetraktaten 1773 indtil Salderns Død.

I Kjøbenhavn saavelsom alle andre Steder gjaldt det for et stort Gode, Danmark-Norge havde vundet ved Mageskiftetraktaten. Men det kom jævnlig til at vise sig i den

---

[1]) Denne Traktat er trykt saa tidt, at det er overflødigt her at meddele Noget om dens Indhold. Den findes f. E. i Eggers: Denkwürdigkeiten aus dem Leben des Grafen A. P. Bernstorff (Kopenhagen 1800), og i Claussen: recueil de tous les traités . . . conclus par la couronne de Dannemarc des l'année 1766—1794 (Berlin 1796). Et Uddrag staar i Reedtz: repertoire des traités conclus par la couronne de Dannemarc (Gottingue 1826).

følgende Tid, at man ikke havde faaet det Haab opfyldt, man havde næret, at denne Traktat skulde blive Grændsen for Afhængighedsforholdet til Rusland, der saa tidt havde vist sig trykkende. Den Alliance, Rusland krævede som et Slags Vederlag for Mageskiftet, blev Grundlaget for forskjellige lidet behagelige Forhold, ligesom den omsider bragte Danmark-Norge i en pinlig politisk Stilling i Aaret 1788. Ja Mageskiftetraktaten var endog næppe bleven sluttet, førend den dansk-norske Regering, om end paa anden Maade, fik at føle Ærgrelser og Bryderier, som den voldte. Disse kom fra Saldern.

Allerede inden han var rejst fra Rusland i Sommeren 1773 havde han gjort, hvad han plejede at gjøre, naar han troede, at den dansk-norske Regering trængte til hans Bistand, han havde krævet Penge, og som sædvanlig paa en alt andet end taktfuld Maade. For det første havde han i April 1773 skrevet til Schimmelmann, at han ikke rolig kunde rejse fra Petersborg for at fuldbyrde Mageskiftet, medmindre han strax fik en Sum af 12,000 Rdlr. d. C. udbetalt. Denne Sum blev ogsaa udbetalt ham [1]). Men han gik videre endnu. Dagen efter at Mageskiftet var blevet undertegnet, skrev han til Numsen om sine pekuniære Forhold. Han skjønnede — saaledes skrev han — vistnok meget paa den Naade, den danske Konge havde vist ham ved at bevilge ham en aarlig Pension paa 6000 Rdlr. d. C.; men han haabede, at Kongen desuden vilde bevilge ham de 6000 Rdl. species, han hidtil havde oppebaaret som holstensk Embedsmand. »I ved, fortsatte han, og jeg tror, enhver Dansk maa vide, hvad jeg har maattet lide indtil

[1]) Hans Kvittering er af 7de Juni, jvfr. Forestilling fra A. P. Bernstorff til Kongen af 15de Juli 1773 (Gehejmearchivet).

dette Øjeblik. Om faa Uger bliver jeg 63 Aar. Jeg staar ved Enden af min Løbebane, og det med en aldeles ødelagt Helbred. Staten vil snart blive befriet for den aarlige Pensionsbyrde til mig. Man har kun nødigt at lade mig leve i min Usselhed (*vivotter*), min Rolle vil snart være udspillet .... Jeg ved, at jeg har ledet Bestyrelsen af Hertugdømmet Holsten med Værdighed og uden at man kan bebrejde mig noget, saaledes at jeg er den første og den sidste Minister hos det holsten-gottorpske Hus, der ikke har gjort sig skyldig i Tyveri og ikke har Rapserier paa sin Samvittighed. Jeg vil engang dø som Tigger, men med et pletfrit Rygte»[1]). For at han imidlertid ogsaa paa anden Maade «kunde dø roligt», bad han Numsen om at indstille til den danske Konge, at der, naar han var død, maatte bevilges hans Søn en aarlig Pension paa 3—4000 Rdlr.

Det kan ikke andet end gjøre et modbydeligt Indtryk at se Saldern føre et saadant Sprog, at se ham tale om at dø som Tigger, og paa den Maade motivere sine Ønsker om Penge. Og det var den samme Mand, der i næste Øjeblik kunde være bydende indtil Brutalitet. Men i ligesaa høi Grad han kunde være overmodig fremfusende, i samme Grad manglede han al ædel Stolthedsfølelse; og blottet for Ro i Charakteren, uden nogen sædelig Alvor gik han til de mest modsatte Yderligheder.

Men naturligvis naaede han sit Ønske ved denne Lejlighed som saatidt ellers; det blev indrømmet ham ved kongelig Resolution af 2den Juli[2]). Paa samme Maade

---

[1]) *«de sorte que je suis le premier et le dernier ministre de la maison de Holstein Gottorp qui a ni volé ni des faits de grapillage à la charge de sa conscience. Je mourrai un jour en gueux mais sans reproche.»*

[2]) Dog fik Sønnen ikke Løfte om 4000 men kun 3000 Rdlr. d. C.

havde man ogsaa indrømmet ham et andet, skjøndt mindre vigtigt Ønske. Saldern kunde nok nedlade sig til at være krybende, naar det gjaldt om at vinde Penge derved; men han holdt tillige af at omgive sig med en vis Glans. Og da han nu skulde forlade Rusland og gaa til Holsten som Storfyrst Povls Commissarius ved Mageskiftets Fuldbyrdelse, skulde det ske paa en iøjnefaldende Maade. Det kunde ikke være ringere, end at en dansk Fregat maatte hente ham [1]). Man fandt det nok i Kjøbenhavn at være et vel stærkt Forlangende, men afslaa det vilde man dog ikke [2]), og for at det kunde ske paa en saa lidet ydmygende Maade som muligt, lod man Fregatten Christiansø, der var Cadetskib, gjøre sit Togt til de østlige Farvande i Østersøen, saaledes at det kom til at se ud, som om den blot lejlighedsvis tog Saldern tilbage med sig.

Imidlertid, Fregatten stod til hans Raadighed, hans Forfængelighed var tilfredsstillet, og han gik ombord den 7de August. Men uheldigvis for ham, kunde han ikke i samme Grad bryde over Vind og Vove som over Regeringen i Kjøbenhavn. Paa Vejen til Kiel blev Fregatten overfalden af Storm, og Saldern led saaledes af Søsyge, at kan siden omtalte denne Rejse som det rædsomste, han havde oplevet. Stormen var saa stærk, at Fregatten maatte gaa til Dragør istedenfor til Kiel, og Saldern besøgte i de sidste Dage af August Maaned Kjøbenhavn og Fredensborg. Forhandlingerne med Ministeriet vare i det Hele ret venskabelige, og med Christian VII havde han en Samtale i Enrum paa ikke mindre end 3 Kvarter. Det var nu

---

Salderns egen nye Pension skulde beregnes ham fra 1ste Januar 1774.

[1]) Depesche fra Numsen af 21de Maj 1773.

[2]) Depesche fra A. P. Bernstorff til Numsen af 19de Juni 1773.

mere end 5 Aar, siden han havde set Kongen, og det 5 Aar, der havde svækket denne umaadeligt. Saldern traf ham ogsaa langtfra i den Tilstand, hvori han havde kjendt ham, men dog bedre end han havde ventet det, og Kongen «syntes at føle, til hvor stor Fordel den holstenske Sags heldige Afgjørelse vilde være» [1]).

Det var kun Sørejsens Uheld, der havde ført Saldern til Kjøbenhavn, og saasnart det kunde ske, rejste han til sit Bestemmelsessted Kiel. Mageskiftetraktaten havde i sin § 5 slaaet fast, at den skulde være fuldbyrdet inden 1ste Januar 1774 og saavidt muligt 4 Maaneder, efterat den var bleven ratificeret [2]). Det gjaldt altsaa om at skynde sig, thi der var Meget at bringe i Orden. Paa den ene Side skulde man ifølge § 4 i Traktaten foretage nyt Valg paa en Coadjutor til Bispedømmet Lübeck, idet Arveprins Frederik som bekjendt havde gjort Afkald paa denne Stilling, hvortil han tidligere var bleven valgt. Og man skulde efter samme Paragraf «anvende alle mulige Midler» for at faa Valget til at falde paa Prins Peter Frederik Wilhelm af Holsten-Gottorp [3]). Men ved Siden deraf var der selvfølgelig en Mængde Forhold i selve det gottorpske Holsten at ordne, inden Overdragelsen af dette Land til den danske Konge kunde finde Sted. Det var dette, Saldern nu skulde varetage, medens Overkammerherre Grev Detlew Reventlow skulde forhandle med ham som kgl. dansk Commissarius. Saldern og Reventlow, det var begge to Mænd, der i høj

[1]) Brev fra Saldern til Panin af 28de Aug. 1773, hvoraf en Afskrift er vedlagt Brev fra Numsen til Bernstorff af 16de Septbr. 1773.

[2]) Udvexlingen af Ratificationerne fandt Sted i Petersborg den 29de Juli 1773 (Depesche fra Numsen af 30te Juli).

[3]) I et Brev fra Saldern af 10de April 1773 til Schack-Rathlou hedder det angaaende dette Valg ligefrem: «*bey den Herren Canonicis ist das Geld das hauptsächlichste Augenmerk.*»

Grad manglede personlig Elskværdighed, og de havde næppe noget behageligt Minde om hinanden fra den Tid, de sidst havde havt med hinanden at gjøre, dengang Saldern nemlig i Begyndelsen af 1768 havde holdt det for nødvendigt at »ydmyge Reventlow lidt« og derfor havde faaet ham for en kort Tid udstødt af Conseillet [1]). Man kunde paa Forhaand sige, at det ikke vilde gaa af uden nye Sammenstød imellem dem; men Ubehageligheder maatte der overhovedet ventes, hvem der saa fik med Saldern at gjøre, og Reventlow, der baade selv var holstensk Godsejer og tidligere som Medlem af Conseillet havde deltaget i de Forhandlinger, der førte til den provisionelle Traktat af 1767, var paa en Maade selvskreven til ved denne Lejlighed at tage Stødet af.

Nu da Saldern var ved at afslutte sin Bane som hertugelig eller storfyrstelig Minister, vilde han gjøre det paa en Maade, der kunde vække Opsigt. Han traadte op som »den store Herre«, og Reventlow maatte forbavses over, hvor godt han forstod at spille denne Rolle. Sligt var noget Uvant i Kiel, og Alle vare optagne og blændede af ham. Men hvad de, der kjendte noget til ham, vare mest forundrede over, var, at han tvertimod sit vante og opfarende Væsen lagde an paa at være venlig. Ingen kunde forstaa, at der virkelig gik flere Uger hen, uden at han havde været grov imod Nogen [2]).

Naar Saldern saaledes lagde Baand paa sig selv, hang det for en stor Del sammen med, at han, der længe havde ønsket Mageskiftet, nu tilsidst vilde arbejde for det ved at paavirke Stemningen i det hertugelige Holsten

---

[1]) Jvfr. Side 117—119.

[2]) Brev fra Reventlow til Bernstorff af 21de Septbr. 1773.

til Fordel for det. Saavidt man kan se, har der nemlig været en ikke ringe Uvilje imod det. Naturligvis kan man, naar man vil tale om Stemning, kun tænke dels paa Adelen, dels paa Embedsstanden og Befolkningen i Kiel, der havde levet af, at denne By havde været Sæde for de forskjellige Collegier. Hvad den livegne Bondebefolkning eller Smaaborgerne i de andre Kjøbstæder mente, var aldeles betydningsløst.

Efter vor Tids Opfattelse ligger der i og for sig noget højst forargeligt ved en saadan Handling som Mageskiftet, hvorved Landskaber bortbyttes, uden det ringeste Hensyn til Befolkningens Ønske, ganske som om det gjaldt en Landejendom med Inventarium. Og selv om sligt dengang stemmede med de vante politiske Grundsætninger, saa var det dog rimeligt, at en Befolkning, der blev Gjenstand for et saadant Mageskifte, kunde blive harmfuld over at skulle ud af sine vante Former og have en ny Styrelse. Men dette maatte særlig let blive Tilfældet ved det hertugelige Holsten. Naar man husker paa, at Danmark og den danske Regering aldrig er bleven hadet mere glødende end af de gottorpske Fyrster og den Embedsstand, som de omgave sig med, vil man finde det naturligt, at kun Faa i det gottorpske Holsten kunde hæve sig til den Synsmaade, som Saldern og før ham Westphalen havde havt, at det vilde være til Holstens Tarv, om den hertugelige og den kongelige Del af Landet forenedes under den danske Konges Scepter. Med fuld Føje fremhævede Reventlow i sine Indberetninger til Regeringen, hvorledes Befolkningen i Kiel efterhaanden maatte vænnes til den Tanke, at den «skulde under Herredømmet af en Fyrste, som den hidtil stedse havde betragtet med hadefulde Øjne; dertil var den bleven

oplært baade ved sin Regerings politiske Synsmaade og ved sine Embedsmænd, der vare opfødte i Tanker om Had og Hævn»[1]). Hos Embedsmændene kom nu ogsaa den Frygt til, at de maaske vilde blive afskedigede uden Pension, naar Forandringen skete. Der var i det hertugelige Holsten en Legion af Embedsmænd, som der utvivlsomt ingen Brug vilde blive for efter Mageskiftet; det gik saavidt, at man havde 7 Officerer til 19 Dragoner[2]). Under slige Forhold kan det ingenlunde undre, at der havde været en vis «Gjæring» i Kiel, da det rygtedes, at Saldern vilde komme dertil, og hvad der var hans Hverv. Allerede i Aaret 1772 havde forskjellige Adelsmænd i det hertugelige Holsten tilskrevet Saldern for at spørge, om der dog ingen Mulighed var for, at Mageskiftet kunde afværges, og de havde talt om, at de vilde indgaa til Kejserinden med Bøn i den Anledning[3]). Heraf gjorde de virkelig Alvor det følgende Aar. Der levede paa den Tid i Hamburg en «Madame Bjelke», som stod i et nøje Fortrolighedsforhold til Catharina II, saaledes at denne jævnlig vexlede Breve med hende. Hvad hun berettede Kejserinden om Forhold i Holsten og Norden overhovedet, gjaldt for at have en ikke ringe Vægt hos hende, og fra flere Sider kappedes man derfor om at paavirke denne Catharina II's Fortrolige[4]). Saaledes havde Modstanderne af Mage-

---

[1]) Brev til Bernstorff af 21de Septbr. 1773.

[2]) Reventlows Brev til Bernstorff af 19de Oktbr. 1773, hvor det ogsaa hedder: *Le nombre des employés ici dans tous les departemens aussi bien que des officiers est prodigieux comparativement à l'étendue de cet état.*

[3]) Saldern meddelte den dansk-norske Regering dette. Se Depesche fra St. Saphorin af 16de Maj 1772 (Gehejmearchivet).

[4]) I Slutningen af Sommeren 1772 skrev Schimmelmann under et Ophold i Hamburg om hende til Schack-Rathlou: «*Hier macht mir die Frau v. Bielke viel zu schaffen. Ich sehe Sie zwar alle Woche*

skiftet i det hertugelige Holsten, saasnart det rygtedes, at den definitive Traktat var sluttet, faaet hende til at skrive et Brev til Kejserinden fuldt af Klager over den sørgelige Begivenhed; og hun havde med det samme tilsendt sin højtstaaende Veninde et formeligt Bønskrift fra en Del holstenske Adelsmænd, der anmodede om at maatte blive overflyttede i russisk Tjeneste med samme Grad, som de havde i den hertugelige[1]). Disse Adelsmænd hørte til «det svenske Parti», et Navn som man fra dansk Side i denne Tid jævnlig gav de Holstenere, der gjaldt for fjendtligsindede[2]), rimeligvis fordi Gustav III vitterlig var meget forbitret over Mageskiftet og antoges for at modarbejde det, hvor han kunde.

Det samme Misnøje, der var traadt frem herigjennem, havde lagt sig for Dagen, da Saldern og Reventlow kom til Kiel. Denne Stemning var det, Saldern gjorde sig al mulig Umage for at dæmpe, og derfor havde han saa stærkt anstrængt sig for at være den milde og venlige Mand, som gjerne vilde hjælpe tilrette, hvor han kunde, med For-

---

einigemahl bey mir und ich und meine Frau bestreben uns aufs beste ihr alle mögliche Politesse zu erweisen, weil ihre mit der Kayserin habende Correspondenz seit einiger Zeit uns würklich nachtheilig gewesen ist. Aber ich muss gestehen dass so viele Mühe wir uns auch geben wir doch noch nicht alle Vorurtheile bey ihr haben vertilgen können» (Samlingen paa Ravnholt). Men hvem var denne Fru Bjelke? Det synes utvivlsomt, at hun ikke har været gift med nogen af de danske og norske Bjelker; og man kommer da lettest til at tro, at hun havde været gift med en Bjelke af den svenske Gren af Familien.

[1]) Se f. Ex Depesche fra Numsen 6te Aug. 1773.

[2]) Saaledes hedder det i et Brev fra Reventlow til Bernstorff af 19de Oktober om en af de højest staaende gottorpske Embedsmænd, Holmer, der ønskede at træde i den danske Konges Tjeneste: *il n'en restera pas moins Suedois, nourri dans des haines mortelles contre le Danemark.*

klaringer og Forestillinger. Efterhaanden som det viste sig, at Mageskiftetraktaten havde sørget tilstrækkelig for Pensionering af de Embedsmænd, der ikke gik over i kongelig Tjeneste, lagde ogsaa Bevægelsen sig stærkt hos disse, og Befolkningen, som nu ikke blev ophidset af dem, «resignerede» [1]), saaledes at Reventlow allerede den 22de Oktober kunde indberette, at Alt tydede paa, at selve den Akt, hvorved det gottorpske Holsten skulde overdrages Kongen, vilde finde Sted med fuldstændig Ro, og at baade han og Saldern vare enige om, at det vilde være aldeles overflødigt, eller snarere skadeligt, om man andenstedsfra vilde tilkalde Tropper ved denne Lejlighed. Det var, skrev Reventlow, vistnok en stærkt fremtrædende Anskuelse hos den holstenske Adel, «at den altid havde været Gjenstand for det danske Folks Skinsyge og Had», og der var en vis almindelig Frygt for, at der vilde blive gjort Indskrænkninger i de Privilegier, som havde gjældt fra tidligere Tid, og som Befolkningen mente vilde blive afskaffede, naar den ikke længere havde Fyrster, der som de gottorpske vare fødte og opdragne i dens Midte. Men selv om disse Fordomme ikke strax kunde udryddes, saa kunde der dog gjøres ikke lidet dertil, naar man ved aabne Breve bekjendtgjorde, at de forskjellige Stænders Privilegier vilde blive opretholdte [1]).

Forsaavidt Saldern havde virket til Forbedringen af den almindelige Stemning, havde den dansk-norske Regering kun Grund til at være tilfreds med ham. Men han havde tillige benyttet det Misnøje over Mageskiftet, som han havde truffet, til et Skridt, der var alt andet end behageligt for Regeringen i Kjøbenhavn, ja som i flere Dage fremkaldte

[1]) Brev fra Reventlow til Bernstorff dateret Emkendorf 2den Novbr. 1773.

den stærkeste Bevægelse i Regeringskredsene. Det angik Spørgsmaalet om Slesvigs og Holstens overordnede Styrelse.

Før Struensees Tid havde Ordningen af, hvad man kaldte det tyske Cancelli, været den, at der i Spidsen for det stod en Oversecretær, som under sig havde en Cancelliforvalter, nogle Retskyndige, hvem Relationsprotokollerne vare betroede, og nogle Bisiddere; denne Oversecretær havde indtaget en bestemt overordnet Stilling, saaledes at han havde det afgjørende Votum i Sager, der ikke bleve forebragte i Conseillet til kongelig Afgjørelse der. Men dette havde Struensee forandret, og heller ikke efter hans Fald var den gamle Ordning indført igjen. Cancelliet dannede nu et Collegium bestaaende af en «Oberprocurator» og 3 Deputerede, der vare hinanden sideordnede.

Allerede under sit Ophold i Kjøbenhavn havde Saldern *„mit der ihm eigenen Lebhaftigkeit“* ytret Ønske om, at det tyske Cancelli maatte føres tilbage til samme Form, det havde havt tidligere, han havde slaaet paa, at der var «Misstemning hos de «første Classer» i «de tyske Provindser» over at staa under et Departement, der ikke havde nogen Chef, men bestod af lutter borgerlige Forretningsmænd. Man havde svaret herpaa med en almindelig Forsikring om, at man vilde have sin Opmærksomhed stærkt henvendt paa, hvad der kunde være til de paagjældende Landsdeles Tarv, og da Saldern begyndte med at tale i høje Toner for at sætte sin Vilje igjennem, havde man mindet ham om, hvorledes han strax ved sin Ankomst havde lovet paa det højtideligste [1]), ikke at blande sig i Rigets indre Anliggender.

Dermed var Forhandlingen foreløbig endt; men Saldern

[1]) «auf die feyerlichste Art».

var ikke den Mand, der glemte, hvad han havde sat sig i Hovedet, og den 27de Septbr., da Reventlow og Schimmelmann vare i Besøg hos ham paa Schierensee, kom det til voldsomt Sammenstød imellem ham og Reventlow om den samme Sag. Saldern gik saavidt, at han erklærede at, hvis man ikke opfyldte hans Ønske i denne Henseende, vilde Mageskiftet ikke blive fuldbyrdet, men han vilde stille Alt i Bero, indtil han havde indhentet nærmere Befalinger fra Petersborg [1]). Denne Trudsel gjentog han, om end i høfligere Form, i Skrivelser, som han tilsendte baade Arveprinsen, Schack-Rathlou og Bernstorff [2]).

Med de stærkeste Farver udmalede han i disse Breve den Harme over Mageskiftet, der var almindelig i det gottorpske Holsten. «Der lyder, skrev han, et almindeligt Raab imod Foreningen af det hertugelige Holsten med Kongeriget Danmark, og selv de besindige Folk have gjort sig Forestillinger, der maa bringe En til at gyse, for ikke at tale om den naturlige Uvilje hos Pøbelen eller om dem, der

---

[1]) Forestilling fra Statsraadsmedlemmerne Thott, Schack-Rathlou og A. P. Bernstorff af 8de Oktbr. 1773 (Afskrift med Conferensraad C. L. Stemanns Haand i den Ravnholtske Samling).

[2]) Brevet til Arveprinsen er dateret Kiel 2den Oktbr., det til Schack-Rathlou sammesteds 3die Oktbr. Begge Brevene ligesaavelsom alle de her benyttede Aktstykker, der vedrøre denne Sag, findes i Samlingen paa Ravnholt Jeg skylder Pastor Crone i Herrested den velvillige Meddelelse om, at disse Papirer fandtes i Samlingen, saavelsom en paalidelig Afskrift af dem. Et Referat af det hele Sammenstød med Saldern findes forøvrigt i Bernstorffs Depescher til Numsen fra Efteraaret 1773, og ligeledes i Wasserschlebes Haandskrift paa Kongens Bibliothek Ny kgl. Saml. 715 c. No. 2. Denne sidste begaar dog den Fejl, at han formeget fremstiller Saldern blot som Talsmand for det holstenske Ridderskabs Ønsker, ligesom det er urigtigt, naar han ogsaa lader Reventlow fremsætte disse. Reventlow har kun talt om Adelens Misstemning i Almindelighed.

lade sig forføre af forbryderske Bevæggrunde ..... Alle Embedsmænd, Prælater og de mest fremragende Mænd af Adelen, imellem hvilke der i Sandhed findes Mænd af Fortjeneste, have sat sig i Hovedet, at de for stedse ville blive bedragne for deres Privilegier, Rettigheder, ja selv for deres Love, saasnart Foreningen med Kongeriget Danmark har fundet Sted. Man hører paastaa, at alle Kongens Resolutioner, der angaa de tydske Provinser, ere affattede paa Dansk, at den Mand, der skal fortolke Kongens Vilje, hverken kjender det holstenske Folks Sprog, Love eller Skikke.» Men imod al denne Frygt og Vrede var der efter hans Opfattelse et ufejlbart Middel; det var, at man strax gjenoprettede Oversecretærpladsen ved det tyske Cancelli i Kjøbenhavn, derved vilde der blive givet Befolkningen en Garanti, og dette Skridt ønskedes derfor af Alle. Ogsaa for ham personlig var det af den største Betydning; thi han forudsaa, at ellers vilde han selv blive Gjenstand for «et almindeligt Had i et Landskab, der vil holde sig for at være bleven ofret ved imod sin Vilje at maatte miste en Herre, under hvem det har følt sig lykkeligt.» Gjorde man ikke, hvad han bad om, vilde han blive nødt til «at give hendes kejserlige Majestæt en i det Enkelte gaaende Skildring af den tyske Befolknings Klageraab og Misfornøjelse. Og hvad vilde vel saa denne store Fyrstinde sige.»

Ganske vist faar man Mistanke om, at Saldern har brugt vel stærke Farver i sin Skildring af den almindelige Stemning, naar man hører, at blot Udnævnelsen af en Oversecretær skulde være et sikkert Hjælpemiddel. Men det er dog særdeles sandsynligt, at den holstenske Adel ikke har holdt af at se den overordnede Styrelse i Hænderne paa nogle borgerlige Collegiedeputerede, og al Sandsynlighed er for, at Saldern, der dengang stærkt maatte tænke sig Muligheden

af, at hans Rolle i Rusland var udspilt og at han kunde komme til at tilbringe Resten af sine Dage i Holsten, med Grund har frygtet for at ville blive Gjenstand for den holstenske Adels følelige Had i Fremtiden, naar han ikke ved denne Lejlighed varetog dens Interesser.

Forsaavidt kan man ikke undre sig over hans Ønske; men uagtet han i sine Skrivelser svøbte sine Forestillinger i forskjellige Smigrerier til Arveprinsen og Complimenter til Statsraadets Medlemmer, saa havde han dog baade under Samtalen med Reventlow paa Schierensee og tillige i sine Breve ladet Trudslen om at standse den hele Sag og appellere til Kejserinden tydelig skinne igjennem. Derved blev hans Optræden en fræk Anmasselse. Der stod i Traktaten ikke et Ord om nogen Oversecretærplads, det var Traktaten, han havde at rette sig efter, og han manglede enhversomhelst Adkomst til at opstille en ny Betingelse for Gjennemførelsen af Mageskiftet. Hvilke Hensyn den dansk-norske Regering gjorde klogt i at tage til Stemningen i det hertugelige Holsten, blev det dens egen Sag at afgjøre. Intet var altsaa rimeligere, end at Regeringen i Kjøbenhavn mente her at se et Vidnesbyrd om hans gamle Lyst til at blande sig i Rigets Styrelse, og at den blev i høj Grad forbitret over hans Skridt. Navnlig Arveprinsen, Enkedronning Juliane Marie og deres Mentor Guldberg vare ude af sig selv. »Enten ville vi altsaa, skrev Juliane Marie den 4. Octb. til Schack-Rathlou, paany komme til at bøje Hovedet under Hr. Salderns utaalelige Aag, eller Mageskiftet vil ikke finde Sted.« Det var efter hendes Mening en uforvindelig Tort, at sligt blev budt hendes Søn, en Prins, der var Kongens Broder og havde frelst baade ham og Fædrelandet og givet Styrelsen dens nuværende Skikkelse for at forhindre, at Riget enten skulde komme under et Slags Aristokrati eller under

Sag som det holstenske Mageskifte, nemlig Saldern. En Mand, der som han havde levet adskillige Aar i Petersborg og kjendt baade Elisabeths, Peter III's og Catharina den 2dens Regeringer, var naturligvis tilbunds hjemme i Hofintriguer. Baade Snedighed og hensynsløs Dristighed vare Træk i hans Charakter, saa der var Rimelighed for, at han med en vis Tilfredsstillelse vilde kaste sig ind i Rænkespillet ved det danske Hof, forsaavidt det kunde faa nogen Betydning for den Sag, han havde at fremme. Ovenikjøbet kunde han her træde op med en egen Myndighed som Repræsentant for den Stormagt, hvis Velvilje den dansk-norske Styrelse nu attraaede at fastholde. Det var ikke som i Berlin, hvor han havde at gjøre med en Mand af Frederik II's Magt og Navnkundighed. Og Saldern var ikke den, som skulde undlade at bruge sin Stilling, naar han kunde det.

Et af hans første Skridt, da han kom til Kjøbenhavn, var at sørge for sig selv. Som vi tidligere have omtalt, havde Saldern i 1764 faaet 3000 Rubler af den dansk-norske Regering og desuden Tilsagn om 3000 til, naar han var bleven udnævnt til at drive Underhandlingerne i Kjøbenhavn. Siden den Tid havde A. Schumacher, der stedse var Regeringens Agent i slige Sager, ifølge Begjæring af Saldern, i Aaret 1766 maattet anvise Penge til Anskaffelse af en Kareth, 100 Tønder Havre og andet Sligt, som formodenlig skulde være rede, naar Saldern kom til Kjøbenhavn, i Alt til et Beløb af 832 Rdlr.[1]) At der var indrettet Bopæl til ham paa Statens Regning, have vi fremdeles set, og da han kom til Kjøbenhavn, vilde Schumacher som Regeringens Agent udbetale ham de 3000

---

[1]) Brev fra Schumacher til Bernstorff af 19de Aug. 1766.

Rubler [1]), som man i Aaret 1764 havde lovet ham, naar han blev udnævnt til at føre Underhandlingene i Kjøbenhavn. Men alt dette var ikke nok.

Under en Samtale med A. Schumacher strax i Begyndelsen af sit Ophold i Kjøbenhavn, vægrede han sig ved at tage imod Pengene, idet han stærkt klagede over den dansk-norske Regerings Holdning mod ham. Vistnok var han, som godt kjendte sit eget Anlæg til Uforskammethed, bange for at begynde med at forløbe sig [2]); men han kunde dog ikke andet end gjennem Schumacher anmode den danske Regering om at betænke «*quod mutatis circumstantiis res etiam mutentur*», og Forholdene vare nu ganske andre, end de havde været, da man havde lovet ham de 3000 Rubl. Han vilde, sagde han, slet ikke tale om de Løfter, der fra Tid til anden vare gjorte ham igjennem Haxthausen, Schumacher, Osten og Asseburg. «Men den rene Nød gjorde det nødvendigt at sige, at han maatte holdes skadesløs, og af et Ministerium som det danske turde han haabe, at det ikke vilde glemme, hvad han «*als ein zelirter Mann und treuer Friedens Freund*» havde vovet, handlet og lidt for Danmarks Skyld, ligesiden Peter III havde besteget Tronen, og hvad der var Øjemedet med hans Komme her.» Naturligvis var det ham yderst ubehageligt at tale om sig selv, men «det vilde dog være bedre at skaffe sig Luft end at plage sig selv længere med en pinlig Uvished, som vilde gjøre ham udygtig til Forretninger», og altsaa rykkede han da ud med, hvad han mente at maatte have erstattet. For det første havde han været

---

1) De bleve udbetalte ham i ligesaamange Rigsdaler d. Cour., som formodentlig have havt samme Cours.

2) «Er besorgte, dass seine Ihm angebohrne Heftigheit ihn zu weit führen mögte.»

nødt til at opholde sig 14 Maaneder længere i Petersborg, end det vilde have været nødvendigt, hvis han ikke havde maattet gjøre det for Danmarks Skyld. Og der var som bekjendt dyrt i Petersburg; det vilde kun være moderat, naar han krævede 500 Rdlr. for hver Maaned. For det andet havde hans Rejse fra Petersburg over Warschau og Berlin kostet ham 10,000 Rdl., det kunde han bevise med sine Regninger. Panin havde udtrykkelig sagt ham, at hans Sendelse til Danmark ikke skulde koste ham noget. Ovenikjøbet havde Panin betroet ham sin egen Neveu (Fyrst Kourakin), der var hans Øjesten, og desuden paanødt ham den unge Teplow, hvem han gjerne i nogen Tid vilde have bort fra Storfyrsten. Derved var det blevet nødvendigt for ham at tage Major Düring med til at holde Øje med de unge Herrer. Men alt dette gjorde hans Rejse dyrere. Fremdeles havde han, for at kunne indrette sig nogenlunde anstændig, i Kjøbenhavn maattet sætte sig i en Udgift af 8000 Rdlr., og man maatte huske paa, at «han var en Mand uden Formue» [1]). Endelig kunde han dog ikke godt andet end leve med en vis Anstand [2]). Men han havde ikke faaet mere af Kejserinden end 5000 Rubler til sin Rejse og ligesaameget til sit Ophold i Kjøbenhavn al den Tid, Forhandlingerne varede. Han vilde henstille det til hvem det skulde være, om han vilde kunne komme ud af det med saa lidt. Dog vilde han se at hjælpe sig, som han kunde; men hvad de 3 andre Punkter angik, da haabede han «at blive holdt fuldstændig skadesløs» af den danske Regering [3]).

---

[1]) Han havde imidlertid, som tidligere omtalt, for flere Aar siden kjøbt Godset Schierensee i Holsten.

[2]) «mit einem kleinen Anstand.»

[3]) Om denne Salderns Samtale med Schumacher findes der en udførlig Indberetning af Schumacher i Udenrigsministeriets Archiv.

Det var, som man ser, en forsvarlig Regning, Saldern begyndte med at skrive Regeringen i Kjøbenhavn. Endog hvad der gik med i forøgede Rejseomkostninger, fordi Panin vilde have en Neveu paa Rejse og en ung Udhaler fjernet fra Storfyrsten, skulde Danmark-Norge betale! Man maatte kjende Saldern daarlig, hvis man troede, at der kunde slaas af paa denne Regning, eller hvis man ikke forstod, at hans Ønsker i Virkeligheden gik videre. Der var ikke andet at gjøre end at opfylde hans Fordring; man var i Conseillet altfor overtydet om, at han i samme Grad havde Evne til at kuldkaste den hele Sag som til at føre den lykkelig til Ende, ja man holdt ham for «at være den eneste Mand, der magtede at sætte Mageskiftet igjennem.» Altsaa følte man sig for ved Hjælp af Schumacher, hvor vidt man kunde tinge med ham; men Resultatet blev, at der maatte ikke mindre end 40,000 Rdlr. til for at «stille ham tilfreds»; ved kongelig Resolution af 30te December bleve de da bevilgede ham, og han fik dem udbetalt i Tiden indtil 30te April 1767 [1]).

Efterat denne Sag var bragt i Orden og efterat Filosoffow var kommen, tog man fat paa Underhandlingerne. Fra dansk Side deltoge de trende af Conseillets Medlemmer, J. H. E. Bernstorff, Thott og Reventlow i dem. Det første Møde imellem Underhandlerne fandt Sted den 30te December 1766; Forhandlingerne bleve førte paa Tysk tvertimod den vante diplomatiske Vedtægt, hvorefter Fransk var det gjældende Sprog ved slige Lejligheder. Der blev fra russisk Side oplæst en Tale i den ejendommelige pompøse, pralende Stil, der jævnlig møder En i de officielle russiske Aktstykker fra Catharina II's Tid. Selve For-

[1]) Indberetning af Detlew Reventlow til Kongen af 9de Juni 1767 Gehejmearchivet).

handlingernes Enkeltheder have næppe Interesse nok til at dvæle ved dem. Men det er dog værdt at lægge Mærke til, at man ved den Conference, som blev holdt den 13de Februar, ser det paany blive udtalt efter Kejserindens Befaling, «at ingen anden Bevæggrund havde bragt Allerhøjstsamme og Hans kongelige Højhed Storfyrsten til at indlade sig paa disse Forhandlinger eller i Fremtiden vilde tilskynde dem dertil end Ønsket om paa den Maade at sikre Roligheden i Norden for evig og stifte en uopløselig Forening imellem Rusland og Danmark» [1]). Derom, udtalte de russiske Underhandlere, havde den danske Konge ogsaa givet den ene af dem, Filosoffow sit udtrykkelige Tilsagn.

Denne Udtalelse var ikke uden bestemt Foranledning, skjøndt den ingenlunde var møntet paa selve de danske Underhandlere. Det skulde tydelig nok være et Ord, rettet til selve Kongen.

Den hele usikre Tilstand i Hof- og Regeringsforholdene, som vi ovenfor have omtalt, havde nemlig holdt sig ogsaa efterat Saldern og Filosoffow vare komne til Kjøbenhavn. Kongen begyndte at blive hjertelig kjed af sin Svoger, den unge Carl af Hessen, som en Tidlang havde været hans erklærede Yndling, og hvem han havde sat i Spidsen for Landetaten og ladet faa Sæde i Conseillet, foruden at han havde givet ham sin Søster Louise tilægte. Og denne Forandring i Kongens Følelser tog saaledes til, at det i de første Dage af Marts 1767 kom til et aabent Brud imellem

---

[1]) *«dass keine andere Betrachtung auf der Welt Allerhöchst dieselbe gegenwärtig und dermal einst Ihro Kaiserl. Hoheit den Grossfürsten zu diesem Schritt resp. bewogen habe und in der Folge bewegen werde, als den Ruhestand von Norden dadurch auf ewig zu sichern und eine unzertrennliche Vereinigung zwischen Russland und Dännemark zu stiften.»*

ham og Svogeren ved et Bal masqué hos Schimmelmann [1]); Prinsen forlod snart efter Danmark og rejste for en Tid til Hanau. Imidlertid var ogsaa Bernstorffs Stilling bleven stærkt truet. De gamle Klager, der tidligere vare fremsatte imod ham, bleve fornyede, og hertil kom skarpe Angreb paa selve Mageskifteforhandlingen. «Rusland», sagde man, «vilde aldrig skille sig ved Kiel, der laa saa bekvemt til at landsætte Tropper i Tyskland. Den hele Forhandling var kun en Lokkemad, som Kejserinden fremsatte for at holde Danmark i Afhængighed. Og selv om hun gav sit Samtykke, vilde der dog ikke være opnaaet noget derved, da Mageskiftet ikke kunde fuldbyrdes, førend Storfyrsten blev myndig, og denne altid vilde kunne nægte sit Samtykke» [2]).

Dette blev stærkt gjort gjældende baade af Bernstorffs vante Modstander Danneskjold [3]), af St. Germain og af en Mand, der netop kom til Kjøbenhavn samtidig med de russiske Udsendinge, og som skulde vinde en beklagelig Navnkundighed som Intrigant af den værste Natur, nemlig Rantzau-Ascheberg. Sammen med dem forenede et Par Tyskere sig, der en Tid opnaaede at have meget at sige hos Kongen. Den ene af disse var A. H. Borck, der i flere Aar havde været preussisk Gesandt i Kjøbenhavn. Skjønt Diplomat i en mægtig Stats Tjeneste, foretrak han

---

[1]) Manuskript 711 b. paa det kgl. Bibliothek. Ny kgl. Samling. Folio.

[2]) Reverdil dsk. Overs. S. 31—32.

[3]) Gregers Juel omtaler endog i et Brev af 23de Novbr. 1766 til Schack-Rathlou, at Danneskjold havde indgivet «*un mémoire pour prouver l'inutilité de tout arrangement à l'égard du Holstein*» (Samlingen paa Ravnholt); en saadan Memoire omtales ellers ingensteds. I den bekjendte Memoire, som Danneskjold den 5te Septbr. havde indgivet til Kongen, rettet mod Bernstorff (Dansk Magasin III, 3, 53), nævnes Mageskiftet ikke.

dog at søge at gjøre Lykke i den dansk-norske Stat, saafremt han ikke, hvad der vel kan være Grund til at tvivle paa, ligefrem har havt Ordre fra Frederik II til at spille den Rolle, han gjorde. Nok er det, han søgte at indsmigre sig hos Kongen, ved at tale til ham om, hvad der faldt i Kongens Smag, »nemlig om Deisme og Fruentimmer« [1]). Allerede i Sommeren 1766 var han naaet saavidt, at man i samtidige Breve kan finde ham omtalt som almægtig hos Christian VII [2]). Og denne Indflydelse var tydelig nok stegen netop i den Tid, da Underhandlingerne om Mageskiftetraktaten begyndte, selv om der var Svingninger deri, som der stedse maatte være, hvor Talen var om Yndest hos en Fyrste, saa omskiftelig og løs i Charakteren som Christian VII [3]). Og paa denne Tid var denne ved at tage sig en ny Yndling i en anden Tysker, en Carl Friedrich Görtz, der tidligere havde været i hessisk Tjeneste, men havde været i dansk militær Tjeneste som Oberst siden 1763, i Marts 1766 var bleven Commandeur over Livgarderne og nu i Vinteren 1766—67 gjorde Lykke ved Hoffet i Kjøbenhavn, hvor den unægtelig var let at gjøre, men ogsaa let at miste. Det var med stor Frygt, at Vennerne af den Bernstorffske Politik saa denne Görtz vinde Indpas hos Kongen. En vis Grev Görtz, skriver saaledes En af dem, hører med til Yndlingerne; »han har et sort Hjerte, og en tom Pung, lykkelige Udsigter . . . . Bernstorffs Indflydelse vakler Dag for Dag mere, og det

---

[1]) Reverdil S. 33. Jvfr. Nyt hist. Tidsskr. IV. 57 og Note 81.

[2]) Brev fra Christen Scheel (død 1771 som Gesandt i Petersborg) til Schack-Rathlou af 4de Juli 1766. (Samlingen paa Ravnholt.)

[3]) Jvfr. Breve fra Gregers Juel til Schack-Rathlou. (Samlingen paa Ravnholt.)

er kun, fordi man ikke kan undvære ham i Forhandlingerne om Mageskiftet, at han ikke fuldstændig er styrtet»[1]).

Netop Bernstorff var den, imod hvem baade Borch og Gørtz søgte at ophidse Kongen. Allerede i Foraaret 1766 havde Borch indladt sig paa Rænker imod Bernstorff og affattet en Memoire[2]), som han fik overrakt Kongen uden ligefrem at nævne sig selv som Forfatter. Heri fremhævede han Nødvendigheden af at afsætte baade Bernstorff, Reventlow og Thott og antydede paa en meget gjennemskuelig Maade, at han selv vilde være Mand for at bringe de danske Finanser paa Fode. Men disse Intriguer førte ikke til Noget, og en Englænder i dansk diplomatisk Tjeneste, Morin de Héronville, som ved denne Lejlighed havde spillet en Rolle med, var bleven fjernet af Bernstorff ved at faa en Plads som Legationssecretær og Generalconsul i Neapel[3]). Borch derimod havde Bernstorff ikke kunnet faa fjernet, og nu i Vinteren 1767 gjenoptog Preusseren sine Angreb, secunderet af Görtz og Bernstorffs andre før nævnte Modstandere.

Det var et lidet heldigt Tidspunkt, de havde valgt hertil. Regeringen sad midt i en vigtig diplomatisk Forhandling med en Magt, som man, hvilke Grundsætninger man end havde, i ethvert Tilfælde var nødt til at behandle med Hensynsfuldhed, og hvor misligt var det ikke at vælge et saadant Øjeblik til at skabe en Forandring i Regeringen, der umuligt kunde tydes som andet end som et Vidnesbyrd

---

[1]) Brev fra Gregers Juel til Schack Rathlau af 26de Decbr. 1766. Jævnfør dermed Bernstorffs egen mærkelige Udtalelse i hans Brev til Asseburg 13de Januar 1767 (Asseburg: Denkwürdigkeiten S. 393—94).

[2]) Denne Memoire er trykt bag i Oederiana (Leipzig und Schleswig 1792).

[3]) Nyt hist. Tidsskrift IV, 577 ff.

om Mistillid til denne Magt og et Bevis paa, at man vilde afbryde Forhandlingerne med den? Men af Bernstorffs Modstandere var der kun en eneste, der nærede patriotiske Følelser for den dansk-norske Stat, nemlig Danneskjold; alle de andre, og saaledes netop særlig de to Mænd, der ved denne Lejlighed gik i Spidsen, nemlig Borch og Görtz, vare slet og ret Lykkeriddere. Ogsaa af en anden Grund var Øjeblikket uheldig valgt; thi man maatte kjende Saldern daarlig, naar man ikke kunde indse, at han vilde betragte et Angreb paa Bernstorff som tillige rettet imod Mageskiftesagen, og at han altsaa vilde kaste sig ind i Striden med al den Styrke, han kunde. En saadan Modstander, der naar det kneb ikke var bange for at true med Ruslands Fjendskab, var det højst uklogt at udfordre.

Selv om Saldern ikke personlig havde været Part i Sagen, laa det ligefrem i hans Stilling som russisk Diplomat, at han ikke rolig kunde se paa, at Bernstorffs Fjender kom til Magten. Saa ivrig, som Bernstorff havde været for en fredelig Udjævning af den gottorpske Forvikling, og tillige i de sidste Aar for Samvirken med Rusland i Sverige, var det naturligt, at Kejserinden og Panin betragtede ham som den, der gav Sikkerhed for, at man kunde stole paa Danmark-Norge som Forbundsfælle. Strax efter Christian VII's Tronbestigelse havde Panin ladet den danske Gesandt i Petersborg, Asseburg skrive til Bernstorff, at det vilde volde Kejserinden *„peine et déplaisir“*, hvis Tronskiftet skulde fremkalde nogen Forandring i det danske Ministerium og svække Bernstorffs Indflydelse, og at hun derfor havde instrueret sin Gesandt i Kjøbenhavn Baron Korff til at udtale, at, saalænge Bernstorff hævdede sin Plads, vilde hun være uden Frygt med Hensyn til den nye Konges Regering og Opretholdelsen af

det gode Forhold imellem de nordiske Hoffer[1]). Men Betydningen af, at Bernstorff vedblev at være Minister, maatte fra et russisk Standpunkt blive særlig indlysende, naar han blev angrebet af Mænd, der ikke lagde Dølgsmaal paa, at de misbilligede Mageskifteunderhandlingerne.

I Marts 1767 var Bernstorffs Stilling mere truet end nogensinde tidligere. Dette viste sig igjennem en Sag, der angik Görtz. Bernstorff havde opnaaet, at denne skulde være Gesandt i Berlin. Det var en bekvem Maade at faa ham bort paa. Men Görtz havde ingenlunde Lyst dertil og søgte at overtale Kongen til at tilbagekalde den Befaling, Bernstorff havde faaet ham til at give i saa Henseende. Heri støttede Borch ham af al Evne, saa at den ene Beslutning og Contrabeslutning fulgte efter den anden. Det var klart nok, at Bernstorffs Modstandere vare ved at faa Overvægten over ham.

Under disse Forhold kastede Saldern og hans Collega Filosoffow sig ind i Striden. Allerede det at Carl af Hessen var falden i Unaade og St. Germain igjen sat i Spidsen for Landetaten, forekom dem mistænkeligt; og Saldern bad Carl af Hessen paa det indstændigste om ikke at gjøre Alvor af sin Plan at ville forlade Landet og rejse til Hanau; han søgte endog at formaa Christian VII til at holde Svogeren tilbage[2]). Men nu kom der andre tydelige Beviser paa

---

[1]) Asseburg: Denkwürdigkeiten S. 123—24. Sin Tillid til Bernstorff udtalte hun fremdeles i Marts 1767 til Asseburg. Se dennes Denkwürdigkeiten S. 130. Samme Skrift S. 394—95 viser, hvorledes man i Petersborg allerede i December 1766 holdt baade Bernstorffs og Carl af Hessens Stilling for truet.

[2]) Charles de Hesse: mémoires de mon temps (Copenhague 1861). S. 46—47. Jvfr. Asseburg: Denkwürdigkeiten S. 394, hvor Asseburg den 23de Decbr. 1766 skriver til Bernstorff: »*Tout dépend ici de votre conservation et du maintien du prince de Hesse,*

Borchs og Görtz's stigende Indflydelse, og hvorledes maatte ikke det Sammenstød, der for ikke længe siden havde fundet Sted imellem Frederik II og Saldern, ægge den sidstnævnte til at søge Hævn paa sin kongelige Modstanders Repræsentant i Kjøbenhavn? At Bernstorff ikke har tilkaldt hans og Filosoffows Bistand, er aldeles klart af Aktstykkerne i Sagen[1]); og de havde heller ikke nødigt at faa at vide af ham, hvorledes det stod sig, thi det var en almindelig bekjendt Sag[2]). Ovenikjøbet havde Borch selv pralet for de

---

qu'on aime et qu'on considère beaucoup. Saldern aura ordre de toucher de plus près au but. Je conjure le prince de lui montrer une confiance entière; nous échouérions au milieu du port, nous serions plus mal que jamais, si pareil cas arrivait».

[1]) Det er derfor en grundløs Insinuation, naar Suhm i sine «Hemmelige Efterretninger om det første Decennium af Christian VII's Regjering» (Kongens Bibliothek) S. 43 siger, at da Conseillet vilde af med Borck, fik det ham bort ved Salderns Hjælp, og han i den Anledning bemærker: et afhængigt og slet oplyst Ministerium, som altid maatte udrette Alting ved Andre.

[2]) Den 19de Marts 1767 skriver Gregers Juel til Schack-Rathlau, at der er en almindelig Uvished, Ingen ved ud eller ind. «*Le Comte Görtz intrigue de rester ici, et il y a toute apparence, qu'il reussira, apprecié comme il l'est par le marechal* (ɔ: St. Germain) *qui à son sujet se trompe et s'aveugle d'une façon inconcevable. Le plan de Gö(rtz) et du m(inistre) de P(russe) a été de culbuter le ministère et remplacer Mr. de B(ernstorff) par Mr. de Die(de) et Mr. de R(eventlow) par le m(inistre) de P(russe)*». Naar Juel her nævner Diede, hidtilværende dansk Gesandt i Berlin, som udset af Bernstorffs Modstandere til at afløse ham i Ministeriet, strider det imod den Borckske Memoire af 1766, hvor Asseburg bringes i Forslag. Maaske kan der i denne Forbindelse mindes om, at ogsaa England i Begyndelsen af 1767 faldt Bernstorff i Flanken, og ligefrem søgte at faa den russiske Regering til at gaa ind paa, at Bernstorff skulde fjernes. Det var den af Panin og Catharina II højt yndede Asseburg, som man fra engelsk Side bragte i Forslag som dansk Udenrigsminister. (Se derom Asseburg Denkwürdigkeiten S. 398). Naar man da i den S. 109 Not., citerede Depesche af A. P. Bernstorff ser denne omtale Görtz som den, der under sine Intriguer imod hans Onkel havde sluttet

russiske Gesandter af, hvorledes han havde hindret Görtz's Afsendelse. Altsaa indgave Saldern og Filosoffow for det første den 10de Marts 1767 en paa Tysk affattet Memoire til den danske Regering, hvori de erklærede, at det udtrykkelig var befalet dem *„darauf zu vigiliren dass die Gesinnungen des Königs Majst. auf die Zukunft in der Vereinigung mit Rusland unveränderlich bleiben mögen“*. Derfor paahvilede det dem *„falls wider Vermuten durch Veränderungen im Ministerio oder durch solche Personen, welche das Vertrauen des Königs haben und denen einmal etablirten Gesinnungen zwischen Rusland und Dännemark nicht gemäss denken, hierinn eine Alteration zu befürchten seyn solte, mit der ferneren Fortsetzung Anstand zu nehmen und zuforderst hievon alleruntertänigst zu berichten“*. — Det gjorde dem ondt at maatte meddele Ministeriet, hvad de den foregaaende Dag havde faaet at vide *„von gewissen Cabalen und Intriguen, welche im Grunde auf nichts anders als den Umsturz des Ministerii und auf die Vereitelung der genauen Vereinigung mit Rusland abzielen, Cabalen und Intriguen, deren Anstifter sich unter der Larve eines fremden Characters verhüllet und durch seine Ränke sich in die Dienste Ihro Königl. Majstt. hineinzudringen suchet“*. Som en Virkning af disse Rænker fremhæve de da netop, at Kongen har tilbagekaldt Beslutningen om at sende Görtz til Berlin. Men en saadan Forandring i Kongens Beslutning maatte efter deres Erklæring saameget mere vække den russiske Regerings Opmærksomhed, som der ikke kunde være ringeste Tvivl om, at *„beregter Graf Görtz höchstgefärliche Absichten gegen*

---

sig »*aux ministres étrangers*«, kunde man fristes til at tro paa, at ikke blot den preussiske, men ogsaa den daværende engelske Gesandt i Kjøbenhavn havde havt Fingre med i Spillet under Kampen imod J. H. E. Bernstorff.

die Russische Allianz mit der Crone Dännemark heget, auch in diesem Principio von seinem gefärlichen Rathgeber, welcher seine offenbare Abneigung gegen die Permutation des Herzogtums Holstein sattsam an den Tag geleget, unterstützet wird".

Det var i denne samme Memoire blevet udtalt, at Gesandterne vare rede til mundtlig at udtale sig om Sagen for selve Kongen. De opnaaede ogsaa Foretræde hos ham; men naar de den ene Dag havde faaet ham til at give et Tilsagn i den Retning, de ønskede, saa fik Görtz ham den næste Dag til at tage det tilbage. Filosoffow udtalte sig i en Billet til Saldern med største Forbitrelse „*sur les inconséquences et la légèreté du roi*", saavelsom om „*les menées de ces scelerats brigués et soutenus par le marechal*"[1]), og Saldern afholdt sig ikke fra, «*asses rudement*», at lade Christian VII vide, at den Intrigue, som laa bag ved det Hele, let kunde ende med at faa meget sørgelige Virkninger for Danmark. Vistnok med Rette charakteriserede han den Samtale, han havde havt med Kongen i den Anledning, som *très sérieux*[2]). Ja han og Filosoffow gjorde Alvor af, hvad de havde truet med i deres Memoire til Regeringen; de nægtede den 19de Marts at holde Møde i Mageskiftesagen, saalænge „*der seiner Cabalen und Machinationen halber wohlbekannte Cammerherr Graf Goertz sich aller geschehenen triftigen Vorstellungen ohngeachtet, besonders da Ihre Königl. Majst. dieses allergnädigst zu versprechen geruhet haben, am königl. Hoflager und in der Stadt Copenhagen aufhalten wird*".

Det var klart, at Görtz maatte bort, hvis man over-

---

1) Det vil sige St. Germain.

2) Brev fra Saldern til Bernstorff af 18de Marts.

hovedet vilde komme nogen Vej med Mageskiftet, og Kongen var derfor nødt til at lade ham falde. Den 25de Marts kunde Bernstorff melde Saldern og Filosoffow *„dass der königl. Cammerherr und ernannter Gesandte am königl. preuss. Hofe Gr. v. Goertz heute von hier abgereiset ist“* [1]). Saaledes havde Christian VII's Svaghed ligeoverfor Favoriter og hans upaalidelige Charakter bragt ham i en Stilling, hvor han havde maattet finde sig i paa den alvorligste Maade at blive tilrettevist af Saldern og hans Collega. Og han maatte fremdeles ydmyge sig og sit Rige ved den 12te April at tilskrive Catharina II om Conflikten, og om at han havde anmodet Frederik II om at kalde Borch tilbage[2]). Det var

---

[1]) Den Fremstilling her er givet, er helt igjennem bygget paa originale Aktstykker, som findes i Udenrigsministeriets Archiv. Det viser sig deraf, at Wasserschlebes Meddelelse, som Molbech har optaget i Nyt hist. Tidsskr. IV, 581, Not., om at Görtz, da hans Anslag imod Bernstorff sloge fejl, blev udnævnt til Gesandt i Berlin »pour s'en defaire d'une manière honnette«, ikke er nøjagtig. Om Görtz's senere Skjæbne jvfr. forøvrigt denne Note hos Molbech. Der kan dertil føjes, at han siden blev Generalmajor i preussisk Tjeneste og brugt af Frederik II i Sendelser til Petersborg (Ny kgl. Samling, 711 b. Folio). Han forstod her at indsmigre sig hos Panin, saaledes at denne i Foraaret 1774 endog anbefalede ham til Naadesbevisninger af Regeringen i Kjøbenhavn. Men A. P. Bernstorff, der dengang var Udenrigsminister, afslog dette, idet han fremhævede, hvorledes man i Rusland maatte have glemt, at Görtz netop i 1767 havde arbejdet imod det. (Depesche til Petersborg af 26de Marts 1774). Görtz døde som preussisk Ryttergeneral 24de August 1797 (Asseburg: Denkwürdigkeiten, S. 365, Note).

[2]) Denne Anmodning var Frederik II allerede forekommet, da han naturligvis indsaa, at Borch havde bragt ham i en skjæv Stilling til Rusland; men Borchs formelige Tilbagekaldelse til Preussen fandt dog først Sted 1ste Decbr. 1767. Forøvrigt var ikke dermed fuldstændig gjort Ende paa Borchs politiske Rolle i Danmark. Under Forviklingerne i Aaret 1788, da Preussen i Forening med England tvang Danmark-Norge til at forholde sig neutralt under den svensk-russiske Krig, var det Borch, som blev

som Svar herpaa, at Catharina tilskrev ham sit bekjendte Brev af 11te Septbr. 1767, hvori hun foreholdt ham Nødvendigheden af at være hende en trofast Allieret og af at beholde Bernstorff som Minister[1]).

Da Saldern og Filosoffow havde faaet deres Vilje sat igjennem, var Hindringen for Fortsættelsen af Underhandlingerne bortfalden[2]); den 28de Marts gjenoptoges disse derfor efter 21 Dages Afbrydelse, og den 22de April var man kommet saavidt, at man kunde undertegne den provisionelle Mageskiftetraktat.

Man havde altsaa fra dansk Side naaet, hvad der kunde naaes, saa længe indtil Storfyrsten blev myndig, og at Keiserinden vilde ratificere Traktaten, kunde man ikke nære Tvivl om. Alvorlig Meningsforskjel om noget Hovedpunkt havde der ikke været under Forhandlingerne, og Saldern, der utvivlsomt havde spillet en langt vigtigere Rolle under Forhandlingerne end Filosoffow, havde næppe i det væsen-

---

sendt til Kjøbenhavn for at gjøre Preussens Fordring gjældende. Hans Personlighed bidrog ikke til at gjøre denne Sendelse mindre ubehagelig for den dansk-norske Regering, eller i det mindste for Udenrigsministeren A. P. Bernstorff, der kalder ham »*un des hommes du monde les moins agréables en Dannemarc*« (Depesche til Petersborg af 27de Septbr. 1788 og Brev til Schack-Rathlou af 30te Septbr. 1788 (Samlingen paa Ravnholt)).

[1]) Nyt hist. Tidsskr. V, 304 ff. Jvfr. Asseburg Denkwürdigkeiten, S. 192—93.

[2]) Skjønt ulige mindre vigtigt, bør det dog maaske nævnes, at Saldern baade inden han endnu var kommen til Kjøbenhavn i 1766 og ligeledes den 24de Marts 1767 i et Brev til Bernstorff med en Blanding af Haan og Skarphed klagede over Ytringer eller Skridt af Raaderne i Landretten i den kongelige Del af Holsten, i hvilken Anledning han vilde have dem irettesatte. Hvad der i Virkeligheden skal tænkes paa, kan man ikke se; men det synes, som om han iblandt andet har ment selv at være Gjenstand for ufordelagtige Rygter i Holsten. Brevene ere charakteristiske til at vise hans skarpe Udtryksmaade.

lige skuffet de Forhaabninger, man havde havt om hans Medvirken. Men hvad enten man havde bundet sig til ham ved bestemte Tilsagn eller ikke, saa indsaa man, at han maatte have Løn for sin Virksomhed, saameget mere som man endnu ikke havde naaet det endelige Maal, og det gjaldt om at sikre sig hans Velvilje i Mellemtiden. 8 Dage efter Undertegnelsen af Traktaten underskreve derfor baade Kongen, Bernstorff, Thott og Reventlow en Resolution[1]), hvorved der blev tilsagt Saldern, at saasnart Ratificationerne vare blevne udvexlede, skulde der hvert Aar, saalænge han levede, udbetales ham en aarlig Pension paa 6000 Rdl. d. Courant, saaledes at han fik 500 Rdl. om Maaneden. Fremdeles skulde der paa den Dag, da Mageskiftet virkelig traadte i Kraft, udbetales ham eller hans Arvinger en Sum i rede Penge af 100,000 Rdl. d. C. Endelig skulde der af det Schimmelmannske Handelshus i Hamburg holdes 20—30,000 Rubler rede, saaledes at Saldern under sit Ophold i Rusland kunde disponere over dem efter eget Tykke saalænge, indtil Mageskiftet var traadt i Kraft[2]).

Da Alt dette var bragt i Orden, kunde Saldern tage sig nogen Hvile, og i Juli rejste han til Spaa for at bruge Badene der. Til Kjøbenhavn kom han da tilbage den 26de Oktober.

For det første maatte han være her for at udvexle Ratificationerne, og den provisionelle Traktat var ikke bleven

---

[1]) Denne er dateret 30te April 1767. Den findes i Copi tilligemed Bernstorffs Concept til den i Udenrigsministeriets Archiv.

[2]) Disse 30,000 Rubler ere ifølge autentisk Optegnelse, der findes i Gehejmearchivet, udbetalte Saldern saaledes:

22de Septbr. 1770	6,000	Rubler,
3die Oktbr. 1770	12,000	—
4de Maj 1771	6,000	—
26de Novbr. 1772	6,000	—

ratificeret af Catharina II førend den 10de Oktober; fremdeles skulde den gottorpske Gjæld opgjøres; der var Forhold til Hamburg, som ogsaa maatte ordnes, og endelig kunde det være særdeles nyttigt at holde Øje med, hvorledes Forholdene udviklede sig ved det danske Hof og i den danske Regering.

Den førstnævnte Sag, Ratificationernes Udvexling, blev bragt i Orden uden Vanskelighed. I et Møde med de Medlemmer af det dansk-norske Conseil, med hvem der hidtil var blevet underhandlet, meddelte Saldern og Filosoffow den 19de Novbr., at Kejserinden havde godkjendt Traktaten. Den 30te Novbr. blev den ratificeret af Christian VII, og Ratificationerne udvexlede. Den Maade, hvorpaa de russiske Gesandter havde meddelt Kejserindens Approbation af Traktaten, var imidlertid ikke uden Betydning. I den vante bramarbaserende Stil blev det udtalt af dem „*dass es durchaus unmöglich sey, dass die grosse Kaiserin von Rusland jemals mehr für den König und für das Reich Dännemark thun können*“; selve Naturen og geografisk Beliggenhed havde „*von Anfang der Welt*“ fastsat en Forbindelse imellem Rusland og Danmark, og for Fremtiden vilde „*ein jeder treuer Däne, welcher denken will und kann, mit Händen greifen können, dass mit unserer bisherigen, nunmehro so glücklich und so rühmlich vollendeten Negociation das wahre Wohl von Dännemark unzertrennlich verknüpft sei*“. Med Indignation afviste Saldern og Filosoffow „*die schrechlichen Vorwürfen*“, hvormed „*verwegene Feinde des Königs und unserer Monarchinn*“ havde vovet at angribe dem: „*dass jemals der frevelhafte Gedanke in ihrem Sinne gekommen, an dem Hofe des Königs von Dännemark dominiren zu wollen*“.

Men med det samme vilde dog de tvende russiske Underhandlere kaste et Blik paa Fremtiden; og de maatte

minde om, at medens Kejserinden havde gjort Alt, hvad hun havde kunnet gjøre, saa laa Alt, hvad der senere skulde ske, i den danske Konges Hænder. Thi Mageskiftets Fuldførelse afhang alene af de Skridt, han vilde foretage i Mellemtiden. „*Die grosse Kaiserin von Russland*, sagde de, *hat scharfsichtige Augen. Sie hat keinen grösseren Endzweck in der Welt als die Wohlfart der Menschen zu befördern. Sie kennet keinen grösseren Ruhm und keine grössere Glückseligkeit als ganze Reiche, Länder und Völker glücklich zu sehen. Ihr Auge wird auf den König und auf das Reich Dännemark gerichtet sein. Der König dieses Reichs ist Ihr Bundesgenosse und Sie wird an jedem Tage dieser Zwischenzeit beprüfen und beurtheilen, in wieweit der König sich in bundesmässige Verfassung setzet, und wieviel Allerhöchstdieselbe sich auf seine Versicherungen, welche Allerhöchstderselbe resp. der Kaiserin selbst und Ihren Ministres so oft gethan, verlassen könne. Wir sagen es, und wir sagen es mit Wahrheit, diesen Gesichtspunkt verlieret das Russische Reich niemals, und wir dürfen nur mit einem Worte berühren, wie sehr das Russische Reich seine Principia verändern muss, sobald eines von diesen Theilen, worauf alles beruhet, zerrüttet werden sollte*». Særlig fremhævede de, hvorledes ogsaa Storfyrst Povl, saa ung han var, dog ganske vist vilde følge den danske Konges System og det danske Riges Tilstande med opmærksomt Øje. Og de endte med paany at indskærpe, hvilken Betydning «det personlige Venskabs- og Opmærksomhedsforhold» imellem Kongen og Kejserinden vilde have, idet de tillige fremhævede, at det vilde være en naturlig Følge deraf, „*dass das politische System von Dännemark, so wie es wahrhaftig wahr ist, von dem politischen System von Russland unzertrennlich sei*".

Det er Synd at sige, at dette Sprog, hvori man tydelig

kjender Salderns Stil, ikke var aabent nok; det var det i en uhyggelig Grad. I samme Aandedræt, hvori Saldern og Filosoffow gjøre Indsigelse mod, at de skulde have i Sinde at »dominere« ved det danske Hof, lade de i en truende Tone Regeringen vide, at Kejserinden havde »*scharfsichtige Augen*« og at hun hver Dag vilde vide at bedømme, hvorvidt Kongen opfyldte sine Pligter imod hende. Men hvad vilde da være Consekvensen heraf, undtagen at de selv eller hvem der ellers var russisk Gesandt i Kjøbenhavn skulde have Ret til at controllere den danske Regering, og det ikke blot med Hensyn til dens Handlinger, men ogsaa med Hensyn til de Personligheder, hvoraf den bestod. Bernstorff havde vistnok stedse set, at Tilslutningen til Rusland indeholdt den Fare, at den kunde have et Afhængighedsforhold tilfølge, og han havde for flere Aar siden gjort, hvad han kunde, for at afværge dette [1]. Men det maatte siden være gaaet op for ham, at denne Fare ikke kunde afværges, og naar han nu i det Øjeblik, da Ratificationerne skulde udvexles, hørte de russiske Fordringer træde frem saa skarpt, ja næsten cynisk, kan man kun tænke sig, at hans Glæde over Traktaten har havt en bitter Bismag.

Det var langtfra, at Saldern og Filosoffow skulde være istand til ved deres personlige Færd at gjøre de russiske Fordringer mindre følelige. Navnlig Saldern har i Vinteren 1767—1768 gjort sig berygtet ved sin Optræden. At han saavelsom Filosoffow i Foraaret 1767 vare traadte op med Styrke mod Görtz og Borck, var naturligt; det var deres simple Pligt ifølge det Underhandlerhverv, de havde at

[1]) Hist. Tidskr. IV, I, 601 og 634 ff. jvfr. hans Udtalelser om Rusland i »En Brevvexling mellem J. H. E. Bernstorff og Hertugen af Choiseul« (Kjøbenhavn 1871) S. 56, 138 og 190.

gjennemføre. Men det var altfor fristende for Saldern med sit bydende, herskesyge Væsen at vedblive med at spille en overlegen Rolle i Kjøbenhavn, saalænge han havde Forretninger at røgte der. Hans Stilling som Kejserindens højtbetroede Diplomat, gav ham store Chancer for at være heldig hermed, og hertil kom, at han forstod at vinde Christians VII's personlige Gunst. Det hører med til de ejendommelige Træk ved Christian VII, at ogsaa Saldern paa en Maade har været en af hans Favoriter, og at en saa skarpt tegnet og udpræget Personlighed har havt hans Gunst samtidig med en saadan jammerlig Hofsnog som Holck. Saldern var ikke blot et godt Hoved, men havde ogsaa Lune, og den Tilsætning det havde af Ondskabsfuldhed og Raahed, gjorde kun, at han saameget mere faldt i Christian VII's Smag. Man kunde derfor ikke blot se Kongen, naar der var «Apartement», fortrinsvis underholde sig med ham, men Saldern havde endog let og uhindret Adgang til Samtaler i Eenrum med Kongen [1]). Det var en Selvfølge, at han benyttede sig deraf, og naar Kongens Velvilje for ham ikke var nok, til at han kunde naa, hvad han ønskede, da traadte han frem som Organet for Kejserindens Vilje, da lod han Ytringer falde i den Retning, vi kjende, om hendes og Storfyrstens Ret til at have Sikkerhed for Kongens Tænkemaade, om at man skulde huske paa, at Mageskiftet endnu ikke var fuldbyrdet o. a. L.

At han under disse Forhold selv modtog aabenlyse Hædersbevisninger, foruden de hemmelige Pengefordele, han havde begyndt at nyde godt af, er mindre vigtigt. Men

---

[1]) Jvfr. Haandskriftet 711 b. paa Kongens Bibliothek. Ny kgl. Samling. Carl af Hessen siger i sine Mémoires de mon temps, at Saldern var Kongens «*confident*» (S. 48).

vi ville dog nævne, at han den 15de Februar 1768 blev Ridder af Elefanten, ved hvilken Lejlighed han valgte til Devise «*sic fuit in fatis*», et ikke upassende Valgsprog for en Mand, der i den Grad havde arbejdet sig ivejret fra en underordnet Stilling. Hans eneste Datter Anna Maria fik Ordenen «union parfaite», og selv blev han fremdeles den 3die Juni 1768 udnævnt til dansk Lensgreve, en Værdighed, der med det samme blev hans Søn C. H. von Saldern-Gunderoth til Del, og saaledes, at den skulde gaa i Arv til deres mandlige Descendenter. Dog synes det, som om Saldern ikke har benyttet Grevetitlen [1]). Større Interesse har imidlertid den Indflydelse, som Alle have været enige om at tillægge ham med Hensyn til de talrige Forandringer, der fandt Sted i Embeds- og Hofpersonalet i Vinteren 1767—68. Den 26de Oktober 1767 blev Danneskjold-Samsø afskediget fra sin Stilling som Medlem af Conseillet og tillige fra Ledelsen af Søetatens Anliggender; den 19de Novbr. fik Reverdil sin Afsked [2]) som Cabinetssecretær hos Kongen og Befaling til at forlade Landet; samme Dag, han rejste, den 22de November, blev St. Germain afskediget fra Styrelsen af Landetaten og sin Stilling som Generalfeltmarskal; også han maatte forlade Landet. Han blev snart efterfulgt

[1]) Det er formodentlig dette, der har givet Anledning til den urigtige Bemærkning i Biografien af Saldern i Neues staatsb. Magazin VII S. 24, hvor det hedder: «Graf ist er für seine Person nie gewesen, was hie und da behauptet wird.» Afskrift af hans Grevepatent, der er dateret «Traventhal 3. Juni 1768», findes i Gehejmearchivet.

[2]) Reverdil siger S. 77, at han fik Afsked en Torsdag omtrent ved Midten af November, og at St. Germain blev afskediget om Søndagen. Det passer paa den 19de og 22de Novbr., hvilke Dage angives af Wasserschlebe i hans tidligere nævnte Haandskrift.

af Rantzau Ascheberg, der havde været Statholder i Norge, men nu fik ikke blot Afsked, men ogsaa Forbud imod at komme indenfor Kjøbenhavns Porte og Befaling til at begive sig til sine Godser i Holsten. Den 5te Februar kom Touren til en af dem, der hidtil havde siddet fastest i Saddelen, Kongens tidligere Overhofmester Detlew Reventlow, der for kort Tid siden endog den 14de December sammen med Bernstorff og Thott var bleven optaget i Grevestanden i Anledning af Ratificationen af den provisionelle Mageskifte-traktat. Nu derimod faldt han i Unaade, og han fik Afsked fra sine Embeder samme Dag, som ogsaa hans Søstersøn Sperling blev fjernet fra Hoffet og maatte gaa i en Slags Forvisning som Amtmand i det Slesvigske [1]). Imidlertid varede Reventlows Unaade kun kort; allerede 14 Dage efter kom han ind i Statsraadet igjen, saa at Behandlingen af ham unægtelig var et temmelig skandaløst Vidnesbyrd om Kongens Lunefuldhed eller Svaghed. Varigere var den Unaade, der rammede Dronning Caroline Mathildes højtbetroede Overhofmesterinde Fru von Plessen; hun fik i de første Dage af Marts 1768 ikke blot Afsked men ogsaa Befaling til at forlade Landet, uden at man engang gav hende Pension [2]). Endelig var Christian VII's berygtede Frille Støvlet Cathrine i Januar 1768 bleven transporteret ud af Byen og ført til Altona [3]).

Hvorvidt har nu Saldern, som man har paastaaet, Del i disse Afskedigelser, der ganske vist for en stor Del bære Præget af oprørende Vilkaarlighed? Mistanken imod ham bliver stærkt næret ved den Kjendsgjerning, at baade Dan-

---

1) Reverdil. 95.
2) N. hist. Tidsskr. IV, 607—8.
3) N. hist. Tidsskr. IV, 610.

neskjold-Samsø, St. Germain og Rantzau Ascheberg vare Modstandere af Mageskiftet, og ved at Reverdil, skjøndt med Urette, gjaldt for at staa i nøje Forbindelse med St. Germain og altsaa ogsaa let kan have havt Ord for at være fjendtlig stemt imod Forbindelsen med Rusland. For Danneskjolds Vedkommende kan Salderns Medvirken være tvivlsom, da Danneskjold blev afskediget allerede samme Dag, Saldern vendte tilbage fra Badet ved Spaa [1]). I alle de andre Afskedigelser er det derimod dels sandsynligt dels sikkert, at Saldern har havt Del [2]). Man maatte saameget mere lægge Mærke dertil, som han intet gjorde for at skjule sin Indflydelse, men tvertimod broutede med den, stødte an til alle Sider og for op med Hidsighed imod Enhver, der kom ham paa tvers. Selv ligeoverfor fremmede Diplomater pralede han paa en meget plump Maade med, hvor stor en Magt han udøvede; allerede i December 1766 havde han ikke undset

---

[1]) Reverdil giver S. 79 Holck Skylden for Danneskjolds Afskedigelse, medens han unægtelig S. 94 siger, at Ministrene brugte Saldern imod Danneskjold.

[2]) Med Hensyn til Reverdil da er det vel næppe et fuldgyldigt Bevis, som denne anfører i det Brev fra St. Germain, han afskriver S. 93—94, da man ingen Sikkerhed har for, at St. Germains Beretning om det Brev, Saldern skulde have ladet Kongen skrive til Catharina II, er stemmende med Sandheden; men Bernstorffs eget Brev til Reverdil (S. 92) vidner om, at Saldern og Filosoffow ikke have været velsindede mod Reverdil, og fordi de, som Bernstorff skriver, lovede denne, ikke at gjøre nogen Antydning til Kongen, der kunde være til Skade for Reverdil, kunde de naturligvis dog meget godt have handlet anderledes. Efter hvad Holck, der gav Reverdil Meddelelsen om hans Afsked, sagde ham, havde Kongen maattet give efter for Omstændighederne; den russiske Minister vilde have forlangt hans Afsked, og han havde derfor hellere villet komme denne i Forkjøbet. — Et Vidnesbyrd om, hvilket Rygte Saldern havde efterladt sig i de danske Embeds- og Hofkredse ved sin hele Færd i 1767, vil man finde S. 163 og 164

sig for at sige til den daværende engelske Gesandt i Kjøbenhavn, at han vilde tale til de danske Ministre «med Stokken i Haanden» [1]). Det er ogsaa en ganske tilsvarende Brutalitet, der gaar igjennem et Par Breve, han havde skrevet i Februar og Marts 1768, og hvoraf Reverdil har meddelt et Uddrag: «Min Hovedplage», skriver han her, «hidrører fra Dronningen, der i Reventlow har mistet sin højre Haand; endnu har hun sin venstre, den ondskabsfulde Fru v. Plessen, men ogsaa denne Haand skal jeg berøve hende. Sperling var hendes lønnede Spejder, det er en topmaalt Slyngel . . . . . Naar Kongen er hos Dronningen, siger hun til ham, at han bør skamme sig, at hele Byen siger, at han lader sig beherske af mig. Heri handler hun kun af Hevngjerrighed, fordi jeg har fordrevet hendes Loppefangerske . . . . Kongen fortæller mig alt dette, jeg viser ham mit Skjold, og vi le med hinanden . . . . Mellem os sagt, Reventlow vil snart blive ansat igjen, men paa et Sted, hvor han kan gjøre Nytte. Det har været nødvendigt at ydmyge ham lidt, uden hvilket vi aldrig vilde være komne til Ende. Til Hofmester eller Bestyrer af Pengevæsenet er han ligesaa skikket som et Æsel til at spille paa Orgel» [2]).

Foruden at dette Uddrag er charakteristisk til at vise Salderns Udtryksmaade, vidner det tillige om, hvorledes han havt Del i Afskedigelserne i Begyndelsen af 1768, baade i Reventlows, Sperlings og Fru v. Plessens. Man kan ikke undre sig over, at hans strenge Kritiker Frederik II, hvem det ovenikjøbet næppe behagede, at Saldern havde faaet Borch fortrængt, paa sin vante hvasse Maade har skildret

---

[1]) Raumer Europa von 1763—1783 I, 157.
[2]) Reverdil S. 96.

hans Færd i Kjøbenhavn. I umiddelbar Fortsættelse af hint tidligere nævnte Sted, hvor han fremstiller sit eget Sammenstød med Saldern, tilføjer han nemlig om denne: «Misfornøjet over at have truffet paa en Fyrste, der var saa utilbøjelig til at rette sig efter hans Befalinger, begav han sig fra Berlin til Kjøbenhavn, hvor han ret efter sit Tykke teede sig som Despot og lagde sit grændseløse Overmod for Dagen. Han forstod i den Grad at kue den danske Konge, at han jog de Ministre og Generaler bort, der ikke huede ham, og fik dem afløst af Mænd, der vare ham underdanige.»

Men det er ikke blot Saldern selv, der er bleven berygtet ved sin Færd i denne Vinter; man har ogsaa paastaaet, at danske Ministre og Hofmænd havde benyttet ham til at faa deres Modstandere afvejen. Reverdil siger i Almindelighed, at de danske Ministre og Hofmænd havde ofte betjent sig af Mageskiftetraktaten imod deres Fjender, idet de, naar de følte sig svage, kaldte de to Russer til Hjælp, i Særdeleshed v. Saldern, der trodsig og egenraadig af Naturen, skred til saadanne Voldsomheder, som Regeringen endnu ikke tillod sig; men, tilføjer han, hine Rænkesmede bleve straffede for deres Kunstgreb, da de ikke saa snart havde overgivet Kongen til Saldern, førend denne beherskede ham uden at tage mindste Hensyn til deres Tarv eller Tilbøjeligheder [1]). Hvem Reverdil tænker paa, siger han ikke med rene Ord; men det er dog let at mærke, at han mellem Hofmændene nærmest har sigtet til Holck [2]). Imellem de høje Embedsmænd var det vitterligt, at Bernstorff stedse stod paa en ydre venskabelig Fod med Saldern; men

---

[1]) S. 89—90.

[2]) F. Ex. S. 96 i Anledning af Fru Plessens Afskedigelse.

Bernstorff var saagodtsom den eneste af hin Tids Statsmænd i Danmark, for hvem Reverdil nærede Højagtelse, saa at han næppe vilde give ham Plads imellem «Rænkesmedene.» Derimod har han sikkert tænkt paa Schimmelmann, hvem han, og det med Rette, omtaler som staaende i nær Forbindelse med de russiske Gesandter [1]). St. Germain, som kom i en ganske anden Lidenskab ved sin Unaade end den sindige og philosophiske Reverdil, har naturligvis travlt med at se Forbundsfæller for Saldern i sine vante Modstandere imellem Ministrene og lader baade Bernstorff, Schimmelmann og «Rosenkrantz af Marinen» være i Ledtog med ham [2]). Suhm, der i sine tidligere nævnte haandskrevne Optegnelser til Christian VII's Historie altid har Beskyldninger og Insinuationer paa rede Haand, ved da ogsaa her, at det var Bernstorff, der brugte Saldern til at faa Reverdil og St. Germain bort [3]), og at Holck styrtede Fru Plessen ved Bernstorff, som igjen brugte Saldern dertil [4]). Men med al Agtelse for Suhm, saa er dette hans Haandskrift en yderst plumret Kilde — i den Grad er det fuldt med Sladder —; og ligesom han vitterlig har Uret, naar han som tidligere omtalt, fortæller, at det var Conseillet, der tilkaldte Salderns Hjælp mod Borck, saaledes har man ikke den ringeste Garanti for, at han har bedre Hjemmel for Fortællingen om disse andre Træk [5]). Ovenikjøbet er det vitterligt, at Reverdil slet ikke tiltroede Bernstorff at have arbejdet imod

[1]) S. 106. [2]) Reverdil S. 93. [3]) S. 35. [4]) S. 44.

[5]) En lignende Opfattelse finder man i et Brev, som en udpræget Fjende af Bernstorfferne, Kammerherre P. C. Schumacher den 17de Februar 1787 skrev til Johan Bülow; men der gaar Bagvadskelsen endnu videre, thi der hedder det: «Soutenerte ikke den store Bernstorff tilligemed Schimmelmann og Saldern (som heri var deres Værktøj) Greve Holck blot fordi denne ledede Kongen paa alle mulige Afveje.» (Manuskriptsamlingen i Sorø.)

ham. Naturligvis er det umuligt at nægte, at paa flere Punkter Forestillinger fra Ministrenes Side kunne være faldne sammen med Salderns Bestræbelser, ligesaalidt som der er Grund til at betvivle, hvad Reverdil fortæller [1]), at Ministrene for at faa Ende paa Skandalen med Støvlet Cathrine kunne have benyttet baade Schimmelmanns og Salderns Indflydelse hos Kongen, ved hvilken Lejlighed Saldern dog vel næppe har gjort Catharina II's Ønsker eller Ruslands Tarv gjældende. Men hvad der er al Grund til at betvivle, saalænge man ikke kan føre bestemte Beviser derfor, det er, at Bernstorff har spillet Intrigantens lidet hæderlige Rolle, der har pudset Saldern paa sine Modstandere, naar han ikke selv kunde faa Bugt med dem. Man skal ikke let kunne tænke sig noget, der mindre stemmede med hans Tænkesæt end disse pludselige Lynnedslag af den kongelige Unaade igjennem vilkaarlige Afsættelser og Forvisninger. Ovenikjøbet behøvedes heller ikke Opfordringer fra Bernstorffs Side for at faa Saldern til at optræde imod Mænd, der vitterlig vare Modstandere af Mageskiftet, saaledes som Tilfældet var baade med St. Germain og Rantzau-Ascheberg. Ja Saldern fandt endog, at Bernstorff ikke var energisk nok imod Rantzau-Ascheberg, og søgte at ophidse ham imod denne ved at forestille ham, at hvis han ikke tog sig iagt for ham, vilde «ce monstre» en skjøn Dag vække Oprør i Norge [2]). Overhovedet er det uomsvisteligt, at Bernstorff, saavelsom de andre danske Statsmænd i Almindelighed, følte sig trykkede af Salderns Overmod og kun mente, man

[1]) S. 162.

[2]) Dette fortalte Saldern den dansk-norske Gesandt i Petersborg Numsen. Se Depesche fra denne af 27de Novbr. 1772.

maatte bøje sig for ham, fordi han var en altfor indflydelsesrig og derfor ogsaa farlig Mand [1]). Men nægtes kan det ikke, at Bernstorffs Anseelse led ved alt dette. Han fik Ansvaret for den Afhængighed af Rusland, hvoraf man paa en saa utaalelig Maade havde Indtrykket igjennem Salderns Færd, og derigjennem lettedes Spillet for hans Modstandere, da disse et Par Aar senere naaede at faa ham styrtet. Det er visselig ogsaa udenfor disse mere bekjendte Træk et stødende Vidnesbyrd baade om Salderns Anmasselser og det Hensyn, Regeringen stedse mente at maatte tage til ham, naar man ser, at han ikke var tilfreds med den anselige Dotation, der var tilsagt ham ved den kongelige Resolution af 30te April 1767, men i Foraaret 1768 krævede, at hans Pension paa 6000 Rthl. d. C. allerede skulde regnes fra 29de Septbr. 1767 istedenfor, som der stod i Resolutionen, fra den Dag da Ratificationerne bleve udvexlede, og naar man saa ser, at Regeringen ikke turde andet end føje ham,

---

[1]) I et Brev, som er skrevet under Rejsen med Kongen fra London 22de August 1768 til Schack-Rathlou, fortæller Bernstorff om en Sag, der ikke nærmere charakteriseres, at den er bleven afgjort ikke »*selon les intérêts de Sa Majesté mais selon ses promesses. J'ai lu au roi la représentation de la chambre (des finances) en entier, je lui ai répété apres l'avoir lue la perte qu'il faisait par la concession qu'il avait accordée, je lui ai dit que c'etait une de ces gratifications arrachées par Mr de Saldern, mais après tout cela je n'ai pas cru devoir insister sur la révocation de sa parole tant par ce qu'il m'a paru dangereux de l'habituer trop à retirer ses promesses lorsque ces promesses ne pechent ni contre la justice ni contre le droit d'autrui enfin contre son honneur ou le bien de l'État que parce que ce second coup porté à Mr de Saldern si tôt après celui qui regarde Mr Kamphövener son parent aurait pu trop irriter ce ministre dont nous avons encore besoin.* Man ser, at det gjælder et af de Tilfælde, hvori Saldern har misbrugt sin personlige Indflydelse over Christian VII (Samlingen paa Ravnholt).

»welchem hierunter willfährig zu seyn man sich nicht füglich durfte entziehen können» [1]).

Samtidig med hele det Væv af Intriguer, hvori Saldern spillede en saa fremragende Rolle, gik Forretningerne deres Gang; men dem er der ingen Grund for os til nærmere at dvæle ved. I Overensstemmelse med en af de hemmelige Separatartikler, som vare føjede til Traktaten af 22de April 1767, fik Saldern udvirket, at der den 1ste Februar 1768 udstedtes den siden noksom berygtede Forordning om, at et toaarigt Ophold ved Universitet i Kiel skulde være Betingelse for Adgang til Embeder i Slesvig [2]). Fremdeles deltog han tilligemed Conferentsraad G. H. v. Ellendsheim og Geheimesecretæren E. W. Prangen som Commissærer paa Storfyrstens Vegne i de Forhandlinger, som i Foraaret 1768 førtes i Slesvig for at opgjøre det gottorpske Huses Gjæld. De kongelige Commissærer ved denne Lejlighed vare Geheimeraad von Dehn, Landraad J. H. v. Ahlefeldt og Andreas Schumacher, samt under den sidstes Fraværelse Justitsraad M. C. Ericius [3]). Fremdeles blev der den 27de Maj 1768 af Saldern, Schimmelmann og fire hamburgske Commissærer underskrevet et Forlig, der den 3die Juni ratificeredes af Christian VII, og hvorved alle Tvistigheder mellem Hamburg og det dansk-holstenske Fyrstehus i Anledning af dettes Fordringer paa Overhøjhed over Hamburg afgjordes [4]).

---

[1]) Bernstorffs Ord i et Brev af 14de April 1768.

[2]) Kobbe anf. St. 209. Se nærmere om den hele Sag Allen: Det danske Sprogs Historie i Slesvig I (Kjøbenhavn 1857). 395 ff. Den Interesse, Saldern ved denne Lejlighed viste for det meget forfaldne Kieleruniversitet, træder ogsaa frem igjennem et Træk af mindre Betydning, idet han stiftede et Legat paa 100 Rdlr. for yngre Studerende ved dette Universitet. (N. staatsb. Mag. VII, 23.)

[3]) Instruxen er fra 15de April 1768.

[4]) N. staatsb. Mag. VII, S. 19. Høst: Clio I, 120 f.

Nu var der foreløbig ikke mere at gjøre i Danmark for Saldern, og i Forsommeren 1768 forlod han Landet, samtidig med at Christian VII tiltraadte sin bekjendte Rejse. Ved Elben sagde han Farvel til Kongen, som han selv siden skrev derom, «med Taarer i Øjnene»[1]). Ogsaa i Beslutningen om denne Rejse har man ladet Saldern have Del; det skal, hedder det, have været ham, der gav Kongen Lyst dertil, fordi han gjerne vilde have ham bort fra Dronningen[2]). Reverdil ved ogsaa at fortælle, at da Saldern ikke selv kunde være med paa Rejsen, fik han en Major Düring, paa hvem han kunde stole, ansat i Kongens Følge[3]). Hvormeget sandt der er i dette, skal jeg ikke indlade mig paa at afgjøre; men hvis Meddelelsen er rigtig, da have vi her en Sag, hvor Bernstorff og Saldern have arbejdet imod hinanden, thi det er en Kjendsgjerning, at Bernstorff var meget ilde stemt med Hensyn til denne Rejse, som baade efter hans og adskillige Andres Skjøn let kunde blive en fuldstændig Skandale[4]).

---

1) Brev fra Saldern til A. P. Bernstorff af 7de Juni 1773.

2) N. staatsb. Mag. anf. St. S. 19 jvfr. Baden Christian VII's Regerings Aarbog S. 40. Frederik II anf. St. S. 89 fortæller, at Saldern overtalte Kongen hertil, for at forhindre ham fra at foretage en Rejse til Norge, hvor man mente, han vilde foretage Forandringer, der vare stridende imod hans Tarv. Ogsaa Carl af Hessen tilskriver Saldern Del deri, idet han (Mémoires de mon temps S. 49) fortæller, at Saldern tilligemed Bernstorff og de andre Ministre lagde denne Rejseplan for at drage Kongen ud af det lastefulde Liv, han førte.

3) Reverdil S. 106.

4) Asseburg Denkwürdigkeiten S. 400 og Reverdil Struensee S. 105. Hermed fortjener at jævnføres, at Bernstorff den 17de Maj 1768 skriver saaledes til Schack-Rathlou fra Slesvig om Rejsen: *ce ferait un très grand bonheur pour ceux qui doivent le faire, s'il ne se faisait pas* (Samlingen paa Ravnholt). De forskjellige Breve, han skrev under Reisen, vidne om hans store Frygt for, at Kongen skulde prostituere sig og Riget.

Fra Forsommeren 1768 indtil Afslutningen af Mageskiftetraktaten 1ste Juni 1773.

Efterat den provisionelle Traktat og de med den i Forbindelse staaende Spørgsmaal foreløbig vare afgjorte, maatte Mageskiftesagen hvile, indtil Storfyrst Povl blev myndig og den kunde gjennemføres med hans Billigelse. I denne Mellemtid kunde den russiske Regering bruge Saldern andre Steder, og vi træffe ham da som russisk Gesandt i Polen fra April 1771 til September 1772[1]. Hans Færd i dette Land vedkommer os ikke; vi minde blot om, at den anmassende Charakter, hvorpaa han allerede i Kjøbenhavn havde givet stødende Vidnesbyrd, her i det ulykkelige, til Undergang viede Land udfoldede sig paa en saadan Maade, at han blev Gjenstand for et Had, der stedse siden har ladet ham staa som en af Polakkernes værste Plageaander i denne Tid. Selve den Opgave, der var stillet ham, igjennem en saakaldet Pacification at forberede Polens fuldstændige Afhængighed af Rusland, slog som bekjendt fejl og maatte give Plads for Delingspolitiken.

Medens Saldern saaledes var borte fra Danmark, var dog ingenlunde Forbindelsen brudt imellem ham og den dansk-norske Regering. Sin Pension modtog han hver Maaned fra Kjøbenhavn, og man betragtede ham stedse her som den mægtige Statsmand, der ifølge al Sandsynlighed vilde faa en overordentlig Indflydelse paa, om Mageskiftet nogensinde vilde blive gjort til Virkelighed. Da derfor J. H. E. Bernstorff i Juli 1770 gjorde sit bekjendte Forsøg paa at forhindre, at Rantzau-Ascheberg paany kom i Gunst

[1]) I Efteraaret 1769 var han i Petersborg, hvorfra han den 3die Oktbr. besvarede et Brev fra Asseburg (se Asseburg: Denkwürdigkeiten S. 230).

hos Christian VII, og han i den Anledning skriftlig udviklede for Kongen, hvor let Rantzau-Ascheberg kunde bringe Danmark i et vanskeligt Forhold til Rusland, da fremhævede han særlig, hvor fjendtligt Forholdet var imellem Rantzau og de russiske Gesandter, der havde drevet Forhandlingerne i Kjøbenhavn, altsaa netop foruden Filosoffow ogsaa Saldern, og han mindede om, hvorledes denne sidste tilligemed Panin havde arbejdet »*avec un zèle, une élevation, une pureté et une étendue de vues superieures à mes éloges et tout fait pour augmenter de jour en jour la confiance de leur souveraine en Votre Maj*té«, men hvorledes de vilde blive ganske omstemte, hvis Rantzau-Ascheberg vandt Indflydelse. »*Les dégoûts, les contestations naîtront à chaque pas; tout sera rompu*« [1]).

Men det lykkedes ikke Bernstorff ved at minde om Kejserinden og hendes mægtige Statsmænd at holde Rantzau-Ascheberg borte; hans eget Fald fulgte snart derefter, og nye Mænd kom til Magten. Jeg har tidligere her i Tidsskriftet [2]) søgt at skildre Styrelsen af Danmark-Norges Udenrigspolitik under Struensee, og der godtgjort, hvorledes Regeringen i Kjøbenhavn trods al Tale om det Uværdige i den Holdning, de forrige Ministre havde vist i Forholdet til Rusland, dog snart kom ind paa at gjenoptage den Bernstorffske Politik, men uden at den formaaede at vinde den russiske Regerings Tillid.

Saldern nærede personlig, hvis man kan stole paa hans egne Udtalelser, ingen Uvilje imod Struensee; han forsikrede

---

[1]) Dette Brev fra Bernstorff, dateret Traventhal 18de Juli 1770, er trykt i Asseburg Denkwürdigkeiten S. 424 ff.

[2]) 2det Bind af 4de Række.

den dansk-norske Gesandt i Warschau, at han altid havde havt Agtelse for Struensee, og havde givet ham tydelige Beviser derpaa ved den Tillid, han mere end engang havde vist ham i Kjøbenhavn, idet han havde talt med ham om Forretningssager paa en Tid, da intet andet end hans personlige Agtelse for ham kunde bringe ham dertil. Ja Saldern erklærede endog, at han havde talt til sin Regering paa en meget anerkjendende Maade baade om Struensees Geni, Kundskaber og politiske Planer; men, tilføjede han, hvad der ængstede ham, var Struensees Forbindelse med Rantzau-Ascheberg og Gähler, og saa længe den varede, kunde man ikke have Tillid til den danske Regering[1]).

---

[1]) Han ytrede, at han »*bien loin d'avoir rien personnel contre lui* (ↄ: Struensee), *a toujours eu de l'estime pour sa personne et lui en a donné des preuves convaincantes par la confiance, qu'il lui a temoigné plus d'une fois à Copenhague en lui parlant d'affaires dans un temps ou il ne pouvait y avoir que l'estime qu'il avait pour lui qui l'y engageasse, qu'il en appellait au temoignage et au souvenir de ce ministre; que même plus encore il a écrit depuis à sa cour, qu'il était persuadé que c'était à la fermeté au genie et aux connaissances de ce ministre que l'on devait attribuer que notre cour fût encore dans le bon système avec la Russie et n'eut pas encore tout renversé mais qu'il ne pouvait pas me cacher que depuis qu'il l'a vu en liaison avec Mrr de Rantzau et de Gaehler, quelque inferieurs qu'ils lui soient en genie, et écouter leurs conseils dangereux et ceux de leurs amis il n'a plus sû sur quoi compter ni quel espoir former encore et que tant que ces liaisons subsisteront, il n'y aura aucune base solide à espérer*«. Referatet af denne Samtale sendte Gesandten, St. Saphorin først til Osten, efterat han havde oplæst det for Saldern, og denne havde godkjendt det (Depesche fra St. Saphorin af 28de Decbr. 1771. Gehejmearchivet). Osten, der hadede Struensee, følte sig ingenlunde tiltalt ved disse Udtalelser, saaledes at han endog den 14de Marts 1772 skrev derom til den danske Chargé d'affaires i Petersborg, Dreyer: *Entre nous soit dit, je crains que Saldern ne regrette Struensee. Je vous l'ai dit, que j'apprehendais qu'ils ne s'accomodassent et une lettre arrivée après sa chute m'y confirme.*

Rantzau-Ascheberg var nemlig stedse Gjenstand for Salderns levende Had. Heller ikke den Mand, der havde overtaget Ledelsen af det danske Udenrigsministerium, Grev Osten, stod paa en god Fod med ham; de vare tidligere i Petersborg blevne personlige Uvenner[1]. Imidlertid traadte dette ikke frem paa denne Tid, og ligesom man i det Hele søgte fra dansk-norsk Side at bevare et vist venskabeligt Forhold til Saldern, saaledes var navnlig Osten ivrig derfor. Strax efter at han havde overtaget Udenrigsministerpladsen, lod han den danske Gesandt i Petersborg, Christen Skeel foruden i Almindelighed at forsikre om Danmark-Norges Fastholden ved de Forpligtelser, Traktaterne paalagde det, tillige særlig udtale Christian VII's Højagtelse for Saldern saavelsom for Panin, og hvorledes det var Kongens Haab, at Saldern vilde bringe sit «store Værk», nemlig det holstenske Mageskifte, til Fuldendelse[2]. Igjennem sine Depescher til Gesandten i Warschau fra Foraaret 1771 giver han Saldern stærke Forsikringer om sin egen Iver, medens han paa en unægtelig lidet loyal Maade antyder, hvilke Hindringer han har at bekæmpe «fra vore fælles forbryderske Modstanderes Side»[3]. Og da senere hen under den Struenseeske Styrelse det Omslag finder Sted i den dansk-norske Politik, hvorefter man beslutter paa ny at virke sammen med Rusland i Sverige, saa er Osten ivrig for, at Saldern strax kan faa det at vide[4].

Paa den anden Side vilde Saldern ikke lade det komme til et Brud med Regeringen i Kjøbènhavn. Han indskjærpede den Nødvendigheden af, at den maatte følge Ruslands

---

[1]) Hist. Tidsskrift IV, 1, 655.
[2]) Hist. Tidsskrift IV, 2, 378.
[3]) Depescher af 19de Marts og 11te Juni 1771 (Gehejmearchivet).
[4]) Depesche til Scheel i Petersborg af 23de Novbr. 1771.

Politik i Sverige, og advarede den imod at behandle afskedigede Ministre og Embedsmænd saa hensynsløst, som den gjorde, da den derved vilde gjøre Mageskiftets Fuldbyrdelse umulig; Kejserinden havde erklæret ham, at hun ikke vilde «forværre Holstenernes Kaar.» Men han var langtfra at kræve nogen Gjenindsættelse af de tidligere Ministre eller stille andre bestemte Fordringer til Danmark-Norge[1]). Hertil bidrog vistnok, at han under sin Virksomhed i Polen ønskede at finde Medhjælp fra dansk Side. Osten stod fra tidligere Tid i en saadan Forbindelse med den mægtige Czartoriskyske Familie, at det for Øjeblikket kunde passe godt i de russiske Planer, om han søgte at paavirke denne Familie til at støtte den Politik, som Saldern skulde arbejde for i Polen. Han blev altsaa opfordret dertil. Ogsaa ønskede Saldern, at man vilde lade den dansk-norske Gesandt i Warschau, Schweitzeren St. Saphorin, der egentlig var bestemt til at forflyttes til Dresden, blive, hvor han var, da han ved sit fortrolige Kjendskab til de polske Forhold kunde være ham til Gavn[2]). Vistnok vilde Regeringen i Kjøbenhavn ikke lade sig drage ind i de polske Forviklinger[3]); men den gik dog ind paa at lade St. Saphorin blive i Warschau, og det, som Christian VII skrev derom til Osten, «for at vise min Lyst til at handle det russiske Hof til Behag.» I en Skrivelse af 12te Oktbr. til Osten udtaler Struensee selv, hvor

---

[1]) Den ovenfor anførte Depesche fra St. Saphorin af 28de Decbr. 1771.

[2]) Brev fra Saldern til Osten af 19de April 1771 *(il est naturel que je souhaite de garder encore Mr de Saphorin quelque temps, pour m'assister dans mes opérations)* vedlagt Indstilling af Osten af 6te Maj.

[3]) Skrivelse fra Christian VII til Osten af 17de Marts 1771 «*il parait que Saldern nous voudrait mêler dans les affaires de Pologne, mais je n'en veux rien avoir à faire*»; jvfr. Kongens Svar paa Forestilling af 12te April 1771 om at støtte Dissidenterne.

gjerne han vil opfylde et Ønske fra Salderns Side for derved at vise ham Opmærksomhed. Derimod var Saldern ikke heldig med sine Forsøg i Slutningen af 1771, da den danske Gesandtskabsplads i Petersborg skulde besættes, og han ønskede, at St. Saphorin, hvem han formodentlig ikke mere behøvede i Warschau, maatte komme til at beklæde den. Han skrev et formeligt Anbefalingsbrev for St. Saphorin [1]); men Osten, der ingenlunde havde Lyst til at have en Gesandt her, som han mente var ganske afhængig af Saldern, gav dels St. Saphorin en skarp Tilrettevisning, for at have villet trænge sig frem, dels gav han Saldern et ligefremt Afslag. «St. Saphorin, skrev han til denne, har vistnok i mange Aar været min gode Ven, men da jeg maa opfatte vore Forhold til Rusland som havende en ren national Betydning og grundede paa den naturlige og nationale Interesse, saa tilstaar jeg, at jeg med størst Tillid vilde søge at finde iblandt de Indfødte en Mand, der kunde fortjene Eders ophøjede Souverains Bifald» [2]).

Saldern holdt ikke af at faa Afslag, og i det Svar, han den 14de Februar tilsendte Osten, kunde han ikke lade være med en vis Spydighed at ytre i den Anledning: «Jeg hører ganske vist til dem, der arbejde i det Godes Tjeneste og ønske, at Nordens Ro maa blive sikkert grundfæstet, uden at jeg tillader mig den mindste Skrupel med Hensyn til de Personligheder, man vil bruge som Redskab; men jeg tilstaar dog, at Nationalitetsideen, saafremt man for Alvor vil slaa den fast, lader mig frygte for uheldige Virkninger». Maaske vilde han have svaret skarpere, hvis han ikke netop paa denne Tid havde ønsket

---

[1]) Brev til Osten af 30te Novbr. 1771 i Gehejmearchivet.
[2]) Skrivelse fra Osten til Saldern 17de Decbr. 1771.

en Tjeneste af den dansk-norske Regering. Han vilde have flere Penge af denne. Der var, skrev han til Osten i samme Brev, skrækkelig dyrt i Polen; hvad han fik i Løn fra sit Hof, var ikke nok til alle de Udgifter, som «den forbandede Repræsentation gjorde nødvendige; hans Forgjængere havde været Fyrster og fødte Rigmænd, selv var han Gud være lovet hverken det ene eller det andet heraf; men han var Ambassadør og følte sig som saadan»; hans «Delicatesse» forbød ham at henvende sig til Kejserinden, «hvem den forbandede Krig» med Tyrkerne voldte umaadelige Udgifter. Han anmodede derfor om at maatte faa et Forskud paa 20,000 Rdlr. af de 100,000 Rdlr., der vare lovede ham, naar Mageskiftet endelig traadte i Kraft [1]). «Maaske, skrev han videre, vil Eders eget Tænkesæt ikke nægte min Anmodning sit Bifald, da jeg ikke vil blive længere i dette Land end til den Tid, da min Storfyrste bliver myndig, og det Øjeblik er, som I ved, ikke langt borte. Saafremt Dreyer [2]) underretter Eder nøjagtig om Tingenes Stilling, vil han melde Eder, at min Nærværelse der Dag for Dag bliver mere nødvendig. I forstaar mig, antager jeg.»

Dengang dette Brev blev afsendt, vidste Saldern, at Struensee var bleven styrtet, og han skrev derfor med det samme til Osten: «Hvad der er sket hos Eder, fortjener Europas Opmærksomhed. Jeg følger Begivenhederne med spændt Opmærksomhed. En Hydra er bleven kastet til Jorden, Gud bevare os for, at en anden skulde voxe op i dens Sted». Aabenbart er det sin gamle Modstander Rantzau-Ascheberg, til hvem han sigter ved de sidste Ord.

At Saldern kunde skrive et saadant Brev, vidner som

---

[1]) Se Side 111.
[2]) Den daværende dansk-norske Chargé d'affaires i Petersborg.

saameget Andet til liden Ære for hans Charakter. Hvor store Overdrivelser der end maaske er i, hvad der er blevet fortalt om hans umaadelige Udsugelser i Polen, kommer man dog stærkt til at tvivle paa, at hans Pengeforlegenhed kan have været stor, naar man ved, at han i Maj 1771 havde været istand til at kjøbe det adelige Gods Annenhof i Holsten [1]), som han forenede med sin tidligere Ejendom Schierensee, eller naar man ser, hvorledes han faa Aar efter levede som den overdaadige Rigmand i Holsten. Men i ethvert Tilfælde er det en paafaldende Art «Delicatesse», hellere at nedlade sig til at bede den danske Regering om et Forskud end at henvende sig til sin egen Souverain, dobbelt paafaldende hos den Mand, der netop holdt af at spille den myndige Dictator ligeoverfor Regeringen i Kjøbenhavn. Det er ogsaa en alt andet end fin Hentydning, han gjør til, at hans Nærværelse i Petersborg snart kunde blive af Betydning for den dansk-norske Regering.

Men dette sidste var unægtelig Sandhed, og derfor skyndte man sig i Kjøbenhavn med at opfylde hans Ønske. Der blev givet Ordre til at udbetale 20,000 Rdlr. til ham af de lovede 100,000 Rdlr., hvilke man havde deponeret i det Schimmelmannske Hus i Hamburg [2]). Skjøndt Osten ingenlunde personlig holdt af Saldern, mente han dog, at dennes Bistand var uvurderlig for Danmark, endog i den Grad, at han skrev til den danske Chargé d'affaires i Petersborg: Saldern er og vil stedse være vor eneste Ven [3]). Derfor gjorde han Alt, hvad der var ham muligt, for at berolige

[1]) Neues staatsb. Mag. anf. St. 21.

[2]) Den kongelige Ordre er af 21de Marts 1772. Salderns Kvittering, der findes i Gehejmearchivet, er dateret Warschau 29de April 1772.

[3]) Depesche af 16de Juni 1772.

ham med Hensyn til, at Rantzau-Ascheberg var bleven Medlem af det efter Struensees Fald gjenoprettede Statsraad, «det var kun «paa Grund af en Overraskelse i det første Øjeblik», at dette var sket; Rantzau skulde ikke kunne træde ivejen for den danske Politik, han havde ikke en eneste Ven i Statsraadet og var ganske udelukket fra alle Overvejelser om de udenrigske Sager, hvorom der kun blev talt til Kongen i et snævrere Raad af Arveprinsen, Thott, Schach-Rathlou og Osten selv» [1]). Ogsaa var Osten utrættelig med at vise Regeringens uindskrænkede Tillid til Saldern og lade sige ham alskens smigrende Ting [2]). Og Schimmelmann, der, skjønt han ikke var Medlem af Conseillet, dog var en af de højeststaaende og i det Hele mest indflydelsesrige Mænd i Danmark paa den Tid, skrev i Løbet af Sommeren gjentagne Gange til Saldern i Warschau for at bestyrke ham i hans gode Sind imod Danmark [3]). Netop Schimmelmann havde siden Salderns Ophold i Kjøbenhavn staaet i venskabeligt Forhold til ham [4]), og han kunde i Sommeren 1772 saameget mere haabe, at hans Ord vilde have Vægt hos ham, som Rantzau-Ascheberg dengang var bleven trængt ud af Conseillet, hvor hverken Saldern eller nogen anden russisk

---

[1]) Depesche fra Osten til St. Saphorin af 25de Januar 1772.

[2]) Depescherne fra Osten til St. Saphorin fra Aaret 1772 (Gehejmearchivet)

[3]) Se Breve fra Schimmelmann til Schack-Rathlou (Samlingen paa Ravnholt).

[4]) Om hvor nøje Forholdet var imellem Saldern og Schimmelmann, er det et ret kuriøst Vidnesbyrd, at da den danske Gesandt i Petersborg, Numsen, i Forsommeren 1773 friede til en Datter af Schimmelmann, og den unge Dames Moder paa Datterens Vegne sendte ham en Kurv, saa vilde Numsen forklare sig dette ved, at Schimmelmann skulde være vred paa ham, fordi han paa den Tid havde havt Mistillid til Saldern (Brev til Schack-Rathlou af 4de Aug. 1773 i Samlingen paa Ravnholt).

Statsmand eller selve Kejserinden kunde taale, at han havde en Plads.

Intet kunde da heller være stærkere end de Forsikringer, som Saldern efter Rantzau-Aschebergs Fald gav om sin Lyst til at fremme Mageskiftet [1]), og den dansk-norske Regering var derfor meget opsat paa at se ham vende tilbage fra Warschau til Petersborg. Det syntes saameget vigtigere, som den Tid stærkt nærmede sig, da Storfyrst Povl selv skulde overtage Styrelsen af Holsten som myndig, og det altsaa gjaldt om, saa snart dette Tidspunkt var indtruffet, at faa Storfyrsten til hurtig at give sit Minde til, at den prosionelle Mageskiftetraktat blev forvandlet til en definitiv Traktat, for at der dog engang kunde komme Ende paa den pinlige Sag. Rusland var paa den Tid ikke blot indviklet i en Krig med Tyrkerne, men havde ogsaa med stor Forbitrelse set Gustav III af Sverige den 19de August 1772 fuldføre den navnkundige Revolution, hvorved han tilintetgjorde den fremmede Indflydelse i Sverige. Under disse Forhold haabede man i Kjøbenhavn, at Danmark-Norges Venskab vilde have en særlig Betydning for Rusland og at Vejen til en Afgjørelse af Traktatspørgsmaalet skulde blive stærkt forkortet. Man tænkte sig, at Sagen vilde være afgjort med, at Storfyrst Poul, saasnart han selv overtog Hertugdømmets Styrelse, hvilket fandt Sted 16de Decbr. 1772 [2]), godkjendte den allerede tidligere sluttede Traktat.

Men Forsinkelsernes og Ærgrelsernes Maal var ingenlunde fuldt. Vistnok kom Saldern fra Warschau til Petersborg i Slutningen af Oktober [3]) for at beklæde samme Stilling

---

[1]) Se St. Saphorins Depescher fra 1772 (Gehejmearchivet).

[2]) Allerede i Oktober var han bleven myndig. Se Hermann Geschichte des russischen Staats V, 677.

[3]) Depesche fra den danske Gesandt i Petersborg, Numsen af 23de

som tidligere, for nemlig officielt at være Minister for Holsten og privat Panins betroede Raadgiver [1]) Nu var Tiden der for ham til at vise sin Iver og den «Kraft og Fasthed», som Osten berømmede hos ham [2]). Han var ogsaa meget venskabelig og fortrolig imod begge de danske Diplomater her, Numsen og Dreyer [3]). Men det viste sig snart, at man i Kjøbenhavn havde været altfor sangvinsk ved at tro paa, at den hele Forhandling skulde komme til at bestaa i, at Storfyrsten godkjendte Traktaten af 1767. Alt tydede paa, at man vilde komme til at forhandle ligesom forfra om en hel Traktat, og Saldern sagde strax, at Forhandlingerne derom ikke godt kunde blive endte førend Foraaret, og at det endog vilde være rigtigt at opsætte Mageskiftet, indtil der var blevet sluttet Fred med Tyrkerne [4]), eller indtil Storfyrsten var bleven gift [5]).

Det var ikke glædelige Udsigter. Forgjæves gjorde den dansk-norske Regering og dens Diplomater i Petersborg alle mulige Anstrængelser for at faa Sagen igang. Det gik saa langsomt, at Gesandten Numsen først den 6te Marts 1773

Oktbr. 1772. Danmark havde paa denne Tid to Diplomater i Petersborg, hvoraf den ene, Numsen, var accrediteret hos den russiske Regering som Gesandt; den anden, Dreyer, der tidligere havde været Chargé d'affaires, førend Numsen kom dertil, vedblev ogsaa siden indtil Marts 1773 at fungere særlig med Hensyn til den gottorpske Sag.

[1]) Asseburg: Denkwürdigkeiten S. 417.

[2]) Depesche til Petersborg af 27de Decbr 1772.

[3]) Ogsaa havde han paa en fortrolig Maade i et Brev den 29de Februar 1772 til Dreyer udtalt sin Lede over Opholdet i Polen: *Au reste mon parti est pris. Je retournerai au temps de la majorité du Grand-Duc à St. Petersbourg ou en Holstein. J'ai abandonné au fond de mon coeur les affaires de Pologne . . . Jamais on viendra à bout de me tenir ici dans une espèce de captivité. Comptez sur ma fermeté.*

[4]) Depesche fra Dreyer af 30te Oktober 1772.

[5]) Depesche fra Osten til Numsen af 20de Februar 1773.

kunde opnaa at faa Foretræde hos Storfyrst Poul, med andre Ord først 2 Maaneder efter at han havde faaet Creditiv til denne. Saldern talte nok som altid med megen Selvfølelse om, hvad han agtede at udrette, som om han var Herre over det Hele. Der var, ytrede han saaledes til Numsen, 3 Sager, han væsenlig vilde arbejde for i Rusland, dels Freden med Tyrkerne, dels Mageskiftet, dels Storfyrstens Ægteskab. Naar de vare bragte i Orden, vilde han give Rusland Fanden, han agtede ikke mere i sit Liv at sætte sine Ben i det[1]). Det saa ogsaa ud som virksom Interesse fra hans Side, naar han i December 1772 foreviste Dreyer en Memoire, som han havde affattet til Storfyrsten, og hvori han udviklede for denne det politisk rigtige i at fuldbyrde Mageskiftet[2]), eller naar han betroede Numsen, at han med det allerførste vilde give sig ifærd med at udarbejde den definitive Traktat, som nok vilde være færdig den 15de eller 16de Januar. Saa vilde han lade Dreyer rejse med den til Kjøbenhavn for at udvikle dens Punkter i det Enkelte for Regeringen her[3]). Han kunde heller ikke taale, at man lod til at have Tvivl om Resultaterne af hans Virksomhed, og vilde navnlig hævde sig selv Eneretten til at drive Sagen igjennem og Fortjenesten deraf. Derfor vilde han for Exempel have, at den russiske Gesandt i Kjøbenhavn, Simolin, skulde holdes udenfor Sagen[4]), derfor skjød han Skylden for at Sagen trak i Langdrag paa Panin og Kejserinden; hin var, sagde han, for langsom og vaklende, denne havde sat sig i Hovedet ikke at ville høre tale om Sagen,

[1]) Depesche fra Numsen af 1ste Novbr. 1772.
[2]) Depesche fra Dreyer af 26de Decbr. 1772.
[3]) Brev fra Numsen til Schack-Rathlou af 29de Decbr. 1772 (Samlingen paa Ravnholt).
[4]) Depesche fra Numsen af 19de Januar 1773.

førend hun havde faaet Fred med Tyrkerne [1]). Derfor var han endelig ivrig for at fremstille sin personlige Uven Asseburg, der tidligere havde været højt betroet dansk Diplomat og nu var ligesaa højt betroet russisk Embedsmand, som den, der vilde gjøre, hvad han kunde, for at hindre Mageskiftet. Men, sagde han til Numsen med Heftighed, hverken Asseburg eller nogen Anden, hvem det saa var, skulde kunne spærre ham Vejen, man skulde blot lade ham handle uden at plage sig med den evindelige Tvivl, Frygt og Uro [2]).

---

[1]) Brev fra Numsen til Schack-Rathlou af 1ste April 1773 (Samlingen paa Ravnholt).

[2]) Depesche fra Numsen af 21de Marts 1773. Ifølge de vante Skildringer af Asseburg ser man i ham J. H. E. Bernstorffs ivrigste Medhjælper i den ydre Politik (jvfr. hans Denkwürdigkeiten), og man har ondt ved at tænke sig ham som en Modstander af Mageskiftet. Men denne Opfattelse kan man ogsaa møde hos Andre end Saldern. Dreyer omtaler i en Depesche af 14de Januar 1772 et Rygte om, at Asseburg skulde stilles ved Siden af Panin i Ledelsen af de udenrigske Sager, og det mener han vilde være »*préjudiciable à nos interêts*«. Denne Opfattelse gjentager han i en Depesche af 16de Marts 72; Numsen ytrer sig paa samme Maade om Asseburg i en Depesche af 27de April 1773, ligesom ogsaa Osten i Depescher af 8de Febr. og 9de Maj 1772 til Dreyer og i et Brev til St. Saphorin af 8de Febr. 1772 udtaler Frygt for, at Asseburg skulde vinde Indflydelse i Rusland; men maaske skal der kun tænkes paa mulige Virkninger af, at Asseburg var Uven baade af Saldern og Osten, og af at han særlig var misfornøjet med den Behandling, han havde været Gjenstand for fra den dansk-norske Regerings Side under Struensee (se Hist. Tidssk. IV, 2, 370). Endnu mere forbavsende er det dog med Hensyn til Asseburg, der sædvanlig skildres som en fortræffelig og hæderlig Mand, at se, hvorledes han var Gjenstand for et meget slet Omdømme hos Mange. Hvor Dreyer omtaler det ovenfor nævnte Rygte, siger han tillige, at det vilde være farligt for Asseburg at vende tilbage til Petersborg, da alle de udenlandske Diplomater og Landets fornemste Mænd »*sont très prévenus contre sa sincerité par toutes les preuves qu'ils en ont eu autrefois*«. I et Brev fra Schack-Rathlou til Grev Detlew Reventlow af 18de Novbr. 1771 kommer Talen

Men uheldigvis var der som sagt god Grund til at nære Tvivl og Ængstelse. For en Del kunde Langsomheden hænge sammen med de almindelige politiske Forhold, der, trods de Forhaabninger, man havde gjort sig fra dansk Side, dog snarest vare af den Natur, at de maatte forsinke Forhandlingerne. Saldern havde rimeligvis Ret, naar han sagde, at Catharina II helst vilde vente med Mageskiftet, indtil hun havde faaet Fred med Tyrkerne, og dertil syntes der i Vinteren 1772—1773 en Tidlang at være Udsigt. Først, naar denne Fred var sluttet, vilde hun være istand til at fatte en afgjørende Beslutning om den Politik, der skulde følges imod Gustav III i Sverige i Anledning af hans Anmasselse at gjøre Ende paa de russiske Intriguer i Stockholm. Det kunde da være klogt ikke at afslutte Forhandlingen med den dansk-norske Regering, førend hun

---

paa et Rygte, der dengang var i Omløb om, at Struensee skulde have nærmet sig J. H. E. Bernstorff, men at denne havde erklæret, at han ikke vilde vende tilbage, medmindre han fik Asseburg med sig. Dette, siger Schack-Rathlou, vilde gjøre ham meget ondt. Thi vel kjender han personlig kun Asseburg fra en særdeles fordelagtig Side, men, hedder det videre: *Votre Excell. sait elle-même mieux que moi ce dont le public l'accuse. Elle ne pourra manquer de se rappeller ce que le comte Scheel à Petersbourg Lui a ecrit sur son sujet, il y a deux ans, et Elle n'ignore point, combien il est en horreur à toute la nation, ce qui est si vrai que l'on ne pardonnerait jamais cette démarche à Mr de Bernstorff . . . . et beaucoup de gens, qui pourraient se resoudre à retourner à Copenhague pour l'amour de lui, s'y refuseraient s'ils prevoyaient y devoir rencontrer Mr d'Assebourg. Depuis long-tems rien ne m'a tant peiné* (Samlingen paa Ravnholt). Hvortil hentyder dette; og er der nogen Forbindelse imellem de Kjøbenhavnske og de Petersborgske Rygter om Asseburg? Der er nok enkelte Steder i dennes Levnetsbeskrivelse, der kunde tyde paa, at han var en noget epikuræisk Natur, og maaske drejede de Rygter, hvortil Schack-Rathlou henpeger, sig om Udskejelser af ham paa det sexuelle Omraade.

havde faaet den til at gjøre de Skridt imod Sverige, som hun ønskede[1]). Men det var tillige umiskjendeligt, at Saldern ingenlunde viste Iver for at bortrydde de Hindringer, der stode ivejen for den dansk-norske Regerings Planer. Der var noget mistænkeligt ved den Maade, hvorpaa han, trods sine Kraftudtryk ved enkelte Lejligheder, dog snakkede frem og tilbage og viklede sig ind i et Væv af Modsigelser og Inconsekvenser; det syntes utvivlsomt, at han selv bidrog til at trække Sagen ud[2]).

I Kjøbenhavn fandt man Forholdene saa mislige, at det kom til en Forhandling i Statsraadet om, hvad man skulde gjøre. Paa den ene Side var det lidet behagelige Udsigter, at blive holdt hen af Rusland, til man af det var bleven trukket ind i en Krig med Sverige, og paa den anden Side var det farligt at røbe sin Mistillid til den russiske Regering, og opirre den ved at rette gjentagne Anmodninger til den. Navnlig kunde man derved let fornærme Saldern, «der i Virkeligheden er den eneste, som leder vor Sag og saa at sige har den i sine Hænder, men er en opfarende og voldsom Mand, der let bliver saaret over, hvad det skal være, og hvis Had er uforsonligt»[3]). Saa langt var man altsaa fra at have nogen virkelig Tillid til denne Mand, til hvem man allerede havde udøst saa betydelige Pengesummer. Man saa sig uden nogetsomhelst kraftigt Middel til at drive ham eller overhovedet den russiske Regering fremad.

Utvivlsomt var det da en Virkning af denne uhyggelige Stemning, naar Schack-Rathlou, der dengang i det Hele

---

[1]) Dette Syn paa hendes Planer var allerede gjort gjældende af Dreyer i en Depesche af 18de Novbr. 1772.

[2]) Depesche fra Numsen af 9de og 21de Marts (Nr. 2) 1773.

[3]) Avis au conseil 18de Febr. 1773 af Schack-Rathlou (Samlingen paa Ravnholt).

taget, og idetmindste afgjort hvad de udenrigske Anliggender angik, var den mest indflydelsesrige Statsmand herhjemme, kort Tid efter tilskrev baade Panin og Saldern paa en meget complimenterende Maade, og naar han navnlig erindrede Saldern om, hvorledes Mageskiftet vilde bringe «ham en uvisnelig Hæder, der aldrig vilde udslukkes i Danmark» [1]). Men Complimenter og Smigrerier vare et meget svagt Middel. Derfor greb Regeringen i Kjøbenhavn netop i de samme Dage efter en ny Bistand ved at sikre sig den daværende russiske Gesandt ved det danske Hof Simolin. Denne gjaldt for at have stor Indflydelse hos Panin, der havde draget ham frem; Schack-Rathlou følte sig for hos Simolin, og mente derefter, som han ytrede i sin Indstilling til Kongen [2]), at have Grund til at formode, at, naar Simolin fik Tilsagn om en Gave af 50,000 Rdlr. d. C., vilde han modtage «et saadant Tilbud med tilbørlig Tak og gjøre sit bedste for at fortjene den kongelige Naade.» Det blev ogsaa bevilget, og Simolin fik en skriftlig Forsikring om denne Sum, der dog kun skulde udbetales ham, saafremt de holstenske Underhandlinger bleve bragte til en lykkelig Ende. Det var en ny ikke ubetydelig Pengeforpligtelse, som Mageskifteforhandlingerne paalagde Danmark-Norge.

Endelig er det sandsynligt, at den pinlige Stilling, hvori den dansk-norske Regering følte sig, har virket til den Forandring i Ministeriet, som netop fandt Sted paa denne Tid. Den 13de Marts gik Osten af som Udenrigsminister, og Schack-Rathlou overtog midlertidig hans For-

---

[1]) Brevene ere af 14de Marts 1773 og Concepterne findes i Samlingen paa Ravnholt (*«combléra Votre Excell. personnellement d'une gloire infinie qui ne s'eteindra jamais parmi nous»*).

[2]) 19de Marts (Gehejmearchivet).

retninger. Ganske vist havde Osten stedse som Minister været ivrig for Tilslutning til den russiske Politik; han havde, medens Struensee havde Magten, ført Ordet med Styrke herfor, og efter Struensees Fald havde han været nidkjær for at tage ethvert muligt Hensyn til Rusland. Det synes heller ikke, som om der fra Petersborg er blevet ytret noget Ønske om hans Afgang, og der kan føres bestemt Bevis for, at andre Momenter have virket med til hans Fald. Han vilde under ingen Omstændigheder være bleven længe i Ministeriet. Men det er dog værdt at lægge Mærke til, at han personlig var ilde lidt i Petersborg. Kejserinden havde forlængst tabt den Yndest for ham, som hun i tidligere Dage i høj Grad havde næret for ham, og hverken Panin eller Saldern [1]) kunde udstaa ham. Man fristes derfor til at tro, at naar han netop gik af paa dette Tidspunkt, da var det, fordi man vilde betage Rusland det Paaskud til at udskyde den endelige Afgjørelse af Mageskiftesagen, som det kunde have, naar den danske Udenrigsminister var en Mand, om hvem man i Petersborg kunde paastaa, at han ikke var nogen paalidelig Charakter. Sikkert er det i ethvert Tilfælde, at hvis han ikke var gaaet af nu, vilde Saldern have gjort Alt, hvad han kunde, for at faa ham fjernet. Faa Dage efter at Osten var gaaet af, og inden endnu Efterretningen derom var kommen til Petersborg, gav Saldern sig nemlig under en Samtale med Numsen til at spy Gift og Galde over Osten. Han havde, paastod han, nu faaet Efterretninger om denne, der havde bragt hans Forbitrelses og Mistankes Maal imod ham til at flyde over,

[1]) Saldern havde ovenikjøbet havt Mistanke om, at Osten kun slet havde opfyldt hans Ønske om, at han skulde formaa Czartoriskyerne til at nærme sig til Rusland. (Depescher fra Osten til St. Saphorin af 17de og 24de Aug. 1771. Gehejmearchivet.)

»han vilde sætte Himmel og Jord i Bevægelse, for at faa ham afvejen, og han vilde ikke indlade sig paa at bringe »det store Værk» til Ende med en Mand, om hvem man vidste, at hans eneste Øjemed hermed var at vinde Ære og Fordele for sig selv, men som siden vilde give Rusland Døden og Djævlen. Til Grund for Tanken om Mageskiftet laa det nordiske System, og derfor vilde han ikke tillade, at en Intrigant som Osten sent eller tidlig styrtede dette System overende, efter at Danmark havde naaet sit Maal. I saa Fald vilde han og hans Støv være forbandet i Rusland, men han ønskede at dø med Ære.» Denne voldsomme Udladning vilde Saldern have, at Schack-Rathlou skulde blive bekjendt med, og Numsen tilføjer derfor til sit Referat deraf, »at hvis der var noget Middel til at skaffe Osten den Rolighed, som han saa tidt paastaar, at han ønsker, vilde det være heldigt for Statens ydre saavelsom for dens indre Forhold»[1]). Approcherne vare saaledes i Virkeligheden aabnede af Saldern til et Angreb paa Osten, og det var forsaavidt heldigt, at denne dengang allerede var gaaet af. Hvad forresten Grunden til Salderns Forbitrelse paa Osten angaar, da var det formodentlig Depescher fra Simolin, der havde bragt den saaledes til at strømme over. Hvor stærkt end Osten havde taget Ordet for en Tilslutning til Rusland, saa havde han dog kun til et vist Punkt været stemt herfor; han havde navnlig aldeles ikke ønsket, at Danmark skulde gaa ind paa Kejserindens Planer til »en Familiepakt i Lighed med den Bourbonske», da det derved kun vilde udsætte sig for at blive trukket ind i alskens Stridigheder, som vare fremmede for dets Tarv[2]). Men

---

[1]) Brev fra Numsen til Schack-Rathlou af 21de Marts 1773 (Samlingen paa Ravnholt).

[2]) Se Hist. Tidskr. IV, 2, 381.

Saldern havde i Foraaret og Forsommeren 1772 netop erklæret den dansk-norske Gesandt i Warschau, at det vilde være nødvendigt for at faa Kejserinden til at have Tillid til Danmark, at der samtidig med den endelige Mageskiftetraktat blev sluttet en nøje Traktat i Form af en Familiepakt, som da ogsaa Sverige skulde bringes til at tiltræde [1]). Siden den Tid var Rantzau-Ascheberg gaaet af, saa at der derigjennem var givet Rusland bedre Garanti for den dansk-norske Politik; men desuagtet maa hin Tanke være blevet opretholdt fra russisk Side; Udtalelser af Osten imod den ere aabenbart komne Saldern for Øre og havde bragt ham saaledes i Harme. Ganske vist var der ikke en eneste dansk Statsmand, uden at han følte Trykket af den russiske Alliance og haabede, at dette Tryk skulde blive lettere, naar først Mageskiftet var blevet sluttet. Derom har en saa skarpsynet Statsmand som Saldern næppe været uvidende; men det er ikke urimeligt, at han efter sit Kjendskab til Osten har ment, at denne mindre end flere andre af de danske Statsmænd vilde føle Betænkeligheder ved at sætte sig ud over Forpligtelser, som man fra dansk Side paatog sig for at opnaa Mageskiftet.

Naar forøvrigt den dansk-norske Regering havde været ængstelig for at Saldern skulde være paa Veje til at bryde sine Tilsagn, da var dette, saavidt det er muligt at dømme derom, ikke begrundet. Salderns Grund til at vise mindre Iver for Sagen, laa i hans egne personlige Forhold. Det begyndte at trække op til en Kamp, man kunde fristes til at sige, paa Liv og Død imellem ham og Panin. Som bekjendt hører det til de mærkelige Træk ved Catharina II's

[1]) Depescher fra St. Saphorin af 23de Maj, 3die Juni og 11te Juli 1772 (Gehejmearchivet).

Regering, at samtidig med, at den er kraftig, som kun faa Fyrsters have været det, frembyder den Skuet af den ene voldsomme Hofintrigue efter den anden. Saadanne Mænd som Gregorius Orlow og Potemkin ønskede ikke blot at være Kejserindens Elskere men ogsaa at spille en fremragende Rolle i Politiken. Her tørnede de imidlertid sammen med Panin, hvis Langsomhed, Magelighed og Skjødesløshed tidt lod ham give sig slemme Blottelser, men som dog var en overlegen Statsmand. I Efteraaret 1772 var det kommet til en alvorlig Tvist imellem Orlow og Panin, da denne søgte at tilintetgjøre den Rest af Indflydelse, Orlow endnu havde hos Catharina. I Januar 1773 havde Orlow misfornøjet forladt Petersborg og begivet sig til Reval; men Fjendskabet imellem ham og Panin og imellem begges Venner holdt sig ligegodt. Alt tyder paa, at Saldern under denne Strid har sluttet sig til Panins Fjender, uden at man dog i det Enkelte kjender hans Deltagelse i Intriguerne. Dette Fjendskab imellem ham og Panin indeholdt naturligvis en Fare for Danmark, thi det kunde let virke til, at Panin søgte at modarbejde Saldern i den dansk-gottorpske Sag, og det var klart, at man ogsaa trængte til Bistand af ham; i det mindste vilde Modstand fra hans Side have været meget farlig. Derfor havde den dansk-norske Regering tidligere søgt at vinde Fyrstinde Daskow og nu i den sidste Tid sikret sig hans Yndling Simolins Velvilje. Og selv om nu ikke Spliden imellem de tvende Statsmænd bragte Panin til at nære mindre velvillige Stemninger imod Danmark-Norge, saa maatte den dog altid sinke et Arbejde, der krævede begges Samvirken. Hertil kom, at naar Saldern tog Del i Kampen imod Panin, kunde det ikke være hans Lyst, snart at blive fjernet fra Petersborg, hvorved hans

Indflydelse her let vilde blive undergravet, og det saameget mindre, som han, hvad vi snart skulle komme tilbage til, rimeligvis har havt ærgjerrige Planer om ved Hjælp af Storfyrst Povl at hæve sig til at indtage en endnu langt mere fremragende Plads imellem Statsmændene i Petersborg end den, han allerede indtog. Men hvis Traktaten om Mageskiftet blev endelig vedtaget, vilde han umulig kunne undgaa selv at blive den, som kom til at rejse til Holsten for at fuldbyrde det.

Altsaa uden at man paa nogen Maade har Ret til at sigte Saldern for at have villet bedrage Danmark, kan man finde det særdeles forklarligt, at han i Slutningen af 1772 og Begyndelsen af 1773 har vist Mangel paa Iver. Men naturligt er det ogsaa, at hans Forhold til Panin maatte ængste de danske Statsmænd, som ingenlunde vare uvidende derom[1]) og tydelig mærkede, hvorledes det lammede Forhandlingerne. Medens Saldern talte om Panin som den, der sinkede Sagen, skjøde dennes Venner, naar de talte med Numsen, Skylden over paa Saldern; ham var det, efter deres Sigende, der blot søgte at holde Danmark hen med Snak, hvorimod det var Panins fulde Agt at faa Sagen afgjort saa snart som muligt.

Fra de første Dage af April kommer der imidlertid et helt nyt Sving i Mageskiftesagen. Da tog man fra russisk

[1]) Depesche fra Dreyer af 6te Marts 1773 og Brev fra Numsen til Schack-Rathlou af 1ste April 1773 (Samlingen paa Ravnholt). Depescherne fra det danske Udenrigsministerium i de første Maaneder af 1773 vidne stedse om megen Ængstelse i Anledning af Intriguerne ved det russiske Hof, indtil en Depesche fra A. P. Bernstorff af 20de April udtaler Glæde over, at Panins Plads kan gjælde for sikkret.

Side fat saaledes, at det var klart, der vilde komme en Ende paa den. For en Del har dette Omslag maaske hængt sammen med, at det var forbi med Udsigterne til snart at faa Fred med Tyrkerne, og man kunde derfor ikke godt tale om at opsætte Mageskiftetraktaten, til Tyrkekrigen var endt. Derved kunde man have bragt Danmark-Norge til i Fortvivlelse at slutte sig til de Bourbonske Magter, der stadig raabte paa, at Rusland blot vilde holde det for Nar. Og forsaavidt det maatte ligge i den russiske Politik, at Danmark-Norge ikke slap ud af dens Ledebaand, efterat Mageskiftet var fuldbyrdet, saa havde man et Middel derimod ved at gjennemføre den Tanke, Saldern allerede Aaret iforvejen havde slaaet paa, nemlig samtidig med at Mageskiftetraktaten bragtes istand, at knytte det til sig ved en Alliance, endnu tættere end de tidligere af 1765 og 1769 havde været. Eftersom Forholdet til Sverige havde udviklet sig i den seneste Tid, skulde Bestemmelserne i en saadan Alliance naturligvis væsenlig være rettede imod dette Rige, som Rusland foreløbig var nødt til at lade blive i Ro, saalænge Tyrkekrigen varede; Alliancen vilde ligesom blive Prisen, for hvilken man bevilgede Danmark-Norge dets Ønsker i anden Henseende.

I Slutningen af Marts 1773 hørte Numsen derfor Panin ytre, at for at give Mageskiftetraktaten al mulig «Fasthed og Paalidelighed», vilde det være rettest at «fastslaa en højtidelig gjensidig Forpligtelse imellem Kongen, Kejserinden og Storfyrsten og deri at medoptage de tvende Rigers Interesse med Hensyn til Sverige og det nordiske System; derved vilde Mageskiftet komme til at hvile paa et urokkeligt Grundlag, og det vilde blive, som det burde være, et Baand, der fastknyttede en uopløselig Alliance imellem Danmark

og Rusland» [1]). Dette var en Overraskelse for Numsen, og Saldern spillede den Comedie at ytre Forbavselse derover [2]). Faa Dage efter at disse Ideer vare udtalte af Panin, var det, at Forhandlingerne optoges med større Iver fra russisk Side. Efterretningen om, at Osten var gaaet af, kunde kun gjøre et godt Indtryk i Petersborg [3]), og skjønt Schack-Rathlou, paa hvem den russiske Regering satte megen Pris [4]), gjorde Alvor af sin Beslutning, kun midlertidig at bestyre de udenrigske Sager, og allerede den 27de Marts lod disse komme under A. P. Bernstorffs Ledelse, saa svækkede dette dog ikke Danmarks Stilling til Rusland. Navnet Bernstorff havde en god Klang ved Hoffet i Petersborg, og det gjaldt som en Kjendsgjerning, at A. P. Bernstorff i det Væsenlige hyldede sin nylig afdøde Farbroders politiske Synsmaade.

Idet nu Forhandlingerne gjenoptoges i Petersborg, var

---

[1]) Numsens Depesche af 21de Marts 1773, No. 2.

[2]) Numsens Depesche af 21de Marts 1773 No. 3. At Saldern i Virkeligheden skulde være bleven overrasket over denne Plan, er utroligt. Det var jo i Hovedsagen den samme Plan, hvorom han selv havde talt det foregaaende Aar til St. Saphorin. Han havde imidlertid i Løbet af Vinteren jævnlig forsikret de danske Diplomater i Petersborg, at Mageskiftet vilde blive afsluttet uden at blive sat i Forbindelse med andre Spørgsmaal og navnlig uden at Stillingen til Sverige kom til at spille en Rolle med derved.

[3]) Schimmelmann skriver den 21de Juli 1774 til Schack-Rathlou: *Alle Nachrichten aus Petersburg versichern, dass die Entfernung des Grafen Osten den günstigen Einfluss gehabt habe den glücklichen Ausgang der (holsteinischen) Sache zu befördern.* (Samlingen paa Ravnholt.)

[4]) Panin og Saldern lode ham i de stærkeste Udtryk opfordre til i detmindste i nogen Tid at beholde Udenrigsministerpladsen (Depescher fra Numsen af 11te April No. 4 og navnlig 23de April: *»je redouterais tout pour nos intérêts et ne repondrais de rien, si Votre Exc. ne se laissait flechir à sacrifier quelques mois de plus au bien de l'État«*). Saldern skrev ham personlig til den 10de April 1773 med Opfordringer i samme Retning.

det umiskjendeligt, at Saldern viste stor Iver for at fremme dem[1]). Hans Handlinger svarede ganske til den Iver, han udtalte i et Brev til Schack-Rathlou, hvori han lovede, at om 5—6 Uger vilde Alt være i Orden, saaledes at man kunde undertegne Traktaten. »Det var hans Tro, sagde han i dette Brev, at den vilde blive saadan, at den danske Regering ikke vilde ønske nogen Forandring deri; men skulde det være Tilfældet, vilde man gaa ind derpaa fra russisk Side, om man end kom til at spilde Tid derved»[2]). Selv om nu Kejserindens bestemte Ønske, at Forhandlingerne skulde drives med Kraft, kan have nødt ham til at være ivrig for Sagen, ligger det dog nær tillige at forklare hans Iver af hans personlige Forhold. Hans og Orlows Planer mod Panin vare glippede. Ligesom Orlow søgte Lægedom mod sine Skuffelser og Ærgrelser ved en Rejse til Vesteuropa, saaledes maatte det nu være ønskeligt for Saldern saasnart som muligt at komme bort fra Rusland[3]); men hertil vilde netop Mageskiftet give fortræffelig Anledning. Uden at møde nogen Standsning længere, fremmes da Forhandlingerne derom i Løbet af April og Maj. Den 30te April kan Numsen melde, at Saldern havde udarbejdet Udkastet til den endelige Traktat, Panin havde foretaget nogle Rettelser deri, og Numsen selv havde derpaa læst det og fundet det i alt Væsenligt stemmende med den fore-

[1]) Den 6te Juni skriver Numsen til Schack-Rathlou: »Saldern har i den sidste Tid opført sig »*merveilleusement bien et c'est à lui que nous devons uniquement la promptitude avec laquelle tout vient de se faire.*»

[2]) Brev af 10de April.

[3]) I en Depesche af 11te April Nr. 3 skriver Numsen, at Salderns Grund til at ville bort fra Rusland, er hans »*confusion de se voir démasqué ainsi, le remords d'avoir trahi son ami et le chagrin de s'être trompé dans son attente.*»

løbige Traktat af 1767. Medens Saldern var den, der nærmest havde med alle Enkelthederne i Mageskiftesagen at gjøre, har han næppe havt synderlig Indflydelse paa den Alliancetraktat, der skulde sluttes samtidig med eller umiddelbart efter Mageskiftetraktaten. Det var Panin, der først havde talt om den til Numsen, det var ogsaa ham, der senere meddelte denne enkelte Bestemmelser i den, og man bør vistnok i den se hans, ikke Salderns Værk. Den 1ste Juni var man kommen saavidt, at Mageskiftetraktaten endelig kunde undertegnes i Zarsko-Selo. Numsen undertegnede den paa Danmark-Norges Vegne, Panin og Saldern paa Storfyrst Povls [1]). Lidt over en Maaned derefter blev Alliancetraktaten, hvoraf en Del gjaldt som «Acte séparé et secret», undertegnet den 12te August. Men den er ikke undertegnet af Saldern. Dengang havde han allerede forladt Rusland for i Holsten at varetage det Fornødne til selve Fuldbyrdelsen af Mageskiftet.

Fra Afsluttelsen af Mageskiftetraktaten 1773 indtil Salderns Død.

I Kjøbenhavn saavelsom alle andre Steder gjaldt det for et stort Gode, Danmark-Norge havde vundet ved Mageskiftetraktaten. Men det kom jævnlig til at vise sig i den

---

[1]) Denne Traktat er trykt saa tidt, at det er overflødigt her at meddele Noget om dens Indhold. Den findes f. E. i Eggers: Denkwürdigkeiten aus dem Leben des Grafen A. P. Bernstorff (Kopenhagen 1800), og i Claussen: recueil de tous les traités . . . conclus par la couronne de Dannemarc des l'année 1766—1794 (Berlin 1796). Et Uddrag staar i Reedtz: repertoire des traités conclus par la couronne de Dannemarc (Gottingue 1826).

følgende Tid, at man ikke havde faaet det Haab opfyldt, man havde næret, at denne Traktat skulde blive Grændsen for Afhængighedsforholdet til Rusland, der saa tidt havde vist sig trykkende. Den Alliance, Rusland krævede som et Slags Vederlag for Mageskiftet, blev Grundlaget for forskjellige lidet behagelige Forhold, ligesom den omsider bragte Danmark-Norge i en pinlig politisk Stilling i Aaret 1788. Ja Mageskiftetraktaten var endog næppe bleven sluttet, førend den dansk-norske Regering, om end paa anden Maade, fik at føle Ærgrelser og Bryderier, som den voldte. Disse kom fra Saldern.

Allerede inden han var rejst fra Rusland i Sommeren 1773 havde han gjort, hvad han plejede at gjøre, naar han troede, at den dansk-norske Regering trængte til hans Bistand, han havde krævet Penge, og som sædvanlig paa en alt andet end taktfuld Maade. For det første havde han i April 1773 skrevet til Schimmelmann, at han ikke rolig kunde rejse fra Petersborg for at fuldbyrde Mageskiftet, medmindre han strax fik en Sum af 12,000 Rdlr. d. C. udbetalt. Denne Sum blev ogsaa udbetalt ham [1]). Men han gik videre endnu. Dagen efter at Mageskiftet var blevet undertegnet, skrev han til Numsen om sine pekuniære Forhold. Han skjønnede — saaledes skrev han — vistnok meget paa den Naade, den danske Konge havde vist ham ved at bevilge ham en aarlig Pension paa 6000 Rdlr. d. C.; men han haabede, at Kongen desuden vilde bevilge ham de 6000 Rdl. species, han hidtil havde oppebaaret som holstensk Embedsmand. »I ved, fortsatte han, og jeg tror, enhver Dansk maa vide, hvad jeg har maattet lide indtil

[1]) Hans Kvittering er af 7de Juni, jvfr. Forestilling fra A. P. Bernstorff til Kongen af 15de Juli 1773 (Gehejmearchivet).

dette Øjeblik. Om faa Uger bliver jeg 63 Aar. Jeg staar ved Enden af min Løbebane, og det med en aldeles ødelagt Helbred. Staten vil snart blive befriet for den aarlige Pensionsbyrde til mig. Man har kun nødigt at lade mig leve i min Usselhed (*vivotter*), min Rolle vil snart være udspillet .... Jeg ved, at jeg har ledet Bestyrelsen af Hertugdømmet Holsten med Værdighed og uden at man kan bebrejde mig noget, saaledes at jeg er den første og den sidste Minister hos det holsten-gottorpske Hus, der ikke har gjort sig skyldig i Tyveri og ikke har Rapserier paa sin Samvittighed. Jeg vil engang dø som Tigger, men med et pletfrit Rygte» [1]). For at han imidlertid ogsaa paa anden Maade «kunde dø roligt», bad han Numsen om at indstille til den danske Konge, at der, naar han var død, maatte bevilges hans Søn en aarlig Pension paa 3—4000 Rdlr.

Det kan ikke andet end gjøre et modbydeligt Indtryk at se Saldern føre et saadant Sprog, at se ham tale om at dø som Tigger, og paa den Maade motivere sine Ønsker om Penge. Og det var den samme Mand, der i næste Øjeblik kunde være bydende indtil Brutalitet. Men i ligesaa høi Grad han kunde være overmodig fremfusende, i samme Grad manglede han al ædel Stolthedsfølelse; og blottet for Ro i Charakteren, uden nogen sædelig Alvor gik han til de mest modsatte Yderligheder.

Men naturligvis naaede han sit Ønske ved denne Lejlighed som saatidt ellers; det blev indrømmet ham ved kongelig Resolution af 2den Juli [2]). Paa samme Maade

---

[1]) «*de sorte que je suis le premier et le dernier ministre de la maison de Holstein Gottorp qui a ni volé ni des faits de grapillage à la charge de sa conscience. Je mourrai un jour en gueux mais sans reproche.*»

[2]) Dog fik Sønnen ikke Løfte om 4000 men kun 3000 Rdlr. d. C.

havde man ogsaa indrømmet ham et andet, skjøndt mindre vigtigt Ønske. Saldern kunde nok nedlade sig til at være krybende, naar det gjaldt om at vinde Penge derved; men han holdt tillige af at omgive sig med en vis Glans. Og da han nu skulde forlade Rusland og gaa til Holsten som Storfyrst Povls Commissarius ved Mageskiftets Fuldbyrdelse, skulde det ske paa en iøjnefaldende Maade. Det kunde ikke være ringere, end at en dansk Fregat maatte hente ham [1]). Man fandt det nok i Kjøbenhavn at være et vel stærkt Forlangende, men afslaa det vilde man dog ikke [2]), og for at det kunde ske paa en saa lidet ydmygende Maade som muligt, lod man Fregatten Christiansø, der var Cadetskib, gjøre sit Togt til de østlige Farvande i Østersøen, saaledes at det kom til at se ud, som om den blot lejlighedsvis tog Saldern tilbage med sig.

Imidlertid, Fregatten stod til hans Raadighed, hans Forfængelighed var tilfredsstillet, og han gik ombord den 7de August. Men uheldigvis for ham, kunde han ikke i samme Grad bryde over Vind og Vove som over Regeringen i Kjøbenhavn. Paa Vejen til Kiel blev Fregatten overfalden af Storm, og Saldern led saaledes af Søsyge, at kan siden omtalte denne Rejse som det rædsomste, han havde oplevet. Stormen var saa stærk, at Fregatten maatte gaa til Dragør istedenfor til Kiel, og Saldern besøgte i de sidste Dage af August Maaned Kjøbenhavn og Fredensborg. Forhandlingerne med Ministeriet vare i det Hele ret venskabelige, og med Christian VII havde han en Samtale i Enrum paa ikke mindre end 3 Kvarter. Det var nu

---

Salderns egen nye Pension skulde beregnes ham fra 1ste Januar 1774.

[1]) Depesche fra Numsen af 21de Maj 1773.

[2]) Depesche fra A. P. Bernstorff til Numsen af 19de Juni 1773.

mere end 5 Aar, siden han havde set Kongen, og det 5 Aar, der havde svækket denne umaadeligt. Saldern traf ham ogsaa langtfra i den Tilstand, hvori han havde kjendt ham, men dog bedre end han havde ventet det, og Kongen «syntes at føle, til hvor stor Fordel den holstenske Sags heldige Afgjørelse vilde være» [1]).

Det var kun Sørejsens Uheld, der havde ført Saldern til Kjøbenhavn, og saasnart det kunde ske, rejste han til sit Bestemmelsessted Kiel. Mageskiftetraktaten havde i sin § 5 slaaet fast, at den skulde være fuldbyrdet inden 1ste Januar 1774 og saavidt muligt 4 Maaneder, efterat den var bleven ratificeret [2]). Det gjaldt altsaa om at skynde sig, thi der var Meget at bringe i Orden. Paa den ene Side skulde man ifølge § 4 i Traktaten foretage nyt Valg paa en Coadjutor til Bispedømmet Lübeck, idet Arveprins Frederik som bekjendt havde gjort Afkald paa denne Stilling, hvortil han tidligere var bleven valgt. Og man skulde efter samme Paragraf «anvende alle mulige Midler» for at faa Valget til at falde paa Prins Peter Frederik Wilhelm af Holsten-Gottorp [3]). Men ved Siden deraf var der selvfølgelig en Mængde Forhold i selve det gottorpske Holsten at ordne, inden Overdragelsen af dette Land til den danske Konge kunde finde Sted. Det var dette, Saldern nu skulde varetage, medens Overkammerherre Grev Detlew Reventlow skulde forhandle med ham som kgl. dansk Commissarius. Saldern og Reventlow, det var begge to Mænd, der i høj

---

[1]) Brev fra Saldern til Panin af 28de Aug. 1773, hvoraf en Afskrift er vedlagt Brev fra Numsen til Bernstorff af 16de Septbr. 1773.

[2]) Udvexlingen af Ratificationerne fandt Sted i Petersborg den 29de Juli 1773 (Depesche fra Numsen af 30te Juli).

[3]) I et Brev fra Saldern af 10de April 1773 til Schack-Rathlou hedder det angaaende dette Valg ligefrem: «*bey den Herren Canonicis ist das Geld das hauptsachlichste Augenmerk.*»

Grad manglede personlig Elskværdighed, og de havde næppe noget behageligt Minde om hinanden fra den Tid, de sidst havde havt med hinanden at gjøre, dengang Saldern nemlig i Begyndelsen af 1768 havde holdt det for nødvendigt at »ydmyge Reventlow lidt« og derfor havde faaet ham for en kort Tid udstødt af Conseillet [1]). Man kunde paa Forhaand sige, at det ikke vilde gaa af uden nye Sammenstød imellem dem; men Ubehageligheder maatte der overhovedet ventes, hvem der saa fik med Saldern at gjøre, og Reventlow, der baade selv var holstensk Godsejer og tidligere som Medlem af Conseillet havde deltaget i de Forhandlinger, der førte til den provisionelle Traktat af 1767, var paa en Maade selvskreven til ved denne Lejlighed at tage Stødet af.

Nu da Saldern var ved at afslutte sin Bane som hertugelig eller storfyrstelig Minister, vilde han gjøre det paa en Maade, der kunde vække Opsigt. Han traadte op som »den store Herre«, og Reventlow maatte forbavses over, hvor godt han forstod at spille denne Rolle. Sligt var noget Uvant i Kiel, og Alle vare optagne og blændede af ham. Men hvad de, der kjendte noget til ham, vare mest forundrede over, var, at han tvertimod sit vante og opfarende Væsen lagde an paa at være venlig. Ingen kunde forstaa, at der virkelig gik flere Uger hen, uden at han havde været grov imod Nogen [2]).

Naar Saldern saaledes lagde Baand paa sig selv, hang det for en stor Del sammen med, at han, der længe havde ønsket Mageskiftet, nu tilsidst vilde arbejde for det ved at paavirke Stemningen i det hertugelige Holsten

---

[1]) Jvfr. Side 117—119.

[2]) Brev fra Reventlow til Bernstorff af 21de Septbr. 1773.

til Fordel for det. Saavidt man kan se, har der nemlig været en ikke ringe Uvilje imod det. Naturligvis kan man, naar man vil tale om Stemning, kun tænke dels paa Adelen, dels paa Embedsstanden og Befolkningen i Kiel, der havde levet af, at denne By havde været Sæde for de forskjellige Collegier. Hvad den livegne Bondebefolkning eller Smaaborgerne i de andre Kjøbstæder mente, var aldeles betydningsløst.

Efter vor Tids Opfattelse ligger der i og for sig noget højst forargeligt ved en saadan Handling som Mageskiftet, hvorved Landskaber bortbyttes, uden det ringeste Hensyn til Befolkningens Ønske, ganske som om det gjaldt en Landejendom med Inventarium. Og selv om sligt dengang stemmede med de vante politiske Grundsætninger, saa var det dog rimeligt, at en Befolkning, der blev Gjenstand for et saadant Mageskifte, kunde blive harmfuld over at skulle ud af sine vante Former og have en ny Styrelse. Men dette maatte særlig let blive Tilfældet ved det hertugelige Holsten. Naar man husker paa, at Danmark og den danske Regering aldrig er bleven hadet mere glødende end af de gottorpske Fyrster og den Embedsstand, som de omgave sig med, vil man finde det naturligt, at kun Faa i det gottorpske Holsten kunde hæve sig til den Synsmaade, som Saldern og før ham Westphalen havde havt, at det vilde være til Holstens Tarv, om den hertugelige og den kongelige Del af Landet forenedes under den danske Konges Scepter. Med fuld Føje fremhævede Reventlow i sine Indberetninger til Regeringen, hvorledes Befolkningen i Kiel efterhaanden maatte vænnes til den Tanke, at den »skulde under Herredømmet af en Fyrste, som den hidtil stedse havde betragtet med hadefulde Øjne; dertil var den bleven

oplært baade ved sin Regerings politiske Synsmaade og ved sine Embedsmænd, der vare opfødte i Tanker om Had og Hævn»[1]). Hos Embedsmændene kom nu ogsaa den Frygt til, at de maaske vilde blive afskedigede uden Pension, naar Forandringen skete. Der var i det hertugelige Holsten en Legion af Embedsmænd, som der utvivlsomt ingen Brug vilde blive for efter Mageskiftet; det gik saavidt, at man havde 7 Officerer til 19 Dragoner[2]). Under slige Forhold kan det ingenlunde undre, at der havde været en vis «Gjæring» i Kiel, da det rygtedes, at Saldern vilde komme dertil, og hvad der var hans Hverv. Allerede i Aaret 1772 havde forskjellige Adelsmænd i det hertugelige Holsten tilskrevet Saldern for at spørge, om der dog ingen Mulighed var for, at Mageskiftet kunde afværges, og de havde talt om, at de vilde indgaa til Kejserinden med Bøn i den Anledning[3]). Heraf gjorde de virkelig Alvor det følgende Aar. Der levede paa den Tid i Hamburg en «Madame Bjelke», som stod i et nøje Fortrolighedsforhold til Catharina II, saaledes at denne jævnlig vexlede Breve med hende. Hvad hun berettede Kejserinden om Forhold i Holsten og Norden overhovedet, gjaldt for at have en ikke ringe Vægt hos hende, og fra flere Sider kappedes man derfor om at paavirke denne Catharina II's Fortrolige[4]). Saaledes havde Modstanderne af Mage-

---

[1]) Brev til Bernstorff af 21de Septbr. 1773.

[2]) Reventlows Brev til Bernstorff af 19de Oktbr. 1773, hvor det ogsaa hedder: *Le nombre des employés ici dans tous les departemens aussi bien que des officiers est prodigieux comparativement à l'étendue de cet état.*

[3]) Saldern meddelte den dansk-norske Regering dette. Se Depesche fra St. Saphorin af 16de Maj 1772 (Gehejmearchivet).

[4]) I Slutningen af Sommeren 1772 skrev Schimmelmann under et Ophold i Hamburg om hende til Schack-Rathlou: «*Hier macht mir die Frau v. Bielke viel zu schaffen. Ich sehe Sie zwar alle Woche*

skiftet i det hertugelige Holsten, saasnart det rygtedes, at den definitive Traktat var sluttet, faaet hende til at skrive et Brev til Kejserinden fuldt af Klager over den sørgelige Begivenhed; og hun havde med det samme tilsendt sin højtstaaende Veninde et formeligt Bønskrift fra en Del holstenske Adelsmænd, der anmodede om at maatte blive overflyttede i russisk Tjeneste med samme Grad, som de havde i den hertugelige[1]). Disse Adelsmænd hørte til «det svenske Parti», et Navn som man fra dansk Side i denne Tid jævnlig gav de Holstenere, der gjaldt for fjendtligsindede[2]), rimeligvis fordi Gustav III vitterlig var meget forbitret over Mageskiftet og antoges for at modarbejde det, hvor han kunde.

Det samme Misnøje, der var traadt frem herigjennem, havde lagt sig for Dagen, da Saldern og Reventlow kom til Kiel. Denne Stemning var det, Saldern gjorde sig al mulig Umage for at dæmpe, og derfor havde han saa stærkt anstrængt sig for at være den milde og venlige Mand, som gjerne vilde hjælpe tilrette, hvor han kunde, med For-

---

einigemahl bey mir und ich und meine Frau bestreben uns aufs beste ihr alle mögliche Politesse zu erweisen, weil ihre mit der Kayserin habende Correspondenz seit einiger Zeit uns würklich nachtheilig gewesen ist. Aber ich muss gestehen dass so viele Mühe wir uns auch geben wir doch noch nicht alle Vorurtheile bey ihr haben vertilgen können» (Samlingen paa Ravnholt). Men hvem var denne Fru Bjelke? Det synes utvivlsomt, at hun ikke har været gift med nogen af de danske og norske Bjelker; og man kommer da lettest til at tro, at hun havde været gift med en Bjelke af den svenske Gren af Familien.

[1]) Se f. Ex Depesche fra Numsen 6te Aug. 1773.

[2]) Saaledes hedder det i et Brev fra Reventlow til Bernstorff af 19de Oktober om en af de højest staaende gottorpske Embedsmænd, Holmer, der ønskede at træde i den danske Konges Tjeneste: *il n'en restera pas moins Suedois, nourri dans des haines mortelles contre le Danemark.*

klaringer og Forestillinger. Efterhaanden som det viste sig, at Mageskiftetraktaten havde sørget tilstrækkelig for Pensionering af de Embedsmænd, der ikke gik over i kongelig Tjeneste, lagde ogsaa Bevægelsen sig stærkt hos disse, og Befolkningen, som nu ikke blev ophidset af dem, «resignerede» [1]), saaledes at Reventlow allerede den 22de Oktober kunde indberette, at Alt tydede paa, at selve den Akt, hvorved det gottorpske Holsten skulde overdrages Kongen, vilde finde Sted med fuldstændig Ro, og at baade han og Saldern vare enige om, at det vilde være aldeles overflødigt, eller snarere skadeligt, om man andenstedsfra vilde tilkalde Tropper ved denne Lejlighed. Det var, skrev Reventlow, vistnok en stærkt fremtrædende Anskuelse hos den holstenske Adel, «at den altid havde været Gjenstand for det danske Folks Skinsyge og Had», og der var en vis almindelig Frygt for, at der vilde blive gjort Indskrænkninger i de Privilegier, som havde gjældt fra tidligere Tid, og som Befolkningen mente vilde blive afskaffede, naar den ikke længere havde Fyrster, der som de gottorpske vare fødte og opdragne i dens Midte. Men selv om disse Fordomme ikke strax kunde udryddes, saa kunde der dog gjøres ikke lidet dertil, naar man ved aabne Breve bekjendtgjorde, at de forskjellige Stænders Privilegier vilde blive opretholdte [1]).

Forsaavidt Saldern havde virket til Forbedringen af den almindelige Stemning, havde den dansk-norske Regering kun Grund til at være tilfreds med ham. Men han havde tillige benyttet det Misnøje over Mageskiftet, som han havde truffet, til et Skridt, der var alt andet end behageligt for Regeringen i Kjøbenhavn, ja som i flere Dage fremkaldte

---

[1]) Brev fra Reventlow til Bernstorff dateret Emkendorf 2den Novbr. 1773.

den stærkeste Bevægelse i Regeringskredsene. Det angik Spørgsmaalet om Slesvigs og Holstens overordnede Styrelse.

Før Struensees Tid havde Ordningen af, hvad man kaldte det tyske Cancelli, været den, at der i Spidsen for det stod en Oversecretær, som under sig havde en Cancelliforvalter, nogle Retskyndige, hvem Relationsprotokollerne vare betroede, og nogle Bisiddere; denne Oversecretær havde indtaget en bestemt overordnet Stilling, saaledes at han havde det afgjørende Votum i Sager, der ikke bleve forebragte i Conseillet til kongelig Afgjørelse der. Men dette havde Struensee forandret, og heller ikke efter hans Fald var den gamle Ordning indført igjen. Cancelliet dannede nu et Collegium bestaaende af en «Oberprocurator» og 3 Deputerede, der vare hinanden sideordnede.

Allerede under sit Ophold i Kjøbenhavn havde Saldern *„mit der ihm eigenen Lebhaftigkeit“* ytret Ønske om, at det tyske Cancelli maatte føres tilbage til samme Form, det havde havt tidligere, han havde slaaet paa, at der var «Misstemning hos de «første Classer» i «de tyske Provindser» over at staa under et Departement, der ikke havde nogen Chef, men bestod af lutter borgerlige Forretningsmænd. Man havde svaret herpaa med en almindelig Forsikring om, at man vilde have sin Opmærksomhed stærkt henvendt paa, hvad der kunde være til de paagjældende Landsdeles Tarv, og da Saldern begyndte med at tale i høje Toner for at sætte sin Vilje igjennem, havde man mindet ham om, hvorledes han strax ved sin Ankomst havde lovet paa det højtideligste [1]), ikke at blande sig i Rigets indre Anliggender.

Dermed var Forhandlingen foreløbig endt; men Saldern

---

[1]) «auf die feyerlichste Art».

var ikke den Mand, der glemte, hvad han havde sat sig i Hovedet, og den 27de Septbr., da Reventlow og Schimmelmann vare i Besøg hos ham paa Schierensee, kom det til voldsomt Sammenstød imellem ham og Reventlow om den samme Sag. Saldern gik saavidt, at han erklærede at, hvis man ikke opfyldte hans Ønske i denne Henseende, vilde Mageskiftet ikke blive fuldbyrdet, men han vilde stille Alt i Bero, indtil han havde indhentet nærmere Befalinger fra Petersborg [1]). Denne Trudsel gjentog han, om end i høfligere Form, i Skrivelser, som han tilsendte baade Arveprinsen, Schack-Rathlou og Bernstorff [2]).

Med de stærkeste Farver udmalede han i disse Breve den Harme over Mageskiftet, der var almindelig i det gottorpske Holsten. »Der lyder, skrev han, et almindeligt Raab imod Foreningen af det hertugelige Holsten med Kongeriget Danmark, og selv de besindige Folk have gjort sig Forestillinger, der maa bringe En til at gyse, for ikke at tale om den naturlige Uvilje hos Pøbelen eller om dem, der

[1]) Forestilling fra Statsraadsmedlemmerne Thott, Schack-Rathlou og A. P. Bernstorff af 8de Oktbr. 1773 (Afskrift med Conferensraad C. L. Stemanns Haand i den Ravnholtske Samling).

[2]) Brevet til Arveprinsen er dateret Kiel 2den Oktbr., det til Schack-Rathlou sammesteds 3die Oktbr. Begge Brevene ligesaavelsom alle de her benyttede Aktstykker, der vedrøre denne Sag, findes i Samlingen paa Ravnholt. Jeg skylder Pastor Crone i Herrested den velvillige Meddelelse om, at disse Papirer fandtes i Samlingen, saavelsom en paalidelig Afskrift af dem. Et Referat af det hele Sammenstød med Saldern findes forøvrigt i Bernstorffs Depescher til Numsen fra Efteraaret 1773, og ligeledes i Wasserschlebes Haandskrift paa Kongens Bibliothek Ny kgl. Saml. 715 c. No. 2. Denne sidste begaar dog den Fejl, at han formeget fremstiller Saldern blot som Talsmand for det holstenske Ridderskabs Ønsker, ligesom det er urigtigt, naar han ogsaa lader Reventlow fremsætte disse. Reventlow har kun talt om Adelens Misstemning i Almindelighed.

lade sig forføre af forbryderske Bevæggrunde ..... Alle Embedsmænd, Prælater og de mest fremragende Mænd af Adelen, imellem hvilke der i Sandhed findes Mænd af Fortjeneste, have sat sig i Hovedet, at de for stedse ville blive bedragne for deres Privilegier, Rettigheder, ja selv for deres Love, saasnart Foreningen med Kongeriget Danmark har fundet Sted. Man hører paastaa, at alle Kongens Resolutioner, der angaa de tydske Provinser, ere affattede paa Dansk, at den Mand, der skal fortolke Kongens Vilje, hverken kjender det holstenske Folks Sprog, Love eller Skikke.» Men imod al denne Frygt og Vrede var der efter hans Opfattelse et ufejlbart Middel; det var, at man strax gjenoprettede Oversecretærpladsen ved det tyske Cancelli i Kjøbenhavn, derved vilde der blive givet Befolkningen en Garanti, og dette Skridt ønskedes derfor af Alle. Ogsaa for ham personlig var det af den største Betydning; thi han forudsaa, at ellers vilde han selv blive Gjenstand for «et almindeligt Had i et Landskab, der vil holde sig for at være bleven ofret ved imod sin Vilje at maatte miste en Herre, under hvem det har følt sig lykkeligt.» Gjorde man ikke, hvad han bad om, vilde han blive nødt til «at give hendes kejserlige Majestæt en i det Enkelte gaaende Skildring af den tyske Befolknings Klageraab og Misfornøjelse. Og hvad vilde vel saa denne store Fyrstinde sige.»

Ganske vist faar man Mistanke om, at Saldern har brugt vel stærke Farver i sin Skildring af den almindelige Stemning, naar man hører, at blot Udnævnelsen af en Oversecretær skulde være et sikkert Hjælpemiddel. Men det er dog særdeles sandsynligt, at den holstenske Adel ikke har holdt af at se den overordnede Styrelse i Hænderne paa nogle borgerlige Collegiedeputerede, og al Sandsynlighed er for, at Saldern, der dengang stærkt maatte tænke sig Muligheden

af, at hans Rolle i Rusland var udspilt og at han kunde komme til at tilbringe Resten af sine Dage i Holsten, med Grund har frygtet for at ville blive Gjenstand for den holstenske Adels følelige Had i Fremtiden, naar han ikke ved denne Lejlighed varetog dens Interesser.

Forsaavidt kan man ikke undre sig over hans Ønske; men uagtet han i sine Skrivelser svøbte sine Forestillinger i forskjellige Smigrerier til Arveprinsen og Complimenter til Statsraadets Medlemmer, saa havde han dog baade under Samtalen med Reventlow paa Schierensee og tillige i sine Breve ladet Trudslen om at standse den hele Sag og appellere til Kejserinden tydelig skinne igjennem. Derved blev hans Optræden en fræk Anmasselse. Der stod i Traktaten ikke et Ord om nogen Oversecretærplads, det var Traktaten, han havde at rette sig efter, og han manglede enhversomhelst Adkomst til at opstille en ny Betingelse for Gjennemførelsen af Mageskiftet. Hvilke Hensyn den dansknorske Regering gjorde klogt i at tage til Stemningen i det hertugelige Holsten, blev det dens egen Sag at afgjøre. Intet var altsaa rimeligere, end at Regeringen i Kjøbenhavn mente her at se et Vidnesbyrd om hans gamle Lyst til at blande sig i Rigets Styrelse, og at den blev i høj Grad forbitret over hans Skridt. Navnlig Arveprinsen, Enkedronning Juliane Marie og deres Mentor Guldberg vare ude af sig selv. »Enten ville vi altsaa, skrev Juliane Marie den 4. Octb. til Schack-Rathlou, paany komme til at bøje Hovedet under Hr. Salderns utaalelige Aag, eller Mageskiftet vil ikke finde Sted.» Det var efter hendes Mening en uforvindelig Tort, at sligt blev budt hendes Søn, en Prins, der var Kongens Broder og havde frelst baade ham og Fædrelandet og givet Styrelsen dens nuværende Skikkelse for at forhindre, at Riget enten skulde komme under et Slags Aristokrati eller under

Dispotiet, hvorunder det havde sukket 2 hele Aar. Vel vilde hendes Søn tilskrive Saldern, at Kongen var rede til at gjøre, hvad der allerede iforvejen havde været hans Tanke, nemlig «paa den Dag, Mageskiftet fandt Sted, at overdrage Grev Bernstorff Referatet af det tyske Cancellis Sager.» Men, hvis Saldern stillede yderligere Krav, da vilde Prinsens Ære gjøre det nødvendigt for ham at træde ud af Statsraadet og ikke mere blande sig i Regeringens Sager; denne hendes Søns Beslutning kunde hun ikke andet end ganske billige, hun «vilde rødme over at være hans Moder, hvis han handlede anderledes.» «Jeg er, saaledes endte hun sit Brev, i en stærkere Bevægelse og Uro, end jeg kan sige det; men Gud har været og er min Støtte og mit Haab, selv om jeg forudser, at man tilsidst vil opnaa at tvinge mig til at forlade Kongen og min eneste Søn, som tilligemed mig har vovet Alt for at gjøre en Ende paa den Vanære, hvorfor Kongen og hans Riger var udsat.»

Som Dronningen her valgte at udøse sit Hjerte paa denne stærke, kvindelige Maade for Schack-Rathlou, saaledes var han ogsaa den, for hvem Guldberg ret gav sin Sindsbevægelse Luft i Anledning af Salderns Skridt. «De ved, saaledes skrev Guldberg til Schack-Rathlou den 4de Oktbr., den Afsky, som Herskabet altid har havt for at lade sig befale af Gehejmeraad Saldern. De har og selv havt den, og ved alle Lejligheder styrket den hos disse kongelige Personer . . . . Ach! gode Gud, skal nu den Holstenske Sag standses, eller skal Landet igjen nedsynke i den Forvirrelses Afgrund, det begynder at stige op af, eller skal Aaret 1767, der har født de følgende, fornyes igjen! Ach! her gjælder ikke om det Tyske Cancelli, men derom, at denne forfærdelige Mand vil, Allerdyrebareste Hr. Gehejmeraad, komme med en Paastand efter den anden. O! for Guds Skyld,

skriv dog til Gehejmeraad Schimmelmann, og om saa skal være, lad os dog for alt, hvad vi kan, slippe disse Befalinger: siden kan man sætte en første Deputeret i Cancelliet, hvem det end skal være.» Guldberg er i saameget større Bevægelse over Sagen, som han forudser, at det vil være umuligt at bringe Prinsen og hans Moder fra den Beslutning, de have fattet «at ville trække dem ud af Alt, da de desuden ikke finder uden Sorg af Cabaler, Bryderier og Fortrædeligheder fra alle Kanter. Virkningen heraf er alle Tings Forstyrrelse og en almindelig Urolighed i Landet, og jeg ved ikke hvad!» Guldbergs eneste Haab er, at man ved Hjælp af «den gode Gehejmeraad Schimmelmann kan bringe Saldern til at lade sin Paastand falde og overlade det til Kongen selv at gjøre i hans tyske Cancelli hvad Indretning han vil.»

I denne stærke Bevægelse hos de kongelige Personer greb Prinsen endog til, uden nogen Forhandling med Statsraadet, selv at skrive til Saldern; han meldte ham, at Kongen havde havt den Tanke, paa den Dag, Mageskiftet fandt Sted, at overdrage Bernstorff Referatet af de tyske Cancellisager, og besvor ham at lade sig nøje dermed, idet han tillige antydede sin Beslutning ellers at ville træde ud af Regeringen. Brevet, som formodentlig er affattet enten af Enkedronningen eller snarest af Guldberg, var meget uheldigt. Ikke blot tager det sig ilde ud, naar Prinsen, der hadede Saldern, her taler om sin Agtelse, Kjærlighed og Erkjendtlighed imod ham; men Tonen har i al sin bevægede Charakter tillige noget bedende, der er uden al Værdighed. Saaledes f. Ex. Slutningen af Brevet, hvor det hedder: «Fuld af Tillid til Eder, Hr. Greve og til Eders Venskab imod H. M. Kongen og hele hans Hus, haaber jeg, at I vil frelse mig ud af den Vanskelighed, hvori jeg

er stedt. Sæt Eder i mit Sted, det beder jeg Eder om, og tænk et Øjeblik paa hele min Stilling. Det staar i Eders Magt, kjære Greve, at forhindre en nødvendig og ulykkelig Begivenhed, der vil vække Opsigt, og at vinde Frederik V's Søns Hjerte, ved at overlade det til Kongen selv, efter Mageskiftet at give det tyske Cancelli den Skikkelse, der behager ham [1]).

Utvivlsomt har dette Prinsens uheldige og ubesindige Skridt vakt levende Misnøje hos Statsraadets Medlemmer, saameget mere som Schack-Rathlou strax efter at have faaet Juliane Maries Brev havde skrevet til hende paa Fredensborg for at berolige hende, da Sagen ikke var «meget farlig», og navnlig havde bedt hende faa Prinsen til ikke at afsende noget Brev til Saldern, inden Statsraadet havde afgivet sin Betænkning over Sagen. Enkedronningen havde selv i hint Brev bedt Schack-Rathlou om at lade hende vide sin Mening, og med det samme ytret, at hun ogsaa gjerne vilde underrettes om Grev Thotts og «den gode Eichstädts Mening», «hvilken sidstnævnte særlig har gjort sig fortjent af Kongens og Statens Ære» [2]). Hvad kunde da være ikke blot mere fremfusende, men ogsaa taktløsere end ikke engang at vente, indtil disse Mænd havde afgivet deres Votum?

Alt tyder paa, at om Statsraadets Medlemmer end vare

---

[1]) Dette Brev er dateret Fredensborg 5te Oktbr. 1773.

[2]) Hun nævner i sit Brev til Schack-Rathlou ikke Bernstorff, formodentlig fordi hun ogsaa havde skrevet til denne om Sagen; det var ham, under hvem den nærmest hørte, da han var Udenrigsminister, og det var ham, Referatet af det tyske Cancellis Sager var tiltænkt, saa at det ikke godt er tænkeligt, at hun ikke skulde have ønsket at vide, hvad han mente derom. I Wasserschlebes tidligere nævnte Skildring (se S. 161) hedder det, at Begivenheden fremkaldte «*une correspondence fort vive*» imellem Prinsen og Bernstorff.

yderst forbittrede over den Fremgangsmaade, Saldern havde fulgt[1]), saa havde de ikke noget imod selve hans Ønske. Den Form, han krævede gjenindført, var netop den, der havde været tidligere gjældende ved det tyske Cancelli, og ligesaalidt som der overhovedet hos hin Tids Statsmænd var nogen Tanke om, at Rigets Integritet — for slet ikke at tale om den danske Nationalitet i Slesvig — kunde blive truet ved Fællesbestyrelsen af de slesvigske og holstenske Sager, ligesaalidt havde man Anelse om, at denne Fare kunde blive endnu større, naar de tvende Hertugdømmers Bestyrelse havde ligesom ét Hoved i en Cancellipræsident. Desuden var man igjennem Reventlows Indberetninger paa det rene med, at Stemningen i det hertugelige Holsten ingenlunde var den bedste, saa at man ikke kunde nægte, at der forsaavidt kunde være Noget i, hvad Saldern gjorde gjældende. Men hvad der var Hovedsagen, man turde endnu ikke støde ham for Hovedet; det var en utaalelig Tanke, om nu maaske Mageskiftet skulde blive udsat igjen, og man skulde komme til at forhandle med den russiske Regering om Oversecretærpladsen[2]). Under disse Forhold var man enig om, at det vilde være klogt at komme Saldern imøde, naar det blot kunde ske paa en Maade der ikke var altfor ydmygende. Altsaa gik Statsraadet den 8de Oktober ind til Kongen med en Forestilling, hvori navnlig Hensynet til Stemningerne i Holsten og Hadet hos det saakaldte »svenske Parti« her blev fremhævet, og hvori man derfor foreslog at sætte det tydske Can-

[1]) Se f. E. det udførlige Referat deraf, som Bernstorff har givet i en Depesche til Numsen af 9de Oktbr.

[2]) Den russiske Gesandt i Kjøbenhavn, Simolin, støttede Salderns Forslag, skjønt han ikke synes at have billiget dennes Fremgangsmaade.

celli paa sin gamle Fod, saaledes dog at Oversecretærtitlen ombyttedes med en anden Præsidiet antydende Titel [1]), og at denne Stilling blev betroet til en Mand, som baade «ved sin Fødsel» og sin Vandel var istand til at vinde «Landets Tillid.» Bernstorff skulde da have Bemyndigelse til at lade give Saldern Tilsagn i Kongens Navn om, at denne Forandring vilde finde Sted «paa den Tid, da Landet vilde blive overgivet den danske Konge», og erklære ham, at det skulde staa ham frit for «at meddele dette allerhøjeste Tilsagn til saadanne Mænd i vedkommende Landskaber, der ved deres Fortjenester vare værdige til og behøvede en saadan Beroligelse.» Denne Indstilling blev taget tilfølge, og Arveprindsen tilskrev Saldern personlig derom, idet han udtrykkelig tilføjede, at denne Chef vilde blive taget af den holstenske Adel [2]). Herved kom hele Sagen i Orden under en Række, med gjensidige Complimenter og Smigrerier opfyldte Skrivelser, som gjøre et særlig ubehageligt Indtryk, naar man tænker paa, hvor bitter i Virkeligheden Stemningen var.

I Hovedsagen havde Saldern sat sin Vilje igjennem. Kun var det lykkets den dansk-norske Regjering at give Indrømmelsen til ham en mindre ydmygende Charakter, idet den ikke havde indladt sig paa, strax at udstede en Bekjendgjørelse om Oversecretærpladsens Gjenoprettelse, men kun lod ham have Ret til underhaanden at meddele, hvem han vilde, at et lignende Skridt vilde finde Sted. Det kan vel endelig være et Spørgsmaal, om den Maade, hvorpaa den dansk-norske Regering, da det kom til Stykket, besatte denne Embedspost, har været efter Salderns Hoved.

---

[1]) Den Titel, A. P. Bernstorff siden fik som Præsident i det tyske Cancelli, var «Directeur».

[2]) Brev dateret 12te Oktbr. 1772.

Man vilde nemlig være vis paa, at den blev besat med en paalidelig Mand, ikke med en eller anden holstensk Adelsmand, der gik til Gjerningen med gamle gottorpske Antipathier imod Danmark, og derfor fik A. P. Bernstorff Pladsen. Skjønt denne ingenlunde var født Holstener, kunde han dog regnes for at høre til den holstenske Adel, da han ejede Godset Borstel i den kongelige Del af Holsten. Det var netop Bernstorff, om hvem Arveprinsen strax havde skrevet til Saldern, at han var udset til at overtage Referatet af de tyske Cancellisager, og der kunde derfor være stor Sandsynlighed for, at Valget af en Cancellichef vilde komme til at falde paa ham. Intet var altsaa rimeligere end at Saldern, hvis dette havde stemt med hans Ønsker, ogsaa havde antydet det. Men i det Sted ser man ham, da han takker Arveprinsen, fordi den dansk-norske Regering har opfyldt hans Anmodning angaaende Gjenoprettelsen af Præsidentpladsen, tilføje den temmelig taktløse Ytring, at han bad om, at Valget af en Cancellichef maatte blive omhyggelig overvejet (*murement pesé*), thi det vilde ikke undgaa Prinsens skarpe Blik (!), at det vilde være «meget vanskeligt at finde en Personlighed, der var skikket til at udfylde denne Plads, en Plads, der i mere end en Henseende krævede en ganske overordentlig Omsigt (*une circonspection infinie*)» [1]). Ja samme Dag skriver Saldern endog til selve Bernstorff: «Tillad mig at bede Eder om at vise mig den Gunst at udsætte Valget af en Directeur for det tyske Cancelli, saalænge det er Eder muligt, thi paa min Ære, jeg kjender ikke en Mand i hele Holsten, der har de fornødne Egenskaber».

Hvem kan vel læse slige Breve uden at faa Indtrykket

[1]) Brevet er dateret Kiel 22de Oktbr. 1773.

af, at de netop ere rettede imod Tanken om Bernstorffs Udnævnelse og at hans Brev til denne altsaa er en formelig Uforskammethed? Men hans Breve havde vistnok et videre Formaal. Det vilde unægtelig holde haardt at besætte Pladsen, hvis han havde Ret i, at der ikke var en eneste Holstener, som kunde beklæde den; men mon Saldern ikke ved at fremstille Vanskelighederne saa store, vilde antyde, at der dog var én Mand, som var skikket til den, nemlig han selv? Udnævne ham øjeblikkelig dertil, kunde der selvfølgelig ikke være Tale om; men naar man opsatte Valget »saa længe det var muligt«, naar Mageskiftet først havde fundet Sted og han, den holstenske Godsejer, dermed var bleven Kongen af Danmarks Undersaat, hvad skulde der saa kunne være til Hinder derfor, og hvem skulde vel i den Grad som han besidde denne »*circonspection infinie*« og de andre fornødne Egenskaber, som han turde sværge paa ellers ikke vare at finde hos Nogen i Holsten![1]) Dette bliver imidlertid en blot Gisning; men at han ikke ønskede Bernstorffs Valg, derom kan der næppe være Tvivl[2]).

Tilsyneladende kan det forbavse, at Regeringen holdt

---

[1]) I et Brev fra Reventlow til Bernstorff af 2den Novbr. 1773 hedder det: »*j'aupplaudis fort au sentiment de V. Exc. relativement au directoire, il s'accorde trop avec ma façon de penser pour que je n'employe pas tout mon savoir faire à eluder la proposition indiscrète de Mr de Saldern.*« Destoværre findes ikke Bernstorffs Brev, hvorpaa dette er Svaret; men mon disse Ord ikke pege i den Retning, der er antydet ovenfor i Texten?

[2]) Det er derfor et slaaende Vidnesbyrd om hin Tids Sladder og Bagvadskelyst, at Bernstorffs Uvenner senere have sigtet netop ham for ved denne Lejlighed at have staaet bag ved Saldern og sat den hele Forestilling i Scene, for ved Salderns Hjælp selv at blive Chef for det tyske Cancelli. (Brev fra P. C. Schumacher til Johan Bülow 24de Septbr. 1787 i Manuskriptsamlingen i Sorø.)

det for nødvendigt at tage saameget Hensyn til Saldern, som den gjorde. Det var dog som den overvundne, at han havde forladt Rusland. Hans Planer om at styrte Panin vare slaaede fejl, og denne hævdede den vigtige Plads som russisk Udenrigsminister; al Sandsynlighed var for, at han under en Conflikt vilde have støttet den dansk-norske Regering imod Saldern. Derom kunde den saameget mindre være i Tvivl, som Panin, efter at Saldern først havde forladt Rusland, stedse omtalte ham paa den bitreste Maade for Numsen. Saldern, sagde han, var den værste Slyngel, der kunde tænkes; den danske Regering havde han søgt at svige; uagtet han gav sig Udseende af at arbejde for Danmarks Sag og Mageskiftet, havde han dog efter at være vendt tilbage fra Polen søgt at bringe den hele Underhandling til at strande og villet have Panin til at være enig med sig deri; men da denne ikke vilde indlade sig derpaa, var han bleven hans Dødsfjende og havde søgt at styrte ham. Det var rimeligt, at Saldern ogsaa fremdeles vilde søge at sinke Mageskiftets Fuldbyrdelse, og man maatte endelig fra dansk Side være paa sin Post og gjøre Melding til Petersborg, hvis det virkelig blev Tilfældet, for at der da herfra kunde blive givet ham de bestemteste Ordre til at fremskynde Sagen. Der var ikke Ende paa de Løgne og gemene Pengebedragerier, hvori han havde gjort sig skyldig. Han havde løjet om Frederik II af Preussen ved at sige til den danske Gesandt, at denne vilde have havt Mageskiftet opsat, indtil de polske Forhold vare ordnede, for at Danmark kunde nødes til at garantere den nye Ordning af disse. Han havde foruden andre Bedragerier stukket 12000 Rubler i Lommen, som den danske Regering havde givet ham med det Hverv at betale dem til Fyrstinde

Daskow[1]), og han havde i Aaret 1771 forfalsket Kejserindens Underskrift for at tilvende sig Penge. Ja han havde endog indladt sig paa højforræderske Planer i Rusland, han havde vundet Storfyrsten for sig ved at forestille ham, hvorledes han burde dele sin Moders Magt og være hendes Medregent; han havde endog faaet ham til at give sig et skriftligt Tilsagn om, at han vilde arbejde for at naa dette; men man havde været saa heldig at faa fat paa dette Dokument[2]).

Det var selve den russiske Udenrigsminister, der gav slige Skildringer af Saldern! Hvor meget der var sandt deri, var det ikke den dansk-norske Regerings Sag at afgjøre, skjønt den med god Grund aldrig synes at have troet paa Beskyldningerne imod Saldern for at have arbejdet imod Mageskiftet[3]). Men at Saldern havde en frygtelig Fjende i Ruslands vigtigste Statsmand, og at denne vilde gjøre Alt, hvad der stod i hans Magt, for at faa ham knust,

---

[1]) Uagtet nemlig disse Penge først skulde betales Fyrstinden, naar Mageskiftet var fuldbyrdet (jvfr. S. 88), havde Saldern i Decbr. 1767 faaet Christian VII til at give en kongelig Resolution om, at de skulde betales til ham, for at han saa kunde lade dem komme Fyrstinden ihænde. Det var disse Penge, man paastod, hun aldrig havde faaet. (Den kgl. Resol. af 8de Decbr. 1767 findes i Gehejmearchivet. Den viser, at Christian VII først havde givet mundtlig Ordre derom til Reventlow som første Deputeret i Rentekammeret, men at han og de andre Deputerede i dette Collegium androge paa en skriftlig Resolution.)

[2]) Numsens Depescher af 17de og 20de August, 3die, 10de og 21de Septbr. 1773. Breve fra samme til Schack-Rathlou af 24de August, 24de Septbr. og 26de Oktbr. (Samlingen paa Ravnholt).

[3]) Numsen, der var fuldstændig ude af sig selv over Alt, hvad han hørte om Saldern, var endog i nogen Tid i en meget grundet Skræk for, at Bernstorff, dels paa Grund af »*la difficulté qu'il a de revenir sur le sujet de quelqu'un pour lequel il est prévenu*«, dels paa Grund af, hvad Schimmelmann vilde forestille ham, skulde være utilbøjelig til at tro om Saldern, at han var »*aussi mechant qu'il l'est*« (Brev til Schack-Rathlou af 24de August).

derom kunde den ikke være i Tvivl. Desto mere forbavsende synes det at være, at den ikke dristigere bød ham Spidsen i Præsidentsagen.

Men Sagen var, at uagtet Saldern havde spillet et dumdristigt Rænkespil i Petersborg og nu, medens han var i Holsten, havde givet sine Fjender i Rusland frit Spillerum imod sig, saa havde han dog endnu en saadan Magt i selve Petersborg, at det en Tidlang ingenlunde var sikkert, om Panin vilde kunne udrette Noget imod ham. Intriguekampen fra Vinteren var ved Sommertid brudt løs igjen ved det Petersborgske Hof; men medens det lykkedes Panin ved at støtte en ny Elsker hos Kejserinden at tilintetgjøre et Forsøg fra Gregorius Orlows Side paa at naa frem igjen til Indflydelse, saa voldte Saldern ham en svær Dyst selv under sin Fraværelse i Holsten. Efterat Saldern havde ladet Tanken om en Medregents Stilling spille for Storfyrst Povls Øjne, var han bagefter bleven bange eller utilfreds med at denne ikke tilstrækkelig lydig fulgte hans Raad, og han havde da været forvoven nok til at vende sig fra ham og derimod prøve paa at vinde Kejserindens Tillid [1]). Derved havde han rigtignok brudt med Storfyrsten, som siden hadede ham af Hjertens Grund; men det var lykkedes ham saaledes at drage Catharina II over paa sin Side og saaledes at ophidse hende imod Panin, at dennes Stilling en Tidlang var meget truet [2]). Selv var Saldern endogsaa bleven op-

---

[1]) Depeche fra Numsen 10de Septbr. 1773, jvfr. La cour de la Russie il y a cent ans. S. 277, og Raumer: Europa 1763 —83 III, 36.

[2]) Numsens Depesche af 7de Septbr. Jvfr. den Skildring af Stillingen som findes i Hermann Gesch. des russ. Staats. V, 710-11, og endnu mere i et Par Breve fra den preussiske Gesandt i Petersborg Grev Solms til Asseburg i Denkwürdigkeiten a. d. L. d. Freih. v. d. Asseburg S. 429 ff. Navnlig Solms Brev

fordret af Kejserinden til at vende tilbage til Rusland, naar han var færdig med den holstenske Sag, og han havde lovet det paa det Vilkaar, at han kunde staa umiddelbart under hende og ikke blev anbragt i noget Collegium. Dette havde Kejserinden tilsagt ham [1]).

Den dansk-norske Regering var ingenlunde uvidende om Kejserindens Velvilje imod Saldern, og uagtet den holdt sig saa nær til Panin som muligt, turde den dog ikke skjule for sig, at det godt kunde hænde, at Conflikten endte med Panins Fald. Endog denne selv kunde kun tilraade den at vise Forsigtighed imod Saldern, ja endog behandle ham med al mulig «Tillid» [2]). Det er derfor ikke forunderligt, at netop Hensynet til de «russiske Hofforhold» i Petersborg hørte med til det, der bragte den dansk-norske Regering til i Præsidentsagen at rette sig efter Saldern.

I Sammenligning med det Røre, denne Sag havde vakt, vare de andre Bryderier, Saldern i disse Efteraarsmaanederne voldte Regeringen i Kjøbenhavn, af mindre Betydning. Som han ved Præsidentsagen havde søgt at skabe sig Yndest hos Standsfæller og den øvrige Befolkning i det hertugelige Holsten, saaledes i mange andre Sager. Han krævede, som han sagde, af Hensyn til Kejserinden, Opretholdelsen af de Fond, der vare anviste til «Akademiet» og «andre milde Stiftelser», han søgte at gjøre de Pensionsberettigedes Antal saa stort som muligt, idet han samtidig

af 11 Septbr. er mærkeligt. Deri skildres hele Salderns Færd i Rusland, saaledes som den blev fremstillet af Panins Parti.

[1]) Asseburg Denkwürdigkeiten S. 418—19, der ogsaa viser, at Catharina II i Efteraaret 1773 stadig i sine Breve til sin Veninde Madame Bjelke i Hamburg omtalte Saldern med den største Tillid.

[2]) Numsens Depesche af 20de Aug.

antydede, at man vilde gjøre klogt i at henvende sig til ham, naar man ønskede en eller anden Fordel af den danske Styrelse inden Mageskiftet; han krævede Ret for de tidligere Medlemmer af det holstenske Gehejmeconseil til at nyde deres Pension udenfor Landet, og han blev vred over, at man ikke fra dansk Side af sig selv kunde falde paa at give hans gode Ven og Raadgiver Gehejmeraad E. Prangen Dannebrogsordenen, ligesom han ogsaa krævede den samme Orden for sin Broder Christian Albrecht Saldern[1]).

Om Alt sligt saavelsom om forskjellige smaalige finansielle Spørgsmaal maatte Reventlow kjævles med ham. Mere end engang var han nærved at fortvivle over de Scener, han maatte have med ham; han kunde, efter hvad han skrev, ikke sove om Natten, og Rygtet vidste da ogsaa faa Dage, forinden Mageskiftet fandt Sted, at fortælle, at Alt var brudt mellem ham og Saldern. Vel lykkedes det efter hans eget Sigende ham og Schimmelmann, der jævnlig understøttede ham, at faa Saldern til at opgive «adskillige Fordringer, hvis Tilfredsstillelse vilde have oprørt alle Mennesker»; men ligesom Saldern i de fleste Spørgsmaal utvivsomt har sat sin Vilje igjennem, saaledes mente Reventlow ogsaa, at man maatte opfylde hans temmelig nærgaaende Ønske om Dannebrogsordenen til hans Broder og Prangen. Denne sidste stod Saldern nær som faa, og han havde i sin Tid som Advokat «forsvaret Saldern i hin *„cause fameuse"*, som gav ham den Ide at rejse til Petersborg og der lægge Grunden til sin Storhed» [2]).

---

[1]) født 1721, † 1816, Conferensraad.

[2]) Brev fra Reventlow til Bernstorff af 24 Septbr. 1773. Der menes herved aabenbart den Westphalenske Sag, hvorom se S. 78. Reventlow har i en Række Breve til Bernstorff, der findes i

Alt dette synes vistnok at have været af mindre Betydning, men har dog Interesse, da det viser, hvorledes Saldern skulde blive sig selv lig og ende med i den sidste Forhandling, han førte, at være ligesaa ufordragelig som nogensinde tidligere. Og tillige er det et Vidnesbyrd om hans mærkelige Charakterfasthed. Der er ikke Spor til, at enten de voldsomme Angreb, han ved, at han er Gjenstand for i Petersborg, eller den Bitterhed, som hans Holdning maatte vække hos den Regering, hvis Undersaat han om faa Uger vilde blive, formaa at svække hans Selvfølelse og Haardnakkethed den ringeste Smule. Trodsende alle Fjender gjennemfører han Mageskiftet, saaledes som det er hans Lyst.

Dertil hørte det imidlertid ikke blot jævnlig at fare op imod den dansk-norske Regering og dens Commissarius, men ogsaa efter Evne at hindre mulige Udbrud i Fremtiden af den gamle gottorpske Aand. Den var paa den Tid stærkt raadende, dels hos det svenske Hof, hvis Konge Gustav III inderlig gjerne havde fornyet de gamle gottorpske Stridigheder med Danmark, dels ved Hoffet i Eutin, hvor Fyrstbiskoppen Frederik August vistnok efter Mageskiftet vilde faa Oldenburg og Delmenhorst, som Storfyrst Povl vilde afstaa til ham, men hvor det dog var bekjendt, at det saakaldte »svenske Parti« havde stor Indflydelse. En nøje Forbindelse mellem det eutinske og det svenske Hof var saameget mere at vente, som et Giftermaal allerede var fastsat mellem Gustav III's Broder Carl af Sødermanland og Frederik Augusts Datter Hedvig Elisabeth Charlotte. For det gottorpske Fjendskab fra Sveriges Konges Side

---

Udenrigsministeriets Archiv, givet Rapporter om sine Forhandlinger med Saldern.

kunde Saldern ingen Bom sætte. Eutin derimod laa indenfor hans Omraade, og her maatte da Fyrstbiskoppen den 13de December 1773, altsaa inden han endnu havde overtaget sine nye Hertugdømmer, underskrive en særdeles ydmyg Skrivelse til Catharina II, som var affattet efter Salderns Ordre. Deri maatte han højtidelig love paa den ene Side nøje at lade sin Politik rette sig efter, hvad der stemmede med Hs. kejserl. Højhed Storfyrstens Ønsker, og at instruere sine diplomatiske Udsendinge i Regensburg, Wien og Kjøbenhavn om aldrig at foretage Noget, «som kunde være Hs. kejserlige Højhed ubehageligt eller mistænkeligt.» Paa den anden Side maatte han love ikke blot «paa enhver Maade at tage Hensyn til det danske Hof, men ogsaa at gjøre sit yderste for at vinde og bevare den kongelig danske Protection; han maatte aldrig lade nogen fremmed Indflydelse, der ikke stemmede med Ruslands Tarv, komme til at gjøre sig gjældende hos ham, og han skulde, saasnart han havde tiltraadt Herredømmet over Oldenburg og Delmenhorst, sende en Diplomat til Kjøbenhavn og der «paa den mest sømmelige Maade strax fra først af søge den kongelige Protection og ved denne «achtungsvolle» Demonstration øjeblikkelig søge at stifte oprigtig Enighed og god Forstaaelse.» I Overensstemmelse hermed lod Saldern et Par Maaneder efter Fyrstbiskoppens Minister Grev F. L. Holmer, tidligere Medlem af det hertugelig-holstenske Gehejmeconseil, og bekjendt for sit Had imod Danmark[1]) og deraf følgende Tilbøjelighed til at slutte sig til Gustav III,

[1]) Det var derfor næppe tilfældigt, at ved Mageskifteaktens Fuldbyrdelse var Holmer ikke tilstede i Kiel, medens hans andre 3 Collegaer i Conseillet vare mødte. Sygdom blev angivet som Grund til hans Fraværelse (Kjøbenhavnske Tidender for 26 Novbr. 1773 Nr. 95).

skrive et Brev til Panin, hvori han lovede i sin hele Ministervirksomhed at rette sig efter, hvad der kunde stemme med Hds. kejserlige Majestæts og hendes ophøjede Søns Øjemed; ogsaa maatte han erklære, ingensinde at ville ophøre med at anerkjende den indlysende Sandhed, at Ruslands og Danmarks Beskyttelse var den eneste faste Støtte for det Fyrstehus, som han tjente [1]).

Saldern skaanede, det er tydeligt, hverken Fyrsten eller hans Minister, og det har vist været med en egen Nydelse, han har ladet Holmer underskrive hint Brev. Den Holmerske Familie repræsenterede netop den modsatte Politik af den Saldernske, og det havde været under en Kamp imellem det Holmerske Parti og hans fordums Velynder Westphalen, at han selv tidligere var kommen i den Fare, der bragte ham til at rejse til Petersborg. Men som disse Skrivelser ere charakteristiske for ham ved det ydmyge Sprog, han tvinger de Paagjældende til at føre, saaledes vidne de ogsaa om den Omhu, hvormed han værner om, hvad der havde været hans vigtigste Livsgjerning, nemlig at gjøre Ende paa de gamle gottorpske Forviklinger. Det er de sidste politiske Aktstykker, han enten har forfattet eller havt væsenlig Del deri. Da de underskreves, var allerede Mageskiftet fuldbyrdet.

Det fandt Sted den 16de November i Kiel. Som Storfyrstens Commissarius overdrog Saldern her det hertugelige Holsten til Reventlow som kongelig Commissarius, under Afholdelse af forskjellige Taler og visse Ceremonier, hvortil ogsaa hørte Overrækkelsen af en Græstørv og en lille Kvist. Derpaa fulgte en ligeledes højtidelig Hyldingsakt, Oplæsning

---

[1]) 28de Febr. 1774. Begge Skrivelser findes i Afskrift i Udenrigsministeriets Archiv.

af kongelige Tilsagn om, at Undersaatternes tidligere Privilegier vilde blive opretholdte o. s. v.[1]). Alt gik roligt og heldigt af; Militæret maatte pligtskyldigst raabe Leve for Kongen af Danmark[2]), men Befolkningen forholdt sig tavs. Ogsaa var det kjendeligt, at Stemningen i Kiel i den nærmest paafølgende Tid ingenlunde var den bedste; fra Studenternes Side kom det endog til en Demonstration, som gjorde, at man udviste Ophavsmanden dertil af Landet og satte nogle andre Studenter i Universitetets Carcer[3]). Det kan vel overhovedet være Tvivl underkastet, om det gamle gottorpske Had imod Danmark nogensinde forsvandt i Kiel og hos de gamle gottorpsksindede Adels- og Embedsmandsfamilier. Og mon ikke netop denne overleverede Uvilje har været en Støtte for de Stemninger imod Danmark, der saa stærkt have vist sig i Holsten i dette Aarhundrede?

Efter at Overdragelsen havde fundet Sted i Kiel, rejste Commissærerne til Oldenburg, hvor da den tilsvarende Akt fandt Sted med lignende Ceremonier den 10de December. 4 Dage efter fuldbragte Saldern sit sidste offentlige Hverv ved at overdrage Oldenburg og Delmenhorst til Fyrstbiskoppen af Lübech Frederik August.

Samme Dag, den højtidelige Overdragelse af det hertugelige Holsten havde fundet Sted, havde Saldern tilskrevet Christian VII et Brev i Anledning af denne Begivenhed, og i den vante Frasestil tolket sin Glæde over herved at være bleven Hs. Maj^sts Undersaat. Men samme Dag modtog han ogsaa Resten af de 100000 Rdlr., som vare blevne ham tilsagte, naar Mageskiftet var blevet fuld-

[1]) Se Eggers: Denkwürdigkeiten aus dem Leben des Grafen A. P. v. Bernstorff S. 61 f.
[2]) Kjøbenhavnske Tidender anf. St.
[3]) Brev fra Reventlow til Bernstorff af 11te Dec. 1773.

byrdet. Tyve tusind Rigsdaler deraf havde han, som vi have set, modtaget i Begyndelsen af 1772; nu udbetaltes ham de andre 80000. Fra 1ste Januar 1774 begyndte han desuden at faa sin forhøjede Pension.

Hvad vilde Saldern foretage sig, da hans vigtigste Gjerning var udrettet. Efterat Bernstorff havde faaet Pladsen som Chef for det tydske Cancelli, var der ingen Stilling i den dansk-norske Stat, som han kunde vente at faa. Han havde Valget imellem enten at trække sig tilbage paa sine Godser i Holsten eller paany prøve paa at spille en Rolle i Petersborg. Umættelig som han var efter Virksomhed og efter at udøve Indflydelse, stod hans Hu sikkert nærmest til det sidste, selv om han vidste, at han havde mægtige russiske Modstandere. Det hed sig baade i Rusland og i Danmark, at han tænkte derpaa; men nu besluttede hans Fjender i Petersborg for enhver Pris at hindre hans Komme. Det var, som vi have set, Catharina II's personlige Tillid, der hidtil havde styrket ham. Hvormeget Panin, Storfyrst Povl og hans andre Fjender end i Efteraaret 1773 havde raset over hans forbryderske Færd, havde Ingen af dem vovet at fremkomme med Beskyldninger imod ham for selve Catharina II. Det var kun Frygten for hans Tilbagekomst, der i Februar 1774 omsider bragte Storfyrsten til at tage Mod til sig og bekjende for Moderen, hvorledes Saldern havde faaet ham til at nære den højforræderske Plan at gjøre sig til hendes Medregent.

Da Isen saaledes var brudt og Catharinas Forbitrelse vakt mod Saldern [1]), kom de andre Beskyldninger frem,

[1]) Jvfr. Side

[2]) Hos Raumer Europa 1763—83 III, 35 indberetter den engelske Gesandt, at Catharina II var bleven saa forbitret, »*dass sie erklärte, man solle den Nichtswürdigen mit gebundenen Armen und Beinen zu ihr bringen.*«

navnlig om hans Pengebedragerier, og det lykkedes at faa Kejserinden i Fyr og Flamme imod ham. I sin Forbitrelse krævede hun nøjere Oplysninger om hans Bedragerier, og vilde have Numsen til at lade hende faa «en nøjagtig Fremstilling af den meget mistænkelige Holdning, Saldern havde udvist under sit Ophold i Kjøbenhavn 1767» [1]). Dette kunde Numsen ikke paatage sig, og det kom heller ikke videre til Forhandling derom. Anderledes derimod med det Pengebedrageri, hvorfor Saldern sigtedes, og som angik Kejserinden personlig. Det drejede sig nemlig om en Ordre, hun den 21de Novbr. 1771 skulde have givet til den Commission, der havde med Opgjørelsen af det gottorpske Huses Gjæld at gjøre, om at den skulde udbetale Saldern, som dengang var russisk Gesandt i Polen, 12000 Rdlr. Men denne Ordre havde Kejserinden i Virkeligheden aldrig givet; den var et Fabrikat af Saldern selv.

Allerede i Januar 1774 havde Panin, medens han smedede Vaaben imod sin Fjende, anmodet den dansk-norske Regering om at undersøge i de holstenske Archiver, hvorvidt man kunde skaffe de Aktstykker for en Dag, der oplyste dette Bedrageri. Det var en ubehagelig Sag at have med at gjøre, navnlig saa længe man endnu ikke vidste, hvorledes Kejserinden vilde stille sig til Saldern. Reventlow, som skulde skaffe Akterne frem, krympede sig meget derved, da Saldern havde mange Venner imellem de holstenske Embedsmænd, paa hvis Udnævnelse han havde udøvet stor Indflydelse; en Strid med Saldern kunde efter

[1]) Storfyrst Povl fortalte selv Numsen om sin Samtale med sin Moder i Anledning af disse Sager (Depesche fra Numsen af 15de Febr. 1774 Nr. 2). Jvfr. La cour de la Russie il y a cent ans 1725—63. S. 277, og Raumer anf. St. 35 ff.

Reventlows Ord let styrke Oppositionslysten i det Holstenske; og han mente, at man derved utvivlsomt vilde støde de to eneste Mænd fra sig, der af Princip ligesom Saldern vare Tilhængere af Mageskiftet, nemlig Gehejmeraad Prangen og Conferensraad Niemann. Saa farlig var imidlertid Sagen ikke, og uagtet Saldern havde været snild nok til i Forvejen at faa de originale Aktstykker, som beviste hans Bedragerier, ud af Archiverne, saa var der dog verificerede Copier, der kunde vidne imod ham[1]).

Til disse Skandaler kom nu saadanne Lavheder, som at han havde beholdt en med Diamanter og Catharina II's Navnechiffer prydet Daase, som han havde havt til Hverv at overrække en Dame fra Kejserinden[2]). Uden at man derfor i Petersborg oppebiede endelige Oplysninger i Sagen om Forfalskningen af Kejserindens Ordre, fik Panin Ordre til at skrive et Brev til Saldern, hvori han blev opfordret til for Fremtiden at «tilbringe et roligt og tilbagetrukkent Liv;» Kejserinden og Storfyrsten vilde finde det „*très mauvais*“, om han vendte tilbage til Rusland, og han havde ufortøvet at tilbagesende den nylig nævnte Gulddaase[3]).

Det var al den Straf, Saldern fik. Havde han været i Rusland, dengang Minen imod ham sprang, kunde let en Forvisning til Siberien eller en By i det østlige Rusland

---

[1]) Om denne Sag se Reventlows Breve til Bernstorff fra 4de Febr., 22de Febr., 14de Juni og 5te Juli 1774.

[2]) Det er vistnok denne Sag, der forvansket kommer frem i Rulhière: Histoire de l'anarchie de la Pologne (Paris 1807) IV, S. 229. Her hedder det: «*Mr. de Kniphausen m'a dit, ecrit Rulhière, que Saldern avait été chassé de Russie, pour avoir retenu à son profit un présent, que l'impératrice l'avait chargé de faire à la Pologne et un autre présent, que la Pologne l'avait chargé de faire à Repnin.*»

[3]) Depescher fra Numsen af 25de Februar, 18de Marts og 17de Maj Nr. 2 1774.

være bleven hans Lod. Nu derimod vilde man ikke kunne komme ham tillivs undtagen igjennem en formelig Proces, og en saadan vilde efter al Sandsynlighed være bleven compromitterende for Andre, navnlig for Storfyrst Povl. Altsaa blev det ved den simple Unaade. Der var vel Tale om at han skulde have en formelig Afskedigelse i Unaade, og den blev ogsaa affattet, men er næppe nogensinde bleven afsendt. Kejserinden dømte i den Henseende rigtig, at hvis han skulde have en saadan, vilde det være nødvendigt at affatte den «i vanærende og fordømmende Udtryk» (*dans des termes diffamatoires et flétrissantes*), og at det vilde være stridende mod al Retfærdighed og Værdighed at underskrive et saadant Aktstykke uden at lade ham lide den Straf, han fortjente [1]). Men uagtet Saldern fik Lov til at blive i Ro i Holsten, var dog Kejserindens Unaade ham et Tordenslag, og han tabte ganske Ligevægten derved. I det mindste var det alt andet end værdigt, naar han besvarede Panins Meddelelse om Catharina II's Vrede ikke blot med en Skrivelse til hende og til Storfyrsten, hvorved han bad om sin Afsked, men naar han tillige takkede Panin for hans Højmodighed og bad ham om at vedblive at holde sin Haand over ham ved at hjælpe til, at Aktstykkerne om Afskeden kunde blive udstedte, og han derved vinde Sikkerhed for Resten af det Liv, han havde at henslæbe. Hvad Gulddaasen angik, da havde han glemt at aflevere den, da han rejste fra Peteesborg, men han sendte den hermed tilbage, idet han anbefalede sig til den Mands Godhed, der havde givet ham saamange Beviser derpaa [2])!

---

[1]) Numsens Depescher fra Slutn. af 1774 og Beg. af 1775.

[2]) Dette Salderns Svar lod Panin Numsen læse. Se dennes Depesche af 17de Maj 1774 Nr. 2.

Saldern, som havde været Polen en Svøbe, plaget den dansk-norske Regering ved sit bydende Væsen og sine Luner, holdt Panin og Storfyrst Povl i Skræk, var saaledes endt med at staa blottet som en Bedrager og med at maatte skrive et krybende Brev til sin værste Fjende.

Imidlertid skulde han ikke ende sine Dage «som en Tigger»; han kunde med sin Grevetitel, sine høje Ordener, sine mange Penge og den store aarlige Pension, han fik fra den dansk-norske Regering, trække sig tilbage til sit Gods Schierensee i Holsten. Han forsvinder nu af Historien. Paa Schierensee levede han til sin Død, mest sysselsat med Godsarbejder og navnlig storartede Haveanlæg. Nær ved den anselige Hovedbygning, som han opførte med stor Pragt, og som bar Indskriften *„non sibi sed posteris“* (ikke for sig selv men for Efterkommerne) gjorde han en Høj, der bar Navnet Heeschenberg, til Midtpunkt for et Parkanlæg, som baade ved sin Ejendommelighed og Skjønhed blev regnet iblandt de mærkeligste, ikke blot i Holsten, men overhovedet i Nordtyskland. Smaa Huse, hvoraf hvert var indrettet til Bolig for en enkelt eller et Par enkelte Gjæster, laa spredte omkring i Parken; øverst paa Højen Heeschenberg havde han indrettet en Sommerbolig for sig selv, og her blev der om Søndagen holdt Gudstjeneste i en prægtig Sal, hvor der hang et Portræt af Catharina II [1]).

---

[1]) Medens dette Portræt synes at vidne om, at Saldern har ønsket at vise, i hvor nøje et Forhold han havde staaet til Kejserinden, faar man Indtryk af et glødende Had fra hans Side imod hende igjennem et historisk Skrift, der gaar under hans Navn, nemlig: Histoire de la vie de Pierre III par Mr. de Saldern. Francf. a. M. 1802 (ogsaa paa Tysk 1800). Dette Skrift er udgivet efter hans Død af en Anonym, der i Forordet (S. IV) fortæller, at Saldern havde villet udarbejde det til hemmelig Underretning for Storfyrst Povl, men at Catharina II, da hun fik

Men ligesom Parkanlæget allevegne bar Vidnesbyrd om Salderns Smag og Pragtlyst, saaledes fortalte det ogsaa den Rejsende om, hvorledes han havde bestemt det til at yde ham Ro ovenpaa det stormfulde Liv, han havde ført. Ovenover Døren paa hans Sommerbolig paa Toppen af Heeschenberg læste man Ordet „*Tranquillitati*“ (Roligheden indviet); i Hvælvingen af et lille Kapel, han havde ladet bygge, stod: „*Quiem si quietus*“ (Ro, hvis Du selv er rolig),

---

dette at vide, havde »kaldt Saldern tilbage til Petersborg»; han, der vidste, hvilken Skjæbne der ventede ham, havde da foretrukket at nedsætte sig i Tyskland, hvor hans Papirer senere vare komne i Udgiverens Hænder. Ligesom nu denne Fremstilling af Salderns Grund til »at nedsætte sig i Tyskland» er saa usand som vel muligt, saaledes er det uheldigt, at man kun har en anonym Udgivers Vidnesbyrd for, at dette Skrift, der er den voldsomste Philippica imod Catharina II, virkelig skulde være af Saldern. En nærmere Undersøgelse herover vedkommer ikke nærværende Afhandling; men jeg kan dog ikke andet end gjøre opmærksom paa det Forbavsende i at Saldern, hvis han virkelig er Forfatteren, har kunnet ikke blot nævne Rantzau Ascheberg som en af de vigtigste Deltagere i Sammensværgelsen imod Peter III, men endogsaa ladet ham være dansk Ambassadeur paa den Tid i Petersborg, og ladet ham handle efter en formelig Instrux fra dansk Side, idet Danmark skulde ønske Kejserens Fald for at undgaa at miste Slesvig (S. 65, 115 og 116). For det første er det vanskeligt at forstaa en saadan Iver fra Danmarks Side, da efter Forfatterens eget Sigende (S. 54) Peter III var fredelskende og (mirabile dictu) kun nødig vilde gribe til Vaaben imod den danske Konge, der var hans Families Chef, men derimod langt hellere vilde vælge venskabelige Underhandlingers Vej. Men endnu vanskeligere er det at begribe, hvorledes Saldern skulde kunne nævne Rantzau som dansk Ambassadeur 1762 i Petersborg, hvor han selv netop opholdt sig paa den Tid, Rantzau var her i Foraaret 1762. Ingen kunde bedre end Saldern vide, at Haxthausen dengang var dansk Gesandt og Rantzau uden noget officielt Hverv fra dansk Side; ja Saldern var selv bleven anmodet af Rantzau om at skaffe ham Pas, da han rejste fra Petersborg til Danzig 2 Maaneder førend Revolutionen fandt Sted i Petersborg (Se Danske Samlinger IV, 296). Lader det sig tænke, at Saldern kan have glemt alt dette?

og paa Væggene af det samme Kapel stod der tyske og latinske Indskrifter, som talte om at trække sig tilbage fra Verden, om alvorlig Selvprøvelse og stille Hengivelse i den Højestes Vilje.

Hvorvidt Salderns urolige, gjennemverdslige Sjæl virkelig kom til Ro, kan Ingen sige. En gammel Gartner, der i mange Aar efter hans Død viste Haven til Rejsende, som ønskede at se den, fortalte gjerne om sin afdøde Herres Højmodighed og Gavmildhed, medens han kjærlig kastede et Dække over hans opfarende og hidsige Væsen. Saaledes var der her En, som bevarede hans Minde i Kjærlighed. Men Saldern kom dog selv til i fuldt Maal at mærke, hvor lidt han havde mægtet at knytte Folk nærmere til sig. Man trak sig efterhaanden tilbage fra ham som en Mand, der var i Unaade og havde et slet Rygte, og sine sidste Aar skal han have tilbragt saare ensomt, indtil han døde den 31te Oktober 1786 af en yderst smertefuld Sygdom.

Hans Parkanlæg er forlængst fuldstændig forfaldet, rimeligvis fordi det har været for kostbart til at kunne vedligeholdes af dem, der siden arvede hans Godser[1]). Allerede i 1816 stod det, Saldern havde grundet, som et sørgeligt, forfaldent Minde om ham[2]). Og medens han visselig ikke skulde

---

[1]) Salderns eneste Datter døde ugift; hans Søn Carl Heinrich, der var Greve, Gehejmeraad og Amtmand i Kiel, Cronshagen og Bordesholm Amter, døde allerede 2 Aar efter Faderen uden at efterlade sig andre Børn end en Datter, Maria Sophia Charlotte. Denne giftede sig 1791 med Kammerherre og Landraad C. F. v. Brockdorff, og den ældste af hendes to Døtre med denne blev gift med en fransk Officer v. Mesmer, der da antog Navnet Mesmer-Saldern. En Hofjægermester Mesmer-Saldern ejede Schierensee og Annenhof, dengang Preussen og Østerrig bemægtigede sig Holsten og Slesvig i 1864.

[2]) Om Salderns Anlæg ved Schierensee jvfr. Hirschfeld: Theorie der Gartenkunst II, 137 (Leipzig 1780), Darstellungen

glæde sig, om han kunde se, hvor lidet misundelsesværdigt et Navn han trods al sin Dygtighed og sit Talent har vundet i de forskjellige Lande, med hvilke han kom i Berøring, saa er det ogsaa gaaet anderledes, end han havde tænkt sig, med Virkningerne af den Gjerning, som han mere end nogen Anden havde bidraget til at føre igjennem. Med de gottorpske Stridigheder kom det vel til en Ende, men det er blevet en Arvetager af den Fyrstes Politik, i hvem han havde havt en bitter Modstander, som omsider har draget Fordelen af Traktaterne 1767 og 1773 ved at erobre Slesvig og Holsten.

Norddeutschlands von dem Domherrn v. Meyer (Hamburg 1816) S. 261 ff. og Schleswig-holsteinische Provinz-Berichte for 1797, 2det Hefte. Ludvig den 18des Gemalinde Marie Louise tilbragte i sin Landflygtighed en Sommer paa Heeschenberg (Meyer anf. St.). I 1794 blev dette Sted besøgt af den senere Statsminister Frederik Moltke (Hist. Tidsskrift IV, 2, S. 18).

Tillæg.

(Se Side 92 Note 1.)

In subsidium memoriæ.

Le Roi de Prusse commença son Discours par dire: faisons la Révue des Puissances de l'Europe — Autriche. Les finances sont en mauvais Etât, à 230 Millions de Dettes, est hors d'Etât de rien entreprendre. — Reponse de S(aldern): Cela doit être vrai, puisque V. M. le dit, mais les trouppes sont bonnes — Rep(onse): Je ne crains pas les Autrichiens. Leurs Generaux sont mécontents, ils sont payés moitié papier, moitié argent, et les trouppes ainsi que les Officiers subalternes manquent de bonne Volonté et de Discipline. L'Empereur d'aujourdhui est un P^{ce} magnifique, il ne suivra pas aveuglement les Intentions de Sa Mère. Je sais de bonne part qu'il m'estime, et qu'il me sait bon gré de n'avoir pas voulu me charger de la Guarantie du Toscane. Il hait en outre les francois, et quittera à la prémière occasion l'Alliance de la Maison de Bourbon. — Saldern: je doute cependant, Sire, qu'il oubliera si facilement la Silesie et tant que V. M. séra en Possession de ce Païs, je me persuade qu'Elle aura toujours dans Lui un Ennemi caché, malgré tout le déhors impôsant — Le Roi. Les Autrichiens y penseront deux fois avant que de m'attaquer — Cela est vrai, Sire, mais ils s'y prépareront toujours et ne manqueront pas le Moment favorable, il y a cependant des Moyens, qui pourroient obliger les Autrichiens de n'y penser jamais — Et quels sont ils — C'est, Sire, d'établir de concert avec ma Souveraine Le Sistème du Nord, dont j'ai deja eu l'honneur de lui parler dans ma première Audience — Le Roi, Tout cela Mr. est trop compliqué pour moi — Saldern: Oui, Sire, si Votre M^{té} ne songe qu'au Moment présent, mais un Souverain aussi grand et aussi éclairé

pensera aussi à la Posterité — Je suis assez occupé de mon regne. Que mes Successeurs fassent autant. L'Alliance Bourbonne dont il fit la Description, ne me causera point de Jalousie et qui voudra s'allier avec eux — Saldern: Les Puissances médiocres en force, et tous les P^ces^ d'Allemagne — Le Roi sousria et dit d'un ton mocqueur en langue Allemande: kein Geld, keine Teutsche, et finit par dire: moi et la Russie nous pouvons nous mocquer de tous — Saldern: Il est vrai que ma Souveraine et Votre M^té^ sont les Puissances les plus formidables dans le Nord, cependant S. M Imp^le^ jûge important pour le Bonheur de ses Etâts de conserver soigneusement le Repos du Nord, et pour prévenir des troubles de réunir tout le Nord dans un Sistème independant des Puissances étrangères, sans faire aucun Examen de l'Etât de leurs Armées et finances — Le Roi: Tout cela n'est pas necessaire, il y a d'autres moyens pour conserver la Paix, comment voudriez Vous concilier tant des Interêts differents — Saldern: Les Interêts des P^ces^ se concilient aisement, quand il ne s'agit d'autre chose que de conserver le repos et la tranquillité, dont on jouit actuellement, mais au Moment d'une Necessité urgente toute Negociation devient plus difficille — Le Roi: Cela est vrai, Mr., pour tous ceux qui ont bésoin de mon Alliance et de celle de la Russie, car avoués pourtant que tous les autres ont bésoin de nous.

Le Roi parla très mal et avec beaucoup de Mepris de l'Angleterre, de la foiblesse du Gouvernement actuel, de l'inconstance du Ministère, de l'Orgueil insupportable et de l'Avarice de la Nation, et dit tout bas à l'oreille de Saldern: Les Anglois sont des Miserables — Se mocque de la Republique des Marchands, sur laquelle il n'y avait point de fond à faire. — Entretien sur la Pologne, dont la Russie souhaite qu'elle soit en état de remplir le vuide de la Maison d'Autriche vis à vis des Turcs. — Il demande le quomodo, dit qu'il n'en voyoit pas la Possibilité et qu'il ne souffriroit point qu'on touchat à la Constitution du Goûvernement — parle de la Nou-

velle d'un Traité de Partage de la Bavière entre l'Autriche et la France, dont le C[t] Solms vénoit de lui faire son Rapport. — Pour les Danois je comprends que Vous en pouvés faire tout ce que Vous voules, et de la Suède la même chose. Vous avés une Alliance avec la première. Mais il leur faut de l'Argent. Si vous pouvés faire agir les Anglois, pour leur en donner, Vous en tirerés parti; mais il faudra l'Ouvrage d'Hercule pour cela, car les Anglois, Mr., sont des ladres.

Pour ce qui est des Suédois il ne faut pas leur faire l'honneur de les compter parmi les Nations, ils sont trop avalis (? avilis), les gens sensés d'entre eux en conviennent. Le Roi est un benêt — Ma soeur est une causeuse, qui croit avoir de l'Esprit, femme au reste, et par conséquent legère, inconstante et changeante d'Avis à tout Moment.

Le Roi se tût, sans parler de la Saxe, sur quoi Saldern au Nom de l'Imperatrice lui recommanda le bon Voisinage — Le Roi en colère, qu'il tacha pourtant de supprimer, repondit: Les Saxons sont des méchants, qu'on me laisse faire avec eux sélon ma Convénance.

Demande sur l'Imp[ce] — finit tout court par dire: Comme je Vous crois pressé, Monsieur, Je Vous souhaite un bon Voyage — Le Rapport de Saldern n'est rien moins que favorable — les Expréssions vives n'y sont point menagées.

For Fuldstændigheds Skyld tilføjes, at Protokollen over de S. 99 ff. omhandlede Conferencer angaaende Mageskiftet er trykt i Nordalbingische Studien 6te Bind (Kiel 1861). S. 130 ff. Selve den originale Protokol findes i Udenrigsministeriets Archiv.

Til Belysning af nogle Punkter i Valdemar Atterdags Historie.

Af

C. E. F. Reinhardt.

I.

Om Tiden for Kongens Rejser til Estland og Palæstina.

Blandt de mangfoldige vanskelige og tvivlsomme Spørgsmaal, Kong Valdemar Atterdags Historie frembyder, har Spørgsmaalet om, naar han foretog den eller maaske de Rejser til Estland, der gik forud for Afhændelsen fra Danmarks Krone af dette fjerne Landskab, saavelsom om, hvor længe han i den Anledning var fraværende her fra Riget, opnaaet en vis Navnkundighed, og endnu mere gjælder dette om det hermed i en vis Forbindelse staaende Spørgsmaal om, naar han foretog den Valfart til det hellige Land, paa hvilken han blev slaaet til Ridder af Kristi Grav. Det er den skarpsindige Historieforsker Hans Gram, der først har forsøgt paa Grundlag af de Kilder, der stode til Raadighed paa hans Tid, at give en kritisk Besvarelse af begge hine Spørgsmaal[1]). Han antager, at Kong Valdemar umid-

[1]) Forbedringer til Kong Woldemar Christophersøns Historie i Vidensk. Selskabs Skrifter, ældste Række IV. S. 20 ff. og 24 ff.

delbart efter Paasken i Aaret 1345 har tiltraadt en Rejse til Estland, hvor han da opholdt sig, indtil han i den sidste Uge af Juni begav sig paa Vejen til Jerusalem, at han derfra atter er vendt tilbage til Estland, hvorfra han først paa Aaret 1346 er tagen hjem til Danmark, og at han i Løbet af Maanederne April og Maj s. A. paany har gjort en kort Rejse til Estland.

Den Bevisførelse, hvorved Gram kommer til disse Resultater, kan i Korthed gjengives saaledes. I Paaskeugen 1345 maa Kongen have været i Vejle, da han der findes at have afsluttet en Venskabspagt med sin Svoger Hertug Valdemar af Sønderjylland, hvilken Gram kjendte af Originalen i Gehejmearkivet[1]). Den paafølgende 25de April har Valdemar imidlertid allerede været i Estland, siden der haves et af ham paa hin Dag i Reval udstedt Brev, hvorved han skænker Biskoppen i Stiftet af samme Navn noget Gods. Da nu Paasken 1345 faldt den 27de Marts, har der, naar Kongen forudsættes at være rejst fra Jylland strax efter hin Fest, været Tid nok for ham til gjennem Holsten over Lybek og videre gjennem Preussen at kunne naa Estland inden 25de April. Det næste af Valdemar

---

[1]) Naar Gram saaledes lader det bekjendte i Vejle givne Brev, hvorved Hertug Valdemar for det Tilfælde, at han selv skulde dø før sin kongelige Svoger, indsætter denne til Værge for sine Børn og sit Land, være udstedt i Paaskeugen, da er dette en Misforstaaelse, som Suhm deler med ham, forsaavidt han (Historie af Danmark XIII. S. 126) sætter dets Udstedelse til 27de Marts. Det er dateret «*dominica passionis*», ɔ: 5te Søndag i Fasten, der, naar Paasken, som rigtig anført, 1345 faldt den 27de Marts, altsaa bliver den 13de s. M., under hvilken Dato det ogsaa er anført saavel i *Regesta diplomatica Danica* som i Urkundensammlung der schleswig-holstein-lauenburgischen Gesellschaft für vaterländische Geschichte II. S. 121, hvor det er aftrykt *in extenso*.

udstedte Diplom, som Gram véd af, er dateret fra Reval den 25de Juni s. A., men derefter kjender han intet af Kongen givet Brevskab før et ligeledes i Reval udstedt Brev, dateret den paafølgende 12te November. Da nu Erkebiskop Niels i sit *Chronicon episcoporum Lundensium* udtrykkelig siger, at Kong Valdemar ved Kristi Grav blev slaaet til Ridder Marie Magdalene Dag (22de Juli) 1345[1]), er der nærmest kun Spørgsmaal om, hvorvidt Valdemar virkelig i Tiden mellem 25de Juni og 22de Juli kunde fra Estland naa til Jerusalem. Dette Spørgsmaal tror Gram under Henvisning til den Tid, Andre i Middelalderen have brugt til samme Rejse, at kunne besvare bekræftende, naar Kongen forudsættes at have taget Vejen gjennem de russiske og tartariske Lande til det sorte Hav og derfra videre til Skibs — en Vej, der vilde være hurtigere end den sædvanlige over Venedig og derfra til Søs til Jaffa. Ganske vist stride Angivelserne saavel i «den lybske Krønike» (ɔ: Detmars) som i den saakaldte *Continuatio chronici Danorum et præcipue Sialandiæ ab 1308 ad 1357*[2]) imod Bispekrønikens Meddelelse, idet den første sætter Kongens Jerusalems-Rejse til 1346 og den anden til 1347. Men skjøndt Gram indrømmer hin i det Hele at være vel underrettet med Hensyn til Begivenhederne, forekaster han den dog Usikkerhed i Kronologien, ligesom han ikke anser den sjellandske Krønike for at være korrekt nok i Henseende til Begivenhedernes indbyrdes Tidsfølge eller fuldstændig

[1]) Jfr. nu *Scriptores rerum Danicarum* VI. S. 630. Stedet lyder saaledes: «*Valdemarus rex . . . ivit ad terram sanctam et factus fuit miles per ducem Ericum Saxonie in sepulcro domini in die b. Marie Magdalene sub anno domini* MCCCXLV».

[2]) Jfr. nu Detmars Chronik herausgegeben von Grautoff I. S. 263 og *Scr. rer. Dan.* VI. S. 525.

nok i sine Meddelelser til at kunne komme i Betragtning imod den lundske Erkebiskops bestemte Angivelse af Aar og Dag, der formentlig passer vel med de anførte Diplomer. Uden med Bestemthed at kunne angive Tiden for Valdemars Hjemrejse fra Estland mener Gram derimod som anført at kunne slutte, at han i Foraaret 1346 har gjort en ny ganske kort Rejse til Estland. Paasken faldt i dette Aar, bemærker han, den 16de April, og tredje Paaskedag udstedte Kongen i Kjøbenhavn et Brev, hvori han tilsagde sine pommerske Frænder, de tre Hertuger af Wolgast, frit Lejde, naarsomhelst de i hans Tjeneste maatte komme her til Riget[1]). Men allerede den 28de April, finder Gram, at Kongen fra Reval har udstedt et Brev indeholdende forskjellige Bestemmelser om Gjælds- og Panteforholdene i Wierland og Allentaken, og bemærker i saa Henseende, at der ikke er noget Uantageligt i, at man med en hurtigroende Galej kunde tilbagelægge Søvejen fra Kjøbenhavn til Reval i den korte Mellemtid mellem de nævnte to Breves Udstedelse. Han paaberaaber sig i den omhandlede Henseende endvidere tvende af Kongen ligeledes i Reval udstedte Breve, det ene dateret den 2den Maj, hvorved han til Held for sin, sin Dronnings og deres Forfædres Sjæle skænker Domkirken i Reval en Kirke i Katkull, det andet formentlig dateret den 13de s. M., hvorved han tager Reval Domkapitel under sin særlige Beskyttelse. Til Danmark maa Kongen allerede være vendt tilbage senest den 25de Maj, da man fra denne Dag har et Brev fra ham om de estlandske Anliggender udstedt i Roskilde.

Saavidt Gram, der med Hensyn til begge de omhand-

---

1) Anført efter Schwartz's Versuch einer Pomm. und Rugian. Lehn-Historie S. 378.

lede Spørgsmaal ubetinget følges af Heinze[1]). Men allerede Suhm føler sig stærkt rokket i sin Tro paa de Resultater, hvortil Gram saaledes var kommen[2]). Han er vel enig med denne i, at Rejsen til Estland er tiltraadt i Vaaren 1345, og er tilbøjelig til at antage, at Kongens Fraværelse fra Danmark har varet indtil i Maj 1346, idet han dog ikke vil benægte, at han muligen i Mellemtiden har gjort et kort Besøg i Hjemmet. Dog er det især Valfarten til Jerusalem, med Hensyn til hvilken han plages af Tvivl. Han har nemlig det forud for Gram, at han kjender et Diplom udstedt af Kong Valdemar i Reval den 25de Juli 1345, altsaa paa en Tid, da Kongen efter Grams Antagelse sandsynligvis endnu maatte være i Palæstina. Men da han finder store Vanskeligheder ved at statuere, at den 22de Juli, paa hvilken Kongen ved Kristi Grav er slaaet til Ridder, maa henføres enten til 1346 eller til 1347, bl. A. ogsaa fordi han kjender et Diplom udstedt af Valdemar i Lybek den 28de Juni sidstnævnte Aar, ender han med at erklære: «I denne store Uvished vil jeg dog holde mig til 1345», idet han da forsøger at bortforklare det Argument, der kunde hentes fra hint Brev af 25de Juli 1345 ved at gjætte paa, at det maa tilhøre 1346, og at den Afskrift, hvorfra det kjendes, har udeladt et «I» efter «V» i det med Romertal anførte Aarstal. De fleste yngre Forfattere have i den omhandlede Henseende fulgt Suhm[3]), og det er først Dahlmann, der med Hensyn til

---

[1]) Diplomatische Geschichte des dänisches Königs Waldemar III S. 83 ff.

[2]) Historie af Danmark XIII. S. 128 f., 151 f., jfr. 173.

[3]) Dette gjælder f. Ex. navnlig baade Vedel Simonsen (Udsigt over Nationalhistoriens ældste og mærkeligste Perioder II. 2det Hefte S. 153), der iøvrigt uden herfor at anføre

Valfarten til det hellige Land tror at burde erklære sig for 1347[1]), hvorefter P. A. Munch bestemt udtaler sig for samme Aar, idet han paaberaaber sig dels, at Diplomer nu vise, at Valdemar hverken 1345 eller 1346 kan have været saa længe borte fra Norden, at han i den Tid kunde have været i Jerusalem, dels det pavelige Absolutionsbrev af 11te September 1347[2]). Paa Tiden for Estlands-Rejsen indlader Dahlmann sig ikke, medens Munch uden nogen i det Enkelte gaaende Redegjørelse herfor lader Valdemar opholde sig i Estland fra Sommeren 1345 til Vaaren 1346[3]).

Da imidlertid ingen af de nysnævnte to Forfattere er gaaet udførligere ind paa Sagen, og da der nu foreligger et langt rigere Stof til en udtømmende Drøftelse af de omhandlede Spørgsmaal end enten paa Grams eller Suhms Tid, turde det vel være Umagen værd gjennem en saadan at forsøge fastslaaet en Besvarelse, der forhaabenlig vil fjerne de væsenligste Tvivl, men rigtignok komme til saa godt som fuldstændig at omstyrte de Resultater, hvortil den førstnævnte skarpsindige Forsker paa Grundlag af det ham foreliggende Materiale maatte komme.

For Tiden kjende vi Diplomer, der i Formen fremtræde som udstedte af Kong Valdemar i Reval, af følgende Datoer: den 7de Januar, 2den Februar, 3dje og 25de April, 25de Juni, 25de Juli og 29de September 1345 samt 3dje, 21de og 25de Januar, 24de Februar, 2den og 24de

---

nogen Hjemmel, lader Kongen umiddelbart fra Jerusalems-Rejsen vende tilbage, ikke til Estland, men til Danmark, og L. N. Helveg (Den danske Kirkes Historie til Reformationen II. S. 125).

1) Geschichte von Dänemark I. S. 495.

2) Det norske Folks Historie, 2den Hovedafdeling I. S. 461 Note 4. Om Brevet af 11te Septbr. 1347 Nærmere nedenfor.

3) Sammesteds S. 457, jfr. Tidstavlen S. 941.

Maj 1346[1]). Hvad der nu giver enhver Slutning fra disse Diplomer med Hensyn til Spørgsmaalet om, hvor Valdemar Atterdag til en vis given Tid i de nævnte to Aar opholdt sig, en særegen Vanskelighed, er den Omstændighed, at Kongen ved et i Aalborg den 1ste Avgust 1344 udstedt Brev meddelte Ridder Stig Andersen Ret til at lade sig forfærdige et kongeligt Signet og gjorde ham til sit *alter ego* i Estland[2]). Det er nu vel saa, at af samtlige under de ovennævnte Datoer udfærdigede Diplomer er der kun ét, nemlig et Brev af 24de Februar 1346, hvorved Kongen stadfæster *rectores ecclesiarum* i Stiftet Reval i Nydelsen af Naadensaaret m. v., der siger sig at være «*factum per dominum Stigotum Andersson militem*», og ét, Brevet af 24de Maj 1346, hvorved Klosteret i Padis forlenes med nogle til Kronen hjemfaldne Godser, hvori Kongen indføres sigende: «*per nobilem virum dominum Stygotum Andersson . . . fecimus ista*», medens samtlige de øvrige ere udfærdigede

---

[1]) Samtlige Diplomer aftrykte i F. G. Bunges Liv-, Esth- und Kurländisches Urkundenbuch II. S. 375, 378 f., 379 f., 380 f., 382, 383 ff., 387 ff., 390 f., 391 f., 396 f., 402 f. og III. S. 147 f., 150 f. Derimod har B. ikke det af Gram omtalte Brev af 12te November 1345. Iøvrigt bemærkes, at de to Breve, der ere aftrykte hos B. II. S. 390 f. og III. S. 147 f., her fejlagtig ere henførte til henholdsvis 2den og 20de Januar 1346; de ere daterede, det første *octava b. Johannis apostoli et evangelistæ*, det andet *die conversionis apostoli Pauli*, og maa altsaa som i Texten henføres til 3dje og 25de Januar.

[2]) Bunge a. St. II. S. 373. Kongen bestemmer i Brevet, «*quod præsentium exhibitori, nobili militi domino Stigoto Andersson, dilecto nostro capitaneo Estoniæ, pro diversis causis nostris et negotiis in Estonia expediendis, unum sigillum nostro nomine de novo fabricandi et ipso sigillo pro utilitate nostra et commodo rite utendi plenam et liberam concedimus facultatem, volentes, quicquid idem dominus Stigotus juste et rationabiliter sub dicto sigillo nostro scribi fecerit, plenarie confirmare et omnino ratum conservare*».

«*teste domino Stigoto Andersson milite*». Men da Kong Valdemar ifølge uforkastelige Diplomer den 7de Januar 1345 var i Roskilde og den paafølgende 6te Marts i Viborg[1]), og der tillige er overvejende Sandsynlighed for, at Kongen selv var tilstede i Vejle ved Udfærdigelsen af Hertug Valdemars ovenomtalte Brev af 13de Marts s. A., saa maa i alt Fald de i Reval i Valdemar Atterdags Navn givne Diplomer af 7de Januar og 2den Februar være udstedte af Stig Andersøn *ad mandatum* og ikke af Kongen selv. For at antage, at denne sidste derimod umiddelbart har givet de paafølgende Breve af 3dje og 25de April, 25de Juni samt 25de Juli 1345, er vel intet andet Diplom til Hinder; men der er dog Omstændigheder tilstede, som vække en ikke ringe Formodning for, at ogsaa disse ikkun ere udstedte i Valdemars Navn af hans Statholder i Estland, og at han selv først engang hen i September Maaned er ankommen til dette Land. Af 29de September haves nemlig en af Kong Valdemar meddelt Stadfæstelse paa Staden Revals Privilegier, der er aldeles ligelydende med et tilsvarende Aktstykke af 7de Januar s. A. og altsaa maa opfattes som en af Kongen personlig udfærdiget Konfirmation paa det allerede tidligere af Statholderen paa hans Vegne givne Brev. Men havde Valdemar allerede været tilstede i Estland lige siden Vaaren, hvorfor skulde han da først hen paa Høsten have meddelt denne Konfirmation? Hertil kommer, at der haves en den 26de September 1345 dateret Vidisse, udstedt af det revalske Domkapitel m. Fl. paa Kong Valdemars før omtalte Brev til Stig Andersøn af 1ste Avgust Aaret forud[2]), og dette peger ogsaa hen

[1]) Suhm a. St. XIII. S. 123 og 125.
[2]) Bunge a. St. II. S. 386 f.

paa, at Kongen da enten nys var ankommen eller i alt Fald var ventet til Estland, og at Ridder Stig derfor vilde sikre sig Beviset for at have havt Hjemmel til de af ham i Mellemtiden trufne Foranstaltninger. De russiske Østersøprovindsers Historieskriver A. v. Richter betragter det ogsaa uden videre som værende *in confesso*, at Valdemar Atterdag først i September 1345 er kommen til Estland[1]), og i Henhold til det Anførte maa vi erklære os for samme Anskuelse, idet Tiden for Kongens Ankomst didhen ikke lader sig bestemme nøjagtigere, end at den maa være falden kort før Mikkelsdag. Naar den nysnævnte Forfatter imidlertid antager, at Kongens Ophold i Estland har varet uafbrudt til næste Maj, da har han i saa Henseende aabenbart Uret. Thi ifølge det ovenfor omtalte af Gram anførte Brev til Hertugerne af Wolgast var Kongen den 18de April 1346 i Kjøbenhavn, og da Diplomet af 24de Februar s. A. som anført udtrykkelig angiver sig at være «*factum per*» Stig Andersøn, er det sandsynligt, at Kongen allerede forinden maa have begivet sig hjem.

Men ogsaa Gram turde vistnok have Uret, naar han lader Kongen strax efter 18de April 1346 paany tiltræde en Rejse til Estland. Af de tre Diplomer, hvorpaa han støtter denne Antagelse, har allerede Suhm[2]) paavist, at det, Gram vil have dateret den 13de Maj *(octava Johannis ante portam Latinam)*, i Virkeligheden er udstedt 3dje Januar *(octava beati Johannis apostoli et evangelistæ)*. Af de tilbageblivende to er det ene det ovenomtalte Brev eller Forordning om Gjældsforholdene i Wierland og Allentaken, som Gram henfører til 28de, men som rettelig maa dateres 27de

---

[1]) Geschichte der deutschen Ostseeprovinzen I. S. 216.
[2]) A. St. XIII. S. 146.

April 1346[1]). Da dette imidlertid er udstedt af Stig Andersen med 17 af Kongens Raader i Estland samt Borgmestre og Raad i Reval og klausuleret paa at skulle forelægges Kongen til Stadfæstelse, beviser det Intet i den omhandlede Henseende, og dets Indhold synes tilmed at være af en saa lidet presserende Natur, at det, hvis det paa den Tid havde kunne ventes, at Kongen kort efter vilde komme til Estland, vilde være besynderligt, at man ikke kunde have oppebiet Udfærdigelsen indtil hans Ankomst. Tilbage bliver saaledes kun Gavebrevet til Reval Domkirke af 2den Maj, der den 25de s. M. fulgtes af et lignende fra Roskilde udstedt Diplom. Brevet af 2den Maj er nu visselig som motiveret ved Hensynet til Valdemars, hans Dronnings og Forfædres Sjælefred af en saa personlig Natur, at dets Udstedelse umiddelbart af Kongen selv vanskelig lader sig bortforklare. Men det forekommer os dog, at et Henblik til Forholdene her i Riget, som de stillede sig i Vaaren 1346, gjør det endnu vanskeligere at antage, at Kongen dengang skulde have kunnet foretage om end kun en Skynderejse til det fjerne Estland. Hvorledes saa det nemlig til hin Tid ud her hjemme? I Januar var Drosten Klavs Limbek sat over til Lolland med en Hær for at angribe de faste Pladser, som Holstenerne der sade inde med, og fra den nærmest paafølgende Tid høre vi om, at Korsør og Pedersborg Slotte paa Sjelland falde i de Danskes Hænder, og om, at Kongen endelig bereder sig paa at angribe Sjellands vigtigste Fæstning Vordingborg[2]) — kort Alt synes

[1]) Det er nemlig dateret *quinta feria post dominicam quasimodogeniti*, der, da Paasken 1346 som anført faldt paa den 16de April, maa blive den 27de s. M., under hvilken Dag det ogsaa findes hos Bunge a. St. II. S. 398 ff.

[2]) *Scr. rer. Dan.* VI. S. 525, Huitfelds Danmarckis Rigis Krønicke, Fol.-Udg. I. S. 492, jfr. Detmar I. S. 259.

at tyde hen paa, at det er Meningen at gjøre den yderste Kraftanstrængelse for at udrive Sjelland og omliggende Øer af Holstenernes Vold. Ligeoverfor Forhold, der i saa høj Grad maatte lægge Beslag paa Kongens personlige Nærværelse i Hjemmet, driste vi os ikke til paa Grundlag af hint ene Diplom at antage, at Valdemar Atterdag i Vaaren 1346 har været i Estland, og vil man maaske i Betragtning af dets personlige Karakter ikke kunne bortforklare det Argument, som derfra kunde hentes for Kongens Nærværelse sammesteds, ved Hjælp af den almindelige Bemyndigelse, Stig Andersøn havde faaet til at handle i Kongens Navn, saa er der i alt Fald ikke nogen Umulighed for, at Statholderen kan have været særlig bemyndiget til dets Udfærdigelse.

Vi komme dernæst til Spørgsmaalet om Tiden for Valdemar Atterdags Jorsalafart. Hvad der for Gram var af afgjørende Betydning til at sætte denne til 1345, er, som ovenfor bemærket, Stedet i Erkebiskop Niels's *Chron. episc. Lund.*, hvor det udtrykkelig siges, at Kongen ved Kristi Grav blev slaaet til Ridder Maria Magdalene Dag hint Aar. Til samme Aar henføres Valfarten desuden ogsaa i den Krønike, der ender med 1389[1]) — men som rigtignok strax viser sig mindre paalidelig med Hensyn til det paagjældende Tidsafsnits Kronologi, forsaavidt som den i umiddelbar Forbindelse hermed sætter ogsaa Estlands Salg til 1345 — saavelsom af de yngre Annalister Petrus Olai og Cornelius Hamsfort[2]). Det er nu vel et meget vægtigt Datum til Fordel for Valdemars Samtidige Erkebiskop Niels's Beretning, at han anfører en bestemt Dag for Besøget ved den hellige

[1]) *Scr. rer. Dan.* VI. S. 532.
[2]) Smstds. I. S. 134 og 305.

Grav, der tilmed var en Begivenhed, som netop efter hans Stilling særlig maatte interessere ham. Hertil kommer, at Kongen utvivlsomt paa den anførte Dag hverken i 1346 eller 1347 kan have været i Jerusalem. Den 1ste April 1347 fødte Dronning Helvig ham nemlig en Datter, som altsaa maa være undfangen omkring 1ste Juli Aaret forud, og den 28de Juni 1347 var Valdemar, som allerede ovenfor antydet, i Lybek, hvorfra hans Krigsfolk 14 Dage efter vare i Færd med at herje paa de holstenske Enemærker[1]). Paa den anden Side kan der ikke fra det i Reval den 25de Juli 1345 udstedte Diplom hentes noget Argument mod Erkebiskop Niels's Paastand, da det, som tidligere godtgjort, maa være udfærdiget ikke af Kongen selv, men af Stig Andersøn i hans Navn. Ikke desto mindre tro vi, at man maa komme til det Resultat, at hin Paastand er aldeles uholdbar. Det bemærkes i saa Henseende for det Første, at den lundske Bispekrønike i det Hele ingenlunde altid er paalidelig i sine Angivelser, idet den f. Ex. i samme Aandedræt, som den henfører Kong Valdemars Besøg ved den hellige Grav til 22de Juli 1345, begaar den store Fejl at lade ham tilbringe Vinteren 1344—45 i Preussen. Det taler derhos stærkt imod Rigtigheden af dens her omhandlede Meddelelse, at Hertug Erik den Yngre af Sachsen, der efter de fleste Beretninger var Kongens Ledsager paa Valfarten, og af hvis Haand han modtog Ridderslaget, den 13de Juni 1345 sluttede en Overenskomst med Lybek angaaende en fælles Operation, de havde aftalt mod Slottet Lassahn i Lauenborg[2]), og altsaa var sysselsat med Sager, der vanskelig synes at have gjort ham det muligt en 5—6 Uger senere

---

[1]) Lübeckisches Urkundenbuch II. S. 820.
[2]) Sammesteds II. S. 775 f.

at være ved den hellige Grav. Hertil kommer, at flere ligesaa samtidige og nok saa troværdige Kilder henføre Valfarten til 1347. Dette gjælder ikke alene de soranske Annaler[1]), men baade den korte Krønike, der ender med 1347[2]) og — hvad der for os er det egenlig Afgjørende — den saakaldte sjellandske Krønike, der med Hensyn til den her omspurgte Tid er den ulige paalideligste af alle indenlandske Annaler, og hvis Angivelse derfor ikke lader sig affærdige saa let, som Gram her har troet at kunne gjøre det. Den fortæller Aar for Aar Begivenhederne i kronologisk Orden, saaledes at hvad der i et enkelt Aar tilhører dettes første Maaneder, ogsaa meddeles først o. s. fr. Hvad nu Aaret 1347 angaar, lader den først Kong Valdemar drage til Jylland og derfra til Tydskland, hvorhen han skriftlig opfordrede flere af sine Mænd til at følge efter. Derefter, hedder det, gjæstede Kongen af Fromhed til Hest i Selskab med flere Adelsmænd det hellige Land, og, selv slaaet til Ridder ved Kristi Grav, slog han ogsaa flere af sine Mænd til Riddere — og først derpaa berettes, at Dronning Helvig Paaskedag fødte Valdemar Datteren Ingeborg. Følger man Krøniken, bliver det saaledes nødvendigt at forkaste Erkebiskop Niels's Opgivelse ikke alene af Aaret, men ogsaa af Dagen, da Kong Valdemar ved den hellige Grav modtog Ridderslaget — og at man ikke har havt Mod dertil, turde være en af de Grunde, der væsenligst har bidraget til den Forvirring, som hidtil har hersket med Hensyn til Spørgsmaalet — thi Valfarten henlægger Krøniken aabenbart til Vaaren, og dette passer fortræffelig ind i Følgen af de Diplomer, vi have af Valdemar fra 1347. Den 13de Februar kvitterer han i

---

[1]) *Scr. rer. Dan.* V. S. 458.
[2]) Sammesteds VI. S. 254.

Marienburg for en Del af Kjøbesummen for Estland, den 26de s. M. kvitterer ikke han, men Ridder Friedrich von Lochen paa hans Vegne sammesteds for en anden Del af samme Kjøbesum, og derefter kjende vi intet Diplom af Valdemar, førend vi den 24de Juni gjenfinde ham i Kjøbenhavn, hvorfra han tilskriver Paven om Estlands Salg[1]). Men til Alt, hvad der saaledes taler for 1347, kommer endnu et meget vægtigt Datum. En Valfart til det hellige Land forudsatte i hine Tider Indhentelsen af pavelig Tilladelse, og da Kong Valdemar havde undladt Iagttagelsen af denne Formalitet, inden han begav sig paa Vejen, var det nødvendigt for ham senere at søge Paven om Dispensation for sin Forsømmelse for ikke at ifalde Bans Straf. Denne Dispensation, der ikke var vanskelig at opnaa, naar kun den sædvanlige Kjendelse for Udfærdigelsen betaltes til det pavelige Skatkammer, bevilgedes ved et Pavebrev til Roskilde Biskop af 11te September 1347[2]). Skulde nu Kongen virkelig have foretaget sin Valfart allerede i Sommeren 1345, vilde det dog være højst besynderligt, at Dispensation først meddeltes hele to Aar senere, medens Pavebrevets Datum, naar man gaar ud fra, at Rejsen foretoges i Tiden fra medio Februar til medio Juni 1347, passer helt vel ind i alt det Øvrige, idet Kongen da formodenlig strax efter sin Hjemkomst og samtidig med Brevet om Estlands Salg har indgivet sin Ansøgning til Paven.

Vi tro., at der efter alt det Anførte ikke kan blive synderlig Tvivl tilbage om, at Valdemar Atterdags Jorsalafart i Virkeligheden er foregaaet i den første Halvdel af 1347. Skulle vi til Slutning opstille en Gisning med Hensyn

[1]) Samtlige tre Breve hos Bunge a. St. II. S. 424, 425 og 430 f.
[2]) Ny kirkehistoriske Samlinger VI. S. 566 ff.

til Dagen, da Kongen modtog Ridderslaget ved den hellige Grav — en Gisning, der tilmed forsaavidt nogenlunde kunde redde den erkebiskoppelige Krønikeskrivers Paalidelighed — da ligger det meget nær at gjætte paa Marie Magdalene Omvendelsesdag eller 1ste April, saaledes at da enten Bispekrønikens Forfatter har husket fejl af de to Dage eller Ordet «*conversionis*» er udfaldet ved Afskrivningen. Vil man nu hertil indvende, at det, naar Rejsen virkelig er foretagen i 1347, da 1ste April var Paaskedag, havde været naturligere at anføre Dagen med den sidste Betegnelse, saa svare vi, at Sagen jo netop er, at Erkebispen har taget fejl af Aaret. Og under alle Omstændigheder lader det sig ikke nægte, at første Paaskedag netop synes at have været særlig heldig valgt til Udøvelsen af den højtidelige Ceremoni, Indvielsen til Ridder af Kristi hellige Grav, saalidt som, at 1ste April som Dagen for Kong Valdemars Tilstedeværelse ved Endemaalet for sin Rejse passer særdeles vel ind i de to eneste Terminer, vi have til at slutte Noget om dens Tiltrædelse og Tilendebringelse, nemlig 13de Februar og 24 Juni.

II.

Om Slaget ved Gamborg.

Som bekjendt har det hidtil uimodsagt været antaget, at det Slag, i hvilket Kong Valdemar Atterdag kort efter Mortensdag 1357 fuldstændig besejrede Holstenerne og de med disse forbundne oprørske Nørrejyder, blev leveret ved Slottet Gamborg, hvoraf Voldstedet endnu paavises i Sognet af samme Navn ved en Vig af Lillebelt en Milsvej sydost for Middelfart. Hjemmelen for denne Antagelse er Huitfeld; men uagtet «Slaget ved Gamborg» saaledes har henved 300 Aars Hævd, turde en nærmere Undersøgelse vise, at Slaget hverken har staaet eller kunnet staa ved hint Slot.

Som Udgangspunkt for Undersøgelsen skulle vi Ord til andet hidsætte Huitfelds Beretning om den paagjældende Begivenhed. Efterat der i Korthed er gjort Rede for den formentlige Anledning til Udbruddet af Fejden med de holstenske Grever samt fortalt, at Adelen i Nørrejylland rejste sig mod Valdemar Atterdag, indgik Forbund med Greverne og indtog Randers Slot, som Kongen havde betroet Peder Lavridssøn, hedder det: «Siden indfalt de Juder med Greffuernis Anhang udi Fyen, forjagede aff Othense Kongens Besætning og paalagde Byen en Skat. De belagde ocsaa Gamborg med al Magt. Kongen, der hand det hørte, bleff hand vred, lod siden Peder Lauritzssøn fange med hans Broder Hans oc Her Jacob Oluffssøn med hans Broder Oluff samt fleere, huilcke hand haffde mistenckt. Men de Mistenckte finge Forloffuere oc maatte loffue hannem en Summa Penninge. De fire lod hand forvare i Fengsel, deris Gods lod han annamme under Kronen, oc deris Læn fick hand andre. St. Mortensdag seyglede hand offuer til Fyen at hjelpe de belagde aff Greffue Claus paa Gamborg (Holster Krønicke kalder det Bambjerg), Oc det første, hand bleff Fienderne vâr, slog hand en heel hob aff hans til Riddere, oc siden drog hand imod Fienderne til Hest oc til Fod oc forjagede al deris Hob: huor mange fornemme Mænd bleffue slagne oc mange anseelige Holster fangne foruden Landfolck, som haffde tient de Holster. Vdi dette Slag bleff Greff Claus slagen af Hesten: en Dansk Karl fick hannem fangen. Greffuen fick Haanden fra sig til hannem oc ofuerantvordet hannem sit Skiold, Vaaben og Verie oc myste der sit ene Øye. Men der kom en Holster, som hannem kiende, han flyde hannem i sit Behold derfra. Der bleff oc død paa Platzsen samme tid Greffue Hans, Greffue Henrich oc Clausis Broder, oc 200 Holster. Slottet bleff med det samme

undsæt, forstyrret oc ødelagt. Voldstedet findes endnu siunligen. Den tid, Slaget vaar offuerstanden, lod hand randsage Voldstedet og deelte Byttet. Da kom den frem, som haffde Greff Clausis Skiold, Vaaben oc Verge. Kongen spurde, huor Fangen vaar, som eiede disse Vaaben oc Verge (huilcke Kongen oc mange fleere vel kiende), oc sagde, han skulde beholdt den Fugl. Der effter drog hand udi Greffuernis Land, huor han brende, røffuet oc Brandskattet Undersaatterne, oc med Byttet drog hand igjen til Sjeland. Men paa den tid formerckte hand Benedicts von Alefelds Hustru at være død, huilcken der haffde Hintzgaffuel, oc mange Holster at være forsamlede hos Kircken til hendis Begraffuelse. Dennem kom hand uforvarendes ofuer hos Kircken, fangede oc bortførde en heel hob af den fornemste Adel, som boede udi Fyen»[1]).

Som det fremgaar af det Anførte, har Huitfeld selv, idet han henlagde Begivenheden til Gamborg, følt Trang til at berøre, at i alt Fald en af hans Kilder giver Stedet et andet Navn. Men gaa vi nærmere ind paa Spørgsmaalet om, hvad der er Kilderne til hans Beretning, vil det ses, at ikke én af disse har Navnet Gamborg som Begivenhedens Skueplads. Hans Hovedkilde er aabenbart den ovennævnte sjellandske Krønike, der tidligere kun forelaa trykt netop indtil det Tidspunkt, hvor Krigsbegivenhederne i Efteraaret 1357 omtales, og hvis Fortsættelse indtil Aaret 1363 først blev Almenheden tilgængelig, da Lappenberg fandt den i et Haandskrift i Hamborg og derefter for omtrent 40 Aar siden udgav den i Trykken[2]). Til Sammenligning hidsætte vi i

[1]) Danmarckis Rigis Krønicke, Fol.-Udg. I. S. 513 f.

[2]) I A. L. J. Michelsens og J. Asmussens Archiv für Staats, und Kirchengeschichte der Herzogthümer Schleswig-Holstein und Lauenburg II. S. 214 ff.

Oversættelse det paagjældende Brudstykke af den nævnte Krønike. «Siden faldt de (ɔ: Holstenerne og de oprørske Jyder) ind i Fyn, fordrev den kongelige Besætning fra Odense og gjorde sig Byen selv skatskyldig. Og derefter belejrede de af al Magt Slottet Brobjerg *(in manu forti castrum Brobierg circumvallarunt)*. Da Kongen hørte dette, blev han vred. Hr. Peder Lavridssøn tilligemed hans Broder lod han lægge i Lænker og fængslede desuden nogle Andre, som han havde mistænkte. Efterat der imidlertid var stillet saavel personlig Borgen som Sikkerhed i Penge, tog han de sidste igjen til Naade; men de fire *(sic!)* Førstnævnte beholdt han under Bevogtning, inddrog deres Godser og uddelte deres Len til Andre. Mortensdag satte Kongen over til Fyn for at befri de Belejrede. Først slog han i Fjendernes Paasyn Flere til Riddere, og derefter angreb han dem med Ryttere og Fodfolk og adspredte hele deres Hær. Mange af dem faldt, mange af Holstens Mægtige saavelsom af Landets egne Sønner paa Fjendens Side bleve fangne. Ogsaa tvende Grever skulle være blevne saarede og fangne. I Kjær og Krat omkom de Fleste *(plurimi periclitati)*. Efterat Fjenderne saaledes vare blevne tagne til Fange, slagne paa Flugt og tilintetgjorte, vendte Kongen sig til Byttet, og efter dettes Deling faldt han ind i de Landsdele, som laa under Grevernes Herredømme, herjede dem og tugtede dem med Pengebøder og Brand. Umiddelbart derefter vendte han som Sejrherre med det tagne Bytte og et stort Antal af sine Mænd tilbage til Sjelland.»

Foruden denne Kilde maa Huitfeld have benyttet en Beretning i det iøvrigt som oftest yderst upaalidelige saakaldte *Chronicon Holtzatiæ auctore presbytero Bremensi*, og det maa være hertil, han sigter ved «Holster Krønicke». Stedet her lyder i Oversættelse saaledes:

»Ligeledes angreb Kong Valdemar Grev Klavs paa samme Ø Fyn foran Voburgh, hvor Grev Klavs havde slaaet Lejr paa Højen Manbergh og hver Dag med sine Mænd ventede Kongen. Og en Dag, da fornævnte Benedicts (ɔ: B. Alefelds) afdøde Hustru blev begravet og næsten alle Holstenerne vare ilede til Jordefærden, indfandt Kongen, der havde faaet Nys herom, sig med sin Hær, angreb Grev Klavs paa fornævnte Høj Manbergh, tilkæmpede sig Sejr og nedlagde og fangede mange af Holstenerne. Grev Klavs, der i Slaget havde faaet det ene Øje udstukket, blev tilmed selv gjort til Fange af en Stridsmand paa dansk Side. Efter at have berøvet Grev Klavs hans Rustning og taget Løfte af ham om at vende tilbage, gav den, der havde besejret og fanget ham, Greven Lov til at gaa, hvorhen han vilde. Denne, der traf paa en Bekjendt af sig *(reperiens notum sibi)*, slap saaledes saaret tilbage fra Valpladsen til Sine. Om Aftenen eller næste Dag, da Kongen efter vunden Sejr vilde vide, hvorledes det var gaaet i Slaget, hvad der var gjort til Bytte og hvem til Fange, indfandt der sig En med Grev Klavs's Værge, Skjold og Harnisk. Da Kongen saa Skjoldemærket, spurgte han, hvor den var bleven af, der havde baaret denne Rustning, og hvad han hed. Svaret lød: Klavs Holstener fra Rendsborg kaldte han sig. Han gav sig det rette Navn, bemærkede Kongen; men dersom du havde holdt ham fast, havde du været sikrere paa ham. Det sagdes nemlig at være Skik og Brug, at Fyrster, naar de toges til Fange i Felten, selv om de havde lovet at indfinde sig igjen, ikke vare forpligtede hertil, naar de ikke bevogtedes omhyggelig«[1]).

---

[1]) *Chronicon Holtzatiæ auct. presb. Brem. ed.* J. M. Lappenberg S. 89 f.

En tredje Kilde, som Huitfeld synes at have kjendt, er endelig enten Detmar eller — hvad der turde være troligere — Corner, der med Hensyn til den her omspurgte Begivenhed som saa ofte ellers ikkun har udskrevet hin. Detmar omtaler Slaget saaledes: «I Vinteren samme Aar havde Grev Klavs af Holsten belejret Slottet Braberch i Fyn; derudenfor laa 200 Holstenere. Kong Valdemar af Danmark vilde undsætte Slottet og drog did med vel 1200 Væbnere (wepener). Der angreb de Holstenerne og slog mange af dem ihjel. Tilsidst bleve de alle gjorte til Fanger undtagen Herrerne (ↄ: Fyrsterne), som slap derfra[1]).

Flere end disse Kilder turde der neppe have foreligget Huitfeld[2]). Den Omstændighed, at han anfører Navnene

---

[1]) Detmars Chronik herausgegeben von Grautoff I. S. 284. Iøvrigt bemærkes, at Detmar (og efter ham Corner i Eccards *Corpus historicum medii ævi* II. S. 1104) henfører Begivenheden til 1362; men denne Angivelse kan aabenbart ikke komme i Betragtning ligeoverfor den samtidige og velunderrettede sjellandske Krønike, der fortæller Begivenheden under 1357, og hører til de Synder mod Kronologien, der hos den ellers saa paalidelige Detmar ikke ere saa sjeldne især med Hensyn til Tiden nærmest efter 1350, da den officielle lybske Krønike slipper ham. Angivelsen af det gjensidige Styrkeforhold paa Grevens og Kongens Side hører vistnok ogsaa til det Slags Ting, der ere meget lidet at stole paa, da man i Holsten, hvorfra D. selvfølgelig har sin Kundskab, vistnok har gjort Alt for at besmykke og undskylde sit Nederlag. Den sjellandske Krønike siger jo udtrykkelig, at Belejringen skete «*in manu forti*», og det maa jo desuden efter dens Beretning antages, at Belejringshæren ikke alene bestod af Holstenere, men ogsaa af en Del af de oprørske Jyder.

[2]) Jeg tager her Ordet Kilde i strængere Forstand; thi der er selvfølgelig ingen Tvivl om, at Huitfeld har kjendt og benyttet Alb. Krantz. Denne, der ellers i det Hele følger *Presb. Brem.*, men her overvejende synes at have lagt Detmars eller Corners Beretning til Grund, berører i sin *Saxonia lib.* IX. *cap.* 31 kortelig det omhandlede Slag saaledes: «Paa denne Tid belejrede Grev Klavs af Holsten, der hidtil havde havt Fyn til Pant af Danmarks Konge, med 200 Mand en derværende Borg Bramberg, som havde

paa Peder Lavridssøns Broder og de to andre Adelsmænd, der med Hr. Peder maatte bøde saa haardt for Randers Slots Fald, medens disse ikke findes nævnte i den af Lappenberg udgivne Fortsættelse af den sjellandske Krønike, maa simpelthen forklares derved, at de ere udfaldne i det af Lappenberg benyttede Haandskrift[1]), men have været medtagne i det, Huitfeld har havt for sig. Beretningen om Grev Hans's Fald i Kampen er vistnok kun en supplerende, men som vi senere skulle se, uheldig Gisning til Forklaring af Krønikens Meddelelse om, at tvende Grever skulle være blevne saarede i Slaget, og Opgivelsen af Tallet paa de faldne Holstenere til 200, turde endelig kun være et Forsøg

---

vægret sig ved at efterkomme hans Befalinger. Kongen kom over ham og adspredte lettelig en saa ringe Hob, fældede Nogle og tog Mange til Fange. Grev Klavs undslap med Nød og neppe tilligemed nogle faa Andre og mistede der et Øje» — og saa følger Beretningen om, hvorledes han i Henhold til et i Farens Stund gjort Løfte grundede Ahrensboeck Kloster i Holsten. Noget kortere og med lidt Variation i Enkelthederne fortælles Begivenheden i samme Forfatters *Historia regnorum aquilonarium* under Afsnittet *Dania lib.* VII. *cap.* 38.

¹) At der har været et Hul i dette, fremgaar ligefrem af Ordene (S. 214) »*quatuor primis custoditis*« o. s. v., uagtet der i det Foregaaende kun er nævnt to. Netop den Omstændighed, at dette Hul er udfyldt hos Huitfeld, turde bestyrke den af Suhm (Hist. af Danm. XIII. S. 339 f.) opstillede Gisning om, at det Haandskrift af den sjellandske Krønike, som H. har benyttet, er den af Svaning tagne, paa sine Steder noget forkortede Afskrift, som findes paa Universitets-Bibliotheket blandt Rostgaards Manuskripter (nu Nr. 42. 4to). Her lyder nemlig det paagjældende Sted saaledes: »*Quod rex audiens iratus Petrum Laurenssen cum suo fr*[*atr*]*e Johanne et dom*[*inum*] *Jacobum Oluffsen cum suo fr*[*atr*]*e Olao vinculavit et plures alios militares*«. For Fuldstændigheds Skyld skal det iøvrigt ikke lades ubemærket, at ihvorvel Suhm har fuldkommen Ret, naar han om Svanings Afskrift siger, at »Haanden er meget vanskelig at læse«, saa hedder det dog ogsaa her S. 73 meget tydelig: »*in manu forti castrum Brobierg circumvallant*«.

paa at give Detmars og Corners Anførelse af dette Tal en rimeligere Udtydning, end det hos dem har faaet.

Ingen af Huitfelds Kilder nævner altsaa Gamborg som det Sted, hvor det omhandlede Slag skal være holdt. Fortsættelsen af den sjellandske Krønike har Brobjerg, Detmar og Corner Braberg, den holstenske Krønike endelig Voburg og Manberg, hvilket sidste Navn maa være det, Huitfeld i det ham foreliggende Haandskrift har læst Bamberg. Det staar saaledes fast, at Huitfeld kun ad Gjætningens Vej kan være kommen til Navnet Gamborg. Men har han da ikke maaske gjættet rigtig? er det ikke sandsynligt, at Navnene Brobjerg, Braberg og Manberg til Hobe betegne det allerede i Huitfelds Tid forsvundne Gamborg Slot? Disse Spørgsmaal maa ubetinget besvares med Nej. Den sjellandske Krønike, hvis ukjendte Forfatter aabenbart har berettet om selvoplevede Begivenheder, der tilmed have ligget meget nær ved Nedskrivelsens Øjeblik[1]), og gjør det med en Fuldstændighed og Paalidelighed, der paa flere Punkter ad anden Vej kan kontrolleres, lader Kongens Fjender belejre det Slot eller den Fæstning *(castrum)*, udenfor hvilken Slaget leveres, og dette selv være fremkaldt ved Kongens Forsøg paa at undsætte de Belejrede — en Opfattelse af Forholdet, hvori den noget yngre Detmar er fuldstændig enig. Men allerede heraf følger, at Slottet ikke kan have været Gamborg. Dette laa jo nemlig som anført helt ovre ved Bredden af Lillebelt i Vends Herred. Men ifølge Forliget paa Nebbegaard af 22de Juli 1348, hvorefter de holstenske Grever Henrik og Klavs overdroge Kong Valdemar den østlige Halvdel af Fyn,

---

[1]) Jfr. f. Ex. S. 217 hos Lappenberg, hvor Annalisten ved at omtale Forliget mellem Kong Valdemar og Hertuginde Ricardis bruger Udtrykket *»guerra durante, quæ ad præsens instat.«*

vedbleve netop Slottene Hindsgavl med Vends og Baag samt Ørkel med Sunds og Salling Herreder at være i Grevernes Besiddelse som Pant for 21,000 Mark Sølv[1]). Den Bestemmelse i Forliget, der aabnede Kongen Udsigt til paa visse Betingelser aarlig at faa afskrevet 1500 Mark paa Pantegjælden, havde han allerede inden Afslutningen af Fredstraktaten ved Vindingaa den 26de Juli 1353 udtrykkelig givet Afkald paa[2]). Og at det ikke senere var lykkedes ham at faa Hindsgavl med dets Underliggende indløst, fremgaar tilstrækkelig af den sjellandske Krønikes af Huitfeld selv efterfortalte Beretning om Valdemars frugtésløse Angreb derpaa efter Erobringen af Langeland i Foraaret 1358[3]). Men var Vends Herred saaledes endnu 1357 i de holstenske Grevers Værge, hvorledes skulde de da komme i den Nødvendighed at belejre en netop i dette Herred liggende fast Plads? Thi at den ikke i Forvejen kunde være erobret af Kongen, saaledes at det for Greverne gjaldt om en Gjenerobring, fremgaar deraf, at det maa have været dem og deres Forbundsfæller, der begyndte Krigen[4]). Hertil kom-

---

[1]) Urkunden-Sammlung der schleswig-holstein-lauenburgischen Gesellschaft o. s. v. II. S. 212 ff., sammenholdt med Huitfeld I. S. 496 ff.

[2]) Se Forliget ved Vindingaa i C. L. E. Stemanns Geschichte des öffentlichen und Privatrechts des Herzogthum Schleswigs III. S. 16 ff., hvorefter alle gamle Breve mellem Kongen og Greverne blive ved Magt »ane vmme phyne, dar wy (ɔ: Kong Valdemar) in nige breue vppe gheuen hebben.«

[3]) Lappenberg S. 216, jfr. Huitfeld S. 514.

[4]) At nemlig Fortællingen hos *Presb. Brem.* (Lappenbergs Udg. S. 75), jfr. Krantz's *Saxonia lib.* IX *cap.* 32, om Henneke Limbeks Svende, der som Landevejsrøvere bleve halshugne i Kiel, og om de Følger, denne Henrettelse drog efter sig, ikke vedkommer Fejden 1357, endsige — som Huitfeld vil S. 513 — skulde have afgivet Anledningen til denne, men maa henføres til Aaret 1377, er allerede paavist af Lappenberg i hans Note til *Presb.*

mer, at Krøniken og med den Huitfeld selv først lader Kongens Fjender vende sig mod den omspurgte Borg og paabegynde dens Belejring, efterat de vare trængte ind i den kongelige Andel af Fyn og allerede havde besat Odense, medens de, da de vare komne saa vidt, allerede forlængst havde ladt Gamborg bag sig, ligesom ogsaa den Omstændighed, at Krøniken først, efterat Slaget er vundet og Borgen undsat, lader Kongen drage ind i Grevernes Andel af Fyn. At Huitfeld ogsaa i den sidstantydede Henseende følger Krøniken, uagtet Gamborg laa saa langt mod Vest i den grevelige Halvdel af Øen, som noget Punkt kunde ligge, afgiver et slaaende Vidnesbyrd om, i hvilke Modsigelser han maatte indvikle sig ved sin Gisning om, at det omtalte *castrum* har været Gamborg. Det overbydes dog i saa Henseende deraf, at han maa lade dette Slot blive «forstyrret og ødelagt» ved denne Lejlighed, uagtet Kongens Forsøg paa at undsætte det ogsaa efter hans Fremstilling kronedes med fuldstændigt Held.

Men er det ikke ved Gamborg, at Slaget stod, hvor var det da? Dette Spørgsmaal er ulige vanskeligere at besvare. Foreløbig bemærkes i saa Henseende, at Anførelsen af det mystiske Navn Manberg hos *Presb. Brem.* vistnok kun er begrundet i en Forvexling med det i tydske Kilder angivne Sted for den Træfning Allesjælesdag 1340, hvori Niels Ebbesøn faldt. Derimod kunde det i Sammenhæng hermed forekommende Navn Voburg — saafremt det ikke her som ellers simpelthen betyder Faaborg, hvad der kunde have nogen Rimelighed for sig paa Grund af den Forbin-

---

Brem. a. St., jfr. ogsaa Stemann i Jahrbücher für die Landeskunde der Herzogthümer Schleswig, Holstein und Lauenburg IX. S. 248.

delse, hvori den uvederhæftige Kronist bringer Slaget mellem Kong Valdemar og Grev Klavs med, hvad der umiddelbart i Forvejen er fortalt om Hagenskov — lede Tanken hen i Retning af det gamle i Valdemars Jordebog nævnte Slot Wordburgh. Da dette imidlertid, hvis ikke alle Julemærker slaa fejl, maa have været at søge i Brenderup Sogn i Vends Herred omtrent der, hvor nu Bondegaarden Varberggaard ligger[1]), med andre Ord i den grevelige Andel af Fyn, kan det ikke have været Wordburgh, selv om det ellers endnu har existeret paa hin Tid, der belejredes af Holstenerne og undsattes af Kong Valdemar. Den omspurgte faste Plads maa jo nemlig, som allerede paavist, nødvendigvis have ligget i den Del af Fyn, som 1348 var indløst af Kongen, altsaa i et af følgende 8 Herreder: Odense, Aasum, Bjerge, Lunde, Skam, Skovby, Vinding eller Gudme. I denne Del af Fyn vides der imidlertid i Midten af det 14de Aarhundrede ikke at have ligget andre faste Slotte end Nyborg og Næsbyhoved. At nu den sjellandske Krønikes «Brobierg» skulde være en Fejlskrivning eller Fejllæsning for Nyborg svarende til de andre af samme Art, der forekomme i Krøniken hos Lappenberg[2]), er ikke sandsynligt, da som sagt baade Detmar

[1]) Efter Diplomet af 25de Juni 1229 (i Nordalbingische Studien I. S. 84 f.) laa vel Wordburgh i den Halvdel af Fyn, *quæ est versus australem plagam;* men ligesom det ifølge Valdemars Jordebog under alle Omstændigheder laa i Vends Herred, saaledes har Werlauff i sin Afhandling «Enkelte Berørelser mellem Danmark og Portugal i Middelalderen» (Antikvariske Annaler for 1852—54 S. 251, Note 1) gjort opmærksom paa, at den sydlige Halvdel i hint Diplom maa opfattes som enstydigt med Øens sydvestlige Syssel, der maa have omfattet Svendborg, Faaborg, Assens og Middelfart, og hin Betegnelse stemmer ogsaa med den ældre nordiske Opfattelse af Himmelhjørnernes Beliggenhed, hvorefter Nord tænktes at ligge nærmere vort Øst.

[2]) F. Ex. Kanders for Randers, Swøndon enten for Sundeved eller Svansen, Comborg for Taarnborg.

og Corner med en ringe Afvigelse have samme Navn (Braberch—Braberg). Og Næsbyhoved, der allerede benævnes saaledes i Aaret 1337[1]), vides ingensinde at være forekommet under noget Navn, der kunde ligne Brobjerg, om end det nærliggende Næsbyhoved-Broby maaske kunde lede Tanken hen i den Retning. Hvor i Fyn skulle vi da søge Skuepladsen for den omspurgte Kamp? Aabenbart ved Landsbyen Bro, der nu hører til Brenderup Sogn og Vends Herred, men utvivlsomt ikke turde have gjort det i Middelalderen. I Valdemars Jordebog findes nemlig «Bro» tilligemed «Scogby» og «Oræ» opført under «Scogbyhæret»[2]), og paa det af Langebek udkastede Kort over de danske Øer ved Aar 1300[3]) er Skjellet mellem Skovby og Vends Herreder trukket saaledes, at Bro falder indenfor Grændsen af førstnævnte Herred, idet det ender ved den inderste Vig af en Fjord, der fra Kattegattet skærer sig dybt ind i Landet indtil op imod Brenderup. Om denne Fjord maaske har existeret endnu i første Halvdel af forrige Aarhundrede, siden den ogsaa er afsat paa Erik Pontoppidans Kort over Fyn[4]), skal jeg lade være usagt. Men at den under alle Omstændigheder har været til, bestyrkes i høj Grad ved et Henblik til Lokaliteterne i Brenderup Sogn. Paa min Forespørgsel i saa Henseende har Hr. Pastor Koefoed til Brenderup og Oure meddelt, at Varberggaard ligger mellem to Sænkninger, som ifølge gamle Folks Udsagn begge skulle

---

[1]) Vedel Simonsen Borgruinerne I. S. 23.

[2]) *Scr. rer. Dan.* VII. S. 524. Mærkelig nok siger Suhm i Noten hertil a. St. S. 582 om Oræ og Bro: «*Mihi ignotæ — erant sine dubio prope villam Skovby, nisi forte per «Oræ» intelligitur parochia Øre, quod tamen vix credo*».

[3]) *Scr. rer. Dan.* a. St. ad S. 528.

[4]) Danske Atlas III. ad S. 377.

have været Vige, der gik ind fra Havet op forbi Gaarden. Den dybeste af disse Sænkninger er den østlige eller rettere den nordostlige, der gjennemstrømmes af Brenderup Aa og afskærer Byen Bro med Omliggende fra den øvrige Del af Brenderup Sogn, og højt oppe saavel i denne som i den vestlige Indsænkning har man funden Muslingskaller og andre Levninger af Sødyr, der tyde paa, at Udsagnet om, at Havet har gaaet op i dem, forholder sig rigtig. Det synes herefter temmelig afgjort, at den Vig af Kattegattet, som har fyldt den omtalte nordostlige Indsænkning i Brenderup Sogn, har dannet Skjellet mellem dette og dets nuværende Annex Oure Sogn eller med andre Ord mellem Vends og Skovby Herreder, saaledes at Bro har ligget indenfor det sidstnævnte. Men er dette saa, da bliver det højst rimeligt, at Valdemar Atterdag, allerede kort efterat han ved Forliget paa Nebbegaard har faaet Besiddelsen af den østlige Halvdel af Fyn, paa Kystskrænten ved Landsbyen Bro som Grændsefæstning mod Grevernes Territorium har anlagt, om ikke just en Borg, saa i alt Fald et Blokhus eller en Skandse, der naturligen har faaet Navnet Broborg eller Brobjerg, at det har været dette, hans Fjender 1357 belejrede og han selv undsatte, og at det har været her, det saakaldte «Slag ved Gamborg» leveredes, som der altsaa turde være al Grund til herefter i Overensstemmelse med den sjellandske Krønike at benævne Slaget ved Brobjerg.

Det er imidlertid ikke alene med Hensyn til Angivelsen af Stedet, hvor den omtalte Kamp skal have staaet, at Huitfeld turde have fejlet: der er endnu et Par Punkter i hans Fortælling, der trænge til nærmere Belysning. For det Første er Beretningen om, at en Broder til de holstenske Grever Henrik og Klavs ved Navn Hans eller Johan

skal være falden i Slaget, en Fejltagelse. Allerede Biernatzki[1]) har gjort opmærksom paa, at der ikke, være sig i samtidige Krøniker eller i Diplomer, er Spor til, at Grev Gert skulde have efterladt sig nogen Søn af dette Navn. Derimod havde han en tredje Søn ved Navn Adolf, der i et Diplom af 4de April 1342 omtales som da endnu mindreaarig (*inennis*). Han nævnes senere udtrykkelig som Søn af Grev Gert eller Broder til Greverne Henrik og Klavs i Diplomer af 27de April 1351, 12te Oktober 1352 samt 28de Juni 1360 og kan altsaa ikke være omkommen i Slaget ved Brobjerg, hvorimod han i alt Fald maa være død før Aaret 1393, da Grev Klavs tæller ham blandt sine afdøde Slægtninge. Naar der derimod i den sjellandske Krønike tales om to Grever, der i hint Slag skulle være blevne saarede og fangne, da kan der nu for det Første efter Beretningen hos *Presb. Brem.* ikke være Tvivl om, at den ene af disse har været Grev Klavs. Og at den anden har været hans nysnævnte Broder Adolf, er der Intet til Hinder for at antage, selv om det skulde være ham, der sigtes til i den Forskrivning paa 1800 Mark Sølv, som den svenske Kong Erik Magnussøn den 9de Oktober 1358 udstedte til «*dominis Hinrico, Adolpho et Nicolao, dei gracia Holsacie et Stormarie comitibus*», da han paa den Tid meget vel atter kunde være udløst af det danske Fangenskab, uanset at det Forlig mellem Kongen og Greverne, som Hertug Barnim af Stettin mæglede, først deklareredes den paafølgende 30te Oktober[2]).

---

[1]) I sin Afhandling «Zur Revision der Geschichte des Schauenburger Grafenhauses» i Nordalbingische Studien III. S. 191 f.

[2]) De anførte Diplomer af 1342, 1351, 1352 og 1360 ere trykte i Urkunden - Sammlung der schleswig - holstein - lauenburgischen

Det sidste Punkt hos Huitfeld, ved hvilket der kan rejses Tvivl, er Beretningen om, at Kongen, inden han endnu forlod Fyn — dette maa vel nemlig være Meningen — fik Nys om, at mange af de paa Øen bosatte holstenske Adelsmænd vare forsamlede ved den formentlige Befalingsmand paa Hindsgavl Benedict Alefelds Hustrus Jordefærd, og paa Budskabet herom pludselig faldt over Ligfølget og bortførte mange af Deltagerne som Fanger. Denne Beretning turde vistnok kun være bygget paa det ovenfor anførte Sted af *Chron. Presb. Brem.* I denne sidste fungerer vel den omtalte Jordefærd kun som Anledning til, at Grev Klavs i Slaget ved Brobjerg skal have havt et ringere Antal Mænd hos sig, fordi de andre deltoge i hin Sørgehøjtid. Men Huitfeld synes for at bringe noget mere Hold i Fortællingen at have udskilt, hvad hist er blandet sammen, og gjør tilmed Benedict Alefeld til Høvedsmand paa Hindsgavl, medens

---

Gesellchaft o. s. v. II. S. 106 f., 229 f., 438 f. og 240 ff. Med Hensyn til Forskrivningen af 1358, der efter *Scr. rer. Dan.* VII. S. 353 er aftrykt smsts. S. 442, er det iøvrigt neppe hævet over al Tvivl, at den der nævnte Grev Adolf er den samme, som forekommer i de øvrige anførte Diplomer, da der ikke er tilføjet noget »*fratribus*», og det, hvis det er ham, vilde være synderligt, at han, skjøndt den yngste, blev nævnt foran Grev Klavs. Det kunde muligvis være Grev Johan den Mildes Søn Adolf, der førte samme Titel, idet de tre Grever da uden Hensyn til Familieforholdet maatte antages at være nævnte efter deres indbyrdes personlige Alder. For Fuldstændigheds Skyld bemærkes iøvrigt, at det er en Fejltagelse, naar W. Junghans i Graf Heinrich der Eiserne von Holstein S. 25 antager, at det var Grev Gerts Søn Adolf, der tilligemed Grev Henrik 1362 fungerede som Brudefører, da Søsteren Elisabeth trolovedes til Herman von Vitzen paa Kong Hakon Magnussøns Vegne, idet Corner kalder den der optrædende Grev Adolf Elisabeths »*patruus*», og det i den af Junghans selv som Bilag aftrykte Beretning fra Mag. Elard Schonewelt S. 53 hedder »sin veddere greue Alff».

Presb. Brem. umiddelbart før den ovenfor anførte Beretning gjør ham til Grev Klavs's Lensmand paa Hagenskov og lader Kongen belejre ham der[1]). At nu for det Første Slægten Alefeld ikke kan have været i Besiddelse af Hagenskov paa den Tid, hvorem her er Tale, fremgaar deraf, at dette Slot, der i Aaret 1336 af Grev Gert var solgt til den holstenske Adelsmand Ditlev van der Wensinen, først 1360 af denne eller hans Sønner blev tilskjødet Benedict Alefeld[2]) Men der er heller ikke megen Sandsynlighed for, at nogen Benedict Alefeld 1357 kan have været de holstenske Grevers Befalingsmand paa Hindsgavl. Den ældre Ridder af dette Navn havde da nemlig allerede i mange Aar været Kong Valdemars Mand, fulgt ham paa hans Felttog og Rejser i Tydskland 1349 og 1350, været hans Befuldmægtigede ved Fredsforhandlingerne med Greverne 1353 og modtaget hans Understøttelse i Fejden med Hertug Valdemar af Sønderjylland 1355, ligesom baade han og den yngre Benedict Alefeld optræde som Kongens Mænd ved Udstedelsen af Kallundborg-Recessen af 24de Maj 1360. Det har formodenlig været den yngre Hr. Benedict, der samme Aar erhvervede Hagenskov; men ogsaa efter denne Tid optræder denne som Kong Valdemars betroede Mand og svigter ham først under det almindelige Frafald 1368[3]). Til Aarene

---

[1]) Lappenbergs Udg. S. 88 f., jfr. S. 70.

[2]) T. Becker Ældste danske Arkivregistraturer I. S. 112 f., jfr. Vedel Simonsen Samlinger til Hagenskov Slots Historie S. 17 og 19.

[3]) Jfr. Stemann Beiträge zur Adelsgeschichte i Jahrbücher für die Landeskunde der Herzogthümer o. s. v. X. S. 58 f. og de der anførte Bevissteder, hvortil kan føjes Diplomerne af 16de Juni og 26de Juli 1353 i samme Forf.'s Gesch. des öff. und Privatrechts des Herzogth. Schleswigs III. S. 14 f. og 16 ff. samt *Scr. rer. Dan.* VI. S. 529.

nærmest herefter maa da vistnok Beretningen hos *Presb. Brem.* om Kong Valdemars Belejring af Hagenskov henføres, medens det turde være det sandsynligste, at Huitfelds Fortælling om Kongens Overfald paa Ligfølget ved Benedict Alefelds Hustrus Jordefærd ingensteds hører hjemme.

Herredagen i Kjøbenhavn 1533.

Af

A. Heise.

I.

Herredagens Forhistorie.

Kong Frederik den førstes Død paa Gottorp Slot d. 10. April 1533 blev af gjennemgribende Betydning for Danmarks og hele Nordens Skjæbne i de følgende Tider, mindre paa Grund af denne Fyrstes egen Personlighed end paa Grund af den kritiske Stilling, hvori Begivenhederne da vare indtraadte baade udadtil og indadtil. Store Spørgsmaal stode endnu uafgjorte. Det Forbund, som Forholdet til den landflygtige Kristiern den anden havde bragt i Stand mellem de nordiske Riger og Lybæk, havde aldrig haft nogen fast Grundvold; dertil vare de forskjellige Forbundsfællers Interesser for stridige. Dette viste sig allertydeligst, da Kong Kristierns Tog til Norge skulde give Forbundet praktisk Betydning. Thi vel ydede Lybæk Hjælp til Kong Kristierns Undertvingelse; men alt den Gang tildels ledet af Jørgen Wullenwevers højtflyvende Planer benyttede den stolte Hansestad sig af Situationen til at ville lægge hele Østersøens Handel under sig. Vel havde Lybækkerne ikke kunnet opnaa alt, hvad de ønskede; men ved Traktaten af 2. Maj 1532, som sluttedes mellem den danske Konge og Rigsraad paa den ene og Lybæk paa den anden Side, bestemtes det, at eftersom de hollandske

Stæder havde hjulpet Kong Kristiern med Udrustning af Skibe og paa anden Maade, skulde den danske Regjering, saasnart Norge ved Lybæks Hjælp atter var bragt til Lydighed, anfalde Hollændernes og Waterlændernes Skibe og Gods, i Øresund eller hvorsomhelst i Søen de ellers bleve trufne; intet mindeligt Forlig og ingen Fred maatte sluttes med Hollænderne og Waterlænderne, med mindre disse forpligtede sig til i ti Aar intet Stabelgods, navnlig Klæde og Lærred, at føre gjennem Sundet fra Vest til Øst, eller at føre Østersøens vigtigste Produkter tilbage fra Øst til Vest. Dog undtages de Varer, som falde paa Kongens egne Riger og Lande; dem maa Hollænderne føre gjennem Sundet, ligesom det er tilladt Kongens egne Undersaatter at føre deres egne Varer gjennem Sundet, men ikke fremmed Stabelgods for Fragt. Kommer det paa disse Vilkaar til Fred med Hollænderne, eller de blive overvundne i Krigen, forpligter Kongen og Raadet sig til at anvende al deres Flid paa, at alle brabandske, seelandske og «østerske» Stæder (ɔ: Danzig, Riga, Reval) — dog med Undtagelse af Königsberg og Hertugen af Preussens Undersaatter, som ikke have oplagt Raad med Fjenden — forpligte sig til heller ikke at føre ovennævnte Stabelgods igjennem Sundet. Dog skal Kongen og Raadet, saafremt disse Stæder begynde Krig i den Anledning, ikke være forpligtet til at deltage heri, men denne Sag skal gjøres til Gjenstand for fornyede Underhandlinger mellem Kongen og Lybæk.

Til Gjengjæld for disse store Indrømmelser lover Lybæk paa egne og Forbundsfællers Vegne at staa Kongen og Raadet bi med visse nærmere angivne Stridskræfter, hvis de i disse ti Aar angribes af Kong Kristiern, hans Børn og Arvinger eller overhovedet nogensomhelst paa hans

Vegne, mod Gjensidighed fra Kongens og Raadets Side, hvis Lybæk bliver angreben af Kong Kristiern eller hans Tilhængere. Opkommer der inden de 10 Aar Stridigheder mellem de tre forskjellige-Parter, som have sluttet Forbundet — det danske Rige, Hertugdømmerne Slesvig og Holsten, Lybæk med dets Forbundsfæller — skal Sagen afgjøres ved Voldgiftsmænd, paa visse nærmere angivne Betingelser.

Kunde Lybæk have sat disse Fordringer igjennem, havde det ganske vist haft Spillet vundet. Handlen med Østersølandenes vigtigste Produkter var da udelukkende kommet i dets og de øvrige vendiske Stæders Besiddelse; Lybæk var end mere bleven Stabelplads for de østersøiske Varer; Handlen med Vesten var saa godt som udelukkende lagt i dets Haand, og Danmark var slet og ret blevet dets ydmyge Toldbetjent ved Øresund, som pligtskyldigst havde maattet undersøge ethvert Skib, der vilde fare igjennem, for at beslaglægge enhver af de til Stabelgods henregnede Varer, som muligvis vare om Bord, og Kongens egne Undersaatter vare udtrykkelig udelukkede fra enhver Fragtfart med fremmede Varer, der førtes gjennem Sundet.

Det var saa ydmygende Betingelser for det danske Rige, saa stridende mod dets Interesser, at kun den yderste Nød kunde tvinge den danske Regjering til at gaa ind herpaa. Saa let som Lybækkerne havde tænkt, gik det heller ikke. Saa længe der var den mindste Udsigt til et mindeligt Forlig med den nederlandske Regjering, vilde det have været meget letsindigt at binde sig ved Traktaten af 2. Maj. Dens endelige Ratifikation blev derfor ogsaa udsat til et fornyet Møde i Kjøbenhavn ved St. Hansdag 1532, hvortil man ogsaa ventede nederlandske Sendebud. Det lykkedes her at faa sluttet en Overenskomst af 1. Juli

med Sendebuddene, ifølge hvilket det gamle Forhold til Hollænderne atter skulde sættes i Kraft, saa at det skulde være disse tillladt at sejle gjennem Sundet paa samme Vilkaar som tidligere; de Erstatningskrav, som man gjensidig havde til hinanden for opbragte Skibe og for den Hjælp, de hollandske Stæder — frivilligt eller nødtvunget — havde ydet Kristiern 2., skulde afgjøres ad retslig Vej. De lybske Sendebud, og deriblandt Wullenwever, gik ind herpaa, fordi de nederlandske Sendebuds bestemte Optræden synes at have gjort Indtryk paa dem; rigtignok søgte de i det yderste Øjeblik at ville udsætte Beseglingen af Fredstraktaten, men efter heftige Debatter, navnlig med Kong Frederiks tydske Kansler Wolfgang Uttenhofen, faldt de tilføje, aabenbart dog med den Bagtanke, at Fredstraktaten med Hollænderne neppe vilde blive af Varighed, da Spørgsmaalet om Erstatningskravet nemt vilde kunne medføre fornyede Stridigheder. Man skulde have troet, at Traktaten af 2. Maj var bleven taget tilbage efter at den nye Traktat var bleven afsluttet med Hollænderne; thi i Virkeligheden stode de i fuldstændig Strid med hinanden. Dette var dog ingenlunde Tilfældet; begge Parter havde den endnu i Baghaanden, og vilde benytte den hver efter sit Behag. Dagen efter at den nederlandske Traktat var afsluttet, tilbød Kong Frederik gjennem sine Raader, Holstenerne Johan Ranzov, Wolfgang Uttenhof og Wolf Pogvitz, og de danske Raader Mogens Gøje, Tyge Krabbe og Anders Bilde, at ratificere Traktaten. Krigen mod Kong Kristiern var nemlig endnu ikke endt, eller rettere sagt, man vidste endnu ikke i Kjøbenhavn, at Kong Kristiern allerede var om Bord paa den danske Flaade paa Vejen til Kjøbenhavn. Men nu begyndte Lybækkerne at gjøre Vanskeligheder; de forlangte Forandringer i Traktaten, og da man ikke kunde opnaa det, be-

sluttedes det, at Ratifikationen først skulde foregaa senere gjennem Biskoppen af Roskilde som Rigets Storkansler, naar Lybækkerne bragte deres Brev tilbørlig ratificeret og beseglet af deres Regjering. Og der kunde i det Øjeblik ogsaa være Betænkeligheder nok for Lybæk til ikke at gaa for vidt. Det var ikke lykkedes dem at drage de øvrige vendiske Stæder over paa deres Side; navnlig havde Hamborgs Søndebud under Forhandlingerne i Kjøbenhavn vist en afgjort fjendtlig Holdning ligeoverfor Lybæk, hvilket endog havde ført til de heftigste Scener mellem Hamborgs Sendebud og Jørgen Wullenwever. Det var klart, at Lybæk vilde komme til at staa ene i Kampen, navnlig naar Sundet ogsaa skulde lukkes for de seelandske og brabandske Stæder og de østersøiske Stæder Danzig, Riga og Reval; thi kom det til Kamp med disse Stæder, havde Kong Frederik og det danske Rigsraad ingenlunde forpligtet sig til at deltage i Krigen. Det var derfor let forstaaeligt, at Raadet i Lybæk, hvorfra det gamle forsigtige Parti endnu ikke var udelukket, kunde have Betænkeligheder. Men Lybæk havde ladet det gunstige Øjeblik gaa tabt — og det vendte aldrig mere tilbage.

Endnu medens de lybske Sendebud vare i Kjøbenhavn, ankom Kristiern den anden paa Rheden. Det er bekjendt, hvorledes den ulykkelige Konge ved et frækt Brud paa indgaaede Forpligtelser blev indespærret bag Sønderborg Slots faste Mure, og det er tilstrækkeligt godtgjort, at de lybske Sendebud, og navnlig Jørgen Wullenwever, havde væsentlig Del i den fattede Beslutning. Derved blev Sagen bragt ind i et nyt Stadium. Den nærmeste Fare for Kong Frederik og det danske Rigsraad var nu overstaaet, og samtidig maatte Betænkelighederne ved at binde sig for meget til Lybæk selvfølgelig voxe. Saalænge Erstatningsspørgsmaalet

imidlertid endnu ikke var afgjort med Hollænderne, maatte man handle i Forening med Lybæk. Endnu inden de lybske Sendebud vare bortrejste fra Kjøbenhavn, besluttedes det derfor at rejse dette Spørgsmaal; men her fandt man en stærk Modstand hos den nederlandske Regjering, der fortolkede den afsluttede Traktat paa en ganske anden Maade end Kongen. Forhandlingerne antoge flere Gange en saa heftig Karakter, at det saa truende nok ud; men en Krig med Karl 5 og den nederlandske Regjering kunde ingenlunde ligge i Kong Frederiks Interesse, da det let vilde have kunnet bringe hele Spørgsmaalet om Kristiern den anden frem igjen. Saalænge disse Underhandlinger derfor endnu ikke vare afgjorte, søgte man fra dansk-holstensk Side at forhale Ratifikationen af Traktaten af 2. Maj. Da lybske Sendebud ved Mortensdagstid vilde overrække deres Exemplar, nægtede Storkansleren Rønnov at udlevere det danske Gjenbrev; det samme gjentog sig i Januar 1533, da Lybæk havde sendt Gesandter til Gottorp, og i Februar-Marts i Roskilde hos Rønnov. Rønnov skød Skylden paa Kong Frederik, og Kongen erklærede ikke at kunne foretage noget uden Rigsraadet, som var sammenkaldt til et Møde Trinitatis Søndag (8. Juni) i Nyborg. Rønnov lovede dog at skrive til Rigsraaderne om Sagen, og han synes ogsaa at have bragt Sagen frem paa et Møde af det sjællandske og skaanske Raad, som var forsamlet i Kjøbenhavn i April Maaned; thi da to af Raadets Medlemmer, Truid Ulfstand og Klavs Bilde, i anden Anledning rejste til Gottorp, fik de ogsaa det Hverv at forhandle med Kong Frederik om Sagen. I det hele fik de lybske Sendebud det Indtryk, at Vanskelighederne ikke saa meget kom fra dansk som fra holstensk Side, og det ikke uden Grund.

I Lybæk havde imidlertid det lutherske Demokrati

vundet fuldstændig Sejr. I Februar var det gamle Raad blevet fornyet med et betydeligt Tilskud af det nye Partis Tilhængere, og med det samme var Wullenwever bleven Borgemester og saa godt som eneraadende. Underhandlingernes Tid var nu forbi, Handlingernes begyndte. Allerede i Marts besluttede Borgerskabet paa Wullenwevers Forslag Krig med Hollænderne. Man begyndte strax paa Udrustning af en Eskadre, der skulde sejle til Bornholm, og som senere lagde sig ved Dragør, for at oppasse de første hollandske Sejlere, der vilde vove sig til Østersøen. For at faa Penge til Udrustningen lagde man Beslag paa de Kirkeskatte, som vare henlagte under Stadens Forvaring. Med uhyre Dristighed, for ikke at sige Letsindighed, havde Wullenwever optaget Kampen paa egen Haand, uden Understøttelse fra de øvrige vendiske Stæder, kun stolende paa, at den Forbitrelse, som Kong Frederik nærede mod Nederlænderne, skulde føre Danmark og Holsten over paa Lybæks Side. Men netop denne Egenraadighed kunde kun blive til Lybæks Skade. At Lybæk paa egen Haand begyndte Krigen i de danske Farvande paa en Tid, da Underhandlingerne med det nederlandske Hof endnu vare i fuld Gang, frembragte et Omslag. Den Tid var nu forbi, da man kunde afvente Begivenhedernes Gang. Man maatte vælge mellem Holland og Lybæk; hvad der var mest i det danske Riges Interesse, syntes utvivlsomt; ved at slutte Fred med Holland opgav man i det højeste nogle Pengefordringer, ved at slutte sig til Lybæk opgav man den danske Krones Uafhængighed i de danske Farvande. Kong Frederik lod ogsaa Lybæk vide, at det skulde afstaa fra Fjendtligheder mod Hollænderne, »da han ikke kunde eller vilde lide saadant paa sine Strømme«. Men saa længe Kong Frederik levede, synes det dog, som hans opæggede

Stemning mod Nederlænderne har virket dæmpende; endnu i Slutningen af Marts og Begyndelsen af April var Stillingen en saadan, at man i Nederlandene frygtede meget for, at en Krig med Danmark skulde udbryde. Men faa Dage før Kongens Død sendtes en af Hertugdømmernes betydeligste Mænd, Landmarskalken Melchior Ranzov, til Nederlandene med nye Instruxer for baade paa Danmarks og Hertugdømmernes Vegne at knytte nye Underhandlinger med den nederlandske Regjering, hvis Resultat da skulde forelægges den til 8 Juni sammenkaldte dansk-norske Herredag. Man faar det Indtryk, at Regjeringens Tøjler alt vare slupne den dødssyge Konge ud af Hænderne, og at den mod Lybæk fjendske Stemning hos det holstenske Aristokrati, hvis Hovedmand Melchior Ranzov ansaas for at være, har faaet fuldstændig Overhaand i Kongens Omgivelser. Det lybsk-nederlandske Spørgsmaal efterlod Kongen uafgjort, da han faa Dage efter døde. En betydelig Del af Afgjørelsen var lagt i Melchior Ranzovs Haand; den endelige Afgjørelse tilkom den til Nyborg sammenkaldte Herredag, om den ellers kom i Stand[1]).

Dette var imidlertid ikke den eneste Sag, som Kongen efterlod uafgjort. Vaklende og usikker havde hans Stilling som de to nordiske Rigers Konge stedse været. Det var ikke lykkedes ham, trods alle hans Bestræbelser, at skaffe sig evropæisk Anerkjendelse paa de ved Vold og Oprør vundne Troner. Det var heller ikke endnu lykkedes ham fuldt at sikre Danmarks og Norges Kroner for sin Slægt.

---

[1]) Paludan-Müller, Grevens Fejde, I, S. 60—68. Waitz: Lübeck unter Jürgen Wullenwever, I, S. 137—200 og navnlig Anmærkningerne 38 (Traktaten af 2. Maj 1532), 42, 43, 44, 47, 48, 49, 50.

Det Bispe-Aristokrati, der havde sat ham paa Tronen, havde i sin blinde Iver for at sikre sig selv saa stor Frihed som muligt faaet den Bestemmelse gjenoptaget fra Kristiern den 2dens Haandfæstning, at Kongen ikke maatte begjære af Rigens Raad eller dets Indbyggere, at nogen af hans Sønner eller nogen anden i hans Livstid skulde udvælges til Konge. Rigtignok indskrænkedes Betydningen heraf noget ved de tilføjede Ord: «uden vi kunne have det i deres (ɔ: Rigsraadernes) Minde», saa at enhver Forhandling om et Tronfølgervalg ikke var udelukket[1]). Betydningen heraf viste sig snart, idet Rigsraadet faa Dage efter Haandfæstningens Udstædelse paa det bestemteste tilsagde Kongen, til Tak for de store Velgjerninger, han havde vist Riget ved Kong Kristierns Udjagelse, og for at han herefter skulde desto flittigere og velvilligere fremme den hellige Kirkes, Ridderskabets og alle Rigens Indbyggeres Bedste og Gavn, at de efter Kongens Død vilde udvælge en af hans Sønner «og ingen anden» til Konge. Dog skulde Rigets frie Kaar derved være ukrænket, og den Søn, som valgtes, skulde holde Kirken, Prælaterne og Ridderskabet ved deres Privilegier overenstemmende med Kong Frederiks Haandfæstning, og aldrig slutte noget Forlig med Kong Kristiern eller hans Efterkommere uden med Rigsraadets Samtykke. Rigsraadets Brev var udstædt i den mest bindende Form i to Exemplárer, beseglede af saa godt som samtlige Medlemmer af Raadet; men det Exemplar, der skulde overgives Kongen, vedblev endnu at være i Roskilde Bisps Værge, formodentlig i hans Egenskab som Rigets Storkansler, og

---

[1]) Fr. 1. danske Haandfæstning af 3. Aug. 1523, Art. 31, i Geheimeark. Aarsb, 2. B. — Smlgn. Allen, de tre nord. Rigers Hist. 4, 2, 53—54.

blev først paa Odense Herredag 1527 overgivet til Kongens Rentemester[1]). Kong Frederik havde den Gang to Sønner, den 20-aarige Hertug Kristian og den 2-aarige Hertug Hans. Hertug Kristian var vistnok alt den Gang temlig ilde anset af det katholske Bispe- og Adelsparti i Danmark. Han skal have ført et temlig vildt Ungdomsliv — senere anførte man det i al Fald som Grund til ikke at vælge ham til Konge — men af langt større Betydning var utvivlsomt det lutherske Sindelag, som han alt den Gang havde lagt for Dagen, og den tydske Opdragelse, han havde faaet i det slesvig-holstensksindede Ridderskabs Aand[2]). Han selv synes heller ikke at have vist særlig Lyst til at blive Danmarks Konge, langt mindre, end selve hans holstenske Omgivelser ønskede[3]). Saa meget er vist, at det lige fra Begyndelsen af var en Slags offentlig Hemmelighed, at Hertug Hans skulde være Danmarks Konge, og at man ønskede, at han skulde føres til Danmark og opdrages der i dansk og katholsk Aand[4]). Men noget bestemt Valg og Hylding er der ikke Tale om.

Det er saaledes højst sandsynligt, at Hensynet til Her-

---

[1]) Brevet meddeles som Tillæg; ligesaa Kongens Kvittering for Modtagelsen, dat. 28. Aug. 1527.

[2]) Om Hertug Kristians Ungdomsliv henvises til Hvitfeld S. 1397—98, der synes at anse Beskyldningerne for grundede, og til Cragii Annales p. 7 og 8, sammenholdt med Wullenwevers og Hertug Kristians egne mærkelige Ytringer i Brevet af Septbr. 1533 til Hertug Albrecht, hos Waitz, Wullenwever, I, 204 og 276.

[3]) Uttenhofen til Hertug Albrecht 25. April 1527; Waitz, anf. Skr. S. 376.

[4]) »Danmarks Riges Raad har samtykt Hertug Hans til deres Herre og Konge efter hans Naades Død, og end er Hans et Barn og skal i Danmark opfødes efter deres eget Sind.« Saaledes skriver Vincents Lunge, der lige kom fra Danmark, til Erkebisp Oluf i Trondhjem, den 25. Januar 1525, Dipl. Norv. VII, 621.

tug Kristians Personlighed og Ønsket om at kunne indvirke paa den tilkommende Konges Opdragelse, har været medvirkende Grund til, at Rigsraadet ikke har villet binde sig til en enkelt af Kongens Sønner. Men tillige maa det anses for konstitutionelt rigtigt, at Rigsraadet endnu ikke traf noget endeligt Valg, saa længe Forholdet til Norge endnu var usikkert. Ved Overenskomsten i Bergen 1450, der var det egentlige Grundlag for Forbindelsen mellem de to Kongeriger, var det dansk-norske Statslegeme blevet et indskrænket Valgrige, idet det dansk-norske Rigsraad, som skulde foretage Fællesvalget, var bundet til en af den afdøde Konges Sønner, dog saaledes, at det stod dem frit for at vælge den, de ansaa for mest skikket, «mod at de andre forses i begge Riger som tilbør»[1]. Det er bekjendt, hvorledes de første oldenborgske Konger lige saa vel som Hertug Frederik selv herpaa saa vel som paa almindelige Forestillinger fra gamle Tider grundede en Arveret til den norske Krone, ligesom de paa det bekjendte Ribeforlig af 1460, hvor en lignende Bestemmelse fandtes for Hertugdømmernes Vegne, grundede Arvefordringer paa Hertugdømmerne. Selvfølgelig kunde de med lige saa stor eller rettere lige saa liden Ret herpaa have grundet Arvefordringer paa det danske Rige, da Bestemmelserne i Overenskomsten af 1450 maatte være lige bindende for begge Riger, og det er bekjendt nok, at Hertug Frederik under sine Stridigheder med sin Broder Hans gjorde Fordringer gjældende paa det halve Norge og enkelte Dele af Danmark, en Fortolkning af det dansk-norske Forbundsbrevs Bestemmelser, hvorpaa man selvfølgelig hverken fra dansk eller norsk Side

---

[1]) Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie 4, 396.

kunde gaa ind [1]). Desto vigtigere blev det at faa Rigernes «frie Kaar» fastslaaet i de følgende Haandfæstninger, og det var for saa vidt ganske naturligt, at Kristiern den andens dansk-norske Haandfæstning kom til at indeholde den skjæbnesvangre Bestemmelse, at ingen af Kongens Sønner maatte vælges i Faderens Livstid, «men at Danmarks og Norges Raad og dets Indbyggere skulle nyde deres frie Kaar, naar vi afgaa». Der opstaar nu det Spørgsmaal, hvorledes disse Ord skulle fortolkes. Det er rimeligt nok, at man fra dansk Side hermed har villet betegne det danske Rigsraads fuldstændige Valgfrihed ved en Konges Død, saa at man slet ikke var pligtig til at vælge den afdøde Konges Søn; men da Overenskomsten i Bergen vedblev at staa og selvfølgelig som en Mellemrigslov, som en højtidelig Forbundstraktat, sluttet mellem to Riger som et Bindemiddel for «evige Tider», ikke kunde omstødes ved en Haandfæstning, der kun var en personlig Forpligtelse for den enkelte Konge og kun gjaldt for hans Livstid, saa kan der — juridisk set — neppe være nogen Tvivl om, at det dansk-norske Statslegeme, som en Helhed betragtet, vedblev at være et indskrænket Valgrige, hvor man — forudsat, at Forbindelsen mellem Rigerne skulde bevares — vedblev at være forpligtet til at vælge en af den afdøde Konges Sønner. Men i Livet gaar det ikke altid efter statsretslige Teorier, selv om disse ere tydeligere affattede end Datidens uklare Traktater. Kristiern den 2dens

---

[1]) Smlgn. Allen, de tre nord. Rigers Hist. I, 117. Foruden almindelige tydsk-holstenske Forestillinger om Fyrstesønners Forsørgelse ved Landsdelinger, er det formodentlig netop paa Bestemmelsen i Unionstraktaten af 1450 om de andre Sønners Forsørgelse i begge Riger, hvortil Hertug Frederik har støttet sine Fordringer paa Halvdelen af Norge og Dele af Danmark.

Fordrivelse bragte Forvirring i dette Spørgsmaal saa vel som i saa meget andet. Man havde Bestemmelser for, hvorledes man skulde vælge en Konge i Forening, og man havde endog faaet en Bestemmelse sat ind i Haandfæstningerne om, hvorledes man under visse Betingelser kunde med Magt modsætte sig en Konges Overgreb; men man havde ingen Bestemmelser for, at man kun i Forening kunde afsætte en Konge. I det Øjeblik nogle jydske Biskopper og Rigsraader egenmægtigt afsatte den fælles Unionskonge og uden Hensyn til Unionens Bestemmelser i Kraft af «det frie Kaar» sprang over til en Sidelinie, foretog de et revolutionært Skridt, der bragte Unionen til at vakle. Det havde været det norske Rigsraads Pligt i det Øjeblik at hævde baade Unionen og indenfor den tillige det norske Riges egen Selvstændighed ved at holde fast ved Kristiern den anden, — hvis der havde været Livskraft dertil i selve Folket, og dette ikke roligt havde set til, medens der kastedes Terninger om det norske Riges Skjæbne af nogle faa indbyrdes splidagtige, tildels danskfødte Stormænd, som dog tilsidst alle lode sig vinde ved Udsigten til — store Forleninger.

Saa længe det norske Raad endnu ikke havde opsagt Kristiern den anden Huldskab og Troskab, maatte man fra dansk Side hævde Gyldigheden af Rigernes gamle Forbindelse, eller med andre Ord staa paa Bestemmelsen i Unionstraktaten af 1450 om Rigernes «evige» Forening under en fælles Konge; man maatte søge at faa dem til at gjøre det samme, som man havde gjort i Danmark, at opsige Kongen Huldskab og Troskab, og saa forøvrigt lade det gamle Forhold indtræde. Derfor kunde det danske Rigsraad roligt give Kong Frederiks Sønner Udsigt til

Tronen; det var ikke andet, end hvad der fulgte af sig selv, saa fremt den gamle Forbindelse af 1450 atter gjenoprettedes. Men ganske saaledes gik det dog ikke. Det lykkedes det norske Rigsraad, hvis vigtigste Medlem var den danske Stormand Vincens Lunge, der nylig var bleven indgiftet i Norge og som for Øjeblikket saa sin Regning ved at optræde som Talsmand for det norske Riges Selvstændighed, at faa Kongen til at vedtage en særlig norsk Haandfæstning, hvor man søgte ved forfatningsmæssige Bestemmelser at hævde Rigets Selvstændighed. Kongen maatte forpligte sig til at frasige sig Titlen «ret Arving til Norge». Den samme Bestemmelse mod et Tronfølgervalg i Kongens Levetid, som fandtes i Kong Frederiks danske Haandfæstning, optoges i den norske, «efterdi at Norges Rige er et frit Kaare-Rige», og med det samme Tillæg: «uden vi kunne have det med deres Minde». Efter Kongens Død skulde alle Slotslove holdes til Erkebispens og Norges Raads Haand. — Hvert Rige stod saaledes med sin særlige Haandfæstning, gjældende for Kong Frederiks Livstid, uden nogen som helst Antydning af et Fællesvalg efter Kongens Død og uden nogen som helst Antydning af, hvorvidt det gamle Forbundsbrev af 1450 skulde anses for endnu gjældende eller ikke. Det hele fik Udseende af, at Forbindelsen mellem Rigerne var en slet og ret Personalunion, der beroede paa Kong Frederiks Person. Kongens og det danske Rigsraads Bestræbelser maatte for Fremtiden gaa ud paa at se at faa en Forbindelse gjenoprettet og at sikre Kongens Sønner Udsigt til de forenede Rigers Krone efter Faderens Død, saa at man i det mindste kunde være nogenlunde sikret imod, at det norske Raad foretog et ensidigt Valg. Og naar dertil kommer, at der i Kong Frede-

riks norske Haandfæstning fandtes den Bestemmelse, at naar en Herredag skulde staa, skulde det forkyndes med Brev og vist Bud Aar eller halvt tilforn, for at de norske Raader «kunde have Tid at berede sig derudinden», saa laa allerede heri en temlig sikker Udsigt til, at Rigerne kunde komme til at være kongeløse et Aars Tid efter den afgangne Konges Død, hvis Tronfølgerspørgsmaalet ikke var fast afgjort forinden[1]).

Vaklende og uklar var saaledes Stillingen i det hele, og uagtet man efter Haandfæstningens Ordlyd skulde anse det for afgjort, at Norge nu var blevet erkjendt for et rent Valgrige, holder man dog til forskjellige Tider fast ved de andre Synsmaader, alt efter som Tidens Lejlighed førte det med sig. Vel havde Kong Frederik forpligtet sig til at aflægge Titlen «Arving til Norge»; men at man i Gottorp kun ansaa dette for gjældende for hans Person og ingenlunde opgav Slægtens formentlige Arveret, viste sig snart, og i Norge selv holder Erkebispen snart paa det frie Kaar, snart anser han Riget for et Arverige, medens det danske Rigsraad i et enkelt Øjeblik, paavirket fra Gottorp, erklærer Riget for et Arverige, men ellers hævder den gamle «Forbindelse» mellem Rigerne. Og man kan ikke helt afvise nogen af disse Synsmaader som ulovlig. Det maatte efter alt, hvad der var foregaaet, anses for meget tvivlsomt, hvorvidt Unionsakten af 1450 ikke endnu maatte anses for lovlig bestaaende, og var det Tilfældet, var Riget et indskrænket Valgrige, der gav den afdøde Konges Sønner en betinget Arveret, som ingenlunde kunde anses for

---

[1]) Kong Frederiks norske Haandfæstning af 24. Novbr. 1524, Art. 23, 27, 28, 40 (Saml. til norske Folks Spr. og Hist. I. S. 6 ffd.).

hævet ved en særlig norsk Haandfæstning; gik man imidlertid i Gottorp videre og gjorde Fordring paa en ubetinget Arveret, der skaffede enhver gottorpsk Prins Ret til at forsørges med en Del af Norge, var denne Paastand greben helt ud af Luften.

Saa længe Forholdet til Kristiern den anden endnu ikke var fast ordnet, blev Rigsraadets Løfte om at vælge en af Kong Frederiks Sønner til Danmarks Konge, ingenlunde uanfægtet. Paa Herredagen i Kolding 1525 truede Kongen, under en øjeblikkelig bitter Stemning mod Rigsraadet, med at trække sig tilbage fra Regjeringen i Kongeriget; vilde Rigsraadet ikke give sit Bifald hertil, havde Kongen to unge Sønner; «vilde Raadet tage nogen af dem ind i Riget og forlige sig med ham om Regimentet, vilde Kongen gjerne resignere ham Riget». I sit Svar herpaa erklærer Raadet atter, «at hvad Raadet havde tilsagt og forseglet hans Naade paa hans unge Herskabs Vegne, vil Raadet i alle Maader ubrødelig holde, naar Gud haver forset, at den Tid sig begiver». Men dette hindrede dog ikke, at Raadet faa Dage efter samtykkede i en Instrux for de Sendebud, der paa Kong Frederiks og Raadets Vegne skulde deltage i Underhandlingerne i Lybæk om Kristiern den andens Sag, ifølge hvilken Kong Kristierns Søn Hans efter Kong Frederiks Død skulde vælges til Konge i Danmark, og efterdi Norge var et Arverige, «og det samme har med Rette indtil denne Tid hørt hans Naade (ɔ: Kong Frederik) Halvdelen til», skal Kong Kristierns Søn efter Kong Frederiks Afgang beholde Norge for sig selv alene, og Kong Frederiks Arvinger beholde Hertugdømmerne Slesvig og Holsten for sig alene. Kong Frederiks Arvinger skulle

da opgive Titlen «Arving til Norge», Hr. Hans og hans Arvinger Titel og Vaaben efter Hertugdømmerne![1])

Dette Forslag, der nok bevarede Forbindelsen med Norge, men helt prisgav Slesvig, fik heldigvis ingen praktisk Betydning, da Lybækker-Mødet blev resultatløst, og vi skulde ikke have dvælet ved det, hvis ikke nogle senere Ytringer af Kong Frederik netop i denne Anledning havde tydet paa, i hvor høj Grad de dynastiske Interesser havde Overvægten i Kongens Forhold til Tronfølgerspørgsmaalet fremfor de Landes Tarv, der vare underlagte hans Scepter: «Han havde ondt ved at gaa ind paa at unddrage sine Arvinger et saa stort Rige, hvormed en eller to af hans Sønner kunde forsørges»[2]). Heri ligger vistnok Nøglen til flere af den følgende Tids Forhandlinger; det er fuldstændig den samme dynastiske Politik, han havde fulgt under sin Strid med Broderen Hans; han saa egentlig helst, at en af Sønnerne fik Hertugdømmerne for sig, om muligt i Forening med det hele eller halve Norge, hvortil han stadig lod Hertug Kristian skrive sig «ret Arving»; saa kunde den anden faa det danske Rige. Desto nødvendigere var det for det danske Rigsraad at være paa sin Post.

Misstemningen mellem det danske Raad og Hertug Kristian blev stedse større. Alt tidligere havde Raadet ligefrem afslaaet Kongens Tilbud om at sende Hertug Kristian nogen Tid ind i Riget som Statholder, idet man havde undskyldt sig med, «at Landet var saa svært forarmet

[1]) Ny danske Mag. 5, 38, 47, 81. Kongens Forslag er dateret 5. Maj, Instruxerne for Sendebuddene 15. Maj. Smlgn. Allen, IV, 2, 513, 509.

[2]) Allen anf. St. S. 517.

paa Fetalie ydermere end i mange tidligere Aar»[1]). Men da Hertug Kristian i Begyndelsen af Aaret 1526 kom i en heftig Strid med Biskop Iver Munk i Ribe om Kirkeforholdene i de Dele af Nordslesvig, der laa under Ribe Bispestol, og i denne Brevvexling optraadte i bestemt luthersk Retning[2]), og da han senere ved Midsommertid under sit Ophold i Kjøbenhavn, i Anledning af hans Søsters Bryllup med den lutherske Hertug Albrecht af Preussen, aabenlyst tillige med Kongen selv overtraadte Kirkens Fastebestemmelser, steg det katholsk-sindede Rigsraads Forbitrelse saa højt, at de aabenlyst skjældte Hertugen ud for en Kjætter, medens han til Gjengjæld lod dem høre, at de vare Forrædere mod deres «Arveherre» Kristiern 2, ja endogsaa lige ud erklærede, at han var tilbøjelig til efter Kong Frederiks Død at slutte Forlig med Kristiern 2[3]). Hertug Kristians Stemning mod Danmark var paa denne Tid saa bitter, at han ligefrem ytrede Ulyst til den danske Krone, hvilket ingenlunde var hans holstenske Omgivelser tilpas, der nok ønskede Forbindelsen med Danmark bevaret, saa længe Tyngdepunktet kunde blive i Gottorp, hvorved det holstenske Aristokrati kunde gjøre sin Indflydelse gjældende selv paa Kongerigets Anliggender[4]). Der begyndte at vise

---

[1]) De i Aarhus forsamlede Rigsraaders Svar paa Kongens Forestilling, dat. Onsdag efter Valentini Dag (Februar), N. dsk. Mag. 5, 27.

[2]) N. kirkeh. Saml. 4, 1 fgd.

[3]) Hertug Albrecht af Meklenborg til Kristiern 2., Juli 1526, Allens Breve I, 424; smlgn. den skibyske Krønike, Script. II, 581.

[4]) Wolfg. von Uttenhofen til Hertug Albrecht af Preussen, 25. April 1527: Han havde altid ment det ærligt med Hertug Kristian, hvad Danmark angik, men hans Raad fandt ingen god Optagelse; vilde Kristian ikke, vare Hertugerne Hans og Adolf (født 1526) tilbage, som med Tak vilde tage imod det. Waitz, Wullenwever I, 376.

sig en holstensk Indflydelse i Danmark af lignende Art som fra dansk Side i Norge, kun med den Forskjel, at det danske Rigsraad og den danske Adel havde en langt større Modstandsevne end den uddøende norske Adel. Det viste sig derfor langt mindre i Rigets indre Anliggender, uagtet det var lykkedes enkelte holstenske Adelsmænd at faa danske Forleninger, end i Rigets Udenrigspolitik, hvor Forhandlingerne ofte ledede af Kong Frederiks holstenske Raader[1]).

Disse Hensyn maatte stadig henlede Rigsraadets Tanke paa at faa den unge Hertug Hans dansk og katholsk opdragen, saa han unddroges fra den holstenske Indflydelse, hvorunder han opvoxede. Selv den fredeligere Stemning ligeoverfor Kristiern 2, som Hertug Kristian havde gjort sig til Talsmand for, maatte virke afskrækkende paa Raadet. Denne Stemning kommer ogsaa til Orde paa det næste Møde efter Bryllupsfesten, paa Herredagen i Odense December 1526; thi da Kongen ifølge et lybsk Gesandtskabs Forestillinger her havde givet Raadet til Kjende, om det ønskede, at der skulde underhandles om Fred mellem Kongen og Kong Kristiern, erklærer Raadet meget bestemt, at det aldrig vil samtykke i Fredsunderhandlinger, naar Kong Kristiern eller hans Børn igjen skulde komme ind i Riget[2]), og den samme Stemning gjorde sig stærkt gjældende paa den følgende Herredag i Odense 1527, hvor Kongen, i det mindste

[1]) Uttenhofen var selv Lensmand paa Hindsgavl, Johan Ranzov paa Krogen, Melchior Ranzov paa Gulland 1526 (N. dsk. Mag. 5, 210; 218; 291; 301). Forhandlinger mellem Kongen og det danske Rigsraad føres jævnlig af Johan Ranzov, der endogsaa selv anføres blandt de danske Rigsraader, Uttenhofen, Wolf Pogvitz, lige som de samme som oftest lede Underhandlingerne med fremmede.

[2]) N. dsk. Mag. 5, 105. Smlgn. Quellensaml. IV, 98.

lige overfor Kong Kristierns Venner og Lybækkerne, gav sig Udseende af at ønske Fred, men skød Skylden over paa Rigsraadet, som var derimod. Først paa denne Herredag fik Kongen udleveret Rigsraadets Forpligtelsesbrev af August 1523 om at vælge en af hans Sønner til Efterfølger efter hans Død, hvilket hidtil havde været betroet Lage Urnes Varetægt. Det er som en ny Pagt, der sluttes mellem Kongen og Raadet om at staa Last og Brast ligeoverfor Kong Kristiern, paa en Tid da de gamle Forbundsfæller Lybækkerne viste Tilbøjelighed til at trække sig tilbage[1]). Og nu begyndte Raadet ogsaa at forlange, at Hertug Hans skulde sendes ind i Riget for at opdrages. Hidtil var det saa langt fra, at Kongen havde taget noget Hensyn til Rigsraadets Ønsker om Hertug Hanses Opdragelse, at han tvertimod havde givet ham en saa udpræget luthersksindet Tugtememester som Pomeraneren Peder Svave, der i sin Tid havde fulgt Luther til Vorms og senere i sit Fædreland havde maatte udstaa Forfølgelser for sin religiøse Iver, indtil han i Aaret 1524 eller 25 var kommet i Kongens Tjeneste. Tugtemester for Hertug Hans var han allerede i Aaret 1526; rigtignok var Prinsen den Gang kun 5 Aar gammel; endnu kunde meget vindes, hvis han blev ført til Kongeriget; men Kongen og Holstenerne holdt stadig igjen. Da Rigsraadet i Aaret 1528 paa Herredagen i Nyborg opfordrede Kongen til at sende sin Søn ind i Riget, for at den danske Krone en Gang

1) 1527, 28. Juli, Hertug Albrecht til Kristiern 2. om »Hertug« Frederiks forsonlige Sindelag, Allens Breve I, 488. — 1527, Aug. Lybsk Gesandskab i Odense, som raader til Fred; Kongen svarer, at han er derfor, Raadet derimod. Quellensaml. II, 98. — 1527, 23. Aug. Kong Frederik kvitterer for Modtagelsen af Brevet af 10. Aug. 1523, s. Tillæg 2.

kunde tilfalde ham, gik Kongen endnu ikke ind herpaa[1]). Men da Kongen næste Sommer atter kom til Danmark, kom Sagen atter paa Bane, saa at det Rygte endog naaede ned til Kristiern 2. i Nederlandene, at «Hertug» Frederik havde taget sin yngste Søn med til Kjøbenhavn, hvor Rigsraadet «endrægtig havde hyldet og kaaret ham til deres Konge». Dette sidste var rigtignok en Overdrivelse; men det lader til, at Bisperne og nogle af de øvrige katholsksindede Rigsraader atter har foretaget et bestemt Skridt for at bevæge Kongen til at lade Hertugen opdrage i Danmark, uden at Kongen dog endnu har bundet sig ved et bestemt Tilsagn i denne Retning[2]).

Samtidig med at den katholsk-sindede Del af Raadet atter handlede til Gunst for Hertug Hans, foregik imid-

---

[1]) 1528, 11. Aug., Lybæk til Kong Frederik; Kongen havde forespurgt, om han efter det danske Rigsraads Forlangende skulde sende sin Søn ind i Riget, for at den danske Krone en Gang kunde tilfalde ham, hvilket Lybæk fraraadede af Hensyn til Kejseren, som paa den Tid bestræbte sig for at skaffe Kristiern 2dens Søn Kronen. Waitz, Gesch. Schl.-Holst. II, 186 — Om Peder Svave henvises til Rørdam, Kbhvns. Universitets Hist. I, 412.

[2]) Jørgen Hansen til Kristiern 2., dat. Campen 5. Juni 1529; smlgn. sammes Brev af 23. Juni, Saml. til norske F. Spr. og Historie I, 550; 551—52. — Hvitfeld S. 1317 lader Rigsraadet «udi dette Aar (ↄ: 1529) til Nyborg» indgaa «en Forskrivning» i Anledning af Hertug Hanses Indkaldelse til Landet og fremtidige Valg. «Men», fortsætter han, «saadant Valg gik aldrig for sig af almindelig Stemme, ej heller blev han af menige Stænder hyldet. Dog blev han fordret her ind at opfødes, hvilket Brev er udskrevet til «Nested» 20 Dag Jule af nogle af Raadet». — I Nyborg holdtes ingen Herredag 1529, men 1528, omtrent fra 8—25 Juli (Regesta Dipl. I; Annaler f. nord. Oldk. 1847, S. 121), saa at den af Hvitfeld omtalte «Nyborg-Forskrivning» maa henføres til 1528 og være identisk med det af Kong Frederik i Brevet til Lybæk Aug. 1528 omtalte Skridt af Raadet (smlgn. foregaaende Anmærkning).

lertid i Norge en Begivenhed, der truede med at krydse disse Planer. Den 30. Juni 1529 var Hertug Kristian afsejlet til Norge; Rejsen havde længere Tid forud været bestemt og blev foretaget med Billigelse af det danske Rigsraad, som havde givet Hertugen til Ledsagere Bisp Styge Krumpen og hans Broder Otto Krumpen, Henrik Krummedige og Knud Pedersen Gyldenstjerne, Mænd, der alle vare udpræget katholsksindede, og som tillige havde vist sig som bitre Modstandere af Kristiern d. 2den; Henrik Krummedige var tillige en af de Mænd, der fortrinsvis havde Fortjenesten af, at Norge havde maattet slutte sig til Frederik 1. og atter træde i Forbindelse med Danmark. Rejsens officielle Formaal gik ud paa, at Hertugen paa Faderens Vegne skulde i Forening med de tilstedeværende danske Raader og det norske Raad ordne de urolige Forhold i Riget, skikke hver Mand Lov og Ret og «forny, stadfæste, fuldbyrde og samtykke hvad Forbund og Bepligtelse begge Rigerne Danmark og Norge her til Dags imellem ganget og gjort er». Saaledes lyder Formaalet for Rejsen i et af de tilstedeværende danske og norske Herrer paa Forsamlingen i Oslo udstedt Brev hos Hvitfeld; men denne selv beretter rigtignok, at de nævnte Mænd skulde søge at skaffe Hertug Kristian Hyldingsed af de Norske som Arveherre og først i Tilfælde af, at dette ikke lykkedes, skulde fornye Forbundet mellem Rigerne, og vist er det, at Hertug Kristian søgte at opnaa Arvehylding, men at dette strandede paa Normændenes Vægring, idet Erkebiskop Olaf, som ikke havde villet deltage i Forsamlingen, fra Trondhjem af gjorde gjældende, at Norge ikke længere var et Arverige, men var saaledes forbundet med Danmark, at det ikke kunde have nogen anden Konge end den, der blev samtykket til Danmarks Rige, og man kan være sikker paa, at de tilstede-

værende danske Rigsraader neppe have været meget ivrige i at understøtte Hertugens Fordring; ja man fristes til at antage, at det danske Rigsraad har været uvidende om, at Hertugen vilde søge denne Hylding i Norge, der kun kunde medføre, at man selv maatte tage ham til Konge, hvis man vilde, at Foreningen mellem Rigerne skulde vedblive, og som stred aldeles mod de Bestræbelser til Gunst for Hertug Hans, som de i Danmark tilstedeværende Rigsraader samtidig gjorde, og at det er Kongen og Hertugen, der her paa egen Haand have fulgt deres slesvigholstenske dynastiske Planer[1]). Her var saaledes et Øjeblik, da baade Erkebisp Olaf med hans Parti i Norge og det danske Rigsraad fandt deres Regning ved at hævde det gamle Forbund mellem Rigerne, rigtignok hver med sine Bagtanker, Rigsraadet nærmest af Hensyn til Hertug Hans, Erkebispen nærmest for at undgaa overhovedet at binde sig og med Tanken rettet paa Kong Kristiern og hans Slægt, med hvem han alt den Gang stod i Forbindelse[2]).

Under disse Forhold opnaaede man intet Resultat. Idet Erkebispen og en Del af de nordenfjeldske Rigsraader vare udéblevne fra Mødet, indskrænkede de tilstedeværende fire danske og syv norske Herrer sig til at bevidne, at de «havde set og læst» Overenskomsten i Bergen af 1450. De toge saaledes kun en Vidisse af Brevet, men at de have samtykt det paa ny, nævne de slet ikke, saa at denne Fremdragelse af Forbundsbrevet ingenlunde kan betragtes som en retsgyldig Fornyelse af det gamle Forbund, hvortil der behøvedes en højtidelig Bekræftelse af det samtlige norske Raad, hvorved man var kommet til at staa ens overfor Tronfølgerspørgsmaalet i begge Riger. Hver kunde saaledes tage sit Standpunkt i Fremtiden, som han

[1]) Hvitfeld, S. 1316; Pal.-Müller II, 1 —20.
[2]) Allens Breve I, 561, 563.

vilde. Kun saa meget havde man opnaaet, at en Del af det norske Raad stiltiende havde indrømmet Brevets Gyldighed ved at udstede en Vidisse af det uden nogen særlig Reservation, og at enhver Tanke om en særlig Arvehylding af Hertug Kristian var faldet bort, hvorpaa man sluttede Mødet med en skriftlig Erklæring om, at Hertug Kristian, som af Kongen var sendt til Norge for blandt andet at forny Forbundet mellem Rigerne, «derudi havde skikket sig kristelig og fyrstelig, som tilbørligt var, og havde brugt og hørt vort Raad og Undervisning». Med dette Skudsmaal for god Opførsel forlod Hertugen Norge — uden at have faaet sit Ønske opfyldt[1]).

Under disse Forhold gik Bestræbelserne i den følgende Tid stadig ud paa at faa et fælles dansk-norsk Herremøde bragt i Stand for at sikre Rigernes Forening efter Kongens Død; man underhandlede med det norske Raad om Valg af en af Kongens Sønner, og det staar formodentlig netop i Forbindelse hermed, at Erkebispen i April 1531 foretog indledende Skridt til at sammenkalde en særlig norsk Valgherredag i Romsdal, hvortil der ogsaa udskreves Deputerede fra Landskaberne, «for at kaare en Konge efter Kong Frederiks Afgang»; men stadig strandede disse Planer paa Erkebiskoppens Uvillie. Det lykkedes ikke at faa Normændene til at give Møde paa Herredagen i Kjøbenhavn 1530, og da Kongen atter under 5. Marts 1531 gjennem Rigsraad Niels Lykke, som da vendte tilbage fra Danmark, indbød Erkebispen til at give Møde i Kjøbenhavn St. Hans-

[1]) Vidissen af 1. Septbr. og Skudsmaalet af 8. Septbr. findes hos Hvitfeld S. 1315 og 1316. — Et mærkeligt Vidnesbyrd om Hertug Kristians raa Opførsel i Oslo, hvor han ved Nattetid lod udtage Klenodierne af Mariekirken, men som jeg først er bleven gjort opmærksom paa efter Afhandlingens Indlevering til Redaktionen, vil blive meddelt iblandt Tillægene, under 18 Aug. 1

dag, viste han sig vel i Begyndelsen ikke helt uvillig, men fik snart et bekvemt Paaskud til Udeblivelse i en Ildebrand, som havde hjemsøgt Trondhjem, uagtet det dansksindede Parti af det norske Raad gjorde alt muligt for at bevæge ham til Afrejsen. Hans eget særlige norske Valgmøde synes derved at være gaaet over Styr; men i Kjøbenhavn mødte kun 6 Medlemmer af det norske Raad. Man stod Sagen saa nær som aldrig før. Det var første Gang, at det var lykkedes at faa en fælles dansk-norsk Herredag samlet. Der forelagdes det danske og norske Raad en Instruktion til Forhandling, hvori der henvistes til Ønskeligheden af Rigernes Forening ifølge det gamle Forbund, og hvori Kongen bad de Udsendte om at vise sig velvillige til «at udvælge og anamme en af hans Sønner til Konge efter hans Død, saaledes som der tidligere var forhandlet mellem kongelige Majestæt og Danmarks og Norges Riges Raad». Men Herredagen blev til intet, da Kong Kristierns truende Rustninger hindrede Kongen i at give Møde, hvorfor den udsattes til 8. Septbr. i Nyborg. De norske Raader droge da hjem, idet de gave to af deres Medbrødre Fuldmagt til paa de øvriges Vegne at møde i Nyborg og besvare Instruktionen, at Sagen derpaa kunde forhandles paa den første norske Herredag, som kom sammen. Men heller ikke Herredagen i Nyborg kom i Stand; den blev af Kongen udsat til næste Vinter — og imidlertid var Kong Kristiern landet i Norge![1])

---

[1]) 1531, 5. Marts, Kong Frederik indbyder Erkebisp Olaf til Herredag i Kjøbenhavn St. Hansdag, Norske Saml. II., 38. — 1531, 15. Maj: Bønder og Bokarle i Herjedalen udnævne fire Valgmænd til Kongevalg ifølge et den 15. April fra Erkebispen modtaget Brev. N. Saml. I., 44. — 1531, 2. Juli: Kongens Instruktion for Mogens Gøje, Erik Banner og Johan Fris til den dansknorske Herredag i Kbhvn. — N. Saml. II., 64—65. Dipl. Norv.,

Derved kuldkastedes alt. Det norske Rigsraad opsagde Kong Frederik Huldskab og Troskab; Forbindelsen med Danmark var altsaa brudt. Det var, som om det aldrig skulde lykkes Kong Frederik at sikre sin Slægt de to nordiske Rigers forenede Kroner. Men ogsaa Kong Kristierns Tid var omme. Hans Held var kun kort. Da han var indesluttet inden Sønderborgs Mure, og da den ulykkelige Konges eneste Mandsarving var død i de samme Dage, som Faderens Skjæbne blev afgjort, da syntes det atter, som om Danmarks og Norges Kroner sikkert vilde tilfalde Kong Frederiks Børn. Erkebisp Olaf og hans norske Fæller maatte falde tilføje. Nu var Tiden kommen til atter og, som det syntes, for sidste Gang at fremdrage og fornye Forbindelsen mellem Rigerne, saaledes som den var fastsat i Forbundsbrevet af 1450. Allerede den 3 August 1532 maatte Biskop Hans Reff af Oslo, der var fulgt med Kristiern den anden til Kjøbenhavn, udstede et Forpligtelsesbrev, hvori det hedder, at han efter Kong Frederiks Død «er og skal være forpligtet til, ikke med Norges Raad at kaare, udvælge eller samtykke nogen særdeles Konge til Norges Rige, men med Danmarks og Norges Riges Raad skal være forpligtet at kejse, kaare, udvælge og samtykke den samme til Herre og Konge over Norge, som Danmarks Riges Raad til Danmarks Rige udkaarendes vorder, ligesom det Forbund udviser, som begge Rigerne ere tilsammenbundne med». Dette er en udtrykkelig An-

6, 735. — 1531, 15. Juli: Biskopperne Øskuld af Stavanger, Olaf af Bergen, Vincents Lunge, Erik Ugerup, Norges Riges Raad, give Fuldmagt til Biskop Hans Ref i Oslo og Provst Mads Huorup til at møde i Nyborg Nat Mariæ førstkom. — N. Saml. S. 67—68, m. fl. Breve smsts. — 1531, 30. Juli: Vaale Skibsrede undslaar sig ved at give Møde paa den Herredag, som skulde staa i Romsdal, smsts. S. 68.

erkjendelse af Forbundet af 1450, og en ligelydende Forpligtelse maatte Bisp Mogens af Hammer kort efter udstede[1]). Vel lykkedes det paa Grund af Forhold, som det her ikke er Stedet til at gaa nærmere ind paa, ikke at faa lignende Forpligtelser af Erkebispen og de øvrige norske Rigsraader; men da de danske Rigsraader Truid Ulfstand og Klavs Bilde af Kong Frederik og det danske Rigsraad under 6 August 1532 vare blevne skikkede til Norge som kongelige Kommissærer i Forening med Biskop Hans Reff af Oslo, med uindskrænket Fuldmagt til at handle med Norges Riges Raad «om Forbund, Fred og Enighed, som disse Riger hidtil imellem været haver og herefter at blive skulle til evig Tid», og med bestemt Tilsagn om, at hvad der blev besluttet, skulde alle de i Fuldmagten nævnte Rigsraader være forpligtede til at holde, som om de selv havde været personligen tilstede og beseglet Pagten, saa lykkedes det de kongelige Kommissærer paa et Møde med det norske Raad i Trondhjem den 7 November 1532 at udvirke en Fornyelse af det gamle Forbund med Danmarks Rige, dog med Forbehold af, «at alle Norges Riges Herligheder, Recesser, Friheder og Privilegier skulle blive ved Fuldmagt og uforkrænket i alle Maader». Hvis nogen yderligere Forhandling behøvedes til begge Rigers «Fred, Endrægtighed og Bestand», skulde det sættes ind til «begge Rigens Raads hver paa sin Sides almindelige Sammenkomst med et menigt endrægteligt Raad at formere og forbedre». Vel kan det ikke nægtes, at denne Statsakt, saa

---

[1]) Brevene i Gehejmearkivet; smlgn. Paludan-Müller, Grevens Fejde II, 34 og 40. — Bisp Mogens' Brev er beseglet af de norske Raader Erik Eriksen og Gude Galle, men kun som Vitterlighedsvidner, saa at de ikke selv have paataget sig nogen Forpligtelse herved.

vel som næsten alle Samtidens Statsakter, er i høj Grad utydelig, idet man ikke udtrykkelig har nævnt Forbundsbrevet af 1450 og uden videre lader alle tidligere Recesser — altsaa ogsaa Kong Frederiks Haandfæstning — staa ved Magt uden Indskrænkning. Men saa meget var dog vundet, at det norske Rigsraad havde anerkjendt, at Rigernes Forbindelse skulde vedblive, og at videre Forhandling skulde foregaa paa et fælles dansk-norsk Rigsraadsmøde; thi det maa dog være Meningen af de sidste utydelige Ord i Brevet af 7 November. Og at det danske Rigsraad vilde anse Brevet for gyldigt, dertil havde det allerede paa Forhaand bundet sig ved den Bilde og Ulfstand givne Fuldmagt. Rigsraadet som Helhed betragtet kunde ikke uden Brud paa Tro og Love fragaa Overenskomsten[1]). Noget fælles Kongevalg omtales rigtignok ikke i Brevet. Desto nødvendigere var det saa snart som muligt at faa en fælles Herredag samlet, hvor Rigernes Mellemværende kunde endelig ordnes, og hvor det muligt kunde lykkes i Mindelighed at faa en af Kongens Sønner valgt til Tronfølger alt i Faderens Levetid.

Med dette Brev vendte Klavs Bilde og Truid Ulfstand

---

[1]) Instruktionen af 6 August (Norske Saml. 2, 241) er vel kun udstædt af 24 Rigsraader (Iver Munk, Styge Krumpen, Ove Bilde, Jørgen Fris, Joachim Rønnov, Torben Bilde, Mogens Gøje, Tyge Krabbe, Predbjørn Podebusk, Hans Bilde, Johan Rantzov, Anders Bilde, Ove Lunge, Erik Banner, Johan Oxe, Oluf Rosenkrands, Johan Bjørn, Johan Urne, Axel Brahe, Holger Ulfstand, Knud Bilde, Klavs Podebusk, Axel Ugerup og Henrik Gøje, Riddere, »Danmarks Riges Raad her nu i denne almindelige Herredag udi Kjøbenhavn forsamlede«); men føjes hertil Klavs Bilde og Truid Ulfstand selv, bliver det altsaa 26, eller i hvert Tilfælde Majoriteten af Raadet. Deres Bestemmelse maatte være gyldig for hele Raadet. — Forbundsbrevet af 7 Novbr. findes hos Pal.-Müller, II, 410.

i Slutningen af Aaret tilbage til Danmark, hvor de i Begyndelsen af det følgende Aar i Kjøbenhavn traf sammen med en Del af de skaanske og sjællandske Raader; senere begav de sig til Kong Frederik i Gottorp, idet Raadet med det samme, som ovenfor omtalt, medgav dem andre Ærinder til Kongen. Denne traf de imidlertid allerede paa Dødslejet. Der er ikke Spor til, at Kongen inden sin Død har ratificeret Overenskomsten af 7 Novbr. 1532. Da han imidlertid alt tidligere — i det seneste i Slutningen af Januar Maaned — paa egen Haand, uden at afvente det danske Rigsraads Betænkning, havde indkaldt en fælles Herredag til Nyborg den 8 Juni, er den nærmere Forhandling bleven udsat til denne, hvor det utvivlsomt har været hans Agt at søge at faa en Tronfølger udvalgt for begge Riger[1]). Her skulde det afgjøres, om Hertug Kristian eller Hertug Hans skulde bære de to nordiske Rigers Krone. Denne sidste var nu endelig — senest i Aaret 1531 — bleven ført til Danmark, hvor han havde faaet Ophold paa Nyborg Slot, og i Slutningen af Aaret 1532 havde Kongen bestemt Rigsraad og Ridder Oluf Rosenkrans til Vallø, Lensmand paa Abrahamstrup, til hans Hofmester med Paalæg om personlig at være hos ham, hvorimod det er tvivlsomt, om Peder Svave er vedbleven at være hans Tugtemester, da Peder Svave en stor Del af Aarene 1531 og 32

---

[1]) Alt i Januar Maaned havde man paa Gottorp henvist Lybækkerne til Herredagen i Nyborg i Juni (smlgn. ovenfor S. 229). — 29 Januar (Onsdag efter St. Pauli conversionis Dag) underretter Kongen Hr. Mogens Bilde, »vor Mand og Tjener og Embedsmand paa vort Slot Koldinghus«, om at der, »som han vel forfaret haver, er forskrevet en almindelig Herredag i Nyborg Hellig Trefoldigheds Søndag« (Danske Kongers Hist. Fasc. 12 b., Geheimeark.) Smlgn. Aktstykker til Grevefejdens Historie, II, S. 8—9.

havde været i Sendefærd i Udlandet. Rosenkranses Udnævnelse til Hofmester maa derimod anses for en Indrømmelse til det danske Rigsraad; thi denne Mand hørte til det katholske Parti af Raadet, og som Hofmester for Kongesønnen maatte han kunne sørge for, at denne blev opdraget i dansk Aand, og atter lyder det fra velunderrettet Kilde som en afgjort Sag, at han, og ikke Hertug Kristian, skulde være Danmarks Konge[1]).

---

[1]) 1532, 6 Decbr. (Gottorp, Nicolai Ep. Dag) Kongebrev til Anders Bilde, at »eftersom eder vel vitterligt er, at vi have nu siden (ɔ: efter Anders Bildes og Oluf Rosenkranses Udnævnelse til Høvedsmænd paa Sjælland, hvilket vistnok skete kort efter 16 Dcbr. 1531, N. dsk. Mag. 6, 132) tiltroet Hr. Oluf Rosenkrans... at være Hertug Hanses Hofmester og personlig at være hos ham«, saa har Kongen udnævnt Henrik Gøje til Høvedsmand i hans Sted. (Saml. til Adlens Hist. Fasc 5 Nr. 77. Kongl. Bibl. Lignende Brev til Anders Bilde af samme Dato findes i Geh. Ark. Dsk. Kongers Hist., Fasc. 12 b.) — Befaling til Henrik Gøje om at være Høvedsmand tilligemed Hr. Anders Bilde i Kongens Fraværelse, dat. Gottorp Søndag efter Hellig tre Konger, ɔ: 12 Januar 1533. Smsts. — Peder Svaves første Sendefærd til Frankrig varede fra April til Juli 1528, altsaa samtidig med Rigsraadets første Forsøg paa at faa Hertug Hans ind i Landet; i sin Gesandtskabsberetning kalder P. Svave sig selv »tum pædagogem agentem ducis Joannis«. (Geheimeark. Aarsb. III, 135; 137); 1529 opholdt han sig i Gottorp (S. 160 med Anm.); 1530-31 var han Kjøbenhavns Universitets Rektor (Rørdam, S. 412); 26 Marts 1531 til Juni eller Juli var han atter i Frankrig og England; 1532, 2 Februar til Slutningen af August ny Gesandtskabsrejse til Frankrig. Hertug Hanses Ankomst til Nyborg sættes i Almindelighed efter Hvitfeld til 1529, men Hvitfelds Beretning lyder kun paa, at Rigsraadet forlangte det, og det maa i saa Fald, som ovenfor vist, snarere sættes til 1528; noget sikkert Vidnesbyrd om Hertugens Ankomst til Danmark har jeg ikke kunnet træffe før i et Brev fra en engelsk Gesandt, der kom fra Danmark, dat. Hamborg 25 Januar 1532 (»habet rex quatuor filios, quorum primus est Joannes et educatur inter Danos; nam ipse successurus est in regnum«, Geh. Ark. Aarsb. III, 186—87). — 12 Januar 1535 kaldes Peder Svave atter

Overordentlig vigtige Sager vare saaledes forbeholdte Herredagen i Nyborg i Juni 1533. Forholdet til Lybæk og Hollænderne, den endelige Overenskomst med Norge og et bestemt Tronfølgervalg skulde her finde sin Afgjørelse. I sidste Henseende syntes Forholdene gunstigere end tidligere, da Kong Kristierns Mandsarving var død, og da Nordmændene havde anerkjendt den gamle Forbindelse mellem Rigerne. Alt kom an paa, at det lykkedes at faa Valget foretaget inden Kongens Død; men ogsaa dette Haab skulde glippe; Normændene afsloge at komme, idet de beraabte sig paa, at de ikke med saa kort Varsel kunde give Møde. Netop samtidig med, at denne Efterretning kom fra Erkebisp Olaf, indtraf Kong Frederiks Død paa Gottorp Slot d. 10 April.

Ved Kongens Død løsnedes alle Forhold. De forskjellige Statslegemer, der havde været forenede ved Kongens Person, stode øjeblikkelig løsrevne fra hinanden, idet der ikke var nogen udvalgt Konge, der kunde samle de stridige Interesser om sig. Aldrig har i Nordens Riger Følgerne af et revolutionært Skridt vist sig fordærveligere, ikke blot for Folk og Land i Almindelighed, men ogsaa for Anstifterne selv, end Følgerne af Kristiern den andens Fordrivelse nu begyndte at vise sig for det Bispe-Aristokrati, som havde stødt ham fra Tronen. Nu kunde man ligge, som man havde redt. I Norge skulde ifølge den afdøde Konges Haandfæstning ved Tronledigheden alle Slotslove

»Hertug Johans Tugtemester« (Rørdam, Universitetets Hist. I, 412); da var Hertugen imidlertid ikke længere i Danmark. At Hvitfelds Efterretning om, at Peder Svave af det danske Rigsraad blev sat til Hertugens Tugtemester under Herredagen 1533, »for at han kunde blive katholsk (!) opdraget«, beror paa en Fejltagelse, vil senere blive omtalt og fremgaar tildels alt af det anførte.

holdes til Erkebispens og Raadets Haand, saa at Erkebispen kom til at staa som Rigets Hoved, der havde at tage Initiativet til alle Regjeringshandlinger; i Hertugdømmerne havde Hertug Kristian, ifølge den betingede Arveret, der utvivlsomt tilkom den afdøde Konges Sønner i disse Lande, strax overtaget Regjeringens foreløbige Ledelse i sit og sine umyndige Brødres Navn, indtil en Hylding kunde finde Sted. I Danmark derimod tilfaldt alle Slotslove og Regjeringens Førelse ifølge Kong Frederiks danske Haandfæstning det samtlige Raad, uden at Lunde Erkebiskop var udtrykkelig nævnet, skjøndt dette dog havde været Tilfældet i Kong Kristierns fælles dansk-norske Haandfæstning[1]). Ifølge den Rang og Stilling, som Erkebiskoppen indtog i Raadet under almindelige Forhold, maatte det dog anses for gammel Vedtægt, at han under Tronledigheden betragtedes som Raadets Hoved, hos hvem «Rigets Regimente» hang i den kongeløse Tid. Men den nuværende Erkebisp, Torben Bilde, var først nylig ved et Familiekotteri kommet til Sædet; han havde desuden ikke opnaaet pavelig Stadfæstelse, saa at han indenfor Raadets Rangordning endogsaa opføres efter de ældre, pavelig konfirmerede Biskopper; det kunde derfor, naar hele Raadet var samlet, endog være tvivlsomt, hvorvidt han kunde optræde som Raadets Hoved, og om man end synes at have indrømmet dette[2]), var hans Stilling dog saa usikker, at han faktisk neppe har kunnet overtage et Overhoveds Ledelse. —

---

[1]) Kristiern 2dens Hdf. Art. 26, Frederik 1 danske Hdf. Art. 30, norske, Art. 27.

[2]) Det indrømmes baade fra protestantisk Side, i Klageskriftet, N. dsk. Mag. 3, 15, Rørdams Hist. Kildeskr. 1, 163—4, og fra katholsk Side, Tillæg 29, ligesom enkelte løbende Regjeringsskrivelser ere udstedte af ham i Raadets Navn (Tillæg 5 og 42).

Under saadanne Forhold var Riget opløst; af Kong Frederik var et Par Høvedsmænd for Sjælland udnævnte, da man frygtede for Overfald fra svensk Side ved Rygtet om store Troppesamlinger, som Gustav Vasa havde foretaget; men af disse var endda den ene, Henrik Gøje, død faa Dage efter Kongen[1]); at lignende Høvedsmænd vare indsatte for Jylland, findes der ikke en Gang Spor til. Vel havde Rigsraadet i Aaret 1531 efter Kongens Opfordring indsat hver Biskop tillige med nogle verdslige Raader og Adelsmænd til Mønstringsherrer i de forskjellige Stifter, men det er tvivlsomt, om denne Ordning gjaldt til Stadighed eller kun skulde gjælde for kortere Tid, i Anledning af Kristiern den andens Tog. Ved samme Lejlighed vare Bisperne tillige med en Del Rigsraader og Adelsmænd i hvert Stift af Rigsraadet skikkede til at sidde Ret for hver Mand »i Kongens Fraværelse«; men denne Ordning gjaldt kun foreløbig, indtil Kongen selv kom i Landet, og kan — som det vil fremgaa af de senere Forhandlinger under Herredagen — ikke betragtes som gjældende for længere Tid[2]). Enhver Centralregjering var saaledes ophørt; i det højeste bestod en Slags Stiftsregjering med hver Biskop i Spidsen; ellers kunde hver Rigsraad betragte sig som en lille Konge i sin Egn; ja Landets Indbyggere vidste neppe nok,

[1]) Se ovenfor S. 251 Anm. — I Brevet til Henrik Gøje af 12 Januar 1533 indsætter Kongen ham til Høvedsmand paa Sjælland, »eftersom nogle vore Naboer ruste dem med hvad Magt de kunne afstedkomme«, hvorfor Kongen frygter, at de ville gjøre et hasteligt Indfald i hans Riger. — Herved kan kun sigtes til de Troppesamlinger, Gustav Vasa den Gang foretog ved Vesteraas; smlgn. Vincents Lunges Breve til Erkebisp Olaf af 14 og 22 Febr. i Samlinger til N. F. Spr. og Hist. I, 347; 348. — Henrik Gøje døde 3 Maj.

[2]) N. dsk. Mag. 5, 122; 132; 120; 130.

hvor de skulde ty hen for at søge Lov og Ret, naar de ikke vilde finde sig i Underretternes Kjendelser eller vente, indtil et Rigsraadsmøde sammenkaldtes; og hvis et fjendtligt Indfald skulde ske i det samme, maatte hver Egns Raader omtrent handle hver for sig. Vel fandtes der høje Rigsembedsmænd til at varetage de indre Regjeringsanliggender, Hofmesteren, Marsken og Kansleren, ligesom Riget havde en Storkansler, der ledede de udenrigske Forhold; men disse Mænd udgjorde ikke en samlet politisk Korporation med bestemt afstukne Grænser for deres politiske Myndighed; det var ikke et Ministerium efter moderne Anskuelser, med et bestemt Regjeringssæde; hver opholdt sig i Reglen paa sine Forleninger eller Gaarde og kunde intet af Betydenhed afgjøre uden i og med Raadet.

Under almindelige Forhold vilde det endda ikke have medført stor Fare, om Kongevalget havde maattet udsættes et Par Maaneder; men under de nuværende Forhold var det af største Vigtighed, at hele Raadet samledes saa hurtigt som muligt for at træffe en endelig Afgjørelse. Til de allerede tilstedeværende Vanskeligheder kom nu ogsaa Spørgsmaalet om Slesvig, der truedes med at stilles i et endnu løsere Forhold til Kongeriget, end det alt tidligere stod i, hvis det ikke skulde lykkes at faa Hertugdømmernes og Kongerigets Krone forenet paa ét Hoved, og i den Henseende havde man end ikke noget traktatmæssigt Baand paa Hertugdømmernes Landdage; de vare kun forpligtede til at tage en af Kongens Sønner — eller, overensstemmende med det i Kong Hanses Dage indførte Delingsvæsen, dem alle samlede — til Hertuger, uafhængig af deres Stilling som Danmarks og Norges Konger[1]). Under disse For-

[1]) Jensen og Hegewisch, Privilegien der schleswig-holst. Ritterschaft p. 45; 62—63; 88.

hold gjaldt det end mere om at handle hurtigt og bestemt. Ifølge den Tyngdens Lov, som gjælder lige saa vel i aandelig som i legemlig Henseende, maatte Afgjørelsen falde til den Side, hvor der for Øjeblikket var størst aandelig Dygtighed, størst Enighed og størst Handlekraft, og det kan ikke nægtes, at det fandtes paa holstensk Side.

Hertug Kristian var den Gang en fuldmyndig Mand, der allerede i Faderens Levetid havde haft vigtig Del i Hertugdømmernes Styrelse, og selv om hans forsigtige Fremfærd ikke synes at have behaget alle hans holstenske Raader, viste han dog strax under de vanskelige Forhold en rolig og sindig Holdning. Dertil kom, at han var omgiven af betydelige Mænd, der vare hans Hus trofast hengivne og som alle synes at have ønsket Forbindelsen med Kongeriget bevaret, dog kun under en slet og ret Personalunions Form. Dertil hørte først og fremmest Hofmesteren Johan Ranzov, den erfarne Statsmand og Feltherre, hvem Kong Frederik for en stor Del havde sin Krone at takke, der som Lensmand paa Krogen og Medlem af det danske Raad ogsaa havde Indflydelse i det danske Rige; desuden Landmarskalken for Holsten, Melchior Ranzov, en snild og kløgtig Diplomat, der vel for Øjeblikket var fraværende i Nederlandene, men snart skulde vende tilbage herfra efter at have vundet en stor diplomatisk Sejr, der blev af overordentlig Vigtighed for Fremtiden; Kong Frederiks tydske Kansler Wulfgang von Uttenhofen, tillige Lensmand paa Hindsgavl, en stolt og hensynsløs Karaktér, men dygtig og handlekraftig; Ridderen Wulf. Pogwisch, der som biskoppelig Lensmand paa Trøjborg og Svigersøn af den bekjendte Rigsraad Mogens Munk var nøje knyttet til det danske Aristokrati, og der saa vel som alle de foregaaende oftere var brugt af Kong Frederik i vigtige Hverv og lige

som disse var vel inde i alle de svævende diplomatiske Forhandlingers Gang, alle som myndige Aristokrater tillige afgjorte Fjender af det nye demokratiske Regimente i Lybæk, der navnlig paa Grund af Stridigheder om det til Lybæks Bispestol hørende Gods i Holsten var faretruende for Ridderskabets Interesser, og alle — med Undtagelse af Wulf Pogwisch, der stadig holdt sig til den gamle Tro — tillige den nye Lære oprigtig hengivne[1]).

Omgiven af disse Mænd overtog Hertugen foreløbig Hertugdømmernes Styrelse, idet han strax modtog Slotslovene af de hertugelige Lensmænd i sit og sine umyndige Brødres Navn, en vigtig Omstændighed, der strax gjorde ham til Landenes faktiske Herre, hvorpaa han allerede Dagen efter Faderens Død lod udskrive en fælles Landdag, som skulde samles i Kiel Tirsdag i Pinse (3 Juni). Allerede derved var man i Hertugdømmerne kommet det danske Rigsraad i Forkjøbet; thi da den af Kong Frederik udskrevne Herredag i Nyborg først skulde samles den 8 Juni, vilde det danske Rigsraad komme til at staa overfor en fuldendt Kjendsgjerning i Hertugdømmerne, hvis det ikke skulde lykkes at faa Raadet samlet tidligere. Samme Dag (11 April) som Hertugen havde udskrevet Landdagen i Kiel, underrettede han officielt gjennem Klavs Bilde og Truid Ulfstand det danske Rigsraad om Kongens Død, idet han tillige baade skriftlig og mundtlig lod Raadet minde om det Brev,

[1]) Om Wulf Pogwisch og de øvrige her nævnte holstenske Adelsmænd henvises til Danske Mag. 4 R. 3 Bind og de der anførte Kilder. Det højst mærkelige Lensbrev af 9 April 1532, hvorved Biskop Iver Munk forlener Hr. Wulf Pogwisch, »Høvedsmand paa Trøjborg«, og hans Hustru Kirstine Munksdatter med Trøjborg Slot og Len i Bispens Livstid og fire Aar efter hans Død »for villig og tro Tjeneste, han os og Kirken gjort haver«, er aftrykt hos Kinch, Ribe Bys Historie, S. 484.

Kongen havde faaet af Rigsraadet om at vælge en af hans Sønner til Konge, og i det hele udtalte det Haab, at Raadet vilde holde den Afdødes Breve og Benaadninger ved Kraft; da Hertugen forudsaa, at en Herredag snart maatte sammenkaldes, anmodede han Raadet om at lade sig vide, om det ønskede hans personlige Nærværelse eller at han sendte Fuldmægtige til at ordne Forholdet mellem Riget og Hertugdømmerne, lige som han ogsaa kort efter sendte Johan Ranzov til Danmark, formodentlig i samme Anledning[1]).

Klavs Bilde og Truid Ulfstand traf det østdanske Rigsraad forsamlet i Kjøbenhavn. Her var tilstede Erkebispen, Rigets Storkansler Joachim Rønnov, Rigshofmesteren Mogens Gøje, Rigsmarsken Tyge Krabbe og 11 andre Rigsraader. Uagtet saaledes Raadets betydeligste Medlemmer her vare forsamlede, udgjorde 15 Rigsraader dog kun en lille Minoritet — neppe en Trediedel — af det samlede Raad og kunde selvfølgelig intet afgjøre alene; men ifølge Sagernes Stilling maatte denne Del af Raadet træffe foreløbig Bestemmelse om det samlede Raads Indkaldelse til en almindelig Herredag. Da man netop kort før havde modtaget det norske Raads Afslag om at komme til den fælles Herredag i Nyborg d. 8 Juni, kunde man ikke længere føle sig bunden til den alt af den afdøde Konge fastsatte Dag, men besluttede foreløbigt at indbyde de øvrige Rigsraader til en Herredag i Kjøbenhavn 1ste Pinsedag (1 Juni). — Da der samtidig indtraf et Brev fra Hertug Hans, hvori han efter sin afdøde Faders Befaling bad Rigsraadet om at

---

[1]) Paludan-Müller, Grevens Fejde I, 95; smlgn. Hertug Kristians Brev af 9 Maj til Landgrev Filip af Hessen, hos Waitz, Wullenwever I, 378. — Skulde Ranzov være sendt til det jydske Raad med lignende Budskab?

varetage sit Tarv, tilskrev Raadet under 24 April Biskop Gotskalk Alefeld i Slesvig og «Fyrstendømmernes» samtlige Raad et Brev, hvori det danske Rigsraad bad om betimelig Underretning om, naar Hyldingen skulde foregaa i Hertugdømmerne, «at Danmarks Riges Raad maatte vide sig derefter at rette og Hertug Hans paa samme Tid være tilstede, at Hyldingen ogsaa kunde foregaa paa hans Vegne». Desuden opfordrede Raadet til at sende «nogle Fuldmægtige af Fyrstendømmernes Raad» til Herredagen i Kjøbenhavn førstkommende Pinsedag «at forhandle og beslutte om førnævnte Hylding og alle andre mærkelige Ærinder, som angaa baade Danmarks Rige og Fyrstendømmerne»[1]). Kort efter indbød Rigsraadet derpaa Biskop Godskalk til at give personlig Møde paa Herredagen i Kjøbenhavn, ved Indbydelsesskrivelser dels fra de forsamlede Rigsraader, dels fra Erkebispen som hans Overordnede[2]).

Her var saaedes fra de ledende Rigsraaders Side et Forsøg — om end kun svagt — paa at bevare Forbindelsen med Slesvig. Hvorvidt man i den Henseende er gaaet, er vanskeligt at afgjøre, saa længe man ikke kjender Indholdet af de sidste til Biskop Alefeld afsendte Indbydelsesskrivelser, der kun kjendes af Biskoppens Svar, som vi senere ville

---

[1]) Ny dsk. Mag. 2, 218.

[2]) Mærkeligt er det, at disse Breve først naaede Biskoppen den 20 Maj ved et Sendebud fra Rigsraad Peder Lykke, Høvedsmand paa Nyborg (*Die Martis rogationem recepimus a quodam nuncio per dominum Petrum Lucken misso litteras dominationis vestræ seorsum ad nos scriptas, pariformiter litteras consiliariorum splendidissimi regni vocantium nos ad hæc præfata incliti regni comitia.* Ny dsk. Mag. 2, 220.) Der maa saaledes være afsendt 3 Breve til Biskop Alefeld, nemlig Brevet af 24 April, der var stilet til ham og Fyrstendømmernes Raad i Almindelighed, og noget senere — maaske midt i Maj — de egentlige Indbydelsesskrivelser til ham om at overvære Herredagen.

faa Lejlighed til nærmere at omtale. Disse Breve maa anses som et Svar paa Hertug Kristians Skrivelser til Raadet. Dette var kommet saa vidt, at det kun ved at skaffe Hertug Hans Andel i Hyldingen kunde sikre sig Forbindelsen med Slesvig. Man gik saaledes fuldstændig ind paa Forestillingen om Hertugdømmernes Deling; man betragtede det som et Nødanker til at holde fast paa Slesvig, idet man ikke selv vilde tage Hertug Kristian til Konge. Hertugen selv ignorerede man derimod ganske; han havde tilbudt sin personlige Nærværelse; man svarede ham slet ikke herpaa, men opfordrede Hertugdømmernes Raad til at sende Fuldmægtige til Herredagen. Selv om det maaske var korrekt, saalænge der endnu ingen Hylding var foregaaet, at holde sig til Hertugdømmernes Raad som Landets Regjering, var det i al Fald højst uklogt og kunde ikke andet end virke stødende paa Hertug Kristian og hans holstenske Omgivelser, der heller ingen Notits tog af Raadets Forlangende om Hertug Hanses Nærværelse ved Hyldingen i Hertugdømmerne[1]).

Efter at det østdanske Raad saaledes havde gjort et svagt, mislykket Forsøg paa at faa Indflydelse paa Slesvigs Forhold, henvendte det sig Dagen efter (25 April) til Erkebiskop Olaf i Trondhjem ved et Brev, hvori de melde ham Kong Frederiks Død; de kunde vel indse, at Erkebispen ikke »saa korteligen» kunde give sig ned til Danmark til den af den afdøde Konge berammede Herredag i

[1]) Endnu den 9 Maj havde Hertug Kristian intet Svar faaet fra det danske Rigsraad; se hans Brev til Landgrev Filip, Waitz, Wullenwever I, 378, hvor han tilføjer: »Den es sein alle vheren und pess nidergelegt, also das man wieder (ɔ: weder) aus noch ein kuntschafft zu haben moge». — At han intet Svar fik, siger Krag udtrykkelig (Annales p. 3), skete, »fordi man frygtede hans Nærværelse paa Herredagen».

Nyborg; under de nuværende Forhold bede de Erkebispen om at samle Norges Raad og Adel samt nogle Raadmænd fra Byerne for med dem at aftale og beslutte en almindelig dansk-norsk Herredag «her ind i Riget med det allerførste at besøge». Det danske Raad skal da besøge samme Herredag og «da betragte og overveje disse to Rigers Gavn, langsomme Velfart og Bestand». Hvad den Handel angaar, som Truid Ulfstand og Knud Bilde har sluttet med det norske Raad, «da ville de med Danmarks Raad, at det skal holdes ubrødeligt i alle sine Punkter og Artikler». Hvis Norges Indbyggere i Mellemtiden skulde blive angrebne af nogen Fjende — hvorved Raadet aabenbart sigtede til Kong Gustavs Rustninger og de Rygter, der i den Anledning havde været udbredt i Norge —, vil Danmarks Riges Raad komme Normændene til Hjælp med al Magt, og de haabe det samme af Normændene, hvis det danske Rige skulde blive angrebet.

Brevet er udstedt i Erkebispen Torben Bildes, Joachim Rønnovs, Mogens Gøjes, Tyge Krabbes og «de øvrige i Kjøbenhavn forsamlede Rigsraaders» Navn og er forsynet med 15 Segl, alle de samme Navne, som havde udstedt Fuldmagten til Truid Ulfstand og Klavs Bilde og deri allerede forpligtet sig til at staa ved den Overenskomst, som disse traf med det norske Raad[1]). Brevet er unægtelig skrevet i en meget forsigtig Tone; man overlader til Normændene selv at bestemme Tiden til den fælles Herredags Afholdelse, saa at disse ikke længere kunde beklage sig over Mangel paa Hensynsfuldhed overfor det norske Raad; man har end

[1]) Brevet til Olaf Engelbrechtsen af 25 April 1533 er aftrykt i Aktstykker til Grevefejden 2, 208. — Navnene paa de Mænd, som have sat deres Segl under, findes angivne i Tillæg 3.

ikke berørt Kongevalget udtrykkelig, saa at i Virkeligheden baade det danske menige Raad og det norske i den Henseende kunde afvente Begivenhedernes Gang. Vel maatte det anses for det ønskeligste, at Valget kunde afholdes i Fællesskab, og dette maatte ogsaa anses for en Selvfølge efter Aanden i Overenskomsten af 6 November; men man maa huske paa, at dette Punkt ikke stod udtrykkeligt nævnt i Overenskomsten, saa at man kunde frygte for, at Erkebispen med hans Tilhængere maaske vilde benytte sig heraf til et ensidigt Valg; og var der saaledes her et uklart Punkt, maatte det ogsaa fremstille sig for det danske Raad, om ikke det danske Riges Stilling var en saadan, at et særligt dansk Kongevalg blev en Nødvendighed. Normændene havde selv vist saa megen Uvillie til at indlade sig paa bestemte Forhandlinger om et Kongevalg, at man fra dansk Side maatte nøje overveje, hvad der tyngede mest i Vægtskaalen, Hensynet til Norge eller til Slesvig i Forening med Rigets hele uklare politiske Stilling, med en farlig Fejde i de danske Farvande, der let kunde indvikle det danske Rige i aaben Krig med en af Parterne, og med en urolig Gjæring hos de lavere Folkeklasser baade i religiøs og politisk Henseende. Atter af Hensyn til Normændene at skulle sætte Sagens Afgjørelse ud i en ubestemt Fremtid, indtil det behagede Erkebisp Olaf at give Møde, kunde under de daværende Forhold blive meget farligt, og var der om Kongevalget stridige Synspunkter, maatte da i al Fald det danske Raad have samme Handlefrihed som det norske. Alt dette kunde en Trediedel af Raadet ikke afgjøre paa egen Haand. Det var jo dog muligt, at de ikke tilstedeværende Raader havde en anden Mening, og da navnlig de jydske, som vare landfaste med Hertugdømmerne og mest udsatte for et Angreb fra Syd, hvis

Hertug Kristian med Magt vilde sætte sig i Besiddelse af Tronen, eller hvis Forholdet til Slesvig skulde medføre alvorlige Forviklinger med Holstenerne. Der kunde foregaa Begivenheder i Hertugdømmerne, som kunde gjøre det sandsynligt, at det jydske Raad vilde anse det for en bydende Nødvendighed at træffe en Bestemmelse, hvad enten man nu vilde vælge Hertug Kristian eller Hertug Hans. Kun saa meget var fastslaaet ved det østdanske Rigsraads Brev af 25 April, at den Herredag, som snart skulde holdes, kun vilde blive en særlig dansk — og Skylden herfor maatte Normændene bære, som havde undslaaet sig for at give Møde; om den tillige skulde blive en Valgherredag, maatte det samlede Raad — og Begivenhedernes Udvikling afgjøre, skjøndt det utvivlsomt har været de tilstedeværende Raaders Ønske, at Valget kunde foretages i Fællesskab.

Og det viste sig snart, at det jydske Raad var meget bekymret for sin sydlige Grændse. Man havde jo endogsaa afbrudt al Samfærsel mellem Hertugdømmerne og Kongeriget[1]). Raadet samledes i Begyndelsen af Maj ved det bekjendte Valfartssted i Karup i Nærheden af Viborg, hvor der netop paa St. Valborg Tider holdtes et meget besøgt Kildemarked. Herfra udstedte de tilstedeværende Raader 4de Maj en Bekjendtgjørelse til alle Jyllands Indbyggere om Kongens Død: Raadet havde nu overtaget Rigets Styrelse, indtil en Konge atter blev valgt; det opfordrede derfor alle Jyllands Indbyggere til at være Raadet og Lensmændene hørige og lydige og sidde rede med deres Rustning Dag og Nat, »om noget paakom af Rigets Fjender eller Uvenner, eller om nogen udlandsk Herre eller Fyrste

[1]) Se ovenfor S. 260, Noten.

vilde med Magt eller Vold trænge sig her ind i Riget og til Rigens Regimente»; da Raadet havde forskrevet en Herredag til Kjøbenhavn «eller andet Steds, hvor de derom overens blive», havde Raadet imidlertid indsat Ridderne Mogens Bilde, Lensmand paa Koldinghus, Holger Rosenkrans, Jep Fris, Lensmand paa Skivehus, og Axel Gøje, Lensmand paa Aalborghus, til at føre Befalingen i Landet, medens Raadet var fraværende. Forøvrigt lovede Raaderne, at de i Forening med deres Medbrødre vilde sørge for, at Rigets Indbyggere bleve holdte ved Lov og Ret, Friheder og Privilegier, at alting igjen maatte komme til et godt Regimente; men om et bestemt Kongevalg er der forøvrigt ikke Tale i Brevet, ligesom man forbavses over at se, at Raadet endnu ikke med Vished kan sige, hvor Herredagen skal holdes, men at dette endnu var Gjenstand for Forhandlinger mellem Raaderne indbyrdes. Man havde kun truffet en saadan Ordning, at Landet i Tilfælde af et Angreb fra holstensk Side — thi kun hertil kan der sigtes ved den «udlandske Fyrste» — havde bestemte Befalingsmænd at holde sig til[1]).

Hermed ophører omtrent ethvert Spor af Virksomhed fra det danske Rigsraads Side, inden Herredagen aabnedes. Hvad der ellers er sket, har rimeligvis indskrænket sig til personlige Sammenkomster mellem enkelte Rigsraader. Saaledes véd man, at Mogens Gøje den 22 Maj havde en Sammenkomst med Ove Bilde paa dennes Slot Aakjær, hvor det vel ikke kan fejle, at Rigets Stilling i det hele

[1]) Ny dsk. Mag. 2, 196 fd. Brevene ere udstedte af de tre jydske Biskopper Iver Munk, Ove Bilde og Jørgen Fris, og de verdslige Raader Predbjørn Podebusk, Joachim Lykke, Ove Lunge, Mogens Munk og Erik Banner, samt den fynske Rigsraad Lavrids Skinkel til Egeskov.

er kommet paa Tale, og at man gjensidig har vexlet Tanker derom; men ellers foretog man intet til at klare Situationen[1]). De løbende udenrigske Sager besørgede Joachim Rønnov; men ogsaa han var selvfølgelig bunden ved Hensynet til den snart sammentrædende Herredag og kunde intet afgjøre paa egen Haand. Kun med Kong Gustav i Sverig satte han sig paa denne Tid i Forbindelse, idet han langt om længe gav ham Underretning om Forhandlingerne med det burgundiske Hof, der ogsaa angik Sverig. Her var et Sted, hvor man kunde have virket; thi ogsaa i Sverig havde lybske Sendebud fordret Deltagelse i Krigen mod Holland, dog uden at kunne opnaa noget Løfte, da Kong Gustav havde et klart Blik for, at denne Sag ikke angik Sverig alene, men hele Østersøen, og derfor intet vilde foretage, inden han kjendte den danske Regjerings Stilling til denne Sag. Men fra den danske Regjering hørte han intet; tvertimod nærede man i Begyndelsen af Aaret, som ovenfor antydet, baade i Danmark og Norge en stærk Misstemning mod den svenske Konge, idet man aabenbart frygtede for, at han skulde benytte Lejligheden til atter at søge at komme i Besiddelse af Vigen og Gulland, og satte de Rustninger, han havde foretaget sig i ganske andre Øjemed, for at dæmpe indre Uroligheder i Sverig, i Forbindelse hermed. Paavirket af denne Stemning havde Rønnov mindet Kongen «om det Forbund, som Rigerne imellem er», hvorpaa Kong Gustav svarede, at han haabede at have skikket sig saa, at Skylden ikke skulde findes paa hans Side, men forøvrigt beklagede sig over det

[1]) Pal.-Müller Grevens Fejde II, 45, Not. 1: Ove Bilde og Mogens Gøje takke Eske Bilde, fordi han vil oplade sit Len (Bergenhus) til Albrecht Gøje.

Ophold, som «hans Fjender» fandt i Danmark, hvorved han formodentlig sigtede til den fordrevne upsalske Erkebisp Gustav Trolle, der paa denne Tid, efter Kristian 2dens Tilfangetagelse, atter opholdt sig i Danmark. Rønnovs Brev kom først til Kongen i Slutningen af Maj, og dennes Svar af 1 Juni kan først være naaet ned til Danmark midt under Herredagens Forhandlinger. Da Herredagen aabnedes, stod man endnu i et meget uklart Forhold til Kong Gustav og saa i ham snarere en Fjende end en Ven[1]).

Medens det danske Rigsraad saaledes intet havde udrettet uden at skrive frem og tilbage for at bestemme Tiden for Herredagens Samling og dog ikke havde kunnet faa den samlet til Pinsedag, men først den 8 Juni[2]), havde man fra holstensk Side handlet hurtigt og bestemt. Den 10 Maj havde Melchior Ranzov, hvad enten han nu havde faaet nye Instruktioner fra Hertug Kristian eller handlet paa egen Haand, stolende paa Hertugens Ulyst til at komme i et fjendtligt Forhold til Kejser Karl 5 og ledet af sin egen Stemning mod Lybæk, i Bryssel faaet vedtaget et Forslag til et Forbund mellem Kejseren som Konge i Spanien og Herre i Nederlandene paa den ene, og Hertug

---

[1]) Kong Gustav til Kong Frederik, og ligeledes til Mogens Gøje og det danske Rigsraad, 5 Maj 1533 (om den Politik, Kongen og Rigsraadet vil følge i den lybsk-hollandske Fejde), Aktstykker til Grevefejden I, 2. Dette Brev blev ubesvaret, idet Rønnovs Brev krydsede det paa Vejen. — Kong Gustav til Joachim Rønnov, 1 Juni, sammesteds S. 3. — Smlgn. Paludan Müller, Grevens Fejde I, 170—71. — Om Gustav Trolle, se Tillæg. — Rigsraadets Frygt for, at Kongen vil arge paa Danmarks Rige, omtales ogsaa i dennes Breve af 31 Juli og 10 Aug. Smsts. S. 4—6; 9.

[2]) Se Anmærkningen til Tillæg 4.

Kristian, det danske og norske Rige paa den anden Side, ifølge hvilket Hertugen i et Tidsrum af 10 Aar skulde understøtte Kejseren i hans Egenskab af Konge i Spanien og Herre i Nederlandene, dog ikke mod de schmalkaldiske Fyrster; i den nuværende Krig med Lybæk skal Hertug Kristian og de to Riger Danmark og Norge ikke være forpligtede til at tjene Kejseren; dog maa de hverken hemmelig eller aabenbart hjælpe Lybæk; i Løbet af de 10 Aar skulle Kejserens Undersaatter frit kunne færdes til Lands og til Vands og drive deres Kjøbmandskab mod at svare de gamle og sædvanlige Toldafgifter, saavel i Danmark og Norge som i Hertugdømmerne; Kejserens Krigsfolk skal have uhindret Færdsel gjennem de nævnte Riger og Lande; saalænge denne Traktat varer, skal alle Spørgsmaal om Skadeserstatning og andre Tvistpunkter hvile. Naar Hertug Kristian og det danske Rigsraad har givet deres Minde til dette Forslag, skal det atter bringes til Statholderinden i Nederlandene, for at den endelige Traktat kan afsluttes; dog maa der i Mellemtiden ingensomhelst Hjælp ydes Lybækkerne fra Hertug Kristians eller Kongerigernes Side, eller nogensomhelst Hindring i den frie Sejlads lægges for Kejserens Undersaatter[1]).

Lybæk var isoleret; Frygten for Kristiern den andens Slægt var fjernet, hvis det kunde lykkes Melchior Ranzov at faa det danske Rigsraad til at gaa ind herpaa. Med dette Forslag vendte Melchior Ranzov tilbage til Landdagen i Kiel, som aabnedes den 3 Juni, og allerede den 8 Juni — samme Dag som Herredagen aabnedes i Kjøbenhavn — var alt afgjort i Hertugdømmerne, idet Hertug Kristian

[1]) Aktstykker til Grevefejden II, 11—15.

paa denne Dag havde modtaget Arvehylding paa sine egne og sine Brødres Vegne med Ret til at styre Landene under deres Umyndighedsalder, dog med et svagt Forbehold af, at denne Hylding ikke skulde være til Skade eller Indskrænkning i Privilegier og Friheder, indtil Brødrene bleve myndige. Samme Dag udstedte Hertugen en almindelig Bekræftelse af tidligere Kongers og Fyrsters Privilegier, dog med visse Undtagelser i religiøs Henseende, hvorved den ny Læres Stilling sikredes i Hertugdømmerne, og forpligtede sig til en fornyet Konfirmation, naar hans Brødre vare blevne myndige[1]). — Saaledes stode Hertugdømmerne som en Enhed ligeoverfor Kongeriget, ikke en Gang forbundne ved en fælles Regents Person. Vel anerkjendte man fra holstensk Side, at Slesvig var et dansk Len, og man havde paa Landdagen overdraget de Sendebud, der skulde overvære Herredagen i Kjøbenhavn, at underhandle om en nærmere Forbindelse mellem Hertugdømmerne og Kongeriget. Vel var alt dette kun en yderligere Udvikling af den slesvigholstenske Politik, som Kristiern den første og Frederik den første havde fulgt; vel var Hertug Hans af Navn Hertugdømmernes Herre ligesaa vel som Hertug Kristian, men i det Øjeblik Hertug Kristian for en længere Aarrække var Landets Eneregent, uden at det var lykkedes det danske Rigsraad paa Hertug Hanses Vegne og som hans Formyndere at faa Del i Hertugdømmernes Regjering, havde Slesvigs Lenspligt til det danske Rige ikke stort at sige og kunde let føre til Stridigheder, der under ugunstige Forhold kunde medføre, at det gik helt tabt. Kun igjennem Personalunionens løse Form, kun ved at Hertug Kristian valgtes til Danmarks Konge, kunde For-

[1]) Jensen und Hegewisch, Privilegien, S. 151 og 170.

bindelsen med Slesvig bevares. Vel stod endnu den Udvej aaben, at slutte sig til Lybæk og med lybsk Hjælp at vove en Krig med Hertug Kristian og Karl 5. Men det var en farlig Vej, som vilde have bragt det danske Rige i et staaleligt Forhold til den overmodige Hansestad, hvis Aag vilde være kommet til at hvile tungt paa Danmark og hele Norden, hvis den sejrede i Kampen, og dobbelt farlig var denne Vej under det usikre Forhold til Kong Gustav i Sverig; thi at han skulde slutte sig til Lybæk, var neppe til at vente. Efter at Hertug Kristian havde sluttet Forlig med det burgundiske Hof, var Stillingen bleven en saadan, at det danske Rigsraad ikke længere blot havde Valget mellem Lybæk og Nederlandene, men mellem Lybæk og Holsten. Og om man i det Øjeblik strax skulde skride til et Kongevalg for at sikre Riget en tryggere Stilling, eller vente, indtil Normændene kunde komme, det var efter alt, hvad der var foregaaet i Hertugdømmerne, et Spørgsmaal, som under de forandrede Forhold maatte fremstille sig af sig selv.

Under et stærkt ydre Tryk samledes saaledes Herredagen. Med Traktaten af 2 Maj 1532 i Haanden mødte Jørgen Wullenwever selv allerede den 6 Juni i Kjøbenhavn[1]) — for tredie Gang i Løbet af et Aarstid — medens en lybsk Eskadre med Krigshøvdingen Markus Mejr om Bord laa afventende ved Dragør. Fra Hertugdømmerne indtraf Breve fra Johan Ranzov og Uttenhofen, hvori de stærkt opfordrede Raadet til ikke at indlade sig med Lybækkerne, før Sendebuddene fra Hertugdømmerne ankom; thi Melchior Ranzov var kommen tilbage fra Nederlandene med Breve, som vilde være Danmarks Rige vel tilpas.

---

[1]) Dagen fremgaar af Aktstykket hos Waitz I, 384.

«Og», tilføjer Uttenhofen meget betegnende, «naar Lybæk først er dæmpet, ville I desto lettere bringe Sverigs Rige til eder». Nærmere Underretning skulde han give, naar han selv kom til Kjøbenhavn[1]). — Pressionens Tid var begyndt. Wullenwever og Melchior Ranzov skulde til at opføre en Væddestrid om, hvem der kunde drage Danmarks Rige over paa sin Side. Man skulde troet, at der under disse Forhold maatte have været Opfordring nok for de danske Rigsraader til at søge at samle alt om sig, fremfor at splitte alt; og dog blev det neppe disse Hensyn, der fik den overvejende Indflydelse paa Herredagens Holdning. Hensynet til Hertug Kristians lutherske Sindelag fik langt større Indflydelse paa Partiernes Stilling end Øjeblikkets politiske Krav, og dette var blevet end mere indlysende ved, hvad der i Mellemtiden mellem Kongens Død og Herredagens Aabning var sket i Hertugdømmerne i Religionssagen.

I denne Henseende havde Hertugen strax efter Faderens Død sat sig i Bevægelse. Utaalmodig efter at faa den gamle Religions Misbrug afskaffede, havde han allerede 3 Maj henvendt sig til Kapitlet ved Slesvig Domkirke om at ophøre med «Misbrug, Syngen og selvgjorte Ceremonier» og kun holde sig til Guds Ord overensstemmende med den af ham selv for de evangeliske Prædikanter (i Haderslev Amt) indførte Ordning; vilde de med det gode antage denne Reform, vilde Hertugen sikre dem deres Indtægter for Livstid. Herpaa havde Hertugen under 20 Maj faaet et Afslag fra Slesvigs Biskop Godskalk Alefeld, der i det

---

[1]) Uttenhofens og Ransovs Breve af 4 og 6 Juni findes aftrykte hos Waitz, I, 357; Uddrag hos Pal.-Müller, I, 91—92; smlgn. Aktstykker til Grevefejden I, S. 460.

hele henskød sig under den Landdags Bestemmelser, som snart skulde træde sammen. Samtidig med disse Underhandlinger havde Hertugen henvendt sig til Landgrev Filip af Hessen om Raad; hellere end at give efter i Religionssagen, vilde han «zu Fuss davon gehen und alles liegen und stehen lassen»; et Raad af Landgreven om at sammenkalde nogle tusinde Landsknægte for at indjage Landdagen Skræk, vilde han dog intet høre om, da han netop ønskede, at alt skulde gaa roligt og fredeligt af. Landgrevens Svar gik i det hele ud paa at raade til Maadehold; Hertugen skulde ikke denne Gang lade det komme til en Religionsdisputation, men hellere lade alt «slæbe hen», ligesom hans Fader havde gjort, indtil der kom et bekvemt Tidspunkt til at indføre Reformationen fuldstændigt; han skulde søge at drage Adlen til sig ved at give dem Udsigt til at faa de Stiftsgodser tilbage, som deres Forfædre havde skjænket (osv.)[1]. — I det hele fulgte Hertugen dette Raad; helt og holdent at indføre Reformationen var en vanskelig Sag under de daværende Forhold, da ikke blot Prælaterne, men ogsaa en stor Del af den verdslige Adel endnu hang ved den gamle Lære. Derimod søgte Hertugen at sikre den nye Lære en selvstændig Stilling lige over for den gamle Kirke, saa at den uhindret kunde trænge igjennem ved sin egen Kraft. Efter heftige Forhandlinger paa Landdagen, hvor de katholske Prælater

---

[1]) 1533, 9 Maj, Flensborg, Hertug Kristian til Landgrev Filip, Waitz, J. Wullenw. I, 378—80. — 20 Maj, Godskalk Alefeld til Hertug Kristian om Hertugens Forslag af 3 Maj om Reformen af Gudstjenesten i Slesvig Domkirke, Waitz, Quellensamlung II, 1, 107. — 21 Maj, Kassel. Landgrev Filips Svar paa Hertug Kristians Brev af 9 Maj, Waitz, Wullenw. I, 381. — 26 Maj, Haderslev, Hertug Kristian til Landgrev Filip om Kapitlet i Slesvig osv., Uddrag hos Waitz, Quellensaml. II, 1, 106.

maatte døje mange haarde Ord af de lutherske Adelsmænd, kom Landdagsbeslutningen af 8 Juni til at indeholde følgende Bestemmelser om Religionssagen:

Stifterne og Kirkerne i Bispedømmerne Lybæk og Slesvig skulle blive ved deres gamle Frihed, indtil en almindelig Reformation foregaar i det tydske Rige, hvorunder Holsten hører, og i det danske Rige, hvortil Slesvig hører; dog skulle Tienderne i Stifterne afskaffes («nablyven»); kun hvem der har Brev og Segl derpaa, skal nyde dem. Præsterne skulle frit prædike, «saavel det nye som det gamle». Al Band og det «gamle uordentlige Regimente med Officialer» skal ophøre, og der skal i det hele være almindelig Trosfrihed, indtil der efter Brødrenes Myndighedsalder med Landdagens Samtykke vedtages en almindelig Ordinans. I Mellemtiden skulle alle Herre- og Jomfruklostre blive ved Magt; men ingen maa tvinges enten til at træde ud af eller blive i Klostrene; de, der blive, skulle være Reglerne undergivne, men det skal staa enhver frit for at forlade Klostret; begjære et Klosters Beboere enstemmigt at faa en (luthersk) Prædikant, skal Hertugen beskikke en; ellers skulle de gejstlige Øvrigheder i Klostrene have Magt til at indsætte en Præst og til at bortvise dem, der ikke behage dem[1]).

Samme Dag maatte Biskop Alefeld efter forudgaaende Underhandlinger, som paa Hertugens Vegne vare førte af Dr. Ditlev Reventlov, Johan Ranzov og Godske Alefeld til Norborch, af hvilke i det mindste de to første havde afgjort sluttet sig til den nye Lære, indgaa følgende Overenskomst:

Biskoppen skal lade alle Sange og Tider, saa vel

[1]) Jensen und Hegewisch, Privilegien, S. 151.

som al Helgentilbedelse afskaffe i Slesvig Domkirke; de sædvanlige Messer skulle holdes for lukkede Døre, men kun læses, ikke synges; Domkirkens Præster skulle prædike «gudelig, kristelig, uargelig og ikke mod Guds Ord»; Hertugen vil da til Gjengjæld tilbagegive nogle til Domkirkens Erkedegne- og Kantordømme hørende Godser, som Kong Frederik havde draget til sig; de øvrige Præbender skal ved Dødsfald Biskoppen og Hertugen have Magt og Ret til at bortforlene, skiftevis hver i sin Maaned; dog skal Biskoppen bortforlene de Præbender, der falde i hans Maaned, til «tjenstvillige Folk, duelige og erfarne Personer, som kunne være Hertugen, ogsaa Biskoppen og Landene tjenlige»; hvad der tidligere var bortforlenet af den afdøde Konge eller Hertugen, skal blive ved Magt; men hvad der for Øjeblikket er ledigt, vil Hertugen have Ret til at bortforlene. — Desuden vil og skal Hertugen have Magt og Ret til i alle h. f. Naades Amter (Len, «empter») i Fyrstendømmet og Stiftet i alle Kirker uden Undtagelse, efter eget Behag at indsætte Prædikanter og Folk, som lære og forkynde og handle efter Guds Ord, uden nogensomhelst Indsigelse eller Hindring[1]). — Alle

[1]) «Weiter sollen und wollen F. G. auch recht, gewalt und macht haben, in allen ihr. f. G. embter durch die fürstenthumbe und stift gahr aus in allen Kirchen ihres gefallens prædicanten und die das wort Gottes lehren, verkundigen und handlen, zu stellen und zu ordnen, ohne jemands einrede oder verhinderung». — Meningen er utvivlsomt, at Hertugen skal have uhindret Ret til at indsætte lutherske Præster i de ham til Underhold tillagte (Kron) Len, f. Ex. Haderslev og Tørninglen. Almindelig (f. Ex. af Rørdam, Ny kirkeh. Saml. 4, 481—83 og Helveg, d. dske. Kirkes Hist. før Ref. 2, 940) forstaas det om alle slesvigske Kirker; men det angaar kun dem, hvortil Hertugen havde Patronatsret. Dette er ogsaa Tilfældet med de af Rørdam i Ny kirkeh. Saml. 4, 508 ff. anførte Exempler paa saadanne Prædikanters

Ornamenter, Klenodier osv. skulle da blive ved Kirkerne og Lenene, og hvad der allerede er kommet derfra, skal skaffes tilveje, ligeledes alle Fundatser og Breve, og Tiendesagen skal endelig ordnes samtidig med den Reformation, der skal finde Sted efter Brødrenes Umyndighedsalder[1]).

Ganske vist var Reformationen hermed ikke fuldt indført i Hertugdømmerne. Den gamle Kirke havde faaet sikret sig en vis Bestaaen, navnlig hvad Kirkegodset angik (dog med Undtagelse af Bispetienderne); men der var vundet saa meget, at den ny Kirke havde faaet Lovskraft ved Siden af den gamle, og Hertugen havde vundet en saadan Indflydelse paa Beskikkelsen af Præster, paa Bortforleningen af de vigtigste Præbender, paa hele Domkirkens Gudstjeneste, ja selv i visse Tilfælde paa Klostrene, at Biskop Alefeld stod værgeløs lige over for det nyes Fremtrængen. Tilstanden kom herved i mange Henseender til at ligne den Stilling, som det alt var lykkedes Kong Frederik at sikre Lutherdommen i det danske Rige, og som de danske Prælater følte saa trykkende. Valgte man Hertug Kristian, var der ingen Udsigt til en Forandring heri; skulde der ske noget for den gamle Kirke, maatte det ske nu, da Riget var uden Overhoved; nu eller aldrig maatte der voves et Slag for den gamle Kirke. Det følte ogsaa Biskop Alefeld; faa Dage efter Landdagens Slutning (12 Juni) gav han endelig et høfligt Afslag paa Torben Bildes Opfordring om at komme til Herredagen, i et Brev, der var stilet til Erkebispen, eller i hans Fraværelse til de øvrige tilstedeværende Bisper: Da der muligt

Indsættelse af Hertugen. Smlgn. Kong Frederiks Bestemmelse om det Hertug Kristians Gemalinde udlagte Enkegods, hos Waitz, Quellensaml. a. St. S. 144.

1) Waitz, Quellensaml. a. St. S. 109—10.

alt nu skulde vælges en Konge paa Herredagen, og som han haabede, en af Kong Frederiks Sønner, vilde han komme i en skjæv Stilling til dem, som bleve forbigaaede, da selv de dog vilde vedblive at være hans Arveherrer; vel havde han altid frimodigt hævdet sin Stilling, som Medlem af den danske Kirke (nemlig i Anledning af tyske Overgreb); men i verdslig Henseende stod han under Hertugerne. Men det mærkeligste ved Svaret var en i Brevet indlagt hemmelig Seddel, som Erkebispen — i hans Fraværelse altsaa de andre Bisper — ikke skulde vise til nogen, om dem saa syntes, hvori han beder om, at den slesvigske Kirke udtrykkelig og navnlig maa blive henregnet til den danske Kirke i de Bestemmelser for den gamle Kirke, som han venter efter Sædvane ville blive optagne i den nye Konges Haandfæstning; thi Slesvig er et dansk Len; ellers er det ude med den gamle Kirke der i Landet. «Denne Sag», saaledes slutter Biskop Alefeld, «værdige Eders Højhed at tage under Overvejelse som Metropolitan, af egen Drift og Tilskyndelse. Thi det er ikke til Hinder herfor — skjønt det paastaas af nogle af mine Landsmænd — at jeg har indgaaet en særlig Overenskomst med Hertug Kristian, fordi hin Overenskomst, skjønt den er forsøgt, dog endnu ikke er endelig fastslaaet, eller dog i det mindste ved det følgende (senere fastslaaede) Privilegium, som nu nylig er indrømmet i Kiel i Pinsen under hele eller i det mindste største Delen af Adlens Nærværelse, er bleven forandret ved den almindelige Ordning, nemlig ved forberørte Privilegium, som blev indrømmet i Ridderskabets Nærværelse»[1]).

---

[1]) Anderledes kan jeg ikke forstaa og ordret oversætte Biskop Alefelds knudrede og utydelige Latin: — *non obstante, etiamsi per*

Hvilket Indtryk maa dette Hjertesuk ikke have gjort paa de danske Bisper! Da Herredagen aabnedes, kjendte man rigtignok endnu ikke de kielske Bestemmelser; men det varede ikke mange Dage, inden man lærte dem at kjende. Faa Dage efter søgte de danske Bisper at sikre

---

quoscumque nostrates asseratur, me desuper cum . . . . duce C esse concordatum, quia illa concordia, licet sit attemptata, tamen nondum est perfecta, vel persequens (leg: per sequens) privilegium ad instantiam totius nobilitatis vel majoris partis jam Penthecostes in Kylone noviter concessum generali dispositione, scilicet prætacto privilegio instante militia concesso, saltem alterata. (N. dsk. Mag. 2, 221). — Biskoppen mener at kunne slippe fra den særlige Overenskomst ved at skyde sig under den almindelige Landdags Bestemmelser, der vare senere afsluttede end Overenskomsten, og som jo ikke indeholdt saa drøje Bestemmelser som denne. Forhandlingerne om Overenskomsten vare allerede begyndte 3 Maj, altsaa længe før Landdagsbeslutningen. Man faar det Indtryk af Biskoppens Ord *(attemptata, nondum perfecta)*, at denne muligvis endnu ikke havde godkjendt Overenskomsten af 8 Juni, som nu kun kjendes af en Kopi fra 17 Aarh., ved at sætte sit Segl under den eller lign. — Udtrykket »*instante militia*« har voldt Fortolkerne mange Bryderier. Abraham Kall erklærede ikke at forstaa det, og Rørdam (N. kirkeh. Saml. 4, 482, Note) ser heri en Hentydning til Landgrev Filips Forslag om at sammendrage nogle tusinde Landsknægte for at imponere Landdagen; men dette Forslag havde Hertugen jo netop forkastet, og der er ellers ikke Spor til Rustninger i Hertugdømmerne paa den Tid. Det er ifølge Sammenhængen en kortfattet Gjentagelse af det ovenfor staaende Udtryk »*ad instantiam totius nobilitatis* etc.«. Da den officielle middelalderlige Benævnelse for en Ridder er »*miles*«, kommer »*militia*«, der allerede hos den senere Latinitets Forfattere bruges i Betydningen »Samling af Soldater« (»Milits« = *milites*; f. Ex. Justinus XXXII, 2: *interficitur cum omni militia;* smlgn. Liv. IV, 26: *cogere militiam = milites*), til at betyde »Ridderskab«, saa meget mere, som det plattyske »ridderschop« brugtes paa en lignende Maade (f. Ex.: Dat slot wart myd guder ridderschop wol bewaret, »Nortelvischen Sassen«, i Quellensamlung osv. III, 65; i Parallelstedet hos Helmold, Cap. 58, § 3: *castrum numeroso milite communitum est.*).

sig — mod alle de samme Punkter. Hvad Stilling det samlede Rigsraad vilde tage i Religionssagen, om det kunde lykkes Bisperne at samle en katholsk Majoritet om sig, eller om Protestanterne muligt kunde holde dem Stangen, det blev et Hovedspørgsmaal i hele Herredagens Holdning. Men Besvarelsen heraf ligger allerede i den nærmere Betragtning af det daværende Rigsraads Sammensætning, som vi nu nærmere skulle undersøge.

II.

Rigsraadets Sammensætning. Biskopperne og deres Tilhængere.

«Bisperne have, navnlig efter Kong Frederiks Død, forøget Rigens Raad mod gammel lovlig Sædvane med mange Personer, udi saa Maade, at hver Biskop har haft udi Raadet to eller tre Brødre eller i det mindste sine nærmeste Slægtninge, eller Fadersønner, eller den ene Broder den anden; de have indskudt og indtrængt dem i Raadet, paa det at Bisperne og deres Tilhængere maatte have des flere Stemmer og Anhang inden Raads» [1]).

Saaledes løde Ordene efter den gamle Kirkes Fald, da Regnskabets Dag var kommen. Ordene lyde strængt, som en Advarsel gjennem Aarhundreder for enhver Stand, der som øjeblikkelig Ihændehaver af Magten udelukkende følger sine egne Partihensyn; men at de indeholde en betydelig Del Sandhed, kan ikke nægtes, om man end kunde fristes til at vende dem om og sige, at Bisperne og deres Tilhængere i Raadet navnlig i Kong Frederiks Tid, men tildels ogsaa efter hans Død, havde sørget for at faa deres Slægt ind i Raadet; thi det er utvivlsomt, at de fleste af de Mænd, som i Juni- og Juli-Dagene 1533 havde Nordens

[1]) Klagemaalet, Ny dsk. Mag. 3, 7. (Rørdam, Hist. Kildeskr. I, 150).

Skjæbne i deres Haand, vare blevne optagne i Raadet i Kraft af den Bisperevolution, der havde stødt Kristiern 2 fra Tronen, og som Følge af den. Rigsraadet var ved Kong Kristierns Udjagelse usædvanligt faatalligt. Med Sikkerhed kan man i det Øjeblik ikke eftervise mere end 22 Medlemmer af Raadet, 11 gejstlige og 11 verdslige, uagtet det dog i Kong Hanses Dage havde udgjort et langt større Tal; men allerede d. 3 August 1523, da Kong Frederiks endelige Haandfæstning udstedtes, var der henved 50 Medlemmer i Raadet. Man kan næsten følge Optagelsen i Raadet af hver Landsdels anseligste Stormænd, eftersom den sejrrige Holstener drager frem og den ene efter den anden slutter sig til ham. Raadet havde derved faaet en Størrelse og Betydning, som det aldrig tidligere havde haft og heller aldrig senere skulde naa, men som varede ved, indtil Grevefejdens Storme ryddede godt op mellem dets Medlemmer, de gejstlige saa vel som de verdslige. Det var Følgen af Præste- og Adelsvældens Sejr over den Enevælde-Tanke, der laa paa Bunden af Kristiern 2dens Sjæl[1]).

---

[1]) Ved Kristiern 2dens Valg 23 Septbr. 1487 talte Raadet i det mindste 37 Medlemmer (Hvitfeld S. 991—92). — Kong Frederiks Haandfæstning af 3 Aug. 1523 er udstedt af 48 Rigsraader (G. Ark. Aarsb. II, 65—66; smlgn. nedenfor Tillæg 1, Efterskrift). Af disse kunne bestemt eftervises som verdslige Rigsraader i Kong Kristierns Tid: 1) Mogens Gøje; 2) Tyge Krabbe; 3) Niels Høg; 4) Predbjørn Podebusk; 5) Henrik Aagesen (Sparre); 6) Henrik Krummedige; 7) Hans Bilde; 8) Albert Jepsen Ravensberg; 9) Mads Eriksen Bølle; 10) Peder Lykke; 11) Joachim Lykke. — Oluf Holgersen Ulfstand til Bønved nævnes ikke i Haandfæstningen 1523, men anføres af Begtrup (Geneal.-biogr. Ark. S. 183—84) blandt de 25 verdslige Medlemmer, som efter Begtrups Mening optoges i Raadet 1523. Paalideligheden af Begtrups Liste er bleven stærkt paatvivlet af Allen (de tre nord. Rig. osv. 3 B. 2 Afd. S. 466; smlgn. 4 B. 2 Afd. S. 547), men vistnok uden Grund.

Allerede ved den store Rigsraadsudnævnelse i Aaret 1523 vare adskillige af de daværende Biskoppers nærmeste Slægtninge komne ind i Raadet. Biskopperne Iver Munk,

---

Efter Undersøgelser, jeg selv har anstillet, før jeg blev bekjendt med Begtrups Afhandling eller Prof. Allens Modbemærkninger, kan jeg ikke paavise en eneste af de Adelsmænd, som Begtrup lader blive optagne af Frederik 1, som Rigsraader i Kristiern 2dens Tid, ikke en Gang Mogens Munk og Ove Lunge, som Prof. Allen anfører som Beviser paa Begtrups Letsindighed. De nævnes ganske vist allerede som Rigsraader d. 1 Marts 1523 i et Brev hos Hübertz, Aktstykker til Aarhus I, 121; men Mogens Munk nævnes endnu ikke blandt de jydske Rigsraader i Oprørsbrevet af 20 Januar (Hvitfeld S. 1198), og i Hertug Frederiks Brev af 29 Januar kaldes han kun »Landsdommer«. At Ove Lunge endnu ikke har været optaget i Raadet d. 9 Februar, fremgaar af den kongelige Skriver Peder Villadsens Brev af 9 Februar (Allens Breve osv. I, Nr. 9), hvor han melder sin Herre, at ingen af Raadet ere ankomne til Horsens uden de 4 Bisper samt Hr. Predbjørn og Tyge Krabbe, medens han lige i Forvejen har fortalt, at Erik Banner og Ove Lunge vare ankomne; han kan saaledes ikke paa den Tid have anset Ove Lunge for Medlem af Raadet. Disse to Mænd maa saaledes være optagne i Raadet mellem Oprørets Udbrud og 1 Marts, enten af Hertug Frederik eller — hvad der er rimeligere — af selve de oprørske Rigsraader. At Rigsraadet nemlig ansaa sig for at have Ret til at optage nye Medlemmer paa egen Haand under et Interregnum, vil fremgaa af hvad der skete under og efter Herredagen 1533 (Oluf Munk, Mogens Bilde). — Paa Begtrups Liste savnes derimod Johan Urne; thi af Hvitfelds Fortegnelse (S. 1206) paa dem, der paa ny svor Kristiern 2den Troskab paa Sjællands Landsting 1523, fremgaar det tydeligt, at han endnu ikke den Gang var Medlem af Raadet. Det maa derfor anses for rimeligst, at Raadet i Aaret 1523 er blevet forøget med 26 verdslige Medlemmer og et gejstligt, Domprovst Knud Gyldenstjerne, hvilket med de øvrige 11 gejstlige og 11 verdslige Medlemmer fra Kristiern 2dens Tid giver i alt 49 Medlemmer. Vincents Lunge gik dog kort efter over i det norske Raad, men i hans Sted kom uden Tvivl hans Eftermand paa Krogen Slot, Johan Ranzov, der regnes med til det danske Raad i Odense Reces af 1527 og fl. St. (f. Ex. i Traktaten af 31 Juli 1532, Waitz, Wullenw. I, 352 og ovenfor S. 249, Noten).

Stygge Krumpen og Lage Urne havde faaet optaget deres Brødre Mogens Munk, biskoppelig Lensmand paa Volstrup, Otte Krumpen, den navnkundige Sejrherre fra Bogesund, Knud Urne og Johan Urne; Aage Jepsen Sparre havde sine to Slægtninge Movrids Jepsen Sparre og Henrik Aagesen Sparre i Raadet; men ingen Slægt blev dog stærkere repræsenteret end Biskop **Ove Bildes.** Foruden at hans Fætter Hans Bilde til Egede allerede tidligere var Medlem, blev nu optaget hans to Brødre Knud Bilde til Svanholm og Gladsaxe og Eske Bilde, senere Lensmand paa Bergenhus, Herre til Valden og Mogenstrup, og hans Fætter Anders Bilde til Søholm. Hvad der saaledes var begyndt 1523, fortsættes i de følgende Aar, efterhaanden som ældre Medlemmer af Raadet døde bort. Bildernes Tal var blevet end mere forøget med de to Brødre Klavs Bilde til Lyngsholm, Lensmand paa Bahus, og Erkebisp Torben Bilde; efter at Joachim Rønnov var bleven Biskop i Roskilde, var hans Broder Ejler Rønnov til Hvidkilde, Marsken Tyge Krabbes Svigersøn, bleven Medlem; Biskop Knud Gyldenstjerne i Odense havde sin Fætter Knud Pedersen Gyldenstjerne til Tim i Raadet. Naar hertil kommer, at de fleste af Raadets øvrige Medlemmer ved Svogerskabsforbindelser eller Lensafhængighed[1]) vare nøje knyttede til Biskopperne eller deres Slægtninge, kan det ikke nægtes,

---

[1]) Mogens Munk (Volstrup); Knud Rud (Vendløs Len), Niels Lunge (Sjælsø), Johan Urne (Borreby), Ejler Rønnov (»Schinkelsiö» i Sjælland som Len af Torben Bilde); Mads Bølle (Turebyholm), og vistnok flere. Rønnovs Lensmænd maatte udtrykkelig forpligte sig til at »ramme den hellige Kirkes Gavn, Bedste og Bestand» (Knudsen, Rønnov S. 159 og 160; 190—93; Tillæg 29 Not.)

at de gejstlige Medlemmer i Forening med en saa betydelig Del af Raadets verdslige Medlemmer maatte kunne faa en meget væsentlig Indflydelse paa Raadets Beslutninger i adskillige Sager. Ved Kong Frederiks Død bestod Raadet af omtrent 50 Medlemmer, ved Slægtskab og Svogerskab nøje knyttede til hinanden, en højadelig Forsamling, hvis Medlemmer som oftest toges af de samme Familier, et udviklet Oligarki, i hvis Midte det er endnu sjældnere at finde en »homo novus« end blandt Roms Nobilitet. Og dog havde Raadet ingen lovformelig Indflydelse paa sin egen Udfyldning. Under Unionstidens Kampe, da Sverigs saa stærkt udviklede aristokratiske Regjeringsform i mange Henseender fik Indflydelse paa det danske Aristokratis Udvikling, var det vel i en enkelt Haandfæstning blevet fastslaaet, at ingen kunde optages i Raadet uden selve Raadets Samtykke; men denne Bestemmelse synes at være gaaet stiltiende ud af de følgende Haandfæstninger. Der fandtes ingen udtrykkelig Bestemmelse herom i Kong Frederiks Haandfæstning, saa at Kongen i saa Henseende tilsyneladende havde frie Hænder; men hele den Stilling, som Rigsraadet indtog i denne Konges Tid, da det, navnlig paa Grund af Kongens jævnlige Ophold i Hertugdømmerne, langt mere var blevet til en Slags Medregent end til et Regjeringsraad, gjør det ikke usandsynligt, at Raadet har faaet en ikke ringe faktisk Indflydelse paa Valget af nye Medlemmer, saa meget mere, som Kongens norske Haandfæstning hjemlede det norske Raad en lignende Indflyldelse for Norges Vedkommende[1]).

Af hele denne store Forsamling mødte dog kun 37 Medlemmer paa Herredagen i Kjøbenhavn, idet nogle vare

[1]) Kong Hanses Hdf. Art. 3 — Frederik 1stes norske Hdf. Art 29 (Norske Saml. 1 Bind).

fraværende paa Grund af Forretninger, andre uden Tvivl paa Grund af Alder og Skrøbelighed. Af de gejstlige Medlemmer mødte alle de syv fungerende Biskopper tillige med Abbeden af Sorø og Prioren af Andvorskov, hvorimod tre af Raadets ældre gejstlige Medlemmer vare udeblevne, nemlig den forhenværende fynske Biskop Jens Andersen, der paa denne Tid landflygtig slæbtes omkring af sine holstenske Uvenner, og den forhenværende lundske Ærkebiskop Aage Sparre, der ikke mere deltog i Raadets Forhandlinger, skjønt han endnu regnedes med til dets Medlemmer; heller ikke den ældste af Raadets gejstlige Medlemmer, den for sit usædelige Levned berygtede gamle Niels Stygge Rosenkrans af Børglum, havde givet Møde, om han ellers var i Live endnu, da Herredagen aabnedes[2]). —

---

[1]) Afgangen mellem Aug. 1523, Frederik 1stes Hdf., og 10 April 1533, Kongens Dødsdag, stiller sig saaledes: Gejstlige: 1. Lage Urne † 1529; 2. Niels Klavsen af Aarhus, † 15 Decbr. 1531. — Verdslige: 3. Tyge Brahe † 1523; 4. Niels Høg, † 15 Dcbr. 1524; 5. Otte Holgersen Rosenkrans, † 4 Oktbr. 1525; 6. Oluf Holgersen Ulfstand, † 1529; 7. Ejler Eriksen Bølle; 8. Hans Krafse, † 16 Juni 1530; 9. Henrik Krummedige, † 1530; 10. Henrik Sparre, † efter Marts 1531; 11. Albert Jepsen Ravensberg, † 1532, April. — Tilgang i samme Tidsrum: Gejstlige: 1. Joachim Rønnov (1529); 2. Torben Bilde (1532). Verdslige: Ridderne 3. Johan Ranzov; 4. Knud Rud; 5. Klavs Bilde; 6. Axel Uggerup; 7. Klavs Podebusk; 8. Henrik Gøje (optagen mellem 11 April og 21 Juli 1532, vistnok i Albert Jepsens Ravensbergs Plads; thi denne døde ifølge Breve i Geh. Ark. Dipl. mellem 10 og 30 April, smlgn. Allens Breve I, 325 Not. Axel Ugerup nævnes allerede som Rigsraad i Juli 1532 i Rigsraadets Fuldmagt for Klavs Bilde og Tr. Ulfstand, s. ovenfor S. 249; han nævnes før Henrik Gøje, saa han maa være optagen før denne, vistnok i Henrik Sparres Sted). Væbnerne: 9. Niels Arenfeld, tillige Rigens Kansler, 10. Erik Krummedige, 11. Niels Brok og 12. Knud Pedersen Gyldenstjerne. Tilsyneladende er de verdslige Raaders Tal blevet forøget med en; men dette

Af Raadets verdslige Medlemmer mødte Rigets Hofmester Mogens Gøje, Rigsmarsken Tyge Krabbe, Ridderne Predbjørn Podebusk, Hans Bilde, Mads Bölle og Peder Lykke, alle Rigsraader endnu fra Kong Hanses Dage; desuden Ridderne Otte Krumpen, Johan Oxe, Johan Urne, Anders Bilde, Knud Bilde, Klavs Bilde og Niels Lunge, Væbnerne Mogens Munk, Ejler Rønnov og Knud Pedersen Gyldenstjerne, alle nære Slægtninge eller Lensmænd af de daværende Biskopper; desuden Ridderne Johan Bjørn, Ove Lunge, Oluf Rosenkrans, Axel Brahe, Erik Banner, Brødrene Holger og Truid Ulfstand, Axel Ugerup og Klavs Podebusk, Væbnerne Rigskansler Niels Arenfeld, Erik Krummedige og Niels Brok, i alt 22 Riddere og 6 Væbnere[1]).

---

staar muligt i Forbindelse med, at Jens Andersen Beldenak var udelukket af Raadet; thi i hans Plads kom ingen ny gejstlig Rigsraad, da hans Eftermand Knud Gyldenstjerne var Rigsraad i Forvejen. Forøvrigt regnes den kongelige Kansler Mester Klavs Giordsen et enkelt Sted (Dsk. Mag. 5, 75) med til Raadet; † 1532. — Aage Sparre regnes endnu til Raadet i Aaret 1536 (Dsk. Mag. 3 R. 5, 319).

[1]) Fraværende vare, foruden de ovennævnte 3 Gejstlige, desuden 41) Knud Rud til Vedby, Lensmand hos Rønnov; 42) Movrids Sparre, 43) den gamle jydske Rigsraad fra Kong Hanses Dage Joachim Lykke til Østrup; 44) den gl. Knud Urne til Söbysøgaard, 45) Lavrids Skinkel til Egeskov, 46) Niels Bild til Ravnholt, 47) Henning Valkendorf til Glorup, alle fynske Raader; desuden 48) Eske Bilde, som var i Norge, og 49) Johan Ranzov; 50) Henrik Gøje var død kort i Forvejen (3 Maj); det samme var muligvis Tilfældet med et Par af de andre; thi baade Biskop Niels Stygge og Lavrids Skinkel, der endnu i Maj havde deltaget i Mødet i Karup, døde i dette Aar, men Dagene ere ukjendte (Skib. Krøn.; Bekkers Orion 3, 366; 370); det samme var Tilfældet med Movrids Sparre, der endog i Brevet af 29 Juni nævnes som tilstedeværende; men

Betydeligst af alle disse Mænd var utvivlsomt Rigets Hofmester Mogens Gøje, ikke blot ved sine store Rigdomme og ydre Magt, men langt mere ved sin ædle pletfri Karakter og ved den Dygtighed, hvormed han i flere Kongers Tid havde haft Del i Rigets Styrelse, den ydre som den indre. Trolig havde han holdt ved Kristiern den anden, saa længe som ingen anden af den jydske Adel; men da han først havde sluttet sig til Kong Frederik, tjente han ogsaa ham med Troskab. Hvad der gjorde Forholdet til Kong Frederik og Hertug Kristian endnu inderligere, var utvivlsomt den store Indflydelse paa Reformationens Fremgang, som navnlig skyldtes Mogens Gøje og hans noget yngre Aandsfrænde Erik Banner. En trofast Forsvarer af Luther-

da dette Brev kun kjendes af en Kopi, der blandt andre ogsaa opfører Eske Bilde, der bevislig paa den Tid var i Norge, kan dette ikke komme i Betragtning mod den Omstændighed, at hans Navn ellers aldrig kan eftervises i de originale Breve. Mere tvivlsomt er det derimod, om ikke Knud Rud har været tilstede; thi hans Navn findes i enkelte af de originale Breve (s. Tillægene); men da hans Segl aldrig kan eftervises, beror det vistnok paa en Fejltagelse af Skriveren. — Ogsaa Mogens Bilde, Ove Bildes Broder og Mogens Gøjes Svigersøn, nævnes i Kopien af 29 Juni som Rigsraad, men ellers aldrig under Herredagen; det berettes rigtignok i Hofmans Danske Adelsmænd III, 335, at han blev optagen i Raadet 1523; men dette er urigtigt; i Kong Frederiks Brev af 29 Januar 1533, hvorved han indkaldes til Herredagen som Lensmand paa Koldinghus, kaldes han endnu kun »vor Mand og Tjener« (Geh. Ark. Dske Kongers Hist., Fasc. 12 b); af det jydske Rigsraads Brev i Maj 1533, Mødet i Karup, fremgaar ogsaa, at han den Gang endnu ikke var Rigsraad, og det befales ham netop her at blive i Jylland under Herredagen; derimod var han Rigsraad d. 21 Nvbr. 1533 (N. Dsk. Mag. 2, 255), saa at han maa være optagen i Raadet under Interregnet, vistnok under selve Herredagen, ligesom Tilfældet er med Oluf Munk (Tillægene), og det er rimeligvis netop til disse to, at der sigtes i det ovenfor S. 277 anførte Sted af Klageskriftet. Ved Mogens Bildes Optagelse vandt Raadet et paalideligt katholsk Medlem, og Mogens Gøjes Svigersøn synes at have afløst Mogens Gøjes Broder.

dommens Sag havde Mogens Gøje stadig været; det havde vist sig dels ved den kraftige, undertiden noget hensynsløse Maade, hvorpaa han var optraadt i Stormen mod Tiggerbrødrene, dels ved den Understøttelte, han i Forening med Erik Banner stadig ydede de lutherske Fripræster, naar de katholske Bisper søgte at komme dem til Livs. Hans Navn forekommer derfor paa hvert et Blad i den danske Reformationshistorie. Selv om han maaske ikke ganske kan frikjendes for ved enkelte Lejligheder at have søgt sin egen Fordel ved Tiggerbrødrenes Udjagelse[1]), saa er det dog paa den anden Side øjensynligt, at egen Fordel ikke har været hans egentlige Bevæggrund til at slutte sig til den nye Lære; thi det er aabenbart, at Religionen først og fremmest har været ham en Hjertesag. Det første Træk, man i den Henseende hører om Mogens Gøje, er derfor ingenlunde, at han har søgt at komme i Besiddelse af Kirke- eller Klostergods, men at han tidligt har antaget en egen luthersk Huskapellan, og at han allerede i Aaret 1526 nød Nadveren paa luthersk Vis og aabenlyst for alles Øjne vedgik sin Tro[2]). Det er karakteristisk for denne Mand, at naar han først — undertiden efter lang Betænkning — var kommet til en fast Overbevisning, tabte han aldrig sit Maal af Sigte, men arbejdede med stor Kraft og Bestemthed paa at gjennemføre det. Dette viser aller tydeligst hans Holdning i Religionssagen.

---

[1]) F. Ex. ved Graabrødrenes Udjagelse af Randers og af Næstved.

[2]) Skib. Krønike, Script. II, 586. — Hans Huskapellan paa denne Tid var uden Tvivl den senere evangeliske Superintendent i Børglum, Peder Thomesen, der nylig var hjemvendt fra Luthers Hus i Wittenberg; smlgn. Ny kirkeh. Saml. 5, 559. — Luther sendte allerede paa denne Tid Mogens Gøje sine Skrifter, Rørdam, Univers. Hist. I, 468, Not. 2. Nogle af disse Bøger gik senere gjennem Birgitte Gøje over i Herlufsholms Skolebibliothek; smlgn. Fortegnelsen over Herlufsholms Skoles Bibl. i Indbydelseskr. for 1871, S. 6.

Skjønt han var Raadets ældste Ridder[1]), havde han dog saa godt som nogen et klart Blik paa den frembrydende Nytids Fordringer og havde taget et fast Stade, hvorfra han ikke lod sig rokke. Hans klare Forstand sagde ham, at under Tidens Gjæring maatte man træffe sit Valg, at man enten maatte være fuldbaaren Katholik eller fuldbaaren Lutheraner, og at en uklar Leflen med begge Parter kun førte i et Uføre, hvorfra ingen Udvej var at finde. Det er navnlig denne Fastholden ved en bestemt Overbevisning, der stiller Mogens Gøje saa højt over alle hans samtidige i Raadet og som under roligere Forhold vilde have gjort ham til selvskreven Leder i en kongeløs Tid, — og som ogsaa tilsidst skaffede hans Sag Sejren. Det maatte for ham være Hovedsagen om muligt at sikre Lutherdommens Sejr; men for at opnaa det, maatte man have en luthersk Konge; derfor kunde der for ham og Erik Banner neppe være Tale om et andet Valg end Hertug Kristians. Det kom da an paa, hvorvidt Mogens Gøje i Rigsraadet kunde samle et anseligere Parti om sig, der kunde holde Bisperne og deres Tilhængere Stangen; kunde han ikke det, var hans Virksomhed foreløbig brudt. Der kunde muligvis endnu være en anden Udvej, at stille sig i Spidsen for en Folkerejsning og med Magt sætte sin Sag igjennem trods Rigsraad og Bisper; men dertil var Mogens Gøje for meget Aristokrat, og Hertug Kristian for varsom.

At der ikke var meget Haab om, at Mogens Gøje kunde sætte sin Mening igjennem i Rigsraadet, viser et flygtigt Blik paa dets Sammensætning. Bisperne havde, blot i Forening med deres nærmeste Slægtninge og Lensmænd,

---

[1]) *»primarius eqves«*, Chron. Skib. ɔ: den Ridder, der som den ældste havde den første Plads blandt de verdslige Medlemmer.

afgjort Majoritet. Vilde disse Mænd holde troligt sammen, kunde Modpartiet intet sætte igjennem. Til samme Side maatte man desuden regne de fleste af Raadets ældre Medlemmer, som ingen Følelse havde for Lutherdommens religiøse Betydning, og som ifølge deres Alder og Samfundsstilling nærmest maat an ages at se med skjæve Øjne til den nye Tids religiøse Røre, hvorunder de kun saa skjulte demokratiske Farer. Til saadanne Mænd hørte Rigsmarsken Tyge Krabbe, der i Modsætning til Mogens Gøje i den foregaaende Tid stadig havde taget sig af Katholikernes Sag, lige fra den Tid af, da han i Samraad med Bisperne havde stødt til Kristiern den andens vaklende Trone, men som forøvrigt synes at have været en svag og uselvstændig Karakter[1]), og den gamle Predbjørn Podebusk, der allerede ved Kong Hanses Død havde villet sætte Hertug Frederik paa Tronen og senere havde været med i Sammensværgelsen mod Kristiern 2, men som forøvrigt ikke

---

[1]) Da man undertiden ser Tyge Krabbe kaldt »luthersksindet«, er det maaske ikke af Vejen at gjøre opmærksom paa hans stadige Vedhængen ved Katholicismen, netop i Modsætning til Mogens Gøje. Det var saaledes Tyge Krabbe, som i Aaret 1526 førte Povl Helgesen (Paulus Eliæ) op til Kong Frederik paa Kbhvns. Slot, medens Mogens Gøje netop paa den Tid aabenlyst havde erklæret sig for den nye Lære, og hans Nar forfulgte Povl Helgesen, da han kom fra Slottet (Skib. Krøn., Script. II, 581—82). Samme Aar tilegnede Povl Helgesen Tyge Krabbe et Stridsskrift mod Lutheranerne, hvori han netop advarede mod Lutherdommens demokratiske Retning (Engelstoft, N. hist. Tidsskr. 2, 145—46). — Det var atter Tyge Krabbe, som i Aaret 1529 tog sig en Smule af Biskop Jørgen Fris under dennes bitre Strid med Kong Frederik, medens Mogens Gøje var Biskoppens Modstander i denne Sag (Ny kirkehist. Saml. 5, 538—39). — Det var atter Tyge Krabbe, som i Aaret 1532 skaffede Graabrødrene i Næstved Adgang til Kong Frederik, da Mogens Gøje havde fordrevet dem (Kirkeh. Saml. I, 364). — Hvor troligt han fulgte Bisperne under Herredagen 1533, vil fremgaa af det følgende.

havde noget imod at komme i Besiddelse af gejstligt Gods, naar det kunde lykkes[1]). Det samme gjælder uden Tvivl de gamle Rigsraader Peder Lykke til Nørlund, der ligeledes havde deltaget i begge Sammensværgelserne mod Kong Kristiern, Mads Bølle og Johan Bjørnsen, og tildels ogsaa Hertug Hanses Hofmester Oluf Nielsen Rosenkrans, der vel aldrig havde været saa nøje knyttet til Bispernes Sag, som flere af de ovennævnte, men dog tidligere ved flere Lejligheder havde vist sig som god Katholik[2]).

At alle disse Mænd, som saaledes ved Blodets eller andre Baand vare knyttede til Biskopperne, i et og alt skulde være enige og slavisk følge deres gejstlige Venners Vink, var naturligvis ikke til at vente. Rigsraadet havde i tidligere Dage vist sig meget tilbøjeligt til at indskrænke Biskoppernes verdslige Magt, og det var navnlig ikke til at vente, at det nu skulde være tilbøjeligt til at give Slip paa de alt tidligere vundne Fordele. Men desuden var der neppe Enighed i et og alt mellem selve Biskopperne, hvis Stilling til det religiøse Spørgsmaal var helt forskjelligt, eftersom de hørte til de ældre, før Kong Frederiks Regjeringstid udnævnte Biskopper, eller havde opnaaet deres Værdighed senere. Da disse Mænd ifølge hele deres Stilling fik særlig Indflydelse paa Herredagens Beslutninger, bliver det nødvendigt at holde denne Forskjel og i det hele

---

[1]) Ny kirkeh. Saml. 5, 714.

[2]) Povl Helgesen maatte ligeoverfor O. Rosenkrans forsvare sig mod Beskyldningen for Lutherdom. 1531 havde Oluf Rosenkrans i Forening med Mads Bølle, Hans og Anders Bilde, Johan Oxe og Johan Urne atter skaffet Katholikkerne Brugen af Kbhvns. Kirker (Knudsen, Joach. Rønn. S. 67, efter den gl. Universitetsmatrikel, hvor de i den Anledning meget betegnende kaldes »*viri spiritu dei inflati*«).

Lutherdommens statsretlige Stilling ved Kongens Død skarpt for Øje.

Renest og klarest stode i denne Henseende de ældre Biskopper, som alle havde opnaaet pavelig Bekræftelse paa deres Værdighed. Med bitter Harme havde alle disse Mænd set Kong Frederiks aabenbare eller hemmelige Tilbøjelighed for Lutherdommen. Ved deres egen Hjælp var han kommen paa Tronen; som Grund hertil havde de blandt andet netop anført Kristiern den andens Leflen med Lutherdommen og de store Indgreb, denne Konge havde gjort i deres Jurisdiktion. Tilsyneladende havde de i den nye Konges Haandfæstning faaet fastslaaet de mest bindende Tilsagn i denne Henseende; men da Lutherdommen for Alvor havde begyndt at vise sig, og da Prælaterne ansaa Tiden for kommen til at bringe Kongen til at opfylde Haandfæstningens Bud, saa havde de intet kunnet opnaa. Paa Herredagen i Odense 1526 havde Kongen sat igjennem, at Prælaterne herefter ikke maatte søge Bekræftelse paa deres Værdighed i Rom, men indenrigs, hvorved han havde faaet det i sin Magt at binde de nyvalgte Bispers Hænder. Paa Herredagen i Odense 1527 havde Bisperne søgt at faa Kjætteriet standset, men ved Kongens sejge Modstand var det hele blevet indskrænket til en betinget Bekræftelse af Tiendepligten — paa Almuens, ikke en Gang paa Adlens Vegne — og til en betinget Bekræftelse af den biskoppelige Jurisdiktion, idet alle Sager, som angik Ejendomstrætter (»Jorddele«), udtrykkelig vare blevne forbeholdte de verdslige Domstole, og Kongen havde desuden holdt en Bagdør aaben ogsaa for de gejstlige Sager ved den Tilføjelse, at den, som ikke ansaa Prælaternes Dom for upartisk, kunde indanke Sagen for Kongen og Raadet, og selv disse Indrømmelser havde Prælaterne kun opnaaet ved betydelige

Indrømmelser til den verdslige Adel, som havde faaet Ret til at opkræve de i gejstlige Sager faldende Bøder af deres Undergivne, paa et Par bestemte Undtagelser nær, og som slet ikke havde maattet indgaa nogen Forpligtelse til at give Tiende af deres Hovedgaarde. Og da saa det store Slag skulde have staaet paa Herredagen i Kjøbenhavn 1530, havde Biskopperne lige saa lidt kunnet opnaa noget, ja der var endog givet Fripræsterne frit Spillerum ved den kongelige Ordinans af 14 Juli 1530, hvorved Ordets frie Forkyndelse var slaaet fast, kun at enhver, der prædikede eller lærte andet, end han kunde bevise med den hellige Skrift, selv skulde staa til Rette derfor[1]). Samvittighedsfrihed havde Kongen udtalt sig for allerede paa Odense Herredag, og om der end ikke var vedtaget nogen lovformelig Bestemmelse herom, havde han faktisk forstaaet at hævde den. Det samme var Tilfældet med Præsternes Giftermaal, hvor den verdslige Arm kom de gifte Præster og Nonner til Hjælp ved Beskjærmelsesbreve og paa anden Maade, ja ligefrem opfordrede gejstlige Mænd til at indgaa Ægteskab[2]).

Ved disse Bestemmelser var der gjort saa meget for den nye Lære, at den kunde trænge igjennem ved sin egen indre Kraft, roligt og stille, naar kun alt fik Lov til at gaa sin egen jævne Gang. Der var i det Øjeblik to Kirker i Danmark, begge lovlig bestaaende. I den gamle Kirke havde Biskopperne endnu deres fulde Jurisdiktion; overfor Fripræsterne vare de værgeløse; deres Sager hørte efter de tagne Bestemmelser — altsaa efter Lands

---

[1]) Rosenvinge, Gl. dsk. Love 4, 143—44. Da det er en verdslig Ordinans, hvis Overtrædere skulle staa til Rette for Kongen og Raadet, maa dette ogsaa gjælde Prædikanterne.

[2]) Et saadant Tilfælde ses af Ny kirkeh. Saml. 5, 710—11; smlgn. S. 706.

Lov og Ret — ikke for Biskoppernes gejstlige Ret, men for Kongen og Raadet. Alle de nye Bisper havde ogsaa i den Henseende maattet afgive mere eller mindre bindende Tilsagn, som vi ret snart skulle komme tilbage til. Under disse Omstændigheder er det let forklarligt, at den nye Lære udbredte sig stærkt netop i Kong Frederiks sidste Regjeringsaar, skjønt Kristiern den andens Norgestog bortledte Opmærksomheden noget fra Religionssagen og bragte Bisperne og Kong Frederik noget nærmere, saa at Religionssagen ikke mere blev Gjenstand for stormende Forhandlinger paa Herredagene. Neppe en eneste Præst er i disse Aar bleven ansat umiddelbart af Kongen, uden at han maatte forpligte sig til «at prædike Guds Ord og Evangelium rent og klart». — Tiggerklostrene laa for største Delen øde; af de større Klostre vare de fleste Jomfruklostre og flere af Munkeklostrene[1]) blevne verdslige Forleninger. Skulde der sættes en Stopper for alt dette, maatte det ske nu, da Kongen var død. Alle de Hindringer og Baand, som ved Herredagsbeslutninger og Kongebreve vare lagte paa Bisperne, maatte fjernes; Beskikkelsen af Præster maatte atter ene lægges i Bispernes Haand, og disse sidste maatte forpligtes til kun at beskikke katholske Præster; de kgl. Beskjærmelsesbreve maatte miste deres Braad. Da først kunde Bisperne atter røre sig frit; da først var der atter gjennemført Enhed i Kirken. Det inddragne Kirke- og Klostergods maatte gives tilbage. Det var de ældre katholske Biskoppers Tanke; men saa kunde det ikke nytte at tage Hertug Kristian til Konge; det fik man snart at høre fra Landdagen i Kiel — om man ikke havde vidst det tidligere.

[1]) F. Ex. Grinderslev i Salling (Ny kirkeh. Saml. 5, 765); Dalby i Skaane (Tillæg 23 med Anm.).

Det kom da an paa, om man i alle disse Retninger kunde faa sine verdslige Venner og Slægtninge med sig, og — om man til syvende og sidst selv havde en virkelig religiøs Overbevisning eller kun brød sig om den ydre Magt og Glans.

Ældst af alle Biskopperne var Iver Munk i Ribe. Siden 1499 havde han beklædt sin Værdighed. Han havde deltaget i begge Sammensværgelserne mod Kristiern 2den, men forøvrigt vidst at skaffe sig et anset Navn i den Kreds, hvori han virkede, saa det tildels var lykkedes ham at holde den religiøse Bevægelse borte fra sin Stiftsstad, uagtet Nordslesvigs Nærhed, hvor Hertug Kristian som bekjendt allerede i Faderens Levetid havde gjennemført Reformationen. I denne Anledning var den aldrende Biskop allerede i Aaret 1526 kommen i en skarp Skriftvexling med den unge 23aarige Hertug, der havde sagt ham drøje Sandheder om hele den Maade, hvorpaa de katholske Biskopper levede og virkede. Navnlig maatte nogle stærke Udtryk i Hertugens Brev om Gejstlighedens Frillelevned rammede den gamle Biskop føleligt, da han selv havde et Par uægte Sønner, en Omstændighed, der ikke kunde være Hertugen ukjendt, da den ene af Sønnerne aabenlyst bar Faderens Navn. Senere havde Hertugen paa den hensynsløseste Maade frataget Biskoppen Tilsynet med Stiftets Kirker og Præster i Nordslesvig og underlagt dem de af ham selv indsatte Tilsynsmænd i Haderslev. Forgjæves havde Iver Munk i Anledning af disse Stridigheder mindet Kong Frederik om, at Kongen skyldte ham og hans Slægt (Mogens Munk) den Krone, han bar; han havde dog foreløbig maattet finde sig i Kongens og Hertugens Villie. Intet Under var det da, om Biskoppen nu søgte at unddrage Hertugen denne Krone, og det lyder som en bitter Haan, naar man senere

bebrejdede ham, at ikke netop han havde set paa Hertugens Bedste, da han havde saa meget stateligt Landgods liggende i Hertugdømmet. Det maatte for ham netop være en Grund til at hindre Hertugens Valg[1]). — Nu var Iver Munk gammel og skrøbelig og havde længe søgt at faa en Medhjælper i sin Brodersøn Oluf Munk, hvilket han endelig opnaaede ved Rigsraadets Hjælp. Langt betydeligere og kraftigere var derimod

Ove Bilde i Aarhus. Den prøvede Troskab, han i sin Tid havde vist mod Kong Kristiern, gjorde ham lige saa megen Ære, som den lange Erfaring, han lige fra Kong Hanses Dage havde haft som Statsmand, i Forening med hans hæderlige og redelige Karakter gjorde ham til selvskreven Leder for det katholske Parti paa Herredagen. Vel har man tvivlet om, at denne Prælat i aandelig Henseende stod højere end sine Kaldsfæller, og gjort opmærksom paa, at han var meget begjærlig efter at faa et eller andet lille Kloster i Forlening ved Kong Frederiks Gunst; men det synes dog, som han herved mere har haft Kirkens og Bispedømmets Tarv for Øje end sin egen personlige Fordel[2]). Det taler i al Fald til hans Fordel, at det sejrrige Parti senere intet kunde udsætte paa hans Færd, uden at han »havde været alt Papisteriets Hoved«, og at han senere kun med Taarer i Øjnene havde ladet sig bevæge til at vælge

[1]) Klageskriftet i Ny dske. Mag. 3, 22. (Rørdam, Hist. Kildeskr. I, 184—85). — Smlgn. forøvrigt Kinch, Ribe Bys Beskrivelse S. 497 ff.; ny kirkeh. Saml. 4, 1—20.

[2]) Helveg, den danske Kirkes Historie før Ref. II, 925. — Ny kirkeh. Saml. 5, 763—64: Klostrene i Aarhus tillagdes Aarhus Domkirke og Sæde paa en Tid, da Brødrene syntes at ville forlade dem; Vor Kloster i Aarhus Stift betroede Abbeden og Konventsbrødrene Ove Bilde personlig paa Livstid. Det kan lige saa godt anses som et Forsvar for Klostret som et Overgreb fra Bispens Side.

Hertug Kristian til Konge; men selv disse Taarer vidne dog om, at den gamle Kirkes Sag har ligget ham mere paa Hjerte end de fleste af hans Standsfæller. Det var ogsaa fra Aarhus af, under hans Beskyttelse, at Povl Helgesens heftige Stridsskrifter udgik, saa at han, om han end ikke selv har følt sig kaldet til at tage Del i Tidens Skriftvexel, dog mere end nogen anden af Datidens Prælater har søgt at kæmpe mod den nye Lære med aandelige Vaaben. Som den anselige Bilde-Æts Hoved og som den gamle Kirkes ivrige Talsmand maatte Ove Bildes Indflydelse blive overordentlig stor under Herredagens Forhandlinger, og han maatte ifølge Partiernes Stilling blive Mogens Gøjes farligste Modstander, lige som man neppe fejler ved at antage, at han og Bilde-Ætten baade i tidligere Dage og senere vare Hertug Hanses varmeste Talsmænd[1]).

Af langt mindre Betydning vare Ove Bildes to jydske Kaldsfæller, Stygge Krumpen i Børglum og Jørgen Fris i Viborg, men om muligt langt mere fanatiske Modstandere af Lutherdommen, et uværdigt Par, som tilfulde godtgjør hele den gamle Kirkes Raadenskab. Begge vare de af Kristiern 2den i en ung Alder ved Kongegunst hævede op til deres store, indbringende Stillinger, men begge havde de været lavsindede nok til kort efter at omstyrte hans Trone. Begge vare de lige griske efter jordisk Gods og Magt, og medens Stygge Krumpen, der førte det usædeligste Frillelevned med en anden Mands Hustru, ved enhver Lejlighed søgte at komme i Besiddelse af Klostergodset i sit Stift og at fratage Præsterne deres Gaarde for at lægge dem under Bispestolen, stod den til Bordets Glæder hengivne Jørgen Fris i disse Henseender

[1]) Dette fremgaar navnlig af Tillæg 44, Ove Bildes Brev til Hertug Hans af 22 Maj 1534.

ingenlunde tilbage for ham; kun var han ved sin selvraadige og uredelige Karakter kommen i Strid med al Verden, ikke mindst med Kong Frederik og dennes betroede Mænd, en Strid, som blev end værre, da Lutherdommen havde udbredt sig saa stærkt i hans Stift, at ikke blot Viborg Bys Sognekirker, men selv hans egen Domkirke var kommen i de lutherske Præsters Vold, og at en Række lutherske Prædikanter havde vist sig rundt om i Stiftets Sogne. Kraftesløs og magtesløs havde den unge Biskop set sin hele Virksomhed lammet ved Kongens Indgriben i alle Forhold. Uden at kunne give sin bitre Hævnfølelse Luft, havde han maattet trække sig tilbage paa sine befæstede Gaarde, uden en Gang, som Tilfældet dog var med Stygge Krumpen, at blive brugt i Rigets Ærinder eller Sendefærd. Kong Frederik havde derfor endnu ikke lukket sine Øjne, før Jørgen Fris benyttede sig af hans Sygdom og Affældighed til at kaste sig over Stiftets lutherskindede Præster. Sit dybt tilbagetrængte Had til den afdøde Konge har han selv givet Udtryk ved den velkjendte Ytring, som formodentlig netop skriver sig fra Herredagens stormende Forhandlinger, at han vilde ønske sig at være en Djævel for at kunne pine Kongens Sjæl i Helvede[1]).

Naar disse Mænd kunde faa de Herredagsbeslutninger, der hindrede deres frie Virksomhed, skudt til Side og faa det Gods tilbage, som i de urolige Tider var fravendt Kirken, stode de atter alle paa rent katholsk Standpunkt. Helt anderledes var imidlertid Forholdet med de nyvalgte Bisper, dels paa Grund af deres egen Opfatning af det reli-

---

[1]) Om Jørgen Frises Forhold til Kong Frederik henvises til min Afhandling om kirkelige Forhold i Viborg Stift paa Reformationstiden i Ny kirkeh. Saml. 5 Bind. 1533 var Jørgen Fris endnu kun 41 Aar gammel; Stygge Krumpen har neppe været meget ældre.

giese Spørgsmaal — om de ellers havde nogen — dels paa Grund af de Forpligtelser, som de havde indgaaet for at opnaa deres Værdighed.

Den første af disse nyvalgte Biskopper var **Knud Gyldenstjerne** i Odense. Hans Revers af 10 Januar 1527 indeholder kun en Forpligtelse til overensstemmende med Odense Herredagsbeslutning 1526 at give til Kongen den Pengesum, som tilforn sendtes til Rom for Konfirmationen, »da kgl. Majestæt ikke vil tilstede, at nogen Penge udskikkes her af Riget og til Rom for Stadfæstelse paa gejstlige Len» [1]). Knud Gyldenstjernes Stilling var saaledes temlig fri, navnlig hvad Beskikkelsen af Præster angaar, og i de Kaldsbreve, han udstedte, findes heller ingen særlige Betingelser om Ordets Forkyndelse [2]). Men dog er det vitterligt, at Knud Gyldenstjerne ingen Hindringer lagde i Vejen for den nye Læres Udbredelse i Fyns Stift, hvorfor han ogsaa roses lige saa stærkt af de lutherske Skribenter, som han hudflettes af de ivrige Katholiker [3]), og at han i sit Navn lod Mester Jørgen Jensen Sadolin i Aaret 1532 begynde at reformere Stiftet, lod ham i **sit Navn** oversætte Luthers Katekismus til Vejledning for Stiftets Præster og tillod, at Sadolin d. 29 Juni 1533 — midt under Herre-

---

1) Münters Reformationshistorie I, 541—42.

2) Et saadant Kaldsbrev for en Præst til Vindeby Kirke i Fyn, dateret 23 Marts 1533, findes i Geh. Ark. Diplom.

3) *Chanutus, non amplius aurea, sed plumbea stella appellandus . . . non a deo electus sed a sacrilego rege grandi pecunia corrupto violenter intrusus, statim defecit ab obedientia universalis ecclesiæ, factus Lutheranicæ hereseos nefandissimus sectator omniumque sacrorum christianæ religionis sacrilegus violator.* Skib. Krøn. (Script. II, 589). — »Den gode ærlige Bisp af Fyen» kalder Peder Laurensen ham Januar 1533 af samme Grund (Malmøbogen, Indledn. S. XXIX).

dagens Religionsforhandlinger — lod sin Oversættelse af den Augsburgske Konfession forlade Pressen i Kjøbenhavn! Selv om Sadolin paa egen Haand skulde være gaaet videre, end Knud Gyldenstjerne, der en stor Del af Aaret 1532 var i Norge, vidste og ønskede — hvilket forøvrigt er aldeles ubevisligt — saa var denne dog gaaet saa vidt i luthersk Retning, at han umuligt i et og alt nu kunde bryde Staven over det lutherske Parti. Han kunde gaa med det yderlige katholske Parti saa længe, som Bestræbelserne gik ud paa at sikre Prælaterne den fulde Nydelse af deres verdslige Magt og deres Tiender, og at han heller ikke er gaaet videre, synes at fremgaa af de Oplysninger, som ville fremkomme i det følgende[1].

Knud Gyldenstjernes Revers er udstedt før Herredagen i Odense 1527, hvor Kongen først ret for Alvor var optraadt som de lutherske Fripræsters Talsmand. Langt stærkere Baand ere derfor paalagte de Bisper, som udvalgtes efter denne Herredag, og da navnlig paa den næste i Rækken, **Joachim Rønnov**, der i sit Revers af 11 Juni 1529 maatte love at være Kongen tro og huld, at ramme hans Børns Bedste, navnlig dens, som blev udvalgt til Konge i Danmark, og saa vidt det stod til ham, afværge, at nogen af Kong Kristierns Børn eller nogen anden fremmed Fyrste kom til Magten i Danmark, saa længe Kong Frederik eller den af hans Sønner, der blev udvalgt til Konge i Danmark,

---

[1]) Om Sadolins Forhold til Gyldenstjerne henvises til Rørdams »Mester J. J. Sadolins Levned« S. 30 flg. og i Modsætning hertil Bruuns Bemærkninger i Kgl. Bibl. Aarsberetn. 2, 48 ff., der gjør det sandsynligt, at G. maa have kjendt Sadolins Oversættelse af Luthers Katekismus og det dertil hørende »Mandat« til Præsterne, før han drog til Norge. For Bruuns Opfattelse af Gyldenstjernes Forhold til Lutherdommen taler stærkt dennes Forhold under Herredagen (se Tillægene).

var i Live. — I religiøs Henseende maatte Rønnov udstede følgende Forpligtelse:

«Dersom nogen kommer nogensteds i Roskilde Stift, enten i Kjøbstæder eller i Landsbyer, som vil prædike og lære det hellige Evangelium og Guds Ord rent og klart, som de med den hellige Skrift bevise kunne, eller nogen Præst eller Munk [kommer] der i Stiftet, som dem ville gifte og tage dem Ægtehustruer, da skal jeg ikke tilstede, at de skulle overfaldes med Vold eller Uret i nogen Maade, saa meget som jeg kan afværge, og hvem som dem derfor have noget at skylde, da skulle de indkomme for Kongelig Majestæt og Danmarks Riges Raad, og der staa til Rette».

Som Forlovere for dette Revers nævnes Mogens Gøje, Tyge Krabbe, Erik Banner, Oluf Rosenkrans, Henrik Rosenkrans til Bjørnholm og Broderen Ejler Rønnov, som forpligtede sig til, «hvis fornævnte Joachim Rønnov ikke vilde holde forskrevne Artikler i alle Maader, da at ville stande hans kgl. Maj. eller hans Naades Søn, hvilken som bliver udvalgt til Konge i Danmark, der til Rette fore»[1]).

Ved dette Revers havde Rønnov saaledes ingenlunde forpligtet sig til selv at sørge for Indsættelsen af evangeliske Præster i sit Stift, men kun at ville beskytte dem mod Overlast og forøvrigt at indanke deres Sag for Kongen og Raadet, en højst mærkelig Bestemmelse, som gjorde en betydelig Indskrænkning i hans gejstlige Jurisdiktion, og som i denne Udstrækning aldeles stred mod Odense Reces af 1527, hvor der dog kun var aabnet den misfornøjede Part en Udvej til at indanke Sagen for Kongen og

[1]) Münter, Reformationshistorie 2, 701 ff.

Raadet. Desuden maa det holdes klart for Øje, at baade Rønnovs egen og hans Forloveres Forpligtelse ikke blot gjaldt lige overfor Kong Frederiks Person, men ogsaa for hans Efterkommer. — Samme Dag, som Rønnov havde udstedt dette Revers, fik han kgl. Konfirmation; men i den følgende Tid fik han flere fornyede Konfirmationer, og der er ogsaa Spor til, at han har maattet indgaa fornyede, meget mere bindende Forpligtelser. Da disse imidlertid ikke længere kjendes i Originalskrifterne, er det nødvendigt at holde sig til den Kilde, hvorfra de kjendes, nemlig Klageskriftet mod Biskopperne, hvor der om Rønnovs Forpligtelser bruges følgende Ord:

»Først er eder alle vitterligt, at den Tid samme Biskop kom hjem til Danmark hans Fædreland og igjen af Skolen, da nogle Aar derefter har vor Herre og Fader Kong Frederik taget ham udi sin Tjeneste og underholdt ham som en anden Riddersmandsmand og Hofsinde, udi den Trøst og Tilforsigt, at han udi alle Sager og Handeler skulde lade sig hos kgl. Majestæt og Riget oprigtig, trolig og ærlig finde; har saa ham optaget af Støv og Skarn og gjort ham til en stor Herre over 33 Slotte og Herresæder og faaet ham Roskilde Stift under Fødderne. Derpaa har han forpligtet, forbrevet og forseglet sig og stillet Borgen for sig, som ere ved Navn Hr. Mogens Gøje, Hr. Tyge Krabbe, Hr. Oluf Rosenkrans, Erik Banner samt mere andre mærkelige Mænd, at han som en ret Biskop vilde lade fordre og forfremme udi sit Biskopsstift Kristi Lærdomme og oprigtigen lære den menige Mand den rette Religion, saa og forsørge og forse Kirkerne udi Stiftet med kristelige evangeliske Prædikanter, og for hans egen Person at ville indgaa og føre et skikkeligt og biskoppeligt Levned, med

mange andre Forpligtelser, hvorledes at han skulde være Kong Frederik og hans Sønner forvandt . . . Han haver dog ikke udaf denne hans Forskrivning holdt vor Herre Fader og os den ringeste og mindste Bogstav, men er bleven os brevløs, seglløs og troløs fore, og da tilmed haver saa ladet de gode ærlige Mænd, som deres Ære, Tro, Love og deres Segl have for hannem udsat, bleven udi Badet og ikke betaget dem deres Løfte. Men imod saadanne hans Breve og Segl har han forfulgt det hellige Evangelium og Guds Ords Prædikanter» (hvilket derpaa udvikles videre, navnlig hvorledes han havde forfulgt dem, der havde kgl. Beskjærmelsesbreve)[1].

Det er klart, at Klageskriftets Forfatter ikke blot har haft Reverset af 11 Juni for Øje; thi han anser Rønnov forpligtet ikke blot til at taale Fripræsterne, men ogsaa til selv at sørge for evangeliske Præsters Indsættelse; den sidste Forpligtelse, om at føre «et skikkeligt og biskoppeligt Levned», findes jo desuden slet ikke i Reverset, ligesom Klagemaalet flere Steder udtrykkelig nævner (flere) Breve, hvorved Rønnov havde forpligtet sig[2]. — Klagemaalet er nu ganske vist en noget «uren» Kilde at holde sig til, da det her gjaldt om at stille Bisperne i det værste Lys. Det er da heldigt, at vi have et Vidnesbyrd fra Rønnovs egen Haand, hvori han selv utvivlsomt erklærer sig for bunden lige over for Kongen ikke blot til at taale, men til selv at fremme Evangeliets Sag. I det Reformforslag, som Rønnov indgav til Kongen og Raadet

---

[1]) Ny dske. Mag. 3, 15—16. (Rørdams Udgave S. 164—65).
[2]) Smlgn. foruden det ovenfor anførte Sted ogsaa S. 17 (167): «Dersom han ikke havde villet holde sine Breffve og Segl».

under Herredagen 1530, lyder det første Punkt efter Hvitfelds Udtog deraf saaledes:

Efterdi Kongen og Rigsraadet »have nomineret og samtykt ham til Biskop over Roskilde Stift, da er han pligtig at lade besørge den menige Almue med Sognepræster, som dem deres Salighed rettelig lære og undervise kunne«; han lover og tilbyder da, »at han strax med det allerførste vil beskikke det saa, at Guds Ord og det hellige Evangelium skal klarligen og ret prædikes, **som han kongl. Maj. selv tilforn lovet haver**, og det strængelig til alle Landemode haver ladet forkynde, og dersom endnu fandtes Brøst, vil han selv lade opsøge gode lærde Præstemænd« [1].

---

[1]) Hvitfeld S. 1334; Knudsens »Joachim Rønnov« S. 41. — At Rønnov ogsaa har overholdt denne Forpligtelse, fremgaar af det Brev af 18 Oktbr. 1529, hvorved han overlod Mogens Gøje *jus patronatus* til Græsede Kirke paa den Betingelse, at M. Gøje og hans Arvinger skulle præsentere og forlene samme Kirke til »en god Præstemand, som kan prædike Guds Ord og det hellige Evangelium, som det sig bør«. — Den ovenfor givne Skildring af Rønnovs Forpligtelser strider mod Knudsens Fremstilling af dette Forhold, ifølge hvilken den af Hvitfeld S. 1312 omtalte Forpligtelse og det af Hvitfeld samme Sted omtalte »Gjenbrev« fra Mogens Gøje med flere, skulde være ophævet ved Reverset af 11 Juni 1529, saa at Rønnov først skulde have udstedt et Revers, hvori han forpligtede sig til at beskikke evangeliske Præster, men senere have faaet dette forandret i mildere Form ved Reverset af 11 Juni 29. Men dette er helt ubevisligt, og naar Knudsen navnlig beraaber sig paa, at det hvitfeldske »Gjenbrevs«. Forlovere ikke ere identiske med Forloverne af 11 Juni 29, idet Hvitfeld nævner færre end Reverset, saa har han ikke lagt Mærke til, at alt, hvad Hvitfeld paa dette Sted har om Rønnov, kun er et Uddrag af Klagemaalet (suppleret med et Par Smaatræk fra nogle af Hvitfeld selv senere anførte Breve om Rønnov); det viser alle Udtrykkene om Rønnovs Forpligtelser og selve Hvitfelds Indledning om Rønnovs Ungdomsliv (Udenlandsrejse, »Hofsinde«, 33 Slotte og Herregaarde osv.), hvilket han alt har taget ud af Klagemaalet, som han da ogsaa kort efter selv beraaber sig paa; men Hvitfeld har i sit Uddrag efter

Efter at Rønnov i sit Reformforslags første Artikel har tilbudt at sørge for Ordets Forkyndelse i sit Stift, saaledes at han selv fik Sagen i sin Haand, forlanger han til Gjengjæld i dets 2 og 3 Artikel, at den katholske Gudstjeneste ved vor Frue Kirke i Kjøbenhavn skal gjenoprettes, hvilket han ogsaa senere fik udvirket, og at Kanikerne ved Kirken skulle beholde deres Indtægter[1]). Men tydeligst har han betegnet sin Stilling til Kirkesagen i Forslagets sidste Artikler, hvor det foreslaas, at ingen Prædikant skal med Breve eller Magt fortrænge nogen Sognepræst i Stiftet, enten i Kjøbstæder eller paa Landet, fra sine Sogne. «Findes der nogle Sognepræster, som ikke gjøre Fyldest enten med Levned eller Lærdom, da skal det gives Rønnov til Kjende; da vil han skikke en anden isteden

Sædvane udeladt et og andet, blandt andet netop efter de fire i Klagemaalet nævnte Rigsraaders Navne Tilføjelsen «med mere andre mærkelige Mænd». Det bliver da mere end tvivlsomt, hvorvidt Hvitfeld selv har haft noget «Gjenbrev» for sig, og det gaar aldeles ikke an med Knudsen (S. 29 Anm.) at antage Hvitfelds «Gjenbrev» for identisk med «den første Skrift», som Rønnov gav Kongen, og som han under 4 Juli 29 fordrede tilbage af Johan Fris (Knudsen S. 151). Man har da kun Klagemaalet at holde sig til og Rønnovs egne Ord i Reformforslaget, hvilke, saa synes mig, da ogsaa ere tydelige nok.

[1]) Forhandlinger om Gudstjenesten i Frue Kirke førtes i Novbr. 1530; allerede noget tidligere var en af Kongen bekræftet Kontrakt sluttet mellem Borgerne og Rønnov, hvorved Kanikerne fik Lov til at vedblive med deres latinske Messer, mod at den «lutherske Prædikant» skulde have Ret til at prædike ved et af Altrene; i samme Kontrakt fik Kanikerne deres Indtægter af Jordskyld og lignende Indtægter af Staden bekræftede (Knudsen S. 164). Efterat Frue Kirke derpaa som Følge af Billedstormen henved et helt Aar havde været lukket, gjengaves den endelig i Novbr. 31 til udelukkende Brug for Katholikerne. Skulde under disse Forhold Rønnovs Forslag — om ikke helt, saa dog tildels — være blevet vedtaget, og skulde det være til dette, i Forening med det oprindelige Revers af 11 Juni 29, at der sigtes i Klagemaalet?

igjen, som samme Mænd Guds Ord og al anden tilbørlig Tjeneste rettelig lære og gjøre skal». — I det hele tilbyder han at reformere hvad Brøst der findes hos de gejstlige i hans Stift, navnlig hos Sognepræsterne, og klager Almuen, da vil han gjerne høre og følge de gode «Raad», som Kongen og Rigsraadet kunde udfinde til god kristelig Skik — et meget forsigtigt Udtryk, som aabenbart sigter til Bestemmelsen i Reverset af 11 Juni om saadanne Klagers Indbringelse for Kongen og Raadet.

Rønnov vil saaledes ikke selve den nye Lære til Livs, men han vil have hele Sagen i sin egen Haand og have Kirkegodset bevaret. Han vil have uindskrænket Raadighed i sit Stift til selv at beskikke Præster; det er de kongelige Beskjærmelsesbreve, der ere ham i Vejen. Han kunde ingenlunde i et og alt gaa sammen med det yderlige katholske Parti, ikke af religiøse Grunde — thi er det tvivlsomt, hvorvidt man tør tillægge Knud Gyldenstjerne en bestemt religiøs Opfattelse, saa synes man rigtignok ikke at kunne være i Tvivl om, at Rønnov overhovedet slet ingen Religon havde — men fordi han var bunden med saa stærke Baand til ikke at lægge Lutherdommen Hindringer i Vejen, at han maatte være meget varsom med at give sit Minde til en Lovbestemmelse, der fastslog den katholske Lære som eneberettiget; thi Rønnovs Forpligtelse gjaldt ikke blot den afdøde Konge personlig, men udtrykkelig ogsaa den af hans Sønner, som blev Konge. Ærgjærrig og hovmodig, som Rønnov var, maatte det utvivlsomt være ham kjærest, om Tronen stod ledig, eller om den i al Fald gaves til et Barn, af hvem han i det mindste i Begyndelsen intet havde at frygte. I Besiddelse af saa stor en verdslig Magt som ingen anden gejstlig eller verdslig Stormand i Riget, og i Besiddelse af stor politisk Magt

som Rigets Storkansler, med Exemplet fra Norge for Øje, hvor Erkebiskop Olaf i Mellemtiden havde Rigets Styrelse i sin Haand, medens hans egen nære Slægtning Gustav Vasa i Sverig havde sat Kronen paa sit Hoved, kunde den unge, ærgjerrige Prælat nok blive noget fortumlet i Hovedet. Men jo større Udsigterne bleve for Hertug Kristian, desto farligere blev Rønnovs Stilling. Det kom da an paa, om han ved forud vedtagne Lovbestemmelser indtil en vis Grad kunde binde den unge Konges Haand uden dog at kunne siges at have brudt sine Forpligtelser. Det var en farlig Vej at gaa; der var her et Skjær, som man nemt kunde støde imod. Om det lykkedes den ærgjærrige unge Biskop, hvis Maal stilede meget højt, at undgaa dette Skjær, eller om han, som det hedder i Klageskriftet, »blev siddende udi Badet» tillige med sine Forlovere, vedkommer det os ikke paa dette Sted nærmere at prøve; men Rønnovs Reformforslag ville vi atter senere gjøre Bekjendtskab med, næsten Ord til andet. Det viser sig pludseligt i et uventet Øjeblik og faar da en højst skjæbnesvanger Betydning.

De to næste Biskopper, Oluf Munk og Torben Bilde, have udstedt lignende Reverser, dog med nogle Afvigelser, der synes at grunde sig dels paa Hensynet til deres Personligheder, dels paa de Tidspunkter, da de ere fremkomne. I Oluf Munks Revers, der er udstedt d. 25 Marts 1531, men som endnu ikke havde faaet praktisk Betydning, da hans Valg havde stødt paa Modstand hos Ribe Kapitel, ere Udtrykkene om Lutherdommen blevne klarere og tydeligere, idet han maatte forpligte sig til »at lade prædike og lære det hellige Evangelium rent, purt og klart, og styrke og hjælpe de Prædikanter, som prædike samme, af yderste Magt», ikke hindre Præster eller Munke at gifte sig eller Munkene at forlade deres Klostre; dersom nogen

saadan Præst eller Munk skikker sig utilbørlig, skal han staa til Rette for Kongen og Raadet «og ej andensteds». I denne Henseende havde han altsaa maattet indgaa samme Forpligtelse som Rønnov, og i Udtryk, der gjorde enhver Anvendelse af gejstlig Ret mod Fripræsterne til en Umulighed, og som i Virkeligheden i Forening med Ordinansen fra Herredagen 1530 delte den gejstlige Jurisdiktion i to Arter, en, som udøvedes af Biskopperne, men kun gjaldt den katholske Gejstlighed, og en anden, som udøvedes af Kongen og Raadet, og som gjaldt de lutherske Præster. Noget forskjelligt lyder Torben Bildes Revers. Han maatte i endnu mere bindende Ord udtrykkelig love «at ville og skulle i Lunde Stift lade prædike det hellige Evangelium rent og klart, som det med den hellige Skrift kristeligen udtydes og bevises kan»; ej med Vold overfalde dem, som prædike det, navnlig i Malmø og andre Kjøbstæder, og ej hindre Præsters Giftermaal; derimod savnes en Tilføjelse om de Munke, som forlade deres Klostre. Man faar det Indtryk, at Torben Bilde var en Mand, af hvem man kunde vente det værste, og som det gjaldt om at binde Hænderne paa saa godt som muligt. Og det var vistnok ikke uden Grund, at man tog disse Forbehold. Aage Sparre vilde tage Torben Bilde til sin Medhjælper (Koadjutor), fordi han var træt af Kampen mod Reformatorerne i Malmø; Forhandlingerne herom, dels med Kapitlet — det aller ivrigste af alle de katholske Domkapitler paa den Tid — dels med Kongen, førtes paa en Tid, da Kong Frederiks Hænder ingenlunde vare fri, da Kong Kristiern endnu stod i Norge og da alle Rigets Stridskræfter maatte opbydes. Torben Bilde hørte til en udpræget katholsk Æt, som det paa den ene Side ikke gik an at støde fra sig i

det Øjeblik, men hvis Indflydelse paa den anden Side maatte gjøres uskadelig. Det kom da til et Kompromis ved Torben Bildes Revers, som er udstedt i Kjøbenhavn Mandagen d. 15 Juli 1532[1]), idet hans «nære Frænde» Tyge Krabbe, hans Fætter Anders Bilde og hans Broder Klavs Bilde gik i Borgen for, at han vilde holde sine Forpligtelser. Det var lykkedes at binde hans Hænder overfor de malmøske Reformatorer og Fripræsterne, og at faa ham til i Almindelighed at love at være Kongen tro og huld, at vide hans og hans Børns Bedste og ikke at falde til Kong Kristiern og hans Børn. Men der er ingen Tilføjelse om «den Søn, der valgtes til Konge», og hverken Bilde eller hans Forlovere have udtrykkelig, som Tilfældet var med Rønnov og hans Forlovere, paataget sig at staa til Rette ogsaa «for den af hans Naades Sønner, som bliver valgt til Konge i Danmark». Udtrykkene ere saa vage og ubestemte, at disse Mænd med en vis Føje kunde anse sig for løste fra enhver Forpligtelse, naar Kong Frederik døde. Og dernæst har Torben Bilde slet ikke paataget sig nogen personlig Forpligtelse til at anerkjende Kongen og Raadet som Fripræsternes Værneting. Naar man erindrer, hvilken særlig Vægt der baade i Rønnovs og Oluf Munks Reverser var lagt netop paa dette Punkt, kan det ikke være en Tilfældighed.

Torben Bilde stod saaledes i visse Henseender langt friere end Rønnov. Han kunde i ethvert Tilfælde kun føle sig bunden ved de almindelige Lovbestemmelsers vaklende

---

[1]) Den første Efterretning om, at Kong Kristiern havde givet sig om Bord paa de danske Skibe, kom til Kbhvn. Søndagen d. 14 Juli (Waitz, Wullenwever I, 346); men man kjendte neppe endnu de nærmere Omstændigheder.

og uklare Udtryk; naar disse vare skaffede til Side, kunde han anse sig for fri og ubunden[1]).

Alle disse nyvalgte Biskopper kunde ingen fast Stilling opnaa, saa længe de ikke havde faaet pavelig Bekræftelse og gejstlig Vielse; men saa længe Odense Bestemmelsen af 1526 om, at ingen Pengesum maatte udsendes af Riget for Konfirmation, endnu stod ved Magt, var Vejen i Virkeligheden afskaaren paa Grund af Pavehoffets skamløse Pengegjerrighed. Vel synes det, som om Knud Gyldenstjerne har faaet en Slags Anerkjendelse af Kurien, siden Biskop Jens Andersen i sit Fratrædelsesskrift ytrer, »at Romerkirken havde bejaet og bevilget Mester Knuds Udvælgelse«[2]); men gejstlig Indvielse havde han ganske vist ikke faaet, og endnu uheldigere stod i denne Henseende Rønnov, da Paven havde givet Roskilde Bispestol til den fordrevne lundske Erkebiskop Johan Veze, dog uden at denne derfor opgav sine Fordringer paa Erkesædet. Da de katholske Biskopper desuden meget villigt — netop paa Grund af Pavestolens Overgreb — paa Herredagen i Odense 1526 vare gaaede ind paa den Bestemmelse, at Konfirmation skulde søges »inden Rigs«, ɔ: hos Erkebispen, blev det af allerstørste Vigtighed at faa det lundske Erkesædes Indehaver konfirmeret og viet af Paven. Aage Sparre havde endnu kort før sin Fratrædelse søgt at opnaa pavelig Konfirmation og mente endogsaa, da han vilde tage Torben Bilde til Koadjutor, at have Udsigt til at opnaa det, og Torben Bilde havde selv umiddelbart efter Reversets Udstedelse henvendt sig til Pavehoffet i den Anledning, men

[1]) Olaf Munks og Torben Bildes Reverser ere aftrykte i Rørdams Udg. af »Malmøbogen«, S. LXXIII og XLV. — Om Bildes Valg henvises forøvrigt til Tillæg 29, Noten.

[2]) Paludan-Müller, Jens Andersen Beldenak, 2 Udg. S. 139.

forgjæves. Thi det er atter karakterisk for Torben Bildes Revers i Modsætning til Gyldenstjernes, Rønnovs og Munks, at det intet Forbud indeholder herimod, skjønt man andetstedsfra véd, at ogsaa Torben Bilde maatte give Kongen »en Summa Pendinge for hans Konfirmats«[1]): men det følger af hans Stilling som Erkebiskop, at han maatte konfirmeres og vies i Rom, og Kongen kunde netop ifølge Bestemmelsen om, at de andre Bisper skulde konfirmeres »inden Rigs«, ikke officielt forbyde ham det. Ogsaa i denne Henseende maatte det katholske Parti paa Herredagen søge at faa Odense-Bestemmelserne hævede eller i ethvert Fald søge at faa Bilde anerkjendt i Rom. Ellers havde Kirken intet Hoved, foruden at Manglen af Konfirmation ogsaa i verdslig Henseende, som ovenfor berørt, skadede Riget, da Torben Bilde først da kunde fuldt hævde sin Stilling som Rigsraadets og Regjeringens Hoved under Kongeledigheden. Senere, da Regnskabets Dag kom, bebrejdedes det Torben Bilde, at han ikke som Rigets Hoved havde faaet Kongevalget fremmet; han undskyldte sig med, at han ikke havde kunnet faa Hjælp dertil af Rigsraadets øvrige Medlemmer; »men«, tilføjes der i Klageskriftet, »det er dog aabenbart, at han mere har hindret end fremmet Kaaret«, og dette har uden Tvivl ogsaa været Tilfældet. Torben Bilde viste under og efter Herredagen saa stor Lyst som nogen til at knuse Reformationen ved strænge Midler; men man faar det Indtryk, at han selv har været en svag og ubetydelig Person, der langt mere fulgte Strømmen end ledede den, og at han navnlig har staaet langt tilbage for sin Frænde Ove Bilde.

---

[1]) Hvitfeld, S. 1393. — Smlgn. Brevet af 27 Juli 1532 i Tillæg 29, Noten.

Af den Holdning, som indtoges af disse Amfibier, der hverken vare Katholiker eller Lutheranere, og af de Mænd, der som Forlovere eller paa anden Maade vare knyttede til dem, maatte for en stor Del Herredagens Udfald afhænge. Det kom an paa, hvilken Vægt de vilde tillægge de indgaaede Forpligtelser, om de vilde anse sig for løste derfra ved Kong Frederiks Død eller endnu føle sig bundne over for hans Efterfølger, om de kun for at opnaa Bispeværdighedens verdslige Goder havde indgaaet dem og derfor med Glæde vilde søge den første den bedste Lejlighed til at frigjøre sig, eller om de følte, at de vare gaaede for vidt til at kunne træde helt tilbage. I ethvert Tilfælde maatte det blive Ove Bilde, Joachim Rønnov og Mogens Gøje, der ifølge deres Karakter og Betydning blev de forskjellige Partiers Ledere. Navnlig afhang meget af Rønnov, om han med sine Meningsfæller vilde slutte sig til det yderlige katholske Parti — da var alt tabt for Lutheranerne — eller om han vilde gaa sammen med Mogens Gøje, til hvem han i Forvejen var nøje knyttet — da kunde der ventes en betydelig Modstand mod det katholske Partis yderlig gaaende Fordringer — eller om han vilde gaa en selvstændig Mellemvej, hvorved han kun udsatte sig for uklare Mæglingsforslags sædvanlige Skjæbne, dog alligevel ikke at kunne samle alle om sig, men at frembringe en uklar Tilstand, der maatte skræmme dem bort, der havde en virkelig Overbevisning, og saaledes gjøre sit til at fremkalde et Virvar uden Lige.

III.

Herredagens Forhandlinger. Kongevalget og Religionssagen. Unionstraktaten med Hertugdømmerne.

Med stor Forventning imødesaas Aabningen af den kjøbenhavnske Herredag. Det var den almindelige Mening, at der her skulde foretages et Kongevalg, og ukjendt, som Folkets store Flertal var med Raadets tidligere Forhandlinger og med hele det indviklede Forhold til Norge, kunde man heller ikke vente andet. Vel var der ingen Indbydelse udstedt til den menige Adel, end mindre til Kjøbstæder og Herreder om at sende Valgmænd til Herredagen; men man var alt for længst bleven vant til, at selve Valget foretoges af Raadet, om der end senere hertil knyttedes en Hylding af Folket paa de forskjellige Landsting, hvorved Valget fik sin lovlige Stadfæstelse. Den menige Adel havde rigtignok ved en tidligere Lejlighed, da den længe i Forvejen af Raadet valgte og af Folket hyldede Kong Kristiern den andens Haandfæstning skulde vedtages, forstaaet at gjøre sin Indflydelse gjældende lige over for Rigsraadet ved Haandfæstningens Vedtagelse, og det samme havde været Tilfældet ved Udstedelsen af Kong Frederiks Haandfæstninger, baade den foreløbige jydske af 26 Marts 1523 og den endelige i Roskilde vedtagne, som begge ere medundertegnede af udenraads Adel og Prælater. Det var derfor ganske naturligt, at ogsaa nu en stor Del af den menige Adel var strømmet til Kjøbenhavn i spændt Forventning om, hvad der vilde ske; en stor Mængde Adelsmænd havde desuden vistnok faaet bestemt Opfordring til at give Møde for som Lensmænd at aflægge Regnskab eller af andre Grunde [1]). Og der

[1]) Mogens Bilde var allerede af Kong Frederik kaldt til Herredagen af denne Grund (s. ovenfor S. 284 Note), og det samme har uden Tvivl været Tilfældet med de øvrige Lensmænd.

er ogsaa Spor til, at Rigsraadet i enkelte Anliggender har spurgt den forsamlede menige Adel til Raads; men officielt var det kun et stort Rigsraadsmøde, som holdtes, og det afhang af Raadet selv, hvorvidt det i enkelte Sager vilde hidkalde uvedkommende af Adlen eller Borgerstanden. Thi ogsaa Kjøbenhavns Borgere fulgte med stor Spænding Forhandlingernes Gang; mange Rygter udbredte sig om, hvad det høje Raad foretog sig, og Spændingen blev saa stor, at Raadet i et Par enkelte Sager maatte henvende sig til Kjøbenhavns og Malmøs Borgemestre og Raad og gjøre dem Rede for Sagernes Stilling; men det skete kun for at berolige Stemningen i Rigets to største Byer, og ikke, fordi Borgerstanden havde faaet Indbydelse til at deltage i Herredagens Forhandlinger.

Raadets Forhandlinger begyndte den 8 Juni eller i de nærmeste Dage derefter. Da man imidlertid ikke længere har nogen Protokol over Raadets Forhandlinger, maa disses Gang møjsommelig efterspores af de under Herredagen udstedte Breve i Forening med enkelte Smaanotitser fra de samtidige eller kort efter levende Forfattere, som have givet en Udsigt over Herredagens Historie. Alle Forfattere, som hidtil have omtalt Herredagen — lige fra den ældste til den nyeste Tid — have stadig behandlet de indre og de ydre Spørgsmaal adskilte hver for sig. Denne Fremgangsmaade har selvfølgelig i mange Henseender overordentlig store Fortrin; hvad der ifølge sin Natur hører sammen, bliver derved lettere at overskue; men her, hvor det netop er os om at gjøre at efterspore Forhandlingernes Gang, at se, hvorledes det hele udvikler sig og hvorledes den ene Sags Behandling griber ind i den anden og faar Indflydelse paa den anden, hvorledes Partiernes Stilling udvikler sig, hvorledes Uenigheden stadig bliver større og større og det

hele til sidst ender med en fuldstændig Opløsning, her have vi ikke taget i Betænkning at følge en anden Fremgangsmaade, om end Undersøgelsen derved bliver noget mere trættende at følge og enkelte Gjentagelser ikke kunne undgaas [1]).

Rigsraadets Forhandlinger begyndte med en Fremstilling af de Punkter, som skulde være de nærmeste Gjenstande for Raadets Overvejelser. I Indledningen lægges det Raadet paa Hjerte, at efter Kongens Død «hænger Kaaret til Riget og Regjeringens Førelse til Danmarks Rigsraad»; der mindes om, at den Tvedragt og Splid, «som kan findes og nu er besynderlig mellem Danmarks Riges Raad», maa bilægges, at hver Mand, gejstlig og verdslig, fattig og rig, herefter maa nyde en skreven Lovs Friheder og Privilegier «og ikke i nogen Maade trænges derfra, samt at Rigets Raad paa denne almindelige Herredag i alle Maader vil vide at ramme Rigets og dets Indbyggeres Velfærd og Bestand».

1) Om den saakaldte «Protokol» over Herredagens Forhandlinger og om Beskaffenheden af de skrevne Kilder findes Oplysninger i den som Tillæg meddelte Fortegnelse over de under Herredagen udstedte Breve. — De trykte Kilder — den samtidige katholske (Paulus Eliæ) og den samtidige protestantiske (Klageskriftet) — foruden det samtidige lybske Øjenvidnes (Reimar Kocks) Beretning, som endnu ligger i Haandskrift, de senere Behandlere, Krag og Hvitfeld, ere saa bekjendte, at det er overflødigt her at dvæle nærmere ved dem. Om Forholdet mellem Krag og Hvitfeld henvises til Paludan-Müllers Afhandling i «Historisk Tidsskrift» 3 R. 6 Bd. S. 380 fgd., hvortil jeg i det hele kan slutte mig; dog kan jeg ikke løsrive mig fra den Tanke, at Krag dog maa have kjendt og benyttet Hvitfeld, og at Hvitfelds Behandling af Stoffet maaske endog kan have haft Indflydelse paa Krags Fremstilling; men nærmere at paavise dette saa vel som Krags og Hvitfelds Forhold til de ældre Kilder maa ske ved de enkelte Punkter, hvor Forholdet skinner igjennem.

Det første Punkt, som henstilles til Overvejelse, lyder, «om Danmarks Riges Raad, efterdi Riget nu er uden Konge, tykkes raadeligt og godt at være nu paa denne Tid at kaare nogen til Konge eller om det tykkes dem godt at ville sætte Regimentet i Danmarks Riges Raads Hænder paa nogen Tid.» — Vil Raadet nu paa denne Herredag vælge en Konge, maa det betænke, at det ved Brev og Segl er forpligtet til at vælge en af den afdøde Konges Sønner; dog er ingen af Sønnerne udtrykkelig nævnt i Brevet, heller ikke er der fastsat nogen bestemt Termin. «Det er derfor ganske raadeligt, at de se dem vel for i den Sag». Desuden maa Raadet betænke, at Danmark og Norge ere ved «Brev, Beseglinger og Haandfæstninger» forbundne til at foretage Valget i Forening, «som samme Reces og Forbund ydermere udviser», samt «at naar nogen Herre plejer at kaares til Konning over Riget», da pleje nogle af de bedste af Adlen fra hver Landsdel og en Borgemester og nogle af de bedste Borgere fra hver Kjøbstad at tilkaldes; gjorde Raadet nu ikke det, «da var at befrygte, at deraf maatte komme en stor Fordærv og Opløb her i Riget mod Raadet af Adlen og Rigens Indbyggere, som Rigens Raad og andre vel vide, hvad der sidst skete i Kjøbenhavn i Kong Kristierns Kaar og Udvægelse» [1]).

Den anden Artikkel indeholder derpaa, at hvis Raadet af fornævnte Grunde beslutter ikke at vælge nogen Konge paa denne Tid, da bør det ikke skilles ad, inden der er gjort «en god Skikkelse og godt Regimente» over hele Riget; det modsatte vilde medføre store Farer; Raadet maa

[1]) At dette dog først skete efter Kong Hanses Død, da den tidligere kaarede og hyldede Kong Kristiern skulde udstede sin Haandfæstning, er tidligere berørt. Raadet betragtede altsaa først denne Handling som det lovformelige «Kaar og Udvælgelse».

derfor komme til en «Forligelse, Forening og god Samdrægt» og som svorne Brødre med Brev og Segl forpligte sig til at holde sammen og at ville holde hver Mand, gejstlig og verdslig, Lov, Ret og Privilegier. Det vilde være «et fast Skjold» mod alle dets og Rigets ydre og indre Fjender.

Hvad det er for en stor Enighed, der skal tilvejebringes, rykker Fremstillingen endelig frem med i den 3dje Artikkel: Rigets og dets Indbyggeres «Velfærd og Bestand» kan aldrig fremmes, før Kirker, Klostre, Gudshuse og Guds Lov, Ære og Tjeneste komme til deres Magt igjen. Derfor skal Viborg Domkirke atter gives tilbage til den gamle Tjeneste; de Herreklostre, som mod alle Recesser og Breve ere komne under verdslig Forlening, skulle gives tilbage, mod at Besidderne forsørges med Kronens Len og Slotte. Alle (andre) Kirker, Klostre og Gudshuse skulle komme til deres «rette Skikkelse» igjen, som de have været i andre Kongers Tid, og alt det Gods, der er kommet fra Kirker, Klostre og Gudshuse uden Lov og Dom, skal gives tilbage; føler nogen sig da brøstholden, maa han siden søge at vinde det tilbage ved Rettergang.

Derpaa følger i Fremstillingen flere Punkter om, hvorledes der i den kongeløse Tid skal forholdes med Kronens Slotte og Len, med Rustninger, med Retsplejen og flere andre indre Forhold, hvortil der senere vil være Lejlighed til at komme tilbage enkeltvis. Her udhæves først nogle andre Punkter, som angaa Rigets Stilling i det hele. Navnlig viser der sig stærk Mistillid til Hertug Kristian. Der gjøres opmærksom paa, at Nørrejylland er landfast med «Holsten og Tydskland». Derfor have «Rigets Fjender», som ville gjøre Indfald der i Landet, «ikke Behov at forbide efter Bør eller Færger». Navnlig bør Kolding Slot og By, «efter den Lejlighed nu for Øje er mellem Ri-

get og Fyrstendømmet», stærkt befæstes, og Lensmanden holde saa mange Folk som muligt; af samme Grund skal Ribe By befæstes yderligere. — Ligesaa bør Slottene og Byerne ved den svenske Grænse holdes i Forsvarsstand tillige med Visborg paa Gulland. — Ligeledes bør Raadet tage under Overvejelse, hvorledes der skal forholdes med de norske Slotte, navnlig Bahus, Aggerhus og Kongsgaarden i Bergen, da nogle af de gode Mænd, som have dem, gjerne ville være af med samme Slotte, navnlig Eske Bilde paa Bergenhus.

Tilsidst opfordres Raadet til at sørge for, at Rigets Prælater maa nyde og beholde deres Jurisdiktion[1]), som den er lovet dem ved Kongens og Raadets Breve og Segl, men som ikke er holdt. «De gode Herrer ville vel og betænke den store Frihed, som Rigens Prælater have undt og givet dem og den menige Adel, som aldrig tilforn sket var». De gode Herrer i Raadet ville vel og tiltænke, at den menige Mand i Riget maatte herefter holdes til at tiende retteligen[2]).

Denne Fremstilling siger saaledes, naar man læser mellem Linierne, slet og ret: Udsæt helst Kongevalget; ville I endelig vælge en Konge, saa tag Hertug Hans; thi I have ingenlunde forpligtet eder til at tage Hertug Kristian ved det Brev, I have givet den afdøde Konge; bring Enighed til Veje ved at føre alt tilbage til den gamle Skikkelse i religiøs Henseende. Sørg i det mindste for, at Odense Reces af 1527 holdes ved Magt; det er en Kon-

---

[1]) «Biscopstyng», N. dske Mag. II, 209. Eller skal det betyde «Biskopstiende»?

[2]) Saaledes maa den nu manglende Slutning i Fremstillingen (S. 210 øverst) suppleres; det viser de senere Forhandlinger og udstedte Breve om Tiendesagen.

trakt, som er sluttet mellem os Prælater og den menige Adel, hvorved vi til Gjengjæld for betydelige Indrømmelser have opnaaet vor frie Jurisdiktion og den menige Mands Tiendepligt; denne Kontrakt er ikke holdt af eder; bekræfte I den ikke paa ny og sørge for, at den bliver overholdt, — føle vi os heller ikke bundne til dens Bestemmelser, men fordre alt tilbage, som det har været før Odense Reces. — At denne Fremstilling er forelagt af Regjeringen, viser dens hele Indhold; at den er skreven af en Prælat, viser dens hele Tone. Under almindelige Forhold tilkom dette Erkebispen som den, «hos hvem Regimentet hang». Om det imidlertid ved denne Lejlighed er Torben Bilde, der i Fremstillingen taler i Regjeringens Navn, kunde maaske være tvivlsomt ifølge hans Stilling som «Electus»; det gjør jo imidlertid for saa vidt meget lidt til Sagen, hvis Hverv det har været, da Indholdet tilstrækkelig viser, at det er det egentlige gamle Bispepartis Program, som her foreligger, og man kommer uden Tvivl Sandheden nærmest ved at antage, at Fremstillingen er en Frugt af en Forhandling mellem Prælaterne indbyrdes, inden Rigsraadsmødet aabnedes, og at det er om ikke Ove Bildes Pen, der har skrevet den, saa dog hans Aand og Tanke, der her har givet sig et Udtryk [1]. — Religionssagen, og da navnlig Bevarelsen af Kirkegodset, kom det ifølge Fremstillingen

---

[1]) Man har ogsaa gjættet paa Rønnov, hvis Hverv som Rigets Storkansler det skulde være at lede Herredagen; men dette er dog tvivlsomt (Pal.-Müller, Grevens Fejde I, 99), eller paa Iver Munk som den ældste Biskop. Henvisningen til Begivenhederne ved Herredagen 1513 tyder paa, at Forfatteren var en ældre Mand, vel endogsaa den Gang Medlem af Raadet eller Regjeringen. Baade Rønnov og Torben Bilde vare for unge til at kunne paaberaabe sig denne Begivenhed. Ove Bilde var den Gang Kansler.

først og fremmest an paa; Kongevalget fremtræder næsten som en Biting. Det var disse to Punkter, som Raadets Forhandlinger nærmest og først maatte dreje sig om.

Hvad Dag Fremstillingen er forelagt, vides ikke bestemt; det maa imidlertid være sket i de nærmeste Dage efter den 8 Juni, om ikke selve denne Dag [1]). Den er saaledes forfattet, inden man i Kjøbenhavn kunde vide, hvad der var foregaaet i Kiel, rimeligvis ogsaa inden at Johan Ranzovs og Uttenhofens Breve vare ankomne, og i ethvert Tilfælde inden at man endnu havde faaet Biskop Alefelds Hjertesuk. Midt under Forhandlingernes Gang ankom vistnok disse Efterretninger, og samtidig begyndte Trykket af de udenlandske Sager. Wullenwever havde allerede meldt sig for Raadet kort efter sin Ankomst til Kjøbenhavn d. 6 Juni, men havde faaet til Svar, at Raadet endnu intet kunde afgjøre, da det ikke var fuldt samlet. Kort efter ankom Hertugdømmernes Udsendinge Wulf Pogvisk og Melchior Ranzov, et overordentligt heldigt Valg, da ingen kunde være bedre skikket til at føre Underhandlingerne fra holstensk Side end Ranzov, der kom med Brysseler-Traktaten i Lommen, medens Wulf Pogvisk som katholsksindet og besvogret med flere af Bispepartiet maatte anses for mere velset af dette, end om man havde valgt en udpræget Lutheraner som Johan Ranzov eller Uttenhofen, hvilke sidste forøvrigt af andre Grunde — maaske i deres Stilling som danske Lensmænd — kort efter indtraf til Herredagen, hvor de ifølge deres Karaktér og tidligere Forhandlinger med Rigsraadet i Kong Frederiks Dage maatte have stor Indflydelse. Pressionens Tid var for Alvor begyndt [2]).

---

[1]) Beviset herfor i Tillæg 4.

[2]) Smlgn. Wullenwevers Retfærdiggjørelsesskrivelse til Hertug Hen-

Det Budskab, Hertugens Sendebud forebragte, svarede i det hele til Indholdet af det Brev, Hertugen havde tilsendt det østdanske Rigsraad gjennem Truid Ulfstand, Klavs Bilde og Johan Fris Dagen efter Faderens Død, men hvorpaa han endnu ikke havde faaet noget Svar. Han opfordrede Raadet til snarest at vælge en Konge og foreholdt det, at det var pligtig at vælge en af Kong Frederiks Sønner; kunde Valget ikke ske strax, maatte de i al Fald sørge for «med Kjøbstædernes og Rigens Indbyggeres Villie og Vidskab, Velfærd og Tilladelse» at lade oprejse et godt Regimente i Riget under de farefulde Forhold. Desuden ønskede Hertugen at vide, hvorledes de kongelige Børn skulde underholdes i deres Mindreaarighed, og hvorfra Døtrenes Brudeudstyr skulde tages. Han vilde i alt holde sig til Riget og i Forening med det slutte sig til de fremmede Magter. Vilde Raadet vælge hans Broder Hertug Hans, siden de allerede havde ham hos sig i Riget, tilbød Hertugen at hjælpe til med at styre og regjere Riget i Broderens Umyndighedsalder i Forening med Rigsraadet. Han havde underhandlet med Hertugdømmernes Stænder om at indgaa Forbund med Riget; desuden ønskede han at vide, hvorledes mulig opstaaet Tvedragt mellem Riget og «Fyrstendømmet» (Slesvig) skulde bilægges. Atter opfordrede han til Slutning Raadet til at holde Kong Frederiks Breve, hvorved han vistnok væsentlig har tænkt paa Kong Frederiks Breve og Bestemmelser i Religionssagen. — Tillige har Melchior Ranzov

rik af Brunsvig, hos Waitz, Wull. 3, 498—99, hvoraf fremgaar, at ogsaa Johan Ranzov var tilstede. Dette bekræftes ogsaa af Reimar Kock, Fol. 410 fgd. (Ny kgl. Saml. 303 b.)

vistnok samtidig gjort Raadet bekjendt med Underhandlingerne med det burgundiske Hof. Det var jo allerede bebudet ved Johan Ranzovs Brev, og det var jo den bedste Trumf, som Holstenerne havde paa Haanden [1])

At disse Hverv ere bragte for Raadet, inden det gav sit Svar paa Fremstillingen, og inden det altsaa tog sin endelige Beslutning baade om Kongevalget og om Religionssagen, er utvivlsomt. Men vist er det, at Raadet ikke gav noget Svar paa Hertugens Sendebud, før de andre Sager vare afgjorte. Desto nødvendigere blev det for det klerikale Parti at fremskynde disse Sagers Afgjørelse. Hertug Kristian som Rigsforstander under Kong Hanses Mindreaarighed! Hvilken Udsigt for Biskopperne; saa sad man jo lige saa godt i det som i Kong Frederiks Dage! [2])

---

[1]) Da Budskabets Ordlyd ikke længere kjendes, maa det sammensættes dels af Raadets Svar, Ny dske Mag. 2, 278; Cragii Annales p 11; Klageskriftet (Ny dsk. Mag. 3, 4, Rørdams Udg. S. 149) og af Kristian III's Udtog deraf i Forhandlingerne med Hertugdømmernes Raader i Aaret 1543 i Anledning af Hertugdømmernes Deling, i Quellensamlung, II, 1, 125, hvor Tilbudet om Rigsforstanderskabet omtales.

[2]) Krag (Annales p. 11) beretter rigtignok, at Hertugens Sendebud først bleve stedede for Raadet, efter at de indre Sager vare afgjorte (Tandem vero rebus internis ita compositis, legatos audiri placuit). Dette er i ethvert Tilfælde urigtigt; men det beror uden Tvivl dels paa den Maade, hvorpaa Krag har ordnet sit Stof, dels paa den fejlagtige Anskuelse, at Udsendingene fik Svar samme Dag, som de forebragte deres Ærinder. Raadet maatte selfølgelig have Tid til nærmere at overveje Svaret. Krags Fremstilling strider ogsaa mod følgende Sted i Klageskriftet (Ny dsk. Mag. 3, 7; Rørdams Udg. S. 149): »De (Bisperne og deres Tilhængere) . . . . have ikke kaaret Konning, og vi dog for den Skyld formedelst vort Raad Hr. Wulf Pogvisk og Melchior Ranzov Marskalk tilforn havde ladet dennem beskikke og flittigen ladet dennem formene» at de ej saadant vilde gribe» (osv). Dette kunde Kongen neppe sige, hvis Sendebuddene ikke vare blevne hørte inden Sagens Afgjørelse. — At Sendebuddene i al Fald ere komne til Kbhvn.

Spørgsmaalet om Kongevalget og Religionssagen maatte ifølge Forholdenes Natur komme til at gribe ind i hinanden. Der er derfor neppe nogen Grund til at tvivle om, at Religionsspørgsmaalet er kommet for i Forhandlingerne strax[1], uagtet Kongevalget i «Fremstillingen» var opstillet som det første Punkt og formodentlig ogsaa er det Punkt, som man formelt har afgjort først. Faktum er, at begge Spørgsmaal fremkaldte overordentlig heftige Forhandlinger, og at Raadet omtrent samtidig fattede en Beslutning i begge Sager.

Det viste sig nemlig snart, at det ikke var Raadets enstemmige Mening, at Kongevalget skulde udsættes af Hensyn til Norge. Et stort Parti af Raadet maa have erklæret sig for, at Valget foretoges strax; men der

mellem «Fremstillingens» Indgivelse og Raadets Svar herpaa, fremgaar af selve «Svaret» (N. dsk. Mag. 2, 212), sammenholdt med vedkommende Punkt af «Fremstillingen» (S. 204), hvor der tales om at afsende Skrivelser til Enkedronning Sofie, medens Svaret taler om Forhandlinger i samme Anledning med de «Beskikkede», som hun «hid indskikket haver» (ↄ: Wulf Pogvisk).

[1]) Dette berettes som bekjendt baade af Hvitfeld og Krag. Hvitfeld (S. 1395—76) synes kun at have fulgt sin subjektive Opfattelse («Der blev først foretagne hvad Sager der hørte til Religionen, fordi vi ere Gud mest pligtige» osv.) og at være forledet hertil ved en Misforstaaelse af Klageskriftet, hvilket senere vil blive oplyst ved Spørgsmaalet om Mogens Gøjes Opbrud. Krag (S. 4) derimod beretter som et Faktum, at Biskopperne med deres Tilhængere forlangte, at Religionssagen først skulde afgjøres. Forøvrigt er det muligt, at Krag er forledet hertil ved Forligsbrevet af 13 Juli (Tillæg 30), som han aabenbart (S. 10) antager for den egentlige Rigsraadsbeslutning om Valgets Udsættelse, og ved Brevet af 14 Juli til Landstingene (Tillæg 35), som han samme Sted omtaler, og hvori Forholdet til Norge netop anføres som Motiv til Valgets Udsættelse. Mon Hvitfelds tidligere Ordning af Stoffet ikke ogsaa skulde have haft Indflydelse paa Krag? Samlgn. Script. II, 592.

opstod da heftige Debatter om de to Kronkandidaters Person. Ifølge de Skildringer, vi endnu have om disse Debatter, holdt Biskopperne og deres Parti stærkt paa Hertug Hans. De anførte endogsaa en Grund, der uvilkaarlig minder om Forholdene i det gamle persiske Rige, saaledes som vi kjende det fra Herodots og Xenofons Skildringer, at han var født Kongesøn, medens Hertug Kristian var en Hertugsøn; han var desuden bleven opdragen i Danmark og endnu ung, saa at der var Haab om, at han kunde uddannes i dansk Aand, medens Hertug Kristian havde tilbragt en Del af sin Ungdom ved tydske Fyrsters Hof, havde ført et vildt Ungdomsliv og var tydsk af Sprog og Sædvane. — Det lutherske Parti tillige med dem, der sluttede sig til dem, fremhævede derimod stærkt, at Riget under de nuværende Forhold ikke længe kunde være uden Konge, og at det af samme Grund ikke gik an at betro Kronen til et Barn; mange vare ogsaa i deres Hjerte den fangne Kong Kristiern hengivne; desmere var det nødvendigt at vælge en fuldmoden Konge, der kunde regjere med Kraft; en saadan kunde man alene finde i Hertug Kristian; at han var født, inden Faderen blev Konge, betød intet i et Arverige, end sige i et Valgrige; selv om han mulig havde været lidt udskejende i sin Ungdom, saa var der nu intet at udsætte paa hans Karaktér, og man kunde ikke anføre nogen bestemt Ungdomsforseelse af ham, men selv om saa var, var den vistnok bleven betydelig overdreven ved Folkesnak[1]).

[1]) Det skulde da ikke være Historien om Munken i Vorms, der har staaet det katholske Parti i Hovedet? »Adolescentiam ejus in aulis principum per Germaniam transactam, ubi vita luxu et lascivia in crimine fuerit«. (Cragii Annales p. 7). Her sigtes altsaa til hans Ungdomsliv ved de tydske Hoffer, ikke til den ovenfor S. 245 Note 1 anførte Drengestreg i Mariekirken i Oslo.

Kort sagt, man søgte at anbefale ham saa godt som muligt, men Biskopperne og deres Tilhængere stode fast og vilde have Hertug Hans, ja de trak endogsaa adskillige af den udenraads Adel over paa deres Side, medens Modpartiet, i den sikre Følelse af, at det vilde være ude med al Samvittighedsfrihed, hvis Hertug Hans valgtes, stod lige saa urokkelig fast og søgte at drage et Parti af Adlen over til sig, medens Borgerne vare beredte til at understøtte dem. Da denne Strid havde varet i nogen Tid, foreslog Prælaterne som en Mellemvej at opsætte Kongevalget et Aar af Hensyn til Normændene; dette blev da vedtaget, idet nogle ytrede deres Misfornøjelse med Valgets Udsættelse, medens de fleste tav og skjulte deres Harme.

Saa vidt Krag og Hvitfeld[1]). Helt greben ud af Luften er denne Skildring ganske vist ikke. Begge maa have havt bestemte Beretninger om Rigsraadets Forhandlinger for sig, og selv om et og andet Træk skyldes Krags Udmaling, saa gjælder dette i ethvert Tilfælde ikke Hvitfeld, hos hvem Forhandlingernes Gang i det hele er den samme som hos Krag. Det bliver da Spørgsmaalet, hvorvidt denne Beretning kan bringes i Overensstemmelse med de skrevne Kilder, vi endnu have tilbage. Ganske vist er det, at Hensynet til Norge ikke var den sidste Tilflugt, man tog, siden dette Hensyn allerede var fremhævet i «Fremstillingen»; men ligesaa sikkert er det, at Fremstillingens egen Affatning maatte gjøre en Debat om Kongevalget nødvendig, og at en stor Del af det verdslige Raad har erklæret sig for et øjeblikkeligt Valg. Nogen Oplysning i den Henseende synes Brevet til Norge at kunne give.

---

[1]) Smlgn. (Herman Weygers) Krønike i Rørdams Hist. Kildeskrifter, I, 541—42.

Den 18 Juni udstedtes et Brev til det norske Rigsraad nordenfjelds — og et som det synes ligelydende Brev til Raadet søndenfjelds er vistnok udstedt samme Dag[1]) — hvori Raadet underretter det norske Rigsraad om, at efter det Forbund, Brev og Besegling, som gjort er mellem disse to Riger om at foretage Kongevalg i Forening, har det danske Rigsraad nu berammet en almindelig Herredag af begge Riger, som skal staa i Kjøbenhavn St. Hansdag det følgende Aar, for at overveje og beslutte «hvad begge Rigernes Gavn, Bedste og langsomme Bestand anrøre kan». De bede derfor det norske Raad om at give Møde til den nævnte Tid, og at Bergenhus og Kronens andre Slotte og Len maa blive indtil den Tid i den Skikkelse, hvori de nu ere», det vil sige i de daværende danske Lensmænds Hænder. — Samme Dag udstedtes derpaa et Brev til Lensmanden paa Bergenhus Eske Bilde, der i et Brev, som Rigsraadet i de samme Dage havde modtaget, havde bedt sig fritagen for Slotsloven, da hans Nærværelse i Danmark var ønskelig af private Grunde; de bede da Bilde om at blive indtil videre, da Raadet har tilskrevet det norske Raad om en almindelig Herredag næste Aar, hvor da Spørgsmaalet om Bergenhus kan finde sin Afgjørelse. Men da Bilde tillige i sit Brev havde ytret Frygt for, at det norske Selvstændighedsparti med Erkebispen i Spidsen skulde søge at sætte et ensidigt norsk Valg igjennem, lægger Raadet ham i en vedlagt Seddel det Forbund paa Hjerte, som er mellem Rigerne.

Allerede den 18 Juni var man saaledes enig om, at Kongevalget skulde udsættes i et helt Aar for Normændenes Skyld. Man havde atter fra dansk Side stillet sig

[1]) Se Tillæg 6, hvor Beseglingsforholdet er angivet.

paa den Bergenske Overenskomsts Standpunkt, i Overensstemmelse med, hvad man stadigt havde arbejdet paa i Kong Frederiks Dage; man havde taget alt det Hensyn, man kunde, lige over for Normændene, idet man endogsaa overensstemmende med Kong Frederiks norske Haandfæstning havde givet dem Varsel et helt Aar forud, saa at Erkebiskop Olaf og hans Meningsfæller ikke kunde anføre noget lovmedholdeligt Paaskud til at udeblive; det eneste, der muligvis kunde anføres fra norsk Side mod den tagne Bestemmelse, var den Omstændighed, at det danske Rigsraad paa egen Haand havde bestemt Tiden og Stedet for Mødet; men skulde man atter have snakket frem og tilbage om dette Punkt, vilde let det hele være gaaet over Styr. At Eske Bildes Ytringer om et særligt norsk Kongevalg kan have fremskyndet denne Vending og have virket heldigt for Biskopperne, er ikke urimeligt. Har Mogens Gøje og Erik Banner da nu billiget denne Beslutning? Efter Krags og Hvitfelds Fremstilling have de aabenbart ikke billiget den, og det samme fremgaar af andre Beretninger; de have tvertimod kæmpet for, at Valget skete strax, og at Hertug Kristian kaaredes, ligesom hele deres senere Færd viser i samme Retning[1]). Og dog har Mogens Gøje sat sit Segl under Brevet af 18 Juni. Men de øvrige Forhold ved dette Brevs Besegling kunne maaske bidrage til at løse Gaaden. Brevet er kun beseglet af 20 Rigsraader; dette udgjør saaledes nok Flertallet af de da forsamlede Rigsraader, men ikke en Gang Halvdelen af Raadets samtlige Medlemmer. Nu er det ganske vist, at man ved almindelige Rigsraadsskrivelser af mindre Betydning

[1]) Klageskriftet, N. dsk. Mag. 3, 8 (Rørdams Udg. S. 151) og Malmøs Borgeres Brev til Hertug Kristian smsts. 5, 326.

neppe har anset det for nødvendigt, at hele Raadet beseglede; men her var dog et Tilfælde, hvor det skulde synes passende, om hele Raadet havde beseglet, da Brevet var af saa overordentlig stor Vigtighed lige over for det norske Raad. Og undersøger man Navnene nøjere, viser det sig strax, at ikke en eneste jydsk Rigsraad har beseglet, med Undtagelse af Ove Lunge til Tirsbæk, som gjennem sin Broder Vincens Lunge stod i et særligt Forhold til Norge og i den foregaaende Tid havde haft en Del med de norske Sager at gjøre[1]). Derimod er Brevet beseglet af samtlige 9 Prælater, forstærkede med samtlige Bilder, Tyge Krabbe, Mads Bølle, Otte Krumpen, Axel Brahe og Holger Ulfstand. End ikke alle de Rigsraader, som havde udstedt Instruxen af 6 August 1532 til Truid Ulfstand og Klavs Bilde[2]) eller beseglet det østdanske Raads Brev af 25 April til det norske Raad[3]), have sat deres Segl under, f. Ex. Predbjørn Podebusk, Oluf Rosenkrans, Johan Oxe, Johan Bjørn, Johan Urne, Erik Banner, Truid Ulfstand, Axel Ugerup og Klavs Podebusk. Og dog véd man med Vished, at alle Rigsraader netop paa denne Dag have været samlede i Kjøbenhavn; thi det var paa denne Dag, at Marsken Tyge Krabbe fejrede sin Datter Elisabeths Trolovelse med den navnkundige Peder Skram i Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn i 7 Bispers, 22 Ridderes og mange andre Adelsmænds Nærværelse, eller med andre Ord i hele Rigsraadets Nærværelse, thi dette talte netop 22 Riddere, som ovenfor paavist[4]). — Under

[1]) F. Ex. Saml. til d. norske Folks Sprog og Hist. I, 533; 542; VI 13; 18—20, 41 og fl. Steder.

[2]) Ovenfor S. 249, Note.

[3]) Smlgn. Tillæg 3.

[4]) Danske Mag. 3 R. 3 Bd. S. 85. Smlgn. Brevene af 16 og 17 Juni, Tillæg.

disse Omstændigheder fristes man til at antage, at Sagen omtrent forholder sig paa følgende Maade — det er kun en Gisning og udgiver sig ikke for andet. Biskoppernes oprindelige Forslag om Kongevalgets Udsættelse har fundet en bestemt Modstand, navnlig hos det jydske Raad, der overensstemmende med den Frygt for Hertug Kristian, som allerede saa tydeligt lagde sig for Dagen ved Mødet i Karup, har staaet stærkt paa, at der skulde foretages et Valg strax, og hertil have da flere af de øvrige verdslige Rigsraader sluttet sig. Men da man nu skulde vælge imellem de to Tronkandidater, er Striden blusset op med fornyet Kraft, idet Biskopperne og deres Parti have holdt meget stærkt paa Hertug Hans, medens Mogens Gøje og Erik Banner lige saa stærkt have staaet paa Hertug Kristians Valg og vistnok fundet Understøttelse hos nogle enkelte af de andre Raader (f. Ex. Mogens Munk, Ejler Rønnov, Axel Ugerup og Biskop Knud Gyldenstjerne, der, som det vil fremgaa af det følgende, alle senere synes at have fulgt Gøje og Banner i Religionssagen). Denne lidenskabelige Strid synes efter Krags Fremstilling at have forplantet sig videre; det synes, som om begge Parter have søgt at drage Adlen til sig, og at Bevægelsen ogsaa i en for Raadet betænkelig Grad har forplantet sig til Kjøbenhavns Borgerskab, saa meget mere, som ogsaa Kristiern den anden fra sit Fængsel af havde vidst at sætte sig i Forbindelse baade med Borgerskabet og med Adlen, der paa Raadets Opfordring svarede ham med et Afslag. Ogsaa denne Omstændighed, der tyder paa Forhandlinger mellem Raadet og den menige Adel i Kongevalgsagen, synes at bekræfte Krags Fremstilling, og viser, at Raadet ikke har kunnet undgaa at tage Hensyn til den store Mængde Adelsmænd, som vare samlede, om disse end ikke vare udtrykkelig hid-

kaldte i Anledning af Kongevalget[1]). Man har da atter taget sin Tilflugt til en Udsættelse af Hensyn til Norge; dette Forslag maa være udgaaet fra Biskopperne og hertil har da Mogens Gøje sluttet sig — for ikke at ligge under i Kampen; thi et af Raadet alene foretaget Valg kunde kun føre til Hertug Hanses Valg; naar de 8 eller 9 Prælater, alle Bilderne og deres fuldtro Tilhængere, Predbjørn Podebusk, Peder Lykke, Otte Krumpen, Tyge Krabbe, Oluf Rosenkrans o. fl., holdt sammen, var der intet at udrette. Selv for Mogens Gøje maatte under disse Omstændigheder en Udsættelse være at foretrække fremfor Hertug Hanses Valg. At en stor Del af Raadet ytrede sin Misfornøjelse med Udsættelsen, ligger i Krags Ord, og dette gjælder vistnok lige saa meget en stor Del af Hertug Hanses som Hertug Kristians Tilhængere; det er derfor karakteristisk, at man hverken finder Erik Banners eller Hofmesteren Oluf Rosenkranses Segl under Brevet.

En fra Krags og Hvitfelds Beretning temmelig afvigende Skildring af Partiernes Stilling i Kongesagen under Herredagen 1533 indeholdes i et Brev, som den fordrevne lundske Erkebisp Johan Veze i den første Halvdel af Aaret 1534 sendte til den romerske Kong Ferdinand for at bevæge denne til at optræde til Fordel for Kong Kristierns Børn under den eventuelle Herredag St. Hansdag 1534. «I det foregaaende Aar», hedder det heri, «var man samlet til Kongevalg, men blev uenig, idet nogle vilde have Kong Frederiks ældste Søn Hertug Kristian, som er den lutherske Lære hengiven («Lutherana opinione seductus»); men de andre vilde

[1]) Dsk. Krag I, 4—5, efter en Beretning, der almindelig tillægges Lyskander. Da Forfatteren anfører Navnene paa de Adelsmænd, som paa Adlens Vegne besvarede Kong Kristierns Brev, synes Rigtigheden af denne Beretning ikke at kunne betvivles.

have Hertug Hans, en Dreng paa 10 Aar, i det Haab, at han kunde tage en af Kong Kristiern 2dens Døtre til Ægte, hvormed de mente, at denne vilde stilles tilfreds. Men Bisperne, som have størst Indflydelse, vilde hverken have den ene eller den anden. Man skiltes derfor med uforrettet Sag og fastsatte et Møde næstkommende St. Hans Dag. Bisperne ere temmelig enige om at ville have en katholsk Konge og ville derfor ikke have nogen af de holstenske Hertuger. Rigets verdslige Stormænd ere delte i to Partier, hvoraf det ene holder sig til Mogens Gøje, der er Ridder, en fortræffelig Mand og gunstig stemt mod Kejseren [1]); han er vel bleven Lutheraner, men naar han ser, at Kejseren og Eders Majestæt griber alvorlig an, saa er der Haab om, at han let slutter sig til denne Side. Den anden Del af de verdslige Stormænd slutter sig til Tyge Krabbe, der ligeledes er Ridder og en meget snild og forslagen Mand. Han er ikke synderlig rig, men man bør lokke ham ved gode Løfter; desuden vil man ved Trusler kunne drage ham over til sig; thi han var den egentlige Ophavsmand til Kong Kristierns Fordrivelse.» [2]).

Det er aabenbart, at Johan Veze her paa Emigranters sædvanlige Vis og maaske ogsaa med Forsæt skildrer Stemningen blandt Rigets Stormænd med for gunstige Farver for Kristiern 2dens Slægt; thi selv i Aaret 1534, da Kejseren og den romerske Konge pludselig begyndte at virke for Pfalzgrev Frederik og hans tilkommende Brud, Kristiern 2dens Datter Dorothea, vare dog vistnok selve Biskopperne

---

[1]) «equiti aurato, viro optimo, Cesar. Majti faventi et affecto.»

[2]) «similiter equiti aurato, viro multum astuto et diligenti. Hic non admodum dives est, sed promissionibus oportet eum alliceri, similiter terrore poterit adduci.»

ingenlunde gunstig stemte for denne Plan [1]), og at de allerede paa Herredagen 1533 skulde have været utilbøjelige til at tage Hertug Hans til Konge, strider imod alle andre Efterretninger. Men saa meget fremgaar dog ogsaa af Johan Vezes Skildring, at det var Biskopperne, som satte Kongevalgets Udsættelse igjennem. [2])

At faa Magten i et helt Aar for i Mellemtiden at kunne knuse Protestantismen, eller i al Fald sikre sig selv Besiddelsen af Kirkens ydre Herligheder, inden man maaske alligevel fik en kjættersk Konge, var ganske vist fristende for Prælaterne, navnlig for en Mand som Joachim Rønnov, der som Storkansler vilde faa en stor Magt. Det var i de samme Dage, at Rønnov gjorde et Forsøg paa at faa Kjøbenhavns Slot tilbage til Roskilde Bispestol; han ytrede højt og lydeligt baade til danske og tydske Mænd (de holstenske Sendemænd?), den Gang man forhandlede om Kongevalget, at han aldrig vilde have nogen til Konge i Riget, før han var tilfredsstillet med Penge for sin Ret til Kjøbenhavns Slot, ligesom han ogsaa havde søgt at faa et eget Rigssegl med Fuldmagt til at bruge det i Raadets Navn. Han formanede aabenlyst, ikke blot i Raadet, men

[1]) Smlgn. navnlig Ove Bildes interessante Brev til Hertug Hans af 15 Maj 1534, som nu er meddelt i Rørdams Hist. Kildeskr. I, 439—40.

[2]) Uddrag af Joh. Vezes Skrivelse findes i Allens Excepter paa det st. kgl. Bibl. efter Munchs Afskrifter fra Wien. Det er den samme Skrivelse fra Joh. Veze, som er aftrykt hos Lanz, Staatspapiere, S. 121—28 og som efter Kalkars Aktstykker maa henføres til Tiden inden den 5 Juni 1534. Dog fattes det her meddelte Stykke i det af Lanz aftrykte Exemplar. Kong Ferdinand fulgte Joh. Vezes Anvisning; i Munchs Afskrifter findes ligeledes Instruxerne fra Kong Ferdinand til de kejserlige Sendebud, som skulde have givet Møde i Kbhvn. St. Hansdag 1534 for at virke for Pfalzgrevens og Dorotheas Valg, med Anvisning paa Mogens Gøje og Tyge Krabbe omtrent ordret som hos Veze, samt Breve til samtlige danske og norske Stormænd i samme Anledning.

ogsaa udenfor det, «i Selskaber og Kollats, baade drukken og ædru», Erkebispen og alle andre til at opsætte Kongevalget [1]). Samtidig berømmes han fra norsk Side som en Mand, der er det norske Rige og de norske Biskopper «ganske villig og god» [2]), saa at man ikke uden Grund kan betragte ham som Hovedtalsmanden for Valgets Udsættelse og tilskrive ham, at Sagen fik dette Udfald. Men denne Udsættelsespolitik, denne Mæglerrolle, som Rønnov derved begyndte at spille, blev til meget liden Baade for alle Parter. Hensynet til Norge var aabenbart kun et Paaskud. Vel havde Eske Bilde ladet falde nogle Ytringer om et ensidigt norsk Valg; men Faren var ikke stor, saa længe de tre Hovedslotte vare i danske Mænds Hænder, nemlig Bergen i Eske Bildes, Bahus i Klavs Bildes og Aggershus i Erik Gyldenstjernes, af hvilke de to første som Medlemmer baade af det danske og norske Raad af al Magt vilde, som det ogsaa senere viste sig, hævde Forbindelsen mellem Rigerne. Det samme var Tilfældet med Vincens Lunge og flere andre danske Stormænd, som vare Medlemmer af det norske Raad, om de end som norske Magnater tillige vilde hævde Norges Selvstændighed under Forbindelsen med Danmark, men aldrig have adskilt Rigerne, og selv af de norske Biskopper havde jo i det mindste Hans Reff af Oslo og Mogens af Hammer udtrykkelig maattet forpligte sig til at anerkjende den for Konge, som det danske Rigsraad valgte. Efter alt, hvad der tidligere var foregaaet, var der ikke

1) Klageskriftet i Ny dske. Mag. 3, 19. Det faar her staa til Troende, siden det paaberaaber sig Vidnesbyrd af selve Raadet samt af de antydede danske og tydske Mænd. Smlgn. Rørdams Udgave S. 174.

2) Hans Refs og Erkebisp Olafs mærkelige Ytringer om Rønnov, se Tillæg 43.

megen Udsigt til, at Olaf Engelbretsen vilde have kunnet sætte et ensidigt norsk Valg igjennem, hvorved Rigernes Adskillelse var indtraadt [1]). Og hvem skulde Normændene desuden i dette Øjeblik have valgt? Kong Kristiern sad vel forvaret paa Sønderborg, hans eneste Søn var død, og til Hjælp fra Karl 5 var der under de daværende Forhold neppe Udsigt; thi Planerne med Pfalzgreven vare endnu ikke opdukkede, og Kejseren havde nylig indladt sig paa Underhandlinger med Hertug Kristian. Denne sidste Omstændighed kjendte man rigtignok endnu ikke i Norge; men der er neppe Grund til at antage, at det danske Rigsraad var ukjendt dermed den 18 Juni. Faren for Norge var mere tilsyneladende end virkelig. Under almindelige Forhold havde det været fuldstændigt rigtigt at udsætte Valget, og det vilde have været til Baade for Unionen, om man i tidligere Dage havde været mere tilbøjelig til at foretage Valget i Forening; nu var der derimod et Tidspunkt som aldrig tidligere, hvor det kunde forsvares, om det danske Rigsraad havde foretaget et ensidigt Valg, og Normændene kunde ikke med Billighed have forlangt, at Valget under de nuværende Omstændigheder for deres Skyld skulde udsættes et Aar. Det var ikke det danske Rigsraads Skyld, at Sagen ikke for længe siden var afgjort. — Derimod kunde man fra norsk Side med fuld Føje beklage sig over de Bestemmelser, som det danske Rigsraad tog om den norske Krones Forleninger; ogsaa dette var en af de mange Sager fra Kong Frederiks Tid, som skulde have været afgjort paa den

[1]) Et Forsøg herpaa strandede ogsaa paa det norske Rigsmøde i Bud i August 1533; i det mindste lød det første af de »Hverv og Ærinder«, som af Erkebispen forelagdes Herredagen: »om nu skal handles om nogen Herre og Konning«. Pal.-Müller, Greveus Fejde 2, 48.

fælles dansk-norske Herredag. Man kan maaske strides om, med hvad Ret Norges Hovedslotte i Kong Frederiks Levetid vare komne i danskfødte Stormænds Hænder, som ikke en Gang vare «indgiftede» i Norge; thi den norske Haandfæstnings uklare Udtryk og vaklende Bestemmelser hjemlede under visse Betingelser Kongen større Frihed i denne Henseende [1]); men det er ubestrideligt, at efter Kongens Død havde det danske Rigsraad ingen Ret til at tage Bestemmelser om Bergenhus eller de andre Kronlen i Norge, om saa end Eske Bilde og de andre danske Mænd havde indgaaet nok saa bindende Forpligtelser om at holde Slotslovene efter Kongens Død «til Danmarks Riges Raads Haand». Men det var en politisk Nødvendighed, at disse Slotte vare i paalidelige Mænds Hænder, og det maa indrømmes, at det danske Rigsraad i denne Henseende udtrykte sig saa læmpelig som muligt, idet de blot «begjærede», at Forholdet med Kronens Slotte maatte blive uforandret indtil videre.

Den 18 Juni var saaledes Kongevalgets Udsættelse slaaet fast; at ogsaa Religionssagen i de samme Dage var afgjort efter Biskoppernes Ønsker, viser det Svar paa Fremstillingens forskjellige Punkter, som Raadet et Par Dage efter afgav [2]).

---

[1]) Frd. 1 norske Hdf. Art. 25: Kongen lover ikke at give nogen udenlandsk Mand noget af Rigens Slotte eller Forleninger, «uden Riget saadant Anfald finge, at det nødt og behov gjøres; da ville vi det gjøre efter Norges Riges Raads Samtykke og da forlene dem med Norges Riges Len, som have gjort os og Riget Tjeneste». — Efter denne Bestemmelse kunde unægtelig Døren for Kongens Indgreb vanskelig lukkes; Norge havde jo jævnlig været udsat for Angreb af Kong Kristierns Kapere, for ikke at tale om Begivenhederne 1532. — At i det mindste Klavs Bildes Forlening med Bahus og Vigen i Aaret 1532 har faaet det norske Raads Stadfæstelse, fremgaar af Norske Saml. I, 345 og 46.

[2]) Senest den 24 Juni, se Tillæg 10.

Paa den første Artikkel i Fremstillingen svares meget kort, at Sagen om Kongevalget var udsat paa Grund af Forbundet med Norge, hvorfor Raadet nu i disse Dage har skrevet til det norske Raad.

Paa den anden Artikkel i Fremstillingen, der gik ud paa, at Raadet skulde sørge for «en god Skikkelse og et godt Regimente», og at dette ikke kunde ske uden Enighed i Raadet og Overholdelsen af alle Privilegier, lyder Svaret ganske i katholsk Aand, at de have «endrægtig samtykket og besluttet, at den Kontrakt og Reces, som var gjort i Odense Aar 1527 mellem Prælaterne og den menige Gejstlighed paa den ene Side og Adlen og Rigets Indbyggere paa den anden Side, skal nu herefter rettelig holdes og fuldgjøres i alle sine Punkter og Artikler; hvad Brøst som er sket Rigens Prælater og Gejstlighed mod Odense Reces og paa anden Maade mod Recesser, Breve og Besegling nu i nogle Aar, skal reformeres «efter det Brevs Lydelse, som nu er forrammet derom.» Herom var man altsaa allerede bleven enig, og en foreløbig Beslutning herom var altsaa allerede bleven tagen, om den muligvis endnu ikke var bleven opsat i Brevform. Derpaa fortsættes:

«Desligeste skulle Prælaterne skikke sig efter deres biskoppelige Embede, som gode kristne Prælater have gjort før dem. De skulle i den hellige Kirke tilskikke gode Præstemænd, som skulle lære og prædike det hellige Evangelium og holde Messe og anden Gudstjeneste efter den gamle gode kristelige Skik, som hidtil har været i Kristendommen, indtil menige Kristendommens Raad gjør en anden Skikkelse derpaa.»

Odense Reces, som ikke udtrykkelig nævnes i Fremstillingen, er saaledes rykket frem i Forgrunden som en Hovedsag. Det stemmer overens med Skildringen af de

heftige Debatter i Religionssagen, som vi endnu have [1]). Gejstligheden synes at have rettet et Hovedslag mod de evangeliske Prædikanter. De forlangte, at de «bortløbne» Munke og Nonner skulde føres tilbage til deres Klostre, og saafremt de havde giftet sig, skulde de tvinges til at holde deres Klosterløfte; de øvrige, som vare faldne fra Kirken, skulde straffes med Kirkens Band eller med andre haarde Straffe. Alt Kirkens Gods skulde selvfølgelig gives tilbage. — Kunde det sættes igjennem, var det ude med Lutherdommens Sag; men i denne Henseende viste der sig en lunken Stemning i Raadet. Det vilde desuden have været at bringe Sagen tilbage til et tidligere Stadium end Odense Reces af 1527; thi paa denne Herredag havde Prælaterne netop søgt at sætte de samme Fordringer igjennem, men havde maattet opgive det paa Grund af Kongens sejge Modstand og de verdslige Raaders Upaalidelighed, saa at Spørgsmaalet om Præster og Nonner ikke var blevet medoptaget i den paa Herredagen udstedte Reces. — Da rettede Prælaterne et voldsomt Angreb paa selve Odense Reces, som de forlangte helt afskaffet, eller ogsaa «overholdt i alle dens Punkter» [2]). Og det kan ikke betvivles, at Odense Reces ikke var bleven overholdt. Tienden var langt fra bleven ydet; tvertimod havde denne Sag vakt stærkt Røre, navnlig i flere Egne af Jylland; Gejstlighedens Gods havde man forgrebet sig paa; det kunde ikke benægtes, siden netop hele Stormen mod Tiggerklostrene, for ikke at tale om Kirkernes Nedrivelse i Viborg, var begyndt efter 1527. Og hvad hjalp desuden Tilsikringen af Biskop-

---

[1]) Krag, Annales p 4—6; smlgn. Skib. Krøn. og Indledningen til Recessen af 3 Juli.

[2]) Indledningen til Recessen af 3 Juli (Tillæg 17).

pernes Jurisdiktion «med Skrift og Pønitense», naar den verdslige Arm tog dem i Beskyttelse, som de kirkelige Straffe netop skulde rettes imod; ja selv en «Bandstraale» brød de evangeliske Præster sig meget lidt om under de daværende Forhold, beskyttede af Kongen og Menighederne. Det var derfor ikke til at undres over, at Prælaterne fordrede Odense Reces afskaffet, siden man ikke overholdt den, og fordrede fuldstændig frie Hænder. Netop dette Punkt fremkaldte derfor de heftigste Scener. Mogens Gøje hævdede stærkt den religiøse Tolerances Sag og forlangte Sagens Afgjørelse opsat, indtil en Konge var bleven valgt; «en af en Konge given Frihed», lader Krag ham sige, «kan ikke tages tilbage uden af en Konge». Men selv den katholske Adel kunde ikke være tjent med, at de ved Odense Reces vundne Fordele skulde gaa tabte; desuden maatte man frygte for en Folkeopstand, hvis man gik alt for vidt i katholsk Retning. Der dannedes da et Midterparti, der mente, at man maatte gjøre Prælaterne nogle Indrømmelser, hvilket Mogens Gøje og hans «Tilhængere» modstræbende gik ind paa for ikke at ligge helt under i Kampen. — Man enedes da om at overholde Odense Reces; men da der tillige maatte tages Bestemmelse om, hvorledes man skulde forholde sig i de Tilfælde, hvor tidligere Overtrædelser havde fundet Sted, aftalte man altsaa «det nu berammede» Brev om, hvorledes de «Brøst og Mangler» skulde reformeres, der stred mod Odense Reces eller andre Recesser og Breve. — Hvorvidt man i denne Henseende er gaaet paa Sagens daværende Standpunkt, er vanskeligt at afgjøre, saa længe man ikke kjender dette «nu berammede Brev» i dets oprindelige Form. Kun saa meget synes man at kunne slutte af Ordlyden i «Svaret», at der ikke derved er taget nogen Bestemmelse mod de daværende evangeliske

Præsters Lærefrihed; thi denne stred ikke mod en Reces, men var fastslaaet i den af Rigsraadet samtykkede kongelige Ordinans af 1530, hvis Gyldighed ikke kunde rokkes herved, og ellers kan man heller ikke godt indse, hvorledes Mogens Gøje og Erik Banner og «deres Tilhængere» kunde gaa ind herpaa. Men havde Prælaterne saaledes ikke udtrykkelig faaet Lærefriheden afskaffet, var det af desto større Betydning at faa den indskrænket for Fremtiden, og hertil sigter uden Tvivl Bestemmelserne om, at Biskopperne skulde «skikke sig efter deres biskoppelige Embede, som Gud haver kaldet dem til», og skikke gode Præstemænd, der skulde lære og prædike, «efter den gode gamle kristelige Skik». Derved vare de Forpligtelser, som de af Kongen udnævnte Biskopper havde maattet paatage sig, ryddede til Side, og man havde sikret sig imod, at en og anden af disse nymodens Biskopper muligvis kunde finde paa at beskikke lutherske Præster.

Det er aabenbart det egentlige gamle katholske Bispeparti, som har sat disse Bestemmelser igjennem, om de end ikke havde opnaaet alt, hvad de ønskede; de havde ganske vist sat en Stopper for Reformationens videre Udbredelse, men egentlig ikke kunnet hindre de alt vundne Resultater. Deri ligger Muligheden for, at det lutherske Parti havde kunnet slutte sig hertil; derimod kunde de trufne Bestemmelser ramme de «lutherske» Biskopper haardt, — hvis de havde nogen virkelig Overbevisning, eller hvis Tiderne skulle forandre sig, saa at en luthersk Konge vilde kræve dem til Regnskab, fordi de havde brudt deres Forpligtelser «til Kong Frederik og den af hans Sønner, som blev valgt til Konge efter hans Død». Blev Hertug Kristian ved Tidernes Ugunst alligevel Konge i Danmark, kunde det se farligt nok ud for Joachim Rønnov, —

hvis han ellers vilde overholde den nye Forpligtelse mere end de gamle, og virkelig fra nu af kun indsætte gode Katholiker til Præster.

Heller ikke paa Fremstillingens tredie Artikkel, om Kirke- og Klostergodsets Restitution, havde Rigsraadet villet gaa ubetinget ind i den Udstrækning, som Prælaterne havde fordret. Vel bestemtes det i Almindelighed, at Viborg Domkirke skulde restitueres, og at alle Domkirker, Herreklostre, Jomfruklostre, Helliggejsthuse og Sognekirker skulde blive ved Magt; og at det var Rigsraadets Mening at sætte denne Bestemmelse i Værk, havde det allerede vist ved nogle Dage før (17 Juni) at afsige den Dom, at Helligaandshuset i Aalborg, som ved Paasketid 1530 paa Kong Frederiks Befaling var bleven forstyrret af Lensmanden Axel Gøje, atter skulde restitueres, dog uden at Axel Gøje droges til Regnskab herfor, da han kun havde adlydt højere Ordrer, og derved, at Rigsraadet allerede under 6 Maj havde indstævnet Halmstad Borgemestre og Raad til et Møde paa Herredagen for Erkebispen, fordi de havde nedrevet St. Jørgens Gaard der i Byen.[1]) Ligesaa skulde der i de Tiggerklostre, som endnu vare ved Magt, holdes Messer, Prædiken og Gudstjeneste, «som det er funderet». Men derimod er Rigsraadet ikke gaaet ind paa Prælaternes Forlangende om, at alle verdslige Forleninger af Herreklostrene skulde ophøre, og Besidderne forsørges med Kronens Len isteden. Kun om Jomfruklostrene hedder det, at de Adelsmænd, som have dem i Forlening, skulde sørge for, at Gudstjenesten holdtes vedlige,

---

[1]) Det mærkelige Brev af 17 Juni om Helligaandshusets Restitution meddeles som Tillæg 5 c. — Rigsraadets Brev af 6 Maj (Tirsdag efter Inventionis crucis) findes anført i Allens Exc. efter Lunde Kapitels Registratur, hvor det nævnes.

og at Jomfruerne underholdtes efter Fundatsernes Lydelse, «at Jomfruernes Tal ikke formindskes eller Gudstjenesten nedlægges, som nu desværre mangesteds sker». Hvor ikke saa holdes for dens Forsømmelses Skyld, som har Klostret, skal han have samme Kloster forbrudt[1]) — Selv Tiggerklostrenes Restitution kunde Prælaterne ikke sætte igjennem. Der bestemtes kun, at der paa næste Herredag skulde handles om de forstyrrede Tiggerklostre, om de ikke forinden vare komne til deres Magt. I Mellemtiden maatte ingen forstyrres eller nedbrydes helt eller halvt; hvo som handlede derimod, skulde stande Raadet til Rette. — Her var saaledes et Punkt, hvor Prælaterne ikke en Gang havde kunnet faa deres katholske Venner i Raadet med sig. Klosterforleningen var Adlen alt for indbringende til, at den vilde give Slip herpaa, og det var ikke saa underligt, at Raadet ikke vilde gaa ind herpaa, thi adskillige af Raadsherrerne havde selv saadanne Forleninger; ja en af Bispepartiets trofasteste Støtter, Anders Bilde, fik selv faa Dage efter Bekræftelse paa et Livsbrev paa Dalby Kloster i Skaane![2])

Paa de øvrige i Fremstillingen fremsatte Punkter i verdslig Henseende gik man ind. Den samme Mistænksomhed mod Holstenerne og Sverig spores i Svaret; Ribe By og Slot skulde befæstes «paa det allerstærkeste», ligesaa Varbjerg og Halmstad, og der skulde afgaa Brev til

[1]) Et interessant Exempel paa den skandaløse Maade, hvorpaa Jomfruklostrene behandledes, haves i den i N. kirkeh. Saml. 5, 761 aftrykte Dom mod Kantor Niels Fris i Viborg i Anledning af Sebber Kloster; smlgn. smsts. S. 567 og 728. At Biskopperne selv forlenede verdslige Adelsmænd med de dem underlagte Klostre, se smsts. S. 764

[2]) Tillæg 23. — Axel Brahe var forlenet med Børringe Kloster i Skaane.

Viborg Landsting, at alle i Jylland, Prælater, Adel, Kjøbstæder og Almue, skulde sidde rede Dag og Nat med deres Rustning.

Først efter at man saaledes var kommen til en Beslutning om de vigtigste indre Spørgsmaal, Kongevalgets Udsættelse og «den hellige Kirkes langsomme Bestand», som det fra nu at kaldes i Rigsraadets Breve, tog man de udenlandske Sager for, eller rettere sagt Forholdet til Hertug Kristian og derigjennem til Slesvig; thi Wullenwever lod man endnu stadig vente paa Svar[1]). Man kunde nu henvise Hertugens Udsendinge til de fattede Beslutninger: Kongevalget var udsat af Hensyn til «det gamle Forbund» med Norge; Raadet skulde forøvrigt nok vise sig «som ærlige Mænd bør» og i Forening med Normændene tage en af den afdøde Konges Sønner. Hvad de kongelige Børns Underhold angik, maatte Enkedronningen og Hertugen betænke, at Danmark var et Valgrige, saa at «Rigens Raad vil være ubesvaret derudi», med Undtagelse af Hertug Hans, som nu er i Riget. Hvad de Forbund angik, som vare sluttede med tyske Fyrster, saa vil Raadet holde de Forbund, «som ere skete med deres Raad og Samtykke» — med andre Ord, man vilde ikke vide noget af Kong Frederiks og Hertug Kristians Forbund med Landgrev Filip og de øvrige protestantiske Fyrster af det schmalkaldiske Forbund[2]). Kong Frederiks Breve vilde man holde, forsaavidt de ikke stred mod hans kongelige Ed og Reces eller mod andre Breve, som han selv havde udgivet. Enhver,

[1]) Smlgn. Tillæg 8.

[2]) Om disse Forbund henvises til Paludan-Müller, Grevens Feide I, 265 ff.; Waitz, Wullenwever I, 148 ff., 323—31. — Derimod var Forbundet af 21 Juli 1532 med Hertug Albrecht af Preussen stadfæstet af det samtlige Rigsraad; aftrykt hos Waitz, I, 350; smlgn. Paludan-Müller I, 48.

der kjender noget til den Tids Herredagsforhandlinger, ser strax, at der her navnlig sigtes til Bestemmelserne mod «det lutherske Kjætteri», som fandtes i Kong Frederiks Haandfæstning, og til de kongelige Beskjærmelsesbreve for de lutherske Præster, saa vel som til andre Regjeringsforanstaltninger i luthersk Aand af den afdøde Konge. En Del af dem havde man jo desuden faa Dage før ved Beslutningen i Religionssagen ligefrem ophævet, og en praktisk Fortolkning af disse Ord havde man jo desuden givet ved Herredagsdommen af 17 Juni, hvorved Helligaandshuset i Aalborg restitueredes, uagtet Nedlæggelsen var foretaget ifølge et Kongebrev, og ved en lignende Dom af 16 Juni, hvorved Rigsraadet tilkjendte Biskop Knud Gyldenstjerne Herligheden over de Kirketjenere paa Lolland og Falster, som tidligere havde hørt til Bispedømmet, indtil de «for nogen føje Tid siden» vare blevne tvungne til at give sig under de kgl. Lensmænd; thi dette var efter al Sandsynlighed ogsaa sket efter kongelig Ordre[1]). Men et haanligere Svar til den afdøde Konges Søn kan vel neppe tænkes, hvorved hans Fader i Grunden lige ud erklæredes for en Meneder. Det var et bestemt Fingerpeg til Hertug Kristian om, at han aldrig med Rigsraadets Samtykke kunde vente at blive Konge i Danmark, med mindre han forpligtede sig til «at holde den hellige Kirke og Prælater ved Lov og Ret, Friheder og Privilegier, ligesom Kong Frederik har lovet og svoret», som det allerede hedder i det Brev, hvorved Rigsraadet lovede at tage en af Kongens Sønner efter hans Død, — og saa vilde holde denne Forpligtelse bedre end hans Fader havde gjort. At Hertug Kristian hverken vilde eller

[1]) Herredagsdommen af 16 Juni meddeles som Tillæg 5 b. Den er medbeseglet af Mogens Gøje. — Lignende Tilfælde i Viborg Stift har jeg omtalt i Ny kirkehist. Samling. 5, S. 706—9.

kunde indgaa en saadan Forpligtelse, vidste man godt, især efter hvad der var foregaaet paa Landdagen i Kiel, og det kunde Rigsraadet ikke være uvidende om den 28 Juni, da Svaret blev givet; havde Wulf Pogvisk ikke fortalt det, saa havde man i al Fald nu faaet Underretning derom gjennem Biskop Gotskalk Alefelds Brev, som nu maatte være i Bispernes Hænder.

Meget forekommende mod Hertug Kristian var dette Svar ikke. Hans Opfordring om i det mindste at skaffe Riget en fast Regjering i Mellemtiden og hans Tilbud om at deltage i Regeringen under Broderens Mindreaarighed, hvis man vilde vælge denne, blev forbigaaet med fuldstændig Tavshed, og i lignende Aand var det Svar holdt, som man samtidig gav Wulf Pogvisk paa Enkedronningens Vegne; Rigsraadet benyttede blot Lejligheden til i Overensstemmelse med Raadets Beslutning om, at de til hendes Underhold lagte Len skulde gives til danske Mænd, at bede Dronningen om, at Ravnsborg og Aalholm Slot maatte gives de to Rigsraader Niels Lunge og Johan Oxe, idet Raadet ikke vilde erkjende Gyldigheden af de Pengefordringer, som Holsteneren Jørgen v. der Wisch havde paa Aalholm Len, da det stammede fra det i sin Tid af Kong Frederik gjorte Opbud af Adlen i Holsten, hvilket ikke kom Danmarks Rige ved.[1])

[1]) Til Dronningens Underhold var i Aaret 1525 udlagt 1) Nykjøbing Slot, som Rigsraad Knud Pedersen Gyldenstjerne havde i Forlening, 2) Aalholm, som Jørgen v. der Wisch havde i Forlening endnu 1534 (Hvitfeld, S. 1423), og 3) Ravnborg, som Rigsraad Johan Oxe havde som Pantelen (Nye danske Mag. 5, S. 89). Rigsraadets Brev paa Livgedinget indeholder udtrykkelig den Bestemmelse, at danske Mænd skulle beholde Slottene i Forlening; det er derfor i sin Orden, at Rigsraadet gjør denne Fordring gjældende overfor Dronningen.

Hvad Forholdet til Slesvig angik, søgte man endnu at udsætte Afgjørelsen uden dog rent at ville afbryde Forhandlingerne derom, idet man svarede, »at om det Forbund, som Hertug Kristian havde forhandlet med Prælaterne og Adlen i Holsten om at indgaa, kunde intet svares, før man havde ydermere forhandlet med Hertugens Sendebud«; opkom der Tvedragt mellem Riget og »Fyrstendømmet«, skulde det indstilles for Rigets og Fyrstendømmernes Raad, at Venskab og godt Naboskab kunde holdes mellem Riget og Fyrstendømmerne. Man udtalte dog saaledes heri Ønsket om et godt Naboskab til Hertugen; men hvorledes Forholdet nærmere skulde ordnes, var man altsaa endnu ikke kommet til en Forstaaelse om, ligesom man slet ikke endnu havde ytret sig om Forholdet til Nederlandene. Man har muligt endnu haft en Tanke om, først at ville høre Wullenwever, og at det skulde kunne lykkes, ligesom i Kong Frederiks Dage, at kunne udsætte en bestemt Afgjørelse og holde det gaaende med begge Parter. Af denne Illusion kom man imidlertid snart ud. Forhandlingerne med Hertugens Sendebud fortsattes i de nærmest følgende Dage, og efter at man den 29 Juni havde udstedt et Brev til Almuen, hvori man, overensstemmende med Rigsraadets Resolution, paabød Almuen at tiende efter Odense Reces »til den hellige Kirkes Gavn, Nytte og langsomme Bestand[1])«, — indgaves der den 1 Juli et bestemt formuleret Forslag til en **Union med Hertugdømmerne** af følgende Indhold:

Der skal være naboligt Venskab mellem Kongen, Rigsraadet, Adlen og Indbyggerne i Danmark paa den ene Side, Hertugerne af Slesvig og Holsten med disse Landes Adel og Indbyggere paa den anden Side. — Opstaar der

[1]) Tillæg 18.

Strid mellem Kongen og Hertugerne enten om Land eller Folk, lidet eller meget, hvad som helst det være kan, skal Sagen afgjøres ved en Voldgiftskjendelse af 8 af hver Parts Raader, som to Maaneder efter at vedkommende Part har beklaget sig over den formente Uret, skulle samles i Kolding; i Forvejen skal der vælges en Opmand, der skal afgjøre Sagen, hvis de 16 ikke kunne blive enige; hvad et Flertal af 12, eller i Mangel af Enighed Opmanden, saaledes afgjør, skal staa ved Magt uden Appel. — Ingen af Parterne maa huse den anden Parts aabenbare Fjender; men paa det at hver af de to Parters Indbyggere «maa blive desbedre ved Lov og Ret», kan enhver Undersaat, gejstlig eller verdslig, adelig eller uadelig, ingen som helst undtagen, af hvad Stand han end er, naar han forurettes af sin egen Herre eller nogen Undersaat, søge Lejde hos den anden Part og tilbyde sig at lide Ret i hvad Sag, det være kunde, Liv, Ære eller Gods anrørende, ingen Sag undtagen i nogen Maade. Da skal den Part, hvis Hjælp søges, strax tilskrive den anden Part, og inden to Maaneders Forløb skulle de 8 Raader, fire fra hver Side, møde i Kolding for at afsige en Kjendelse, fra hvilken ingen Appel kan finde Sted; hvad et Flertal af 6 dømmer, skal staa ved Magt; hvis Enighed ikke kan opnaas, skal en i Forvejen udnævnt Voldgiftsmand afsige Kjendelsen. Dog maa ingen af de to Parters Undersaatter søge saadan Hjælp, uden han i Forvejen har søgt sin Ret for sine tilbørlige Dommere i Kongeriget eller Hertugdømmerne.

Dette var det første Hovedpunkt af Unionsforslaget. Herved var altsaa, foruden en fælles Overdomstol for fælles — om man vil, internationale — Sager, tillige indsat en Slags fælles Overdomstol for begge Parters Undersaatter, der under visse Omstændigheder kunde have faaet over-

ordentlig stor Betydning. Sæt at en Protestant følte sig forurettet ved det katholsksindede Rigsraads eller de katholske Biskoppers Kjendelser; han maatte da have kunnet indanke sin Sag for den fælles Overappellationsret, hvor han maaske kunde vente et andet Syn paa Sagen, især da kun 6 af Rettens 8 Medlemmer behøvede at være enige. Under visse Omstændigheder kunde denne Bestemmelse blive overordentlig farlig for de danske Prælater, hvis de ikke kunde sørge for, at det blev aldeles klart, hvad der i Religionssagen var Lov og Ret i Landet, inden de gik ind paa Unionstraktaten. Holstenerne derimod havde forstaaet fuldstændig at sikre Lutherdommens Sag i Hertugdømmerne, saa at Hertugdømmernes Prælater ikke kunde indanke deres Sager for den fælles Overdomstol; thi det hedder udtrykkelig i Udkastet: »Dog skal den Handel, som vedrører Gejstligheden i Fyrstendømmerne efter den Recesses Lydelse, som blev vedtaget paa sidste Landdag i Kiel, blive ved Magt, og Hertugerne i Slesvig og Holsten skulle ikke være forpligtede til at svare derfor.« Stakkels Biskop Alefeld! Han havde ventet Hjælp og Trøst for den gamle Kirkes Sag hos det danske Rigsraad og henvist til, at Slesvig som et dansk Len hørte til Nordens Kirke. Vedtog det danske Rigsraad dette Udkast uforandret, havde han faaet Svar paa sit Hjertesuk; man skulde næsten tro, at de holstenske Sendemænd havde faaet Nys om Indholdet af hans hemmelige Brev og nu havde villet spærre ham enhver Udvej, og stor maatte de danske Biskoppers Skræk for Hertug Kristian være, hvis de helt skulde fraskrive sig selv ethvert Middel til at styrke den gamle Kirkes Sag i Hertugdømmerne, uden at kunne sikre sig selv for det modsatte.

Det andet Hovedafsnit af Unionsudkastet angaar Konge-

rigets og Hertugdømmernes gjensidige Stilling i Krigstilfælde: Ingen af de to Parter maa begynde Krig uden den anden Parts Raad eller Vidende. Bliver nogen af Parterne angreben af hvem som helst, skal den anden Part komme den angrebne til Hjælp med et vist Antal Ryttere[1]). Men dersom Angrebet sker med saa stor en Magt, at en overhængende Fare er tilstede, skal den anden Part ile den angrebne til Hjælp med hele sin Magt, med mindre han selv bliver angreben samtidigt i sit eget Land, og da Danmarks Rige er adskilt ved Vande og Strømme, saa det tager Tid at faa dets Magt samlet, skal den ene Landsdel ikke vente efter den anden med at sende sin Hjælp til Hertugdømmerne, men hver Landsdel skal uden Ophold indfinde sig med sine Tropper.

Dette Forbund skal staa saa længe, som Kong Frederiks Blod er og bliver Konger i Danmark, og siden fremdeles til evig Tid. Men den Ret, som Danmarks Konge paa den ene Side, Hertugerne af Slesvig og Holsten paa den anden Side have eller have kunne til Slesvigs Fyrstendømme, skal være uforkrænket ved dette Forbund, lige saa lidt som Forbundet skal anses for krænket ved slig Paatale eller anden Rettergang.

Allerede fra den 1ste Juli er det Udkast fra dansk Side dateret, som nu kjendes; hvorledes det oprindelige Forslag, der indleveredes fra holstensk Side, har lydt, er nu ukjendt; men Rigsraadet gik ikke strax ind herpaa; dette skete efter en paalidelig Kilde først Mandagen d. 7 Juli[2]);

---

[1]) I den endelige Unionstraktat af 5 Dcbr. fastsattes Antallet til 300 Ryttere for Kongeriget, 150 for Hertugdømmerne; de samme Tal ere indførte i de ved Tillæg 22 omtalte Udkast, hvorimod Tallene endnu staa in blanco i Udkastet af 1 Juli.

[2]) Se nærmere ved Tillæg 22.

thi i Mellemtiden drog man, som vi snart skulle se, atter Religionssagen frem og gav derved Rigsraadets Resolution en Udvidelse af meget betænkelig Art, hvorved Biskoppernes Myndighed blev end mere eneraadende end i Resolutionen. Dog maa man vistnok allerede den 1ste Juli være kommen saa vidt, at man ikke længere kunde slippe fra Holstenerne, og i Realiteten være gaaet ind paa Forslaget, siden man senere daterede det fra denne Dag. Man gik saaledes i et og alt ind paa Holstenernes Forslag, hvorved Slesvig og Holsten stilledes som et hele ligeoverfor det øvrige Rige, som en Magt, med hvilken man sluttede Forbund under lige Vilkaar. Vel indeholdt Forslaget en svag Anerkjendelse af Slesvigs Lenspligt til det danske Rige, og vel var det endnu ikke en bindende Traktat, forsynet med det danske Rigsraads Segl, saa at det jo var muligt, at uforudsete Omstændigheder kunde hidføre en Forandring, inden den endelige Ratifikation fandt Sted; men denne Mulighed til atter at kunne trække sig tilbage var overordentlig ringe. Vel havde man derved ingenlunde anerkjendt Nødvendigheden af at tage Hertug Kristian til Konge; tvertimod havde man endnu formelt frie Hænder til at vælge Hertug Hans, der efter Hyldingsakten i Kiel af Navn var Medregent i Hertugdømmerne, og at dette endnu stadig var Ove Bildes og hans Slægts Tanke, fremgaar af det tidligere nævnte Brev fra Ove Bilde til Hertug Hans kort før Herredagen det næste Aar skulde sammentræde [1]); men Hertug Kristian var den faktiske Regent i Hertugdømmerne, hvilket under visse Forudsætninger kunde give ham en Vægt, som man ikke kunde slippe fra. Og dog er det utvivlsomt, at netop det katholske Parti ikke har været blind for den Fare, som truede

[1]) Smlgn. ovenfor S. 329 Not. 1.

Sønderjyllands Forbindelse med Danmarks Rige. Det gjælder i al Fald den gamle Biskop Jens Andersen Beldenak, der nogen Tid efter — dog maaske snarest i Forsommeren det følgende Aar — fra sin ufrivillige Landflygtighed i Lybæk fandt Lejlighed til at sende Ove Bilde nogle højst mærkelige Ytringer om Situationen, hvilke denne atter meddelte til andre. Først indskærper Jens Andersen stærkt, at Danmark er et frit Valgrige og ikke har nogen Verdens Øverste over sig, som kan enten stadfæste eller straffe det Valg, som Danmarks Riges Raad træffer; naar en dansk Konge er død, er Valget derfor helt frit fra dansk Side, og om de aldrig ville kaare nogen Konge, da staar det dem frit for; derfor er det raadeligst, at Raadet endnu opsætter Valget saa længe som muligt og navnlig tager sig i Agt for Hertug Kristians Valg; thi hver Mand véd hans Lejlighed og Vilkaar. Og hvad det Forbund angaar, som nu nylig er gjort mellem de Danske og de Holster, da kan det ikke strække sig videre end til et naturligt Naboskab og at hver Nabo skal gjøre den anden ret Skjæl, og efter Forbundets Lydelse vide Holstenerne nok selv, at Sønderjylland hører til Danmark og ikke til Holsten. Men hvis Hertugen ikke vil tage mod Forlening af den danske Krone paa saadanne Vilkaar, at han skal være Rigets tro Mand lige som en anden indbaaren Rigets Mand, da er det kun hans Tanke at fravriste Danmark Sønderjylland; da maa Raadet «give sig ind til Gud og til det naturlige Naboskab, som Gud haver skikket Riget udi med de Lybske og de andre vendiske Stæder; naar de erfare Troskab af Rigens Raad, skal de nok hjælpe.» — «Hverken gamle Kong Kristiern eller Kong Hans eller Kong Kristiern, som endnu lever, eller Kong Frederik», saaledes slutter Biskoppen sit Indlæg, «kunde hævde noget fra Riget;

thi de vare udvalgte Konger til at forbedre Riget, ikke til at forarge det» [1]).

Der gaar en mandig Tone gjennem dette Forslag, som det gjør godt at se i Modsætning til al den ynkelige Ubestemthed, som Herredagsforhandlingerne udvise i de udenrigske Forhold; det er en bestemt og energisk Protest mod den slesvigholstenske Politik, som Kristiern I. og Frederik I. stadig havde fulgt; men dette Raad svarede ikke længere til Forholdene; det kom fra en Mand, som ikke var inde i de politiske Forhandlingers hemmelige Traade, og som hverken kan have kjendt til Holstenernes Underhandlinger med det burgundiske Hof eller til Wullenwevers højtflyvende Planer, som neppe tillode det danske Rigsraad et Valg, hvor meget end maaske en og anden kunde have ønsket et Forbund med de Lybske imod Hertug Kristian.

Ved hvilke Grunde og Forestillinger Melchior Ranzov har bevæget det danske Rigsraad til at gaa ind paa Unionsforslaget, er ukjendt. Senere paastod Lybækkerne, at Holstenerne havde tvunget Rigsraadet til at gaa over paa deres Side ved Truslen om at aabne Fængslet for Kristiern den anden og sætte ham paa Tronen [2]). At de holstenske Ud-

[1]) «Artikler, som Bispen af Fyn sendte Ove Bilde». — Mine Grunde for at henføre disse Artikler til Jens Andersen og til det ovenfor angivne Tidspunkt, har jeg anført ved Tillæg 44.

[2]) Paludan-Müller, Grevens Fejde I, 199 ff; smlgn. Lybækkernes Manifest om Grunden til Krigen i Aktstykker til Grevefejden I, 183. — I sin Retfærdiggjørelsesskrivelse af 11 Januar 1536 til Hertug Henrik af Brunsvig ytrer Wullenwever om de holstenske Sendebud blandt andet: «Den det wasz de sinn darfann, dat so ene nenesz wegesz wulden raden, dat se syck der fan Lub. schulden bekummeren, ut orsaken Key. Maj. were gheneget de stat van Lub. te strafen umme der Luttersken sake wyllen; wulden se wyslyck donn, dar schulden se thoe helpen unde bethalen den vann Lub. denn homott den se faken dem ryke dan hedden (osv.): Waitz, Wullenwever III, 499. — Reimar

sendinge have underhandlet med Raadet om den fangne Konge, er sikkert nok; thi Hertugen havde forespurgt Raadet, hvad man skulde svare paa de tydske Kurfyrsters Skrivelser i den fangne Konges Sag; men Raadet havde i sit Svar til Sendebuddene afvist Sagen med den Undskyldning, at i dette Anliggende stod Raadet ikke ene, da det ogsaa angik Kong Gustav og de vendiske Stæder; derfor »trøstede de sig ikke til at gjøre nogen anden Skikkelse derpaa, end som nu er.« At Kong Kristiern atter skulde blive fri, var noget, som Raadet selvfølgelig allermest maatte frygte for; hvis denne Trusel virkelig skulde være bleven fremsat af Holstenerne med tilbørlig Fynd og Klem, maatte dens Virkning ganske vist blive stor; men den synes at stemme saa lidet med Holstenernes egen Interesse, at man maa være noget varsom med at fæste ubetinget Lid til den, saa længe denne Forklaring kun lyder fra deres bitreste Fjenders Side. Og det er ingenlunde nødvendigt at tage sin Tilflugt til den for at forklare Rigsraadets Holdning. To Grunde have væsentlig hjulpet hertil: de jydske Rigsraaders Frygt for et Angreb fra holstensk Side, som var kommet saa stærkt til Orde baade paa Mødet i Karup i Maj og i Herredagens tidligere Forhandlinger, og dernæst Bestræbelsen for at undgaa ligefrem Krig i dette Øjeblik. Wullenwevers Fordring kjendte Rigsraadet; han havde jo allerede, inden Raadets Forhandlinger

Kock (Fol. 410—11) vil vide, at ogsaa Mogens Gøje oprindelig var stemt for at gaa ind paa Lybækkernes Fordringer: »Idt was in dem ricksrade ein olth riddere mit namen her Manns Ghode. Dusse was des rickes hoffmester vnnd nu na afgannge des konings de auerste: dusse hedde denn hernn vann Lubeck gerne gheholdenn, was in datt vorighe yar in denn artickelenn was tho gesacht«; det afvendtes ved Uttenhofens, Johan og Melchior Ranzovs Indflydelse. Dette er lige saa usandsynligt som Vezes Antagelse om Mogens Gøjes Stemning for Kejseren.

vare begyndte, henvendt sig til det med den bestemte Fordring om Ratifikationen af Traktaten af 2 Maj 1532, hvilket var ensbetydende med en Krigserklæring mod det burgundiske Hof. Hertil kom Wullenwevers hele overmodige Opførsel under Herredagen, hans Forbindelse med Hovedstadens lutherske Demokrati, som vel endnu holdtes hemmelig, men hvorom Raadet vel neppe kunde være helt uvidende; i al Fald kom de snart til at føle Virkningen deraf, endnu inden de havde givet ham et bestemt Svar paa hans Henvendelse. Dertil kom, at Forholdet til Kong Gustav begyndte at klare sig. Vel havde man endnu ingen bestemt Underretning fra ham selv om, hvad Parti han vilde tage under en Krig i Østersøens Vande; hans Brev af 5 Maj, som nu maatte være i Rigsraadets Hænder, viste imidlertid, at Lybækkerne søgte at drage ham over til sig, men at han i al Fald ikke havde taget noget Parti endnu, ja endog syntes meget utilbøjelig til at slutte sig til Lybæk. Selv om Rigsraadet ikke fra ham selv havde faaet en bestemt Underretning om, at han havde givet Lybækkerne Afslag, saa fik de det imidlertid at vide af Wullenwevers egne hovmodige Ytringer, der aabenlyst hos Rigsraaden Johan Urne berømmede sig af, «at han vilde gjæste Kong Gustav inden Fastelavn næstkommende og bringe ham en en slig «Mummeskantz», som ikke skulde være svag» [1]). Desuden ankom Kong Gustavs Brev af 1 Juni i de samme Dage til Kjøbenhavn, overbragt, som det synes, af den svenske Rigsraad Peder Nielsen Grip. Vel var dette Brev noget pirreligt; men at Rigsraadet følte Nødvendigheden af at komme paa en god Fod med Kong Gustav, viser Virkningen af Brevet, idet Rigsraadet i den Anledning henvendte sig til det norske Raad for at afhjælpe de Klager,

[1]) Aktstykker osv. I, 26.

som Kong Gustav fremkom med i Anledning af Peder Nielsen Grips og andre svenske Adelsmænds Arvefordringer i Norge, og tillige i Overensstemmelse med Kong Gustavs Klage over, at hans aabenbare Fjender fandt Tilhold i Danmark, lod Gustav Trolle afgive en skriftlig Erklæring om, at han ikke vilde give sig bort fra Danmarks Rige uden Raadets Samtykke og hverken med Ord eller Gjerning «arge ind paa Kong Gustav i Sverrig» eller paa Danmarks Rige [1]).

Var en Tilslutning til Wullenwever saaledes utvivlsomt ensbetydende med Krig, i det gunstigste Tilfælde med det burgundiske Hof alene, men med et fjendtligt Forhold til Sverrig og Holsten og sandsynligvis ogsaa til de østersøiske Stæder Danzig, Reval osv., saa var det derimod endnu muligt at kunne undgaa Krigen ved at slutte sig nærmere til Hertug Kristian og det burgundiske Hof. Melchior Ranzov havde i Traktaten med Burgund udtrykkelig forbeholdt Hertugen og de to Riger Danmark og Norge Neutralitet under Hollændernes nuværende Krig med Lybæk. At lokalisere Krigen saa vidt muligt, maatte være en Hovedopgave for det danske Rigsraad. Sluttede Danmark sig derimod til Lybæk og paatog sig at føre en Krig for Lybæks Enevælde i Østerseen med bestemt Forpligtelse til at lukke Sundet for den frie Sejlads, alt i Lybæks Interesse, saa var en Koalition i den frie Handels Interesse neppe til at undgaa. Og en Krig med Kejseren, den katholske Hovedmagt, kunde da allermindst det katholske Bispeparti have nogen Interesse af. For dem stod Krigen mellem Lybæk og Kejserens Undersaatter som en Strid mellem Kjættere og Rettroende [2]). Efter at Hertug Kristian havde sluttet sig til

[1]) Tillæg 25 og 28. Smign. ovenfor S. 265—66.

[2]) Skib. Krøn, Script. II, 595, Rørdams Udg. S. 98. At ogsaa Holstenerne have fremhævet denne Synsmaade af Sagen, fremgaar

Burgunderne, havde man kun Valget mellem at slutte sig til Holstenernes lutherske Aristokrati eller til Lybæks lutherske Demokrati, der tillige vilde have bragt hele det danske Rige i en uværdig Afhængighed af den stolte Hansestad. Af to Onder valgte man det, man ansaa for det mindste; man sluttede Unionen med Hertugdømmerne, hvorved man sikredes for enhver Fare fra den Kant. Og hvor meget man end kan beklage, at Hertugdømmerne, og da navnlig Sønderjylland, derved stilledes i et løsere Forhold til det danske Rige, saa maa man vel betænke, at Unionstraktaten i Virkeligheden kun fastslog, hvad der allerede i længere Tid havde været Tilfældet, og at den kun bragte Sagen et Hanefjed videre paa det Indrømmelsernes Skraaplan, hvorpaa man allerede befandt sig. Den var en nødvendig Konsekvens af den slesvigholstenske Politik, man med eller mod sin Villie var slaaet ind paa ved at vælge Hertug Frederik til Konge. Man har i vore Dage baade fra dansk og slesvigholstensk Side stærkt fremhævet denne Traktat som et Skridt af gjennemgribende Betydning i slesvigholstensk Retning, og teoretisk set er det rigtigt, men praktisk set, tager Sagen sig helt anderledes ud. Det var saa langt fra, at Slesvig ved Hertug Frederiks Udnævnelse til dansk Konge var bragt det danske Rige nærmere, at det tvertimod var blevet endmere løsrevet derfra. Hertugdømmerne betragtedes som en Statsenhed for sig selv; det viste sig ved de Privilegier, som Kong Frederik strax efter sin Tronbestigelse paa ny udstedte for Hertugdømmerne; det var den samme Tanke, som var fremkommet ved Delingsprojektet med Kristiern II. og hans Søn

af Wullenwevers Ytringer ovenfor S. 348 Not. 2. — Det var ogsaa herpaa, at Joh. Veze næste Aar grundede sine Forhaabninger om at sætte Pfalzgrev Frederiks Valg igjennem; smlgn. ovenfor S. 327—28.

ved Lybækkermødet 1525, og som det danske Rigsraad var gaaet ind paa; det viste sig ved de i Kong Frederiks Tid sluttede, af Rigsraadet billigede, Traktater med fremmede Magter, f. Ex. i Traktaten med Hertug Albrecht af Preussen af 21 Juli 1532, og da navnlig i selve Traktaten med Lybæk af 2 Maj, hvori der findes Bestemmelser om, hvorledes Stridigheder mellem de tre kontraherende Parter, Kongeriget, Hertugdømmerne og Lybæk, skulde bilægges i de ti Aar, Forbundet skulde vare; opkom der Strid mellem Danmark og Fyrstendømmerne, skulde hver af de to stridige Parter vælge to Opmænd fra Lybæk og Hamborg, som skulde afgjøre Striden ved Mægling eller Dom; paa samme Maade skulde al Strid mellem Danmarks Rige og Lybæk afgjøres ved 4 af Hertugdømmernes Raader, og mellem Hertugdømmerne og Lybæk af 4 Medlemmer af det danske Rigsraad. Men dette var allerede en faktisk anerkjendt Ligeberettelse, og naar man nu ved Unionstraktaten gik det Skridt videre, at Kongeriget og Hertugdømmerne selv kom til at slutte en Traktat indbyrdes, saa var det kun en nødvendig Konsekvens af, at man ikke i Tide havde sørget for at faa Tronfølgerspørgsmaalet afgjort, og at man ikke vilde vælge en Konge strax. Hvad der var udsaaet i 1523, modnedes i Julidagene 1533. Man prisgav ikke Slesvig mere, end man faktisk allerede tidligere havde gjort, og naar man næste Aar, som man jo maatte vente vilde ske — thi at Wullenwever i Mellemtiden skulde fatte den dristige Tanke at rejse den fangne Konges Fane, var efter Lybæks og Wullenwevers egen tidligere Holdning i Kong Kristierns Sag noget, som end ikke det mest skarpsynede Medlem af Rigsraadet kunde forudse — naar man altsaa næste Aar valgte en af Kong Frederiks, i Hertugdømmerne hyldede Sønner, hvad enten det blev Hertug Hans eller Hertug

Kristian, saa stod Sagen paa samme Punkt som i de tidligere oldenborgske Kongers Dage. Det er saaledes meget uvist, om Rigsraadet har haft en klar Forestilling om, at der ved Unionstraktaten foretoges noget nyt, hvorved Slesvig stilledes i et nyt Forhold til det danske Rige. Selv »Bi-skoppen af Fyn» synes ikke at se noget egentligt nyt heri, men hævder udtrykkelig, at Slesvig netop ifølge Unionstraktaten erkjendes for et Led af det danske Rige, hvilket Hertug Kristian ikke havde benægtet, og hans Protest gjælder mere hele Fortidens slesvig holstenske Politik end selve Traktaten, og de Følger, som en fortsat slesvig-holstensk Politik kunde have for det danske Rige. Men i dette Øjeblik at bryde med Fortiden, vilde kun have ført det danske Rige ud paa Glatis. Og desuden maa man erkjende, at et Unionsforhold til Hertugdømmerne i det Øjeblik ingenlunde syntes saa farligt, som det senere blev. Lige saa vist som en Personal-Union med Hertugdømmerne i vore Dage vilde have bragt hele det danske Rige i et fuldstændigt afhængigt Vasalforhold til det tydske Rige, lige saa liden Fare var der derfor i hin Tid. Dertil var det daværende tydske Kejserrige alt for svagt. Om end de tydske Fyrster først langt senere fik deres Souverænitet traktatmæssig anerkjendt, saa vare de dog i det Øjeblik næsten uafhængige. Det bedste Bevis herpaa er netop den paafølgende Grevefejde, hvor Holstenere og Lybækkere, Meklenborgere og Nederlændere, alle til Hobe Kejser Karl 5tes Undersaatter, fejde mod hverandre, uden at Centralmagten kan forhindre det. Hertugdømmernes tydske Aristokrati havde den danske Adel endnu baade Villie og Evne til at holde ude fra det egentlige Danmark — i Slesvig havde den allerede længe været afmægtig —; langt farligere for det danske Riges Uafhængighed og Nationalitet vare Hansestædernes tydske

Kjøbmænd og Pebersvende, naar Norden først laa lænkebunden for Lybæks Fødder, og det var Wullenwevers Tanke.

Den 7 Juli vedtog Rigsraadet Udkastet til Unionstraktaten; man bestemte tillige at sende Gesandter til Hertug Kristian for at underhandle nærmere om Traktatens Ratifikation og tillige at sende Sendebud til den nederlandske Regjering for i Forening med Melchior Ranzov at underhandle videre paa det givne Grundlag. Om man imidlertid har besluttet dette samtidig med Unionstraktatens Vedtagelse, eller om man endnu har udsat den endelige Bestemmelse herom i nogen Tid, er noget tvivlsomt. At der efter Vedtagelsen af Unionstraktaten og efter at Hertug Kristians Underhandlinger med det burgundiske Hof allerede vare saa vidt fremskredne, ikke kunde være Tale om en ubetinget Vedtagelse af Lybækkertraktaten af 2 Maj, der forudsatte et treenigt Forbund mellem Kongerigerne, Hertugdømmerne og Lybækkerne med de vendiske Stæder, var utvivlsomt; men man frygtede for at tage en endelig Bestemmelse — og udsatte den endnu i nogle Dage for imidlertid med fornyet Kraft at kaste sig over sine mange »Præstesager» og for at gjøre Unionstraktatens Bestemmelser saa uskadelige som muligt overfor Rigets indre Anliggender i den kongeløse Tid. Vi skulle da nu se, hvad Rigsraadet havde brugt Tiden til mellem den 1ste Juli, da Unionstraktaten er dateret, og den 7de Juli, da Raadet endelig vedtog den [1]).

[1]) Af den som Tillæg meddelte Fortegnelse over de af Rigsraadet udstedte Breve synes at fremgaa, at de egentlige Forhandlinger om Valget mellem Burgund og Lybæk maa være foregaaede efter den 7 Juli, rimeligst i Dagene mellem 10 og 13 Juli, da man ellers ikke sporer den mindste Virksomhed fra Raadets Side.

IV.

Recesserne af 3die og 4de Juli. Rigets Retsforfatning. Indsættelse af Stiftsdomstole. Disses Indretning i ældre Tid.

Ved Rigsraadets Resolution, der afgaves omtrent den 24 Juni, skulde man tro, at Religionssagen var bragt godt og vel ud af Forhandlingerne, saa at der kun stod tilbage at lade en Skriver tegne det hele op paa Papir eller Pergament og saa at sætte sit Segl under. Men da dette sidste skulde ske, viste det sig, at der var foretaget saa væsentlige Forandringer deri, at Aanden og Tonen var bleven helt forandret. Inden det nærmere undersøges, hvorledes dette var gaaet til, maa vi først undersøge de foretagne Forandringer.

I Rigsraadets Svar paa Propositionen hed det, som vi tidligere have set, at de Brøst og Mangler, som vare skete mod Odense Reces, skulde reformeres «efter det Brevs Lydelse, som nu er forrammet derom». Dette Brev forelagdes Rigsraadet til Besegling den 3 Juli, bekjendt under Navnet af den 1ste Reces fra Herredagen. — Indledningen er holdt i en stærk hierarkisk Tone. Det kundgjøres for alle og enhver, at Rigsraadet er forsamlet for at nedlægge den Tvedragt, som desværre har været i Riget i nogle Aar, og igjen indføre et godt kristeligt Regimente, Ordinans og Skikkelse efter et kristeligt Skjel, Lov og Retfærdighed. Bisperne og Prælaterne havde da klaget over, at den «Kontrakt og Reces», som var indgaaet i Odense 1527, ikke var bleven holdt i alle dens Punkter; de havde da krævet deres Brev og Besegling tilbage paa nogle Punkter om Jurisdiktionen, som da blev givet Kronen og Adlen. For at forebygge Tvedragt var Raadet da, «alle

samdrægteligen», blevet enigt om, at Odense Reces i alle dens Punkter skulde holdes ubrødelig af Raadet, Adlen og alle Rigets Indbyggere.

Efter at man saaledes havde kundgjort for Alverden, at der havde været stor Uenighed i Raadet — noget, som rigtignok alle vidste, men som dog tager sig underlig ud i en offentlig Kundgjørelse — gaar man over til de enkelte Punkter, som Raadet «endrægtelig» havde samtykket og som skulde ubrødelig holdes af alle i Kraft af dette Brev; men heri viser sig netop højst mærkelige Afvigelser fra, hvad Raadet i sin Resolution bevislig var gaaet ind paa.

Først nævnes det Tilsagn, som Biskopperne havde givet om «at skikke og have sig efter deres biskoppelige Embede, som Gud haver dennem tilføjet»; men medens der i Resolutionen blot i Almindelighed tilføjes: «som gode kristne Prælater have gjort før dem», uden videre Tillæg, er det blevet forandret til: «som andre gode Biskopper før dem udi Danmark gjort have, om de ville nyde og opbære gejstlig Rente». Hvis disse sidste Ord ikke tilfældigvis ere udfaldne af den Redaktion af Rigsraadets Resolution, som vi nu have, er det rigtignok at give Rigsraadets Svar en mærkelig Udvidelse; thi herved truedes jo de Biskopper, som ikke røgtede deres Embede forsvarligt efter gammel Skik, med Afsættelse eller i al Fald med at berøves deres Indtægter. Hvortil det hele sigter, er noget dunkelt; man kunde ved første Øjekast fristes til heri at se en betænkelig Trusel mod «Amfibierne», f. Ex. Joachim Rønnov og Knud Gyldenstjerne; men da samme Artikel findes i den anden Reces af 4 Juli, men der med en anden mærkelig Tilføjelse, som kun kan tilskrives den verdslige Adels Indflydelse, er det vel rimeligst, at denne Trusel hid-

rører fra samme Kant og nærmest er at anse for en Tilbagevisning fra den verdslige Adels Side af Biskoppernes Overgreb i verdslig Henseende. — En anden endnu større og langt betænkeligere Udvidelse fik Slutningen af samme Artikkel om Præsternes Beskikkelse, hvorved hele Aanden i dette Punkt blev fuldstændigt forandret, idet det er kommet til at lyde, at «hver Biskop i sit Stift skal alene have Fuldmagt til at skikke Præster og Prædikere, som skulle opholde Messer og Gudstjeneste efter kristelig Skik og lære deres Sognefolk at leve efter det hellige Evangelium»; men medens Svaret tilføjer: «indtil menige Kristendoms Raad gjør anden Skikkelse derpaa», udelades disse Ord, og i Stedet derfor sættes, at Præsterne i saa Henseende ikke maa «anse Frygt, Fare eller noget Menneskes Vild, som kan drage dem derfra, men skulle heri gjøre, som de ville svare for Gud». — Ingen af Adel, Kjøbstadmænd eller Almue maa derfor selv tage sig nogen Sognepræst eller Prædiker. Kronen, Adlen eller hvem der ellers har Patronatsret, maa nok beholde den, men de Personer, de præsentere, skulle indsættes af Stiftets Biskop. «Gjør nogen herimod, skal han stande til Rette for Danmarks Riges Raad som den, der ikke vil holde Danmarks Riges Raads Skikkelse, og den Præst, som handler herimod, skal straffes som den, der bruger Vold. Tiltager nogen sig at skikke Sognepræst eller Prædiker anderledes end med Bispens Samtykke, skal han derfor forfølges til Tinge og straffes for Vold efter Loven. Er nogen Sognepræst saa uduelig eller uskikkelig i Levned eller Vilkaar baade paa Verdens og Sjælens Vegne, at Almuen ikke kan nøjes med ham, skulle de give Stiftets Biskop det til Kjende, og han skal da være forpligtet til at skikke dem en duelig

Præst, «som kan lære dem Guds Ord og deres Sjæls Salighed» [1]).

Kunde disse Bestemmelser føres igjennem i Livet, var det ude med al fri evangelisk Prædiken her i Landet. Frederik den førstes Bestemmelse i Ordinansen af 1530 om Ordets frie Forkyndelse var derved skudt til Side. De kongelige Beskærmelsesbreve havde tabt deres Magt; enhver, der prædikede Evangeliet i Kraft af dem, kunde nu frygte for at drages for Bispernes Domstol, og de, der havde «beskikket» en Prædiker, kunde frygte for at drages for de verdslige Domstole [2]); ja selv de Adelsmænd, der holdt Huskapellaner, kunde frygte for at blive dragne til Ansvar, Mogens Gøje ikke mindst; hans Kapellaner havde spillet en ret betydelig Rolle ved flere Lejligheder [3]). — Det var saaledes i stærk hierarkisk Aand lagt helt i Bispernes Haand at afgjøre Religionssagen. Enhver Biskop i sit Stift havde det i sin Magt at bringe Evangeliet til helt at forstumme. Men paa den anden Side maa det ikke lades ude af Syne, at Biskopperne ved Recessen af 3 Juli ikke i den Grad som efter Rigsraadets Svar strængt forpligtede sig til at ansætte katholske Præster. Karakteristisk er det i denne Henseende, at af Resolutionens Udtryk: «efter den gamle gode kristelige Skik, som i Kristendommen hidtil været haver», ere de udhævede Ord udeladte, ligesom ogsaa Tilføjelsen om, at det gamle skulde bestaa indtil et almindeligt Konciliums Afgjørelse. Prælaterne fik derved friere Hænder med Hensyn til Kirkelæren.

[1]) Recessen af 3 Juli meddeles som Tillæg 17.

[2]) Betydningen af Recessens Straffebestemmelser ville blive omtalte i Anledning af Hans Tavsens Sag.

[3]) Om Mogens Gøjes Huskapellaner (Peder Tomesen, Niels Kristiernsen) henvises til Ny kirkehist. Saml. 5, 559 og 792.

Ved et dristigt Kup var saaledes i dette Punkt Rigsraadets Beslutning bleven fuldstændigt forandret. Fra et Forsøg fra det rent katholske Partis Side paa at binde Hænderne paa Biskopperne selv, uden at det i dette af Midterpartiet frembragte Kompromis var lykkedes at hindre den evangeliske Lære helt og holdent, var nu hele Myndigheden lagt i Biskoppens Haand, men saaledes, at det forbeholdtes ham at tilmaale Ordets Forkyndelse efter hans eget Forgodtbefindende.

I det næste Punkt, om Tienden, bekræftes Odense Recesses Bestemmelser herom; men tillige fastsættes Straffebestemmelser for de gjenstridige, idet der, naar Tvistemaal finder Sted, skal med skjellige Mænd ransages efter, om der er tiendet retfærdigt; findes nogen Skyld, skal der straffes som over dem, «der dølge paa noget Gods». De, som forsvare dem, der ikke yde Tienden retfærdigt, «som ske kunde for Trætte og Uvillie, som enten Biskoppen eller Præsten eller dem imellem er eller komme kan», skulle tiltales som de, der ikke ville holde Brev og Segl og foragte Danmarks Riges Raads Skikkelse. Opkommer der nogen Trætte, skal hver Mand tale sig til Rette efter Loven og ikke egenmægtigt omkaste det bestaaende, indtil Guds Lov kan komme til sin Ret, og indtil en kristelig Skikkelse er gjort. — Strænge Straffebestemmelser vare saaledes indsatte baade mod de ulydige Bønder og mod de Adelsmænd, som toge dem i Beskyttelse — om Adlens egen Tiendepligt af dens Sædegaarde er der lige saa lidt Tale som i Odense Reces —, og at dette ikke var en tom Trusel, men at Rigsraadet virkelig havde i Sinde at gjennemføre denne Bestemmelse, fremgaar af de i denne Anledning af Rigsraadet udstedte Breve. Allerede under 29 Juni var der udgaaet

Breve til Almuen i de forskjellige Stifter, hvori det kundgjordes, at Rigsraadet havde «endrægtig» besluttet, at den hellige Kirke altid herefter skal nyde sin Tiende efter Odense Reces, hvorfor det befales, at Almuen skal yde baade Kirke-, Bispe-, og Præstetienden redelig, da de ellers ville blive straffede som de, «der ej ville lyde Raadets Brev». Men langt strængere lyde Ordene i et samme Dag som Recessen (3 Juli) til Lensmændene udstedt Brev, hvori Raadet «strængelig byder» disse, naar Klager forebringes dem om Almuens Uvillighed til at tiende retfærdigt, da at fare til vedkommendes Gaard, opkaste hans Lader og undersøge, om han har tiendet retfærdigt; hvor saa ej findes, skal Lensmanden paa Raadets Vegne have Fuldmagt til at straffe den Skyldige «som for andet Tyveri». Disse strængere Bestemmelser mod Almuen, hvorved enhver ordentlig Retsforfølgelse udelukkedes, og hvorefter den skyldige havde sin Hals og Hovedlod forbrudt, naar Beløbet var af en halv Marks Værdi eller mere, synes saaledes at være indkomne senere, hvorimod den oprindelige Bestemmelse om, at den skyldige skulde straffes som den, «der vore Breve ej lyde vil», i Recessen er indsat som Trusel mod de Adelsmænd, som tage Almuen i Beskyttelse. Men om alle nu vilde sætte deres Segl under, vil det følgende vise[1]).

Umiddelbart derefter følger i Recessen en Bestemmelse om, at Sognedegnene skulle beholde deres «skjellige Rente»; hvor der trættes herom, skal Lensmanden og Officialen forlige Parterne. Om denne Bestemmelse allerede

[1]) Om Brevene til Lensmændene henvises til Tillæg 16. — Jydske Lov 2, 97.

fandtes i «det berammede Brev», eller senere er indsat, er nu vanskeligt at afgjøre.

Det følgende Punkt i Recessen omhandler, hvorledes der skal forholdes med Kirkegodset. — Rigsraadets Resolution indeholdt kun den Bestemmelse, at alt det Gods, som var taget fra Gejstligheden uden Lov og Dom, skulde gives tilbage; den, der mente at have nogen Ret dertil, skulde søge retslig Afgjørelse. — Recessen indeholder først en almindelig Bekræftelse paa alt kirkeligt Gods efter Kong Valdemars Lov og Odense Reces, dog paa saadant Vilkaar, at de Messer og den Gudstjeneste, som Godset er bestemt til, holdes ved Magt [1]), og at den Skikkelse, som gjordes paa Nyborg Herredag (1528) om Kirkejorder, skal vedblive at gjælde [2]). — Derefter følger Bestemmelsen om, at alt det fra Kirken tagne Gods skal gives tilbage «uden ydermere Skudsmaal eller Forhaling»; «hvo der vil have Gods, vinde sig det til efter Loven»; «hvo anderledes herefter gjør, skal forfølges for Vold og bøde derfor som vedbør» [3]).

Artiklerne om Viborg Domkirkes Restitution og om Herreklostrene, Jomfruklostrene og Tiggerklostrene, om Helliggejsthuse og Sognekirker optoges efter Raadets Resolution, dog med den Forskjel, at Bestemmelsen om, at den, der i Mellemtiden mellem denne og den følgende Herredag næste Aar, da Spørgsmaalet om de nedbrudte Tiggerklostres Restitution skulde endelig ordnes,

[1]) Samme Dag (3 Juli) afsagde Rigsraadet en Dom, hvorved Alterpræsten Hr. Henning ved Guds Legems Alter i St. Mikkels Kirke i Slagelse kjendes pligtig at gjenopføre det nedbrudte Alter, og hvorved der frakjendes Adelsmanden Otte Tegenhus Ret til at inddrage en Gaard, hans Forældre havde givet hertil for Sjælemesser. (Se Tillægene under 3 Juli).

[2]) Se Brevet om de jordegne Bøndergaarde i Ny dske Mag 5, 312.

[3]) Ny dske Mag. 2, 212 og 214.

forgreb sig paa Tiggerklostrene, skal staa Rigsraadet til Ansvar, er udeladt (hvilket det dog neppe var nødvendigt at tilføje ifølge Recessens Slutningsord, men faldt af sig selv), og at ligeledes Bestemmelsen om, at de Forstandere for Jomfruklostrene, som ikke opfyldte deres Pligt, skulde have forbrudt Klostrene, er forandret til det svagere «saa fremt de ej derfor ville stande til Rette». I den Henseende er Udtrykket i Recessen altsaa blevet betydeligt formildet, og man havde i saa Henseende opnaaet meget lidt i Sammenligning med Propositionens stærke Fordring, at al verdslig Forlening af Herre- og Jomfruklostre strax skulde ophøre. Men, som ovenfor berørt, hvor kunde Prælaterne ogsaa nogensinde have ventet at sætte denne Bestemmelse igjennem, der stred aldeles mod deres katholske Venners verdslige Interesse? Fire Dage efter gav ogsaa hele det katholske Rigsraad — det protestantiske Mindretal har derimod af Grunde, vi senere skulle omtale, ikke sat deres Segl under — Hr. Anders Bilde Livsbrev paa Dalby Kloster i Skaane [1]).

De øvrige Artikler i Recessen af 3 Juli omtales ikke i Rigsraadets Resolution, men have maaske været indbefattede i det foreløbigt «berammede Brev». 1) Alle Sjælegaver og Testamenter til Præster eller Sognekirker, som ikke gives mod Loven, skulle ikke formenes dem af nogen; «dog skal ingen trænges til at give mere, end Gud skyder ham i Hu.» — 2) Universitetet skal atter oprettes «til det hellige Evangeliums, Guds Ords og Kristendommens Opholdelse». Lige saa skulle andre Skoler, navnlig Domskolerne, holdes ved Magt, hvor Børn og unge Personer kunne opdrages i «retsindig» Lærdom. — At det var af

[1]) Tillæg 22.

Vigtighed for Prælaterne, at det katholsksindede Universitet gjenoprettedes, især efter at man havde maattet love at sørge for dueligere Præster, er en Selvfølge. Det var ogsaa det eneste Middel til at modvirke de evangeliske Højskoler (Præsteskoler) i Malmø og Viborg, hvis Existens forøvrigt truedes ved Recessens Bestemmelser; thi ogsaa disse grundede sig jo paa kgl. Beskærmelsesbreve [1]).

Recessen ender med en højtidelig Forpligtelse af Raadets Medlemmer, gejstlige og verdslige, om at ville holde dette deres aabne Brev i alle dets Punkter og Artikler, og hvis nogen vilde djærves voldeligen derimod at gjøre, da at straffe ham efter Loven.

Baade i Begyndelsen og Slutningen fremtræder Brevet saaledes som en højtidelig, mellem to stridige Parter indgaaet Kontrakt, som begge Parter ere pligtige at holde, men ikke som en til Folkets Efterlevelse udstedt Forordning, saa at det kun meget uegentlig kan kaldes «en Reces». Men det blev da et Spørgsmaal, om alle Raadets Medlemmer, trods den Endrægtighed, som paaberaabes i Begyndelsen, og trods de 37 Navne, som Skriveren har indført i Begyndelsen, efter de væsentlige Forandringer, der vare indførte deri, efter at Raadets Resolution var afgivet, vilde føle sig bundne til at sætte deres Segl under og saaledes vedkjende sig den indgaaede Kontrakt. Inden vi gaa over til Betragtningen af denne Side af Sagen, bliver det dog nødvendigt nærmere at undersøge Indholdet af den saakaldte anden Reces, som Raadet udstedte Dagen efter (4 Juli), og som staar i meget nøje Forhold til den første.

---

[1]) Om Præsteskolen i Viborg bestod endnu, efter at dens Stifter Jørgen Sadolin var kaldet til Odense, er dog tvivlsomt; smlgn. Rørdam, M. J. Sadolin S. 10. Dog turde muligvis hans Medhjælper, Broder Tøger Jensen, have fortsat den.

Recessen af 4 Juli fremtræder strax i Indledningen som en Kundgjørelse for Folket om Raadets Beslutninger i det hele taget, og ender derfor ogsaa med et Bud om, »at alle dens Punkter og Artikler skulle holdes ubrødeligen«, altsaa af alle. Den slutter sig nøje til Raadets Resolution og indeholder derfor adskilligt mere end det den foregaaende Dag udstedte Brev, der kun angik Religionssagen. Den er at betragte som den egentlige af Raadet udstedte, for Folket kundgjorte Reces, med Anvisning om, hvorledes Raadet som Landets lovlige Regjering i den kongeløse Tid vilde styre dette i kirkelig og retslig Henseende[1]. — Det kundgjøres derfor for alle, at da en Konge »for adskillige redelige Aarsagers Skyld« ikke for Tiden kan kaares, hænger Regimentet indtil videre hos Raadet, som da har besluttet at gjøre en god kristelig Skikkelse i Riget for at forebygge al Uenighed. Raadet har da for det første besluttet, at Odense »Kontrakt og Reces« skal holdes i alle sine Punkter. Hele Motiveringen heraf er taget saa godt som ordret ud af Raadets Resolution, hele den lange Snak om Uenigheden i Raadet, som fandtes i Brevet af 3 Juli, men som aabenbart heller ikke passede i et Lovbud, er helt forbigaaet. Ogsaa selve Beslutningens Ordlyd stemmer aldeles overens med Resolutionen, dog med én mærkelig Forandring til Slutning, idet den er kommen til at lyde: »og hvad Brøst Rigens Prælater og Gejstlighed er sket mod Reces, Brev og Besegling nu

---

[1]) Betegnende i denne Henseende er den samtidige Paaskrift, som Recessen af 4 Juli har paa Originaldokumentet: »Dan. Riiges breff oc samtycke paa then Recess, som giort war udj Otthennsze anno 27« (Tillæg 18); Recessen af 3 Juli kaldes paa Originaldokumentet: »Then recess, som gick mellom Prelatherne och Dan. Raadt werdzlighe wdj Kiøbnehaffn« (Tillæg 17).

udi nogle Aar forleden, skal reformeres og skikkes efter — »
nu skulde man overensstemmende med Resolutionens Ytring: »det nu berammede Brev«, have ventet: »efter det derom (under 3 Juli) udstedte Brev«, men i dets Sted er der sat: »efter forskrevne Odense Recesses Lydelse« [1]).

Dette er en bestemt Forandring af Udtrykket af en meget betænkelig Art; thi derved er selve Odense Reces i alle Henseender lagt til Grund, og alt, hvad der ikke fandtes i den, maa med det samme anses for ugyldigt. Og dog forbavses man over, at det den foregaaende Dag udstedte Brev slet ikke paaberaabes, siden dette dog indeholdt de nærmere Bestemmelser om de Brøst og Mangler, som skulde reformeres, og de Straffebestemmelser, Overtræderne skulde hjemfalde til. Det er, som om man vilde holde denne indbyrdes Overenskomst hemmelig for sig selv [2]). Og hvad vil det saa egentlig sige, at alt, hvad der i nogle Aar er sket »i anden Maade mod Reces, Brev og Besegling«, skal reformeres efter Odense Recesses Lydelse? Er derved den kjøbenhavnske, af Rigsraadet vedtagne og beseglede Ordinans af 1530 om den frie Prædiken afskaffet eller ikke? At dette ikke var Tilfældet, var i al Fald en Fortolkning, som kunde gjøres gjældende, siden denne Bestemmelse ikke stred mod Brev og Besegling; men saa kan dette Punkt i Recessen af 4 Juli egentlig ikke bringes i Samklang med den Dagen før afsluttede Kontrakts Bestemmelse om, at Bisperne alene

---

[1]) Ny dske Mag. 2, 201; Rosenvinge Gl. dske Love 4, 151—52.

[2]) Smlgn. Hans Refs mærkelige Ytringer til Erkebiskop Olaf, om ikke »at lade hver Mand se« Bestemmelserne i Recessen af 3 Juli, i Tillæg 43. — Først i de sidste Dage af Aaret sendte Tyge Krabbe som Rigets Marsk en Kopi af Recessen af 3 Juli til Malmøs Raad for at gjøre dem bekjendte med Indholdet (»aus guter Meinung uns solches entdecke«). Danske Samlinger 1, 374. 382.

skulle beskikke Præster. Det er et nyt Bevis paa, hvor uklart man i hine Dage affattede Lovbestemmelser, her som i alle Unionstraktaterne, saa at man tilsidst neppe nok vidste, hvad der var Lov og Ret i Landet.

Den anden Artikkel i Recessen af 4 Juli, om Biskoppernes og Prælaternes Opførsel, er ligeledes optagen efter Rigsraadets Resolution, med samme Tilføjelse som i Kontrakten af 3 Juli: »om de ville nyde deres gejstlige Rente«. Derimod er hele den lange Slutning om Præsternes Enebeskikkelse af Biskopperne, samt hele den øvrige Del af Recessen af 3 Juli, helt udeladt, formodentlig vel altsaa, fordi man ansaa alt dette for medindbefattet i Bestemmelsen om, at alt skulde ændres efter Odense Recesses Lydelse, eller betragtede det som rene Regjeringsforanstaltninger, der egentlig kun vedkom Raadets Medlemmer og Embedsmændene. — Derimod er der tilføjet noget helt nyt, som slet ikke spores i Rigsraadets Resolution, i Recessens

3die Artikkel: »Skal og ingen Biskop med Vold og Vælde overfalde nogen Riddersmandsmand, og heller ikke nogen af Adlen med Vold og Vælde overfalde nogen af Bisperne, men hver skal bruge Lov og Ret med hverandre, og hvilken der gjør noget Oprør eller Forsamling mod den anden, skal tilbørlig straffes derfor efter Loven«.

Hvorledes denne Artikkel er kommet ind, vides ikke; den følger umiddelbart efter Ordene om, hvorledes Biskopperne skulle skikke sig efter deres biskoppelige Embede, og fremtræder nærmest som en yderligere Udvikling heraf og synes saaledes ifølge hele sin Form at være en Forpligtelse, der er kommet ind paa Grund af Biskoppernes Overgreb og paa Adlens Fordring. — I og for sig synes Sagen at falde af sig selv men at det var nødvendigt at sætte en saadan Forsikring

ind i en Reces, viser, til hvilke Yderligheder det spændte Forhold mellem de myndige Prælater og Adlen var naaet under Reformationstidens Kampe. Stærke ere ogsaa de Beskyldninger, som senere, da Biskopperne vare styrtede, lyde mod dem i denne Henseende fra det sejrrige Partis Side. «Hver Mand i Riget, og besynderligen Adlen og Ridderskabet, som have Gods iblandt deres Gods, er vel vidende, hvilket ulideligt Tyranni og ufordragelig Handel Biskopperne bruge imod Adlen, Borgere og Bønder, om de komme i nogen nabolig Trætte eller Uvillie mod dem, med Dødsslag, Bordag og Saarelse, jage dem fra Herredsting og Ret og ingen Dom ville lide eller fuldgjøre» (osv.). Saaledes lyde Ordene i Kong Kristians Klagemaal imod Biskopperne; navnlig sigtes her til Joachim Rønnov, der i en Strid med Holger Rosenkrans lod dennes Skriver myrde paa Bjerge Ting, og flere andre lignende Beskyldninger rejses dels mod Rønnov og dels mod Jver Munk i Ribe, skjønt de nærmere Omstændigheder ved disse Sager ere ukjendte[1]). Det er sandsynligvis disse og maaske flere lignende Tilfælde, der have hidført denne Artikkels Indsættelse, men det er da klart, at denne Tilføjelse, som slet ikke spores i Rigsraadets Resolution, ikke kan hidrøre fra Biskopperne selv, men maa skyldes bestemte Forhandlinger paa et noget senere Stadium af Herredagen, men som vi nu ikke længere have Efterretninger om.

De øvrige Bestemmelser i Recessen af 4 Juli angaa navnlig Retstilstanden i Riget; men da der ogsaa heri spores stærke Forsøg fra Biskoppernes Side paa at drage hele den øvre Retspleje over til sig, afhandles de mest passende paa dette Sted.

---

[1]) Ny dske Mag. 3, 18; 19; 26. (Rørdams Udg. 160; 171; 186).

I Propositionen opfordredes Raadet til at sørge for, at der skikkedes hver Mand Lov og Ret over hele Riget; alle Sager skulde først høres til Herredsting og Landsting; kunde man der ikke vederfares Lov og Ret, skulde Sagerne indstævnes for det Retterting, som Biskoppen i hvert Stift med nogle Rigsraader og nogle af de bedste gode Mænd i Stiftet skulde sidde paa visse Tider af Aaret, «som tilforn plejede at ske af gammel Tid i andre Herrers og Kongers Tid». Var nogen Sag Biskoppen og hans Bisiddere for svær, skulde den indsættes for Rigsraadet paa første almindelige Herredag. De Fogeder, som ikke vilde dømme retfærdigt, skulde strax afsættes [1]). Overensstemmende med Rigsraadets Svar bestemmes da i Recessen, at Lensmændene skulle indsætte «gode retfærdige Mænd» til Herredsfogeder, som skulle dømme i alle Sager, som henhøre under Herredstinget, uden lang Forhaling, og som skulle give deres Dom beskreven, som de ville forsvare for Gud og være bekjendte for Danmarks Riges Raad, et Paalæg, der synes at ligge saa nær, at der ikke kunde være nogen Tvivl herom, og dog fandtes ingen Bestemmelse om Dommenes skriftlige Affattelse før i Kristiern den andens Love; i Frederik 1stes Haandfæstning fattes den atter, men optoges nu igjen og kom ligeledes ind i Kristian 3dies Love [2]). — Herredsfogederne maa ikke lade sig forhindre af Kronens Lensmænd i at dømme retfærdigt uden al Vild (Gunst); gjør nogen herimod, skal han afsættes og tilbørlig straffes, — en Bestemmelse, der viser, hvor mislig de bondefødte, af Lensmanden indsatte Herredsfogeders Stilling allerede nu begyndte at blive, et Forhold, som senere, da Herredsfogederne næsten udeluk-

[1]) Ny dske Mag. 2, 208.
[2]) Kristiern 2 gejstlige Lov cap. 39; Kr. 3 kbhvn. Reces 1537, cap. 17—18.

kende toges blandt Kronens Fæstebønder, blev endnu vanskeligere[1]). — Er nogen Sag Herredsfogeden for svær, saa han ikke trøster sig til at dømme retfærdigt, skal han indsætte den for Landstinget. For Landsdommerens Vedkommende fastsættes derpaa det samme som for Herredsfogeden; dømmer han uretfærdigt, skal han afsættes og (som Adelsmand) stande til Rette for Rigsraadet; er nogen Sag Landsdommeren for svær, skal han indsætte den for Rigsraadet med Undtagelse af de Jorddele, som efter Loven skal forfølges for Herredsting og Landsting og ind for Rigens Kansler med Rigens Ret. — Derpaa tilføjes: «Skal og hver Biskop i sit Stift med Rigens Raad og gode Mænd i samme Stift tvende Gange om Aaret sidde Retterting og skikke hver Mand der i Stiftet, som kommer for dem, Lov, Skjel og Ret» [2]).

Der var aabenbart i Propositionen en Bestræbelse efter at fastslaa bestemte Stiftsdomstole med hver Biskop i Spidsen, med udstrakt Myndighed til at dømme som kongelige Retterting, hvortil Sagerne fra Landstingene skulde indankes, men som Rigsraadet ikke ganske har villet gaa ind paa, idet Raadet hævder, at Landstingene skulle indsætte Sagerne umiddelbart for Rigsraadet, da Biskopperne ellers vilde faa en højst vigtig Indflydelse paa den verdslige Retspleje med betydelig Indskrænkning i selve Kongens og Rigsraadets dømmende Myndighed. Biskopperne have selv indstillet sig for Historiens Domstol; det bliver da nødvendigt at følge Forholdets Udvikling i «fremfarne Herrers og Kongers Tid» for at se, hvorvidt de have Ret i deres Paastand, at saadanne Bisperetter vare en god gammel Skik.

[1]) Om Herredsfogedernes Stilling paa denne Tid henvises til Jydsk topogr. Selskabs Samlinger 2, 340; 357.

[2]) Ny dske Mag. 2, 214; Rosenvinge, Gl. dske Love 4, 152—53.

«Kongens Retterting» havde i Middelalderen udannet sig til en folkelig og yndet Domstol, hvor den menige Mand lettere kunde vente at finde Retfærdighed end ved de almindelige Domstole, som under Stormandsvældens Udvikling snart kom i større Afhængighed af Adel og Gejstlighed [1]). At denne Domstol i ældre Tid ogsaa har dømt i første Instans, synes utvivlsomt. Saa snart Haandfæstningernes Tid begynder, træffer man ogsaa strax Bestemmelser herimod. Allerede i Erik Glippings Haandfæstning af 29 Juli 1282 forbydes det at opnaa kongelige Breve mod nogen, med mindre Sagen først har været for de almindelige Ting [2]). I Kristoffer 2dens Haandfæstning fastslaas udtrykkelig, at ingen maa stævnes umiddelbart (immediate) for Kongens Retterting; Sagerne skulle først paadømmes ved Herredsting, derpaa ved Landsting; er man ikke tilfreds med Landstingets Afgjørelse, kan Sagen stævnes for Kongen; har man ikke der fundet Retfærdighed, kan den indankes for det almindelige Danehof. Det fastsættes tillige, at ingen maa stævnes for Kongens Retterting udenfor sin Landsdel (extra terminum suæ terræ), og at der skal dømmes efter vedkommende Landsdels Love. Allerede Valdemar Eriksøns Haandfæstning af 1326 føjer til, at naar Kongen lader sit Retterting holde, skal han til Bisiddere indsætte Mænd fra vedkommende Landsdel, som ere kyndige i denne Landsdels Lov og Ret.

Her var saaledes fastslaaet fire Instanser for Retsplejen, idet Danehoffet som den almindelige Rigsdag blev

---

[1]) J. E. Larsen: Om de danske Kongers personlige Deltagelse i Retsplejen, Historisk Tidskrift 1, 344 ff.

[2]) «Nisi causa prius fuerit in placito (Variant: in placitis, dansk Oversættelse: aa sine ting) ventilata et discussa». Geh. Ark. Aarsberetn. II, 5.

Rigets øverste Domstol, medens Kongens Retterting var blevet 3die Instans. Hvorvidt dette har holdt sig i den følgende Tid, er uvist. I Valdemar Atterdags foreløbige Brev af 6te Januar 1341 og i hans Haandfæstning af 1360 saa vel som i Kong Olufs Haandsfæstning af 3 Maj 1376 mangler Bestemmelsen om, at Sagerne først skulle paadømmes paa Herreds- og Landstingene, saa at man herefter skulde tro, at Kongerne nu igjen kunde dømme i første Instans paa deres Retterting, men paa den anden Side indeholde disse Forskrivninger saa almindelige Bekræftelser paa Forgængernes Love og Privilegier, at Bestemmelsen derimod muligt kan skjule sig derunder. Unionsforholdene medførte imidlertid i dette Forhold som i saa mange andre væsentlige Forandringer. Danehoffets Plads indtoges af Rigsraadsmøder eller Herredage; Kongens Retterting, hvor Kongen dømte i Forening med det samlede Raad eller med et Udvalg af Raadet, blev saaledes af sig selv øverste Instans. Men samtidig dermed udviklede sig atter en Slags Domstol, idet Kongernes hyppige Fraværelse i de forskjellige Lande medførte, at de jævnligere end tidligere maatte lade andre sidde Retterting i deres Sted.

At Kongerne ikke altid kunde være personlig tilstede paa Rettertingene, var naturligt; i ældre Tider paahvilede denne Forretning da navnlig Drosten eller Marsken som Kongens Stedfortræder [1]), og at Kongerne i enkelte Tilfælde ogsaa have brugt andre betroede Mænd til at sidde Retterting paa deres Vegne, navnlig Biskopperne, er der tidligt Spor til [2]). I og for sig var dette ganske naturligt, da Biskopperne i Forvejen havde en vigtig gejstlig Jurisdiktion

---

[1]) Valdemar Atterdags Hdf. af 1360, Art. 18; Kong Olufs Art. 33.
[2]) Larsen, Hist. Tidsskr. 1, 348 Not.

og i hine Tider vistnok i Reglen vare dem, der kjendte bedst til Lov og Ret; men den Fare laa nær, at Biskopperne saaledes lidt efter lidt ved Siden af deres gejstlige Dommermagt tillige skulde faa en vigtig Indflydelse paa den verdslige Ret og muligt indskrænke Kongerne i Udøvelsen af et af deres vigtigste Hverv; navnlig vilde dette ske, om hver Biskop i sit Stift fik en saadan Rettighed én Gang for alle, ikke blot i enkelte Tilfælde eller specielle Sager.

Et af de første, om end kun svage Spor hertil findes allerede i den af Dronning Margrete i Aaret 1396 nedsatte Ret, der skulde dømme om det Gods, som i de urolige Tider var kommet fra Kronen eller andre. I Spidsen for Retten staar Biskoppen af Sjælland som Kongens Kansler, «der sætter Embedsmænd i sit Sted», og den sammensættes af 6 Adelsmænd og 6 Bønder i Forening med Landsdommeren og Biskoppen i hvert Stift; Retten skulde for Jyllands Vedkommende først sættes i Viborg første Søndag i Fasten, derpaa hver halve Maaned i de andre Sysler, indtil man kom hele Jylland rundt. Forøvrigt fremtræder Stiftets Biskop endnu ikke i denne Ret som Hovedperson; han er væsentlig tagen med «for at dømme paa Kirkens Vegne», som det udtrykkelig siges i en af de samtidige svenske Domme [1]). Det hele var en halv svensk Indretning, svarende til de i Sverig bestaaende «Räfsting» og «Rättareting», af hvilke det første var «et kongeligt Landsting», der i det mindste skulde holdes en Gang aarligt i

[1]) Hvitfeld S. 606 fol. At den noget utydelige Bestemmelse om Rettens Sammensætning maa forstaas paa den ovenanførte Maade viser Sammenligningen med de tilsvarende i Sverig indsatte Retterting; smlgn. Hvitfeld S. 601, og de af Hvitfeld S. 607 og 614 indførte Domme; i Sverig træder Lagmanden i Landsdommerens Sted.

hvert Landskab af Kongen selv eller hans Stedfortræder, og hvortil Nævnden toges af Landskabet, det sidste var «saa at sige et kongeligt Herredsting», hvortil Nævnden toges af Herredet og skulde bestaa halvt af Hovmænd og halvt af Bønder [1]).

Under Erik af Pommern bliver det mere almindeligt, at Bisperne sidde Retterting paa Kongens Vegne [2]). Hans hyppige Fraværelse under de urolige Forhold har formodentlig bidraget hertil, hvorfor det ogsaa senere var et af Rigsraadets Klagepunkter imod ham, at han ikke havde holdt «Hovedret» paa noget Danehof og der skikket hver Mand Lov og Ret, som han var pligtig [3]). Der føltes allerede nu en Trang til en fastere Ordning af dette Forhold, hvorfor det er meget betegnende, at det netop i Udkastet til den fornyede Kalmarunion 1436 fastslaas, at de kongelige Embedsmænd, Drosten og Marsken, hver i sit Rige «skal have Magt til at styre over alle andre Dommere i alle Domme, som om Kongen selv var nær»; men dette Udkast fik som bekjendt aldrig Lovskraft [4]). Om der er truffet nærmere Bestemmelser om dette Forhold under Kristoffer af Bayern, er ukjendt, da man ikke kjender denne

---

1) Gejer, Svenska Folkets Historia, I, 306; 314. — Til den danske Rets Virksomhed findes flere Spor; saaledes sad Bisp Peder i Roskilde Retterting i Kjøge 21 Marts, i Næstved 3 April og i Slangerup 6 Maj 1397 og dømte i Jordegodssager. Dske. Mag. 4, 300—301.

2) Saaledes sidder Erkebiskop Peder og 3 Adelsmænd Retterting i Helsingborg 1401, og i Aarene 1414, 1419 og 1425 sidder Biskop Jens Andersen i Roskilde med flere Retterting i Kallundborg og Kjøbenhavn paa Kongens Vegne og efter hans Befaling, Hvitfeld S. 620, Dske. Mag. 1, 367, 5, 325. Dog maa man her lægge Mærke til, at Biskop Jens var Rigets øverste Kansler (Larsen, Hist. Tidsskr. 1, 283).

3) Hvidtfeld S. 823; lignende Klager fra Sverig S. 781.

4) Geh. Ark. Aarsberetning II, 33.

Konges danske Haandfæstning. Heller ikke i Kristiern den førstes kortfattede Haandfæstning findes endnu nogen Bestemmelse herom; men det var nødvendigt, at Sagen ordnedes paa en eller anden Maade, især nu, da Kongens Omraade, i det mindste til enkelte Tider, var saa stort som fra Finland og Nordkap indtil Elben. I Forliget med Hertugdømmerne i Ribe 1460 fastsættes derfor atter, at Hertugdømmernes Drost og Marsk skulle holde Ting; men i Forliget i Kiel samme Aar bestemmes, at Biskoppen i Slesvig i Kongens Fraværelse skal sidde Retterting i Slesvig, Biskoppen i Lybæk i Holsten [1]).

For Hertugdømmernes Vedkommende var der saaledes allerede nu fastslaaet en Slags «Stiftsdomstol» med Bisperne i Spidsen. Men ogsaa i Kongeriget brugtes Biskopperne meget i denne Konges Tid, selv til den verdslige Retspleje. At Biskop Jens i Aarhus tilligemed 7 Riddere og 5 Væbnere d. 8 Marts 1474 sidder Retterting i Vejle, altsaa uden for sit Stift, og afgjør et stridigt Retsspørgsmaal, beviser i og for sig mindre, da Kongen den Gang var fraværende paa sin Romerrejse [2]); men en bestemt Stiftsdomstol spores i Slutningen af denne Konges Tid i Børglum, idet Biskop Jep Fris, Provst Niels Stigsøn og Kannik Matthias Henriksøn sammesteds tillige med fire Adelsmænd d. 30 April 1481 paa Viborg Kapitels Forlangende afgive en Kjendelse om, hvorvidt Inderster paa Læsø kunne være Sandemænd, med flere lignende Retsspørgsmaal. Læsø hørte til Børglum Bispedømme, men ejedes af Viborg Kapitel; det gjør derfor fuldstændig Indtryk af en vedvarende Domstol, som Kapitlet henvender sig til

---

[1]) Hvitfeldt S. 886; 888.

[2]) Rosenvinge, gl. Domme I, 18.

i stridige Retsspørgsmaal, som angaa Kapitlets Birkeret paa Læsø. Og selv om det skulde være «Biskop og Bygdemænd», som afsige denne Kjendelse, der tildels angaar Sandemænd og deres Tog, vilde det afgive Vidnesbyrd om, hvilken betydelig Indflydelse Biskopperne havde faaet paa den verdslige Rettergang, og hvor nær det laa at udvide Bispernes Magt til hele den borgerlige Retspleje [1]).

Hvad der saaledes ad en vis naturlig Vej havde arbejdet sig frem ifølge Tidens Udvikling, fik endelig retslig Stadfæstelse ved Kong Hanses Haandfæstning af 1 Februar 1483: «Item skulle vi efter vore Raads Raad tilskikke gode Mænd af vort Raad, helst de retviseste og klogeste, at lade holde Retterting over alle Rigerne, og de samme skulle have Fuldmagt at ransage og dømme om alle Kronens, Kirkens og Ridderskabets Gods og Ejendele, og der skal hver Biskop i sit Bispedømme være en af de samme gode Mænd, eller en eller to af hans Kirkes Prælater, til at dømme Kirken eller hendes Personer noget til eller fra.» — Desuden fastsattes det, at naar Kongen drog fra et Rige til et andet, skulde han i sin Fraværelse tilskikke fire af Rigens Raad i det Rige til at skikke hver Mand Lov og Ret, dog at ingen derved droges fra Herredsting, Landsting eller Rigens Kansler [2]). — Mærkeligt nok kommer saaledes denne gamle

[1]) Aktstykke i Viborg Stiftsarkiv (Læsø). — 1470, Fredag efter Faste, sidder Erkebispen Retterting i Lund, men Kongen er her selv Klager (Dske. Mag. 1, 267). — Noget forskjelligt er det ligeledes, naar Kongen indsætter en særlig Kommission i en særlig Sag; naar en saadan Kommission nedsættes ved Strid om gejstligt Gods, tages stadig flere Gejstlige med, navnlig vedkommende Biskopper; men Sagen paadømmes efter verdslig Ret, og Kommissionen «staar til Regnskab» for Kongen. (Flere Exempler herpaa i Viborg Stiftsarkiv).

[2]) Kong Hanses Hdf. Art. 18 og 38.

Bestemmelse fra de tidligste Haandfæstninger atter ind, samtidig med at der tilstræbes at give de højeste Domstole en fastere Form.

At det er stiftsvis inddelte Retterting, som Rigsraadet har haft for Øje i Haandfæstningens 18de Artikkel, og at netop Hensynet til Kongens hyppige Fraværelse paa Grund af Unionsforholdene har gjort sig gjældende i denne fælles dansk-norske Haandfæstning, der ogsaa var bestemt til at gjælde for Sverig, synes utvivlsomt; men endnu ere Biskopperne kun tagne med for Kirkens Skyld, ligesom det udtrykkelig hed i den i Sverig af en lignende Domstol afsagte Dom af 1397, som ovenfor er anført [1]). Men var det Meningen, at der stiftsvis skulde indsættes saadanne Overdomstole, navnlig til at dømme i alle Ejendomsforhold, var Affattelsen af Artikkel 18 unægtelig uklar. Der stod strængt taget ikke udtrykkelig, at disse Mænd skulde have Fuldmagt til at dømme paa Kongens Vegne og i hans Fraværelse, saa at den Fortolkning, om end nødtvungent, maaske kunde gjøres gjældende, at selve det kongelige Retterting i Kongens egen Nærværelse skulde have en saadan Sammensætning. Saa meget er i ethvert Tilfælde vist, at Rigsraadet efter Kong Hanses Død udtrykkelig klagede over, «at den 18de Artikkel, at nogle af Rigens Raad skulde tilskikkes at sidde Retterting, ikke var holdt, og at der derfor var sket mange Riddersmændsmænd Uret baade paa Skove, Fiskeri og Jagt, og at Fogederne gave

---

[1]) I den kalmarske Reces af 7 Septbr. 1483, hvorved Haandfæstningen vedtoges for Sverig, lød Artiklen efter Hvitfelds Udtog S. 977: «Kongen skal lade holde Retterting aarlig i hvert Rige, og til de Retterting skal han lade skikke Bisper, Prælater og Rigens Raad at dømme Kirken eller hendes Personer noget til eller fra efter Loven».

Herskabet med, at de selv skulde høre Sager for Faldsmaals Skyld» [1]. Efter denne sidste Ytring skulde man nærmest antage, at Meningen med Artikkel 18 havde været at unddrage alle Sager, der angik Kronens, Adlens eller Kirkens Jordegods, fra Herredstingene og de lavere Instanser, men at Sagen er falden ved stiltiende Modstand fra Kongens Side, og derved var denne Bestræbelse fra Adlens Side paa at unddrage sig Herredstingene i Ejendomssager i Virkeligheden dødsdømt; thi at Herredstinget i de følgende Tider ubestrideligt vedblev at være Adelsmandens Værneting ogsaa i Processer om Jord, derpaa afgiver ethvert betydeligere Godsarkiv tilstrækkelige Vidnesbyrd. — Heller ikke er det let at paavise sikre Spor til saadanne Domstole under Kong Hans, hvorimod Kongen jævnlig selv sidder Retterting, og da synes det at have været almindeligt at tage en eller flere Prælater til Bisiddere i de Sager, der angik Kirkens eller dens Personers Gods [2]).

Var Artikkel 18 i Kong Hanses Haandfæstning bleven omgaaet, var det nødvendigt at give den en bestemtere Form i Kong Kristiern den andens Haandfæstning, hvor den kom til at lyde: «Hver Biskop skal selvfjerde

---

[1]) Rigsraadets Besværing, aftrykt hos Allen, 2, 590.

[2]) F. Ex. Hüberts Aktstykker til Aarhus I, Nr. 41; 42; 58. — 1494 dømmer Kong Hans paa Retterting i Viborg i Nærværelse af Bisperne i Børglum og Aarhus tillige med en Del verdslige Raader i en Sag mellem Helligkors Alter i Viborg Domkirke og en Borger i Viborg (Dok. i Viborg Stiftsarkiv); 1503, 10 Februar, afgjør Kongen paa Retterting i Viborg i Forening med Bisperne i Viborg og Børglum og flere verdslige Raader en Strid mellem Viborg By og Kapitel om Viborg Mark (smsts.). — Ogsaa naar kgl. Kommissioner nedsættes om gejstlige Jordegodssager, tages gejstlige Mænd med; saaledes overdrager Kongen 1498 Biskoppen i Viborg med et Par verdslige Raader at undersøge og paakjende samme Sag (Dske. Mag. IV, 2, 264, Nr. 18, smlgn. Nr. 18). — Smlgn. Dske. Mag. 1 R. 6 Bd. 121 ff.

med gode Mænd, som ham vorder tilskikket af os og Rigens Raad, sidde Retterting tvende Tider om Aaret i hans Stift og høre og rette de Sager og Brøst, som der paa Færde ere, dog vor og Kronens Ret, som deriblandt falde kan, uforkrænket, og skulle de Fuldmagt have at dømme om alle de Sager, dem komme for, uden vi er selv personlig tilstede, dog at de ingen drage fra Herredsting, Landsting eller Rigens Kansler, uden de ville selv velvilligen give dem i Rette for dem, og kommer der nogen Sag, som nogen af de fire anrørendes er, da skulle de tage en anden i hans Sted igjen og skikke Ret i Sagen» [1]).

Endelig syntes Maalet naaet; endelig var der fastslaaet bestemte Stiftsdomstole, hvor hver Biskop i sit Stift var Hovedmanden; han er ikke, som i Kong Hanses Haandfæstning, blot nærmest taget med for Kirkens Skyld; Rettens Omraade er ligeledes blevet betydeligt udvidet, idet den har faaet Fuldmagt til at dømme i alle Sager, ikke blot i Ejendomssager, og Retten skal holdes to Gange aarlig, altsaa være en fast, vedvarende Domstol, der kun ophører, naar Kongen selv er personlig tilstede. Karakteristisk er den Bestemmelse med Hensyn til de lavere Instanser, at Retten ikke selv maa drage Sagerne fra de lavere Ting, medmindre Sagerne frivilligt gives i Rette for dem, hvorved det synes at være Parternes egen Sag, om de vilde lade denne Domstol dømme som første Instans. — At Kongen har gjort Indsigelse mod denne Artikkel i Haandfæstningen, er der ikke noget Spor til; derimod vide vi, at han til en anden Artikkel i Haandfæstningen, at Kongen selv ved sine Breve ikke maatte drage nogen fra sit Hjemting eller

[1]) Kristiern d. andens Hdf. Art. 11.

Rigens Kansler, har foreslaaet den Tilføjelse: «uden naar vi selv med Rigens Raad tilstede ere og sidde Retterting», altsaa et Forsøg paa igjen at lade det kongelige Retterting dømme i første Instans. Dog blev denne Tilføjelse ikke optagen i Haandfæstningens endelige Redaktion; Rigsraadet er altsaa ikke gaaet ind paa denne Fortolkning af Udkastets Bestemmelse; men muligt er det, at denne Kongens Indblanding har faaet Indflydelse paa Artiklen om Stiftsdomstolenes indskrænkede Ret til i visse Tilfælde at dømme i første Instans [1]). — Den Bestemmelse i Kong Hanses Haandfæstning, at Kongen skulde indsætte fire Rigsraader til at skikke hver Mand Lov og Ret, naar han drog til et af de andre Riger, bortfaldt nu; den var bleven overflødig og var smeltet ind under Bestemmelsen om Stiftsdomstolene.

Denne Artikkel i Kong Kristierns Haandfæstning synes lige saa lidt at være bleven overholdt som saa mange andre Artikler i denne Konges Haandfæstning, som han i Øjeblikket havde maattet gaa ind paa for at sikre sig Kronen. Noget sikkert Exempel paa en saadan Domstols Virken kan for Øjeblikket neppe paavises, og senere klagede Rigsraadet udtrykkelig over, at Kong Kristiern havde begyndt at forlægge hver Mands Ret og Øvrighed ved at lade Folk drage omkring og holde Retterting [2]). Det viser netop, at det har været Domstolens vedvarende og faststaaende Karaktér, som Kongen har anset for et Indgreb i Kongens

[1]) Kristiern 2dens Svar paa Udkastet til Haandfæstningen, Allen 2, 593; Hdf. Art. 34, Geh. Ark. Aarsberetning II, 61. — Det norske Rigsraads Besværinger i denne Anledning, s. Allen 2, 68.

[2]) Ny. dske. Mag. 5, 47. Exempel paa en saadan omvankende Ret i Aaret 1522 haves maaske i «Ældste Arkivregistraturer» 2, 235: Mogens Gøje, Erik Banner med flere dømme mellem Biskop Jørgen Fris og Peder Mikkelsen om en Eng — hvis det ikke er en kgl. Kommission.

egen dømmende Myndighed, og at han derfor ved selvskikkede Rettertingsdommere har søgt at omgaa Haandfæstningens Bestemmelse. At give Biskopperne en saa udstrakt Indflydelse paa den verdslige Dommermagt, som denne Bestemmelse truede med at fastslaa, stred altfor meget mod Kongens egen Stræben efter Magten. Da Kongens egne indgribende Love udkom, indsattes derfor som bekjendt en af Kongen selv udnævnt Kammerret, som skulde have stadig Sæde i Roskilde og bestaa af 4 Doktorer eller Mestre. Vel var dens nærmeste Maal at være en øverste gejstlig Ret, for hvilken alle gejstlige Sager skulde endes, saa at ingen gejstlig Sag herefter skulde inddrages for Paven i Rom; men det fastsattes tillige, at man skulde have Ret til at indanke alle Sager fra Landsting, Prælater og Kjøbstadsretter for denne Domstol, hvorfra Sagen da atter kunde indankes for Kongen og Raadet. »Stiftsretterne» vare afskaffede, og Kammerretten traadt i deres Sted, i god Overensstemmelse med, at ogsaa alle gejstlige Sager med Undtagelse af Ægteskabssager bleve fratagne Biskopperne, idet de tillige mistede den Ret, de havde til i Forening med »Bygdemænd» at fælde Sandemænd, Ransnævninge og alle andre edsvorne Mænd; »med mindre Kongen selv er personlig tilstede, eller de, som dertil skikket vorde», føjes meget betegnende til. — Ved denne Ordning blev der i Virkeligheden atter fastslaaet fire Instanser, idet Sagerne fra Herredsting (Byting) kunde stævnes for Landstinget (for Byernes Vedkommende for egne Overdomstole), derfra for Kammerretten og endelig for Kongen og Raadet [1]).

---

[1]) Kristiern 2dens gejstlige Lov Kap. 19; 21; smlgn. den verdslige Lov Kap 77—81 (Rosenvinge, gl. dske. Love IV).

Med ét Slag var Biskoppernes store dømmende Myndighed slaaet til Jorden. De «Stiftsretter», de havde kæmpet saa tappert for, kunde ikke trænge igjennem. Vel blev Kristiern 2den kort efter jaget bort ved en Bisperevolution; man skulde da have troet, at «Stiftsretterne» havde rejst sig igjen; men mærkelig nok fattes i Frederik den førstes Haandfæstning enhver Bestemmelse herom, hvorimod der fra de tidligere Haandfæstninger gjenoptoges Bestemmelsen om, «at hver Biskop og Prælat skulde bruge den hellige Kirkes Ret og deres Jurisdiktion saa frit, som de af Arilds Tid havde brugt», dog med den nye Tilføjelse, at de Sager, som burde «handlés til Landsting og Herredsting», ikke maatte drages derfra. Bestemmelsen om, at Biskop og Bygdemænd skulde have Ret til at fælde Nævnd, indsattes atter, ligesaa den almindelige Bestemmelse om, at Kongen ikke ved sine Breve maatte drage nogen fra Hjemtingene. Men nogen nærmere Ordning af de kongelige Retterting omtales ikke. Denne Haandfæstning var siden lang Tid den første, der kun gjaldt for Danmark; det lader, som om de halvt svenske Stiftsdomstole ere gaaede stiltiende ud samtidig med Unionen. Kongens Landomraade var i Øjeblikket mindre udstrakt og Trangen til dem derfor ogsaa mindre [1]).

Men Biskopperne kunde ikke glemme den Adgang til Stiftsretter, som de tidligere havde søgt at tilkæmpe sig. Flere Gange i Kong Frederiks Tid kommer Sagen paa Bane som et Stridspunkt. Kongen lod i sin Fraværelse verdslige Raader drage om fra Sted til Sted for at holde Retterting. Allerede paa Herredagen i Kolding 1525 beklagede

[1]) Frederik 1stes danske Hdf. Art. 7, 2, 34, 44. — Heller ikke i den norske Hdf. findes nogen Bestemmelse om Rettertingene.

han sig over, at de Mænd af hans og Rigens Raad, som han med Rigsraadets Samtykke havde givet Befaling til at drage om i Jylland at høre Sager, «ikke maatte drage den Rejse», efter at Kongen selv havde forladt Landet. Meget bittert tilføjer han, at han da ikke vidste, om han var Konge, eller om andre vare det, naar han ikke en Gang kunde lade Fattigmand vederfares Ret og Skjel. Raadet svarede herpaa, at det var i sin Orden, at Retterting holdtes; men at nogen drog om og satte Retterting, havde aldrig været Skik, før Kong Kristiern havde indført det; derimod var det en god gammel Skik, at Kongen i sin Fraværelse skrev til vedkommende Landsdels Raader eller til hver Biskop med Raadet og Ridderskabet i hans Stift om at sidde Retterting[1]). — Dog fastholdt Kongen sin Skik; saaledes holdt i Aarene 1528 og 29 Rigshofmesteren Mogens Gøje, Rigsraad Erik Banner, Væbner Jens Hvas til Kaas og den kgl. Sekretær Mester Johan Fris til Hesselagergaard Retterting paa forskjellige Steder i Jylland. Firtallet er saaledes bevaret i Retten fra Stiftsretternes Tid; men her er intet Hensyn taget til Stiftsinddelingen, ja Johan Fris er ikke en Gang fra Jylland, saa at den gamle Bestemmelse fra de første Haandfæstninger, at Bisidderne ved de kgl. Retterting skulde tages fra vedkommende Landsdel, ikke en Gang er nøjagtigt overholdt[2]). Disse Mænds Hverv har selvfølgelig kun haft en provisorisk Karaktér; thi i December 1531, da Rigsraadet var samlet i Kjøbenhavn paa Grund af de truende Udsigter fra Kristiern den 2den, opfordrede Kongen Raadet til, eftersom han paa den Tid ikke kunde

[1]) Ny dske Mag. 5, 38; 47.

[2]) Om denne Rets Sammensætning og Virksomhed henvises til mine Bemærkninger i Ny kirkehist Saml. 5, 548—49; 553 og de der anførte Bevissteder.

komme ind i Riget, «at forordne nogle af Rigens Raad udi hvert Land, Sjælland, Skaane, Fyn og Jylland, til i Kongens Fraværelse at skikke hver Mand Lov og Ret, og at Raadet i Tide vilde lade det forkynde ved Landstingene, at hver Mand kunde vide at rette sig derefter.» Raadet greb med Glæde Lejligheden og udnævnte strax kongelige Retterting — aldeles stiftsvis, idet i de større Stifter Sjælland og Skaane hver Biskop og 3 Rigsraader, i de øvrige hver Biskop og 2 Rigsraader eller i Mangel heraf andre «gode Mænd» toges til Dommere [1]). Det er imidlertid øjensynligt, at en saadan Indretning af Domstolene neppe har været Kongens Mening, naar han bød Rigsraadet at tilskikke nogle Rigsraader «af hvert Land», og at Retten har faaet en noget forskjellig Karaktér fra den i Aarene 1525, 1528 og 1529 omdragende Ret. — Hvorlænge denne Ret har vedvaret, er uvist [2]); den havde en fuldstændig provisorisk Karaktér; Forholdet maa vist nærmest tænkes saaledes, at dens Virketid var endt, naar de Sager, som indankedes for den, vare paadømte. Saa meget fremgaar af

---

[1]) Dette sidste var f. Ex. i Viborg Stift en Nødvendighed; thi foruden Biskoppen fandtes ingen andre Raader i hele Stiftet. Landsdommer Mogens Munk blev nemlig som Lensmand paa Volstrup regnet til Ribe Stift og indsat i Retten der; Tyge Krabbe til Bustrup regnedes som Lensmand paa Helsingborg til Skaane, Peder Lykke til Nørlund som Lensmand paa Nyborg til Fyn og indsattes i Retterne der. Stiftsretten i Viborg kom da til at bestaa af Biskoppen og de to Adelsmænd Jens Hvas til Kaas og Jep Fris, Lensmand paa Skivehus. Ny dske Mag. 6, 121; 130.

[2]) 1532 dømte Bisp Styge Krumpen «med flere gode Mænd» mellem Biskop Jørgen Fris paa den ene Side og Jens Hansen i Molbjerg paa den anden Side om en Gaard, som tilhørte Hornum Kirke i Viborg Stift. (Ældste Arkivregist. 2, 305, Nr. 114 og 118.) Dette er muligt en saadan Rettertingsdom, idet Styge Krumpen er traadt i Jørgen Frises Sted, da denne selv var Part i Sagen.

Herredagsforhandlingerne 1533, at Retten da ikke bestod længere; ellers havde man ingen Anledning haft til at fastslaa den samme Ordning paa ny [1]).

Saaledes stod altsaa Sagen i Aaret 1533: Trods alle Bispernes Bestræbelser for at drage en Del af den kongelige Dommermyndighed over til sig gjennem vedvarende Stiftsdomstole, var det aldrig gaaet igjennem. I ét Øjeblik syntes Maalet naaet, da Kong Kristiern den andens Haandfæstning blev vedtaget; men netop som Bisperne med sikker Haand greb efter deres Bytte, slap det dem ud af Hænderne. Nu var altsaa Tiden kommen, da Maalet atter skulde naas. Man vendte tilbage til Bestemmelsen i Kristiern den 2dens Haandfæstning om stadige Retter, der under Biskoppernes Forsæde skulde samles to Gange aarlig; man søgte at drage saa meget som muligt over til sig ved den Bestemmelse, at kun de Sager, der vare Stiftsretterne «for svare», skulde indankes af dem selv for det samlede Rigsraad. Men i det afgjørende Øjeblik svigtede det verdslige Raad; man vedtog, at halvaarlige Stiftsretter skulde holdes; men man hævdede de tre tidligere Instansers Betydning ved den Bestemmelse, at Landsdommeren skulde indsætte de «svære» Sager lige

[1]) Det maa fastholdes, at Retten kun skulde holdes, naar Kongen var forhindret fra at drage om selv; derfor kunne saadanne Retter — for Jyllands Vedkommende — kun paavises i visse Aar. I Jylland rejste Kongen i Aarene 1523 og 1524 (28 Oktbr. i Viborg, Ny kirkehist. Saml. 5, 718; Ældste Arkivreg. 2, 233), men ikke i 1525, hvorfor der i dette Aar findes omdragende Rigsraader, derimod 1526 (to Kongedomme, afsagte i Aalborg 23 Oktbr. s. Ældste Arkivrg. 2, 319; 326); neppe i 1527, hvorimod det samlede Raad afsiger Domme i Viborg i dette Aar (Smsts. 2, 305); heller ikke 1528 og 29, hvorfor der atter i disse Aar findes omdragende Retterting; 1530 Herredag i Kbhvn., 1531—32 Stiftsretter. — Om Kongen 1532 er kommen til Jylland, er mig ubekjendt; dog synes det at fremgaa af Ny kirkeh. Saml. 5, 560, at han havde det i Sinde.

for Rigsraadet med Forbigaaelse af Stiftsretterne. Disses Stilling blev derved lige saa vaklende og uklar som tidligere; det lader til, at det afhang af vedkommende Parts eget Forgodtbefindende, om han vilde indanke sin Sag fra Landstingene for Stiftsretterne, eller om han med Forbigaaelse af disse vilde indanke Sagen umiddelbart for det samlede Raad som Rigets højeste Ret.

Om disse Retter virkelig ere traadte i Kraft, eller om de ligesom deres Forgængere væsentlig kom til at staa paa Papiret, er nu vanskeligt at afgjøre [1]). Med Grevefejden var deres Rolle i hvert Fald udspillet. Da Hertug Kristian blev hyldet i Horsens 18 Aug. 1534, ordnedes Sagen paa en helt anden Maade, idet Jens Hvas, Jep Fris og Jens Tomesen indsattes til Bisiddere ved Landstinget for at dømme i Forening med Landsdommeren, og der tillagdes dem en udstrakt Fuldmagt til at dømme i alle Sager, som angik Jordegods. Det betegnes som en midlertidig Ordning, indtil der gjordes «en Skikkelse» derom. I Kristian den tredies kjøbenhavnske Reces af 1537 fastslaas atter de tre sædvanlige Instanser, Herredsting, Landsting, Kongen og Raadet; men Klagerne over, at Sagerne ikke altid først behandledes paa de lavere Ting, vedblev helt ind i Frederik

[1]) I Viborg Stift spores dog en saadan Domstol i Aaret 1534, idet Jørgen Fris, Predbjørn Podebusk og Peder Lykke, som da var bleven Lensmand i Aalborg, afsige en Dom mellem Glob i Salling og Erik Nielsen til Kye paa den ene og Lynnerup Kirkeværger paa den anden Side om en Lynnerup Kirke tilhørende Eng; en Landstingsdom underkjendes (Ældste Arkivreg. II). Man ser, at Retten er helt forskjellig fra 1531; den bestod nu af 3 Rigsraader, medens Johan Fris og den Biskoppen ubehagelige Jens Hvas ere udeladte. Dog er det muligvis en speciel Kommission. En lignende af Rigsraadet nedsat overordentlig Kommission fra Maj 1534 omtales i Jydsk-top. Saml. 2, 376.

2dens Tid. Kongernes Rejser bleve stadig hyppigere; derved undgik man bedst alle slige Domstole[2]).

De øvrige Artikler i Recessen af 4 Juli ere gaaede igjennem uden Forandring i samme Form, som de allerede havde haft i Propositionen, saaledes Bestemmelsen om, at hvilken Mand, jordegen Bonde eller andre, som herefter vilde vinde Jord fra Kronen, Kirken, Adlen eller andre, skulde vinde det efter Loven «og ikke med saadanne nye Paafund med Gransken eller med Syn, som nu i stakket Tid begyndt er». Det er bekjendt nok, at Kongen allerede i Aaret 1528 havde maattet byde de jydske Bønder «at vinde det Kirkens Gods tilbage, som tidligere havde ligget til deres Gaarde, med Lov og ellers ej befatte sig dermed»[2]). — Det fastsloges atter udtrykkelig, at «Biskop og Bygdemænd» skulde dømme og straffe de mange ulovlige «Lover» (Eder), som aflagdes. Dette var saaledes en udtrykkelig Hævdelse af Biskoppernes og Bygdemændenes Ret til at fælde Sandemænd og andre Nævnd, som vel var bleven gjenoptagen i Frederik 1stes Haandfæstning og atter bleven bekræftet i Odense Reces 1527; men ogsaa heri havde Kong Frederik grebet ind og havde søgt at lægge en Dæmper paa flere Biskoppers Lyst til at drage saa mange Sager som muligt ind under «Biskop og Bygdemænd»[3]).

Recessen slutter med en højtidelig Erklæring om, at alle skulle komme hverandre til Hjælp, hvis noget fjendtligt Angreb indtræffer.

---

[1]) Krist. 3 Kbhvn. Reces, Rosenvinge 4, 167. Fr. 2 Kallundb. Reces smsts. S. 290.

[2]) Ny dske Mag. 5, 310—312.

[3]) Rosenvinge 4, 153—154. — Ny dske Mag. 2, 208—209; 214—15. — Om Kong Frederiks Brev til Styge Krumpen og Jørgen Fris om «Biskop og Bygdemænd», se Ny kirkeh. Saml. 5, 719—20.

V.

Brud i Rigsraadet. Mogens Gøje og hans Tilhængere. Forleningerne. Brev til Paven.

Saadant var altsaa Indholdet af de to vigtige Beslutninger, som Rigsraadet den 3 og 4 Juli gav Lovskraft, den ene under Form af en Kontrakt mellem Raadets egne, indbyrdes uenige Medlemmer, den anden under Form af en til Efterlevelse for Folket udstedt almindelig Reces. Man havde søgt at sikre sig, saa godt man kunde, i kirkelig og retslig Henseende mod de Bestemmelser, der fandtes i Unionsforslaget, og mod den Indflydelse, som den luthersksindede Hertug eller hans Raader derigjennem kunde faa paa det danske Riges Anliggender, navnlig ved Bestemmelsen om en fælles Overdomstol. Man havde i Recessen af 3 Juli netop søgt at modvirke alt det, som Hertugen havde faaet vedtaget i Religionssagen paa Landdagen i Kiel d. 8 Juni. Hertugen havde hævdet Ordets frie Forkyndelse og i en Overenskomst med den slesvigske Biskop betinget sig uhindret Ret til at indsætte lutherske Prædikanter i al Fald i en stor Del af Hertugdømmets Kirker efter sit Behag og uden nogen Indsigelse; det danske Rigsraad havde tvertimod i det sidste Øjeblik faaet indsat den Bestemmelse, at Biskopperne alene skulde have Ret til at beskikke Præster; Hertugen havde grebet ind i Ordningen af Slesvig Domkirkes Gudstjeneste; Rigsraadet havde givet Viborg Domkirke tilbage til den katholske Gudstjeneste; Hertugen havde faaet Bispetienden afskaffet; de danske Biskopper havde netop faaet en fornyet Bekræftelse paa denne Rettighed; Hertugen havde i Landdagsbeslutningen faaet indført en Ytring om, at hele Ordningen af Religionsvæsenet skulde være foreløbig, for Slesvigs Vedkommende, indtil en almin-

delig Reformation var indført i Danmark, for Holstens Vedkommende, indtil en almindelig Reformation var indført i det tydske Rige; Biskopperne havde i det sidste Øjeblik faaet de Ytringer om «et almindeligt Konciliums Afgjørelse», som fandtes i Rigsraadets første Svar, helt strøgne. Kort sagt, man havde søgt at sikre sig saa godt som muligt — og gik derpaa den 7 Juli endelig ind paa Unionsforslaget!

Hvorledes de ikke ubetydelige Forandringer, som ere foretagne i Recessen af 3 Juli, ere komne i Stand, er meget dunkelt. Efter en protestantisk Beretning skulde det grunde sig paa ligefrem Svig fra Biskoppernes Side, idet de hemmeligt og egenmægtigt havde forandret Udtrykkene og indskudt nye Afsnit[1]). Dette lyder dog næsten utroligt; det vilde jo være en ligefrem Kjæltringestreg, og selv om man kunde fristes til at tiltro Biskoppernes Lyst «til at være Konger i deres Stift» alt, saa vilde det dog være højst mærkeligt, om denne ligefremme Svig ikke senere i Klageskriftet

---

[1]) Krag, Annales p 6. Dog er det meget tvivlsomt, hvorvidt Krag selv har haft Recessen af 3 Juli for sig, og endnu mere tvivlsomt om han har kjendt Rigsraadets første Resolution. Efter at have givet et Uddrag af Recessen, fortsætter han: «Atqve ista summatim fere senatusconsulto continebantur, cujus plura capita erant, singula fere superioribus poenis sancita; sed quia redigendo in tabulas publicas multa antistitum astu erant interpolata, multa inserta contra patrum decreta (osv.)». Afvigelserne angiver han slet ikke. Den originale Reces er ikke inddelt i «capita» (Kapitler); dette er derimod Tilfældet med Hvitfelds Uddrag deraf, aabenbart foretaget af Hvitfeld selv (eller hans Kilde?). Skulde Krag kun kiende den fra Hvitfeld (eller en fælles Kilde)? Noget bestemt Spor til, at Krag har kjendt Resolutionen, som Paludan-Müller antager (Hist. Tidsskr. 3 R., 6, 372), kan jeg ikke finde, heller ikke Resolutionen om Kongevalget; thi hvad Krag har derom p. 10 (Udsættelsen af Hensyn til Norge), kan han have taget fra Brevet af 14 Juli (Ny dske Mag. 2, 367), som han selv citerer.

skulde være omtalt med et eneste Ord; det var en saa graverende Omstændighed for Biskopperne, at den af sig selv maatte frembyde sig som et af de alvorligste Klagepunkter. Dertil kommer, som vi ovenfor have søgt at bevise, at de foretagne Forandringer ingenlunde indskrænke sig til saadanne Punkter, der udelukkende vare til Fordel for Biskopperne. Den skærpede Affattelse af Artiklen om «det biskoppelige Embede», Indskydelsen i Recessen af 4 Juli om Biskoppernes og Adlens Forpligtelse til at overholde Lands Lov og Ret uden at gribe til Vold og Overlast, Formildelsen af Udtrykket om de verdslige Klosterforstanderes Ansvar, alt dette synes det dog, at Prælaterne ikke kunde have nogen Interesse af at faa forandret saaledes, som sket er. Alt dette tyder snarere paa fornyede Forhandlinger i Raadet, hvorved det er lykkedes Prælaterne at faa et større Parti over paa deres Side ved smaa Indrømmelser i andre Retninger. Prælaterne have neppe haft noget imod at gaa ind paa Forslaget i dets nye Skikkelse; om det end stillede Spørgsmaalet om Kirkelæren noget mere ubestemt, gav det dog hver enkelt af dem de bedste Midler i Hænde til selv at stilles helt frit, og om de havde Lyst dertil, at kue den nye Lære og dens Tilhængere hver i sit Stift; det gav dem Bekræftelse paa deres Kirkegods og deres Tiender og gjorde dem hver især til Smaakonger i deres Stift; det var dog det, som det til syvende og sidst kom dem an paa, og saa brød man sig ikke saa meget om, af hvad Art den Lære var, som Rønnovs eller Knud Gyldenstjernes eller Oluf Munks Præster prædikede.

Var det saaledes de katholske Prælater en let Sag at gaa paa Kjøb med deres Samvittighed i Religionssagen, var der andre Mænd i Raadet, af hvem man ikke kunde vente sligt, og da navnlig **Mogens Gøje** og **Erik Banner**. Nød-

tvungne vare disse Mænd — efter Krags Fremstilling — gaaede ind paa Rigsraadets tidligere Beslutninger i Religionssagen; hvad de imidlertid egentlig vare gaaede ind paa, er nu umuligt at afgjøre, da man ikke tilfulde kjender det oprindelige Indhold af «det nu berammede Brev», som omtales i Rigsraadets Resolution; man véd ikke en Gang med Vished, om Indholdet heraf den Gang har været opsat i skriftlig Form, eller om det kun løselig har været Gjenstand for mundtlige Forhandlinger. Men nu at skulle besegle en Kontrakt, der lagde hele Reformationens Sag i Biskoppernes Haand, — der indeholdt de strængeste Straffebestemmelser mod de Adelsmænd, der havde egne lutherske Præster, muligt at skulle se alle de Tiggerklostre gjenoprettede, i hvis Nedlæggelse han selv havde haft den største Del, og muligt selv at skulle straffe paa det strængeste de Præster, han selv tidligere havde beskyttet — det kunde man ikke forlange af Mogens Gøje; det vilde have været et saa fuldstændigt Brud med hele hans Fortid, at hele hans store Indflydelse derved vilde være bleven rokket i sin Grundvold. Selv om muligt han og Erik Banner kunde lægge en Dæmper paa Joachim Rønnovs Iver ifølge det Forhold, hvori de stode til ham som Forlovere, selv om Knud Gyldenstjerne og Oluf Munk, naar hans gamle Farbroder døde, maaske ikke vilde lægge den evangeliske Læres Forkyndelse stor Hindring i Vejen i visse Retninger, saa var dette dog i og for sig usikkert, og de andre Bisper havde i ethvert Tilfælde en af Rigsraadet given retslig Beføjelse til at kue enhver reformatorisk Rørelse; og at de havde Lysten dertil, kunde ingen være i Tvivl om; om de havde Evne dertil lige over for Befolkningen, maatte Fremtiden vise. Det var blevet en Naadesag af vedkommende Biskop, om Mogens Gøje kunde beholde sin egen lutherske Huskapellan, der

uddelte ham Nadveren paa luthersk Vis. Enhver Bestemmelse i Recessen af 3 Juli var et Slag lige i Mogens Gøjes Ansigt. Mogens Gøje besluttede sig da til, ikke at ville besegle Recessen af 3 Juli, og det er ikke usandsynligt, hvad Paulus Eliæ fortæller, at hans Betænkeligheder ved dette Skridt ere blevne overvundne ved Erik Banners Veltalenhed. Det er ligesom om den roligere Mogens Gøje har behøvet denne Tilskyndelse for helt at bryde med Rigsraadet og endelig tage en afgjørende Beslutning, hvis Følger ikke vare til at beregne. Erik Banner havde heller ikke, saaledes som Mogens Gøje, sat sit Segl under Brevet til Norge om Kongevalgets Udsættelse.

At Gøje og Banner ikke have beseglet Recessen af 3 Juli, er sikkert nok; men om deres Adfærd ved denne Lejlighed og de nærmere Omstændigheder derved, er der en Uklarhed i Beretningerne, som det er vanskeligt *tilfulde* at sprede. Ifølge den katholske Kilde skulde de hemmelig have unddraget sig for ikke at nødes til at give deres Samtykke, og det synes efter samme Kilde, som om de med det samme have forladt Herredagen. Men denne Beretning giver ikke nogen fuldstændig Beskrivelse af Herredagens Forhandlinger; Forfatteren (Povl Helgesen) har væsentlig kun haft for Øje den senere Forfølgelse mod Hans Tavsen, hvorved han selv spillede en saa fremtrædende Rolle; han skynder sig bort fra de foregaaende Forhandlinger for at komme til det, der for ham er Hovedsagen. Noget fuldgyldigt Bevis for, at Gøje og Banner allerede have forladt Herredagen den 3 Juli, kan ikke hentes ud af denne Beretning [1]). Dog bekræftes den i en vis Henseende ved en

[1]) Skib. Krønike Scriptores, II, 592; Rørdams Udg. S. 90: »D. Magnus Gøje, primarius eques, ne huic tractatui cogeretur consentire,

protestantisk Beretning, nemlig ved det Brev, hvorved Malmøs Borgemestre og Raad i Aaret 1535 afsloge at anerkjende Hertug Kristian som Konge: «Den Tid vi gjerne vilde have handlet med eders Naade, da maatte det os ikke vederfares, thi vi bleve hødt og truet med Sværd og Hjul derfra, og somme af Danmarks Riges Raad og Adelinge, som eders Naade gjerne vilde have haft til Konge i Danmark med os, takkede Gud, at de undkom, og rede hemmeligen fra dem om Natten, fordi de ikke vilde samtykke og besegle den uredelige og ukristelige Reces, som de lode samme Tid udgaa over Guds Ords Forkyndere og Opholdere»[1]. — Her sættes Opbruddet saaledes utvivlsomt i Forbindelse med Recessen af 3 Juli; men det sættes tillige paa en ejendommelig Maade i Forbindelse med Kongevalget. Denne Beretning stemmer for saa vidt overens med Povl Helgesen, som den lader Opbruddet ske hemmeligt om Natten, men den forudsætter overordentlig heftige Forhandlinger i Raadet i Anledning af Vægringen. Den stammer imidlertid fra Mænd (Jørgen Kock), som selv vare tilstede under Herredagen, og

clam se subduxit assumpto secum gnatone suo (ɔ: sin Jesper Oldfux) D. Erico Erici, cujus clanculariis persvasionibus, cum esset pertinacissimus Lutheranice factionis adjutor ac defensor, factus est induratior ac intractabilior. Acta est autem res miro artificio, sed maxima insynceritate, quoniam Magnus ille Gøye absens erat presentissimus». Efter et stærkt Udfald mod nogle «pseudepiscopi» (Rønnov og Gyldenstjerne), der i Tros- og Religionssager (in rebus fidei et religionis) afvege fra de sande Biskopper, gaar Povl Helgesen derpaa over til Tavsens Sag og Rønnovs og Mogens Gøjes senere Forhold hertil. Udtrykket: «absens erat presentissimus» sigter vistnok nærmest til Mogens Gøjes senere Skridt til Forsvar for Tavsen (Forpligtelsesbrevet til Rønnov).

[1]) Ny dske Mag. 5, 226.

som paa den Tid stode i et nærmere Forhold til flere af Raadets Medlemmer, og den er skrevet til Hertug Kristian paa en Tid, da Mogens Gøje og Erik Banner alt havde sluttet sig til Hertugen, saa at man neppe kan antage, at Brevskriveren vilde fordriste sig til en bevislig urigtig Fremstilling. — Atter noget anderledes lyder Fortællingen i den anden samtidige protestantiske Beretning, Klageskriftet, og da man vel nok tør anse den for ikke at være helt upaavirket af Mogens Gøjes og Erik Banners egne Fremstillinger af Sagen[1]), og den desuden hovedsagelig ligger til Grund for de senere Bearbeideres (Hvitfelds og Kragø) Beretning, bliver det nødvendigt nærmere at undersøge dens Ordlyd.

Efter at have omtalt, hvorledes «meste Parten af Rigens Raad og besynderlig Biskopperne» efter Kong Frederiks Død havde indtrængt deres Slægtninge i Raadet[2]), fortsætter Klageskrifter: «De have og samme Tid i Kjøbenhavn delt, byttet og pantet meste Delen af alt Riget, alle Kronens Slotte og Len imellem dem at beholde deres Livstid, en Part paa nogle Aar, en Part paa deres Børn forbrevet og forskrevet, hvilket alt er sket den menige Adel og Ridderskabet til Skade, paa det at de og deres Børn herefter ikke skulde komme til nogen Forlening, og have udi saa Maade [ikke] forlenet[3]) de Personer, som Riget kunde gjøre Tjeneste. De have og saa groveligen og uskikkeligen omgaaet med samme Handel, at den menige Mand har formærket og forstaaet det, og det er blevet mærket over al

---

[1]) Smlgn. Rørdams Indledning til Klageskriftet, Hist. Kildeskrifter, I, 136.

[2]) Ovenfor S. 277

[3]) «Ikke». indskydes af Rørdam, muligt er der dog en Fejlskrift i Ordet «forlenet».

Kjøbenhavns Stad, at man ikke kunde faa saa meget Vox til Fals for Penge, som Rigens Raad havde Behov til deres Forleninger. Deraf da nogle af Rigens Raad ere blevne uvillige, ved Navn Hr. Mogens Gøje og Erik Banner, idet de have set og forfaret, at deres Raad og gode Meninger ikke maatte høres eller noget gjælde, at de derom havde set, at Riget havde faaet et Hoved, men ere af Bisperne og deres Parti undertrykkede, og ere bortredne af Staden og have aabenlyst sagt, at de vare komne der at udvælge Riget en Konning; de befunde da ikke andet, end at man byttede og partede Riget og udrettede deres Præstesager. Man har heller ikke været tilfreds med Kronens Slotte og Len, men man har og besluttet, at intet Bispedømme, Præstedømme, Degnedømme eller andre Prælaturer og Digniteter skulde blive forlenet nogen Borgers eller Bondes Søn (osv.)» [1]).

Af disse tre samtidige Kilder faar man det Indtryk, at der maa have været meget heftige Optrin i Rigsraadet, og at disse have haft til Følge, at Mogens Gøje, Erik Banner og nogle flere have forladt Herredagen, men Klageskriftet antyder tillige, at det ikke blot er «Præstesagerne», men ogsaa den Maade, hvorpaa Rigsraadet egenmægtigt skaltede og valtede med Kronens Len i den kongeløse Tid, som medførte Bruddet. Hvad Dag — eller rettere Nat — dette Opbrud skete, er vanskeligt at afgjøre efter disse Kilder; thi om det end synes utvivlsomt, at Beseglingen af Recessen af 3 Juli har været den sidste Anledning hertil, saa er det jo dog muligt, at Recessen, skjønt dateret den 3 Juli, først senere er fremlagt til Besegling [2]). — Helt ander-

[1]) Klageskriftet, Ny dske Mag. 3, 7—8; Rørdams Udg. S. 150—1.
[2]) En Antydning heraf ved Recessen af 4 Juli, se ved Tillæg 18.

ledes tager Sagen sig ud hos Hvitfeld og Krag; thi disse adskille meget bestemt Vægringen ved Beseglingen af Recessen, som Hvitfeld ogsaa udstrækker til «flere af deres Tilhængere af de verdslige», og Mogens Gøjes, Erik Banners og den luthersksindede menige Adels Opbrud, hvilket de henlægge til et langt senere Tidspunkt af Herredagen, til Dagen den 13 eller 14 Juli, og de motivere da Opbruddet paa en helt anden Maade, hvortil de dog synes forledede ved Klageskriftets Udtryk [1]). Og der kunde være meget, der talte for at sætte Opbruddet noget senere end den 3 Juli; den endelige Afgjørelse af de udenrigske Sager forestod endnu; man havde endnu ikke truffet noget bestemt Valg mellem Nederlandene og Wullenwever; og der var ikke ret mange af Raadets Medlemmer, der i den Grad vare inde i de tidligere Tiders Forhandlinger om disse Sager som Mogens Gøje, der selv havde været blandt de Mænd, der paa det store Møde i Kjøbenhavn i Sommeren 1532 havde forhandlet med de lybske Udsendinge om Traktaten af 2 Maj. Det kunde da næsten synes uforsvarligt, om Mogens Gøje ikke skulde være bleven, indtil man var kommen til en endelig Afgjørelse i de udenrigske Forhold, i al Fald indtil Svaret til Wullenwever var fastslaaet; det skulde da være, at den malmøske Beretning havde Ret i

[1]) At Hvitfeld (eller hans Kilde) har fulgt Klageskriftet, men fuldkommen misforstaaet dets Udtryk, idet han har anset Kongevalgets Udsættelse (eller maaske rettere Forligsbrevet af 13 Juli) for Grunden til Bruddet, og at dette atter har haft Indflydelse baade paa hans og senere Forfatteres Behandling af Herredagens Historie, idet han derved er kommen til at stille Beslutningen om Kongevalgets Udsættelse bag efter Religionssagens Afgjørelse, — er tidligere blevet berørt, men vil formentlig tydeligt fremgaa af en Sammenstilling af Klageskriftets ovenfor anførte Ord med Hvitfelds (S. 1398—99): «Derfor at ingen Konge blev kejst, men Valget er opsat, drog Hr. Mogens

sin Paastand, at Raadets Holdning var saa truende, at det lutherske Parti end ikke følte sig sikkert; men dette er dog i og for sig ubevisligt. Dertil kommer, at Raadets Forhandlinger, som vi senere skulle se, netop i Dagene den 13 og 14 Juli antog en meget heftig Karaktér, der medførte en yderligere Opløsning og endnu større Splid, ligesom det netop var paa disse Dage, at baade Kjøbenhavns og Malmøs Borgemestre og Raad bleve kaldte for Rigsraadet. Under denne Kildernes Usikkerhed staar der da

---

Gøje, Erik Banner og flere ilde tilfredse fra denne Herredag og skiltes fra Bisperne og de andre Raad Uvenner, sagde offentlig, at de vare komne did for at vælge en Konge, men saa, at Bisperne nu havde mere udi Agt deres egne Præstesager at udrette end Rigets Nødtørft, som ikke kunde være uden Hoved, hvorfor de derved offentlig protesterede og vilde være undskyldte, om nogen Skade eller Fordærv Riget deraf paakom, hvormed de og ere bortdragne af Byen, og de fleste af gemene Adel fulgte dem. Siden begyndte Bisperne og deres Anhang deres Præstesager at fordre og foretage» (osv Herpaa omtales Hans Tavsens Sag). — Krags Beretning (Annal. S. 17) ligner Hvitfelds meget i Angivelsen af Gøjes og Banners Ord («Videre se nihil a patribus agi, quod in rem publicam pertineat. Indicta enim fuisse comitia regi creando, sed antistites nihil minus curæ habuisse, potiusque suas res egisse Si itaqve per interregnum rei publicæ aliquid secius accideret, nolle eum alienæ culpæ reatum sustinere, nec sibi crimini dari, quod præstare non possent). Men Krag sætter ikke Opbruddet i Forbindelse med Kongesagen, men med Biskoppernes Bestræbelser for at straffe Kjætterne overensstemmende med Recessen af 3 Juli, og gaar derpaa over til Fremstillingen af Tavsens Sag. — Man kunde fristes til at antage, at Krag foruden Hvitfeld (eller rettere deres fælles Kilde) ogsaa har haft selve Klageskriftet for sig, som han i det hele har benyttet meget, og da forstaaet dets Udtryk paa sin Vis. — At forøvrigt Krag, selv om han slet ikke skulde have benyttet Hvitfeld, alligevel maatte komme til at stille Kongevalgssagen efter Religionssagens Behandling, fordi han ikke synes at have kjendt anden Beslutning i Valgsagen end Brevet af 18 Juli, som han selv anfører, er berørt ovenfor (S. 320, Anm. 1).

kun den Udvej tilbage at undersøge Beseglingsforholdet ved de Breve, vi endnu have fra denne Tid, og derigjennem at se at komme til et Resultat, baade med Hensyn til, naar Opbruddet kan antages at have fundet Sted, og hvilke «Tilhængere» der synes at have fulgt Mogens Gøje og Erik Banner, og det vil da vise sig, at Forleningsspørgsmaalet, saaledes som Klageskriftet antyder, ikke har spillet en uvæsentlig Rolle her.

Hvorvidt den i Klageskriftet indeholdte Beskyldning om Rigsraadets Adfærd med Kronens Len er grundet i hele sin Udstrækning, kan nu neppe tilfulde afgjøres. Blandt de Sager, der vare forelagte Rigsraadet til Overvejelse, var ogsaa Forleningsspørgsmaalet, idet Raadet opfordredes til at gjøre «en Skikkelse» om alle Rigets Slotte, saa at alle Slotslovene holdtes til Rigsraadets Haand, indtil Riget fik en Konge igjen, dog med Undtagelse af de Slotte, som vare tillagte Enkedronningen til Underhold. Desuden opfordredes Raadet til at overveje, hvilke af Kronens Slotte og Len, som da «vare fri til Kronen», herefter skulde ligge til Kronens Fadebur som aarlige Regnskabslen «til at opholde Rigets Tynge og Tjeneste med»; desuden vilde det være tjenligt, om indfødte Mænd af Rigets Adel, som Riget kunde vente sig Ære og Tjeneste af, fik nogle af Kronens Slotte og Len i Forlening paa Tjeneste og Afgift, samt at der toges en Bestemmelse om, hvorledes man skulde forholde sig med de Slotte, hvor Lensmanden afgik ved Døden [1]). — Under Forudsætning af et længere Interregnum var det en naturlig Følge, at der maatte tages Bestemmelser om disse Forhold. At Slotslovene efter Kongens Død holdtes til Rigsraadets Haand, indtil den nye Konges

[1]) Propositionen i Ny dske Mag. 2, 204—5.

Kroning, var desuden en forfatningsmæssig Bestemmelse, der udtrykkelig fandtes i den afdøde Konges Haandfæstning. Lige saa nødvendigt var det, at der under et Interregnum toges en Bestemmelse om Indtægterne af de Slotte, der som Regnskabslen laa til Kongens Fadebur. Rigsraadet bestemte da, at Kjøbenhavn, Kallundborg, Vordingborg og Tryggevælde i Sjælland, Næsbyhoved og Askeberg i Fyn, Kolding, Kallø og Aalborg Slotte tillige med nogle Herreder i Jylland skulde være Regnskabslen, hvoraf der skulde stilles 1310 Karle med Heste, Harnisk og Glavind til Rigets Tjeneste[1]; ligeledes toges Bestemmelse om, hvorledes Kronindtægterne og Toldafgifterne skulde opbæres og anvendes til Rigets Bedste til Underhold af Hofsinder, Landsknægte osv., og hvis nogen Lensmand døde, skulde Slottet holdes til Raadets Haand, indtil Raadet atter samledes og kunde tage Bestemmelse om Forleningen.

Alt dette kunde kun betragtes som midlertidige, ved Forholdenes Natur hidførte Bestemmelser. Hvis Rigsraadet derimod vilde benytte sig af sin øjeblikkelige Magtstilling til at foretage vilkaarlige Forandringer med Lenene, hvorved dets egne Medlemmer sikrede sig personlige Fordele, eller hvorved Kronens Indtægter formindskedes, saa var det et Indgreb i Kronens Ret af en betænkelig Art; thi derved bandt man paa en utilbørlig Maade den tilkommende Konges Haand, og at man var pligtig til at tage en af den afdøde Konges Sønner, naar det saa end blev, kunde man ikke fragaa. Navnlig maatte enhver Forlening paa Livstid, eller hvorved Lenet i Forvejen gaves til den daværende

[1]) Saaledes synes Udtrykkene i Ny dske Mag. 2, 212 at maatte forstaas.

Besidders Søn, under de daværende Omstændigheder tage sig meget betænkelig ud. Ganske frikjendes i denne Henseende kan Rigsraadet ikke. Blandt de Regnskabslen, som i den afdøde Konges Tid laa til Fadeburet, savnes saaledes foruden Nykjøbing Slot paa Falster, der hørte til Enkedronningens Underhold, ogsaa Nyborg Slot, hvor Hertug Hans havde sit Ophold. Her havde endnu kort før Herredagen Rigsraad Peder Lykke været Lensmand; men under Herredagen blev det som Afgiftslen givet til Hertug Hanses Hovmester Oluf Rosenkrans, der tillige var Lensmand paa Abrahamstrup (Jægerspris), eller blev maaske tillagt Hertugen selv til Underhold. Vel lagdes isteden derfor Askeberg i Fyn til Kronen som Regnskabslen; men dette var et for Kronen ugunstigt Bytte. Peder Lykke forflyttedes da til Aalborghus, hvor Mogens Gøjes Søn Axel tidligere havde været Lensmand. Grunden til denne Omflytning var naturligvis Omsorgen for Hertug Hans; det var i og for sig naturligt, at Oluf Rosenkrans som hans Hovmester fik det Slot i Forlening, hvor han opholdt sig, tilmed da Rosenkrans efter Kongebrevet af 6 Decbr. 1532 skulde opholde sig hos ham, og det er et utvetydigt Bevis paa, at man fuldt og fast stolede paa Oluf Rosenkrans, som saaledes kom i Besiddelse af en af Rigets Hovedfæstninger. Under Herredagen viste Rosenkrans sig ogsaa som Biskoppernes beredvillige Tjener[1]).

---

[1]) Hvitfeld S. 1401 lader baade Nyborg og Næsbyhoved gives i Forlening til Hertug Hans, og Oluf Rosenkrans samtidig af Rigsraadet indsættes til hans Hovmester og Peder Svave til hans Tugtemester, at han kunde blive katholsk opdragen! At dette er en stor Misforstaaelse, er tidligere (S. 252 Anm.) omtalt. — Det samme gjentages af Krag (S. 16), der her synes at have fulgt Hvitfeld eller vel snarere en fælles Kilde, som de imidlertid begge maa have misforstaaet. — Peder Lykke omtales endnu som

Forleningen af Nyborg Slot maa have gjort Opsigt, siden Fortællingen herom har fundet Vej til de senere Skribenter. Ja de gaa endog saa vidt, at de heri se et Forsøg fra Rigsraadets Side paa at sikre Hertug Hans Besiddelsen af Kronen [1]), og at de paastaa, at Rigets Indtægter ved Rigsraadets Foranstaltninger led et saadant Tab, at den aarlige Indtægt ikke svarede til Udgiften, saa man maatte tage sin Tilflugt til nye Skattepaalæg, hvorved Stemningen hos Befolkningen blev endnu mere ophidset, især da der til stor Skade for Handelen blev lagt betydelig Told paa flere Udførselsgjenstande. Men alt dette spores der ikke noget til i de Forhandlinger paa Herredagen, som vi nu kjende noget til, saa det maa henstaa uafgjort, hvorvidt Beskyldningerne ere grundede eller i høj Grad overdrevne [2]). Nogle enkelte Breve, som angaa Forleninger eller lignende Forhold, ere dog komne til os, og ved at undersøge Beseglingsforholdet ved disse og andre under Herredagen udstedte Breve er det muligt at komme til et nogenlunde sikkert Resultat om, hvilke Sager der have vakt Betænkelighed hos

---

Høvedsmand paa Nyborg i et Brev af 5 Febr. 1533 i Geh. Ark. Diplom., som Lensmand paa Aalborg i Tillæg 35. — Om Forholdet med Lenene henvises forøvrigt til Ny dsk. Mag. 2, 212, sammenholdt med 6, 275 og 317.

[1]) Smlgn. Hans Refs Ytring i Tillæg 43.

[2]) Krag, Annales, S. 17—18. Krags Kilde er muligvis atter her Klageskriftet, Ny dske Mag. 3, 12 (Rørdams Udg. S. 158): »Kronens Slotte og Len vilde de skikke udi Rigens Raads Hænder, og paa det at Kongen ikke skulde raabe eller skrige, have de villet sætte 2 Gylden Told paa hver Læst Gods, som af Riget føres skulde«. — »Saadant vide vi at bevise med nogle Borgere, med hvilke derom er handlet«. Disse Ytringer tyde dog nærmest paa, at det er blevet ved Forsøget. — At der er underhandlet med Borgerne, og at disse have besværet sig for Raadet over den Told, som Hertug Kristian krævede paa Gottorp, fremgaar af Tillæg 31.

enkelte af Raadets Medlemmer. Selvfølgelig maa en saadan Undersøgelse føres med Varsomhed; ofte staar man raadvild og usikker, idet ved Tilfældets Lune netop det Segl er faldet bort, hvis Tilstedeværelse eller Ikketilstedeværelse man ønskede at eftervise; man kan se, at Voxet har været klæbet paa Brevet eller har hængt ved Seglremmen; men selve Voxet mangler, saa man lades i Uvished om, hvorvidt Signetet nogensinde har været trykt deri, eller om det har hængt blindt, uden at vedkommende Rigsraad ved Signetets Indtrykning saa at sige har stemplet Indholdet af Brevet som sit. Og selv om et Segl er blindt, følger ingenlunde altid deraf, at Rigsraaden har vægret sig ved at vedkjende sig Indholdet; det kan grunde sig paa en tilfældig Fraværelse paa den Dag, da Beseglingen foregik. Naar derfor en Mands Segltryk snart findes, snart mangler, uden at man kan finde en bestemt udtalt Tanke deri, beviser det ikke ret meget. Men naar der saa at sige er System i Galskaben, naar de samme Mænds Segltryk pludselig forsvinde eller i al Fald forsvinde fra en bestemt Art af Breve, og maaske andre ydre eller indre Omstændigheder træde til med bestemte Vink, saa faar Sagen et helt andet Udseende; ja selv de ubetydeligste Breve, hvis Indhold slet ikke synes at kunne have haft Indflydelse paa Partistillingen, kunne her faa særlig Vægt; thi naar bestemte Mænds Segltryk gjennemgaaende heller ikke findes under dem, synes det at være et utvivlsomt Vidnesbyrd om, at disse Mænd slet ikke længere have deltaget i Forhandlingerne.

Allerede den 24 Juni havde Raadet tilladt Anders Bilde at nyde, bruge og beholde Kallehave By «i Værn og Forsvar at have», dog at Bønderne skulde vedblive at yde en Del af Afgifterne til Vordingborg Slot, som de

plejede. Her synes saaledes at være et Tilfælde, hvor en Rigsraad har benyttet sig af den kongeløse Tid til at tilvende sig Fordele paa Kronens Bekostning; dog er det uklart efter Brevets Udtryk, om Anders Bilde ikke tidligere har haft Byen og kun har faaet fornyet Bekræftelse herpaa; men selv dette var strængt taget et Indgreb i Kronens Ret. — Alle Rigsraadernes Navne ere af Skriveren opførte i Begyndelsen af Brevet (med Undtagelse af Anders Bildes eget); en Del af Sigillerne ere bortfaldne, saa det ikke kan afgjøres, om Mogens Gøje og Erik Banner have beseglet; men Niels Lunge, Erik Krummedige og Ejler Rønnov have ikke trykket deres Segl i Voxet. Med Hensyn til den førstnævnte er Forholdet uklart; de to sidste faa Betydning for det følgende[1]). — Atter en Gang senere, den 7 Juli, fik Anders Bilde fornyet Bekræftelse paa en kgl. Forlening, nemlig Dalby Kloster; ogsaa her er Beseglingsforholdet mangelfuldt; saa meget kan dog med Vished siges, at foruden Erik Krummedige og Ejler Rønnov have heller ikke Mogens Gøje, Erik Banner, Axel Ugerup, Mogens Munk og Klavs Podebusk sat deres Segl under. — I det hele viste Anders Bilde sig under Herredagen meget ivrig i at sørge for sig og sin nærmeste Slægt; Dagen efter søgte han dels personlig dels gjennem Ove Bilde at skaffe sin kjære Søn Bent et indbringende Prælatdømme i Norge[2]).

---

[1]) Med Hensyn til de specielle Forhold ved Beseglingen henvises en Gang for alle til Tillægene.

[2]) Tillæg 24 og 26. — Denne Søn, der nylig var vendt tilbage fra Paris, var Anders Bilde meget begjærlig efter at faa anbragt i Kirkens Tjeneste. 1532 havde han faaet Løfte af Jørgen Fris om at faa ham anbragt i Viborg, hvilket dog ikke blev til noget (Ny kirkeh. Saml. 5, 720), og tilsidst havnede han i Degnedøm-

Langt værre stod det sig i denne Henseende med Roskilde Biskop, **Joachim Rønnov.** Vi have allerede tidligere omtalt, hvorledes han ikke tænkte paa mindre end at drage Kjøbenhavns Slot til Bispesædet igjen, ja at han endog aabenlyst ytrede, at han aldrig vilde have nogen Konge i Riget, før han var tilfredsstillet med Penge for sine Rettigheder. Dette var saa meget mere oprørende, som «han selv var Rigens Kansler, der fremfor alle andre skulde have haandhævet Rigens Ret og Rettighed af sin højeste Magt og Formue». Og da saa «nogle gode ærlige Mænd af Rigens Raad» foreholdt ham det utilbørlige i at drage Hovedstaden Kjøbenhavn fra Riget paa denne Tid, og opfordrede ham til, hvis han virkelig mente at have nogen Ret, da at opsætte Sagen, «til Riget finge en Konning igjen, som kunde forsvare Kronens Ret», saa afviste han dem kun med «mange spidsige, trodsige, pukkerige og uskikkelige Ord og Tale». Saaledes omtrent lyder Beretningen hos Rønnovs Fjender, de protestantiske saavelsom de ivrigt katholske; men der er ingen Grund til at tvivle om Sandheden deraf[1]. Dog lader det til, at denne Sag endog har været «Bispernes Anhang» for stiv[2]; vi ville i det mindste antage det for

---

met i Kbhvn. som Grev Kristoffers Mand (Rørdam, Kbhvns Kirker, S. 111). — Et nyligt ledigtblevet Kannikedømme i Aarhus skjænkede Ove Bilde ham ved Brev af 1 Oktbr. 1533. Rørdams Hist. Kildeskr. I, 437—38.

[1]) Klageskriftet, Ny dske Mag. 3, 18 (Rørdams Udg. S 169—70), der sætter Sagen ind for selve Rigsraadets, saavel som flere danske og tydske Mænds Vidnesbyrd, saa det her maa staa til Troende, og den Skib-Krønike, Script. II, 594—95).

[2]) Herpaa tyder ogsaa den Skib-Krøniske S. 95 (Rørdams Udg.), hvoraf ses, at navnlig (præcipue) Broderen Ejler Rønnov tillige med dennes Svigerfader Tyge Krabbe og Svoger Johan Urne ved en lignende Lejlighed søgte at dæmpe Rønnovs Voldsomhed.

deres Æres Skyld, indtil det modsatte bevises. Men de samme »gode og ærlige Mænd af Rigens Raad«, som i denne vigtige Sag havde en saa levende Følelse af det hæslige i at træde Kronens Ret for nær i den kongeløse Tid, vilde heller ikke godkjende andre Overgreb mod Kronens Ret, som Rigets Storkansler tillod sig; thi Rønnov vilde gjerne have det mindre, naar han ikke kunde faa det større.

2 Juli, altsaa Dagen før den første Reces er dateret, fik Joachim Rønnov paa Kjøbenhavns Raadstue en Rigsraadsdom, at han maatte jage i sine Enemærkeskove paa Langeland, som andre gode Mænd andet Steds i Riget havde Ret til, da Kronens Foged havde hindret ham deri. — Mogens Gøjes, Erik Banners, Ejler Rønnovs og Erik Krummediges Navne nævnes end ikke i Brevets Begyndelse, saa de ikke have deltaget i Dommens Afsigelse. — Biskop Knud Gyldenstjerne nævnes blandt Dommerne; men hans Segl er blindt, saa han rimeligvis ikke har været tilstede eller ikke har villet besegle [1]. 3 Dage efter, den 5 Juli, altsaa Dagen efter at den sidste Reces er dateret, udvirkede Rønnov sig atter en Gunstbevisning af en ejendommelig Art, hvorved Tanken uvilkaarlig ledes hen paa Klageskriftets ovenanførte Ord. Haraldsborg ved Roskilde var et kongeligt Len, som Biskop Lage Urne i sin Tid havde faaet i Pant af Kronen for sin Livstid uden al Afgift og paa det Vilkaar, at det først et Aar

[1]) Et andet Brev af samme Dag (2 Juli), hvorved Rigsraadet forlener Rigsraad Johan Urne og hans Arvinger med Rugaard som et arveligt Pantelen, efter at han havde indløst det af Jørgen Kvitzov, meddeles blandt Tillægene. Skriveren har opført alle Rigsraadernes Navne i Brevet, men Beseglingsforholdet er ukjendt.

efter Lage Urnes Død maatte gjenindløses fra hans Efterfølger. Men da Rønnov blev Biskop, havde Kongen ved et Forleningsbrev af 29 Juni 1529 overladt denne Slottet og Lenet paa sex samfulde Aar mod en aarlig Afgift af 1 Læst Havre. Nu, i den kongeløse Tid, inden de sex Aar endnu vare udløbne, forlenede Rigsraadet Rønnov hermed paa Livstid — «som Pantebrevet derpaa indeholder», tilføjes der i Rigsraadets Brev; men Pantebrevet indeholdt slet intet om, at Lenet skulde gives Lage Urnes Efterfølger paa Livstid; ifølge det oprindelige Pantebrev havde Kronen fuld Ret til at indløse Lenet et Aar efter Rønnovs Indsættelse til Biskop. Det var en vilkaarlig Fortolkning af Pantebrevet til Fordel for Rønnov og til Skade for Kronen. — 35 Navne ere af Skriveren nævnte i dette Brev, idet Ejler Rønnovs og Erik Krummediges Navne atter mangle. Mogens Gøjes og Erik Banners Navne har Skriveren opført; men ved Tilfældets Lune ere Seglene faldne bort, saa det ikke kan afgjøres, hvorvidt de have beseglet eller ikke. Dog kan man temlig roligt antage, at det ikke har været Tilfældet[1]).

Midt imellem disse sidst anførte Breves Udstedelse falder Vedtagelsen af Recesserne. Recessen af 3 Juli er kun forsynet med 23 Segl. Af de gejstlige Rigsraader have selvfølgelig alle de 4 ældre Biskopper og Torben Bilde beseglet; men paa **Rønnov**'s Plads staar Voxet tomt, uden at der nogensinde har været trykt Signet deri, og Biskop **Knud Gyldenstjerne** har heller ikke beseglet; paa hans Plads har Abbed Henrik Tornekrans sat sit

---

[1]) Forleningsbrevet til Lage Urne findes i Suhms ældre Saml. 2, 1, 170—71, Forleningsbrevet til Rønnov af 29 Juni 29 hos Knudsen, J. Rønnov, S. 44, Forleningsbrevet af 5 Juli 1533 blandt Tillægene til denne Afhandling.

Segl, og efter ham Prior Eskild af Andvorskov. I alt have saaledes kun 7 gejstlige Medlemmer sat deres Segl under; men at man har ventet, at alle 9 vilde besegle, fremgaar tydeligt deraf, at der paa den niende Plads oprindelig har været rødt Vox, men senere er sat grønt Vox over det røde. Paa denne Plads skulde nu Mogens Gøje have sat sit Segl, men det staar nu blindt, uden Seglindtryk. Af de verdslige Raader have følgende beseglet: Predbjørn Podebusk, alle Bilder, Tyge Krabbe, Oluf Rosenkrans, Peder Lykke, Axel Brahe, Ove og Niels Lunge, Johan Urne, den ene af Brødrene Ulfstand, Knud Pedersen Gyldenstjerne og et Par andre, hvis Segltryk ere utydelige, men af hvilke den ene vistnok er Otte Krumpen. — Der mangler altsaa, foruden Joachim Rønnov, Biskop Knud Gyldenstjerne og Mogens Gøje, desuden Mads Bølle, Johan Oxe, Johan Bjørnsen, Erik Banner, en Ulfstand, Axel Ugerup, Klavs Podebusk, Mogens Munk, Niels Brok, Ejler Rønnov, Erik Krummedige og Kansleren Niels Arnfeld[1]). Paa Papiret har der saaledes været klæbet 26 Vox hvoraf dog 3 ere blinde, og der synes aldrig at have været paatænkt at sætte flere under.

Samme Dag som Recessen er der udstedt et Brev til Lensmændene i Viborg Stift om Tiendepligten. Dette Brev slutter sig i det hele nøje til Recessen, det taler i samme høje Toner om «den hellige Kirkes Nytte, Bedste og langsomme Bestand», og indeholder de samme strænge Straffebestemmelser mod de ulydige Tiendeydere. Det vilde derfor være ganske naturligt, om de Mænd, der ikke vilde sætte

[1]) Dog er der nogen Usikkerhed med en enkelt af de sidste; forøvrigt henvises til Tillæg 17.

deres Segl under Recessen, heller ikke vilde besegle dette Brev; men det var ingen Nødvendighed at undlade det; man kunde jo meget godt vedkjende sig Rigsraadets Bestemmelser i Tiendesagen, fordi man ikke vilde indgaa en saadan langt videregaaende Kontrakt som Recessen af 3 Juli. Og Beseglingsforholdet er ogsaa ved dette Brev højst karakteristisk. Paa Papiret er der klæbet 29 Vox, hvoraf dog det næstsidste er blindt, og der er ikke Spor til, at der nogensinde har været flere Segl, eller at det har været Meningen at sætte flere paa Brevet. Der er altsaa 28 virkelige Segl, uden at der — paa det næstsidste nær — er levnet nogen som helst Plads for de ikkebeseglende til senere at sætte deres Segl under; man har ligefrem sprunget dem over. Af de 28 Segl ere de 10 gejstlige, alle i rødt Vox, altsaa ét flere end under noget af de andre Breve. Der er pludselig blevet indsmuglet en 8de Biskop, nemlig Oluf Munk, hvis Vaabenmærke er ganske tydeligt paa den Plads, han ifølge sin Stilling som yngst Biskop maatte indtage. Raadet maa altsaa paa denne eller en af de nærmest foregaaende Dage have optaget ham som Medlem. Det er et saa enestaaende Skridt, at det verdslige Rigsraad egenmægtigt optager i sig og som Biskop anerkjender en Mand, hvis Valg havde mødt den største Modstand hos vedkommende Domkapitel, at man neppe vilde tro sine egne Øjne, hvis man ikke kunde bevise det ved et Brev, som Rigsraadet to Dage senere (5 Juli) skrev til Ribe Kapitel, og hvori det underretter Kapitlet om, at Biskop Iver Munk i Raadets Nærværelse har udnævnt sin kjære Brodersøn Mester Oluf Munk til Medhjælper i sin Levetid og Efterfølger paa Bispesædet; Raadet har da stadfæstet Valget og anerkjendt ham som sin Medbroder i Raadet, hvorfor det beder Kapitlet om at stadfæste og samtykke Udvælgelsen!

Det var en saa ukanonisk Fremgangsmaade, at man forbavses over, at en Bispeforsamling, som ved enhver Lejlighed, og ikke mindst i Brevet til Ribe Kapitel, fører «den hellige Kirkes» Navn i Munden, og som i de samme Dage havde søgt at faa alle hæmmende Baand ryddede af Vejen, kunde gjøre sig skyldig i en saadan Dumhed. Det er et nyt Vidnesbyrd om, hvor lidt disse Mænd i Virkeligheden have brudt sig om «den hellige Kirke», og at de nærmest have haft deres egen verdslige Fordel for Øje[1]). — Af Raadets verdslige Medlemmer savnes under Brevet af 3 Juli til Lensmændene: Mogens Gøje, Erik Banner, Ejler Rønnov, Axel Ugerup, Mogens Munk, Mads Bølle, Oluf Rosenkrans, Johan Urne, Klavs Podebusk og Niels Brok. Derimod have baade Joachim Rønnov og Biskop Knud Gyldenstjerne sat deres Segl under, ligeledes Johan Oxe, Johan Bjørnsen, Ulfstand og muligt endnu én af dem, hvis Segl fattedes under Kontrakten af 3 Juli (Erik Krummedige?), medens til Gjengjæld Oluf Rosenkrans og Johan Urne have beseglet Recessen, men ikke Brevet til Lensmændene[2]).

Under Recessen af 4 Juli staar der derimod Segl paa alle Pladser undtagen Gøjes og Erik Banners, saa at samtlige verdslige Rigsraader paa disse to nær

[1]) Brevet til Ribe Kapitel meddeles som Tillæg 20. I Klageskriftet sigtes i drøje, men velfortjente Udtryk hertil dels i det overfor S. 277 aftrykte Sted, dels i Ny dske Mag. 3, 12 og 22 (Rørdams Udg. S. 159 og navnlig S. 185).

[2]) Endnu ét Brev af 3 Juli kjendes — Rigsraadets Dom, hvorved Guds Legems Alter i St. Mikkels Kirke i Slagelse restitueres — men kun efter en Kopi. Mærkeligt er det dog, at Skriveren her har udeladt Mogens Gøjes, Ejler Rønnovs og Erik Krummediges Navne. (Tillæg 17 b.)

synes at have beseglet denne Reces. Derimod savnes atter Biskop Knud Gyldenstjerne; vel har Skriveren sat hans som alle de andre Rigsraaders Navne ind i Recessens Begyndelse, men paa Knud Gyldenstjernes Plads staar Oluf Munks Segl, uden at Skriveren har opført dennes Navn i Begyndelsen af Brevet. Det er atter saa at sige hemmeligt indsmuglet i Brevet, som om det skulde dække et manglende Segl. Fra nu af forsvinder Biskop Knud Gyldenstjernes Segl helt, og overalt, hvor man venter at træffe det, finder man Oluf Munks paa dets Plads, uden at denne nævnes i Begyndelsen af Brevene [1]). Ligeledes forsvinder fra nu af fuldstændigt, tilligemed Mogens Gøje og Erik Banner, ogsaa Ejler Rønnov, Axel Ugerup og Mogens Munk, som ligeledes hverken have beseglet Kontrakten eller Brevet til Lensmændene; af de øvrige, som ikke have beseglet Kontrakten, stiller Forholdet sig noget usikkert med Mads Bølle og Erik Krummedige, hvis Segl rigtignok ikke senere kunne eftervises, men som dog maa antages at være blevne indtil Herredagens Slutning, og hvoraf i det mindste den første i tidligere Dage havde sluttet sig til det katholske Parti. Johan Oxe, Johan Bjørnsen, Ulfstand, Klavs Podebusk, Niels Arnfeld og Niels Brok kunne eftervises i det følgende og have deltaget i saa udpræget katholske Skridt, at det neppe kan være religiøse Grunde, som har gjort dem betænkelige ved at indgaa Kontrakten

[1]) Kun i Tillæg 33 b og 38 opføres Oluf Munks Navn af Skriveren. — Ved første Øjekast kunde det synes, som om Knud Gyldenstjerne ikke havde haft sit Signet ved Haanden og havde laant Oluf Munks, men dette modbevises ved Brevet af 3 Juli til Lensmændene, hvorunder begges Segl findes. (Tillæg 16).

af 3 Juli, men dette maa enten bero paa en tilfældig Fraværelse eller tilskrives verdslige Grunde [1]).

Af Beseglingsforholdet faar man saaledes det Indtryk, at der i Dagene nærmest efter den 1ste Juli er foregaaet et bestemt Brud i Rigsraadet, idet Mogens Gøje og Erik Banner i et og alt have brudt med det katholske Flertal, medens Biskop Knud Gyldenstjerne og flere verdslige Rigsraader, om ikke i alle, saa dog i de fleste Sager have sluttet sig til dem; men man faar tillige det Indtryk, at Forleningsspørgsmaalet, overensstemmende med Klageskriftets Udsagn, ikke har været uden Indflydelse herpaa. Dette synes saaledes at gjælde om Erik Krummedige og Klavs Podebusk, der synes at have fulgt Gøje og Banner i Forleningsspørgsmaalene. — At Mogens Gøje og Erik Banner have forladt Herredagen i Anledning af Kontrakten af 3 Juli, om ikke selve denne Dag, saa kort før eller efter, synes at fremgaa af den Omstændighed, at deres Segl fattes under de ubetydeligste, netop i disse Dage udstedte Breve, som ikke synes at have kunnet volde den mindste Betænkelighed hverken i politisk eller i religiøs Henseende [2]), og af samme Grund ligger det nærmest at antage, at Biskop Knud Gyldenstjerne, Ejler Rønnov, Mo-

[1]) Om Mads Bølle og Johan Oxe henvises til S. 288, Not. 2. — Vigtigst med Hensyn til Spørgsmaalet om Partistillingen i Religionssagen er Tillæg 29. — At alle Rigsraadernes Navne her nævnes, ikke i Begyndelsen af Brevet, men som Underskrifter, med Undtagelse af Biskop Knud Gyldenstjerne, Mogens Gøje, Erik Banner, Ejler Rønnov, Mogens Munk og Axel Ugerup, viser tydeligt, at disse Mænd da havde forladt Herredagen, eller at man i det mindste ikke har kunnet faa dem med til dette meget katholske Skridt, medens man i det mindste har ventet det af de øvrige. Smlgn. Tillæg 33 a og b.

[2]) f. Ex. Brevet til Norge af 4 Juli (Tillæg 19) om Anders Muses Sag, for ikke at tale om de senere udstedte Breve (f. Ex. Tillæg 25, 33 og 37).

gens Munk og Axel Ugerup omtrent samtidig have fulgt Exemplet. Mærkeligst staar i denne Henseende Knud Gyldenstjerne, der hverken besegler den første eller den anden Reces — og saa forsvinder. Han kommer herved til at staa i et andet Lys end tidligere; rigtignok har han vedkjendt sig Tiendebrevet af 3 Juli; men da dette kun angik en mere verdslig Sag, kunde han, selv som evangelisk sindet Biskop, meget godt forsvare dette Skridt. Hvorledes vilde han derimod kunne have forsvaret at besegle Kontrakten af 3 Juli, samtidig med at han tog Jørgen Sadolin under sin Beskyttelse, ja et Par Dage efter, at Jørgen Sadolins Skrift om den augsborgske Konfession havde forladt Pressen, et Skrift, der saa at sige var skrevet under hans Ægide og beregnet paa at hævde Lutherdommens Betydning! De tre verdslige Raader have rigtignok, som det synes, beseglet Recessen af 4 Juli; men i hvor nøje et Forhold den end staar til Kontraksbrevet af 3 Juli, saa var dette dog i religiøs Henseende Hovedpunktet, medens hin mere angik verdslige Sager, uden at Recessen i den Form, hvori den kom til at foreligge, udtrykkelig refererede sig til Kontrakten[1]). Mærkeligt er det blandt disse Mænd at træffe Mogens Munk, Biskop Iver Munks Broder og Lensmand, der i de samme Dage havde faaet sin Søn Oluf indtrængt i Raadet og Ribe Bispedømme, og som under hele det stærke Gjære, som Reformationen havde fremkaldt i Viborg Stift, træder helt i Skygge. Men heller ikke Oluf Munk har jo sat sit Segl under Kontrakten, og efter den Revers, han i sin Tid havde udstedt, havde han sandelig ogsaa Grund nok til at lade

[1]) Man maa erindre, at Recessen af 4 Juli kun refererer sig til Odense Reces af 1527 om Tiende m. m., hvorimod Kontraktsbrevets Artikkel om Enebeskikkelsen af Præsterne ikke er medoptaget i Recessen. Smlgn. ovenfor S. 365 ff.

det være, især da han havde forpligtet sig til at tage Stadfæstelse »af hans kgl. Majestæt eller hans Naades Efterkommer«, og dette samme Hensyn kan vel ogsaa have virket paa Faderen, medens den unge Hr. Oluf som nybagt Rigsraad maatte vise sin Iver og Taknemmelighed ved at deltage i Herredagens senere Forhandlinger og smugle sit Segl ind baade paa passende og upassende Steder, dog, som det synes, forsigtig nok til ikke at deltage i noget udpræget katholsk Skridt. — Ejler Rønnov kan som sin Broders Forlover have haft Grund nok til ikke at undertegne Kontraktsbrevet af 3 Juli og i det hele til at slutte sig til Mogens Gøje. Der er ingen Grund til at betvivle, at han har sluttet sig til Lutherdommen. Ingen af disse Mænd havde desuden medbeseglet Brevene til Norge om Kongevalgets Udsættelse [1]).

Men nu **Joachim Rønnov**? Hvem skulde have ventet andet, end netop at finde hans Segl under Recessen af 3 Juli! Der er meget, der kunde synes at tyde paa, at de ikke ubetydelige Forandringer, som vare foretagne i Rigsraadets oprindelige Beslutning om Religionssagen, kunde skyldes Rønnov. Hele Recessen af 3 Juli er ved de foretagne Forandringer bleven gjennemtrængt af samme Aand, som findes i Rønnovs tidligere Reformforslag; ja flere af de i Recessen indsatte Artikler stemme næsten ordret overens hermed, saaledes Forpligtelsen for Biskopperne til selv at sørge for duelige Præster, naar Almuen klagede over en eller anden Præsts Uduelighed. At hævde

---

[1]) Mogens Munk var jo tillige Svigerfader til Hertug Kristians Udsending Wulf Pogvisk. Efter den malmøske Beretning at slutte (Ny dske Mag. 5, 226), var det samtidig med Bruddet i Rigsraadet, at Prælaterne og deres Tilhængere i Stridens Hede skjældte Hertugen ud for »en Lutheran og en Tyran«.

Gejstligheden, eller rettere sig selv, i den ubestridte Nydelse af Kirkegodset og Tienden, at faa alt i sin Haand, saa at han selv kunde tilmaale Evangeliet efter sit Behag, at blive fri for de kgl. Beskjærmelsesbreve, det er Hovedtrækkene i Rønnovs Reformforslag saa vel som i Recessen af 3 Juli. Ja selv Udeladelsen af Henvisningen til et almindeligt Koncilium er overensstemmende med Rønnovs Anskuelser; det var vistnok i de samme Dage, at han havde haft den bekjendte Samtale med en evangelisk Prædikant, hvori han paa Prædikantens Henvisning til et almindeligt Koncilium havde spurgt, »hvem han da vilde have til Dommer, den Nar af Hessen (Landgrev Filip) eller den Gjæk af Holsten (Hertug Kristian), han skulde være ham Konge og Dommer nok« [1]). Og desuden kunde der være Grund nok for Rønnov til ikke at være tilfreds med Rigsraadets første Afgjørelse af Religionssagen, ifølge hvilken det gjordes Biskopperne til Pligt at sørge for katholske Præsters Beskikkelse. Meget tyder saaledes paa, at Rønnov kunde have haft Del i Affattelsen af Recessen af 3 Juli [2]); men naar han saa alligevel ikke har villet sætte sit Segl under den, kan Grunden kun være Hensynet til de stærke Forpligtelser, han havde maattet indgaa lige over for Kong Frederik og hans Søn og Efterfølger, især nu, da hans mægtigste Forlover, Mogens

[1]) Klagemaalet, Ny dske Mag. 3, 16 (Rørdams Udg. S. 166).

[2]) Det nære Forhold mellem Rønnovs Reformforslag og Recessen af 3 Juli har ogsaa Dr. Helveg gjort opmærksom paa i Kirkeh. før Reform. II, 951, og jeg selv var allerede tidligere kommen til samme Resultat; mest betegnende er i denne Henseende Ordlyden i flere af Artiklerne. — Under den Forudsætning, at Rønnov var Hovedmanden for Recessen og havde vedkjendt sig den, er denne Afhandlings første Afdeling skreven; thi Originalen til Recessen af 3 Juli opdagede jeg desværre først, efter at denne Del af Afhandlingen var udkommen i 1ste Hefte af nærværende Bind af Hist. Tidsskrift. Herefter maa Udtrykkene ovenfor S. 304 og 309 modificeres noget.

Gøje, skilte sig fra Prælaterne og ikke lod sig bevæge til at gaa med. Jo mere det viste sig uundgaaeligt at gaa ind paa Unionsforslaget, desto farligere blev Rønnovs Stilling ifølge de strænge Forpligtelser, han og hans Forlovere havde maattet indgaa. Blev Hertug Kristian Konge, hvad der dog mulig kunde ske, eller blot hvis en af Rønnovs »Præstesager« blev indstævnet for den i Unionsforslaget fastsatte fælles Overdomstol, kunde det blive svært nok for Rønnov og hans Forlovere at fri sig for Beskyldningen for Brud paa Brev og Besegling efter alt, hvad der var fastslaaet i Recessen. Betegnende er det ogsaa, at Rønnov i den følgende Tid baade af Katholiker og Protestanter omtales som evangelisk sindet — paa hans Vis![1]). Rønnov havde én Gang for alle solgt sig til en Slags Lutherdom, blot for at blive Biskop i Roskilde, og hvormeget han end senere sprællede for at komme ud af de Garn, hvori han var hildet, lykkedes det ham dog aldrig ganske. Og der er heller ikke Spor til, at han har misbilliget Indholdet af Recessen. Han brød ikke med Bispepartiet; han vedblev at deltage i Herredagens Forhandlinger; selv i de Sager, der i de følgende Dage fremkaldte den største Uenighed, stod han paa Bispernes Side. Ja faa Dage efter sendte han sine norske

[1]) Skib. Krøn. (Rørdams Udgave S. 93): »Frederico adhuc vivente solitus erat graviter comminari Lutheranis a morte Frederici superstitibus, quibus postea non solum pepercit, verum etiam magno favore, magnificis donis ac multis honoribus prosecutus est.« Herved kan Paulus Eliæ dog vel ikke sigte til Hans Tavsen alene; smlgn. S. 95: Ab illo tempore (ɔ: efter det mislykkede Forsøg paa at faa Kjøbenhavn til Bispestolen) coepit palam et Lutheranus et tyrannus fieri«. — Rygtet om Rønnovs evangeliske Sindelag var ogsaa naaet op til Kong Gustav i Sverig; smlgn. dennes Brev til Rønnov af 20 Febr. 1534 i »Aktstykker til Grevefejden« I, 50. — Ogsaa Lybækkerne skildre Rønnov og Gyldenstjerne som evangelisk sindede; jfr. Underhandlingerne med Kurfyrsten af Sachsen hos Waitz, Wullenwever II, 303 og 304.

Venner en Afskrift af Recessens Bestemmelser mod Lutheranerne [1]). Da handlede Knud Gyldenstjerne klogere og hæderligere, idet han helt trak sig tilbage. Til helt at slutte sig til Mogens Gøje, dertil var Rønnov en alt for ærgjærrig og halv Personlighed.

Et Brud af en højst betænkelig Art var saaledes indtraadt, hvad enten man nu skal sætte det egentlige Opbrud af det evangeliske Parti nogle Dage før eller senere. Thi vel var det kun et ubetydeligt Mindretal, der saaledes havde skilt sig fra deres Medbrødre og forladt Herredagen — i det højeste 6 eller 7 Rigsraader —; men desto flere havde dog trukket sig tilbage fra Recessens Besegling og deriblandt alle de høje Rigsembedsmænd med Undtagelse af Tyge Krabbe; det var, som om det «Midterparti», der i Begyndelsen var gaaet paa Akkord med Katholikkerne, atter begyndte at falde fra, og Recessen kom derved til at foreligge i en mislig Form, især da den ifølge sin Natur var en gjensidig Kontrakt mellem de gejstlige og verdslige Raader; thi vel udgjorde 23 Medlemmer Flertallet af de tilstedeværende Raader, men ingenlunde af Raadets samtlige Medlemmer, saa at den gamle Regel, at hvad Flertallet besluttede, skulde være gyldigt, maaske i dette Tilfælde endogsaa kunde være tvivlsom [2]), og det er derfor ikke uden Grund, at Hvitfeld, og efter ham Krag, allerede bemærke dette Misforhold. At Mænd som Mogens Gøje og Erik Banner aabenlyst havde skilt sig fra det katholske Parti, kunde desuden kun virke uheldigt paa Raadets Forhold til hele det protestantiske Parti i Folket. Men det

---

[1]) Tillæg 43.

[2]) Smlgn. Kristiern 1stes Haandfæstning, Art. 6: Item schulle wy enghen merkeligh ærende foretage ... vden meth mestendelen aff righens radhs fulbordh». (Geh. Ark. Aarsberetn. 2, 44).

er klart, at Biskopperne netop efter Opbruddet følte sig i Nydelsen af deres øjeblikkelige Sejr, selv om de endnu ikke strax vovede aabenlyst at komme frem med Recessen af 3 Juli, men omgav Raadets Beslutninger med et vist Hemmelighedens Skjær. En hovmodig og trodsig Tone gaar nu gjennem Herredagens Forhandlinger; det er, som om alle hindrende Baand nu vare sprængte. Efter at man i Dagene mellem den 2 og 5 Juli unægtelig havde haft adskillige «Præstesager» at afgjøre, og derpaa i Dagene den 6 og 7 Juli atter synes at have haft Unionsspørgsmaalet for, som man nu endelig gik ind paa, havde man i Dagene mellem d. 8 og 10 Juli atter en Del norske (og svenske) Sager for [1]), og man benyttede da Lejligheden til med det samme at underrette de norske Prælater om de vundne Resultater, idet man, som det synes, hertil benyttede et Bud, som i disse Dage var ankommet fra Eske Bilde, og som sendtes tilbage med Breve og Budskab til sin Herre. Rønnov skyndte sig, som ovenfor omtalt, med at sende en Afskrift af Recessen af 3 Juli til Biskop Hans Reff i Oslo, hvilken denne skyndsomst sendte til Erkebiskop Olaf i Nidaros, dog med bestemt Paalæg om «ikke at lade hver Mand se den» [2]). Samtidig fik Erkebispen imidlertid Brev fra det danske Rigsraad med fornyet Opfordring til at indfinde sig paa Valgdagen næste Sommer, for med det samme at overveje de to Rigers og navnlig den hellige Kirkes Bedste og Bestand; «saa haabe vi med Guds Hjælp, at I med os og vi med eder mue igjen opkomme en god tilbørlig Skik og Regimente i den hellige Kirke, som vore fremfarne Forfædre og gode Forældre have brugt og holdt

[1]) Tillæg 24—28.
[2]) Tillæg 43.

før os». Tydeligere kunde man ikke tale; det var den Mading, der skulde lokke den uvillige Erkebiskop til at bide paa Krogen og faa ham til endelig at besøge en dansk-norsk Herredag. Brevet har ogsaa, foruden af Prælaterne, kun været beseglet af 7 verdslige Raader [1]). Noget forsigtigere udtrykker Ove Bilde sig i et samme Dag (10 Juli) til sin Broder Eske Bilde afsendt Brev: «Vi vide nu intet besynderligt at give dig til Kjende paa denne Tid, andet end at vi forhaabes med Guds Hjælp, at alting udi denne Herredag skal vel besluttes og forhandles, som vi ville give dig selv ydermere til Kjende, naar Gud vil, at vi komme til Orde» [2]).

Det mest katholske Skridt stod dog endnu tilbage, af den Art, at ingen, som for Alvor havde sluttet sig til Lutherdommen, kunde deltage deri. Den 13 Juli henvendte det samtlige tilstedeværende Raad sig i en Skrivelse til Paven med Opfordring til at anerkjende Torben Bilde som Rigets Erkebiskop, og et lignende Skridt synes man samtidig at have foretaget til Fordel for Rønnov. Men her var intet at udrette; Kardinalen de Cesis og Johan Veze stode endnu i Vejen, understøttede af mægtige Talsmænd i Udlandet. Brevet til Fordel for Rønnov kjendes nu ikke længere; Brevet til Fordel for Torben Bilde er derimod meget karakteristisk for hele den uklare Stilling, hvori den danske Kirke var kommen til Kurien, tildels ved Kong Frederiks egenmægtige Styrelse af Kirkens Anliggender, men endnu mere ved Kuriens egen Blindhed og Pengegriskhed. Efter at have givet en kort Skildring af Forholdene i Lundsstift siden Erkebiskop Birgers Død og af Aage

[1]) Se nærmere ved Tillæg 27.
[2]) Tillæg 26 b.

Sparres forgjæves Forsøg paa at opnaa pavelig Konfirmation paa Grund af Kardinal de Cesis Modstand, til stor Skade for Kirken paa en Tid, da Kjætteriet havde grebet stærkt om sig, anbefales Torben Bilde som en Mand, der opfyldte alle Betingelser. «Derfor anraabe vi enstemmigt i største Ydmyghed eders Hellighed om at give Mester Torben Konfirmation, Indvielse og Bispekaaben, uden nogen Reservation for nogen som helst, hvilket ingenlunde er betimeligt i disse fra Rom saa fjerntliggende Lande, og uden nogen som helst usædvanlig Tynge og Afgift, som Lunde Kirke ingenlunde kan bære paa Grund af de Tab og de Byrder, der alt ere paalagte den». Næsten truende fortsætter Rigsraadet derpaa: «Sandelig, helligste Fader, den nu udvalgte Biskops Slægt og Venner baade paa fædrene og mødrene Side, vort Riges mægtigste Mænd, ville ingenlunde tilstede, at nogen som helst anden, til Haan og Spot for dem, stilles i Spidsen for samme Kirke. Det er heller ikke tjenligt (expedit), at den første den bedste (qvemlibet) stilles i Spidsen for denne Kirke, hvis Hyrde efter gammel Skik har Rigets Styr i sin Haand under Kongeledighed, saaledes som der nu er, men dertil fordres en Mand, der som denne hører til Rigets første Ætter, og som har Erfaring og Indsigt saa vel i Rigets som i Kirkens Sager». Efter denne ikke uforskyldte Paamindelse til Hans Hellighed og hans romerske Kreaturer, der vilde have taget sig godt ud, naar den kom fra andre Mænd end de daværende danske Prælater, som selv tilfulde havde vist, at egen Fordel dog til syvende og sidst var dem vigtigere end Kirkens Tarv, udtaler Rigsraadet sin skyldige Ærbødighed for hans Hellighed. — Brevet er underskrevet af samtlige 30 da tilstedeværende Rigsraader, men hverken af Mogens Gøje eller Erik Banner eller de tre andre Rigsraader, som havde

sluttet sig til dem, heller ikke af Biskop Knud Gyldenstjerne eller Oluf Munk, uagtet denne sidste dog nævnes i et andet samme Dag udstedt Brev som «Electus til Ribe» og altsaa maa antages at have deltaget i Raadets Forhandlinger denne Dag [1]; men han kunde da heller ikke ret passende tage Del i et Brev til Paven, for hvem han utvivlsomt endnu var en helt ukjendt Person, da han endnu ikke havde opnaaet Ribe Kapitels Valg [2]. — Om Brevet derimod virkelig er blevet afsendt, eller om det er lykkedes at faa alle de 30 Mænds Segl derunder, det faar at staa uafgjort hen. Virkningsløst blev det imidlertid.

Det største Skridt stod dog endnu tilbage for Prælaterne, at bringe Recessen af 3 Juli til Anvendelse mod Prædikanterne. Dette var forbeholdt den næste Dag (14 Juli); men allerede inden denne Dag var alt kommet i Forvirring; Rønnov begyndte at høste Frugten af sin Færd.

VI.

Gjenoptagelsen af de udenrigske Forhandlinger. Svaret til Wullenwever. Enighedsbrevet. Stemningen i Kjøbenhavn.

Samtidig med disse Forsøg paa at sikre den gamle Kirkes Stilling gik den endelige Afgjørelse af de ydre For-

---

[1]) Tillæg 33 b; smlgn. Tillæg 38.

[2]) Dog have baade Gyldenstjerne og Oluf Munk sat deres Segl under Biskoppernes Brev af 1 Septbr. s. A. til Kardinalskollegiet om Rønnovs Konfirmation, et Brev, som i Indhold nærmer sig til dette (Knudsen, J. Rønnov, S. 157—59) — Brevet til Paven af 13 Juli meddeles som Tillæg 29, hvor de nærmere Forhold angives. — I Klageskriftet sigtes uden Tvivl til dette Skridt af Biskopperne ved følgende Ord: «Item hvorledes at Bisperne have ladet handle hos Paven, hos Konningen, hos Kapitel etc., at deres Venner og Blodsforvandte alene skulde nyde og beholde Stifterne efter deres Død, det samme er klarligen for Dagen». (Rørdams Udg. S. 158.)

hold. Vi have ovenfor set, hvorledes Rigsraadet i Dagene den 1 og 7 Juli havde sluttet sig til Holstenerne og ved at vedtage Unionstraktaten søgt at sikre sig mod et fjendtlig Forhold til Hertug Kristian. Men endnu stod tilbage det egentlige Valg mellem det burgundiske Hof og Lybæk. Sagen maatte afgjøres, Wullenwever skulde have et Svar. Tit nok havde han forlangt det, men var bleven holdt op med gode Ord[1]). Rigsraadet følte nu hele Stillingens Vægt. Man frygtede lige saa meget for Lybæks Vrede og deraf følgende Fjendskab — især nu, da et uroligt luthersk Folkeparti havde Magten i Staden — som for de Farer, der kunde følge med en aabenbar Krig med det burgundiske Hof og Kejseren, hvem man dog maatte anse for Katholicismens naturlige Fører i Kampen mod Demokratiet og Kjætterne, især paa en Tid, da den kejserlige Aktserklæring stadig hang truende over Lybæks Hoved. Og ret set, havde man ikke længere noget Valg, efter at man først havde aftalt Unionen med Hertugdømmerne, og da det ikke var til at vente, at Hertug Kristian vilde opgive de af Melchior Ranzov i Nederlandene vundne Fordele; man kunde da kun vente, at han søgte Fred paa egen Haand med det burgundiske Hof og sad som en rolig Tilskuer, medens det danske Rige kom i Krig med Hollænderne. «Paa én Gang at søge Fred hos Dronning-Regentinden i Nederlandene og at føre Krig i Østersøen», ytrede Rigsraadet, «stemmede ikke med dansk Ærlighed». Det indsaa tillige, at Lybæk-

---

[1]) Efter de ovenfor S. 348—49 Not. 2 anførte Ord fortsætter Reimer Kock: «Also mochten de herren vann Lub. by na x wokenn warthen, en se ein antwort auerquemen, vnd wen de Lub. ein anntwort vorderdenn, so gaf men en ghode worde; auerst de rickesrath ginngen de wile mit 2 wichtigenn stuckenn vm», hvorpaa han gaar over til Skildringen af Hans Tavsens Sag og Enighedsbrevet.

kernes Fordringer vilde medføre »mærkelig Skade og Brøst paa Kronens Told og Rettighed«, og det hævdede, at al Sejlads burde være fri for alle Folkeslag, og at en modsat Fremgangsmaade desuden stred mod de Forbund, Riget havde med England, Skotland og Frankrig. Situationen var saa farlig, at Rigsraadet ikke dristede sig til at træffe en Afgjørelse, førend det havde forelagt Sagen for den menige Adel og (Kjøbenhavns og Malmøs) Borgerskab; og da disse ogsaa havde udtalt sig mod Fejde under de daværende Forhold, enedes Raadet endelig, efter at Forhandlingerne havde varet i flere Dage, om at give Wullenwever et saa lemfældigt Svar som muligt, hvilket i den endelige Form, hvori det naaede til ham, væsentlig indeholdt følgende:

Lybæk havde selv i Begyndelsen vist sig lunkent overfor Ratifikationen af Traktaten af 2 Maj. Senere havde Rigsraadet ikke kunnet foretage Ratifikationen uden den nu afdøde Konge. Raadet havde, for at gjøre Lybæk til Behag, sendt Truid Ulfstand og Klavs Bilde til Kongen for at opnaa Udfærdigelsen. Dette var ikke sket paa Grund af Kongens Svaghed og Død. Nu havde man ingen Konge og kunde umulig begynde en Fejde, hvorimod ogsaa Adel og Borgere havde udtalt sig. Man vilde opfordre de østlige Stæder til ikke at bringe Hollænderne Tilførsel. Skulde Lybæk selv blive angrebet af Kejser og Fyrster, vilde man ikke lade Staden blive uden Trøst og Bistand, kun ikke mod Holstenerne; her var man rede til fredelig Mægling [1]).

---

[1]) At det Svar, der sendtes Wullenwever, lød saaledes, fremgaar af Waitzes Uddrag af Aktstykket (smlgn. Tillæg 39). Anderledes lyder Svaret hos Hvitfeld (S. 1405—6) og hos Krag (Annales S. 14), der atter her maa have fulgt en fælles Kilde; ja Krags

Rigsraadets Forhandlinger om dette Svar maa efter al Sandsynlighed falde i Dagene mellem den 10 og 13 Juli. Samtidig udfærdigede Rigsraadet Instruktionerne for de Mænd, som skulde afgaa som Sendebud til Gottorp og til Nederlandene for at fuldbyrde, hvad Melchior Ranzov havde begyndt. Til det første Hverv valgtes Ove Lunge og Sekretæren Johan Fris, hvem det (13 Juli) paalagdes at underrette Hertug Kristian om, at man havde berammet «et venligt Forbund» mellem Danmarks Rige og Hertugdømmerne, hvorfor de skulde begjære, om Hertugen vilde indgaa derpaa og strax give de danske Udsendinge skriftligt Bevis herom; tillige skulde de sørge for at faa forskjellige Sager afgjorte, som stod uafgjorte hen mellem Landene fra Kong Frederiks Tid [1]). Til det sidstnævnte Hverv valgtes

Gjengivelse af selve Svaret kunde muligvis være en Oversættelse af Hvitfeld, kun omsat i Krags pompøse Latin i Stedet for Hvitfelds jævne Dansk; thi alle de i Svaret indeholdte Momenter ere ens hos begge. Hvitfeld og Krag kunne saaledes ikke have kjendt Svaret i dets endelige, aktsmæssige Form. Det lyder hos dem langt kraftigere, ja omtaler endogsaa de med det burgundiske Hof indledede Underhandlinger, hvilket det da vilde have været en ligefrem Dumhed at gjøre Wullenwever bekjendt med, før disse Underhandlinger havde ført til Gentertraktatens endelige Vedtagelse. Det stiller Modsætningerne stærkere frem, saa det snarest synes at være et Uddrag af de i Rigsraadet førte Forhandlinger om Svaret. Det tyder hele Formen af Svaret hos Hvitfeld tilfulde hen paa. At Hvitfeld — og endnu mere Krag — har maattet have for sig Beretninger om Rigsraadets mundtlige Forhandlinger, som vi nu ikke kjende, er allerede tidligere (S. 322) blevet antydet

[1]) Et Uddrag af Instruxen er meddelt i Tillæg 31. Mærkeligst er Forlangendet om, at Hertugen vilde udlevere til Sendebuddene de Breve, som fandtes paa Kong Kristierns Skib; thi ogsaa Povl Helgesen klager i den Skib. Krønike (Rørdams Udg. S. 89) i de heftigste Udtryk over, at vigtige Brevskaber af Kong Frederik vare bragte til Gottorp, hvor de vare endnu (smlgn. Allen, Breve osv., Indl. S. XV—XVI). — At Raadet netop den 13 Juli har haft lybske Sager for, tyder ogsaa Tillæg 32 og 33 paa.

Otte Krumpen og Holsteneren Wulfgang Uttenhofen (14 Juli). Men Affattelsen af Svaret til Lybækkerne i aktmæssig Form skete først den 16 (eller 23) Juli — og da var Rigsraadet allerede i fuldt Opbrud, saa at det ikke blev givet Wullenwever i en højtidelig Audiens i det samtlige Raads Nærværelse, og da Wullenwever mærkede, at Raadet var ved at drage bort, uden at han havde faaet noget Svar, henvendte han sig med Klage herover til Slotsfogeden paa Kjøbenhavns Slot, Rigsraaden Johan Urne. Først da afsendte man Tyge Krabbe og Anders Bilde til de lybske Sendebud med Svaret. Hvorledes Wullenwever opfattede Svaret, gav han Rigsraadet kort efter at forstaa paa en ejendommelig Maade: For at drille dem, lod han de lybske Knægte gaa i Land paa Amager og jage efter Harer, «og», tilføjer den lybske Krønnikeskriver, som selv var Øjenvidne, «der blev ikke mange tilbage der paa Landet» [1]).

[1]) Reimer Kock, Bl. 422: Desz annderenn thagesz (ɔ: Dagen efter at Enighedsbrevet af 13 Juli var udstedt, altsaa samme Dag som Hans Tavsen var for Raadet) thogenn de rickesrath davann vnd gheuen denn herren vann Lubeck ghar neen annthworth. Also nu de herren vann Lub. sodanns by her Johann Vrnn, dem schlotfogede tho Covennhagenn, klagedenn, quemen tho denn Lubk. hernn her Tuge Krabbe vnd her Anndreas Bilde riddere vnd ghevenn vele ghoder worde; dewile de Holstene tho dussem rickeszdage nicht gekamm, konde men och thom handel mit den herrn van Lubeck nicht kamen etc. und der ghodenn worde vele .... Na dussen afsigede hedde sick Wullenueuer gern gewracketh, auerst dat wolde nicht sin»; han tillod da Knægtene at jage Harer paa Amager (osv.). — Uagtet Reimer Kock aabenbart heller ikke kjender Indholdet af Svaret efter noget Dokument, ser jeg dog ingen Grund til at forkaste den øvrige Del af hans Fortælling. Under disse Omstændigheder vilde det være interessant at kjende Originalen og Beseglingsforholdet ved Rigsraadets Svar af 16 Juli, som nu kun kjendes af en Kopi i det wejmarske Arkiv, hvortil den er bleven sendt af Wullenwever, da han det følgende Aar ivrigt søgte at bevæge Kurfyrsten af Sachsen til at modtage den danske Krone af Lybæks Haand.

Dog har Wullenwever neppe været helt ukjendt med, hvad Svar han kunde vente sig. Allerede den Omstændighed, at han i henved 6 Uger forgjæves havde krævet det af Rigsraadet, maatte være ham betænkelig, og dertil kom, at han allerede den Gang stod i nøje Forbindelse med Ambrosius Bogbinder og Jørgen Kock, og om denne sidste siges udtrykkelig, at han kjendte nøje til Raadets Forhandlinger, «fordi der var dem af Rigens Raad, som betroede ham ydermere end nogen hans Lige i Danmark, og hvad Hemmelighed Rigens Raad vidste, fik han og at vide»[1]. Da disse Mænd nu saa, hvorledes det katholske Parti kun syntes at tænke paa deres egne Sager, og hvorledes de vilde benytte deres Magt til at kue Lutherdommen, saa indgik de en hemmelig Forening om — at tilbyde Hertug Kristian Tronen, uvidende, som Wullenwever i hvert Fald maa have været om Hertugens nøje Forbindelse med det burgundiske Hof, og harmfuld, som han maatte være over det Omslag i den danske Politik, som Rigsraadet nu lod til at ville slaa ind paa. Fra sit Synspunkt kunde han kun anse dette for den sorteste Utaknemmelighed mod Lybæk, der havde hjulpet Bispearistokratiet med at sætte Kong Frederik paa Tronen, og som tillagde sig en stor Del af Æren for, at Kong Kristiern nu sad som Fange paa Sønderborg Slot. Intet Under var det da, at hans Had til Biskopperne og deres Tilhængere var stort; kunde det derimod lykkes at sætte Kong Frederiks

[1]) Hvitfeld S. 1406. — Man fristes til at tænke paa Mogens Gøje og Erik Banner. — Axel Brahe, der af Samtidige roses som en af de første danske Adelsmænd, der sluttede sig til Lutherdommen, men som forøvrigt hidtil under Herredagen havde stemt med det katholske Parti, havde sin Fostersøn Jørgen Rosenkrans, der gik i Skole hos Frans Vormordsen, i Huset hos Jørgen Kock (Ny kirkehist. Saml. 2, 284; Dsk. Mag. 1, 104).

Søn paa den danske Trône paa samme Maade, som man havde sat Faderen derpaa, ved Lybæks Hjælp, da kunde man stille sine Betingelser; da kunde alt endnu komme i det gamle Spor. Det aftaltes da, at Kjøbenhavn og Malmø skulde aabne Portene for Lybækkerne, naar de kom med deres Orlogsskibe i Sundet, og at de da i Forening skulde udføre deres Planer. Jørgen Kock satte sig da i Forbindelse med Hertugens Sekretær Frans Trebau, som var fulgt med den holstenske Sendefærd til Kjøbenhavn, for gjennem ham at tilbyde Hertugen Kronen. Samtidig søgte Wullenwever at opnaa det samme gjennem et fransk Sendebud, de Restie, som af Frans 1ste var sendt til Østersøen for at modarbejde Kejserens Indflydelse i Norden, og hvem det burgundiske Hof senere beskyldte for ved Bestikkelser af de danske Stormænd at have søgt at vinde den danske Krone for sin Herre[1]). Her var saaledes et Øjeblik, da det lutherske Folkeparti og det lutherske Aristokrati nærede samme Planer; thi ogsaa Mogens Gøje og Erik Banner bleve gjennem Lensmanden paa Malmøhus, Mogens Gyldenstjerne, der var kommen over til Kjøbenhavn, satte i Forbindelse med Jørgen Kock. Ogsaa de tilbød paa deres Side Hertug Kristian Kronen, idet de lovede Hjælp fra deres Tilhængere blandt Adlen og fra den menige Befolkning i Byerne og paa Landet. Men alle disse Forsøg skulde strande paa Hertug Kristians Ulyst til

[1]) Hvitfeld, ovenanførte Sted. — Krag, Annales, S. 15—16. — Wullenwevers Bekjendelser, Paludan-Müller, Grevens Fejde 2, 418, Waitz, Wullenw. 3, 493; smlgn. sammes Retfærdiggjørelsesskrivelse til Hertug Henrik af Brunsvig, smsts. S. 499—501. — At Frans Trebau paa den angivne Tid har staaet i Forbindelse med Jørgen Kock, fremgaar ogsaa af Dsk. Mag. IV, 3, 8 og 10. — Om det franske Sendebud Resties Underhandlinger i Kbhvn. og Lybæk henvises til Waitz, Wullenwever, 2, 5—6.

at gribe Tronen ved voldsomme Midler og paa hans Frygt for at faa Skin af at ville forurette sine Brødre, ja maaske ogsaa paa en vis slesvigholstensk Ulyst til at blive Danmarks Konge[1]). Han svarede med bestemte Afslag.

Disse hemmelige Forbindelser vare tidlig indgaaede, skjønt det nu er vanskeligt at afgjøre, om Wullenwever, Jørgen Kock og Ambrosius Bogbinder have besluttet at tilbyde Hertug Kristian Kronen før eller efter at Wullenwever havde modtaget Rigsraadets officielle Svar. Mogens Gøjes og Erik Banners Forsøg falder vistnok i ethvert Tilfælde efter Herredagens fuldstændige Opløsning[2]). Men at Wullenwever var traadt i Forbindelse med Folkelederne i Kjøbenhavn og Malmø, før han havde modtaget Svaret, fik Rigsraadet snart at føle.

En uhyggelig og urolig Stemning begyndte under disse Forhold at udbrede sig blandt Kjøbenhavns Borgere. De havde ventet, at Raadet vilde have udvalgt en Konge, men i 5 eller 6 Uger havde Raadet været samlet, uden at man

---

[1]) Smlgn. den højst mærkelige Oplysning, som Dr. H. Rørdam har givet i Hist. Kildeskrifter I, 138, Not. 2, at Kristian 3 endnu paa Rigsdagen 1536 foreslog, at man skulde tage en af hans Brødre til Konge efter hans Død i Stedet for hans egen Søn Frederik, hvilket Rigsraadet fik afværget. Var det Meningen hermed at bevare Hertugdømmerne som en Enhed adskilte fra Danmark i det holstenske Ridderskabs Aand, ligesom det syntes at tegne til i Kong Frederiks Dage, da man vilde have Hertug Hans til Konge i Danmark alene og Hertug Kristian i Hertugdømmerne? — Forøvrigt Krag, Annales, S. 21.

[2]) Krag sætter Planen om at tilbyde Hertug Kristian Tronen før Rigsraadets Svar til Wullenwever, Hvitfeld sætter den efter Svarets Afgivelse, og dette synes mig rimeligst. Mogens Gøjes og Erik Banners Forbindelser med Jørgen Kock synes først at falde i Midten af August; thi paa denne Tid var Mogens Gyldenstjerne paa Sjælland, hvor han i Forening med Mogens Gøje, Erik Banner og Kjøbenhavns Raad mæglede hos Rønnov for Tavsen (Hvitfeld S. 1401—2).

tilsyneladende endnu var kommen til noget Resultat, og uden at Folket, som det synes, endnu havde faaet nogen officiel Underretning om, hvad det høje Raad havde besluttet. At der var stor Uenighed inden Raadet, havde ikke kunnet skjules. Forskjellige Rygter vare i Omløb; det hed sig, at Hertug Hans skulde vælges til Konge, ja det Rygte havde endogsaa udbredt sig, at Raadet havde udvalgt ham, hvilket jo ikke var saa underligt, siden det i en Række af Aar havde været en offentlig Hemmelighed, at han med dette Maal for Øje havde faaet Ophold her i Riget. Dertil kom, at man vidste, at Raadet havde vedtaget Bestemmelser mod de lutherske Prædikanter, og at dette ikke var tom Snak, fik man et Vidnesbyrd om derved, at Hans Tavsen var stævnet til at møde for Raadet Mandagen d. 14 Juli, og at dette maatte være bekjendt flere Dage i Forvejen, ligger allerede deri, at Kjøbenhavns og Malmøs Borgemestre og Raad tillige med et Udvalg af Kjøbenhavns Borgerskab ogsaa vare stævnede samtidig for at overvære Forhandlingerne[1]). Rigsraadet følte, at det var nødvendigt at berolige Stemningen; men først maatte Raaderne under disse Forhold se at opnaa Enighed selv; de maatte søge at slutte et saadant Forbund med hverandre, at de vare sikre mod Splid og Tvedragt indbyrdes, som kunde blive dobbelt farligt under den urolige Gjæring forneden. At der skulde udstedes et saadant Enighedsbrev, var allerede foreslaaet i den Proposition, hvormed Rigsraadets Forhandlinger begyndte, idet der foreslaas, at Raadets Medlemmer, saa vel gejstlige som verdslige, «dennem endrægteligen som svorne Brødre tilsammen binde og forpligte med Brev og Besegling paa Tro og Love at ville tilsammen blive udi Lyst

[1]) Hvitfeld S. 1401.

og i Nød med Liv og Gods og aldrig at undfalde hverandre» [1]).

Dette Brev udstedtes Søndagen d. 13 Juli. Hele det samlede Raads Navne — ogsaa det evangeliske Partis — ere som sædvanlig opførte i Begyndelsen af Brevet. Det gjøres vitterligt for alle, at efterdi Rigens Regimente nu hænger hos Rigens Raad, har dette overvejet den «mangfoldige og adskillige Fordærv», som i nogle Kongers Tid har været i Riget, navnlig derved, at nogle tit og ofte have draget til dem Rigets Prælater og Gejstlighed mod Adlen og Ridderskabet og i lige Maade stundom Adlen og Ridderskabet mod Prælaterne og Gejstligheden. Raadet har derfor nu samdrægtelig bepligtet sig paa Tro og Love at blive sammen i Lyst og Nød med Liv og Gods mod dets og Rigets Fjender inden- eller udenrigs; ingen maa træde fra den anden i nogen Maade hemmeligt eller aabenbart og ikke samtykke nogen til Konge uden med hele Raadets Samtykke. Al indbyrdes Fejde skal ophøre, men hver Mand tale sig til Rette for de almindelige Ting; al Trætte mellem Danmarks Riges Raader indbyrdes skal Raadet bilægge ved mindelig Forlig eller ad Rettens Vej (osv.).

Saaledes var altsaa den «Skikkelse og gode Regimente», som Rigsraadets Flertal vilde indføre. Enighed skulde tilvejebringes ved at tvinge Mindretallet til i et og alt at følge Flertallet, navnlig i Spørgsmaalet om Kongevalget. At underskrive dette Brev var aabenbart enslydende med at kaare Hertug Hans til Konge. Det var et Forsøg fra Biskoppernes Side paa at tvinge Adlen i Raadet til ved et højtideligt Løfte at knytte sig til deres Sag. Men dette

[1]) Ny dske Mag. 2, 203.

var dog selv den katholske Majoritet for stærkt et Stykke, og «Enighedsbrevet» medførte en fuldstændig Spaltning i selve Majoriteten. Vel skildres det med levende Farver af den gamle lybske Krønikeskriver, hvorledes paa denne Dag de adelige Tjenere havde travlt med at løbe omkring «med store Pergamentsbreve med mange Segl under»; thi enhver skulde have et Exemplar af det vigtige Brev hjem med sig; men den gode Reimer Kock har neppe vidst, at de fleste af de store Sigiller, han saa hænge under Pergamentsbrevene, vare — blinde [1]). I det mindste er det Pergamentsbrev, som er kommet til os, og som der neppe er nogen Grund til at betragte som en særlig Undtagelse, kun beseglet af Prælaterne og 5 verdslige Raader, nemlig 3 Bilder (Hans, Knud og Klavs eller maaske snarere Anders), Tyge Krabbe og den gamle Predbjørn Podebusk!

Det er dette Brev, som senere blev anset som den egentlige Beslutning om Kongevalgets Udsættelse, og dyrt kom det derfor Biskopperne til at staa, at deres Segl fandtes herunder [2]).

---

[1]) Efter at have afskrevet Enighedsbrevet fortæller Reimer Kock fol 422, hvorledes der den Dag, da «de Rickesradt den vorigen breff van der delinnge des rickes vullentragenn hedden», var «ein lopennth mith breuen in der stadt tho Copenhagen. Ein ider, de in dem breue stan, mvste ein mith tho husz hebbenn, vnd mvste ock ein ider vor ithlicken breff sinn segell hangen. Wo men vp der strath ginnck, lopenn de kneckte mit den groth pergimentes breue vnd vele segel daran. Desz anndernn thagesz thogenn de rickesrath davann» (osv. som ovenfor S. 424, Note 1).

[2]) Smlgn. Paategningen paa Enighedsbrevet (Tillæg 30) og Klageskriftet (Rørdams Udg. S. 156; Ny dske Mag. 3, 11—12): «Bisperne have forbundet dem med hverandre, at de ingen Konge paa den Tid kejse vilde, men vilde selv regjere Riget . . . . og vilde derfore al indlandsk og udlandsk Vold og Magt afværge.

En stor Uenighed var saaledes indtraadt, selv blandt det Flertal, som tidligere havde holdt sammen, og denne Uenighed har efterladt sig et stærkt Spor ved Beseglingen af de paa denne og i de nærmest følgende Dage udstedte Breve. Endnu havde Raadet imidlertid ikke aflagt Regnskab for, af hvad Grund det havde opsat Kongevalget, men hidtil kun — i Recessen af 4 Juli — erklæret, at det skete »af skjellige Grunde«. Dette skete først Dagen efter, den 14 Juli, i et til alle Jyllands Indbyggere gjennem Landstinget udstedt Opraab, hvori det bekjendtgjordes, at Kongevalget paa Grund af de Forbund, som gjaldt mellem Dan-

---

Saadant vide vi at bevise med deres Breve og Segl, endog vi vide, at nogle af Rigens Raad ikke have bevilget herudi, men alene Bisperne med deres Tilhængere have været de højeste, som have drevet dette Spil«. — Ved flere af Klagepunkterne mod de enkelte Biskopper gjentages Beskyldningen med det Tillæg: »som vi med deres Indsegl bevise kunne«. Ved Biskop Knud Gyldenstjerne tilføjes ikke disse Ord, og ved Skjæbnens Lune kunne vi nu ikke afgjøre, om hans Signet har været itrykt, thi Voxet er affaldet; men Forholdet ved de foregaaende og efterfølgende Breve gjør det næsten vist, at dette ikke har været Tilfældet, og at rimeligvis Oluf Munk har beseglet i hans Sted. — Ogsaa Krag (Annales, S. 10) anser dette Brev for den egentlige Beslutning om Valgets Udsættelse og tilføjer: Sed neque hoc senatus consultum in scriptum redactum a Gøye et Bannero est signatum, idque eo maxime, ut se omnis culpæ immunes populo probarent, si quid detrimenti respublica ex illa dilatione caperet«. Han antager altsaa, at disse to Mænd endnu have været tilstede paa denne Dag, formodentlig forledet hertil, ligesom Hvitfeld, ved det ovenfor S. 394 anførte Sted af Klageskriftet. Det evangeliske Mindretals Opbrud maa han da sætte til denne Dag (13 Juli); thi den 14de vare de efter hans egen Opgivelse ikke længere tilstede (Hans Tavsens Sag). Meget kunde unægtelig friste til denne Antagelse; thi ved Enighedsbrevet blev Mindretallet udelukket fra al Indflydelse paa Raadets Forhandlinger; men da dette, som ovenfor antydet, strider mod andre Kilders Angivelse og mod hele Beseglingsforholdet, maa Sagen i det mindste henstaa uafgjort.

mark og Norge, var udsat til næste Aars St. Hansdag. Raadet, hos hvem Rigets Regimente i Mellemtiden hænger, har da besluttet, at den Skikkelse om Rustning, som indførtes i Kong Frederiks Tid, skal holdes ved Magt; for det Tilfælde, at noget Anfald sker paa Riget, har Raadet indsat Ridderne Peder Lykke til Aalborg, Ove Lunge til Aastrup, Erik Banner til Kallø og Mogens Bilde til Kolding til Høvedsmænd og Forstandere for Folket i Nørrejylland, og de opfordre Landets Indbyggere til at sidde rede med deres Rustning Dag og Nat. At et saadant Brev skulde udstedes til Jyllands Indbyggere, var allerede fastslaaet i Rigsraadets Resolution. Rimeligvis ere dog lignende Breve ogsaa udstedte til de øvrige Landsting; dette var i al Fald foreslaaet i Resolutionen. Hvorledes forøvrigt de enkelte Hverv ere blevne fordelte, omtales ikke. I Reglen synes det dog, som om de Høvedsmænd for de forskjellige Landsdele, som vare indsatte af den afdøde Konge, vedbleve at beholde deres Stilling, ligesom hver Biskop med Raadet i sit Stift skulde som Mønstringsherre have det øverste Tilsyn med Udrustningen [1]).

I Stedet for at indsætte en fast Regjering med et fast Regjeringssæde, saaledes som Hertug Kristian havde opfordret til, havde Rigsraadet saaledes udstykket Magten efter de forskjellige Stifter, hvor hver Biskop med sin Landsdels Raader i Virkeligheden havde kongelig Magt som Formand for Stiftsretterne og som Mønstringsherrer, og denne Magt indskrænkedes kun, naar det samtlige Raad traadte sammen til en almindelig Herredag. I Virkeligheden havde Raadet saaledes slet ingen «Skikkelse» indført, thi at Biskopperne med de nærmeste Rigsraader havde en saa-

[1]) Tillæg 35; smlgn. Ny dske Mag. 2, 207 og 213.

dan Magt, var en Ordning, som allerede fandt Sted i Kong Frederiks sidste Tider, rigtignok med den væsentlige Forskjel, at der da var et stadigt Overhoved, som kunde byde over Stifts- og Landsregjeringerne, samle dem til enig Optræden og vaage over, at de ikke overskrede deres Kompetence. Begjærlig efter Magten havde man nu rent skudt Overhovedet til Side, fordi hver Biskop «vilde være Konge i sit Stift», som Klageskriftet stadig, men med god Grund lader dem høre. I det indre var Riget delt i 7 Smaariger, med Hensyn til det ydre ledede Sagerne af Rønnov, som imidlertid slet ingen Bemyndigelse havde til at foretage noget paa egen Haand, ikke anden Ret, end han selv tog sig. Værgeløst laa Landet under disse Forhold aabent for enhver indbrydende Fjende. Man havde ikke gjort andet til dets Forsvar end at dekretere, at naar Fejde paakom, skulde hver af dets Indbyggere komme hverandre til Hjælp af yderste Magt med Liv og Gods, at Jyllands Indbyggere skulde sidde rede Dag og Nat, at nogle Grænsefæstninger mod Syd og Nord skulde befæstes, og at alle Klokker i Jylland skulde føres til Kjøbenhavn, for at der kunde støbes Skyts deraf, o. lign. Man var kun beredt paa i Nødstilfælde at opbyde Rigets egne Kræfter, uagtet man havde en bestemt og oftere stærkt udtalt Følelse af, at man slet ikke kunde stole paa den menige Mand. Et Forslag, som fandtes i Propositionen, om «at tage nogle gode Mænd i Rigens Tjeneste, rustige og færdige med Heste og Harnisk, danske eller tydske, som nu vare i kgl. Majestæts Tjeneste, enten paa Aarsløn eller at forlene dem med nogle af Kronens Len», — det blev med Tavshed forbigaaet i Resolutionen [1]).

---

[1]) Ny dske Mag. 2, 206; 212—13.

Og man nærede, ikke uden Grund, stor Mistillid til den lavere Befolkning, navnlig til den stærkt luthersksindede Befolkning i de to Hovedstæder, Kjøbenhavn og Malmø, ledede af Mænd som Ambrosius Bogbinder og Jørgen Kock. Vel vidste man ikke, at disse vare traadte i Forbindelse med Wullenwever; men at de havde været Kong Kristierns ivrigste Tilhængere, at Ambrosius Bogbinder selv midt i i Kong Frederiks Regjeringstid, under Urolighederne i Kjøbenhavn i Anledning af Billedstormen i Frue Kirke og hvad dermed fulgte, havde ladet tvetydige Ytringer falde om, at de nok kunde faa en anden Herre, der var efter deres Hoved[1]), — alt det var bekjendt nok. Nu havde Kong Kristiern jo atter fra sit Fængsel af fundet Lejlighed til at bringe sig i Erindring; Raadet havde selv henvendt sig til Adlen i denne Sag, «medens Borgere og Bønder stak Hovederne sammen og lode Raadet og Adlen forstaa, at de havde svoret en Herre og Konge, som endnu var i levende Live, de vilde ingen kjende for deres rette Herre uden ham alene[2])». Samme Dag, som man udstedte Brevet til Landstingene, kaldte Rigsraadet Kjøbenhavns og Malmøs Borgemestre og Raad for sig og gav dem Rigets Lejlighed til Kjende, at Kongevalget var udsat af Hensyn til Normændene, og at Raadet ventede, at Kjøbenhavn og Malmø som Rigets to vigtigste Stæder vilde staa og gaa med Rigets Raad og med hverandre indbyrdes og ikke gjøre andet end de. «Og», hedder det, «strax lovede de Rigens Raad Huldskab og Mandskab og tilsagde dem paa Ære og Redelighed, at de skulde være dem hulde og tro og holde deres Stæder og Byer til Rigets Raads tro Haand og Bedste, og

---

[1]) Rørdams, Kbhvns Kirker, Tillæg 136.
[2]) Danske Krag I, 4, Note.

forpligtede sig til at hylde og sværge til den Konge, som Raadet kejste». — «Ogsaa alt andet lovede de glat væk», føjer en anden Beretning til, «hvad enten de endnu ikke havde lagt deres oprørske Planer eller skjulte deres Troløshed for at vinde Tid» [1]). At Ambrosius Bogbinder og Jørgen Kock allerede den Gang vare traadte i Forbindelse med Wullenwever, er klart nok; men det er nok muligt, at denne endnu ikke havde indviet dem i sine Planer om at sætte Hertug Kristian paa Tronen, og at i det Øjeblik Lutherdommens Sag har været dem det højeste, saa at Tanken om at sætte Kong Kristiern paa Tronen vel har ligget som et hemmeligt Haab paa Bunden af deres og mange andres Sjæle; men den modnedes først lidt senere og kunde ikke antage en praktisk Skikkelse, før Wullenwever havde grebet den, og det skete utvivlsomt først noget senere. Desuden er det neppe rimeligt, at hele Kjøbenhavns og Malmøs Raad har været indviet i disse Mænds hemmelige Raadslagninger [2]).

---

[1]) Hvitfeld S. 1398; Krag, Annales S. 10—11; smlgn. Script. r. D. VIII, 516. — En af Kilderne baade for Hvitfeld og Krag er utvivlsomt Aktstykket hos Hvitfeld S. 1461. — At det var d. 14 Juli, at Kjøbenhavns og Malmøs Raad kaldtes for Rigsraadet, fremgaar af Krags Beretning, idet han netop lader Rigsraadet gjøre dem bekjendte med Brevene af 13 og 14 Juli, som han selv citerer, og der synes saa meget mindre at være Grund til at betvivle dette, som de netop paa denne Dag deltoge i Dommen over Hans Tavsen.

[2]) Efter Markus Mejers Bekjendelser («Aktstykker», I, 559—60) skulde Wullenvever og Jørgen Kock allerede under Herredagen i Kbhvn. have besluttet at gjennemføre Kristiern 2dens Befrielse ved Krig; «thi Jørgen Kock havde sagt, han havde troet, at Herredagen var ansat til at kaare en Konge, men nu saa han, at det kun gik ud paa, hvorledes de vilde udrydde Guds Ord». — «Jørgen Kock havde besluttet Krigen», føjer M. Mejer senere til, «i Samraad med Grev Kristoffer paa den Tid, da denne laa

VII.

Hans Tavsens Sag (Forfølgelser i Skaane). Herredagens Opløsning. Slutning.

Endnu én Sag stod tilbage, for hvis Skyld Rigsraadet paa denne Dag (14 Juli) havde indbudt Kjøbenhavns og Malmøs Raad og et Udvalg af Borgerskabet til at give Møde paa Kjøbenhavns Raadhus. Prælaterne, hedder det, vare meget misfornøjede med det Udfald, Religionssagen havde faaet ved Recessen af 3 Juli, hvor jo intet var fastslaaet om Kirkelæren. De vilde da gjøre det klart for alle, at de lutherske Prædikanter, og da navnlig Hans Tavsen, vare afgjorte Kjættere, og nu, da det udpræget lutherske Mindretal havde forladt Herredagen, haabede de at kunne faa Rigsraadets Hjælp til at undertrykke Lutherdommen. Ja, der siges endogsaa i Klageskriftet: «Erkebispen har efter Kong Frederik Død, udi den første Herredag næst efter at han selv kom til Regimentet, kondemneret og fordømt alle evangeliske Prædikanter, og saa-

i Øresund paa den hollandske Flaade». Dette fandt Sted i Slutningen af Juli eller Begyndelsen af August (Aktst. 1, 9). Til denne Tid, efter Optrinene den 14 Juli med Hans Tavsen, maa vistnok saaledes de første hemmelige Planer sættes. At Wullenwever skulde paa dette Tidspunkt have deltaget i denne Plan, modsiger han bestemt i sine Bekjendelser (Waitz III, 493), men fastholder, at Jørgen Kock allerede paa denne Tid havde knyttet sine første Forbindelser med Grev Kristoffer, medens Wullenwever endnu senere s. A. gjennem Landskriver Günter fra Ditmarsken indledede Underhandlinger med Hertug Kristian (Wullenwevers Skrivelse til Hertug Henrik, Waitz, III, 499—500). — Af Ove Bildes Brev af 1 Oktbr. (Rørdam, Hist. Kildeskr. I, 437) ses desuden, at Lybækkerne endnu i September krævede Hjælp af det danske Rigsraad, fordi de frygtede et hollandsk Angreb.

dant haver han gjort udi Borgernes og den menige Mands Nærværelse, hvilke samme Tid imodraabte samme Kondemnering og Dom og vilde den ikke fuldbyrde og samtykke. Saa haver han og hans Tilhængere gjort et Forbund og Reces, at de saadanne Prædikanter med Ild, Vand og Stene at bære af By vilde forfølge, og derover haver gjort Borgerne i Trelleborg, Væ og andensteds i Skaane fredløse og standet dem efter Liv og Gods» [1]). Medens de sidste Ord angive, hvad Følger Recessen af 3 Juli kunde have i enkelte Tilfælde, synes de første at tyde paa, at Torben Bilde paa Herredagen d. 14 Juli i Kraft af sin Myndighed som Erkebiskop har udstedt et højtideligt Anathema over alle evangeliske Prædikanter. Ligefrem modbevise denne Efterretning kunne vi ikke; tvertimod tyde flere Omstændigheder paa, at det kan være sket, eller i det mindste har været paatænkt, men at man denne Gang kun har haft Hans Tavsens Sag for og maaske ikke er kommen videre paa Grund af det Folkeopløb, som hans Sag fremkaldte [2]).

De tumultuariske Scener, som fandt Sted under og efter Retshandlingen, medens Wullenwever — endnu inden han havde modtaget Rigsraadets skriftlige Svar — paa Opfordring havde ladet en stor Styrke af lybske Matroser komme til Byen for at hjælpe Borgerne, ere imidlertid saa bekjendte, at det vil være unødvendigt at dvæle længere

---

[1]) Klageskriftet, Rørdams Hist. Kildeskr. I, S. 163.

[2]) »Bisperne og deres Anhang begyndte nu nogen særdeles Personer at beskylde, besynderlig M. Hans Tavsen«. Hvitfeld, S. 1369. — Smlgn. det ovenfor S. 337 anførte Brev, hvorved Erkebispen stævner Halmstads Borgere til at give Møde paa Herredagen.

herved [1]). Hvad der derimod er mest paafaldende ved Behandlingen af Hans Tavsens Sag, er den Omstændighed, at Dommen afsiges af det verdslige Rigsraad, uagtet Odense Reces, som var bleven bekræftet ved Recessen af 3 Juli, gjengiver Biskopperne deres Jurisdiktion og derfor udtrykkelig bestemmer, at ingen Præst eller Munk maa stævnes for Lægmands Ting uden i Retstrætter om Jord (Jorddele); thi efter katholsk Synsmaade maatte Hans Tavsen naturligvis anses for en frafalden Munk. Den afdøde Konge havde derimod betragtet de lutherske Fripræster som verdslige Personer, der skulde staa til Regnskab for Kongen og Raadet. Man kunde derfor fristes til atter at opkaste det Spørgsmaal, om de i denne Henseende tagne Lovbestemmelser virkelig kunne siges at være hævede ved Recessen af 3 Juli, eller om der ikke her var en Uklarhed tilstede i Recessen. For om muligt at komme til Klarhed i dette Punkt bliver det da nødvendigt nærmere at undersøge, hvilken Fremgangsmaade man fulgte ved de øvrige Forfølgelser, som vare en Følge af Recessen, og hvorledes de Forbrydelser, der tillagdes Hans Tavsen, under almindelige Omstændigheder skulde have været paakjendte og straffede, efter hvad der i det Øjeblik maatte anses for gjældende som Lands Lov og Ret.

I Skaane begyndte Forpligtelserne strax efter Herredagens Slutning; allerede i August Maaned bleve de evangeliske Præster i Helsingborg, Landskrone og Trelleborg indstævnede for Lunde Kapitel, ved Dom afsatte fra deres

---

[1]) Smlgn. Biskop Engelstofts og Prof. Paludan Müllers Afhandlinger i Hist. Tidssk., 3 R. 6 B. Ny kirkehist. Samlinger, 3 Bind. — At Rigsraadet senere har søgt at faa Deltagerne i Opløbet d. 14 Juli afstraffede, hvilket Biskop Hans Reff bebuder i sit Brev af 2 August (Tillæg 43), fremgaar af det i Indledningen til »Malmøbogen« S. LVII meddelte Aktstykke.

Embeder og forviste Stiftet, fordi de havde uddelt Nadveren paa luthersk Vis, forkastet nogle af Kirkens Sakramenter og giftet sig. Her er altsaa Tale om en gejstlig Dom over gejstlige Personer, der anklages for deres Kirkelære og hvad dermed staar i Forbindelse. Herfor var der ikke fastsat nogen særlig Straf i Recessen; i denne Henseende havde Biskopperne faaet deres fulde Jurisdiktion tilbage, »med Skrift og Pønitense at sætte dennem som vedbør«, saaledes som det hedder i den ved Recessen af 3 Juli i alle sine Punkter bekræftede Odense Reces. De tre Præster stævnes af Biskoppen for en gejstlig Ret og dømmes som Kjættere, og naar man ikke var gaaet frem imod dem efter Lovens Strænghed, ikke havde inddraget al deres Ejendom og ikke havde dømt dem til stedsevarende Fængsel eller endog til Baalet, da var det, som de lundske Kanniker kort efter svarede Peder Lavrensen, der tog dem i Forsvar, kun at ansé for Skaansomhed og Naade fra Prælaternes Side [1]). Den gejstlige Ret afsiger Dommen, men naar Dommen er fældet, og vedkommende er erklæret for en Kjætter, paalaa det ifølge Stadsretterne den verdslige Myndighed at faa Dommen exekveret, og i denne Henseende vare Stadsretternes Bestemmelser overordentlig strænge. Naar Mand eller Kvinde i nogen Kjøbstad vare blevne lovlig stævnede for Hor eller for andre aandelige Sager og blevne fordelte »med Kirkeretten«, saa at de vare komne i Band og i Aar og Dag ikke havde villet tage Skrift og Bod derfor, og vare komne udi Madband, da skulde Kongens Sværd rette over Mandens Hoved, Kvinden sættes levende i Jorden, og deres Hovedlod forbrydes til Kongen og Staden.

---

[1]) Malmøbogen, Indledn. S. XLVII fgd. — Engelstoft, Hist. Tidsskr. III, 6, 25.

Ikke uden Grund siges derfor stadig af Malmø Borgere og og i Klageskriftet, at Torben Bilde truede Prædikanterne paa Liv og Gods eller «med Ild, Vand og Stene at bære af By». Ja denne sidste ejendommelige Straf skulde ifølge Stadsretterne i visse Tilfælde netop anvendes mod Horkarlen og Horkvinden [1]), og for denne Forbrydelse vare Præsterne jo i Virkeligheden ogsaa anklagede; thi en Præsts Giftermaal kunde efter Kirkens Love ikke betragtes paa anden Maade; Kirken var hans viede Brud. Men ifølge Kirkens Love var Præsten i det Tilfælde allerede Band undergiven ved selve Handlingen [2]); de vare altsaa, alene af Hensyn til deres Giftermaal, allerede «udi Madband», ɔ: i den Stilling, at ingen maatte have noget Samkvem med dem, — forudsat, at de i August Maaned 1533 i det mindste havde været gifte i et Aar og endnu ikke havde taget Skrift og Bod derfor.

Ifølge Stadsretterne skulde altsaa den, der var kommen «udi Madband» for en aandelig Sag, rettes med Kongens Sværd og have forbrudt sin Hovedlod. Efter den verdslige skaanske Lov kunde den, der var «i Madband», senere paa Landstinget under visse Omstændigheder erklæres «fredløs» og maatte da dræbes af enhver [3]). Og denne Fremgangs-

---

[1]) Kong Hanses almindelige Stadsret § 47, Rosenvinge, gl. danske Love 5, 536; smlgn. Noten hertil hos Rosenvinge: «Formaar han ikke at bøde, da skal Horkvinden bære Stadsens Sten af By, og hun skal . . . . drage hannem med sig».

[2]) Smlgn. Peder Lavrensens Ytringer om Kirkelovens Bestemmelse herom i Malmøbogen, Indledn. S. XLI.

[3]) Kilden for Stadsretternes Bestemmelse om Madband er Biskop Jens Krags Stadsret for Kbhvn. af 1294, hvor Bestemmelsen lyder: «Idem (som med Horkarlen) fiet de quolibet publice excommunicato, qui in excommunicatione duraverit in annum». (Rosenvinge 5, 118; smlgn. Paludan Müller i Hist. Tidsskrift III, 6, 344). — Skaanske Lov 7, 9: Tyven erklæres i «matban» paa Herreds-

maade synes Torben Bilde kort efter de tre Præsters Afsættelse at have fulgt lige overfor alle evangeliske Prædikanter og de luthersksindede Borgere i sit Stift. Navnlig gjaldt det ham at knække Modstanden i Malmø. Endnu i Løbet af Aaret 1533 sendte Tyge Krabbe som Rigets Marsk en Kopi af Recessen af 3 Juli til Malmøs Borgemester Jørgen Kock med Paalæg om at efterkomme dens Bestemmelser, bortvise de lutherske Prædikanter og tage saadanne isteden, som de tidligere havde haft, hvorpaa det samtlige Borgerskab under 6 Januar 1534 svarede med et bestemt Afslag, idet de beraabte sig paa deres Bys Privilegier og henviste Religionssagen til et almindeligt Konciliums Afgjørelse [1]). Allerede ved dette Afslag fik Sagen et farligt Udseende for Malmøs Borgerskab; thi hvis Rigsraadet havde Magt dertil, havde det nu Ret til at betragte dem som Oprørere ifølge Recessens Bestemmelse om, at enhver, der paa egen Haand tiltog sig Præst, skulde «stande til Rette for Danmarks Riges Raad som den, der ikke vil holde Danmarks Riges Raads Bud og Skikkelse», en Straf, om hvilken Jørgen Kock selv senere siger, «at den vilde falde dem for svær». Efter den Fremstilling af Sagen, som det malmøske Raad kort efter gav, søgte Borgerne da at komme til en mindelig Afgjørelse, idet de «tit og ofte» ved Bud og Skrivelser til Tyge Krabbe og andre skaanske Rigsraader søgte at faa Biskoppens Samtykke til at beholde deres Prædikanter; «men de bedste Svar vi finge derpaa, vare da,

---

tinget, naar han ikke er mødt; Sagen stævnes da for Landstinget, hvor han erklæres «fredløs». Andreas Sunesøns Fortolkning hertil: «Nullus ei communicet per totam provinciam judicabunt . . ., quod judicium Matban lingua patria nominare consuevit».

[1]) Danske Samlinger I, 374—75; 382—83.

at hvis vi ikke vilde tro paa deres Kirke, skulde vi blive adspredte og skilte fra Land og Rige ligesom Jøderne». Det lagde de sig dog ikke videre paa Hjerte, da de ventede, at alting skulde blive staaende til Herredagen i Kjøbenhavn ved St. Hansdagstide (1534) og da faa et læmpeligere Udfald. Men — Torben Bilde havde inden den Tid begyndt at gaa frem imod Lutheranerne ad retslig Vej. «Efter den ugudelige Reces», hedder det, «som Biskopperne og Ridderskabet have udstedt om Guds Ord, har han forfulgt Borgerne med verdslige Retter («mit weltlichen Rechten»). Desuden har Torben Bilde og hans Meningsfæller (mitverwonten) indsat en Dommer, som skal dømme efter deres egen Villie. Denne Dommer har paa Torben Bildes og hans Tilhængeres (verwandten) Befaling hugget Freden af de fromme Borgere og alle dem, som have været Tilhængere af Guds Ord, uden al Disputation og Forhør, som overbeviste Kjættere, og erklæret dem i Agt (in die Acht und Aberacht gethon), saa at hver kunde forfølge dem saa frit som Fuglen i Luften. Da bare Jøderne sig dog bedre ad med Kristus, thi de disputerede med ham, inden han blev domfældt. Men her blev der fældet Dom uden al Disputation og Gjendrivelse (Ueberwindung)» [1]. Erkebiskoppen lod da paa Skaane Landsting «fordele og hugge Freden» af alle evangeliske Prædikanter der i Landet og af alle Kjøbstæder, som opholdt dem, og da Malmø Borgere fik det at høre, ja saa gjorde de Oprør og bemægtigede sig Malmøhus, da det gjaldt deres Liv og Gods [2].

---

[1]) Malmø Borgeres «Wahrhaftig bericht an alle Stende deutscher Nation», i Danske Saml. a. St.

[2]) Jørgen Kocks og Malmøs Borgerskabs Breve af 4—6 Juni 1533 i Aktstykker til Grevefejden II, 15 og i Indledn. til «Malmø-

Det er vanskeligt at komme til et klart Resultat om, hvorledes hele denne Sag er ført, saa længe man kun kjender den af disse spredte Ytringer. Navnlig er det dunkelt, hvorledes det forholder sig med den omtalte Dommer og hans Virksomhed. Da imidlertid det hele foregaar paa Landstinget, efter verdslig Ret, og dette angives som en Følge af Recessen, har Torben Bilde vistnok holdt sig til Recessens Bestemmelser om Retsforfølgningen mod dem, der egenmægtigt beskikkede Præster eller lod sig beskikke hertil; thi om Præsten hedder det i Recessen, at han skal straffes «som den Vold og Vælde bruger», om Lægmanden, der beskikker ham, at han skal «forfølges til Tinge» og straffes for Vold efter Loven. Recessen betragter altsaa den egenmægtige Indtrængen i en Kirke analogt med Vold, ɔ: efter Omstændighederne som «Ran» eller som «Hærværk», og dette sidste straffedes efter Loven med 40 Marks Bøder til Kongen og Sagvolderen, og efter de verdslige Love skulde Hærværk som alle 40 Marks Sager forfølges til Landsting; mødte den indstævnte ikke og beviste sin Skyldfrihed, kunde han dømmes fredløs[1]). At den verdslige Person skulde tiltales til Tinge og straffes efter den verdslige Lovs Bud, synes utvivlsomt efter Recessens Ordlyd; om det samme imidlertid gjælder om den gejstlige Person, er mere tvivlsomt; thi for hans Vedkommende fastsætter Recessen kun en Analogi-Straf, uden

---

bogen» S. LIV og LVII. — Smlgn. Krag, Annales S. 20 og Hvitfeld S. 1409, for hvis Beretninger vistnok det malmøske Stridsskrift og Klageskriftet i dets forskjellige Redaktioner ligger til Grund.

[1]) Veiles Glossarium ved Ordene «Vold» og «Hærværk». — Skaanske Lov V, 3—4; sjællandske Lov II, 20; jydske Lov II, 29 og fgd.

nærmere at angive, hvorledes og for hvilken Domstol Sagen skal føres, saa at det ifølge Recessens udtrykkelige Bekræftelse af Odensekontrakten maatte anses for en Selvfølge, at den gejstlige Person skulde dømmes af en gejstlig Ret. Men paa den anden Side maa det bestemt fastholdes, at baade Lægmanden og Præsten kunde komme til at staa til Rette for Rigsraadet i verdslig Henseende, fordi de ikke havde lydt den bestaaende Regjerings Love og Anordninger, ligesom Rigsraadet ved Recessen har paataget sig en bestemt Forpligtelse til at faa den skyldige afstraffet. Herved hindres naturligvis ikke, at Prælaterne tillige kunde bruge deres gejstlige Jurisdiktion og i Kraft af denne erklære baade gejstlige og Lægmænd for Kjættere og «renitente Bandsatte», der ved hele deres Færd kunde anses for at være «i Madband», og dette laa saa meget nærmere, som de her i Landet gjældende kirkelige Statuter netop erklærede enhver, der tiltog sig gejstligt Gods, for Bandsat[1]). Naar de gjenstridige ikke vilde falde til Føje og tage Skrift og Poenitense, kunde den verdslige Arms Hjælp anvendes imod dem. Den gejstlige Dommer erklærer dem for Kjættere, det verdslige Landsting «hugger da Freden af dem» overensstemmende med den skaanske Lovs Bestemmelser om Madband. Og dog kan det ikke nægtes, at der er noget meget vilkaarligt i Fremgangs-

---

[1]) Erkebiskop Peder Lykkes af Birger i Aaret 1514 fornyede Statuter: Item excommunicamus omnes illos, qvi . . . ecclesiasticas libertates ecclesiæ Dacianæ infringere aut possessiones ecclesiarum invadere aut ad eorum bona manus impias extendere præsumpserint . . . etiam illos, qvi in beneficia ecclesiastica se intrudunt, et eos, qvi per laicalem potentiam seu aliam violentiam ea detinent occupata. Omnes autem incendiarios, ecclesiarum fractores . . . . excommunicationis sententiam incurrere decernimus ipso facto.

maaden, ikke fordi der ikke gik nogen ny Disputats eller noget nyt Forhør i Forvejen, thi Prædikanternes Meninger laa klart nok for Dagen ved de malmøske Lutheraneres Skrifter og Færd, men derved, at alle skaanske Kjøbstæders Borgere erklæres fredløse paa Landstinget, som de skaanske Stæder slet ikke henhørte under. Men rimeligvis er der noget overdreven i den malmøske Fremstilling. At Landstinget skulde have erklæret alle lutherske Borgere og Præster for fredløse, uden at hver enkelts Sag var hørt, lyder utroligt. Derimod kunde Landstinget afgive en almindelig Kjendelse om det juridiske Punkt — saaledes som Landstingene og de kgl. Retterting saa ofte gjøre — men en saadan almindelig Dom havde ikke nogen Retsvirkning, før der fulgte en speciel Retsforfølgning efter for hver enkelts tilbørlige Værneting, og en saadan almindelig Dom over Borgerne og Prædikanterne i Malmø og Trelleborg — thi det er disse Steder, som særlig nævnes i Forening, med Væ, hvor Forholdene ere ukjendte, — kunde kun komme til at lyde, som den gjorde; thi Prædikanterne vare efter katholsk Synsmaade aabenbare Kjættere «udi Madband», og Borgerne havde gjort sig skyldige i det samme ved at opholde dem og beskytte dem, uagtet de af Kirken vare erklærede for Kjættere og tildels ved gejstlig Dom allerede afsatte, og derved havde de tillige vist aabenbar Trods mod den verdslige Regjering og Recessen af 3 Juli.

At ogsaa de øvrige Biskopper begyndte Forfølgelser mod de lutherske Præster, siges udtrykkeligt [1]); men man kjender saa godt som intet hertil. Der anføres stærke Beskyldninger mod Rønnov for den Maade, hvorpaa han forfulgte baade Prædikanterne og Borgerne, navnlig i Slagelse; men

---

[1]) Hvitfeld og Krag a. Sted.

det fremstilles som rene Voldshandlinger, uden egentlig Retsforfølgning og i ethvert Tilfælde i Kraft af hans egen biskoppelige Jurisdiktion [1]). Det samme synes at have været Tilfældet med Jørgen Frises Forfølgelser mod et Par lutherske Prædikanter, som han berøvede, ikke blot deres Sogne og Kirker, men ogsaa deres Gods; men i det mindste om den ene siges der, at det skete »uden al Lov og Dom». Senere, da Kristian 3 blev hyldet i Viborg i Marts 1535, bleve disse Sager af begge Parter indankede for Kongen og Raadet. Da Recessen af 3 Juli jo imidlertid maatte anses for lovlig bestaaende endnu paa den Tid, og da Biskoppen selv stævner Præsten, fordi han »med Vold» havde ladet sig indføre i sine tre Kirker mod Biskoppens Villie, kan ogsaa heri ligge en Antydning af, at Spørgsmaalet om Indtrængen i Kirkerne ogsaa for Præstens Vedkommende tilsidst med Rette henhørte under Rigsraadet [2]).

Efter Recessen af 3 Juli maa det da anses for Lands Lov og Ret, at enhver, Gejstlig eller Lægmand, kunde komme til at stande til Rette for Rigsraadet i ethvert Spørgsmaal om Indtrængen i Kirkerne og om Selvbeskikkelse til Præst, men kun i verdslig Henseende, som den, der ikke havde villet holde Raadets Bud og Mandater, naar han altsaa havde vist aabenbar Trods eller nægtet at følge Recessens Bud, saaledes som Malmøs og Trelleborgs Borgerskab havde gjort. Forøvrigt have Prælaterne beholdt deres fulde gejstlige Jurisdiktion i alle rent gejstlige Sager; selv i Spørgsmaalet om Beskikkelsen af Præst staar denne under Biskoppens Jurisdiktion som gejstlig Mand, men Straffen

[1]) Klageskriftet, Rørdams Udg. S. 166—67. Om Forholdene i Slagelse henvises til Tillægene under 3 Juli.

[2]) Om Jørgen Frises Forhold til Vikar Jens Nielsen og Præsten Mads Hegelund i Vorning henvises til Ny kirkehist. Saml. 5, 722—24; 726—27 og de der anførte Bevissteder.

herfor er fastsat i Analogi med den verdslige Lovs Bestemmelser om lignende Forhold, idet den fastsættes til Voldsbøder, hvis ikke særlige Omstændigheder kom til, der kunde medføre endnu haardere Straf.

Vende vi nu tilbage til Hans Tavsens Sag, saa er det bekjendt, at der rejstes 3 Klagepunkter mod ham. Først havde samtlige Danmarks Biskopper og Prælater »kaldt ham i Rette for en Skandbog, hvori han for nogle Aar siden havde kaldt dem Tyranner, Bedragere, haardnakkede og forblindede Knubbe, som ingen Mand nyttige vare, med mange andre Skjældsord«. Under almindelige Forhold maatte denne Sag ubestridelig henhøre under den gejstlige Jurisdiktion, og dog er det vanskeligt at paavise, hvorledes Prælaterne, naar de optraadte samlede, skulde bære sig anderledes ad, end de gjorde. Var en hvilkensomhelst enkelt Biskop eller Prælat bleven nævnt i Hans Tavsens Bog, kunde han have stævnet ham for Roskilde Biskop, og hvis Rønnov selv havde været personlig nævnt, kunde han have stævnet ham til at møde »for Erkebispen og Danmarks Riges Prælater paa almindelig Herredag«; thi det var Rigets øverste gejstlige Jurisdiktion [1]). Men her gik denne

---

[1]) 1524 og 25 under Striden mellem Biskop Styge Krumpen og Viborg Kapitel om Kirkerne paa Læsø, ringeagte Kannikerne den Bandstraale, som Biskoppen har udslynget mod dem. Kongen (!) byder da Biskoppen at hæve Bandlysningen og at lade Sagen komme for »Kongen og Rigets Prælater paa almindelig Herredag«; men senere maatte Kannikerne møde »for Rigens Biskopper og Prælater overensstemmende med Erkebiskop Aages Stævning og Bud«. — 1499 strider en Kannik i Viborg med en anden Klærk om Besiddelsen af to Kirker i Stiftet; thi han var kaldet af Kapitlet under Bispeledigheden; men den nye Biskop havde bestridt Kapitlets Ret hertil og udnævnt en anden. Ogsaa denne Sag forhandles »coram archiepiscopo et regni prælatis in communi dieta«. (Viborg Stiftsarkiv). —

Fremgangsmaade slet ikke an, da alle Prælater uden Undtagelse, Erkebispen medindbefattet, staa som Klagere, og alle ere angrebne. Hvor skulde de gaa hen for at finde en gejstlig Domstol til at afsige Dommen? Til Rom kunde det ikke nytte at henvende sig; Vejen dertil havde længe været spærret, og desuden var det en forfatningsmæssig Bestemmelse, at ingen Sag maatte stævnes ind til Rom, før den havde været for Rigets Prælater [1]). Vilde Prælaterne have Hans Tavsen dømt for denne Sag, maatte den ifølge de givne Forhold for det verdslige Rigsraad. Dette havde da to Veje at gaa; det kunde for det første betragte Sagen som en rent verdslig Sag — i Lighed med hvad der tidligere havde været Tilfældet med Biskop Jens Beldenak — og afgjøre den efter de verdslige Love. Det kom da an paa at finde en Retsanalogi, hvorefter denne Pressesag — saa vidt skjønnes, den første af den Art i Danmark — kunde paadømmes; thi da der i de almindelige verdslige Love her til Lands endnu ikke fandtes nogen Lovbestemmelse om trykte Skandskrifter, maatte Sagen behandles i Analogi med verbale Injurier. Heller ikke herfor fandtes der endnu i de almindelige Landslove nogen Analogi; dog havde der uddannet sig en vis Praxis i denne Henseende, idet allerede en Landstingsdom af 1433 udtaler den Retssætning, «at hvilken Mand der lægger en anden Uære til og kan det ikke bevise, men vorder dermed tilbagedreven, da bør han at lide samme Ret og Dom, som den anden skulde have lidt, om han havde det over ham bevist . . . og hvilken Mand der saa vil lyve anden sin Hæder eller Ære og Rygte fra, hannem bør ej at være Dannemand efter den Dag, som han tilforn var, og bør ej at være i

[1]) Frederik I.s Haandfæstning § 8.

Lov og Lag eller noget Samfund med nogen Dannemand derefter». I Analogi med denne Retsgrundsætning kunde Raadet da dømme Hans Tavsen til at være Løgner og Mindremand[1]), hvorimod man her neppe kunde anvende det Talionsprincip, der ligger udtalt i Landstingsdommen af 1433, og som gjenfindes i Kong Frederiks Forordning om Adlen af Aar 1528, hvorefter enhver, Gejstlig eller Verdslig, som aabenbart talte paa nogen god Mands (ɔ: Adelsmands) eller Kvindes Ære, uden at kunne bevise sine Udsagn, skulde staa i samme Last, Skade og Vanære, som han vilde føre den anden i med Løgn, et Princip, der havde sin Retskilde i den kanoniske Ret, hvor lignende Bestemmelser findes; thi her var der ikke Tale om bestemte Sigtelser for bestemte Forbrydelser, men om almindelige Skjældsord; det skulde da være i Anledning af Ordet «Bedragere»[2]). — Derimod fandtes der i Stadsretterne Analogier, hvorefter Sagen kunde paadømmes: Enhver, der talte «ubekvemmeligen» om Kongen og hans Raad, det som Ære rørte, skulde miste sin Hals, uden Sagvolderen vilde benaade ham[3]), en Bestemmelse, som maaske kunde finde Anvendelse her, da alle Sagvolderne vare Medlemmer af Rigsraadet; og hvis man ikke vilde tage Hensyn til dette Kapitel af den almindelige Stadsret, da det ikke var i Anledning af deres Stilling som Raadsherrer, at Biskopperne vare blevne udskjældte i Skandskriftet, kunde en Analogi hentes fra andre Kapitler i Stadsretten, hvor der fastsættes 40 Marks Bøder til Sagvolderen, Kongen og Staden, i For-

---

[1]) Herpaa kunde ogsaa Hans Refs Ytring tyde, at H. Tavsen «blev dømt til en Kjætter, Løgner, Tyv og Skalk».

[2]) Bevisstederne hos Rosenvinge, i Dansk Mag. III, 3, 171 fgd.

[3]) Kong Hanses alm. Stadsret cap. 6, Rosenvinge, 5, 554, med Varianten «Danmarks Riges Raad».

ening med »Dannemænds Bøn«, naar nogen uberygtet Mand eller Kvinde talte ubekvemmelig paa en anden det som Ære rørte, og kunde han ikke udrede Bøderne, skulde han slaas til Kagen »eller løse sig fra Sagvolderen, Foged og Borgemester som han kan med dennem tilens vorde«, og var det en »ond« (berygtet) Mand eller Kvinde, der gjorde sig skyldig heri, skulde de sættes paa Kagen og siden drage Sten af By, og deres Gods være forbrudt [1]). Selv om Rigsraadet ikke vilde betragte Hans Tavsen som en »ond« Mand, hvilket forøvrigt ikke er umuligt, al den Stund han netop anses for en aabenbar Kjætter, saa maatte Straffen dog i ethvert Tilfælde blive haard efter de verdslige Love; thi 80 Mark til Konge og Stad foruden 40 Mark til hver af Klagerne — saaledes beregnes Bøderne i andre Tilfælde, hvor der er flere Klagere — vilde blive en anselig Sum paa en Tid, da en Td. Rug kostede 8—12 ß.

Da Rigsraadet imidlertid aldrig kunde blive en kompetent Domstol for Hans Tavsen i denne Sag, hvilket vilde stride fuldstændigt mod den Reces, som Biskopperne og Raadet selv faa Dage før havde vedtaget, hvorefter Sagen henhørte under en gejstlig Domstol, og mod Kjøbenhavns Stadsprivilegier, hvorefter Bytinget var hans verdslige Værneting, saa kunde Raadet gaa en helt anden Vej. Det kunde afgjøre Retsspørgsmaalet og forøvrigt overlade Sagen til Kirkens Afgjørelse; det kunde erklære, hvorvidt Hans Tavsen havde gjort sig skyldig eller ikke i en Forbrydelse, hvor det var Statens Pligt at træde til og skaffe Forbryderen afstraffet. Og efter de kirkelige Love kunde Hans Tavsen — i det mindste, naar man vilde stille Sagen paa Spidsen, og det gjaldt netop Biskopperne om at godtgjøre,

[1]) Kong Hanses Stadsret, anf. St. S. 587 ff.

at Hans Tavsen var en aabenbar Kjætter — allerede ved selve Skandskriftets Affattelse betragtes som renitent Bandsat, og da var han ved det «for nogle Aar siden forleden» udgivne Skandskrift allerede «udi Madband», saa at Kongens Sværd ifølge Stadsprivilegierne skulde rette over hans Hals[1]). Om der fandtes formildende Omstændigheder, og hvorvidt Raadet af den Grund vilde indstille Hans Tavsen til Benaadning «for Guds Skyld og Dannemænds Bøns Skyld» som det i lignende Tilfælde hed[2]), blev et andet Spørgsmaal.

Dernæst anklagede Joachim Rønnov specielt Hans Tavsen, fordi han «med sine Tilhængere» havde befattet sig med alle Kjøbenhavns Kirker, navnlig St. Nikolai Kirke, og derover havde tiltalt Biskoppen med nogle haanlige og hovmodige Ord paa Kapitelshuset i nogle Rigsraaders Nærværelse. At Rønnov i denne Henseende stævnede Hans Tavsen for det verdslige Rigsraad, var ganske naturligt; vi ville ikke her dvæle ved, at Rønnov ifølge sine egne Forpligtelser til den afdøde Konge og hans Efterfølger var ligefrem bunden til at gjøre det; thi disse Forpligtelser tog Rønnov sig ellers meget let, og det kan ikke

---

[1]) Birgers ovennævnte Statuter, Pont. Ann. II, 548: Excommunicamus insuper omnes, qui odio vel lucri causa aliqvibus crimina falsa imponunt, pro quibus mors vel exilium aut membrorum mutilatio vel exhæredatio, bonorum spoliatio seu famæ denigratio seqvi debeat, si judicialiter convincantur. Qvi vero ad diffamationem alterius quid proponat, quod mores sugillat, nisi hoc approbare potuerit, cannonice puniatur et injuriam passo pro modo culpæ satisfacere compellatur.

[2]) Dette Udtryk forekommer i en Dom i Viborg Stiftsarkiv, hvorved en gejstlig Ret 1566 erklærer en Præst for uværdig til sit Embede, «uden han for Guds Skyld og Dannemænds Bøns Skyld kan benaades». Det er i Virkeligheden det samme, som sker med Hans Tavsen.

nægtes, at Rønnov nu tillige med sine Forlovere «sad udi Badet», som Klageskriftet udtrykker sig, hvis han egenmægtigt forfulgte de lutherske Prædikanter; hans egne Forpligtelser og Recessen kunde ikke godt forliges. Men selv overensstemmende med Recessen kunde Rønnov i dette Tilfælde stævne Tavsen for Raadet; thi han havde jo selv tidligere, som Dommen udviser, stævnet Tavsen for sig paa Kapitelshuset i Anledning af Kirkerne og i Kraft af sin biskoppelige Myndighed søgt at faa ham til at falde til Føje; men Tavsen havde nægtet det og saaledes vist Trods mod Raadets Bud, saa at han nu kunde stævnes for Raadet som den, der ikke vilde holde Raadets Skikkelse og Mandat. Thi at denne Sammenkomst paa Kapitelshuset er foregaaet meget kort før, man kan næsten sige i Dagene mellem den 3 og 14 Juli, er aldeles utvivlsomt [1]). St. Nikolai Kirke laa under Kjøbenhavns Kapitel, som havde Patronatsretten dertil; for saa vidt kunde Rønnov ogsaa have holdt sig til Kapitlet; men dertil var der naturligvis ingen Anledning, da Hans Tavsen aabenbart var Kapitlet paatrængt mod dets Villie. De nærmere Omstændigheder ved Tavsens Beskikkelse til Præst ved denne Kirke ere

---

[1]) Jeg antager nemlig med Rørdam (Universitetets Hist. I, 466 Note), at det er den samme Samtale mellem en Prædikant og Rønnov, der omtales i Klageskriftet (Rørdams Udg. S. 166), hvor Prædikanten beraabte sig paa «et almindeligt Koncilium», hvortil Rønnov svarede, om den Nar af Hessen eller den Gjæk af Holsten skulde være Dommer; han skulde være ham baade Konge og Dommer nok. Thi at denne «Gjæk» var Hertug Kristian, ikke Kong Frederik, fremgaar tydeligt af Klageskriftets Slutningsord: «Om vor Herre Fader og vi have saadant af hannem forskyldt, eller om det er foreneligt med hans Brev og Segl, give vi alle at betænke». — At denne Prædikant var Tavsen, beror paa Vedels Autoritet (Ny dske Mag. 3, 24).

ukjendte; men han anklagedes tillige for det lutherske Partis Overgreb mod alle Stadens Kirker, som Ophavsmanden og Lederen hertil, og kan man stole paa de katholske Beretninger om disse Begivenheder, vare de foregaaede med Vold og Magt; desuden vide vi af Povl Helgesens Beretning, at det gamle Spørgsmaal om Billedstormen i Vor Frue Kirke atter blev fremdraget og Tavsen beskyldt for at være den egentlige Ophavsmand hertil, hvilket han vel bestemt benægtede, men uden at de katholske Dommere, som det synes, have anset Beskyldningerne for tilstrækkelig gjendrevne [1]). Selv efter de verdslige Love var dette halsløs Gjerning [2]), og efter hele den Maade, hvorpaa Protestanterne havde bemægtiget sig Kirkerne, er det et Spørgsmaal, om det ikke kunde betragtes som Tyveri i Forening med Kirkebrud, og ogsaa herfor satte de verdslige Love Dødsstraf; i det mindste berettes det, at Hans Tavsen »blev dømt til Tyv» [3]). At de bestaaende kirkelige Love herfor satte Bandsstraf, som man var ifalden ved selve Gjerningen (»ipso facto»), er ovenfor omtalt, saa at Hans Tavsen alene af den Grund kunde anses for at være »udi Madband».

At det tredie Punkt, hvorfor Hans Tavsen anklagedes, kjætterske Meninger om Nadverlæren, aldrig kunde blive Gjenstand for det verdslige Raads Dom, er øjensynligt. Men dette Punkt synes heller ikke at være blevet gjort til

---

1) Skibyske Krønike, Rørdams Udg. S. 92 (Script. II, 593).

2) Hvo som gjør Samling eller Opløb i nogen Kjøbstad uden Borgemestres og Raads Vidskab, og er Høvedsmand derfor, han have forbrudt sin Hals (Kong Hanses Kjøbstadsret kap. 47; Rosenvinge, 5, 553).

3) Hans Refs Ytring i Tillæg 43. Smlgn. Stemanns Retshist. S. 620 fgd. Efter Skaanske Lov skulde Kirkebryderne straffes med Hjul, Baal eller Stene.

Gjenstand for en Retsforfølgning fra Rigsraadets Side [1]). Rigsraadet kunde her kun erklære, at Hans Tavsen efter de Beviser, der vare fremførte, maatte anses for skyldig og overbevist om Kjætteri, saa at den verdslige Arm, naar Sagen paa tilbørlig Vis var paakjendt af den rette Dommer, var forpligtet til at skaffe ham afstraffet. Skulde der her afsiges en Dom, maatte det være af Prælaterne selv.

Hvorledes disse Sager bleve førte, om de vare indstævnede enkeltvis eller alle under ét er det nu vanskeligt at komme til en klar Erkjendelse af. Følger man imidlertid Povl Helgesens Fremstilling i den skibyske Krønike og selve Indholdet af den Erklæring, som de 17 Rigsraader udstedte i Nærværelse af Kjøbenhavns Borgemestre og Raad, Borgemestrene og nogle Raadmænd fra Malmø og nogle Borgere af hvert Rodemaal i Kjøbenhavn — en mærkværdig stor Forsamling, som i ethvert Tilfælde var tre- til firedobbelt saa talrig som de tilstedeværende Rigsraader, al den Stund baade Kjøbenhavn og Malmø hver havde 4 Borgemestre og 12 Raadmænd, og Kjøbenhavn var delt i 8 Rodemaal, som ved saadanne Lejligheder plejede at stille et Udvalg af 4 Mænd hver — saa synes de alle at være slaaede sammen og behandlede under ét; thi det er aabenbart, at Kjætterspørgsmaalet var Hovedsagen, og at det hele egentlig gik ud paa at fremstille Hans Tavsen som en ved den stedfundne Disputation overbevist Kjætter og Bandskrop, en «Luthers Discipel», der ved sine Gjerninger og sin Lære var falden «udi Madband», og over hvis Hals den verdslige Arm var pligtig at rette. Og denne Erklæring afgav de 17 til-

[1]) I Dommen selv hedder det heller ikke, som i Anledning af Skandskriftet, at Hans Tavsen er «kaldt i Rette» derfor, men kun, at «det blev rørt for os», at han havde talt Sakramentet for nær.

stedeværende Rigsraader i Borgerskabets «Nærværelse», men neppe med dets Billigelse — «de modraabte samme Kondemnering og vilde den ikke samtykke» —, idet de paasagde, «at hannem derfor burde at straffes baade efter Loven og stande tilrette som Recesser[1]) og Stadsprivilegier indeholde, uden hvis (ɔ: hvad) de værdige Herrer Bisper og Prælater hannem naadelig herudi anse vilde», hvorpaa de for «Guds Skyld og Dannemænds Bøns Skyld (alles vores kjærlige Bøns Skyld)» overgav Sagen til Biskoppernes Naade. Kirken har ved Povl Helgesens Hjælp — efter Rigsraadernes Mening — bevist, at Hans Tavsen er skyldig i de Forseelser, hvorfor han anklagedes, og at han derfor bør straffes efter Loven — den gejstlige eller verdslige — som Løgneren og Æreskænderen, som den, «der Vold og Vælde bruger», og som den, der ikke har villet holde Raadets Bud og Mandat; baade ved sin Færd og ved at tale Sakramentet for nær er han overbevist om at være en Bandskrop og Kjætter, som bør stande til Rette for sine tilbørlige Dommere efter Odense Reces og Recessen af 3 Juli, og som den verdslige Regjering overensstemmende med Kong Frederiks Haandfæstning og Kjøbenhavns Stadsprivilegier er pligtig at straffe paa Livet.

Efter vor Opfattelse af, hvad der foregik paa Kjøbenhavns Raadhus den 14 Juli, er saaledes Disputationen Hovedsagen; ellers vilde det ogsaa være ufatteligt, at man tog en halvhundrede Borgere med, hvoraf dog vistnok Flertallet, om ikke alle maatte anses for luthersksindede. Det hele er en Fortsættelse af hvad der forefaldt paa Herredagen 1530; den Gang vare Prædikanterne villige til en Disputation paa

¹) Mine Grunde til at holde paa dette Ord har jeg anført ved Tillæg 36.

det Vilkaar, at Kongen, Raadet og Borgerskabet skulde være Dommere, Papisterne derimod beraabte sig paa et «generale Koncilium» [1]). Kort efter fulgte Povl Helgesens og Tavsens Strid om Messen; Povl Helgesen opfordrede til en mundtlig Disputats, hvorpaa Hans Tavsen gik ind, og ogsaa her tænkte man sig Striden udkæmpet for Kjøbenhavns Borgemestre og Raad [2]). Nu, under de forandrede Tidsforhold, tog man Hans Tavsen paa Ordet og stævnede ham til en Disputats for Raadet, med Borgerskabet som Bisiddere. Nu kunde Katholikerne roligt gjøre det, med Recessen af 3 Juli i Baghaanden, uden at hindres af en kjættersk Konges og en luthersksindet Minoritets Nærværelse i Rigsraadet. «I mange Stykker» gaar Disputationen — efter katholsk Synsmaade — Hans Tavsen imod [3]). Der formuleres da en bestemt Anklage imod ham i flere Punkter, af en saadan Beskaffenhed, at Hans Tavsen ikke kunde fragaa dem, idet man ikke holdt sig til hans mundtlige Ytringer og saaledes ikke behøvede at tage Hensyn til mundtlige Vidners modsigende Erklæringer, men man holdt sig til hans Skrifter og til det Faktum, at han mod Biskoppens Villie havde indtrængt sig i de kjøbenhavnske Kirker. Lektor Povl har atter fremdraget den gamle Beskyldning mod Hans Tavsen, at denne havde lært, «at man ikke maa bevise det hellige Sakramente Hæder og Ære», og at «det ikkun er et Tegn» [4]). Paa denne Beskyldning, der om

[1]) Hvitfeld, S. 1332.

[2]) Svar til Lektor Povl, Rørdams Udg. S. 157—58.

[3]) Smlgn. Knud Bildes Ytring, «at Lektor Povl og Mester Hans nu vare til en Disputation igaar for alle Bisper og Prælater og for Danmarks Riges Raad og Borgemestre og Raad, og overvandt Lektor Povl samme Prædikanter i mange Stykker, som han havde p ædiket (osv.)»

[4]) Skib. Krønike: sacram eucharistiam non esse adorandam. Svar til Lektor Povl, Rørdams Udg. S. 137: Ikke haver jeg eller

Ordet end ikke er brugt af Povl Helgesen, dog vilde stemple Hans Tavsen som en Zwinglianer, kunde Tavsen efter hele sin tidligere Lære om dette Punkt og efter hvad han selv havde skrevet i den Anledning i sit «Svar til Lektor Povl», ikke svare uden med et bestemt Nej, idet han atter hævdede, at Povl Helgesen havde forvansket hans Ord ved at indskyde et «ikkun»; men da Povl Helgesen derpaa fremlægger et haandskrevet Exemplar af hans Skrift, hvor Ordet dog staar, da Sagen saaledes bliver tvivlsom, da stilles det bestemte Spørgsmaal til ham: «Tror du, at det er det sande og værdige Guds Legeme under Brøds og Vins Lignelse, som en kristelig Præst konsakrerer og vier udi Messe Embede og som efter den kristelige Romerkirkes Vedtægt og Skikkelse sættes baade udi Monstrans og Pixis?» Men herpaa kunde Hans Tavsen aldrig svare uden med et bestemt: «Nej, det kan jeg ikke erkjende for at være det sande og værdige Guds Legeme; thi — saaledes omtrent føres Beviset i hans eget «Svar til Lektor Povl» — jeg har ingen Vished for, at en Messepræsts Mumlen og Hvisken er en virkelig Indvielse; kun ved Ordets Udtalelse bliver Elementet til Sakrament; accedat verbum ad elementum et fit sacramentum, som den hellige Augustinus siger; Ordet skal derfor udtales højt og tydeligt, saa at enhver kan høre det, og det skal udtales hver Gang, Handlingen foregaar; jeg kan derfor heller ikke erkjende det for at være det sande og værdige Guds Legeme, som gjemmes hen i en Sølvæske; jeg har ingen Vished for, at det virkelig er Guds Legeme; det er en ufor-

nogen af mine Medarbejdere, det jeg ved, talt saa om dette hellige Sakramente (som du klager), at man maa ej bevise det Hæder og Ære og med en sand Mening tilbede det». Smlgn. smsts. S. 160 nederst. Engelstoft, Hist. Tidsskrift III, 6, 39 fgd.

svarlig Misbrug, som strider mod Guds Ord». Hans Tavsen er af Povl Helgesen bleven stillet midt imellem Beskyldningen for Zwinglianisme og Vedkjendelsen af den krasse katholske Opfattelse af Messeofret og Transsubstantiationslæren; han fornægter med stor Bestemthed begge Opfattelser, men hævder derved netop sin egen Overbevisning, den lutherske Opfattelse af Nadveren, og dermed er han fældet, efter Katholikernes Mening [1]).

[1]) Smlgn. nærmere hos Paludan-Müller, Hist. Tidsskrift III, 6, 348 fgd., der tillige paaviser, at det ogsaa stred mod Luthers Ord at antage den i Pyxis opbevarede Hosti for Guds Legeme. For mig har imidlertid Hans Tavsens eget «Svar til Lektor Povl», der jo nu foreligger tilgængeligt for alle i Rørdams Udgave af Hans Tavsens Smaaskrifter, fjernet enhver Tvivl om dette Punkt; thi at det er dette Skrift, der laa til Grund for Disputationen om Nadverspørgsmaalet, og som blev fremlagt for Forsamlingen, er klart og tydeligt godtgjort af Engelstoft a. St. Uagtet vedkommende Afsnit af Tavsens Skrift — Svar til Lektor Povls 4 og 5 Kapitel (Rørdams Udg. S. 136 og 142 flgd.) — bør læses i Sammenhæng, skal jeg dog, foruden de allerede af Paludan-Müller aftrykte Steder, særlig henlede Opmærksomheden paa følgende Steder: (S. 147) «Efterdi denne Sakreren og Vielse i det hellige Sakramente staar paa Guds eget Ord og Indsæt, som nu er urykkelig bevist, hvi skulde man ej da maatte tvivle og bære Mislove paa eders Brød og Vin, efterdi man ikke er vis, om Guds Ord er dermed eller ej, og er det der end, da have I hvisket det for eder selv og ikke ladet nogen hørt det; stjæle I os da Ordet fra, som skaffer og gjør Sakramentet, paa hvilket et Sakramente lader sig og alene kjende fra andet Kreatur, som er og lige saadant til Sinne; hvorpaa skal jeg da visselig kjende det, at eders Sakramente er et sandt Sakramente? Maaske, fordi jeg véd det, at Præsten er raget og smurt (osv.)». S. 143: «Jeg staar det fuldkommelig til, at jeg haver sagt i min Prædiken og siger endnu, at man maa vel tvivle paa det Brød og Vin, som hine Hviskere vise Folket og lade dem ikke høre Kristi egne Ord derover». — S. 151: «Thi véd jeg vel, at Gud vorder mig ikke vred derfor, om jeg ikke tilbeder det, jeg ser i Præstens Haand eller Monstrans, efterdi jeg ikke véd visselig, hvad det er uden Brød». — Tvivler Hans Tavsen om, at det af Præsten i Messeembedet konsakrerede Sakrament, som opbevares i

Ved Rigsraadets Udtalelse var Hans Tavsen erklæret for skyldig i Forseelser, hvorfor verdslige og gejstlige Love efter den strænge Ret satte Dødsstraf, og Rigsraadet havde som Rigets øverste verdlige Domstol erkjendt, at her var et Tilfælde, hvor den verdslige Statsmagt havde en Forpligtelse til at træde til og skaffe Straffen exekveret, hvis Prælaterne forlangte det. Herved bliver Rigsraadets Erklæring en Dom med bestemt Retsvirkning; efter at Tavsen er overbevist om at være en Bandskrop og Kjætter, der er «udi Madband», kan Straffen strax exekveres; i al Fald blev det en ren Formsag, om Tavsen bag efter skulde «stande til Rette» for Prælaterne eller Joachim Rønnov alene som Sjællands Biskop. Men at her vare mange formildende Omstændigheder, maatte selv den ivrigste Katholik indrømme, uansét den store Tumult i og udenfor Raadhuset, der antog en for Prælaterne og Rigsraadet truende Karaktér. Skandskriftet var ikke rettet mod en enkelt af de klagende Personligheder og indeholdt ikke Beskyldninger for enkelte bestemte Forbrydelser, men indeholdt de af Reformatorerne i Almindelighed mod den bestaaende Kirkes Prælater

---

Monstrans og Pyxis, virkelig er det «sande» Sakrament, kan han ikke erklære det for at være «det sande og værdige» Guds Legeme, men kun et foregivet. Af indre Grunde maa jeg saaledes holde paa det bekjendte «ikke» i Hvitfelds Text; men endnu mere af rent ydre textkritiske Grunde (nærmere ved Tillæg 36). Til et lignende Resultat er ogsaa Helveg kommen i «Kirkeh. før Reform. II, 957. Forøvrigt maa det atter fremhæves (smlgn. Paludan-Müller a. St. S. 355), at vi kun kjende Tavsens Bekjendelse i den Form, hvori hans Modstandere have ført den i Pennen, og at den muligvis derved fremtræder skarpere, end den i og for sig har lydt, en Betragtning, der styrkes ved den Form, hvori hans Ytringer af Skandskriftet ere førte i Pennen, langt kraftigere, end de staa i selve Skriftet, hvilket formentlig vil fremgaa af det følgende.

rejste Beskyldninger og de i den Henseende almindelige Udtryk, i dette Tilfælde ganske vist særligt rettede mod de danske Prælater; ja Ordene »Tyranner, Bedragere og Knubbe» fandtes ikke en Gang deri, om end Prælaterne i Almindelighed anklagedes for at paalægge baade Sjæl og Liv et aandeligt og verdsligt Tyranni, for at bedrage ved deres falske Lærdom og for i det Hele at være unyttige til deres aandelige Gjerning [1]). Og havde Hans Tavsen paa utilbørlig Vis »befattet» sig med Kjøbenhavns Kirker og ført Vranglære, saa var det sket med Billigelse af Kjøbenhavns Raad og under Beskyttelse af den verdslige Regjering, hvis Arm nu under de forandrede Forhold skulde rettes mod

[1]) Det »Skandskrift», som Tavsen »for nogle Aar siden udskrev og lod prente», og som fremlagdes for Forsamlingen, kan nemlig neppe være andet end hans i Aaret 1529 af Hans Vingaard i Viborg trykte »Kort Ansvar til Bispens Sendebrev af Odense»; thi i intet andet af Hans Tavsen i disse Aar udgivet Skrift findes lignende Ytringer (smlgn. Fortegnelsen over Tavsens Skrifter i Rørdams Universitetshistorie I, 483). De Steder, hvortil der sigtes, maa da være følgende: »Gud haver beladt os med eder og eders Lige, som under et saadant højt og helligt Navn (ɔ: Bisper af Guds Naade) bruge eders mægtige og vældige Tyranni over os og tvert imod biskoppelig Art og Natur sætte eder op over os baade som Guder og verdslige Fyrster og ville baade regjere over Sjæl og Liv imod al Ret». (Rørdams Udg. S. 29). — »Se, med saadanne Tegn skulde I bevise eder; da kunde vi kjende eder for Biskopper af Guds Naade, dersom I og bare hverken hine høje Hatte eller forgyldte Sølvstave. Nu have I ny Tegn paa eder, og en ny Gud tjene I, det er Paven og eders egen Bug, ingen anden ere I nyttige enten med Ord eller Gjerninger, uden I have og Vild dermed». (S. 32). — »(Denne Splidagtighed kommer ikke af Morten Luthers Lærdom) men af eders haarde Hjerte og forstokkede Blindhed, af eders store Dønkelgodhed, Gjerrighed, Hovmod og andre skjendelige Laster . . . I haver forført og bedraget os med Fabler og Tant». (S. 40, o. fl. St. i det følgende). — Faa Aar efter vare baade Jens Andersen og Hans Tavsen dømte som Løgnere!

ham. Da var det, at Prælaterne «for Guds og alles kjærlige Bøns Skyld omdroge saadan Straf og Pene, som Mester Hans forskyldt havde og med Rette lide skulde, dog udi saa Maade, at han herefter ikke skal befatte sig med nogen af Kjøbenhavns Kirker, ikke skal skrive Bøger eller lade dem prente, inden en Maaned skal forlade Sjællands Stift og siden ikke opholde sig i Sjællands eller Skaanes Stift; i Fyns eller Jyllands Stifter maa han ikke prente Bøger, prædike eller indtrænge sig i nogen Kirke uden Biskoppens Samtykke og Befaling. Joachim Rønnov skal og bør atter annamme og beholde sine Kirker i Kjøbenhavn saa frit som de tidligere Biskopper i Roskilde, og han skal skikke og indsætte Prædikanter, som lære og forkynde det hellige Evangelium og Guds rene Ord, som de ville ansvare og være bekjendte, desligeste ministrere Sakramenterne, holde Messe og anden Gudstjeneste, som kristeligt og tilbørligt er i alle Maader.»

Ved dette Kompromis havde Rigsraadet indirekte erkjendt, at Prælaterne vare Tavsens rette Dommere; thi hvorledes man end vender og drejer Ordene, bliver det Prælaterne, der komme til at afsige Kjendelsen, idet de give Afkald paa den strænge Straf og sætte en mindre isteden; men Dødsstraffen hænger fra dette Øjeblik truende over Hans Tavsens Hoved; thi hvis han handler imod Voldgiftskjendelsen, skal han «stande til Rette efter Recesser og Stadsprivilegier» og lide den Straf, «han haver forskyldt», og Rigsraadet vilde da ikke kunne nægte at tage sig af Sagen. Forøvrigt er det klart, at Rigsraadet ved det mæglende Forlig navnlig har taget Hensyn til Recessen af 3 Juli og dens Bestemmelse om Biskoppernes fulde Myndighed i deres Stifter; Kirkelæren have de kun indirekte taget Hensyn til, idet det jo efter Kjendelsen stod enhver af de

andre Biskopper frit for at lade Hans Tavsen prædike i deres Stifter; det blev da deres egen Sag at drage ham til Ansvar for den Vranglære, han muligt efter deres Mening kunde prædike. Man vil gjøre ham uskadelig; derfor paalægger man ham Censur; man forviser ham fra Kjøbenhavn og Malmø, men glemmer Viborg, hvis Borgere lige saa godt formaaede at beskytte ham trods Biskop og Rigsraad, og som ogsaa kort efter skulle have tilbudt ham et Fristed hos sig; man vil sætte ham under Biskoppernes Tilsyn, men glemmer, at selv om de jydske vilde formene ham Adgang til nogen Kirke, kunde dette neppe ventes i Fyn med Jørgen Sadolins Medvirkning og under Knud Gyldenstjernes Beskyttelse, som efter hvad der tidligere er oplyst, neppe kan antages at have været blandt hans Anklagere. Bispemyndigheden er det første og vigtigste, og af lutter Iver for at fastslaa den, paalægger man i Virkeligheden Rønnov et Baand; thi hvorfor skulde han ikke have samme Ret som de andre? Man giver Rønnov Kjøbenhavns Kirker tilbage og straffer derved ikke blot Hans Tavsen, men alle de evangeliske Præster i Kjøbenhavn, som nu enten maatte anerkjende Rønnovs Myndighed eller trække sig tilbage; og i det samme Øjeblik, man giver Rønnov Myndigheden tilbage, paalægger man ham at ansætte Præster af samme Slags som de tidligere, kun med den af Recessen paabudte Indskrænkning, at de skulde holde Messer og ministrere Sakramenterne, «som kristeligt og tilbørligt er i alle Maader», og dette sidste er det eneste Hensyn, som i Dommen tages til Klagen over Sakramenterne, men i saa ubestemte Udtryk, at man kunde fortolke dem, som man vilde. Hele denne Overenskomst er som alle hin Tids Retsakter saa ubestemt og vaklende, og fuld af saa mange

Modsigelser, at den tydeligt bærer Præg af det Hastværk og de særlige Omstændigheder, hvorunder den er fremkommen. Men var man én Gang kommen ind paa Indrømmelserne og havde tilstaaet «Dannemænds Bøn» en Berettigelse, hvorved man tillige havde indrømmet, at Biskopperne vare Tavsens rette Dommere, saa laa det meget nær at prøve samme Middel endnu en Gang og ved en ny «Dannemænds Bøn» søge at faa Rønnov til at tillade Hans Tavsen at blive i Kjøbenhavn, og Rønnov indrømmede derved ikke andet, end hvad han baade efter Recessen og Dommens Slutning kunde anse sig for berettiget til; ellers kunde han ikke anse sig for at være i den fulde Nydelse af den biskoppelige Myndighed, som baade Recessen hævdede ham, og som det dog utvivlsomt var Dommens Mening at give ham. Det er bekjendt nok, at dette kort efter skete, idet Mogens Gøje, Erik Banner, Mogens Gyldenstjerne, Kjøbenhavns Borgemestre og Raad og maaske nogle flere gik i Forbøn for Tavsen hos Rønnov, dog kun paa den udtrykkelige Betingelse, at Tavsen anerkjendte Rønnov for sin kirkelige Foresatte og skulde «lære og prædike det hellige Evangelium rettelig og klart og uden al Skjændsord og Tale mod Biskopper, Prælater, Kanniker og Præster». Rønnov eftergav derved Tavsen Straffen for sit Vedkommende; men selvfølgelig kunde han ikke gaa videre; Censuren, der var paalagt ham, maa derfor anses for endnu ikke at være hævet. Mogens Gøje og Erik Banner havde desuden saa stærke Baand paa Rønnov som hans Forlovere, at Mogens Gøjes og Rønnovs Fremfærd ved denne Lejlighed let lader sig forklare alene af den Grund, selv om man ikke vil fæste Lid til den gamle papistiske Fortælling, at Rønnov skulde have været forelsket i en af Mogens Gøjes

Døtre og for hendes Skyld skulde have tilladt Hans Tavsen at vende tilbage [1]).

Den Uenighed i Rigsraadets Flertal, som allerede havde

---

[1]) Andet og mere beretter Povl Helgesen ikke i den skibyske Krønike, hvor Navnet Sofie først har været tilføjet, men atter er overstreget, dog neppe af Povl Helgesen selv (»filia ab episcopo adamata«, Rørdams Udg. S. 92; smlgn. Hans Henriksens Udtog i Rørdams Hist. Kildeskr. I, 423, der ogsaa har Navnet Sofie.). Herfra er Historien gaaet over til Povl Helgesens Udskrivere, med eller uden Navnet Sofie. Derpaa kommer Hvitfeld med den Fortælling, at det, »eftersom de Papister foregave«, skulde være sket, »fordi han skulde have haft hans Datter Jfr. Birgitte Gøje«. Hvitfeld har her vistnok kun haft den skibyske Krønikes eller vel rettere dens Udskriveres Beretning for Øje; men da han vidste, at Sofie Gøje paa den Tid var gift med Mogens Bilde, og oven i Kjøbet antog hende for død i Aaret 1526 (S. 1290), kunde han ikke godt tænke paa andre end Birgitte Gøje, der endnu var ugift. Man skulde rigtignok tro, at Hvitfeld som Herluf Trolles Søstersøn kunde have paalidelige Efterretninger om dette Punkt, men det er aabenbart efter hele den forsigtige Maade, hvorpaa han udtrykker sig, at han kun har kjendt »Papisternes« Snak. Saa meget er vist, at Rønnov i Aaret 1533 hverken kunde tænke paa at ægte Sofie eller Birgitte; thi Sofie blev allerede gift med Mogens Bilde i Aaret 1525 eller 26 (Rosenvinge, Gl. dske. Domme I, 110), og Birgitte havde den Gang allerede i flere Aar været trolovet med Jesper Daa (Dske Mag. 3 R. 1, 172), saa at det ikke en Gang kan antages, at der havde været paatænkt et Ægteskab med nogen af dem, før Rønnov blev Biskop. Først hos Holberg faar Historien den Form, at Rønnov var »trolovet« med Birgitte, og nu gaar den rask væk over til de følgende (endnu hos Helveg), uagtet Holberg ikke har haft andre Kilder end vi. — At Rønnov kan have været forelsket i Birgitte eller Sofie Gøje kan vanskeligt modbevises, men er dog vel nærmest papistisk Snak. Løsest er Historien behandlet af Tyge Becker i »Birgitte Gøje og Herluf Trolle«; thi her er det slaaet fast, at Rønnov, før han blev Biskop, skal have været »trolovet« med Sofie Gøje!! Man har haft meget travlt med at faa Rønnov »trolovet« med en af Mogens Gøjes Døtre, og det vilde jo ogsaa have været meget pikant; men desværre — vi have ingen Efterretning derom, ikke en Gang hos hans bitreste Fjende, Povl Helgesen!

vist sig under Forhandlingerne d. 13 Juli, fremtræder atter stærkt ved Hans Tavsens Sag. En stor Del af Midterpartiet havde skilt sig fra de ivrigste Bispevenner, efter at dette Parti ved sin Gaaen paa Akkord med Modparten havde bidraget sit til Forvirringen og Opløsningen. Kun 17 Rigsraader have deltaget i Dommen over Hans Tavsen; det var samtlige Bilder, Tyge Krabbe, Predbjørn Podebusk og Peder Lykke, alle Biskoppernes fuldtro Tilhængere fra gammel Tid, desuden Bispefrænderne og Lensmændene Otte Krumpen, Johan Oxe, Johan Urne, Niels Lunge og Knud Pedersen Gyldenstjerne, forstærkede med den betroede Oluf Rosenkrans, Ulfstanderne, Klavs Podebusk og Niels Brok. Derimod fattes foruden Mogens Gøje, Erik Banner og de Mænd, der antages allerede tidligere at have forladt Herredagen sammen med dem (Mogens Munk, Ejler Rønnov og Axel Ugerup [1]) tillige Ove Lunge, der maaske allerede har været paa Vejen ad Hertug Kristian til, hvor de danske Sendebud i al Fald allerede d. 20 Juli vare i fuld Underhandling desuden Mads Bølle, Erik Krummedige, Johan Bjørn, Axel Brahe og Rigskansleren Niels Arenfeld, af hvilke i det mindste de tre sidstnævnte endnu vare i Kjøbenhavn paa denne og den nærmest paafølgende Dag, saa at det neppe kan være en ren Tilfældighed, at deres Navne fattes ved denne Lejlighed. Ingen af disse Mænd (med Und-

[1]) Ogsaa Tavsens tidligere Velgjører, Knud Rud til Vedby, maa have sluttet sig til disse Mænd, hvis han overhovedet har været tilstede under Herredagen; hans Navn forekommer kun i originale Breve i Dagene den 1 og 4 Juli. At baade han og Axel Brahe, der hidtil havde sluttet sig til Midterpartiet, men nu endelig skilte sig derfra, vare evangelisk sindede, fremgaar tydeligt af Eramus Lætus' stærke Ros over disse Mænd, som han stiller aldeles lige med Mogens Gøje og Erik Banner, i Ny kirkehist. Saml. 2, 284.

tagelse af Ove Lunge og Axel Brahe) havde desuden beseglet Recessen af 3 Juli.

Hans Tavsens Sag var det sidste store Skuespil, som Rigsraadet opførte; Raadets Forhandlinger vare nu i Færd med at sluttes, efter at man den 13 og 14 Juli havde tilsvoret eller rettere sagt havde villet tilsværge hverandre Enighed og samdrægtig Optræden, medens man havde splittet Riget i syv Smaariger, hver med sin Biskop i Spidsen. Det var den Skikkelse og det Regimente, som Bispepartiet havde paatænkt at indføre; det var den Slutningsscene, hvormed Herredagens Forhandlinger skulde ende! Vel blev endnu et Par enkelte løbende Forretninger besørgede i de følgende Dage, deriblandt Affattelsen af Svaret til Wullenwever, men Raadet var da i fuldstændig Opløsningstilstand. Rigtignok holdt Ove Bilde og hans Slægtninge endnu ud i nogle Dage; men det lader ellers til, at Optrinet paa Gammel Torv har skræmmet adskillige af Raadsherrerne bort fra den kjætterske By; baade Joachim Rønnov og Iver Munk, Abbeden af Sorø og Prioren af Antvorskov lade til hurtigst at have begivet sig bort [1]).

Rigsraadets Forhandlinger vare endte. For sidste Gang havde det samlede Rigsraad i sin gamle Skikkelse været sammenkaldt for at afgjøre Rigets Skjæbne; thi det fælles dansk-norske Herremøde, som var berammet til St. Hansdag næste Aar, kom som bekjendt aldrig sammen, og det Rigsraadsmøde, som holdtes i Odense i November s. A. var kun en Fortsættelse af det kjøbenhavnske og kunde intet

[1]) Det nærmere ses af Tillægene 36—42; rimeligst er det vistnok med en gammel, omtrent samtidig Optegnelse (Tillæg 39) at sætte Opbruddet til d. 17 Juli, Dagen efter Brevet til Wullenwever.

andet udrette end at fastslaa den Udenrigspolitik, man én Gang var slaaet ind paa ved Vedtagelsen af Unionen med Hertugdømmerne. Vaklende og ubestemt havde Rigsraadets Holdning hele Tiden igjennem været. Hensynet til Biskopperne og deres Tarv havde været Hovedsagen, hvorefter alt alt andet kom til at rette sig. Havde det været Prælaternes fulde Overbevisning, at den gamle Lære var den ene rette, havde Religionssagen for dem virkelig været en Tros- og Hjertesag, ja saa kunde man ikke dadle dem, fordi de handlede, som de gjorde. Det havde da været deres simple Pligt at gjøre alt for at frelse den gamle Tro; det havde da været deres Pligt at modsætte sig Hertug Kristians Valg, naar det var deres Overbevisning, at den nye Lære og den nye Tids Skikkelse, som han førte i sit Skjold, vilde føre Fordærvelse og Ulykke med sig. Det kunde da forsvares at udsætte Kongevalget af Hensyn til Normændene, naar man virkelig troede ved de norske Prælaters Hjælp at kunne sætte sin Villie igjennem; men i det Øjeblik, man vedtog Recessen af 3 Juli i sin endelige Form, hvorved man opgav Trossagen för at redde Bispemagten, i det Øjeblik, man vedtog Unionstraktaten og saaledes alligevel ikke kunde undgaa Hertug Kristians Indflydelse, i det Øjeblik man ikke indsatte en Rigsforstander med Myndighed til at herske i den kongeløse Tid, eller i Mangel af en til dette Hverv skikket Personlighed, siden man nu én Gang ikke vilde have de eneste, der vare skikkede dertil, Hertug Kristian eller Mogens Gøje, dog i det mindste indsatte et Regjeringskollegium med fuld kongelig Myndighed, men tvertimod splittede Magten for selv at faa Styret hver i sit Stift, da havde Bisperne dødsdømt deres egen Magt for evige Tider. De havde vist, at de ikke besad aandelig Kraft og Dygtighed, hverken til at gjennemføre det gejstlige eller

det verdslige Regimente, som de higede efter. Værst af alle staar dog i denne Henseende Joachim Rønnov, denne ustyrlige, voldsomme og heftige Karaktér med de højtflyvende Planer, der stadig, baade ædru og drukken, raaber paa, at han vil være «Konge i sit eget Stift», som stadig fører store Ord i Munden om, at ingen skulde blive Konge i Landet uden hans Villie, og som selv efter at Kong Kristian sejrrig har holdt sit Indtog i Kjøbenhavn, egenmægtig forfølger de Borgere, som have kongelige Lejdebreve, og i sin vanmægtige Harme slaar dem med Stridshamre. Saaledes skildres han af sine Fjender, som en Mand, der ikke vilde bøje sig for nogen Overherre, og som ingen Overherre derfor vilde have ved sin Side. Lad end være, at der er meget overdrevent i det Billede, som hans Fjender have givet af ham, og at de Klagepunkter, som nu fremføres imod ham, vilde staa i et mildere Lys, naar vi kjendte de nærmere Omstændigheder derved, det lader sig dog ikke modbevise, at det navnlig var ham, der havde bevirket Udsættelsen af Kongevalget, og at det var ham, der ved sin uklare Færd i Religionssagen havde bidraget meget til det fuldstændige Brud i Rigsraadet. Ingen havde indgaaet saa stærke Forpligtelser som han, og ingen synes at have taget sig dem lettere end han; han var bunden med saa stærke Baand til Kong Frederiks Efterfølger, at han ikke kunde løsgjøre sig fra dem, og alene af den Grund vilde det være forklarligt, om Gjengjældelsen kom til at ramme ham haardere end de andre [1]). En stor

---

[1]) At Rønnov skulde straffes haardt for sin ustyrlige Trods overfor Kong Kristian, antydes flere Steder i Klageskriftet, navnlig S. 179—80 i Rørdams Udgave: «Og der vi havde venlig talt ham til, og udi det bedste straffet ham derfor (fordi han havde egenmægtig forfulgt en Borger, der havde kongeligt Lejde), da

Del af Ansvaret for det blodige Skuespil, som kort efter opførtes, er derfor ikke uden Grund væltet over paa Rønnov og hans Kaldsfæller. Vilde det have været undgaaet, hvis Hertug Kristian strax var bleven valgt til Konge? Det kan ingen afgjøre; Tidens Gjæring var saa stor, Spændingen ikke blot i religiøs, men ogsaa i social Henseende var saa stærk mellem de højere og lavere Stænder, at det er muligt, at Tidens Spørgsmaal ikke kunde afgjøres uden ved Sværdenes Leg; men neppe havde Wullenwever dristet sig til det høje Spil, han kort efter begyndte, naar Landet havde haft en kraftig Regjering og ikke været opløst og splittet. Men i ethvert Tilfælde havde det Bispearistokrati, som havde jaget Kristiern den anden bort, og som havde kulmineret med at udtale den Tanke, at det afhang af dets Forgodtbefindende, om man vilde have en Konge over sig eller ikke, nu udspillet sin Rolle. Rigsraadet fik aldrig mere den Sammensætning og den Størrelse, som det havde haft i Kong Frederiks Dage. Paa Rigsdagen i Kjøbenhavn i Oktober 1536, hvor Reformationen vedtoges, sade kun 19

---

haver han intet andet svaret os end onde og løse Ord, hvilket vi alt maatte lide til sin Tid, lige som vi havde været hans Underdanere. Og efterdi saadant er anrørendes vor kgl. Højhed, ere vi, efter som Skjæl følger, bevægede til at finde andre Veje imod ham». — S. 180—81 (i Anledning af Sagen med Stridshamren): «Saa har og Bispen aldeles ingen Ret til saa at handle med vore Borgere . . . . . Derfor skal samme Biskop svare os for eder, vort elskelige Danmarks Riges Raad, og stande os derfore for eder til Rette . . . . . Og dersom vi ingen anden Aarsag havde til ham end den, da var det os nok, at vi holdt os til hans Liv og Gods, og dersom vi det ikke gjorde, da var vi med Rette ingen ærlig Fyrste og Konning». — Rønnov havde den Gang forlængst anerkjendt Kong Kristian som Konge; ere Beskyldningerne sande, havde Rønnov vist en Ulydighed og Trods, som ingen Konge kunde lade gaa ustraffet hen.

Medlemmer i Rigets Raad, af hvilke endda de to (Mogens Gyldenstjerne og Johan Fris) vare nyoptagne. Af disse 19 havde de 12 allerede d. 12 August nødtvungent eller frivilligt maattet indvillige i Biskoppernes Fængsling [1]), de øvrige uden Tvivl kort efter [2]). 7 Rigsraader vare døde eller faldne i Mellemtiden, 1 var fraværende i Norge [3]); alle de øvrige Medlemmer af det gamle Raad bleve udelukkede. For en stor Del gjorde her politiske Hensyn sig gjældende; dette var saaledes Tilfældet med de saakaldte «meklenborgske Fanger», hvoriblandt Biskoppernes paalideligste Tilhængere, Hans og Anders Bilde, Otte Krumpen og Johan Urne, der først fik deres Frihed d. 26 Decbr.; men selv de af dem, som allerede den 28 Oktober vare komne paa fri Fod, bleve med Undtagelse af Knud Pedersen Gyldenstjerne udelukkede af Raadet, og have kun som Adelsmænd underskrevet Rigsraadsbeslutningen af 30 Oktober, nemlig de tre til Rønnov nøje knyttede Mænd, Mads Bølle, Ejler Rønnov og Niels Lunge [4]).

---

1) 1. Mogens Gøje; 2. Tyge Krabbe; 3. Ove Lunge; 4. Axel Brahe; 5. Oluf Rosenkrans; 6. Holger Ulfstand; 7. Knud Bilde; 8. Truid Ulfstand; 9. Axel Ugerup; 10. Erik Krummedige; 11. Mogens Gyldenstjerne; 12. Johan Fris.

2) 13. Predbjørn Podebusk; 14. Mogens Munk; 15. Erik Banner; 16. Knud Rud; 17. Klavs Bilde; 18. Klavs Podebusk; 19. Knud Pedersen Gyldenstjerne (meklenborgsk Fange, frigiven 28 Oktbr.). Hvitfeld, S. 1486; smlgn Rørdam, Hist. Kildeskrifter I, 136; 208 ff.

3) Eske Bilde var i Norge; Johan Oxe og Niels Brok vare faldne i Grevefejden; Lavrids Skinkel, Movrids Sparre og Johan Bjørnsen vare døde i Aaret 1533 (Skib. Krønike), Peder Lykke i Aaret 1535 (Dansk Mag. 3 R. 5, 278); Kansler Niels Arenfeld ligesaa (?).

4) Rosenvinge, Gl. dske Love IV, 157 fgd. («Mattis Bildhe», som S. 159 nævnes blandt de sjællandske Adelsmænd, er utvivlsomt en Fejlskrift for «Mattis Bølle». Sønnen Erik Bølle, som ogsaa havde været Fange i Meklenborg, nævnes kort efter).

Det samme er Tilfældet med de fynske Rigsraader, som havde hyldet Hertug Kristian paa Mødet i Hjallese, men senere atter vare gaaede over til Grev Kristoffer, da Lybækkerne besatte Fyn [1]). Men ogsaa de to jydske Rigsraader Joachim Lykke og Mogens Bilde bleve udelukkede af Raadet og nævnes kun blandt den jydske Adel, uagtet politiske Grunde her ikke synes at kunne have været de bestemmende; thi de havde begge tidligere hyldet Hertug Kristian og havde ikke senere skiftet Parti; ja begge vare kort før i deres Egenskab af Rigsraader blevne hidkaldte for at deltage i Forhandlingerne [2]). Men Mogens Bilde hørte til de egenmægtig «indtrængte» Bispefrænder og har formodentlig ikke villet underskrive noget Revers om Biskoppernes Fængsling.

Bispefrænderne og Bispevennerne gik det navnlig ud over. Vel bleve flere af dem senere atter optagne i Raadet; men dette kom i den følgende Tid kun til at bestaa af nogle og tyve Medlemmer ligesom i Kristiern den andens Dage, og det fik heller ikke i længere Tid den politiske Myndighed, som det havde haft i Kong Frederiks Tid. Hertug Kristian havde sejret i Forening med den menige Adel, og dennes sociale Stilling blev end mere udviklet paa de lavere Stænders Bekostning; men Rigsraadets Magt og Betydning havde foreløbig lidt et Knæk, medens Konge-

[1]) Foruden Ejler Rønnov desuden Knud Urne, Niels Bild og Henning Walkendorf, hvilke alle have underskrevet Recessen af 30 Oktbr. blandt de fynske Adelsmænd.

[2]) Dsk. Mag. 3 R. 5, 319; 4, 193. — Ogsaa til Biskopperne og de øvrige gejstlige Medlemmer af Raadet var der udstedt Indbydelse, deriblandt til den gamle Erkebisp Aage Sparre; ogsaa han blev udstødt af Raadet; hans Navn staar øverst blandt de skaanske Adelsmænd, tilligemed andre af det lundske Kapitels Medlemmer (Klavs Urne). Sic transit gloria mundi!

magten atter var bleven stærkere, idet Anarkiets Grundpiller, det ubundne frie Kaar uden Tronfølgervalg i Kongens Levetid og Retten til væbnet Modstand mod Kongerne, vare gaaede ud af Haandfæstningerne [1]). Det blev Følgerne af den tilsyneladende Sejr, som Bispearistokratiet vandt paa Herredagen 1533. Det var forbeholdt Hertug Frederiks Søn at knække dets Magt; det var den Nemesis, som ramte Oprørerne fra 1523.

---

[1]) Denne Opfattelse af Kristian den 3dies »Statskup» er med stor Styrke og Dygtighed og med fuld Ret ogsaa gjort gjældende af Helveg, Kirkehist. før Ref. II, 1028 fgd.

Tillæg.

1. — 1523, 10 August (St. Laurentii Dag). Roskilde. — Rigsraadet forpligter sig til at tage en af Kong Frederiks Sønner til Konge efter hans Død. Efter en Indledning om Grundene til Kong Kristierns Udjagelse og om Kong Frederiks Fortjenester af Riget, fortsættes:

Thij haffue wij nu, for[ne] Danmarcks riiges raadt, fore swodanne oc mange andre flere merckelige orszager, paa thett hans nade schall thess flytygere oc welwilligere her effter vnde oc ramme then hellige kirckes, rydderskabs oc alle riigens indbyggeres beste oc bestand, loffuett oc tiilsagt oc mett thette wort obne breff loffue oc tiilsiige hans nade oc beplichte oss [oc] wore efftherkommere Danmarcks riiges raadt paa wor gode tro oc loffue, at om hans nade forstackt worder, thett gudt forbiudhe, tha vele oc schulle wii kaare oc keese oc wdtwelle enn aff hans nades sønner tiill herre oc konning at wære offuer Danmarcks riige efther hans nades dødt, oc engen anden. Oc efffher thij at Danmarcks riige er ett friitt kaare riige, schall riigens friiheedt om koor her mett i alle maade wære vforkrenkett, dog i saa maade, at then hans nades søn, som effther hans nades tiidt wdwelles tiill herre oc konning, schall holde then helliige kircke, prelather, riidderskabett oc menige riigens jndbyggere wedt log, rett, friihieder och priuilegier, som for[ne] høgborne første her Frederich haffuer oss oc menige Danmarcks jndbyggere loffuett, soorett oc beszeglett, oc schall szamme then hans nades søn aldriig gøre nogen contract eller forliigelsse mett konning Christiern, hans børn eller affkomme, som oss, wore efftherkommere oc riigens indbyggere kand komme tiill skadhe eller forfang i noger maade, vden mett Danmarcks riiges raadts vidtskap, villie oc samtycke (osv.).

Original paa Pergament, i to ligelydende Exemplarer, i Geh. Ark., udstedt af samtlige Rigsraader og beseglet af Kongen og 47 Rigsraader.

2. — 1527, 23 August. Kong Frederik kvitterer for Modtagelsen af Rigsraadets Brev om en af hans Sønners Udvælgelse.

Wij Frederick (osv.) giøre alle vittherligtt, at wij haffue befalitt oss elskelige mesther Anders Glob, prouest i Otthenssøø, att anamme tiill seg aff oss elskelige verduge fader mett gud, her Lage Vrne, biscop i Roschildhe, thett vortt elskelige Danmarckes riiges raads breff, som hannom tiill troer hand faaett er, lydendes om en vore sønner att anamme tiill fuldmectug herre oc konning i Danmarck epther vor dødh, ock naer som hand haffuer faaett oc andtuorditt for^ne mesther Anders Glob sodantt ett breff, tha giffue wii oc ladhe for^ne verduge fader biscop Lage Vrne oc hans epterkommere biscoper i for^ne Roschilde aldtingisten frij oc qwitt att være aff oss, vore arfwiinge oc eptherkommere, konninger i Danmarck, oc aldtt vortt elskelige Danmarcks riiges raadtt for aldtt tiilltall, kraff ock maning for for^ne breff i alle mode. Giffwitt i vor stad Otthenssøø sanctj Bartholomej apostoli afflen aar etc. mdxxvij. Vnder vortt signett.

Paategning med samtidig Haand:

> Quittancia domini Ffrederici super littera de vno filiorum regiorum eligendorum.

Original paa Pergament med Segl. Geh. Ark.

2b. — 1529, 18 August. Vidnesbyrd om Hertug Kristians Adfærd imod Marie Kirken i Oslo.

Mattis Huoruff, Provst ved Marie Kirken i Oslo og Norges Riges Kansler, samt menige Kapitel bevidne: Da Kong Frederiks Søn, Hertug Kristian, lod hente fra Marie Kirken Klenodierne, som han ogsaa fik, da var hverken Hr. Henrik Krummedige eller nogen af de danske Raader, der fulgtes med Hertugen, enten med i Raad, Daad og Samtykke, eller vidste, naar Gjerningen skete. Morten Skinkel kom nemlig med nogle Drabanter ved Nattetid og tog Klenodierne, uden at der gjordes Indvending derimod. Dog vare Henrik Krummedige og Morten Skinkel forud hos Provsten og tilkjendegav ham Hertugens Villie med Hensyn til Klenodierne. Da bad Provsten Hr. Henrik om gode Raad,

men han vægrede sig og vilde ikke have nogetsomhelst med Sagen at gjøre.

Geh. Ark. Norske Saml. Fasc. 6 Nr. 29. (Meddelt af Kand. mag. F. Krarup.) — Om Hertug Kristians Ophold i Norge og Henrik Krummediges Forhold til Hertugen henvises forøvrigt nu til Allen, De 3 nord. Rigers Hist. V, 258—60.

---

3. — 1533, 25 April. Kjøbenhavn. Danske Rigsraader melde Erkebiskop Olaf i Trondhjem Kong Frederiks Død og indbyde foreløbig Norges Riges Raad til en fælles Herredag.

Trykt i »Aktstykker til Nordens Historie i Grevefejdens Tid«, II, S. 8, efter Originalen i Kristiania Rigsarkiv, Münchener-Samling Nr. 3239.

Brevet er forseglet af følgende Rigsraader[1]);

1. Torben Bilde. — 2. Joachim Rønnov. — 3. Henrik Tornekrans. — 4. Prioren af Andvorskov. — 5. Mogens Gøye. — 6. Tyge Krabbe. — 7. H. (?) Bilde. — 8. Bilde, med Bogstaverne H. B. (uden Tvivl samme Segl som Nr. 7). — 9. Johan Oxe. — 10. Axel Brade. — 11. Johan Bjørn. — 12. Holger Ulfstand. — 13. Et højst utydeligt Segl, vistnok Rosenkrans, uden Bogstaver. — 14. Ulfstand, samme Aftryk som Nr. 12 (ɔ: Slægtsvaabnet med Bogstaverne H. R.). — 15. Klavs Bilde.

To Voxklumper findes endnu under Brevet (efter Nr. 7 og 15), men uden Spor af indtrykt Signet; formodentlig er Voxet her kun sat til for at fæste den yderste Ende af det Papir, hvorpaa Seglene ere trykte.

Fortegnelse over Breve, udstedte under Herredagen.

Flere af de vigtigste Breve kjendes ikke længere i Original, men efter den saakaldte «Protokol» over Herredagens Breve, som nu findes paa det store kgl. Bibliothek, Ny kgl. Saml. 604, i, Fol., og som er aftrykt i Ny dsk. Mag. 2 Bind. — Nogen egentlig Protokol over Herredagens Forhandlinger er denne Samling langt fra; Benævnelsen, som først er given af Langebeck

---

[1]) Efter velvillig Meddelelse fra det norske Rigsarkiv. Navnlig maa jeg takke Hr. Arkivfuldmægtig Huidtfeldt for den Beredvillighed og Omhu, hvormed han har paataget sig det ikke ringe Arbejde at undersøge Beseglingsforholdene ved Brevene i Münchener-Samlingen.

og nu findes paa den temmelig ny Indbinding, er tvertimod vildledende. Samlingen indeholder følgende Breve i følgende Orden: 1) De jydske i Karup forsamlede Rigsraaders Brev til Landsting og Len i Jylland (Ny dsk. Mag. 2, 196). — 2) Sammes Følgebrev til Lensmændene (ɔ: det til Mogens Bilde udstedte Exemplar); ib. p. 138. — 3) Sammes Brev til Kjøbstæderne i Jylland (ɔ: det til Aarhus By udstedte Exemplar), ib. p. 197. — 4) Den saakaldte «Proposition» til Rigsraadet, og 5) Rigsraadets Svar herpaa, ib. p. 199-215. — 6) Recessen af 3 Juli. — 7) Recessen af 4 Juli («Fredag efter Jomfru Marie Dag Visitationis»). — 8) Rigsraadets Brev til Jyllands Landsting om Rustning at holde, dat. 14 Juli, ib. p. 367. — 9) Raadets Brev til Almuen i Aarhus Stift om Tiende (29 Juni), ib. p. 250. — 10) Brev til Lensmændene i Aarhus Stift i samme Anledning (3 Juli), ib. p. 251-53. — 11) Brev til det norske Raad om Kongevalgets Udsættelse (udateret; den virkelige Dato 18 Juni, se nedenfor), ib. p. 222. — 13) Unionsbrevet, *dat.* 1 Juni, ɔ: det fra dansk Side udfærdigede danske Exemplar. — 14) og 15) De fra Herredagen i Odense, Novbr. 1533 udstedte Breve angaaende Unionen med Hertugdømmerne, ib. p. 254 og 55. — 16) Forbundet med Gustav Vasa, Vor Frue Dag purificationis (2 Februar) 1534.

Nr. 1—16 ere skrevne med én, samtidig Haand, en velkjendt Skriverhaand fra Frederik d. 1stes og Kristian d. 3dies Kancelli, uden at det dog har været muligt at godtgjøre, hvem denne Skriver har været.[1]) Alt synes saa at sige at være skrevet ud i ét, «uno calamo». — Derefter følger som Nr. 17 og 18 Rigsraadets Svar til Enkedronning Sofies Sendebud og til Melchior Ranzov (28 Juni), N. dsk. Mag. 2, 248. Disse to Breve ere muligvis skrevne med en anden, dog den første meget lig og i ethvert Tilfælde helt samtidig Haand. Derefter følger som Nr. 19 en ny Afskrift af Recessen af 4 Juli (dat. «Fredag efter

[1]) Haanden har baade været mig velkjendt, og det samme har Dr. H. Rørdam erklæret for sit Vedkommende.

vor Frue Dag»); Formatet er et andet end i de foregaaende Breve, saa at den synes senere tilsat.

Af hele Bundtets Sammensætning og ydre Form faar man det Indtryk, at her foreligger en med bevidst Hensigt foretagen Samling af de vigtigste Statsakter, som staa i Forbindelse med Herredagen, afskreven af en af de (kongelige) Skrivere, men at denne Samling ikke er foretagen før efter 2 Februar 1534, men heller ikke ret længe herefter. At Samlingen er foretagen omtrent samtidigt, ikke successivt, eftersom de forskjellige Breve udstedtes, bestyrkes foruden af den ydre Form tillige af den Omstændighed, at Skriveren i «Propositionen» først har villet sammenarbejde Rigsraadets «Svar» hermed og derfor efter Propositionens første Artikkel, om Kongevalget, strax har indført Rigsraadets Resolution herpaa, men derpaa har opgivet denne Fremgangsmaade og derpaa atter gjentager Resolutionen ved Gjengivelsen af Svaret[1]). At denne Samling staar i bestemt Forhold til Aarhus Stift og Bildeslægten (Ove Bilde), har allerede Prof. Paludan-Müller gjort opmærksom paa, og at dette «navnlig gjælder om Propositionen, som Ove Bilde maaske har optegnet for sig selv til Vejledning ved eget Foredrag»[2]). Det synes at være en paa Ove Bildes (eller en anden til Aarhus knyttet Rigsraads) Foranstaltning gjort Samling, maaske nærmest til Brug under Forhandlingerne paa den Herredag, som skulde samles Midsommerstid 1534.

---

4. — 1533, 8-18 Juni. Riigens Erinde oc Article, som bleffue forhandlede oc beslutledes paa Riigens Wegne wdi then første almyndelige herredag . . . wdi Kiøpnehaffn circum festum Joannis Baptiste mdxxxiij. ɔ: Regjeringens Proposition til Rigsraadet (Smlgn. Nr. 10).

Trykt i Ny dsk. Mag. 2, 199—210 (Slutningen mangler), efter

---

[1]) Ny dsk. Mag. 2, 202 Not.; 210.

[2]) Hist. Tidsskr. III R., 6, 373.

»Protokollen«. Herredagen aabnedes 8 Juni: Feriis Trinitatis (ɔ: 8—14 Juni) . . celebrata sunt publica comitia (Paulus Eliæ, Script r. d. II, 592). Krag (Annales p. 3—4) sætter Begyndelsen lidt senere (jam soluto conventu Chilionensi instabat dies, in quem patres comitia regni indixerant) og Hvitfeld lader endog Herredagen begynde St. Hansdag! Men Paulus Eliæ var selv i Kbhvn. under Herredagen, og hans Udsagn bestyrkes meget bestemt ved følgende gamle, omtrent samtidige Vidnesbyrd, der i flere Henseender er af Interesse:

Anno incarnacionis (etc.) mdxxxiij in die cene domini defunctus est illustrissimus princeps, dominus Fredericus, Danorum etc. rex, in ecclesia cathedrali Slesvicensi humi traditus, intime penitusque a Lutherana heresi illusus atque seductus, que tunc in regnis Dacie, Suecie et Noruegie necnon in finibus Alemaniæ maxime vigebat. Dominica trinitatis (ɔ: 8 Juni) anni ejusdem congregati sunt Haffnie regni Dacie pares, prelati, strenui milites ceterique conciliarii ad octauam usque domini Canuti regis et martiris (ɔ: 17 Juli).[1])

---

[1]) Gl. kgl. Saml. 3124, 4, i det st. kgl. Bibliothek. — En smukt indbunden Kvart; uden paa Bindet: T. A. 1570; inden paa Bindet er skrevet: liber Tychii Asmundii superattendentis Scanensis 1570. Bogen indeholder en værdifuld haandskreven Samling af danske Love m. m. i følgende Orden: 1) Blad 1—145 den skaanske Lovbog, skreven med en ældre Haand, omtrent fra Kong Hanses Dage. Derpaa med en yngre, dog samtidig, Haand: 2) Bl. 146—48 Odense Reces af 1527; 3) Bl. 148: Kongebrev, dateret St. Olufs Dag 1530, til Aage Sparre om Overholdelsen af Odense Reces; 4) Bl. 149 (med samme Haand) det ovenfor anførte Stykke, som fortsættes med følgende Ord: Hec subsequentia . . . pacta atque confirmata. Nomina conciliariorum regni Dacie (39 Navne, idet Movrids Sparre og Knud Rud regnes med); derefter følger, stadig med samme Haand: a) Reces af 3 Juli 1533; b) den anden Reces, men med Datum: »St. Knuts Konnings Dag 1533« (herefter aftrykt i Suppl. til den danske Oversætt. af Krag, S. 12). — Efter et ubeskrevet Blad følger derpaa Bl. 157, stadig med den samme yngre Haand: 5) Kong Hanses Privilegier for Lunde Kapitel, og 6) Bl. 158, en skaansk Landstingsdom af Aar 1531 om kirkelige Forhold. Efter en Del ubeskrevne Blade (159—67) tager derpaa den ældre Haand atter fat med forskjellige Lovstykker af verdslig Art (om Gaardfred, om Forfølgning ved Rigens Ret i Sønderjylland, Bl. 168—78) og Bl. 178 flgd. Kong

Hermed stemmer Knud Bildes Brev til Eske Bilde af 28 Juli, ifølge hvilket han den Gang havde ligget i Kjøbenhavn i 7 Uger (Smlgn. Nr. 41). — 18 Juni afgik Brevene til Norge (se nedenfor); den Gang var man altsaa kommen til en foreløbig Beslutning om de i Propositionen forelagte Spørgsmaal. Da Forhandlingerne om Kongevalget m. m. vistnok maa have taget flere Dage, maa Propositionens Forelæggelse og Forhandlingernes Begyndelse vistnok sættes til de nærmeste Dage efter 8 Juni.

---

5. — 1533, 15 Juni. Torben Bilde tiill Lundt, dombreff paa enn lagheffl, som her Jens Laurisszen gjorde paa Spittrup (ɔ: Spøtrup i Salling, Viborg Bispestols Herresæde). Datum mdxxxiij die sanctorum Viti et Modesti. Smlgn. senere under 29 Juli.

Ældste Arkivregistraturer 2, 349, 61.

5b. — 1533, 16 Juni. Rigsraadet tilkjender Biskop Knud Gyldenstjerne Forsvaret og Herligheden over Kirketjenerne paa Falster og Lolland, som de kgl. Lensmænd for en føje Tid siden havde tiltaget sig.

Wii efftherne Iwer Mwnck till Ripe, Stygge Krwmpenn till Børglom, Owe Bilde till Aarss, Jørgen Frijs till Wiborg, biscoper, Torbiørnn Bilde, electus till Lwndt, Joachim Rønnow, electus till Roszkildt af samme naadhe, Henrick Christiernnszen, abbedt till Soerdt, Eskildt Thomæsszen, prior till Andworskow, Moghens

---

Hanses Haandfæstning; men inde i denne er af den yngre Haand tilføjet Parallelsteder af Frederik I's Haandfæstning. Derpaa følger med den yngre Haand flere ældre Lovbøger (Jus ecclesiast. m. m.). — Herefter maa man antage, at Bogen er begyndt af en ældre, paa Kong Hanses Tid levende Afskriver, men ikke bleven fuldført, hvorpaa en yngre fra Kong Frederiks og Mellemrigets Tid har benyttet de ubeskrevne Blade til at indføre kirkelige Bestemmelser, dels angaaende Kirken i Almindelighed, dels specielt angaaende Skaane. Da der ikke findes saadanne Bestemmelser yngre end Recessen af 4 Juli 1533, og Samleren ikke synes at have kjendt Kristian d. 3dies Haandfæstning, maa de Mellemriget vedkommende Afsnit utvivlsomt være nedskrevne kort efter Begivenhederne, og det er temlig øjensynligt, at Afskriveren har været en af Lunde Kapitels katholsksindede Kanniker.

Gøye, ridder og Danmarckes riges hoffmester, Tygge Krabbe, ridder, Danmarckes riges marsk, Hans Bilde, Prøbiørn Podebusk, Peder Lycke, Andhers Bildhe, Mattis Erikssenn, Otthe Krwmpen, Axell Brae, Owe Lwnge, Erick Banner, Holgerdt Vlfstandt, Jehan Biørn, Trwdt Ulfstandt, Jehan Vrne, Knudt Bilde, Axell Vgerop, Klaws Bilde oc Klaws Podebusk, riddere, Moghens Munck, landsdommere vdi Nørreiutlandt, oc Niels Arennfeldt, Danmarckes riges canceller, Danmarckes riges raadt, giøre alle vittherligt mett thette wortt obne breff, att werdug herre met gudt, her Knudt Gyldenstiernn, electus till fyenske biscopdom, i dag wor skickedt for oss oc seg bekerdhe, at thenn herlighedt oc forswar till the kircke thienere wdi Lolandt oc Falster boendes, som wdi hans forfedres framfarne biscopers wdi Fyenn theres tiidt aff ariilds tiidt haffue werrit wnder fyenske biscop stifftes forswaar, oc biscoper aff Fyenn vbehindrit haffue thet altiidt hafft, indtill noghenn føge tiidt siden forleden samme thienere bleffue trengde oc twongne till at giffue seg wnder kronenss lensmendt ther samme stedz, at giøre oc swaare them till alle retzele, liggerwisse som the tilfornn giorde oc swaaredt biscoper aff Fyenn, enddog the aldrig met noghen dom oc retthergang war loglige frandømpt biscopenn aff Fyenn oc fyenske biscopdom, oc satthe i retthe, om hannom oc fyenske biscopstifft burde samme herlighedt oc forswaar till forne thienere saa at werre fraantagen, eller oc thennum heer effther at motthe nydhe, brughe oc beholde. Tha effther forne leylighedt, som for er røertt, oc rett guds sandhedt sagde wij forne Danmarckes riges raadt saa ther paa for retthe, at forne her Knudt Gyldenstiernne electus etc. oc hanss efftherkommere biscoper i Fyen paa fyenske biscopstifftes wegne bør at nydhe, brughe oc beholde forne forswaar oc rettighedt till forne kircke tienere vdi Lolandt oc Falster, som hand kandt giøre bewisseligt at haffue werrit vnder fyenske biscopdom vdi verduge fedres biscop Karllss oc biscop Jens Anderszens tiidt, dog saa, at forne kircke thienere skulle vdgiffwe theres aarlige landgilde till kirkerne, liggerwisse som the plictige ere oc heer till giortt haffwe aff ariildtz tiidt. Till hues vitnes-

byrdt, at saa er i rett sandhedt, som forscreffuit stander, wij haffue ladit henghe wore indsegle oc signether nedhenn for thette wort obne breff, som giffuet er heer wdj Kiøbnehaffnn Sancti Wilhelmi abbatis dag, aar etc. $m^{o}d^{o}xxx^{o}$ tertio.

Geh. Ark, Voss Saml., Reg. 72, »Laaland, unævnt Gods«. — Afskriften er tagen fra Ny kgl. Saml. 1301 e fol., store kgl. Bibl. — Pergamentsoriginalen er forsynet med 23 Sigiller, nemlig: 1. Iver Munk. 2. Styge Krumpen. 3. Ove Bilde. 4. Jørgen Friis. 5. Torben Bilde. 6. Joachim Rønnov. 7. Abbeden af Sorø. 8. (Prioren af Andvorskov) mangler. 9. Mogens Gøje og 14 andre verdslige Raader.

5c. — 1533, 17 Juni. Rigsraadsdom, at Helliggejsthusets Kirke og Kloster i Aalborg, som efter kgl. Befaling var frataget Brødrene af Lensmanden Axel Gøje, skal restitueres.

Vii Jwer Mwnck till Ripe, Stygge Krumpen tiill Børglom, Ano Bilde tiill Aarhus, Jørgen Friis tiill Viborg, mett guds naade biscoper, Torbern Bilde, archielectus till Lund, Joachim Rønnow, electus tiill Roskilde, Knudt Gyldenstiern, electus tiill Otthens, Henricus, abbedt i Sore, Eskildt, prior i Antworskow, Magnus Gøye, Danmarckes riiges hoffmester, Tyge Krabbe, Danmarckes riiges marsk, Prebiørn Pudtbusk, Hans Bilde, Mattis Byllie, Johan Wrne, Johan Oxe, Otthe Krwmpen, Peder Lycke, Anders Bilde, Axell Brade, Holger Wlffztandt, Oluff Roszenkrandz, Erick Banner, Aage Lwnge, Johan Biørn, Truget Wlffztandt, Knudt Bilde, Klaus Bilde, Axell Wgerop, Claus Pudtbusk, riddere, Mogens Mwnck, Niels Lunge, Niels Arenfeldt ocNiels Brock, Danmarckes riiges raadt, giøre viderligt alle oc kendes met thette vort obne breff, at i dag her paa raadhuset vtj Kiøpenhaffn var skicket for oss hederliig oc renliffuet mandt her Lauritz Nielssøn, prest oc prior tiill Helligesthus closter vtj Oelburge, beclagendes høgligen, att posche nw nest forleden fuldt iij aar vare, bleff samme Helligesthus kircke oc closter met alt thet godz, eyedom, boo oc booskaff, som ther tha inde vor, hanom oc hans brødre met magt, voldt oc velde franntagett, vden all skyldning, forføllning, dom eller retgang, oc att samme closters kircke haffuer siden standet oc endnw stoer øde, saa messe sang, lesning oc anden gudz tienisthe, som ther stichtet oc funderet var, forstøret oc platt nederlaugt er. Sammeledes hues

fattige mennische paa theres siwge seng laae oc theres børlige røgt mett madt oc øll ther dageligen haffde, bleffue wdførde oc aff Helliggesthus vdkast, saa en part aff thennom annamedes oc nedlaugdes i Grobrødre closter, hwor the dog føge roo eller qwemhedt haffwe kwnne, oc for samme sagers skyldt er nw mange garde, godz oc eyedom frantaget oc igen annamede, huilcke noger gode mendt oc andre, thee oc theres arffuinge, tiilforn for messe, gudztieniste oc the fattige mennisches vpholning giffuet, stichtet oc tiillaugt haffue, oc wor samme her prior aff oss begierendes, att wij for gudz oc retferdighetz skyldt vilde beskicket, att handt, hans brødre oc the siwge mennische mwe komme tiill samme kircke, closter oc thess rette tilliggelse, som the thet tiilforn i være oc hende haffde. Tha effter saadan beclagning, kiere maall oc wrett, samme her prior oc the fattige mennische veder farett oc hendt er, funde wij saa for rette (effterthij att Riigens regimente nw vtj wore hender skicket er) att forne prior Lauritz oc hans efterkommere, forstandere tiill samme Helligesthus, hans brødre oc the siwge menniske skulle nw strax tiill sti. Michelsdag først kommendes samme Helligesthus closter oc kircke mett all syn rette tiilhøringh, godz oc eyedom igen annamme, hues thet helst neffnes kandt, hanom oc closter saa frantaget er, att haffue, nyde, bruge oc her effter beholle, som handt tiilforn altiid nytt, hafft oc brugt haffuer, tiill euig tiidt wbehindret i alle mode, oc schall her prior ther effter att handt samme closter saa annammendes vorder, begynde oc foretage lade att holle messer, gudzthjeniste met sang oc lesning, som thet funderet oc skicket er, igen ved lige oc magt, som thet sig bør. Item hues siwge menniske som tiilforn vore i samme closter, oc nw i Grobrødre [closter] ther samme stedz indlaugde ære, schall hand igen tiill seg annamme. Ther som noger aff thennom vtj metlertiidt døde oc affgangen ære, schulle andre i steden igen indtages oc giøres thennom vpholning met madt, øll og anden tiillbørliig røgt, som the tiilforn ther pleyde att fange i alle mode. Schall forne her prior ingen hinder giøres paa closters landgille rente oc rettighed effter then dag, thette

vort breff forkyndet bliffuer then forstander, ther the siwge folck oc closters gotz i være haffuer, tiill herritzting oc landzting. Sammeledes skall icke velburdig mandt Axell Gøye, som nw samme Oelburg closter i hende haffuer, liide nogen tiiltall eller stande [ther] fore tiill rette, att hand samme closter effter høgborne førstes koning Fredericks (hues siell gudt naade), fordwm vor naadigste herres, breff oc beffalning tiil seg anammede, oc hues garde, godz, eyedom oc anden forne Helligesthus rette tiilliggelsze, som riddere, gode mendt oc andre ther fran taget haffue, schall vden all hinder, dele, forfang eller gensiigelsze strax igen komme. Schall oc her Peder, nw forstander er for samme siwge mennische i Grobrødre closter, være plichtiig att forantworde fran seg the siwge mennische, handt saa tiill forn annammede, mett alle theres godz, boo, bwskaff, register, regenschaffs bøger oc anden tiilhøring, rørendes oc wrørendes, hues thet helst er eller neffnes kandt, som handt opboret haffuer, tiill forne her prior oc Helligesthus closter vden all hinder, formynskning eller gensigelse ther om i noger mode. Thii forbywde wy paa riigens wegne alle, ehuo the helst ære eller være kwnne, forne her prior her emodt at hindre, hindre lade, møde, platze, wmage eller forfang att gjøre vtj noger mode. Tiil ydermere vitnesbyrd (o.s.v.) . . . . Giffuit i Kiøpenhaffn sancti Botulphi abbatis dag, aar effter guds byrdt mdxxxiij.

Bagpaa: Rigens Raads Brev paa at alt, hvad som er tagen fra Klosteret, schulle igjen der til komme.

Afskrift efter Originalen paa Pergament blandt Aalborg Bys Breve, i Ny kgl. Sml. 1301 e, fol. kgl. Bibl. Afskriveren (Langebeck?) har tilføjet: »Ex triginta duobus quæ huic litteræ affuisse videntur sigillis jam tredecim remanent prorsus illæsa et 14um dimidia ex parte defractum, reliqua vero 18 in totum absunt.»

Da der findes 34 Navne i Brevet, synes herefter i det mindste to aldrig at have beseglet. — De tre manglende Navne blandt de 37 Rigsraader ere Ejler Rønnov, Erik Krummedige og Knud Pedersen Gyldenstierne. — Originalen er forgjæves bleven eftersøgt saavel i Aalborg Raadstuarkiv som i Geh. Ark.

6. — 1533, 18. Juni. Det danske Rigsraads Brev til det norske Raad nordenfjelds om at møde til fælles Herredag næste

Aar i Anledning af et fælles Kongevalg. Ex Hafnia feria qvarta infra octauas corporis Christi. (Et, som det synes, ligelydende Brev til Raadet søndenfjelds omtales i Nr. 43).

Ny dsk. Mag. 2, 222 efter »Protokollen«. — Originalen i Kristiania Rigsarkiv (Münchener-Samling Nr. 3240) har følgende Segl:

1. Iver Munk — 2. Stygge Krumpen. — 3. Ove Bilde. — 4. Jørgen Fris. — 5. Torben Bilde. — 6. Joachim Rønnov. — 7. Gyldenstjerne; Bogstaverne usikre, dog ikke K. G., maaske H. (G.?) R. (Faderens Navn). — 8. Henrik Tornekrans. — 9. Prioren af Andvorskov. — 10. Mogens Gøje. — 11. Tyge Krabbe. — 12. Utydeligt, dog vistnok Hans Bildes Segl. — 13. Mads Bølle. — 14. Anders Bilde. — 15. Otte Krumpen. — 16. Knud Bilde. — 17. Klavs Bilde. — 18. Holger Ulfstand. — 19. Axel Brahe. — 20. Ove Lunge.

7. — 1533, 18. Juni. Rigsraadets Brev til Eske Bilde, Lensmand paa Bergenhus, om at forblive paa sin Post.

Ny dsk. Mag. 2, 243, efter »Protokollen«. Smlgn. Annaler for nord. Oldk. 1853, S. 38.

8. — 1533, 20. Juni (Fredag efter Viti Dag). Kbhvn. Brev fra Wullenwever, Johan Sengestake og Albert Klever til Raadet i Lybæk. De have endnu ikke faaet Svar fra Rigsraadet.

Anført hos Waitz, Wullenwever I, 385.

9. — 1533, 24. Juni. Rigsraadet tillader, at Hr. Anders Bilde maa nyde, bruge og beholde Kallehave By i Værn og Forsvar at have, dog at Bønderne skulle gjøre og give deres Landgilde, Smaaredsel og Dagværk til Vordingborg Slot, som de pleje at gjøre; nogle af Afgifterne skulle dog ydes til Hr. Anders Bilde og ikke til Slottet.

I Brevets Indledning navnes 36 Navne; af Seglene ere endnu tilstede Jørgen Frises, Klavs Bildes, Klavs Podebusks, Niels Broks og Knud Pedersen Gyldenstjernes. — Niels Lunge, Erik Krummedige og Ejler Rønnov have ikke trykket deres Segl i Voxet. — Alle de øvrige Segl ere faldne bort, for det meste med et Stykke af Brevet, som er borte.

Geh. Ark. Top. Saml. Baarse Herred Nr. 5.

10. — 1533, c. 24. Juni. Svar paa de Artikler, som Danmarks Riges Raad have forhandlet paa den almindelige Herredag i Khvn., »circum festum Joannis Baptiste«. (Smlgn. Nr. 4.)

Ny dsk. Mag. 2, 210—214, efter »Protokollen«. — Brevet til Norge af 18. Juni omtales (S. 210) som skrevet »nu i disse Dage«. Inden 28. Juni maa »Svaret« være givet; thi S. 212 siges, at Raadet skal forhandle med Dronning Sofies Udsendinge; men selve Raadets skriftlige Svar til Sendebuddene maa henføres til 28. Juni. — Muligt maa »Svaret« endog sættes før det foregaaende Brev af 24. Juni, da Raadet vel neppe har truffet nogen Bestemmelse om Forleningerne, før »Svaret« var afgivet. Tidsangivelsen i Nr. 4 har aabenbart Hensyn til »Svarets« Afgivelse, ikke til »Propositionens« Indbringelse.

11. — 1533, 28. Juni. Rigsraadets Svar paa de Artikler, som Hertug Kristian havde tilstillet Raadet gjennem Wulf Pogvisk og Melchior Ranzov i Anledning af det forestaaende Kongevalg. Vigilia apostolorum Petri et Pauli, — og

12. — 1533, 28. Juni? Rigsraadets Svar paa de Andragender, Enkedronning Sofie havde gjort gjennem Wulf Pogvisk.

Ny dsk. Mag. 2, 248—50 og 246—48, efter »Protokollen«.

13. — 1533, 29. Juni. Raadets Brev til Almuen i Aarhus Stift om herefter at yde Tiende, overensstemmende med Odense Reces, til Kirken, Biskoppen og Sognepræsten »til den hellige Kirkes Nytte, Gavn og langsomme Bestand«.

Ny dsk. Mag. 2, 250—51, efter »Protokollen«. — I Indledningen nævnes 41 (!) Navne, idet der foruden de almindelige 37 opregnes Movrids Sparre, Eske Bilde (!), Knud Rud og Mogens Bilde.

14. — 1533, 1. Juli. Udkast til Unionstraktaten mellem Kongeriget og Hertugdømmerne.

Pergament, uden Segl, dat. 1. Juli, paa Plattysk, i Geh. Ark. — Ufuldendt Udkast, idet Tallet paa det Mandskab, som skal stilles, staar in blanco. I Brevets Begyndelse opregnes 38 Raader, idet Knud Rud regnes med; ellers de sædvanlige. — Smlgn. forøvrigt Nr. 22.

15. — 1533, 2. Juli (Vor Frue Dag Visitationis). Rigsraadsdom, hvorved gjøres vitterligt, at paa Raadhuset i Kbhvn. var skikket Joachim Rønnov, som satte i Rette, om han maatte bruge sin Jagt paa sine Enemærkeskove paa Langeland, saa vel som andre gode Mænd andet Sted i Riget efter

Frihed og Reces altid paa deres egne Enemærkeskove nydt have, eller deri hindres, som sket er af Kronens Foged paa Tranekjær. Da efter Reces og Friheder, som Adlen nyder, og da Langeland deri ikke er undtaget, blev dertil svaret, at Joachim Rønnov skal have Ret til at jage og jage lade som andre gode Mænd, dog skal Fællesskove ikke paajages.

I Begyndelsen af Brevet nævnes 32 Navne; de manglende 5 ere (foruden Joachim R. selv) Mogens Gøje, Erik Banner, Ejler Rønnov og Erik Krummedige, som altsaa ikke have deltaget i Dommen.

Af Seglene ere bevarede Nr. 4 og 5 (Ove Bilde og Jørgen Fris); Nr. 8 (Prioren af Andvorskov); 10—15: Tyge Krabbe, Predbjørn Podebusk, Hans Bilde, Mads Bølle, Peder Lykke. Nr. 16—17 ere bortfaldne; Nr. 18 utydeligt (Oluf Rosenkrans?). 27—28 bortfaldne; Nr. 29 blindt (Klavs Podebusk?); de øvrige bortfaldne. Nr. 6, Biskop Knud Gyldenstiernes Segl, er blindt; der har aldrig været trykt Signet i Voxet.

Geh. Ark. Dsk. Selskbs. Membraner.

15 b. — 1533, 2. Juli (Kbhvn. Vor Frue Dag Visitationis) Rigsraadet gjør vitterligt, at de alle endrægtelig have undt og tilladt, at Hr. Johan Urne skal have, nyde, bruge og beholde Rugaard og Rugaards Len med al kgl. Ret og Rettighed efter Kong Frederiks Brevs Lydelse, som Hr. Johan Urne og hans Husfrue, Fru Anne, derpaa have for deres Livstid, den ene efter den anden, uafløst som et frit brugeligt Pant for 1200 Lod Sølv og 50 Mark danske Penninge efter Jørgen Qwitzovs Brevs Lydelse, som han har paa forne Rugaard, som Hr. Johan Urne nu St. Valborgs Dag næst kommende skal indløse af Jørgen Qwitzov for Guld, Sølv og Penninge. Og naar Hr. Joh. Urne og hans Husfrue baade afgangne ere, da skulle begge deres Arvinge beholde Gaarden og Lenet som et frit brugeligt Pant, indtil det indløses af Danmarks Krone.

Afskrift efter en Pergamentsoriginal findes i Ny kgl. Saml. 1301, e fol. kgl. Bibl. — Alle de sædvanlige 37 Rigsraadsnavne findes i Brevet.

16. — 1533, 3. Juli (Torsdag efter vor Frue Dag visitationis). — Rigsraadet byder Lensmændene i Viborg Stift at

sørge for, at Almuen tiender retfærdigt overensstemmende med Odense Reces; de skyldige skulle straffes som for Tyveri, m. m.

Original paa Papir i Viborg Stiftsarkiv. — Det er det samme Brev, som efter »Protokollen« er aftrykt i Ny dsk. Mag. 2, 251—53, men der er stilet til Lensmændene i Aarhus Stift. De ere enslydende; dog maa rettes S. 252, Lin. 23 »lordtt« til »gordtt«; Linie 26 efter Ordene »redeliigen omganghenn haffuer«, tilføjes: »oc thet rettferdelighen haffuer tyendet«.

Den Viborgske Original udviser følgende, i flere Henseender mærkelige Beseglingsforhold:

1. Iver Munk. — 2. Styge Krumpen. — 3. Ove Bilde. — 4. Jørgen Fris. — 5. Torben Bilde. — 6. Joachim Rønnov. — 7. Knud Gyldenstjerne (Stjernen i Vaabnet er tydelig, det øvrige utydeligt). — 8. Oluf Munk (Bogstaverne L. M. med tre Roser i Vaabnet = Dansk Adelslex. II, 31, 3)[1]). — 9. Henrik Tornekrans. — 10. Prioren af Andvorskov. — 11. Niels Arenfeld. — 12. Tyge Krabbe. — 13. Predbjørn Podebusk. — 14. Peder Lykke. — 15. Axel Brade. — 16. Bilde (Hans?). — 17. Ove Lunge. — 18. Bilde (Anders?). — 19. »Johan Bjørn«[2]). — 20. Johan Oxe. — 21. »her Otte Krompen«. — 22. »Truid Ulfstan«. — 23. »her Knud Bil«. — 24. »her Holger Ulfstan«. — 25. Niels Lunge. — 26. »her Claus Bille«. — 27. »Eric Kromdige« (Vaabnet tydeligt). — 28. blindt. — 29. »knud gyllenstjerne« (Vaabnet tydeligt).

Af de sædvanlige 37 Raader mangle saaledes: Mogens Gøje, Mads Bølle, Oluf Rosenkrans, Johan Urne, Erik Banner, Axel Ugerup, Klavs Podebusk, Mogens Munk, Niels Brok og Ejler Rønnov. — Smlgn. Seglene under Nr. 17.

17. Recessen af 3. Juli.

Wii Juér Munck tiill Riipe, Styggo Krompenn tiill Burglum, Offue Biilde tiill Arhus, Jørgenn Ffriis tiill Viborrig, mett gudtz naadhe biscoper, Torbiørnn Biilde electus tiill Lundt, Joachim Rønnow electus tiill Roschildt, Knudt Gyldenstiernn electus tiill Ottenssze aff szamme naade, Henriich abbett tiill Soerdt, Eskyldt prior tiill Anttwordskoff, Mogens Gøe Danmarckis riigis hoffmesther, Tygge Krabbe, Danmarckis riigis marsk, Pretbiørnn Pudtbusk, Hans Biilde, Mattis Bøllie, Pedher Liickæ, Offue Lunge,

[1]) Smlgn. ved 4., 5., 9. og 10. Juli.

[2]) Vaabnet er tydeligt; Navnet er skrevet ovenover med samtidig Haand; det samme er Tilfældet med de følgende Navne med Anførselstegn

Oluff Rosenkrandtz, Otthe Krompen, Johann Oxe, Johan Biørnn, Johan Wrnæ, Anders Biilde, Axell Braade, Eriich Banner, Hollgerdt Vlffstandt, Trwdt Vlffstandt, Knudt Biilde, Claus Biilde, Axell Vgerup, Claus Pudbusk, riiddere, Mogens Munck, Niels Lunge, Niels Arenfeldt, Eriich Krommediige, Niels Brock, Eyler Rønnow och Knudt Persszenn, Danmarckis riigis radt, Giøre alle wiitherligt oc kendis mett thette wortt obne breff, att wii nu wdj the hellige trefolldighedtz naffnn forsamblede her i Kiøpnhaffnn tiill en allmyndiig herredag, att betracthe, offueruegge oc forhandle, efflher thii høgboren første her Ffrederiich fordomm Danmarckis koniing oc wor nadige herre, (hues siell gudt naade) nw dødt oc affgangenn er, mange draffuelige oc merckeliige riigens werffue och ærende, ther riigett oc thesz indbyggere staar magt oc wellfardt paahenger, i sønderligenn nederattlegge oc aff att styllæ twedragt, oprør oc venighet, som i noglæ neste forgangne aar (thues wær) her i. riiget werett haffuer, oc igienn giøre oc skiicke ett gott christeligt regementt, ordinandtz oc skiickelsze efflher ... tt[1]) christeligt skell loug och rettferdighedt, tha haffue wij for^ne^ biscoper oc prelather først foregiffuett oc beklagett, att then co[ntract] oc recessz, som giord wor wdj Ottensze aar &c. mdxxvij emellom kronen, adellen, oss oc menige riigens radt, er ycke saa retteilighen holldenn eller fuldgiordt aff noglæ i alle syne ordt, puncthe oc artiickelle, som thett seg eytt oc burdt hagde, efflher then allworligenn tiillsagenn oc beseiling, som ther giordt bleff, men ther offuer befynde oss merekeligenn brastholden, oss oc menige riigett tiill staar skade. Och for sliig leylighet haffue wij biscoper oc prelather igienn begerett wore breffue oc segell tha i Ottense wdgiffne paa noglæ puncthe oc artiickellœ aff wor jurisdictionn, kronen oc then menige adell tha samtyckt bleff, huelckenn friihedt aldrig tiilforn aff biscoper oc prelather noghen tiidt samtyckt bleff. Oc paa thet att twedragt

[1]) De forreste Bogstaver af Ordet ere nu utydelige.

oc venighedt, som kandt giiffue orsage tiill oprør, skade oc forderff her i riigett, maatthe stylles oc nederleggis, oc godt christelig meniing i all wenskab oc traahet beuiszis skulde emellom oss alle riigens indbliggere, ærre wij tha alle samdregtelighen mett huer andre szaa eyns wordne, att for^{ne} Ottensze recess, som ther giordt, bewilligett oc beslutthet bleff, att then wdj alle syne ordt, puncthe oc artiickelle schall her effther aff oss Danmarckis riigis raadt, adell oc menige riigenns indbiggere oc efftherkommere wbrødeligenn i alle maade wedt magt holldis wdhen all modstandt oc giensiellsze i noger maade. Ther tiill mett haffue wij Danmarckis riigis radt nw endregteligenn fuldburdt oc samtyckt i krafft thette wortt breff thesse effther^{ne} puncthe oc artiickelle i alle maade wbrødeligenn wedt fuld magt attholde, som her effther følliger: Ffførst, att huer biskop oc prelathe skall skiicke oc haffue seg effther siitt biscopelig embett, som gudt haffuer hanom tiilføgitt, oc som andre gode biscoper fore thennom wdj Danmarck giordt haffue, om the wiille nyde oc wppebere geeystelig renthe, oc wdj siitt stiifft schall alenæ haffue fuldt magt tiill att skiicke presther oc predickere, som schulle wphollde meszer oc gudtz tienniste effther christelig skiick, oc leræ theris sognefolck att leffue effther thet hellige euangelium, ther wdj ickæ anseendis friicth, faræ eller nogenn menniskis wiildt, som thennom her fraa dragge kandt, menn her wdj giøre, som mand wiill forsuaræ for then alsommectigst gudt. Oc schall ther fore engenn aff adellen, kiøpstedemandt eller allmwghe siellffuer thage seg nogenn sogne prest eller predickere, menn huor kronen, adellen eller andre haffue iuspatronatus tiill noghen kiirkens leen, att the thet szamme nydhe, d[og] the personer, som the ther tiill presentere, tagge institutionem aff bispe[n] i thett stiifft, somm gamell siiduan werett haffuer. Ffyndis noghen, som her emodt giør, tha schall hand ther fore stande tiill retthe fore Danmarckis riigis radt, som then Danmarckis riigis raadtz skiickellsze oc budt ickæ hollde wiill, oc then prest, som emodt (som forscr^{t} stander) giør, schall straffis som then woldt eller welde brwgher. Vellder oc seg noghen tiill att skiicke

sogne prester eller predickæræ anderledis endt mett bispens wiilliig oc samtyckæ (som forscr[t] staar), tha skall hand ther fore forfølligis tiill tyngge oc straffis for woldt effther loghenn, saa offthe hann thet giørendis wordher. Menn er noger sogne prester szaa wdweliige eller wskiickelige i leffnett oc wilkor bode paa werdzens och siellszens wegnæ, att allmwen ey kandt ther fore lyde eller nøgis mett thennom, tha schulle thii giiffue biscopenn ther i stiiffthet thet tiilkende, oc handt tha skall wære forplectiig att skiicke thennom en annden, ther duelig er, som kand leræ thennom gudtz ordt oc theris siellæ salighet. Dog skall ingenn sognepresl for hadt forkastis fra synnæ soghen eller forlenning, oc ther fore bør oc skall then menige mandt her i riiget tyende rettferdelighen huer tyendhe kerffue oc høffde effther then recesszis lydellszæ, i Ottensze giordt bleff, eller oc effther gambell siiduan, somm for[ne] Ottensze recess indthollder oc wduiszer, oc huelckenn thet ickæ rettferdeligenn giøre wiill (som forscr[t] stander), twyffles ther wpaa, tha maa ther met skellige mendt randtsaggis effther, oc huor tha noghen skiildt fyndis, tha skall ther straffis effther som offuer thennom, som dyller paa noget guods. Item bliiffuer nogenn fordellt fore, att hand ickæ giiffuer lofflig synn tyendt wdt (som for[net] staar) huelcken som thennom forsuaræ wiill, eller oc syne tyenere forbiuder att tyndhe retferdeligenn, som ske kunde fore tretthe oc wuillig, som ænthen biscopenn eller presten oc thennom emellom er eller komme kandt, then thet giør, han schall regnis oc tiilthalis for then, breff oc segell ickæ hollde wiill oc Danmarckis riigis radtz skiickelsze foracther. Menn huor tretthe er, skall huer mandt thalæ seg tiill retthe, oc ther fore ickæ omkaste thett, tiill gudtz loff komme kandt oc effther en christelig skiicke giordt er. Item skulle sogne degnæ nyde och beholde en skellighe renthe, oc huor tretthe er i nogre sogne om degne renthe, tha schall lenssmendenæ oc officialen thennom ther om fordragge, som paa bode siider lideligt oc skelligt were kandt. Tesligist hues guods oc eyendom som kiircker, closther oc menæ geystelig statt wdj were haffuer eller haffue

hagt mett rette effther konning Voldemarss log oc forscr[ne] recessis lydellszæ, ther i Ottensze wdgiik, thett skall huer mandt nyde oc beholde effter logen oc recessens lydelzæ, dog mett sodann wilkor, att hues messer oc gudtz tienniste, som fore for[ae] guods funderet oc skiicket er, bliffuer fuldgiordt oc wed magt holden; huar brøst ther paa fyndis, ther ganger om saa møget som rett er, oc hues guods, iordt eller eyenndom noghen haffuer meyst i forlednæ aar wden rettferdig dom oc rettherrgang, skall thennom igienn anttwordis wdhen yttermere skodzmaaell eller forhalling, oc huem guods wiill haffue, winde seg thet retteligen effther logenn oc yckæ tage seg thet tiill. Huo aadet her effther giør, forfølgis for woldt oc bøde ther fore som wedbøør. Item er oc szaa aff oss alle beuilliget oc samtyckt, att Viborigh domkiircke schall restitueeris, oc alle domkiircker, herre closther, jomfrw closther, hellig gestis och sogne kiircker skulle bliffue wedt theris fulde magt; tesligist att Tygge brødre closter, som wedt macht erre, och schall i thennom holldis messer, predicken oc andhen gudtz thienniste, som ther funderett erre, menn the Tyggebrøder closther, som forstørret er, schall ytthermeræ handles i tiilkommendis herredag, oc her for indhen schall inthett mere aff thennom forstyris eller nedherbrydis, lydett eller møgitt, wdj noghen maadhe. Menn om Jomfrw Closter, som riiddermendtz mendt eller andre i forlenning haffue, schulle holle jomfrwer ther indhe, effther then skiickelszæ, som the funderett erre, oc ickæ tiilstede, att theris thall formynskis fore theris forsømmelsze skildt i nogre maade, saaframpt the ther fore ey wiille stande tiill rette. Item huess siellæ gaffue och yttherste willige som ickæ giiffues emodt loghen tiill prest eller sogne kiircke, schall thennom ickæ formeenis eller forholdis aff noger mandt. Dog schall enghen trenggis. till att giiffue mere, endt gudt skywder hannom i hwge. Item forthij att menige clericij her i riigett nw ickæ ansees mett priuilegier oc friiheder, acth oc ære, menn møgett mere trenggis weldelligenn frann hues acth oc ære, priuilegier och friiheder som thett haffuer werett bestandigt wdaff i alle land-

skaffb i Christendommenn, som aff rettsyndig lerdomm oc wiisdom schall wppeholldis, paa thett siiste tiill en stoer affbreck oc en forderffuelig skadhe, oc manghe ther fore yckæ wiille bliffue klercke, nogher ickæ helder sette theris børnn tiill scholæ, anseendis att the nyde thet snare ontth endt gott att, huilckett om yckæ raadis baaedt paa, schall mett tydenn manghe landskaffb komme wnder en groff oc wanuittig forstandighedt, thij wiille oc samtyckæ wij alle Danmarckis raadt tiill thett hellige Euangelij, gudtz ordtz och christendommens wppeholldellsze maa och schall her i riigett holldis en allmyndelig scholæ oc vniuersiteytt, huor bequemmæ personer aff alle stiiffte kunde wdj leris oc wppedragis, saa the i framtiidhen kunde leræ andre theris siells salighett oc andenn christeligh skiicke att haffue thennom wdj. Oc paa thet samme lerdom thes yttermere maa bliffue wedt magt, tiillmelle wij hues friihedher oc priuilegier, kiircke, closther eller gudtz huess hagt haffuer, skulle her effther nyde oc behollde i alle maade, dog szaa, att kronen oc adellen nyde oc beholde hues friihedher och priuilegier wij thennom wndt haffue, oc effther then Ottenssis recessis lydelsszæ. Item thesligist schulle andre scholer, oc sønderlig hoess domkiircker, holldis wedt magt, huar børn oc vnghe personer kunde wppedraggis wdj, i rettsyndigh lerdom oc seegher (!), oc the fattiige peblinge och dyegnæ, som engenn opholldt haffue, motthe rwndeliigenn besørgis mett allmøysze, oc sønderlig aff thennom, som then geystelig rentthe wppebeer, paa thet the ickæ nødis schulde (formedelsz armodt) att offuergiiffue scholenn, saa kand thet skee, att bode geystelig oc werdtzlig staat bliffuer wedt magt, som bode høøre tiilsamen, och then enæ ickæ kandt wdhen then anden lengge bliffue wedt magt. Thesze for[ne] artickelle alle oc huer besønderlig i alle theris ordt, puncthe oc wiilkor, som the for[ne] stande, beplecthe wij oss oc wore effterkommere Danmarckis riigis radt, geystelighe oc werdtzliige, wedt wore godhe traa oc loffue oc mett thette wortt obne breff beseglett, saa att wiille oc skulle thennom alldelis fuldgiørre oc holde, som erliige, wprectiige mendt

thess plectiige ere breff oc segell att hollde oc fuldt giørre, oc ther som nogenn (thett gudt forbiudhe) wiille dierffues welluilligenn (!)[1]) att giøre her emodt, tha wiille oc schulle wij alle werre forplectiige tiill wedt wor swornæ eedt, thett somm for^net^ standher att straffe och affuerge, som wedt bøør efflher logen. Tiill hues wiidtnes byrdt wij haffue ladett triickæ wore indtzsegler oc signether nedhen fore thette wortt obne breff.

Giiffuett i Kiøpnehaffnn Torsdaghen nest efflher wor Frwe dagh visitationis aar &c. mdxxxiij.

Bagpaa med gammel Haand:

Then recessz som gick emellom prelattherne och Dan: Raadt werdzliige wdj Kiøpnehaffnn.

Original paa Papir i Arn. Magn. Samling paa Universitetsbibl., Fasc. 10 Nr. 4, med følgende 26 paatrykte Segl:

1. Jver Munk. — Styge Krumpen. — 3. Ove Bilde. — 4. Jørgen Fris. — 5. Torben Bilde. — 6. Blindt. — 7. Henrik Tornekrans. — 8. Prioren af Andvorskov. — 9. Blindt (Nr. 1—9 alle rødt Vox; over Nr. 9's røde Vox er der dog senere klæbet grønt Vox). — 10. Predbjørn Podebusk (P. P.). — 11. Bilde. — 12. Oluf Rosenkrans. — 13. Utydeligt. — 14. Blindt. — 15. Tyge Krabbe. — 16. Hans Bilde (Bogstaverne H. B.). — 17. Peder Lykke. — 18. Axel Brahe. — 19. (Ove) Lunge. — 20, Urne. — 21. Ulfstand. — 22. (Knud) Bilde (Bogst. K. B.). — 23. (Niels) Lunge. — 24. (Klavs) Bilde (Bogstaverne K. B.). — 25. Bogstaverne J. P. — 26. Knud Pedersen Gyldenstjerne.

I alt have saaledes kun 23 beseglet Recessen. Mangler: 1. Joachim Rønnov. 2. Biskop Knud Gyldenstjerne. 3. Mogens Gøje. 4. Mads Bølle. 5. Otte Krumpen (??). 6. Johan Oxe. 7. Johan Bjørnsen. 8. Erik Banner. 9. En af Ulfstanderne. 10. Axel Ugerup. 11. Klavs Podebusk. 12. Mogens Munk. 13. Niels Brok (?). 14. Ejler Rønnov. 15. Erik Krummedige. 16. Rigskansleren Niels Arenfeld. — Hertil maa dog bemærkes, at Seglet Nr. 13 er utydeligt, men vistnok maa det efter Pladsen nærmest antages for Otte Krumpens Segl. — I Seglet Nr. 25 staar tydeligt Bogstaverne J. P.; i Vaabnet findes ligesom en Plante, der slynger sig opad. Det er ikke nogen af de daværende Rigsraaders Vaaben, og hverken Hr. Registrator Plesner i Geh. Ark. eller Hr. Arkivfuldmægtig Huitfeldt fra Kristiania, som tillige med Forf. have undersøgt Beseglingsforholdet ved Recessen, have kjendt det. Sidstnævnte antager det nærmest for et uadeligt Bomærke,

---

[1]) I Afskriften i den skaanske Lovsamling: woldheligen. At Recessen i det hele er meget jasket konciperet, vil neppe have undgaaet Opmærksomheden.

og unægtelig var jo Raadmand Jens Pedersen (J. P.) tilstede paa Raadhuset den 3. Juli (se Tillæg 17 b.), men at en af Rigsraaderne (snarest Niels Brok) skulde have laant et uadeligt Segl, synes dog fast utroligt.

Tidligere trykt i den danske Overs. af Krag 2, 284 efter Originalen, men højst mangelfuldt; optrykt hos Rosenvinge, Gl. dsk. Love 4, 145 med Varianter efter Afskriften i den skaanske Samling.

17 b. 1533, 3. Juli. Rigsraadsdom om Restitutionen af Guds Legems Alter i St. Mikkels Kirke i Slagelse, som var bleven opbrændt og forstyrret sidste Palme Lørdag.

Vi Jffuer Munck til Riibe (o. s. v. de sædvanlige Navne, med Undtagelse af Mogens Gøje, Erik Krummedige og Ejler Rønnov), gjøre vitterligt alle, at i Dag her paa Raadhuset i Kbhvn. var skikket for os i Rette Jens Persøn, Raadmand her samme Sted, paa velbyrdig Mands Otte Tegenhueszes Vegne, som i Rette hid stævnet havde Hr. Hemming, Præst og perpetuum vicarium til Guds Legems Alter i Sancti Michels Kirke udi Slauelse, for en Gaard, liggendes i Wetterszløff, som for^ne Otte Tegenhueszenns Forældre skulde givet til samme Guds Legems Alter for Messer og Gudstjeneste, hvilke Messer og Tjeneste ikke skulde været holdne, som han sagde, paa nogen Tid, som vedburde, og mente derfor at have Ret samme Gaard til sig at annamme, sammeledes sagde sig at ville og skulle samme Gaard i Forsvar at have. Da frembar for^ne Her Hemming samme Alters Fundats og andre Breve, som han læse lod, besynderlig et beseglet Skødebrev, lydendes, at Eline Jensdatter, Hans Portmandtz Efterleverske, havde givet og skødet fra sig og sine rette Arvinger til samme Guds Legems Alter i St. Mikkels Kirke i Slauelse en Gaard i Wettersløff med al sin rette Tilliggelse til evindelig Eje, og skal derfor holdes to sjungne Messer hver Uge til evig Tid, og sagde, at samme Messer for for^ne Gaard altid have været holdne efter samme Brevs Lydelse, før nu Palme Løverdag næstforleden samme Slauelse Kirke «umsteritt» (!) og forstyrret blev, og samme Guds Legems Alter opbrudt, og var hannem da forment samme Messer og Gudstjeneste at holde skulle; dog bleve de siden sungen og var holden i de andre Kirker i Slagelse, som han med Brev og Vindnesbyrd aabenbar bevise kunde og her i Rette lagde.

Da efter Breve og Bevisning, at samme Alter efter denne Tids Lejlighed saa opbrændt og forstyrret blev imod hans Villie, og samme Messer at holde hannem forment var for samme Alter, og bleve dog sungne og holdte i andre Kirker tilbørligen, sagde vi der saa paa for Dom og Ret, at forne Her Hemming maa og skal samme Alter igjen opbygge lade, det første han det bekomme kan, og der efter strax holde forne Messer og Gudstieneste derfor efter Fundatsens Lydelse i alle Maade, og skal forne Her Hemming og hans Efterkommere, perpetui vicarii, rette Ejermænd til samme Alter, have, nyde, bruge og herefter beholde forne Gaard i Wettersløff til samme Guds Legems Alter med Rente, Redsel og anden Rettighed, som er Forsvar, Gaardfæstning, Gjæsteri og alt andet dens rette Tilhørelse, hvis det helst er eller være kan, efter samme Skødebrevs Lydelse. Og skal forne Otte Tegenhuesz herefter ej gjøre eller gjøre lade forne Her Hemming eller hans Efterkommere til samme Alter ydermere Hinder eller Forfang paa samme Gaard eller dens rette Tilliggelse, men være hannem ubevaret i alle Maader. Givet i Kjøbenhavn Torsdag næst efter Vor Frue Dag Visitationis anno domini mdxxxiij. Under vore Signeter.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1301 e, fol. — Da Afskriftens Retskrivning er mangelfuld, er den kun beholdt i Navnene.

18. Recessen af 4. Juli (»Fredag efter vor Frue Dag visitationis«).

Originalen i Gehejmearkivet, Danske Selskabs Papirsdokumenter. I Begyndelsen af Brevet anføres de sædvanlige 37 Navne. — Kun 35 Segl ere paatrykte, idet Mogens Gøjes og Erik Banners Segl mangle; paa alle de øvrige Raaders Plads findes Segl; dog har Biskop Knud Gyldenstjerne ikke beseglet; paa hans Plads (Nr. 7) findes Oluf Munks Segl (tre Roser).

Udenpaa med samtidig Haand: Dan.-Riigis breff oc samtycke paa thenn Recess, som giortt war wdi Otthennsze anno mdxxvij.

Trykt i Dansk Mag. 3, 105 ff. og hos Kolderup-Rosenvinge, Gl. dske. Love 4, 151 ff. efter Originalen, og i Supplementet til Krag og Stephanius S. 12 ff. efter den skaanske Lovsamling (gl kgl. Saml. Nr. 3124, 4), hvor Recessen er dateret »Knud Konges Dag« (ɔ: 10. Juli). Da dette neppe kan antages for en Skrivfejl for »Fredag efter Marie visitationis«, tyder dette paa en forskjellig Redaktion af Recessen og at

muligvis det egentlige Pergamentsexemplar først er udfærdiget senere[1]). Ogsaa Afvigelserne hos Krag (anførte hos Rosenvinge) tyde paa en forskjellig Redaktion, idet der (S. 154 Not. 7 hos Rosenvinge) i den skaanske Lovsamlings Redaktion findes følgende Ord, som helt mangle i Papirsoriginalen: »oc huem som jordtt will winde fran anden, hand winnæ then met breff oc segelle oc skellig atkomme eller met reeb oc rafft effter logen«, hvilke Ord ogsaa findes i Lovens Kilde, Rigsraadets Svar i N. dsk. Mag. 2, 214 nederst. — To andre Afskrifter findes i »Protokollen«; de have begge Datoen »Fredag efter vor Frue Dag«, men stemme forøvrigt overens med den skaansk-Kragske Afskrift.

19. — 1533, 4. Juli (Fredag efter vor Frue Dag visitat.) — Danmarks Riges Raad anmoder det norske Raad om at istandbringe Forlig mellem Biskop Anders Mus og Biskop Mogens i Hammer i Anledning af noget Guld, Sølv og andet Gods, som denne har lovet ham paa Mester Hans Mules Vegne, — samt mellem ovennævnte Bisp Anders Mus paa den ene og Erik Hack og Peder Hansen (Litle) paa den anden Side, hvilke have taget meget Gods, samt Tønsberg By og Nedernæs Len fra ham, uagtet han angiver at have Livsbrev herpaa.

Original i det norske Rigsarkiv, Münchener.-Saml. Nr. 3241.

I Begyndelsen af Brevet nævnes 38 Navne (idet Knud Rud nævnes med.) Af Segl findes kun 20, paatrykte i to Rader (10 i hver) nederst paa Brevet, nemlig:

1. Jver Munk. — 2. Styge Krumpen. — 3. Ove Bilde. — 4. Jørgen Fris. — 5. Torben Bilde. — 6. Joachim Rønnov. — 7. Munk (Bogst. L. M.)[2]). — 8. Henrik Tornekrans. — 9. Prior af Andvorskov. — 10. Tyge Krabbe. — 11. Hans Bilde. — 12. Peder Lykke. — 13. N. Arenfeld. — 14. Ove Lunge. — 15. Otte Krumpen. — 16. Oluf Rosenkrans. — 17. Knud Bilde. — 18. Anders Bilde. — 19. Johan Urne. — 20. Johan Oxe (meget utydeligt).

20. — 1533, 5. Juli. Rigsraadet underretter Domkapitlet i Ribe om, at Biskop Jver Munk har i Raadets Nærværelse eligeret sin Brodersøn, Mester Oluf Munk, til sin Medhjælper og Eftermand, og at Rigsraadet har stadfæstet Valget og optaget Oluf Munk i Raadet.

---

[1]) Eller skulde det være en Skrivfejl for »Fredag nest fore St. Knud Konnings Dag« (ɔ: 4. Juli)?

[2]) Pladsen er Knud Gyldenstjernes; hans, men ikke O. Munks Navn findes nævnt i Begyndelsen af Brevet.

Consiliarii regni Datie jam Haffnie congregatj.

Syncerrima nostra dilectione semper in domino premissa. Kiere herrer o . . . . . wiidhe, att verduge fader met gudt och herre, her Jwer Mwnck . . . giifwet oss alle til kiende, huorledes hand vdj nogle langhe aar for . . . . Domkircke och biscopdom, saa hand nw badhe aff aalder, stoer siwg . . . . . . rett er, och haffwer for saadanæ leiligheds skyldt nu vdj wores . . . . nerwerellse eligeret oss elskelige Mester Oluff Mwnck, syn brodh . . . æn sønn och mett hielper vdj hanns lyffs tiidt och thill syn . . . . . Riper domkircke oc biscopdom effther for^ne^ her Jwer Mwnches . . . . Huilken election wij alle endrechteligenn haffue stadfesth, fuldb . . . . . haffue annamed for^ne^ mester Oluff Mwnck for wor kiere m[et brodher wdj Danm.] riiges raadt etc. Bedenndes etther alle kierligen och gerne att . . . . . maade och wdkorillse som forscreffuit staar stadfestæ och sam . . . . etther till. Oss hobes, hand skall bliffue etther æn godt hærr . . . gaffnn, beste och beslanndt. Attj forthi heer eblandt wille . . . . wille wy emodt etther och kirckenn altiidt kierligenn och . . . . Ex Haffnia Sabbato infra octavas visitationis Marie anno . . . . . Datie ad causas teste Nicolao Arnfeldt, justiciario regni . . .

Udenpaa: Honorabilibus magnificisqve viris, dominis prelatis, canonicis totique capitulo Ripensi, dominis et amicis nostris sincerrime dilectis.

Afskrift af Dr. O. Nielsen efter G. L. Badens Papirer i Indenrigsministeriets Arkiv.

21. — 1533, 5. Juli (Lørdag efter vor Frue Dag visitationis). — Rigsraadet gjør vitterligt, «att wii for villig tieneste oc troschaff, som verduge herre mett gud her Joachim Rønnov . . . Danmarckes riige giort oc bewist haffuer, haffue unt oc tilladt . . . att hand moo och schall haffue, nyde oc beholle kronens slott Harritzborg oc the herrither, ther tiilligge, som Roskilde domkircke nw i pant haffuer, met all syn rette tiilliggelse . . . i hans liiffs tiidt, som pantebreffuet ther paa indeholder oc wduiser . .»

Original paa Pergament. Geh. Ark., Aflevering fra Justitsministeriet C. 11. — 35 Navne nævnes i Begyndelsen (Ejler Rønnovs og Erik Krummediges mangle). Seglremmene findes endnu; kun i to, Johan Bjørns og Hans Bildes, findes endnu halve Signeter; de øvrige ere affaldne. — Paa en Del af Seglremmene ere vedkommende Rigsraaders Navne skrevne, ogsaa paa Mogens Gøjes, men — Voxet er affaldet.

22. — 1533, 7. Juli. Artikelle och foreninghe och forbundt, som bleff berammeth emellom Danm. riighe paa then ene och Slesuich och Holsten fyrstendomme paa then andhen siide. — I Marginen: wdi Kiøpenhagen mandagen then siunde dagh iulii anno 1533.

Udkast paa Papir i Geh. Ark., Slesvig 105 c. — Smst. som Nr. 105 d: Artickele, forening och forbundth, som bleff berameth vti Kjøpnehagen then siunde dagh Julij anno 1533 (o. s. v. som foregaaende; denne Titel er atter overstreget i d.). — c. er, saa vidt skjønnes, skrevet med Johan Frises Haand. Sammenlignet med c. synes d. at være en Renskrift deraf, dog ere i d. flere Rettelser tilføjede med samme Haand som i c. (Joh. Frises), i Reglen kun Redaktionsændringer, idet der overalt, hvor der baade i c. og d. er Tale om Fyrstendømmerne, er skrevet ovenover i d.: »vore« (o. s. v.). Texten er herved bragt i Overensstemmelse med Texten i den danske Unionstraktat hos Krag, 2, S. 3 fl. I Slutningen mangle selvfølgelig Navnene paa de holstenske Raader, og det ender saaledes: Giff. paa vort slot Hadersleff then fyrste dag iully aar etc. mdxxxiij. »fyrste Dag« er atter overstreget, og der er sat i Steden: »tiuinde dagh«. (Slutningen i d., = Krags S. 17 Lin. 7 ff. er atter skrevet med samme Haand som c, ɔ: Joh. Fris). — I c. haves saaledes Udkastet til det danske Exemplar, udfærdiget fra dansk Side (det tydske Exemplar, udfærdiget fra dansk Side, s. Nr. 14); i d. haves Udkastet til det fra tydsk Side udfærdigede danske Exemplar.

23. — 1533, 7. Juli (Mandag før Knud Konges Dag). Rigsraadet forlener Anders Bilde med Dalby Kloster i Skaane paa Livstid efter det Brevs Lydelse, som han derpaa tilforn forhvervet haver [1]).

[1]) 1530, 13/3 (Søndag Reminiscere), Anders Bildes Gjenbrev paa Dalby Kloster. Ifølge Kong Frederiks Samtykke har Bilde af Dalby Konvent modtaget dets Kloster i sit Forsvar. Til Klæder og Ophold skal han aarligt udrede dem 100 Mark, overlade dem Indtægterne

Pergament i Geh. Ark. (Smlgn. Daugaards Klosterhistorie S. 163, hvor Brevet dog urigtigt er henført til Mandag efter Knud Konges Dag). — Brevet er i høj Grad beskadiget, hvorved ogsaa en Del af den nederste Kant er gaaet tabt; kun i det yderste Hjørne til højre findes Seglremme med følgende 10 Segl: 1. Johan Urne. — 2. Axel Brahe. — 3. Lunge. — 4. K. Bilde. — 5. H. Ulfstand. — 6. Truid Ulfstand. — 7. K[lavs] Bilde. — 8. Baade Seglrem og Segl mangler. — 9. Niels Brok. — 10. K. Pedersen Gyldenstjerne. (Efter Meddelelse fra Kand. mag. Krarup.)

Efter Pladsen, hvorpaa de 10 (9) sidste Segl findes, kan sluttes, at i det mindste følgende ikke have beseglet: Erik Banner, Axel Ugerup, Klavs Podebusk, Mogens Munk, Erik Krummedige og Ejler Rønnov. — Niels Arenfeld findes nu ikke paa sin Plads; men formodentlig er han rykket op paa Mogens Gøjes Plads, som sædvanligt, naar denne fattes.

24. — 1533, 8. Juli (feria tertia infra octavas visit. Marie). Ove Bilde tilskriver Erkebisp Olaf i Trondhjem om Anders Bildes Søn Bent, hvem M. Anders Glob vil efterlade sit Degnedom i Bergen.

Norske Rigsarkiv, Münchener-Saml. Nr. 3198; smlgn. Pal.-Müller, Gr. F. II, 44, Not. 1.

25. — 1533, 9. Juli (in octaua visitationis Marie). Det danske Rigsraad anmoder det norske Rigsraad om Hjælp for

---

af Klostrets 3 Sognekirker og holde dem ved en ærlig Skik til Øl og Mad.' Endvidere vil han hævde og forsvare dem af al sin Evne, saa længe han lever, og saa længe de opholde al den funderede Gudstjeneste. (Dansk samtidig Afskrift i Geh. Ark.)

1531, 2. Marts. Kongebrev til Aage Sparre, Electus til Lund, Torben Bilde, Ærkedegn, Mester Klavs Urne, Provst ved Lunde Domkirke, Hr. Henrik Sparre og Hr. Holger Ulfstand, Riddere, »vore Mænd og Raad«, om at begive sig til Kronens Kloster Dalby i Skaane »og der handle imellem Anders Bilde og menige Konventsbrødre, om hvad han dem aarlig give skal til deres Klæder og Føde, og hvad derover er af den Rente, som ligger til samme Kloster, som Hr. Anders Bilde skal svare kgl. Tynge af, at I det give fra eder beskrevet«. Flensborg, Torsdag efter Søndag Invocavit. (Kgl. Bibl., Saml. til Adlens Historie 5, 41).

Brevviseren Peder Nielsøn, der har klaget over nogen Uret, ham er sket paa noget Gods i Norge[1]).

Original i det norske Rigsarkiv, Münchener-Saml. Nr. 3242. Ingen af Rigsraaderne nævnes i Brevet, som er udvendigt forseglet som følger: 1. Jver Munk. (J. M. E.) — 2. Styge Krumpen. — 3. Ove Bilde. — 4. Jørgen Fris. — 5. Torben Bilde. — 6. Blindt (Joachim Rønnovs Plads). — 7. Munk (L. M.; Pladsen er Knud Gyldenstjernes). — 8. Henrik Tornekrans. — 8. Prioren af Andvorskov. — 10. Tyge Krabbe. — 11. Peder Lykke. — 12. Predbjørn Podebusk. — 13. Klavs Bilde. — 14. A. Brade. — 15. Knud Bilde. — 16. Blindt Segl. (2 Rader, 8 i hver).

26. — 1532, 10. Juli (Knud Konges Dag). Anders Bilde anbefaler sin Søn Bent til Erkebiskop Olaf i Anledning af Degnedømmet i Bergen.

Norske Rigsarkiv, Münchener-Samling, Nr. 3196.

26 b. — 1533, 10. Juli. Ove Bilde til Eske Bilde. Smlgn. ovenfor S. 418. Nu aftrykt i Rørdams Hist. Kildeskrifter I, 437.

27. — 1533, 10. Juli. — De i Kbhvn. forsamlede Rigsraader (Regni Dacie conciliarii jam Hafnie congregati) opmuntre Erkebispen i Trondhjem til at møde paa den til St. Hansdag 1534 bestemte fælles Herredag, hvor den hellige Kirkes Tarv skal blive tilbørligt varetaget.

Trykt i Aktstykker til Nordens Hist. i Grevefedjens Tid II, 10. — Originalen i Münchener-Saml. i det norske Rigsarkiv (Nr. 3243) har haft 16 Segl; deraf kan nu kun utydeligt skjelnes Nr. 1 og 2 (Jver Munk og Styge Krumpen), samt Nr. 9 (Prioren af Andvorskov), ligesom Nr.

---

[1]) ɔ: den svenske Rigsraad Peder Nielsen Grib, der tillige med Raaderne Johan Turesøn og Lars Turesøn klagede over, at de ikke kunde komme til deres Arv i Norge efter Alf og Jon Knudsen (smlgn. Kong Gustavs Brev til det norske Raad, 16. Juli 1533, i Saml. til det norske Folks Spr. og Hist. I, 349—50). — Nr. 25 og 28 maa utvivlsomt anses som en Følge af Kong Gustavs Brev af 1 Juni til Rønnov (Aktstykker I, 3—4), hvor Kongen dels havde klaget over disse Forhold, dels over at hans Fjender fandt Tilhold i Danmark. Efter Nr. 25 maa man antage, at Peder Nielsen Grib selv har været tilstede i Kbhvn., muligvis paa Kong Gustavs Vegne, som Overbringer af Brevet af 1 Juni.

12 formodes at have været Oluf Rosenkrans. (Da der under Brevet har været 9 gejstlige Segl, har Oluf Munk formodentlig atter forseglet paa Knud Gyldenstjernes Plads).

28. — 1533, 10. Juli, Kbhvn. Gustav Trolle lover det danske Rigsraad ikke at arge paa Kong Gustav i Sverig eller Danmarks Rige.

Vi Gøstaf, medt gudtz nade erchebiscop til Vpsala etc. gøre alle viderlegett medt thette vortt opne bref och egenne handschreft, at vj hafue lofuet ock tilsagkt ock pa vore gode tro ock ære lofue ock tilsie verduge fædre, strenge riddere ock gode menn, Danmarcks riiges raadt, at vj ecke skole eller vele gifue osz nogenstetz af Danmarcks riige vden mett menige Danmarcks riiges raads velie ock samtycke, ock ey eller sckole vi arge jnd pa hogmectug her Gøstaf, kuoning i Suerge, enthen medt ord heller gerninger, then stund vj vdj Danmarcks riige fortøfuendes vorde, vden Danmarcks riiges radz vidsckab ock velie, och ey eller nogenn tidt, emeden vj lefue, arge jnd pa Danmarcks riige eller thess jndbyggere vdj noger made. Tiill hues ydermere vidnesbyrd bedje vj erlege velburduge menn och strenge riddere her Tyge Krabbe, Danmarcks riiges marsk, her Hans Bilde, her Anders Bilde och her Oluf Rosenkrantz om theres jnsegle tryckendes neden fore thette mitt opne bref ock egen handschrift, som gifuenn och schrefuenn ær vdj Køpenhafnn Sancti Knudt konungs dagh 1533.

Goestauus Trolle, archiepiscopus Vpsalensis, mea manu.

Egenhændig skreven Original paa Papir med Trolles, Krabbes, H. og A. Bildes og Rosenkranses Segl velbevarede. Geh. Ark. Dsk. Kongers Historie Fasc. 12 b.

29. — 1533, 13. Juli. Rigsraadets Brev til Paven om at samtykke Torben Bilde til Erkebiskop i Lunde Stift.

Post devota pedum oscula beatorum salutem, reverentiam et obedientiam filialem. Beatissime pater! Anno post Christum natum millesimo quingentesimo decimo nono obiit bone memorie Birgerus, dum vixit metropolitane Lundensis ecclesie archiepiscopus. Post ejus obitum rite et canonice electus fuit nobilis

vir dominus Acho Jacobi, ejusdem ecclesie canonicus, cujus electioni illustrissimus rex Christiernus, contra pactum in receptione sua ad regnum Dacie solenni juramento firmatum, suum noluit benignum prestare consensum, sed quendam Georgium Skotborgh violenter intrusit in eadem, quem et intra biennium ab eadem expulit invitum, surrogato ad eandem qvodam nephandissimo Theodorico Slachech aliegena, per eundem Christiernum regem intra bimestre spacium incinerato, cui et non minore violentia alterum aliegenam Joannem Vetz substituit, qui secundo suo [1]) presidentie anno omnibus Lundensis sedis clenodiis secum ductis una cum prenominato rege Christierno fugam arripuit, post qvam prenominatus magister Acho, omni metu vique sepedicti regis (de quibus legitimam prius fecerat protestationem) tum primum cessantibus, electioni de se facte consensit ac in ejusdem ecclesie plenam et omnimodam possessionem vetere pro consvetudine solemniter est introductus, qui continue ad sanctitatis vestre sedem pro obtinendo confirmationis munere oratores mittere curavit, qvam, impediente reverendissimo domino de Cesiis cardinali, in hunc diem, non sine gravi ecclesie incommodo, impetrare non potuit. Etenim decimus quartus a morte Birgeri iam agitur annus, et ecclesia grassanti heresi plurimum quassata vero pastore orbata fuerat. Considerans itaque idem magister Acho debilitatem suam ex senectute provenientem seque ob id minus utilem ad ecclesie regimen perpendens, omni iure electionis sponte ac libere cessit atque renunciavit, quofacto rite canonice et legitime in archiepiscopum prenominate ecclesie Lundensis electus est a capitulo ejusdem ecclesie nobilis vir et ex regni nostri summatibus progenitus magister Torbernus Bilde, ejusdem ecclesie metropolitane Lundensis decanus, regno nostro et ecclesie eidem admodum utilis ac propter doctrinam et experientiam cui illa committatur ecclesia vere dignus. Proinde sanctitatem vestram concordibus votis unanimique consensu humillime rogamus obsecramusque,

[1]) sue?

ut ejdem domino magistro Torberno confirmationis consecrationisque munus ac pallii traditionem alia quoque ad ejusdem ecclesie regimen pernecessaria benignitate apostolica concedere dignetur et impertiri absque ulla reservatione alicui facta seu fienda, que in hisce remotissimis a curia Romana terris omnino non convenit, nec non et absque omni insolito gravamine, quod ecclesia Lundensis ob passa damna oneraque incumbentia pati potest minime. Sane, beatissime pater! huius electi ab utroque parente et consanguinei amici[1]), regni nostri summates opprime potentes, eidem ecclesie in eorum contumeliam et verecundiam alium quemque prefici haudqvaquam permittent, nec item qvemlibet huic ecclesie prefici expedit, cujus pastori regni (dum vacat ut modo) moderamen ex diutina consuetudine incumbit, sed eum, qui ex primoribus ortus quique et regni et ecclesie negotia (ut iste) per multam rerum experientiam callet. Igitur ubi hec a sanctitate vestra exoraverimus, omnibus et nostris et amicorum nostrorum officiis erga eandem sanctitatem vestram sanctamque sedem apostolicam obsequiosissime studebimus promereri, sentietque eadem sanctitas vestra ex hujus provisione non solum Lundensis, verum etiam totius Daciane ecclesie tum in spiritualibus tum in temporalibus non minimum incrementum et profectum, qvem non dubitamus eandem sanctitatem vestram maximopere cupere et preoptare. Valeat eadem sanctitas vestra, nobis omnibus et singulis debitis officiis obsequiisque semper veneranda. Ex Hafnia anno domini millesimo quingentesimo tricesimo tertio, decima tertia mensis Julii, nostris sub signetis. Ejusdem vestre sanctitatis devoti filii et oratores, regni Dacie consiliarii.

Jvarus Ripensis, Sticho Krwmpen Burglaensis, Avo Bilde Arusiensis, Georgius Vibergensis episcopi, Joachim electus Roscildensis, Henricus abbas Sorensis, Eskillus prior in Antwortskow, Tico Krabbe marschalcus, Predbjørn Podbusk, Johannes Bilde, Petrus Lycke, Mathias Bøliæ, Avo Lunge, Olavus Rosenkrans, Otto Krwmpen, Johannes Oxe, Johannes Wrne, Johannes

[1]) Consanguinei et amici?

Biørn, Andreas Bilde, Absalon Brade, Nicolaus Lwnge, Kanutus Bilde, Holgerus Ulffstand, Trugotus Ulffstand, Nicolaus Podbusk, Nicolaus (ɔ: Klavs) Bilde, equites aurati, Nicolaus Arndfeld, Ericus Krwmmedige, Nicolaus Brock, Canutus Gildenstern, armigeri.

Ialt 30; her mangler: 1. Biskop Knud Gyldenstjerne, 2. Mogens Gøje, 3. Erik Banner, 4. Mogens Munk, 5. Axel Ugerup, 6. Ejler Rønnov, (7. Oluf Munk, 8. Torben Bilde selv).

Afskrift i Geh. Ark. Diplom. med afdøde Registrator Knudsens Haand, efter Barthol. Tom. VI, p. 979, hvor Brevet har den Angivelse: »Ex autogr. Canc. Dan.« — Nogen Original findes ikke i Geh. Ark.; hvis Bartholin virkelig havde fundet selve Originalen i det danske Kancellis Arkiv, vilde det være et Bevis paa, at Brevet ikke var afsendt; men hvad forstaar Bartholin her ved »ex autogr.«?

Ifølge det i Knudsens Joachim Rønnov S. 157 aftrykte Brev fra de danske Bisper til Kardinalkollegiet i Rom, dat. Roskilde 1 Septbr. 1533, maa det antages, at en lignende Skrivelse fra Herredagen er afgaaet til Paven angaaende Rønnovs Konfirmation.[1])

---

[1]) Følgende tidligere Breve angaa Torben Bilde, Erkesædet i Lund og Bispestolen i Roskilde:

1530, 1 Decbr. Pave Klemens giver ved Provision Joh. Veze Bispestolen i Roskilde, dog med Forbehold af hans Rettigheder som Erkebiskop i Lund (Munchs Afskrifter).

1531, 2 Januar. Paven giver Joh. Veze, electus Roskildensis, Udsættelse med Konsekrationen endnu et Aar (smstds.)

1532, 15 Juli. Torben Bildes Revers til Kong Frederik. (Rørdam, Malmøbogen, XLV.)

— 27 Juli. Lunde Kapitel tilskriver Pave Klemens om Torben Bildes Konfirmation, da Aage Sparre samme Dag i Kapitelshuset har erklæret, at han paa Grund af Alder og Skrøbelighed med fri Villie og med Kong Frederiks og Kapitlets Samtykke har resigneret sin Ret til Stiftet til Dekanen Torben Bilde. »Et si confirmatus existet (ɔ: Aage Sparre), ut verisimiliter ex scriptis sibi presentatis estimat et credit, eundem mag. Torbernum decanum in suum coadjutorum in vita et successorem post mortem, accedente vestre sancte sedis apostolice benignitate et prouisione, elegit.« Kjætteriet i Stiftet gjør det i høj Grad ønskeligt (Geh. Ark. Dipl.).

— 27 Juli. Notarialdokument, at Torben Bilde har udnævnt Prokuratorer osv. i Rom, med flere Forpligtelser, han har maattet indgaa. (Smstds.).

1533, 5 Februar. Torben Bilde, Electus til Lunde Domkirke, lover for den store Velvillie, Mester Aage Sparre har vist ham ved

30. — 1533, 13 Juli (Søndag efter Knud Konges Dag). Enighedsbrevet, hvorved Rigsraadets Medlemmer forpligte sig til at holde sammen og ingen at kaare til Konge uden hele Raadets Samtykke.

Ny dsk. Mag. 1, 230—32.

Originalen paa Pergament i Gehejmearkivet (Saml. »Danmark« Nr. 19) har følgende Paaskrift med samtidig Haand: »Danmarckis raad haffue forbundet dem tilsammen, att the skulle ingen keyse til konge, vden alle raader samtycke hannem till konge.« — Nedenunder med en anden samtidig Haand: »Thette breff haue bisper oc prelather alene forseglit och ingen andhen udhen iij aff legmend.« — Dette er dog ikke ganske korrekt. Paa Pergamentet findes 37 Sigilremme, ligesom de sædvanlige 37 Navne nævnes i Begyndelsen af Brevet; Voxklumperne hænge paa et Par nær endnu ved, men kun i følgende er der trykt Segl: 1. Iver Munk. — 2. Styge Krumpen. — 3. Jørgen Fris. — 4. Ove Bilde. — 5. Torben Bilde. — 6. Joachim Rønnov. — 7. Seglrem uden Vox (Knud Gyldenstjernes Plads). — 8. Abb. af Sorø. — 9. Prioren af Andvorskov. — 10. Seglrem uden Vox (Mogens Gøjes eller

---

at tage ham til Koadjutor og eventuel Successor, at ville holde ham og Lunde Sæde skadesløs for Mester Jørgen Skodborgs, Kardinal de Cesis saa vel som for enhver andens Fordringer, og derfor har Mester Aage tilsagt ham, at hvad Guld og Penninge der endnu ere tilstede af de 5000 Dukater, som ere nedlagte i Fuggernes Bank i Rom og Lybæk, og som endnu ikke ere udtagne eller anviste til hans Naades Konfirmation i Rom, skulle komme Mester Torben til Gode til hans Konfirmations Erhvervelse. Skulde det hænde, hvad Gud forbyde, at hans Naade og Torben Bilde ikke fik deres Konfirmats, forpligter Mester Torben sig til at holde de 5000 Dukater tilbage til at beskjærme Mester Aage og Kapitlet mod Mester Jørgen Skodborg osv. (Geh. Ark., Top. Saml., Fultofte).

1533, 7 Marts. Befaling fra Klemens 7 til Hertugen af Pommern om at skaffe Joh. Veze, Biskop i Roskilde, Indtægterne af Rygen (Munchs Breve, smlgn. Knudsens Rønnov, S. 188).

— 8 Marts. Joh. Veze faar fornyet Udsættelse paa et Aar med Konsekrationen. (Smstds.).

— 1 April. Torben Bilde forlener Ejler Rønnov og hans Hustru, Fru Anne Krabbesdatter, med sit og Lunde Sædes Len, Gods og Tjenere i »Stinchelsiø« i Sjælland. (Dipl.).

— 31 Juli. Kong Ferdinand anbefaler Joh. Vezes Sag til Paven, at han kan komme i Besiddelse af Erkesædet. (Munchs Br.).

Niels Arenfelds Plads). — 11. Tyge Krabbe. — 12. Predbjørn Podebusk. — 13. Hans Bilde. — 14—25 blinde Segl. — 26. Knud Bilde (Vaabnet og Bogst. K. B.). — 27—28 blinde Segl. — 29. Bilde (i Seglet tydeligt b; Klavs Bilde?). — 30—37 blinde Segl.

31. — 1533, 13 Juli (Søndag efter Knud Konge). Instruction paa erinde og verff, som menige Danmarckes riges raad haffue befalith och tiiltrod erlig och velbyrdige mend her Offwe Lunge tiil Tiirsbeck, ridder, och Johann Frisz aff Heslaggergaard ath vdretthe och verffue hoss hogborne furste her Christen, hertug i Slesuich och Holsten. — «Under Danmarcks riiges raadz indzegler».

Original paa Papir i Geh. Ark., kun beseglet af følgende: 1. Iver Munk. — 2. Styge Krumpen. — 3. Ove Bilde(?). — 4. Torben Bilde (alle i rødt Vox). — 5. T. Krabbe. — 6. Predbjørn Podebusk. — 7. Peder Lykke. — 7. Joh. Oxe. — 9 utydeligt. — 10. Joh. Urne. — 11. Axel Brade. — 12. Ulfstand.

Brevet indeholder følgende Punkter: 1. Underretning om, at Riget i Forening med Wulff Pogvisk og Melchior Rantzov har berammet et venligt Forbund mellem Danm. Rige og Hertugdømmerne; de skulle derfor begjære, om Hertugen vil indgaa herpaa og strax give de to danske Udsendinge skriftligt Bevis herom. — 2. D. R. R. havde for nogen Tid siden givet afdøde Kong Frederik deres aabne, beseglede Brev paa 100,000 Gylden, hvorimod Kongen havde forpligtet sig til at betale Kong Kristierns Skyld; da Summen er betalt, beder Rigsraadet om at faa deres Brev og Indsegl igjen, og besynderlig et Brev paa 12000 Mk. lybsk, som lyder paa Otte Holgersen; thi Tyge Krabbe betalte derpaa 12000 Mk. dansk paa én Tid. — 3. At Hertugen vilde medgive de to Udsendinge de Breve, som findes i Gottorp og Hertugdømmerne og alene vedkomme Riget og ikke angaa Fyrstendømmerne, og Afskrifter af Forbundsbreve eller andre baade Kongeriget og Hertugdømmerne vedkommende Breve. — 4. De skulle tilbagefordre alle de Breve, som vare givne Kong Kristiern i Norge og fundne hos ham, og tillige de hollandske Breve, som fandtes paa Kong Kristierns Skib. — 5. Da Riget har stor Mangel paa Skibe, bede de, at Hertugen vil skikke de Skibe ind i Riget, som ligge i Hertugdømmerne og tilhøre Riget, besynderlig de store Skibe, som bleve tagne fra Kong Kristiern; ligeledes «then gyllen lewe», som Hertugen selv skrev Hr. Johan Urne til om. — 6. At Hertugen vil afstille den store og usædvanlige Told, som er for Gottorp ydermere end været haver fra gammel Tid, da Rigens Undersaatter haardelig beklage sig

derover.[1]) — 7. At Hertugen vil tilbagesende Nøglerne til »Himmeriget« paa Kallundborg og andetsteds.

32. — 1533, 13 Juli (Dominica proxima post festum Cnuti regis). Begjæring fra det danske Rigsraad til det norske om at raade Bod paa Lybækkernes Klage over »de mange ulovlige Havner og Indløb af den søfarne Kjøbmand» i Norge.

Original i det norske Rigsarkiv, Münchener-Saml. Nr. 3244. Ingen Rigsraader nævnes i Brevet, der er udvendig forseglet med 7 Segl i én Rad, nemlig: 1. Ove Bilde. — 2. Torben Bilde. — 3. Blindt Segl. — 4. Tyge Krabbe. — 5. Utydeligt, formodentlig Hans Bilde. — 6. Blindt. — 7. Anders Bilde.

33. — 1533, 13 Juli (Søndag efter Knud Konge). Iver Munk (osv. alle de samme Navne, som have underlegnet Nr. 29, Torben Bilde medregnet), give Herman Tyre af Bergen frit Lejde til at maatte fare i Danmarks Rige.

I Indledningen savnes saaledes: Biskop Knud Gyldenstjerne, Mogens Gøje, Erik Banner, Mogens Munk, Axel Ugerup og Ejler Rønnov.
Under Originalen paa Pergament i Geh. Ark. (Voss. Saml. Fasc. 9, 1) findes nu kun Iver Munks Segl; de følgende gejstlige ere afrevne. 5 Voxklumper hænge endnu ved uden indtrykkede Signeter.

33 b. — 1533, 13 Juli. Rigsraadet tildømmer Hr. Peder Lykke Barsebæk Fiskeleje i Skaane, som Erkebisp Torben Bilde gjorde ham stridig.

Wij efflerskrefne Ifwer Munck til Ripe, Stygge Krumpen til Borglum, Jørgen Frijss till Viburg med Gudz naade Biskopper, Jockum Rønnow Electus till Roskilde, Oluf Munck til Ribe, Hr. Hendrich Abbid i Soer, Hr. Eskild Prior i Andtworskou, Tyge Krabbe, Dannemarckis Riges Marsk, Predbiørn Podbusch, Hans Bille, Axel Brahe, Anders Bille, Otte Krumpen, Holger Vlfstand, Trued Vlfstand, Johan Oxe, Oluf Lunge, Johan Biørnsen, Oluf

[1]) Tolden for Gottorp var paalagt af Kong Frederik i Aaret 1526 til hans Datters Brudeskat. Allerede paa Herredagen i Odense 1526 omtales Sagen og den Uvillie, den fremkaldte hos Landets Kjøbmænd (Ny dsk. Mag. 5, 209; smlgn. Allens Breve I, 417).

Rosencrans, Clas Bille, Knud Bilde, Clas Podebusck, Ridder, Nils Brock, Erick Krummedige och Knud Gyllenstiern, Dannemarckis Riges Raad, Giøre alle witterligit udj dette Vort obne bref, att Aar effter Gudz byrd MDXXXIII Søndagen nest effter Ste Knud Konges dag udj Capitels huset i Kiøbenhafn hafde Velbyrdige Mand og strenge Ridder Hr. Peder Lycke udj rette steffnet Vyrdige herre med Gud Hr. Torbern Bilde Electus til Lunde Domkyrke for Barsebeck Fiskeleye, som de omtrette. Då swared for[ne] Hr. Electus, at hand hafde det annammed som andet Lunde Stifftes godz, och sagde: Att hand fandt der nogen Qwittantzer och Register på huis Biskop Byrgis Fogder och Embedzmend hafde der oppebåred nogen Told och Strandwrag, och dertill vdj rette lagde hand itt Vinde, som Var udgifwet till Landzting, lydendis, at nogre hafde wundet, at som dennem kunde lengst mindes, hafde de kaldet det Sønderleye Biskopleye, destligeste it Sogne winde, som Sogne Mend af Barsebeck skulle udgifwet, lydendis: att der som Bispens Fiskeboed staar, skulde heede Biskopsleye, med flere ord, som samme bref udwiser. Der til suared for[ne] Hr. Peder Lycke och bekiende sig derudj, att den tiden der var satt bønder i Barsebeck gaard, och hand icke self kunde vere tilstede och sware for sin Eyendom, daa oppebar Hr. Hans Skougård, som den tid war Biskop Byrgis official, någer Vrag, som der inkom, ock besynderlig pendinge af een død Mand, destligeste någen told, och Hr. Peder Lycke talte Biskop Byrge och Hr. Hans Skougård derom til, och då blefue de Venlig och Vel forligte,• Saa at Biskop Byrge eller Hans Skougård skulle icke ydermere beworre sig med det leye, uden huis hand self kunde bruge sin egen Fiskeboed til sin Gårdz behof, och igen gaf for[ne] Hr. Peder Lycke huis told pendinge hand hafde oppebåred, som han strax bewijste med någre af Rigens Råd i Skåne, som ware nerwerende samme forligelsse måhl, och sagde sig at have hafft siden den tid samme Barsebeck Fiskeleye i sin frij hafuendes werge, så lenge Biskop Byrge lefde, och nu i Mester Aagis tid, och det Landztings Vinde, som nu nyligen är taget, er Vildigt och er af forn. Hr. Torbern Billes egne bønder,

som det hafuer Vindet, och bør det icke att undgielde i den Sag, som han meen. Sammeledis lagde hand och udj rette et Sogne Vinde af Menige Almue af Barsebeck Sogne stefne, som war underskrefued med deris egne mercke, fordj de icke hafde Inseigle, och hafde de sendt Sex Mend af deris Sognestefne, som det tilstode, til Landztinget, som war underskrefuet på samme Bref under Landzdommers Inseigle. Destligeste lagde hand och udj Rette itt Høyborne Førstis Konning Fideriehs bref, att hans Naade hafde undt hannem Barsebeck Fiskeleye saa frit och purt, som dee gode Mend hafde hafft tilforne, som Barsebeck gård hafuer hafft. Sammeledis bewiste hand med någre Vinde her for oss, at hans Skrifuer med flere af forne Hr. Torbern Billes Swenne skulle afjage hans Tolder med Verhafftig haand, och bekiende sig, at hand tog fra hannem Fire lester Sild och mere end ijc ℔ penge, hwilken Sag de gafue i rette for oss på begge sider. Derpå Vorde så for rette sagt. att effterdj at forn. Hr. Peder Lycke hafde samme Fiskeleye i sin havende werje, Saa wel det Søndre som det Norre, så lang tid, bør hannem det her effter at nyde bruge och beholde, opbäre Told och Vrag, som de gode Mend for hannem have giort, som Barsebeckgaard hafue hafft af Arrildztid, undtagen forn. Hr. Torbern Billes egen Fiskeboed, som hand fisker fry til hans egen Gårdz behof, så lenge forn. Hr. Torbern Bille kand Vinde hannem der någet af ydermere effter Lowen, och bør igien at gifue til forn. Hr. Peder Lycke, huis Sildpenge, Vrag eller Sagefald som hand haffuer ladet sitt folck hannem så tage frå.

Geh. Ark. Efter en Afskrift fra 1700 i Afleveringen fra Danske Kancellis Arkiv. (Meddelt af Kand. mag. F. Krarup).

Blandt Rigsraaderne mangler (foruden Torben Bilde og Peder Lykke selv) desuden: Ove Bilde, Biskop Knud Gyldenstjerne, Mogens Gøje, Mads Bølle, Johan Urne, Erik Banner, Axel Ugerup, Mogens Munk, Niels Lunge, Niels Arenfeld, Ejler Rønnov. — Med Hensyn til Sagen selv henvises til en Dom af 1 Juli 1591 i Rosenvinges Saml. af gl. dsk. Domme IV, 288, da Afgifterne af Fiskelejet fradømtes Peder Lykkes Arvinger og tildømtes Kronen, idet det bevistes,

»at den Aaressild og al anden Rettighed af Barsebæk Leje haver af Arilds Tid fulgt til vor Gaard udi Lund udi Biskoppernes Tid, indtil Hr. Aage Jepsen, Electus, til hans Tid undte samme Leje Hr. Peder Lykke for Villie og Venskabs Skyld«.

34. — 1533, 14 Juli. Rigsraadets Fuldmagt til Otte Krumpen, Lensmand paa Langeland, og Wulf Uttenhofen, Lensmand paa Hindsgavl, at de skulle paa det danske Rigsraads Vegne underhandle med den nederlandske Regjering om Forbund mellem Rigerne.

Anført i Genterfordraget af 9 Septbr. 1533, Aktstykker I, 11.

35. — 1533, 14 Juli (Mandag efter Knud Konges Dag). Rigsraadets Brev til Jyllands Landsting om Rustning, hvorved Kong Frederiks Anordning stadfæstes og Ridderne Peder Lykke til Aalborg, Ove Lunge til Aastrup, Erik Banner til Kallø og Mogens Bilde til Koldinghus indsættes til Høvedsmænd.

Ny dsk. Mag. 2, 367—68 efter »Protokollen«.

36. — 1533, 14 Juli (Mandag efter Knud Konges Dag). Rigsraadets Dom over Mester Hans Tavsen.

Hvitfeld, Danm. Riges Krønike S. 1400. — Krag, Suppl. S. 18—20. — Ny kirkehist. Saml. III, 13—16.[1])

Dommernes Navne: 1. Tyge Krabbe. — 2. Predbjørn Podebusk. — 3. Hans Bilde. — 4. Peder Lykke. — 5. Oluf Rosenkrans. — 6. Otte Krumpen. — 7. Johan Oxe. — 8. Johan Urne. — 9. Anders Bilde. — 10. Niels Lunge. — 11. Holger Ulfstand. — 12. Truid Ulfstand. — 13.

---

[1]) Jeg benytter Lejligheden til at gjøre opmærksom paa, at Manuskriptet til Begyndelsen af Hvitfelds Kr. 3 (forfra til S. 1407 Lin. 14, fol.) findes i Geh. Ark. (dsk. Kongers Hist. Fasc. 15). Selve Haandskriftet er skrevet med en Afskrivers Haand; men med en Haand, der ved Sammenligning med egenhændige Breve fra Hvitfeld tilfulde er godtgjort at være Hvitfelds egen, er der baade tilføjet Rettelser i Texten og ofte vidtløftige Tilføjelser i Randen, hvorved Texten er bragt i Overensstemmelse med den, som nu haves i de trykte Udgaver. — Texten til Hans Tavsens Dom er meget sjusket aftrykt, idet af og til flere Smaaord ere udfaldne m. m.

Knud Bilde. — 14. Klavs Podebusk. — 15. Klavs Bilde. — 16. Niels Brok. — 17. Knud Pedersen Gyldenstjerne.

37. — 1533, 15 Juli (Tirsdag efter Knud Konges Dag). Raadet tillader Borgemestre og Raad i Kjøbenhavn at udsætte Tønder paa Middelgrunden og derfor at hæve en billig Afgift af hvert Skib efter dets Størrelse.

Trykt i Kong Kristian III's Historie 2, 283—84. — O. Nielsen, Kbhvns Diplom. I.

Originalen paa Pergament i Kjøbenhavns Raadstuarkiv har følgende Segl (de sædvanlige 37 Navne nævnes i Indledningen) i følgende Orden: Nr. 2. Styge Krumpen, — 3. Jørgen Fris. — 4. Ove Bilde. — 5. Torben Bilde. — 6. Joachim Rønnov. — 10. Niels Arenfeld. — 12. Tyge Krabbe. — 13. Predbjørn Podebusk. — 14. Hans Bilde. — 15. Peder Lykke. — 17. Johan Bjørn. — 18. Anders Bilde. — 19. Axel Brade. — 20. Niels Lunge. — 21. Knud Bilde. — 22 Truid Ulfstand. — 23. Holger Ulfstand. — 24. Klavs Podebusk. — 25. Klavs Bilde. (Der er ikke Plads til flere Seglremme paa Pergamentet). — Biskopperne Iver Munk og Knud Gyldenstjerne, Abbeden i Sorø, Prioren i Andvor-

---

f. Ex. Lin. 8 skal læses: bekiendis. — L. 10—11: nogle Aar sidenn forledenne. — L. 22: da for osz beuilstis. — Lin. 26: »icke« findes ogsaa i Manuskriptet. — Lin. 39: der af Stiftet — adt seniste — Sjællandsk. — 41-42: nogenn Preste Embede). — Ordene »Recesser och« fattes ogsaa i Manuskriptet. — Hvitfelds Text taber herved for en Del de Overspringelser, der gav den Bartolin-Rørdamske Afskrift nogle smaa Fortrin fremfor den Hvitfeldske, medens Hvitfeld aabenbart har flere Fortrin (navnlig »hvert Roermaal«) og i det hele for en uhildet Betragtning maa anses for en langt bedre og omhyggeligere Afskrift end hin [f. Ex. »straff och Pene«, hvor Barth. har det meningsløse »pynne« (Pine)]. — Begge Afskrifter ere daarlige; Hvitfelds Upaalidelighed viser sig væsentlig ved Overspringelser, i Reglen af smaa Ord, dog ogsaa af det vigtige »Recesser och« [i en anden endnu slettere Afskrift: Reces« eller »Recessen«]; Bartholins Afskrift viser sin Upaalidelighed foruden ved Overspringelser ogsaa ved bestemte Misforstaaelser. En upaalidelig Afskriver springer over, en ukyndig misforstaar Ordene, men ingen af dem tilføjer af sig selv, i al Fald ikke uden betydningsløse Overgangsord (»da«, »nu« eller Lignende). For en ren kritisk Prøvelse af ydre Grunde maa man saaledes holde baade paa »icke« og »Recesser och«.

skov, Mogens Gøje og Mads Bølle have ikke beseglet; deres Segl ere blinde.

38. — 1533, 15 eller 8 Juli (Tirsdag næst for St. Margarete Dag). Iver Munk til Ribe, Styge Krumpen til Børglum, Ove Bilde til Aarhus, Jørgen Fris til Viborg, Biskopper, Torben Bilde Archielectus til Lund, Joachim Rønnov electus til Roskilde, Oluf Munk electus til Ribe, Henrik Abbed i Sorø, Eskild Prior i Andvorskov, Tyge Krabbe, D. R. Marsk, med menige D. R. Raad gjøre vitterligt, at Rigsraadet endrægtelig har tilfundet Biskop Anders Mus alt det Gods, vitterlig Gjæld og alt andet, som ham med Urette er frataget i Danmark og Norge.

Original i det norske Rigsarkiv, Münchener-Saml. Nr. 3245, med 13 Segl, trykte paa Foden af Brevet i 2 Rader: 1. J. Munk (J. M. E.). — 2. Styge Krumpen. — 3. Blindt (Ove Bilde). — 4. Jørgen Fris. — 5. Torben Bilde. — 6. Blindt (Joachim Rønnov). — 7. Munk (forskjelligt fra det, som findes paa Nr. 19 og 25). — 8. Blindt (Henrik Tornekrans). — 9. Blindt (Prior Eskild). — 10. Tyge Krabbe. — 11. Hans Bilde. — 12. Johan Urne. — 13. Knud Bilde.

Om Brevet skal henføres til 8 eller 15 Juli, er tvivlsomt; men da den 13 Juli ellers i intet af Brevene betegnes som Margrete Dag, og da Beseglingsforholdene i meget ligner Nr. 37, antager jeg den 15 Juli for den rette Dag (Margrete Dag regnet til 20 Juli). — Smlgn. Nr. 39. Af Nr. 43 fremgaar, at Rønnov tidligst den 15 Juli har tilskrevet Biskop Hans Reff i Oslo.

39. — 1533, 16 eller 23 Juli. Kbhvn. (Onsdag efter Margrete Dag). Rigsraadets Svar til Wullenwever.

Uddrag hos Waitz, Wullenwever I, 385 efter en Afskrift i Weimar Arkiv; smlgn. Waitzes Text S. 219. »Des anderenn dages (efter Udstedelsen af Enighedsbrevet eller i det seneste efter Optrinet med Hans Tavsen den 14 Juli) togen de Rikesrath darvan und geven den hern van Lubeck gar nen andtwordt» (Reimer Kock). At Rigsraadet efter den 14 Juli var i en fuldstændig Opløsningstilstand, fremgaar tilstrækkeligt af Beseglingsforholdet ved de foregaaende Breve, saa at Reimer Kock for saa vidt kan have Ret i, at der ikke blev givet W. noget Svar af det samtlige Raad. Hermed stemmer nogenlunde den skaanske Lovsamlings Beretning (ovenfor ved Nr. 4), at Herredagen varede til d. 17 Juli. At imidlertid en Del af Raadet — navnlig Bilderne —

endnu bleve i Kbhvn, fremgaar af Nr. 41. (At Ove Lunge og Joh. Fris alt den 20 Juli vare i Haderslev, synes at fremgaa af Nr. 22.)

---

40. — 1533, 23 Juli. Kolding. Kaldsbrev, udstedt af Iver Munk.

Dsk. Selskabs Pergamenter i Geh. Ark.

41. — 1533, 28 Juli (Mandag efter ste Marie Magdalene Dag). Kbhvn. Rigsraad Knud Bilde skriver til sin Broder Eske Bilde om Mester Hans Markorrszens(!) Dom.

Original paa Papir i Samling til Adlens Hist. Fasc. 8, kgl. Bibliothek. Det Sted af Brevet, der angaar Hans Tavsen og Herredagen, er aftrykt af Paludan-Müller i »Hist. Tidsskrift« III, 6, 303 »igoor« efter »Despitacio« staar aldeles tydeligt, hvorefter Hans Tavsens Disputation altsaa skulde have fundet Sted d. 27 Juli! Og hvor kunde Knud Bilde i den Grad huske fejl, at han den 28 Juli ikke skulde huske, om Hans Tavsens Sag var foregaaet Dagen før eller 14 Dage før! Slutningen lyder: »Item moo tu oc nu uidhe, ath jeg haffuer leghit here i byen i nij ugher, oc drager oc myn broder bispen aff Aars aff i moren oc allth rodhet.« (Dog forekommer det mig, at der staar »vij ugher«). Skulde der være en Fejl i Dateringen? At Raadet forøvrigt den 29 Juli ikke længere var i Kjøbenhavn, fremgaar af:

42. — 1533, 29 Juli. Torben Bilde, Arkielektus til Lunde Domkirke, og menige Danmarks Riges Raad give Biskop Jørgen Frises Bud andet Dombrev (Laasebrev) paa Spøtrup Gaard og Gods. Ex Slauilsze die beati Olaui regis anno domini mdxxxiij sub sigillo regni Dacie ad causas, teste Nicolao Arnfeldt, justiciario regni Dacie ejusdem.

Indført i en Landstingsvidisse fra 1598, i Spøtrup Arkiv. Smlgn. Molbech, Historisk Tidsskrift, 1 Række, 1, 233, der synes at have havt Originalen for sig, som dog ikke længer findes paa Spøtrup Smlgn. Nr. 5.[1])

---

[1]) 1533, 23 Oktbr. Torben Bilde, med Guds Naade Arkielektus til Lunde Domkirke, og menige Danmarks Riges Raad udsteder 3die Dombrev paa Spøtrup Gaard og Gods til Viborg Bispedømme. — Ex Slavillsze, die Severini. Sub sigillo regni Dacie ad causas,

43. — 1533, 2 August (crastino festivitatis vincula Petri). Oslo. Biskop Hans Reff til Erkebiskop Olaf af Trondhjem.

... Finge wij nu først menige Danmarcks riges radtz breff lydendes tiill altt radett her szyndenfieldz, att wij alle wille beszøge en almyndelig herredag, som er berammett att stande wdi Kiøbenhaffn sancte Hans baptiste dag nest kommendes, ther tha samdrecteligen med Danmarcks raadt att raade keesze oc kaare en herre igen tiill begge rigenne, oc att Norges krones slott oc lenn skwulle bliffwe som the nw ere uforwandliide ind tiil then tiidt.[1])

Item finge wij oc merkelige schriffwelsze fraa bespen y Siellandt, wdi hwilken wij formerke, att han er edher oc oss oc thette rige ganske willig oc godh, oc tesligeste nogre flere gode herrer ther y rigett.[2]) Sendhe han oss nogre pwncther oc artickler, som menige Danmarcks riges raadt bewilgett sambtyckt oc stadfestett haffwe att skulle szaa wbrødeligen holdes, aff hwilke wij sendhe edher her hoess bondhen en rett copie. (Her følger det af Paludan-Müller i «Grevens Fejde» I, 112 og «Historisk Tidsskrift» III, 6, 305 aftrykte Stykke om Recessen af 3 Juli og Mester Hans Tavsens Dom «die lunæ post Canuti regis»). Hwer bescop skwlle lade taghe op then gamble thieneste oc skick igen. Item hertigh Hans er paa Nyborg slott oc bliffer ther szaa lenge thet bliffer anderledes fatt. . . . . Item the pwncther, som wij sendhe edher om then danske ny

---

teste Nicolao Arnfeldt, justiciario regni ejusdem (Afskrift i Spøtrup Arkiv). — 1533, 21 Decbr. (die Thome apostoli, (4de) Rigens Dombrev paa Spøtrup, Ældste Arkivreg. II, 347, 35; smlgn. S. 349 Nr. 52.

[1]) Smlgn Nr. 6.

[2]) 1532, 8 Novbr. Erkebiskop Olaf til Joachim Rønnov: Erkebispen takker Rønnov for hans Velvillie mod Normændene; kalder ham «sin kjære Broder og kjære ubekjendte gode Ven»; beder ham tale sin Sag for Kongen. «Vi ville gjerne med det allerførste bekjende eder med en ærlig Skjænk», som Bisp Hans af Oslo allerede har tilsagt ham paa Erkebispens Vegne for hans Umage og Velvillighed. (Allens Excerpter paa det store kgl. Bibl. efter Norske Saml. i Geh. Ark Fasc. 11 Nr. 3).

skyck och ordinantz, behøffwe y icke att ladhe hwer mand see, om edher szaa teckes . . . .

Original i det norske Rigsarkiv, Münchener-Saml. Nr. 3233.

---

44. — 1534, 15 Maj. Biskop Ove Bildes Brev til Hertug Hans om at holde sig til den gamle Kirke, hvilket vil være til hans Gavn i Fremtiden, m. m.

Nu meddelt i H. Rørdams »Hist. Kildeskr.« I, 439—40.

45. — 1534? Nogle Artikler (om Kongevalget og Forbindelsen mellem Danmark og Hertugdømmerne), som Biskoppen af Fyn sendte Biskop Ove Bilde, »og han sendte mig dem siden med Hr. Hans«.

Meddelte i Dsk. Mag. 3 R. I, 40, efter en samtidig Haandskrift i Geh. Ark. (Danske Kongers Historie).

Gram har paaskrevet Kopien: »33, ut credo Jacobii Rønnov (sc. manu)«, medens Meddeleren i Dsk. Mag., Knudsen, antager Haanden for at være Anders Bildes, og at den omtalte »Hr. Hans« da rimeligvis kunde være Hr. Hans Bilde; ligeledes antager Knudsen, at Artiklerne ere skrevne »ikke længe efter 1ste Juli 1533, da den under Navn af Unionstraktat bekjendte, i nærværende Artikler paaberaabte Forbindelse mellem Kongeriget og Hertugdømmerne (then confederatz och forbwnt, som nw nyligen gyord ær) samtykkedes og forsegledes af det danske Rigsraad;« men forøvrigt tør Knudsen ikke afgjøre, hvorvidt der ved »Bispen af Fyn« skal forstaas Knud Gyldenstjerne eller Jens Andersen Beldenak. Den Knudsen ukjendte Omstændighed, at Knud Gyldenstjerne virkelig synes at have været fraværende under Slutningen af Herredagen — i det mindste fra 3. Juli af — kunde henlede Tanken paa denne; men selve Udtrykket om Forbundet med Hertugdømmerne viser netop, at Artiklerne ikke kunne være skrevne før i Slutningen af 1533 eller Begyndelsen af 1534; thi Forbundet »samtykkedes og forsegledes« netop ikke paa Herredagen, men blev først endelig vedtaget paa Forsamlingen i Odense i November og beseglede først af Hertug Kristian d. 5. Decbr. 1533, og først da var Forbundet fuldt sluttet. — Hele den statsretslige, historiske Tone, med Paaberaabelse af Forholdene under Erik af Pommern, af gamle Haandfæstninger og »den danske Krønike«, ligner ganske Jens Andersen. Artiklerne ere ogsaa skrevne paa et Sted i Nærheden af Holsten (S 43, Lin. 10: »det siges her af dem, som da nærværende vare«, ɔ: ved

Hyldingen i Kiel 8. Juni 33), formodentlig i Lybæk, hvor Jens Andersen, der havde sin Bolig paa Bispegaarden, netop havde Lejlighed til at samtale med Øjenvidnerne fra Landdagen i Kiel; thi det er bekjendt, at vore Efterretninger om Landdagsforhandlingerne i Kiel netop skrive sig fra en lybsk Kannik, som var tilstede. Fra Lybæk skriver Jens Andersen desuden d. 15. Aug. 34 til Eske Bilde: »Lybæk er en Stad mod Vold og gjør ingen Uret. Gud give, at flere havde saa bekjendt udi Tide, som vi med mange vore Breve gav dem tit og ofte til Kjende fra os.« (Paludan Müller: J. And. Beldenak, S. 111). Det er netop det, som han gjør i »Artiklerne«. — Naar Jens Andersen har fundet Tilflugt i Lybæk, er noget tvivlsomt. En Gang i Aaret 1533 blev han af sine holstenske Fjender slæbt bort fra Taasinge, i 5 Maaneder ført om fra Sted til Sted i Skove og paa Heder, og endelig kastet i et snævert Fængsel, hvorfra hans lybske Slægtninge udløste ham. (Pal. Müller, anf. Skr. S. 76 og de der anførte Bevissteder). Først sent paa Aaret kan han da antages at have faaet sit Ophold i Lybæk, hvorfra han har udstedt et Brev Hellig tre Kongers Dag 1534. — Rimeligst er det da at sætte Artiklernes Affattelsestid til Foraaret 1534, da Valgherredagen ved St. Hanstid forestod. Da kunde der atter blive Tale om, hvorvidt man skulde tage Hertug Hans eller Hertug Kristian til Konge, eller slet ingen, som Jens Andersen egentlig foreslaar. Hvor stærk en Valgagitation der netop i Foraaret 1534 fandt Sted fra begge Partiers Side, fremgaar af flere Omstændigheder. Den 15. April havde Hertug Albrecht af Meklenborg tilskrevet Anders Bilde, og som det synes ogsaa Rønnov og Ove Bilde, om at indtræde i et hemmeligt Forbund for at opretholde den gamle Religion og modarbejde Hertug Kristian, som man formodede med Vold vilde gjøre sig til Danmarks Konge. (Dsk. Mag. 2, 100; smlgn. »Aktstykker« I, 72 og Nr. 37). Kort efter var Rønnov i Jylland, hvor han den 12. Maj synes at have haft en Sammnkomst i Randers med Mogens Gøje, Joachim Lykke, Axel Brahe og Erik Banner (Jydske top. Selsk. Samlinger II, 376); den 15. Maj besvarede han fra Kallø, Erik Banners Forlening, Hertug Albrechts Brev (»Aktstykker«, I, Nr. 37). I disse Sammenkomster lader Ove Bilde ikke til at have taget Del; det var netop paa denne Tid, at han havde sendt sin Broder Knud til Hertug Hans for at paavirke denne i katholsk Retning, den 15de skrev han selv fra Aarhus til Hertugen i samme Anledning (ovenfor Nr. 44); den 18. Maj svarede han, ligeledes fra Aarhus, paa Hertug Albrechts Brev og lovede at foredrage den omhandlede Sag paa Herredagen (»Aktstykker« I, 27). — Det skulde da ikke netop være paa denne Tid, at Ove Bilde havde sendt »Hr. Hans« til Joachim Rønnov eller Anders Bilde med Bispen af Fyns Artikler? — »Hr. Hans« kan forøvrigt neppe være Ridderen og Rigsraaden Hr. Hans Bilde, men er langt snarere den Hr. Hans Henriksen, der stod i Ove Bildes Tjeneste og senere blev Kannik i

Roskilde, bekjendt som Fortsætter af den skibyske Krønike (Rørdam, Universitetets Hist. I, 529).[1])

[1]) Denne Formodning bekræftes fuldstændig ved de nu af Dr. H. Rørdam i Hist. Kildeskr. 1ste Bind meddelte interessante Oplysninger om denne Mands nøje Forhold til Ove Bilde og hans Slægt. Af det S. 441 meddelte, med Hans Henriksens egen Haand skrevne Brev af 29. Maj 1534 fra Ove Bilde til Eske Bilde fremgaar navnlig, at Biskop Ove netop i disse Dage brugte denne sin »svorne Sekretær« til vigtige Sendelser til Mogens Gøje o. a. — Smlgn. Udgiverens Bemærkninger S. 338.

Om Dommen over Christoffer Rosenkrands.

Af

Troels Lund.

Det synes at være en Regel, som Historien bekræfter, at en Familie kan tilkjøbe sig en fortsat Blomstring ud over den almindelige, knapt tilmaalte Tidsfrist, mod at et enkelt af dens Medlemmer ganske mislykkes; i dette forvildede Skud, der er som viet til Forbandelsen, samler sig da al den Fordærvelse, der fordelt paa Familien vilde have havt dennes Tilbagegang tilfølge. Rosenkrandsernes Slægt, som i flere Aarhundreder har skjænket Danmark saa mange udmærkede Mænd, har gjentagne Gange betalt et saadant Sonoffer for sin Blomstring. Det er imidlertid et Udtryk for Historiens Takt, at disse Ulykkelige ikke omtales mere end højst nødvendigt; de skyede Lyset medens de vare i Live, lad da Glemselens Mørke dække dem efter Døden.

Naar der nu ikke desmindre gjøres en Undtagelse med en Enkelt af dem, Christoffer Rosenkrands, som har opnaaet en ufortjent Navnkundighed, saa er Skylden hertil at søge ikke hos ham, men hos den, til hvem hans Navn er knyttet. Det er Christian d. IV's Optræden i Sagen mod ham, hans Omhu for den forurettede Enke, hans Snildhed ved Undersøgelsen af Gjældsbrevets Vandmærke, hans hele rolige, sikre, omsigtsfulde Maade at behandle Sagen paa,

der har gjort denne Dom til en af de mærkeligste i hans Regeringstid, og denne Situation til en af dem, hvori Efterslægten helst har ønsket at mindes den hedengangne Konge. Da saaledes Dommen over Christoffer Rosenkrands har en Betydning, der langt overgaaer den, som Parterne eller det Omtvistedes Værd ellers kunde berettige den til, vil det maaske ikke være uden Interesse kortelig at undersøge, hvorfra vi have Beretningen om den, og hvad og hvormeget der er berettet os.

Kilderne dele sig naturligt i to Grupper, de trykte og de utrykte. Lad os betragte dem hver for sig.

Blandt de trykte Kilder indtager Slanges Beretning[1]), baade hvad Alder og hvad Udførlighed angaaer, en fremragende Plads. Vel er Holbergs[2]) Fremstilling trykt nogle faa Aar før, men den afviger i intet Punkt fra Slanges og indskrænker sig blot til en kort Omtale i Forbigaaende, medens Slange derimod anvender ikke mindre end 2½ Folioside til sin udtømmende Beretning. Med Rette er da Slange bleven anset for en Hovedkilde. Vi ville kortelig opfriske for os Grundtrækkene i hans Fremstilling.

I Aaret 1610, fortæller han, forefaldt en mærkelig Sag for Herredagen i Kjøbenhavn. Christoffer Rosenkrands havde faaet, som det i Datidens Lovsprog hed, «Rigens Dom og Forfølgning» over afg. Christen Juels Enke, Fru Karen Strangesdatter og hendes Gaard Dunslund i Jylland for to Fordringer paa tilsammen 5000 Rdlr. Hun beedigede, at Gjældsbrevene vare falske, og at hverken hendes afdøde Mand eller hun havde faaet en Skilling eller Skillings-Værd derfor af C. R. Men samtidig kunde hun ikke nægte, at

[1]) Slange: Christian IV's Historie, I. S. 264—267.
[2]) Holberg: Danmarks-Historie (udg. af Levin), Tom II, S. 416—417.

Underskrifterne ganske lignede hendes og hendes Mands, skjøndt hun var sig bevidst aldrig at have sat sit Navn derunder. I sin Nød ilede Enken til Kongen, der just var i Skanderborg, og anraabte ham om Hjælp mod hendes Forfølger, der nu ifølge Dom vilde tage Gaard og Gods fra hende. Christian IV svarede undvigende, at da der forelaa Gjældsbreve, som ikke kunde bevises at være uægte, stod det ikke i hans Magt at hjælpe hende. Men hun udbrød: »Gud har givet Kongen Magt til at hjælpe, han skal og give Eders Maj. Visdom til at udfinde, at Brevene ere falske«. Disse Ord rørte Kongen, han forbød da, at Sagen maatte forfølges videre før efter given Tilladelse, og lod C. R. kalde for sig med Gjældsbrevene. Men denne svarede saa klart og sikkert, at han ikke stod til at fange i Ord. Som Kongen nu holdt det ene Brev imod Lyset for paany at undersøge Underskriften og Seglene, faldt hans Øje tilfældigt paa Papirets Vandmærke, og han saa da sin egen Papirmagers Navn og Stempel. Her var Beviset; thi Kongen havde selv ladet Papirmøllen bygge paa Frederiksborg Gods i Sjælland, og Gjældsbrevet var dateret to Aar, førend det første Papir var blevet lavet paa Møllen. Uden at lade sig mærke med Noget lod han C. R. rejse og bad blot om foreløbig at maatte beholde Brevene hos sig. Derpaa sendte han strax Bud efter Papirmageren, der var en Hollænder, og spurgte ham, om han havde lavet noget Papir, førend han kom i Kongens Tjeneste. Da Mesteren benægtede dette, viste Chr. IV ham Brevet og spurgte ham, om han vedkjendte sig det. Mesteren kjendte det strax og sagde, at det var det første Vinterpapir, han havde lavet paa Møllen, og derfor havde han sat »et sært Tegn udi Mærket paa Papiret, som var en stor Krone, hvorunder han havde sat det Himmeltegn af Vandmanden, fordi det var gjort

udi Januarii Maaned.» Kongen lod Mesteren give denne Erklæring skriftlig fra sig for det mulige Tilfælde, at Mesteren skulde døe, før Sagen kom for, og lod ham derpaa fare. Endnu tøvede han med at anvende dette Bevis mod C. R., men lod ham først kalde til sig til Skanderborg og opfordrede ham i Cantslerens og flere Adelsmænds Nærværelse til at lade Sagen falde; men C. R. svarede trodsigt, at han vilde forfølge Sagen til det Yderste, saa Enhver skulde faae at see, at han havde Ret. Endnu taug Kongen. Men kort efter rygtedes det, at C. R., hvor han kom hen, pukkede paa sin Ret og lod ubesindige Ord falde mod Kongen og hans Myndighed. Da befol Chr. IV, at Rosenkrands skulde gribes og sættes i Fængsel paa Skanderborg, og hans Bo derhos registreres og forsegles. I hans Bo fandtes adskillige falske Breve med Privates Navne og Segl under, ja endog et opdigtet Kongebrev med paaklinet urigtigt Segl. Da Kongen hørte dette, antog han sig med Iver Karen Strangesdatters Sag, lod en af sine Sekretærer indstævne C. R. for Herredagen og ham selv føre i Bolt og Jern til Blaataarn. Den 17 Marts 1610 dømtes han til som æreløs og Falskner at straffes paa sin Hals. Allerede i Skanderborg havde han angivet en Herredsskriver, der tidligere havde tjent ham, som den, der havde skrevet de falske Breve; Herredsskriveren blev da hængt i Jylland. C. R. selv blev efter Kongens udtrykkelige Befaling ført for Retten med sit Adelsmærke: Guldkjæde om Halsen og Kaarde ved Siden. Da Dommen var afsagt, reve Drabanterne Kjæden og Kaarden af ham, førte ham baglænds ud af Retten og stødte ham ud af Døren. To Dage efter halshuggedes han paa Slotspladsen. «Saaledes», siger Slange, «kan der findes en kroget Gren paa et godt Træ.»

Dette er Slanges udførlige Beretning, der Intet lader tilbage at ønske i Retning af Omstændelighed og Tydelighed. Det er derfor naturligt, at alle senere Fremstillere væsentlig have holdt sig til den som Hovedkilde. Naar en Enkelt, som f. Ex. Hofman[1]), forlader Slange, saa er det kun for at tilføje saadanne Overdrivelser som, at C. R. først anlagde Processen mod Enken over 20 Aar efter Mandens Død, hvorved jo Afgjørelsen af Underskriftens Ægthed blev langt vanskeligere, eller for at rette Enkens Navn til det urigtige: Anna Lunge.

Et Blik paa de trykte Kilder har altsaa vist os, at Slange giver den udførligste Beretning, og at Overensstemmelsen mellem de andre Fremstillinger hidrører fra, at de væsentlig have øst af Slange som deres fælles Kilde.

Vi skulle nu gaae over til at betragte de utrykte Kilder.

Som de ypperste af disse maa nævnes de originale Herredagsdomme og de dermed overensstemmende Herredags-Domsbøger, der opbevares i det kgl. Geheimearchiv. Af næsten samme Værd er den Samling Aktstykker, der er vedlagt Sagen, hvoriblandt findes selve det omstridte Gjældsbrev in originali og en hel Del andre Breve vedrørende C. R., af hvilke enkelte bevisligt ere falske, rimeligvis Indholdet af C. R.'s beslaglagte Brevkister.

Vi skulle see, hvorledes Sagens Gang tager sig ud efter disse utrykte Kilder.

De to Adelsmænd Christen Juel til Dunslund og Vosnæsgaard og Christoffer Rosenkrands til Høgsbro levede i Venskab og god Forstaaelse sammen. De besøgte hinanden, stode hinanden bi ved Rettergang og laante hinanden Penge.

---

[1]) Historiske Efterretninger om velfortjente danske Adelsmænd, II, S. 91.

Da blev Christen Juel syg. Der findes endnu et Brev, vistnok det sidste, som han har skrevet til Vennen; det er dateret Vosnæsgaard d. 5 Februar 1608, og deri beder han Rosenkrands komme til sig næste Tirsdag, naar han kommer fra Landsthinget', samt at staae ham bi i en Retssag. Brevet ender paa gammeldags troskyldig Maade: »Du skal alle mine Dage finde mig som Din gode Broder og Ven, og vil jeg hermed nu og altid have Dig Gud almægtigste befalet; med mange tusinde gode Nætter vi Alle ønske Dig.» Hvorvidt Rosenkrands er kommen til Vosnæsgaard, kunne vi ikke afgjøre, men han har i hvert Fald i Anledning af Vennens haabløse Tilstand taget sin Beslutning og truffet sine Forholdsregler. Blandt hans Papirer ligge endnu to enslydende Skadesløsbreve, hvori det hedder, at han er gaaet i Caution for Christen Juel for 2000 Daler til en Mand, — hvis Navn staaer in blanco; dersom Rosenkrands kommer til at lægge ud, indestaaer Juel ham for, at han skal faae sine udlagte Penge igjen. Desuden finde vi et Brev fra Karen Strangesdatter dat. d. 12 Februar 1608, hvori hun beder Rosenkrands nærmere opgive Navnet paa den Herremand i Holsten, i Anledning af hvem hendes Mand Christen Juel er bleven Rosenkrands som Cautionist Penge skyldig. Her synes at være tilstrækkeligt Bevis. Knap en Uge efter at være kaldet til sin dødssyge Ven er Rosenkrands allerede i Færd med at bedrage hans værgeløse Hustru[1]).

Han maa imidlertid atter have opgivet denne Plan,

[1]) Opfordringen fra Karen Strangesdatter er egentlig kun en Efterskrift i et Brev fra Margrethe Juel til Rosenkrands, hvori det bebrejdes ham, at han har stævnet Margrethe Juels Mand til Kolding til at betale et Gjældsbrev. Hun er mødt paa sin bortrejste Mands Vegne, men Rosenkrands er udebleven. Hun forlanger at see Gjældsbrevet, og faae det undersøgt i ærlige Adelsfolks Nærværelse.

i ethvert Fald hører man ikke videre derom. Men han forbereder et nyt og solidere Angreb.

Christen Juel skylder Rosenkrands 1000 Daler, som han har laant i Aaret 1607. Men Rosenkrands skriver nu et falsk Gjældsbrev, som han daterer d. 17 Januar 1603, hvori det hedder, at Christen Juel end videre skylder Rosenkrands 4000 Dr. til 6 Procent, og har stillet Herregaarden Dunslund i Pant for denne Sum. For Sikkerheds Skyld forfatter han endnu et andet falsk Brev, dat. d. 17 Januar 1608, hvori han lader Juel anerkjende begge Fordringers Ægthed, altsaa tilstaae, at han er ham 5000 Dr. med paaløbne Renter skyldig.

Christen Juel døer. Rosenkrands møder i Sørgeskaren ved hans Begravelse og vil efter Datidens Skik gjøre sine Fordringer gjældende ved at læse dem over Graven. Men i det afgjørende Øjeblik svigter Modet ham. Han læser kun Forskrivningen paa de 1000 Dr. og faaer villigt et nyt Gjældsbrev udstedt af Enken, hvori hun anerkjender Fordringens Gyldighed. Siden undskylder han denne sin Fremgangsmaade med, at han bagefter vilde have oplæst Fordringen paa de 4000 Dr., men paa Grund af Støjen i Kirken var det ham ikke muligt at komme til Orde.

Han vender tilbage, men opgiver ikke sit Forsæt. I det nys af Karen Strangesdatter udstedte Gjældsbrev paa 1000 Dr. retter han «een» Tusind til «fem» Tusind. Men Blækket er ikke ganske ligt med det tidligere; han kasserer derfor dette Exemplar, som senere findes og vidner imod ham, og skriver et nyt, hvor han imidlertid gjør sig skyldig i en Hukommelsesfeil og daterer det d. 28 Marts, skjøndt Christen Juels Begravelse først fandt Sted den 7 April.

Alt er nu færdigt, og denne Gang, hvor han blot skal sværge for Retten, men ikke ved Kisten, svigter Modet ham

ikke. Han stævner Karen Strangesdatter til Slaugs Herredsthing, godtgjør ved det falske Gjældsbrev sin Adkomst til Dunslund, som jo var sat i Pant for de 4000 Dr., og faaer d. 24 November 1608 Gaarden tildømt. En Uge efter drager han til Dunslund, forsegler Kister og Skabe, bemægtiger sig Gaarden og indsætter en Forvalter til at styre den i hans Navn. Senere søger han for Retten at undskylde denne sin Færd med det næsten latterlige Paaskud, at han kun drog ind paa Gaarden for at see paa nogle Øxne, som stode der til Salg, og forseglede kun de Kister med Værdipapirer, som hans Hustru havde Part i.

Karen Strangesdatter kommer ved dette pludselige Angreb i den vanskeligste Stilling. Hun har allerede solgt Dunslund og staaer nu som den, der har gjort Forsøg paa at bedrage Kjøberne. Foreløbig forlange disse en Erstatning af hende. I sin Nød maa hun tye til Lovens Beskyttelse. Der skal holdes en Herredag i Horsens i Januar 1609; der er kun en Maaned til, det gjælder da om hurtigt at kunne samle Beviser for, at Gjældsbrevene ere falske. Lad os see, hvorledes hun søger at godtgjøre dette.

Der foreligger jo egentlig to Gjældsbreve: et paa 5000 Dr., som Rosenkrands paastaaer, at hun har udstedt til ham ved Begravelsen, og et andet af 1603 paa 4000 Dr., som skal være indoptaget i det paa 5000 Dr.; Summen 5000 Dr. er jo fremkommen ved at lægge de 4000 Dr. til de 1000 Dr., som hun virkelig anerkjender at være ham skyldig. Mod Gjældsbrevet paa 5000 Dr. — om hvilket vi jo vide, at Rosenkrands selv har forfattet det efter Hjemkomsten fra Begravelsen, — indvender hun, at Underskriften ikke er hendes, og godtgjør dette ved at fremlægge 13 Exempler paa sin Underskrift, der ikke ligne den paa Gjældsbrevet. Fremdeles:

det skal være udstedt ved Chr. Juels Begravelse, men han blev begraven d. 7 April, og Brevet er dateret d. 28 Marts. Og endelig: Rosenkrands paastaaer, at da dette var skrevet, kasseredes strax det paa 1000 Dr., der jo var indoptaget deri; men 4 Mænd bevidne, at de 15 Uger efter have set Brevet paa 1000 Dr., rigtignok med een Tusind rettet (med forskjelligt Blæk) til fem Tusind.

Og nu det til Grund liggende Brev paa 4000 Dr., der skal skrive sig fra 1603, hvor mærkeligt dog, at Rosenkrands i den lange Tid ikke har forlangt saa meget som en Skillings Rente deraf eller talt om Pantet, og det uagtet Brevet udtrykkeligt berettigede ham til, naar Betaling udeblev, at inddrage Dunslund Hovedgaard med Gods og Løsøre. Og denne Rosenkrands's Ædelmodighed er dobbelt mærkelig, da han bevisligt i Mellemtiden har været i Pengetrang, og Christen Juel i Aaret 1605 endog har maattet gaae i Caution for ham for 12000 Dr.; her havde været grundet Anledning til at gjøre sin Ret til Dunslund gjældende, i Stedet for at bede dens nominelle Ejer gaae i Borgen for sig. Men Rosenkrands's Optræden bliver mere end besynderlig, naar han i Aaret 1607 for et Laan paa 1000 Dr. til Chr. Juel tager 5 Bøndergaarde under Dunslund i Pant, skjøndt disse 5 Gaarde med hele Dunslund Gods og Dunslund selv allerede stod i Pant for Laanet paa 4000 Dr. Han bedrager jo herved sig selv og modtager som Pant, hvad der tilkommer ham med Rette. Og endelig, hvorfor læste han ikke ogsaa dette Brev over Graven, da han dog læste det mindre paa 1000 Dr.?

Mod disse knusende Indvendinger har Rosenkrands Intet at svare. Han undskylder blot sin Taushed i Kirken med, at han blev afbrudt, just som han skulde til at oplæse det andet Gjældsbrev, og indskrænker sig iøvrigt til at begjære

Karen Strangesdatter straffet for hendes utilbørlige Ord om Brevenes Uægthed. — Under disse Omstændigheder er det let forstaaeligt, at Herredagen (d. 27 Januar 1609) dømmer Rosenkrands imod og erklærer begge Breve for falske og magtesløse.

Hermed er Karen Strangesdatter reddet. Men Retfærdigheden er endnu ikke sket Fyldest, der maa følge en kongelig Anklage mod Rosenkrands for Falsk. Han føres fangen til Skanderborg. Allerede 4 Dage efter, at Dommen er fældet, er hans Trods brudt, han skriver et ydmygt Brev til Kongen, hvori han gaaer til Bekjendelse og anraaber om Naade. Som Undskyldning anfører han, at det er en Herredsskriver, der har forlokket ham ved at vise ham sin Færdighed i at efterligne Haandskrift; det er ham, der er den egentlige Skyldige, thi han har overtalt Rosenkrands til Bedrageriet. Det er imidlertid forgjæves. Vel lykkes det Rosenkrands at drage Herredsskriveren i Ulykke; denne bliver hængt, men Rosenkrands undgaaer ikke derfor sin Straf. I Mellemtiden ere hans Gjemmer blevne undersøgte, og en hel Samling falske Breve bragt for Dagen. Det oplyses, at han har bedraget en Mængde Smaafolk ved at tilbageholde deres engang betalte Gjældsbreve og senere kræve dem paany. Hertil kommer, hvad der ansees for det mest Graverende, at han har udstedt et falsk Brev i Kongens Navn og forsynet det med kongeligt Segl. Et Aar gaaer hen. Herredagen samles paany i Marts 1610 i Kjøbenhavn. Her optræder Kongens Sekretær, Niels Krag, som Anklager, og støttende sig paa Alt, hvad der nu foreligger om Chr. Rosenkrands, andrager han paa, at han skal dømmes æreløs og straffes som Falskner. Dommen falder den 17 Marts 1610.

Hvad der mest forundrer ved denne Fremstilling er, at den ikke melder et Ord om Vandmærket som et Bevis mod Gjældsbrevets Ægthed. At dette Punkt ved et Tilfælde skulde være forblevet uomtalt i Dommen, lader sig ikke let antage. Det var jo ikke en Biomstændighed men et Hovedbevis. Hvor kort og afgjørende havde det ikke været i Sammenligning med Karen Strangesdatters møjsommeligt samlede Argumenter? Og hvad havde været rimeligere end at Klagerne, tilmed ligeoverfor en Ret, hvor Kongen selv præsiderede, i deres Indlæg havde fremhævet hans væsentlige Andel i Opdagelsen af Bedrageriet. — Men om ogsaa denne Taushed paa en eller anden Maade kunde lade sig forklare, saa synes selve Sagens Gang ikke at aabne nogen naturlig Plads for Fortællingen om Vandmærket. Forholdet er jo ikke her som i Slanges Fremstilling, hvor Enken ude af Stand til selv at kunne værge sig, berøvet ethvert Bevis og med Skinnet imod sig flyer til Kongen og anraaber ham om Hjælp. Enken er her tvertimod saa lidt vaabenløs overfor sin Forfølger, at hun neppe to Maaneder efter at han har inddraget Dunslund, ved Herredagen faaer denne Inddragelse kjendt magtesløs og Gjældsbrevene erklærede for falske, altsammen ene og alene ved Vægten af de Beviser, som hun fører imod ham. Hvor skulde nu Intermezzoet med Opdagelsen af Vandmærket indskydes? Sætte vi det i den korte Tid mellem Dunslunds Inddragelse og Herredagsdommen, altsaa mellem 1 December og 27 Januar, hvad skulde saa bevæge Enken til i den Tid at flye til Kongen? Hun havde jo Beviser nok. Først naar disse vare forkastede af Herredagen, var det Tid at tye til Kongen. Men paa den anden Side, havde Kongen virkelig i denne Tid gjort Opdagelsen, og var han saaledes i Besiddelse af det mest afgjørende Bevis, af hvad Grund

skulde han da tvertimod at hjælpe den Uskyldige dølge Beviset og overlade det til hende selv at redde sig? Og sætte vi, for at undgaae disse Vanskeligheder, Opdagelsen ved Hjælp af Vandmærket til efter Herredagsdommens Fældelse, saa hører Opdagelsen i samme Øjeblik op med at være en Opdagelse; den synker i saa Fald ned til at være en bagefter gjort, ret sindrig, men ligegyldig Iagttagelse. Altsaa: Fortællingen om Vandmærket kan hverken finde rigtig Plads før eller efter Herredagsdommen.

Foruden denne væsenligste Ejendommelighed ved de utrykte Kilders Fremstilling er der en anden, som maaske falder mindre i Øjnene. Sagens Gang er her en hel anden end hos Slange. Efter Slange var det Enkens Bøn, der bevægede Kongen til Undersøgelsen af Gjældsbrevet, hvorved Bedrageriet opdagedes. Men Kongen tøvede, indtil Rosenkrands paa anden Maade forløb sig; da lod han ham gribe og hans Brevkister beslaglægge. De der fundne Dokumenter vidnede saa tydeligt om hans Brøde, at Kongen fra det Øjeblik tog sig med Iver af Enken og anlagde Sag mod Rosenkrands. Efter de utrykte Kilder derimod er Sagens Gang omvendt. Striden drejer sig først kun om Christen Juels Gjældsbrev; men da Dommen er gaaet Rosenkrands imod, drager dette det Følgende efter sig; hans Gjemmer blive undersøgte, og alt det Meget, der gjør hans Fald uundgaaeligt, bliver bragt for Lyset.

En tredie Ejendommelighed, der er mindre væsenlig og kun viser sig for Den, der har Originalen i Hænde, er Vandmærket i selve det falske Gjældsbrev af 1603.

Dette Gjældsbrev findes jo — som ovenfor omtalt — endnu, og Paategninger fra Slaugs Herredsthing godtgjøre, at det er det, der har været lagt i Rette og hvorefter Dunslund er bleven inddragen. Venter man nu i Vandmærket

at gjenfinde den af Slange omtalte store Krone med Vandmandens Tegn under, saa bliver man skuffet, thi Vandmærket forestiller tydeligt nok tre Taarne med en Fisk under. Heraf at ville slutte til det Sted og den Tid, hvorpaa Papiret er blevet lavet, vilde føre os ud paa de usikre Gisningers Omraade[1]), men Eet lader sig med Sikkerhed uddrage heraf, det er, at Slanges detaillerede Angivelse paa dette Punkt, der har paatrykt hans Fortælling et særligt Troværdighedens Stempel, ikke støtter sig til hans eller hans Meddelers egen Betragtning af Original-Dokumentet[2]).

---

[1]) Hvad Fabrikationsstedet angaaer, kunde der dog maaske med en vis Sandsynlighed sluttes til, at det maa have været Kjøbenhavn, idet de tre Taarne meget ligne Kjøbenhavns Vaaben i et Segl fra 1571 (smlgn. Langebeks Sigiller; Kjøbstederne. Geheimearchivet.) og der virkelig i Aaret 1599 omtales en Papirmølle, der hørte under Kjøbenhavns Slot (Sjællandske Registre. 8 Okt. 1599).

[2]) Forfatteren har forgjæves forsøgt ved Hjælp af Vandmærket at naae til en sikker Afgjørelse. Det er jo nemlig klart, at al Tvivl vilde være hævet, saa snart man kunde finde et lignende Vandmærke i et Dokument, der var ældre end 1603. Det er imidlertid ikke hidtil lykkedes at finde noget saadant. Undersøgelsens Udbytte har kun været tre Exempler paa samme Vandmærke, alle i Dokumenter efter 1609, det ældste af 1610, det yngste af 1630. Heraf at ville slutte til Fortællingens Ægthed lader sig naturligvis paa ingen Maade gjøre, da Tilfældigheden paa dette Omraade har det frieste Spillerum, saa man ingenlunde kan slutte fra Dokumentets Datum til Papirets Fabrikationstid. Hvad der foreligger indeholder det bedste Bevis: Af fire Ark Papir, der ere fabrikerede samtidigt, er et blevet beskrevet 1608, et andet først 1630. — Men maaske kunde En tænke som saa: Netop den Omstændighed, at det er et saa sjeldent forekommende Vandmærke, gjør det sandsynligt, at Kongen derved er bleven ledet til Opdagelsen. Hertil kan kun svares, at ogsaa her spiller Tilfældigheden for stærkt med. Hvad nu er sjeldent, har maaske engang været almindeligt. Maaske har Ildebrand eller anden Vaade senere fortæret det meste. Eller maaske er det Papirets Slethed, der er Skyld i dets nuværende sjeldne Forekomst, thi alle 4 Dokumenter ere uforholdsmæssigt skjøre og medtagne.

Efterat vi nu have betragtet de trykte og de utrykte Kilders Fremstillinger hver for sig, skulle vi gaae over til at sammenstille og prøve dem i deres gjensidige Forhold.

Det vil allerede af det Foregaaende være tydeligt, at de ere i den Grad forskjellige, at de ikke ret lade sig forene. Hovedpunktet i Slanges Beretning, Opdagelsen ved Hjælp af Vandmærket, kan ikke paa nogen naturlig Maade føjes ind i de utrykte Kilders Fremstilling. Man nødes derfor til kun at antage enten den ene eller den anden.

Men stiller Sagen sig saaledes, kan der ikke være nogen Tvivl om, til hvilken Side Vægtskaalen vil hælde: Paa den ene Side en Beretning, der først er forfattet over 100 Aar efter Begivenheden og ikke angiver nogen Kilde, paa den anden Side originale samtidige Dokumenter i den mest paalidelige og betryggende Form. Her kan kun fældes een Dom.

Men trods al denne Overvægt paa de utrykte Kilders Side, er der dog et Punkt, der endnu henstaaer uforklaret, en Indvending, der ikke lader sig fordrive, men bestandig vender usvækket tilbage. Det er det simple Spørgsmaal: Naar der Intet ligger til Grund for Fortællingen om Vandmærket, hvorledes skal man da forklare sig dens Opkomst? Det synes klart, at først den Afgjørelse kan ansees for endelig, der samtidig veed at besvare dette fyldestgjørende. Ogsaa her lede imidlertid utrykte Kilder os paa Spor[1]).

Da Otto Sperling et halvt Aarhundrede senere hensukkede Resten af sit Liv i Fængsel, søgte han at fordrive

Det vil overhovedet vise sig, at der fra det blotte Vandmærke ikke lader sig drage nogen Slutning, undtagen netop i det ene Tilfælde, at det fandtes i et Dokument før 1603.

[1]) Det er Hr. Assistent ved det store kongelige Bibliothek, Cand. theol. Jacobsen, hvem Forfatteren skylder at være gjort opmærksom paa det efterfølgende Sted i Sperlings Haandskrift.

Tiden ved at nedskrive sit Livs Erindringer. I disse Optegnelser fortæller han iblandt Andet Følgende[1]:

«Forresten besad Kongen (Chr. IV) en fortrinlig Forstand og et fortræffeligt Omdømme i alle Ting, hvorpaa jeg ikke kan lade være at meddele Eder et smukt Exempel, da det billigt maa lignes med Kong Salomons Dom imellem de to Skjøger og har tildraget sig i min Tid. Der var to Mænd fra Christianshavn, hvoraf den ene havde stævnet den anden for Herredagen i Anledning af en stor Sum Penge, som den anden skulde være ham skyldig. Til Bevis herfor fremlagde han den andens Gjældsbrev. Kongen spurgte den Anklagede, om dette ikke var hans Haand. Han svarede nej; vel maatte han tilstaae, at det lignede hans Haand, men det var en Skjelm, der havde skrevet den efter; og til yderligere Bevis anførte han, at deres Mellemværende aldrig havde drejet sig om saa stor en Post som den, Gjældsbrevet omtalte. For at bevise dette, fremlagde han sin Regnskabsbog, hvori der stod optegnet med Dag og Datum, hvilke Handler de havde sluttet med hinanden, naar de havde gjort Afregning med hinanden, at Ingen af dem var bleven den anden noget skyldig, og at de heller ikke siden havde sluttet nogen Handel sammen. Da de Hrr. Rigsraader havde set Bogen igjennem og fundet den ellers rigtig i alle Maader, spurgte Hr. Statholder Corfits Ulfeld Anklageren om, hvorfra Gjælden skrev sig, da Brevet ikke omtalte Anledningen. Han taug noget stille og gav saa et Svar, der var af den Beskaffenhed, at de Hrr. Rigsraader saavel paa Grund af det som af den anden Mands Gjensvar begyndte at tvivle om, hvorvidt det

[1]) Otto Sperling: Historia vitæ et carceris usque ad 1673. S. 242—244. Manuskript paa det store kgl. Bibliothek (gl. kgl. Samling Nr. 3094. 4to.). Citatet meddeles i Oversættelse fra Tydsk.

forholdt sig rigtigt med Fordringen, og ikke vidste, hvad de skulde troe. Men Kongen stod op fra sin Stol, tog Gjældsbrevet med sig, traadte hen til Vinduet og holdt det op mod Dagslyset; derpaa kom han tilbage, satte sig og sagde lydeligt: «Gjældsbrevet er falsk, thi Vandmærket er Johan Ettersøns Mærke» (saaledes hed den Mand, der havde forpagtet Papirmøllen af Kongen), «og i det Aar, som Brevet lyder paa, havde jeg endnu ikke ladt Møllen bygge.» Denne Kongens Tale og skarpsindige Dom blev optagen af de Hrr. Rigsraader og alle Omkringstaaende med stor Forundring, og efter at de Hrr. Rigsraader ogsaa havde holdt det mod Lyset, fik Parterne Befaling til at træde af. Da de igjen vare kaldte ind, blev Forfatteren til det falske Gjældsbrev dømt til en stor Pengebøde og til som Mindremand eller infamis at sættes paa Holmen. Denne Kong Chr. IV's Daad fortjener vel at mindes af Efterkommerne imellem hans øvrige berømmelige Gjerninger.»

Hvad der strax maa være Enhver paafaldende ved denne Fortælling, er dens Lighed med Slanges Beretning om Dommen over Christoffer Rosenkrands. Ligheden er saa stor, og Sandsynligheden for, at Sligt skulde være skeet mere end een Gang, er saa ringe, at man vistnok med Sikkerhed kan slutte, at det er et og samme Faktum, der ligger til Grund. Men er dette Tilfældet, saa nødes vi til at træffe et Valg mellem de to Beretninger efter den Grad af Troværdighed, der tilkommer dem. Lad os i den Anledning prøve dels de Fortællende, dels det Fortalte.

Hvad først de Fortællende angaaer, saa have vi paa den ene Side Slange med hans ovenfor omtalte Mangler: han har først skrevet 100 Aar efter Begivenheden og angiver ingen Kilde, — paa den anden Side en med Begivenhederne Samtidig, der har haft den rigeste Lejlighed til at høre

Sagen berettet af et Øjenvidnes, Corfits Ulfelds egen Mund. Nu er det vel sandt, at Otto Sperlings Paalidelighed i visse Retninger er bleven angreben[1]; men naar hans Fortælling ikke netop angaaer Corfits Ulfeld eller dennes Nærmeste, som han troede sig kaldet til at forsvare, er der neppe nogen Grund til at drage hans Sanddruhed i Tvivl. Hvad skulde bevæge den gamle Mand, der i Fængslets Ensomhed, frigjort for alle de Hensyn, som ellers kunne forlede en Forfatter, skrev alene for sin Søn, til forsætlig at fordreje en Fortælling som denne om Vandmærket? Pietet eller Frygt for Rosenkrandsernes mægtige Slægt? I Sandhed, Fængslet og Alderen maatte have sløvet ham meget, hvis han kunde troe ved sin enlige Røst, som kun En skulde høre, at kunne neddysse eller forandre en Historie, som da maatte være Alle bekjendt. Eller vil man sige, hans svækkede Hukommelse kunde bringe ham til uforsætlig at omdanne Fortællingen. Hvor usandsynligt dog, at han skulde forvexle Christoffer Rosenkrands, hvis Brøde maatte gjøre ham selvskreven til at spille en Rolle i en slig Fortælling, med en unavngiven ubekjendt Kjøbmand fra Christianshavn. For enhver uhildet Prøvelse af de Fortællendes Troværdighed maa sikkert Sperling bære Prisen.

Hvad dernæst selve det Fortalte angaaer, saa synes ved første Øjekast Slanges Fremstilling at være den sandsynligste. Om Christoffer Rosenkrands vide vi jo, at han har skrevet falske Breve, hans Forslagenhed gjør det troligt, at han kun kunde fanges ved ualmindelige Midler, hvor rimeligt kunde det da ikke være, at Begivenheden er foregaaet med ham. Men netop dette, at Alting passer saa godt, gjør Beretningen ved nærmere Betragtning mindre

[1]) Smlgn. Grams Indledningsord til Sperlings Selvbiographi. Suhms nye Samlinger, III, S. 197.

sandsynlig. Enhver, der kjender saadanne Fortællingers Slyngplante-Natur, deres Drift til at hefte sig til forud bekjendte Personer, bliver mistænksom ligeoverfor en Beretning, hvor denne Forbindelse er fuldbyrdet. Af to Fremstillinger, der henføre det Samme, den ene til en bekjendt, den anden til en ubekjendt Mand, har den sidste paa Forhaand Sandsynligheden for sig. Man forstaaer ikke, hvad der skulde bevæge til at overføre det med Rosenkrands Passerede paa en ubekjendt Mand fra Christianshavn, medens derimod den modsatte Ombytning er let forklarlig. Naar nu hertil kommer, at det er den ældste Beretning, der har det ukjendte Navn, og den langt senere, der har det velbekjendte, saa er det naturligt at betragte dem som Trin i en Udviklingsrække, Udtryk for, at den ændrende og grupperende Tradition her alt har begyndt sit Omdannelsesværk[1]).

Vor Prøven saavel af de Fortællendes som af det Fortaltes Troværdighed er da endt med at falde ud til Fordel for Otto Sperling. Men dette Resultat, der set for sig endnu kunde være beheftet med nogen Tvivl, vinder i Sikkerhed, naar Bevisets Ring afsluttes, og det Indvundne føres tilbage til vort Udgangspunkt. Vi havde jo som Forudsætning, ikke at Slanges Fremstilling var ligesaa sandsynlig som enhver anden, men tvertimod at den var i Strid med den paalideligste af dem alle: selve Herredags-

[1]) Et afgjørende Bevis for Sperlings Beretning vilde det være, om den tilsvarende Herredagsdom lod sig finde. Forfatteren har imidlertid forgjæves søgt i Domsbøgerne efter en saadan Sag mellem to »Kjøbmænd fra Christianshavn«. Herfra at ville hente Vaaben mod Sperlings Fremstilling i sin Helhed er uberettiget, man kan kun med Rette slutte herfra til det i sig selv meget Sandsynlige, at Sperling maa have husket fejl i Enkelthederne, f. Ex. opgivet Parternes Hjemstavn forkert, og herved berøvet den Søgende det bedste Middel til at finde Sagen i de vidtløftige Domsbøger.

dommene. Sperlings Beretning er nu ikke kommen til som en tilfældig tredie Variation, men som det manglende Led, der blot endnu fattedes for at give Herredagsdommenes Fremstilling Afslutning og Sikkerhed. Sperlings Beretning svarer til Prøven paa Regnskabet; vi have ikke blot fundet den rette Facit, men set Grunden til den forhen begangne Fejl.

Naar da nu saaledes Bevisets Kredsløb er tilende, vil det være naturligt sluttelig at kaste et Blik over det indvundne Resultat. Hvad der er opnaaet er en til Vished grændsende Sandsynlighed for, at Slanges Beretning er urigtig, og at Sagen maa være gaaet til som de utrykte Kilder berette. Videre tør man ikke gaae, thi fuldkommen Vished — den Vished, som Historien saa sjeldent naaer til — vilde først være opnaaet, hvis vi havde fundet det samme Vandmærke i et Dokument før 1603.

Tilsidst endnu blot et Blik paa Fortællingens Hovedpersoner. Det kunde synes, som om man ved den nye Form for Begivenheden eller rettere de to Begivenheder, den i Herredagsdommen og den hos Sperling fortalte, maatte give Afkald paa en Del af det, som man kun nødig offrer selv paa Sandhedens Alter, det Smukke, det Gribende, Poesien i Fortællingen. Det er dog kun for det første Øjekast, at dette synes tabt. Effekten er bleven mindre, men Kjærnen er den samme. Idet nemlig den tilsyneladende ene Begivenhed har udfoldet sig til tvende, er vel Situationen bleven en hel anden, men det Væsentlige er bevaret. Det vil sees, at af de to Hovedpersoner har den ene intet vundet, den anden intet tabt. Christoffer Rosenkrands's Brøde er ikke bleven forringet; hans Ry for Snuhed har lidt, men til Gjengjæld har han aabnet os Blikket til en charakteristisk Skikkelse, en af disse kraftige Adelskvinder, der

vel forfaren i Mændenes Dont ikke stod værgeløs i Ulykken, men forstod at forene Mandens Mod med Kvindens Snille. Og Christian IV har intet tabt. Vel er som sagt en Del af det Effektfulde i hans Optræden falden bort, men hans Kløgt og Retfærdighedsfølelse er den samme. Og et Spørgsmaal, om han ikke vinder ved at sees som den, der lige ivrigt sysselsætter sig med den interessante og den daglidags Sag. Hans Bevæggrundes Renhed er ikke længere Tvivl underkastet. Det kunde muligt ligge i hans Interesse at kue en Rosenkrands, at faae en ubekjendt Kjøbmand domfældt kunde ikke bringe ham nogen Fordel.

Kong Frederik II's Kalenderoptegnelser for Aarene 1583, 1584 og 1587.

Udgivne af

Otto Carøe.

Det er over 30 Aar siden, at der i dette Tidsskrift[1]) bebudedes Udgivelsen af Frederik II's Kalenderoptegnelser, men disse har desuagtet henligget blandt det store kongelige Bibliotheks haandskrevne Samlinger, og dog fortjæner de at drages frem for Lyset, thi de giver ikke alene Bidrag til Frederik II's Karakteristik og Privatliv — hvad der jo vilde være tilstrækkeligt til at berettige deres Udgivelse — men de fremdrager endog undertiden hidtil ubekjendte Begivenheder, — jeg skal blot gjøre opmærksom paa Optegnelserne $^{1}/_{4}$ 1584[2]) og $^{28}/_{2}$ 1587, — der giver os Underretning om Sager, der maaskee ikke findes omtalt andetsteds. Ogsaa om de diplomatiske Forhandlinger giver Kalenderne os Oplysninger, thi Kongen har nøjagtigt optegnet fremmede Gesandters Ankomst; vi see f. Ex. af Optegnelserne $^{29}/_{8}$ og $^{26}/_{9}$ 1584, at Ærkebiskop Gebhard af Køln og hans Forbunds-

---

[1]) Historisk Tidskskrift, II Bind, p. 34.

[2]) Hertuginde Elisabeths Brev har jeg forgjæves søgt blandt den rige Samling af Breve fra hende til Frederik II, som findes i Geheimearkivet.

fælle Pfalzgrev Kasimir har forsøgt at faa Kongens Bistand i deres Kamp mod Katholicismen [1]).

Ved Udgivelsen af Dagbøgerne har jeg benyttet Kongens originale Optegnelser, som findes paa det store kongelige Bibliothek i den gamle kongelige Samling no. 2583 a—d i 4to. Optegnelserne for 1583 no. 2583 a) findes i M. Georgius Mederus «Schreibkalender auff das Jar nach vnsers Herrn vnd Seligmachers Jesu Christi Geburt MDLXXXIII», trykt i Nürnberg. Optegnelserne for 1584 (no. 2583 b) findes i Christophorus Statmio's «Almanach vnnd Schreib-Kalender auff das Jar MDLXXXIIII», trykt i Nürnberg. Optegnelserne for 1587 (no 2583 d) findes i Casparus Bucha's «Schreibe Calender auff das Jar nach der Geburt Jesu Christi MDLXXXVII», trykt i Leipzig. Der kan ikke være nogensomhelst Tvivl om, at disse Optegnelser er skrevne af Kongen selv; det vil fremgaa af deres Indhold, og Skrifttrækkene ligner hans, saaledes som de undertiden kan findes i hans egenhændige Postscripter til Breve.

Derimod kan de Kalenderoptegnelser, som findes i Tobias Müllers «Schreib Calender dieses Jahrs nach Christi Jesu, vnsers Herrn vnd Seligmachers Geburt MDLXXXVI (no. 2583 c), ikke tillægges Kongen. Rigtignok findes uden paa Bindet et S slynget ind i et F, saaledes som man ofte finder det paa Kongens Bøger, men Optegnelserne er skrevne med en anden Haand, de er førte paa tydsk, og omtaler Kongen i 3die Person. De er kun 5 i Tallet; jeg skal her som Prøve aftrykke en af dem: Den 27 Maey hat die Kön. Mäst. mit dem cansler gewedtedt vmb ein am wein, das die Könninngine von Engelandt ist in eigner person auff Gedion gewessen; wo sie nicht ins schiff ist gewessen, so

---

[1]) See Barthold: Gebhard Truchsesz von Waldburg i Raumers Historisches Taschenbuch, Neue Folge, I Band. Leipzig 1840.

har der cansler gewonnen, ist sie darin gewest, so hat Kön. Mäst. gewonnen.

Ved Udgivelsen har jeg holdt mig nøie til Originalerne; som man vil se er Kongens Orthografi ikke den bedste. Han ombytter ofte Bogstaverne[1]), hvad der vanskeliggjør Forstaaelsen af Sted- og Personnavne. Paa Grund af den ringe Plads i Kalenderne har Kongen ofte maattet forkorte Ordene og har tilkjendegivet dette ved at sætte en Streg over Ordet; hvor dette har været Tilfældet, har jeg udfyldt Ordet men sat mit Indskud i Parenthes. Kongen gjør ikke Forskjel paa store og smaa Bogstaver, og her har jeg tilladt mig en Frihed idet jeg har brugt store Begyndelsesbogstaver i Person og Stednavne. De Dage, der er fremhævede, er Søndage.

O. C.

---

[1]) Kongen skriver saaledes Klar og Kalr for Karl, Tesspret for Testrup, Hadersschelff og Hadersscheffl o. s. v.

Januar. 1583.

1. Y dach war ieg met mint Soffye och burn her pae Schandelbor.
2. Y dach dro ieg tyl Kalbuegar [1]) i yach.
3. Y dach dro ieg tyl Sylkebor, der ka[m] mint Soffye och mint sont Crisstyan och.
4. Y dach dro ieg met mint Soffye och sönt tyl Wynnerslöff [2]).
5. Y dach dro ieg tyl Torubt [3]), sum cansseller [4]) bur och mint Soffye tyl Rannerss.
6. Y dach war ieg hor huss kansseller pae Torrubtgar och mynt Soffye och sönt tyl Rannerss.
7. Y dach dro ieg tyl Tel [5]).
8. Y dach dro ieg tyl Rannerss.
14. Y dach dro ieg tyl Össtergar [6]) i yach, sum lygger wyt Ranssner.
15. Y dach dro ieg tyl Entschelffbue [7]) y Ranssners lent.
16. Y dach dro ieg tyl Warmtrubt [8]) y Rannerss lent.
18. Y dach dro ieg tyl Rannerss ygent.
21. Y dach dro ieg met mint Soffye och sönt fra Rannerss och mint Soffye och sönt tyl Borrum [9]) och ieg tyl Hallöe [10]) y Schanddelbor lent.
22. Y dach dro wye tyl Schandelbor ygen y Iesu nan.

---

[1]) Kalbygaard i Gjern Herred, Skanderborg Amt.

[2]) Vinderslev i Lysgaard Herred, Viborg Amt.

[3]) Taarupgaard i Fjends Herred, Viborg Amt.

[4]) Niels Kaas, f. 1534, blev efter en Udenlandsrejse 1560 ansat i Kanselliet; 17/6 1573 udnævntes han til kongelig Kansler. Efter Frederik II's Død udnævntes han 27/4 1588 til en af de 4 Regeringsraader, som skulde styre Danmark under Kristian IV's Mindreaarighed, i hvilken Stilling han forblev, til han døde 29/6 1594. (Se Rørdam: Kbhvns. Univ. Hist. II D. p. 384—396.)

[5]) Tjele i Sønderlyng Herred, Viborg Amt.

[6]) Østergaard iHovlbjerg Herred, Viborg Amt.

[7]) Enslev i Hovlbjerg Herred, Viborg Amt.

[8]) Maaske Vrangstrup i Hovlbjerg Herred, Viborg Amt.

[9]) Borum i Hovlbjerg Herred.

[10]) Halle i Tyrsting Herred, Skanderborg Amt.

Januar. 1583.

28. Y dach gych bededagge[1]) ant; samme dach dro mint drent Poel tyl la[n]tte Myssent[2]).
29. Bedach; samme dach gych ieg tyl guss bor.
30. Bedach.
31. Y dach dro ieg met mint Soffye och burn och alt fruenttymmer tyl Rast[3]).
Hilf gott hir vndt dortt.

Februar.

1. Y dach dro ieg tyl Jellynch[4]) och mint Soffye och burn och iungfru tyl Welle[5]).
2. Y dach dro ieg tyl Wyltrubt[6]) och mynt Soffye och burn och iunchfruer tyl Kollynch.
3. Y dach dro ieg tyl Sellerubt[7]) i iach.
6. Y dach dro ieg tyl Kollynch och war syck.
9. Y dach kam ent hobbe herrement aff lantte Mechkelbor och ent hel hobt megkelbor fruer och iunchfruer hyet tyl Kollynch.
10. Y dach goyrde ieg Hynchrich Beloff[8]) brullubt her pae Kollynch.
13. Y dach hadde ieg dye mechkelbor tyl gest her pae mit kammer och mint Soffye dye mechkelbor fruentsymtmer.
15. Y dach dro ieg tyl Hadderschelff och dye mechkelbor och sae.

---

[1]) ɔ: Bededag.
[2]) Sachsen.
[3]) Rask i Nim Herred, Skanderborg Amt.
[4]) Jelling i Tyrrild Herred, Vejle Amt.
[5]) Vejle.
[6]) Vilstrup i Brusk Herred, Vejle Amt.
[7]) Sellerup i Holmans Herred, Vejle Amt.
[8]) Henrik Belov til Spøttrup, f. i Mecklenburg, kom 1573 til Danmark, hvor han blev Frederik II's Hofmarskalk, fik 1579 Spøttrup i Foræring, gift 10/2 1583 med Elisabeth Skram, en Datter af Laurits Skram til Hastrup, 1581 Rigsraad, Lensmand paa Kolding 1579—1585, paa Skivehus 1585—1592, paa Hald 1592—1597 og paa Kallø 1597—1606, † 1606.

Februar. 1583.

16. Y dach dro ieg tyl Kollynch ygent.

18. Y dach dro ieg tyl Hollum, sumt Klass Hönbor bur i yach.

19. Y dach dro ieg tyl Konstet [1]), sumt lygger y Elherrit, och Class Hönbar ert herress fochget.

20. Y dach dro ieg tyl Buggedal, sumt lychger y Elherrit.

22. Y dach dro ieg tyl Pestet [2]), samme dach war ieg och pae Nebbe [3]).

23. Y dach dro ieg tyl Nuegar [4]), samme dach kam mint Soffye och bode myn[n]e sonner och heyt.

Marts.

4. Y dach dro ieg tyl Scherrubt [5]) y iach.

6. Y dach dro ieg tyl Breninch [6]).

7. Y dach dro ieg tyl Nuegar igent.

8. Y dach dro mint dren Krummedych fra Fredersshor.

11. Y dach dro ieg tyl Lerscho [7]) och mint Soffye och minne tue sönner tyl Kollynch.

12. Y dach dro ieg tyl Kollynch.

14. Y dach dro ieg tyl Haddersschel.

15. Y dach dro ieg tyl Flenssbor.

16. Y dach dro ieg tyl Renssbor.

19. Y dach dro ieg tyl Flenssbor ygent; samme dach kam mint broder [8]) och heyt.

20. Y dach dro ieg tyl Haderschelff, och mint broder dro hyemt ygent.

---

[1]) Kongsted i Elbo Herred, Vejle Amt.

[2]) Pjested i Holmans Herred, Vejle Amt.

[3]) Nebbegaard i Holmans Herred, Vejle Amt.

[4]) Nygaard i Brusk Herred, Vejle Amt.

[5]) Skærup i Holmans Herred, Vejle Amt.

[6]) Brejning, Holmans Herred, Vejle Amt.

[7]) Lejrskov i Andst Herred, Ribe Amt.

[8]) Hertug Hans d. yngre af Slesvig-Holstein, f. 25/6 1545, † 9/10 1622. Ved Delingen af Arven efter Kristian III mellem ham og Kong Frederik fik han 28/1 1564 Nordborg, Sønderborg, Pløen og Arensbøck. Efter Hertug Hans den ældres Død fik han endvidere Lyksborg, Sundeved og Reinfeld.

Marts. 1583.

21. Y dach dro ieg tyl Kollynch ygent.

24. Y dach war ieg, mint Soffye och burn och alt hofsynner her y Kollynch; samme dach kam Farrenssbech[1]) och hyet.

25. Y dach bleff Hynchrich Ramel[2]) det lattynissche och tussche kansselly ower antwort.

26. Y dach dro ieg tyl Hadderffles met mint Soffye och burn och alt hoffsynner.

28. Y dach gych ieg tyl gust bur her pae Haddersschelff i Iesu nan.

30. Y dach dro ieg tyl Törninch[3]) i iach, samme dach tyl Hadderschelff ygent.

31. Y dach war ieg her pae Haddersschelff met mint Soffye och burn och alt hofsynner och fruenttymmer; samme dach göyrde ieg her Hans[4]), sum war sonneprest tyl Frederssbor, tyl mynt sönt Crisstyant presettor.

---

[1]) Jørgen Farensbach, en livlandsk Adelsmand, tjænte Frederik II i flere Aar paa Øsel, gik senere i polsk Tjeneste og førte 1598 Kong Sigismunds Hær til Sverig.

[2]) Henrik Rammel til Wüsteritz, havde forhen været Kansler hos Hertug Johan Frederik af Pommern; han udnævntes, vistnok 1586, til Hofmester for Hertug Kristian, 1596 blev han Rigsraad, Lensmand over Aarhus Len, † 1610 som Ejer af Beckaskog. Han var gift med Else Brahe, en Datter af Rigsraaden Henrik Brahe til Vidskøfle. Vi se af Frederik II's Optegnelse, at Henrik Rammel allerede 1583 er bleven tydsk Kansler, og ikke i Aaret 1586 som Molbech siger i Kristian den Fjerdes Breve I Del pag. 250 not. 1.

[3]) Tørning i Gram Herred, Haderslev Amt.

[4]) Hans Mikkelsen f. i Randers. Efter en Udenlandsrejse, som Hovmester for Jacob og Arild Hvitfeld, blev han ansat som Rektor paa Herlufsholm og tog som saadan i 1566 Magistergraden; 1571 blev han tillige Præst ved Herlufsholm; 29/1 1581 kaldtes han til dansk Hofprædikant for Frederik II. Fra denne Stilling kaldtes han til at være Lærer for Prins Kristian; hans Bestalling er udstedt 29/3 1583. 1/5 1597 udnævnte Kristian IV ham til Forstander for Sorø Skole, hvor han døde 19/12 1601. Udførligere Op-

April. 1583.

5. Y dach dro ieg tyl Flenssbor, och mint Soffye och mint sönt Crisstyant dro tyl Kollynch, der schal hant gae y scholle y Iesu Crissty nan.
6. Y dach dro ieg tyl Rennerssbor.
7. Y dach ert alle adel farschrewyt y lantte holssten och furstendu[met] her tyl Ren[n]erssbor.
8. Y dach hawer Hans Rantzo [1]), Hynchrich fan Annefelt [2]) och Benedych fan Annefelt [3]) gort raest et.
9. Y dach war ieg her pae raehussit met adellen wmdt turkenstur [4]).
10. Y dach bewillit dye holsster den turkentschat.
11. Y dach sende ieg kansseller och Ramel tyl hertzuch Adolff [5]) at farlige Per Ra[n]sso [6]) och hannu[m]; samme dach war ieg her pae raet hust och wylle hörre sachger menst hertzuch Adolff raet war ichke tyl stede; samme dach ka[m] ka[n]sseler och Rammel ygent.

---

lysninger om ham findes af C. Molbech i nyt hist. Tidskrft. III B. 245—306 og af Dr. Rørdam i ny kirkeh. Saml. VI B. 154—182.

¹) Hans Rantzau til Hasselburg, Amtmand i Rendsburg, † 1587. Stemann siger i sin Afhandling om Rantzauerne i Zeitschrf. d. Gesellschft. f. d. Gesch. d. Herzogthr. Schlesw.-Holst. u. Lauenb. II B. p. 129 at han døde 1582 men har paa Stamtavlen (Taf. 4) 1587 som Dødsaar; Hoffmann: Efterr. om danske Adelsm. I Bd. p. 71 Tab. II har 1588.

²) Henrich v. Ahlefeldt til Satrupholm var 1582 en af Frederik II's Gesandter ved det kejserlige Hof, 1593—1599 Amtmand i Flensborg. (Jahrbücher f. d. Landesk. d. Herzogth. Schlesw.-Holst. u. Lauenb. X Band p. 140.)

³) Benedicht v. Ahlefeld til Lehmkulen var 1581—1597 Amtmand paa Steinborg, sændtes 1594 til Rigsdagen i Regensburg, 1601 Provst for Pretz Kloster, † 1606. Samme Bog X B. p. 113—114.

⁴) Om disse Forhandlinger se Christiani: Gesch. d. H. Schlesw.-Holst. u. d. Oldenb. Hause. II Band p. 479—480.

⁵) Hertug Adolf, f. 25/1 1526, fik ved Delingen 9/8 1544 den gottorpske Del, † 1/10 1586.

⁶) Peder Rantzau f. cr. 1538, ledsagede 1560 Hertug Adolf til England, byggede Arensburg, kjøbte Trojburg af Frederik II, 1571—1590

April. 1583.

13. Y dach bleff her hört sachger her pae scholttyt.

14. Y dach hadde ieg dye holsster raet tyl gest bode minne och hartzuch Adelff.

15. Y dach bleff hertzuch Adolff och Petter Ransso farlych.

16. Y dach dro ieg tyl Flenssbor, och dye holsste raet bleff der ygent at hörre sachger.

17. Y dach dro ieg tyl Haddersschelff ygen.

21. Y dach bleff dochtor Wynsemt mint tenner.

22. Y dach dro ieg fra Haddersschelff och tyl Assen sam[m]e dach tyl Onsse och sam[m]e dach tyl Nyebar.

23. Y dach tyl Andersscho samme dach tyl Rosschyl.

24. Y dach dro ieg Köbenhan.

25. Y dach war ieg vde och besae mynne schybt; samme dach satte ieg am[m]eral och hössment [1]) pae dennum [2]).

26. Y dach dro ieg tyl Kronnebor.

27. Y dach tachket Hynchrich Munssent [3]) aff fra tollent.

28. Y dach bleff Frerich Leyel [4]) och Dawitt Hanssent [5]) toller ygent.

Amtmand i Flensborg; 1581 deltog han paa Frederik II's Vegne i Forhandlingerne om Delingen af Hertug Hans d. ældres Arv mellem Fred. II og Hertug Adolf, og herfra skriver sig maaske Uvenskabet mellem ham og Hertugen. Han døde 1595. (Zeitschrift d. Gesellschft. f. d. Gesch. d. H. Schlesw.-Holst. u Lauenb. II Band p. 141—142.)

[1]) ɔ: Høvedsmænd.

[2]) Se Resen: Frederik II's Krønike pag. 337.

[3]) Henrik Mogensen, Borgmester i Helsingør 1558—1579, Tolder ved Øresundstolden 1560—1583. Han døde kort efter sin Afsked fra Tolderembedet 1583, som det ses af Frederik II's Brev af $^{11}/_{7}$ 1583, hvorved Tolderne Frederik Lejel og David Hansen beskikkes til Værge for hans Enke Birgitte Mogensdatter. (Se om ham P. V. Jacobsens Afhandling i hist. Tidsskrift V Bd. p. 461—481.)

[4]) Frederik Lejel, en Søn af Sander Lejel, han var Raadmand i Helsingør 1565—1579 og Borgmester 1591—1601. Han og David Hansen beskikkedes til Toldere, saaledes at Frederik Lejel skulde være »Hovedmand i samme Toldbestilling«. (Se om ham hist. Tidsskr. V B. 457—459.)

[5]) David Hansen blev $^{30}/_{6}$ 1566 udvalgt til Raadmand i Helsingør, men maatte tage sin Afsked som saadan, tilligemed de andre ved

April. 1583.

29. Y dach dro ieg tyl Frederssbor.

30. Y dach dro ieg tyl Rosschyl.

Maj.

1. Y dach dro ieg tyl Sur, sam[m]e dach tyl Nuebor; och mint Soffye och meynne bur[n] war y Haddersschelff.

2. Y dach dro ieg tyl Schobo [1]) su[m] Errich Hardenberch [2]) borer, sam[m]e dach tyl Onsse.

3. Y dach dro ieg tyl Assent, samme dach tyl Hadderschefll.

8. Y dach batte [3]) ieg her y hawen och war det fursste; gut gywe tyl löchke ament.

9. Y dach var ieg her pae Haddersscheff met mi[n]t Soffye och burn; sam[m]e dach kam mint broder Hans och hans gemal [4]) och tue aff hans elsste burn och hyet.

10. Y nat lae ieg neder y hawent.

11. Y dach dro ieg i yach met mint broder.

13. Y dach dro mint broder bur[t] ygent sam[m]e dach dro ieg tyl Rost [5]) yach.

16. Y dach dro ieg tyl Solwych [6]).

17. Y dach dro ieg tyl Haddersschelff ygent.

18. Y nat brende Kolly[n]ch bue messter part aff.

19. Y dach war ieg met mint Soffye och burn her pae Harschelff vdent mi[n]t sö[n]t Crisstyan war pae Kollynch.

Tolden ansatte 13/7 1579. 28/6 1591 blev han atter udnævnt til Raadmand og nævnes som saadan i 1593 og 1594. 1596 omtales han som død. (Af de helsingørske Raadstuebøger.)

1) Skovsboe i Bjerge Herred, Odense Amt.

2) Erik Hardenberg, Søn af Rigshofmesteren Ejler Hardenberg, f. 1529 paa Dragsholm, 1572—1604 Lensmand paa Hagenskov: 1581 blev han Rigsraad, † 13/3 1604. Han var Ejer af Mattrup, Vedtofte, Eskebjerg, Brolykke, Skovsbo og Faarevejle; gift 1561 i Odense med Anna Rønnow, † 5/6 1609.

3) ɔ: badede.

4) Elisabeth af Brunsvig-Grubenhagen, gift 19/9 1568 med Hertug Hans den yngre. Hun døde 11/3 1586.

5) Rost i Hviding Herred, Haderslev Amt.

6) Solvig i Slogs Herred, Tønder Amt.

Maj. 1583.

20. Y dach kam Hans fan Dunne[n] hyet met nogre duchger.

21. Y dach war ieg met mint Soffye och tue dötter tyl gest her pae raehussyt.

23. Y dach dro ieg tyl Hellewat[1]) y Abenrae lent; sam[m]e dach dro mint Soffye tyl Kollynch.

24. Y dach dro ieg tyl Wroe[2]) det hörde mynt broder Hans tyl y Hadersschel lent.

25. Y dach dro ieg tyl Rewsöe[3]).

27. Y dach dro ieg tyl Toscho[4]), samme dach tyl Wamdrubt[5]), der war mynt Soffye.

31. Y dach dro ieg tyl Lerscho och mint Soffye tyl Nuegar.

Juni.

1. Y dach dro ieg tyl Nuegar, der war mint Soffye och.

6. Y dach kam ent enggelsche gesantter[6]) tyl Hadersschelff.

7. Y dach dro ieg met mint Soffye tyl Kollynch.

9. Y dach war ieg her y Kollynch met mi[n]t Soffye och mint sönt Crisstya[n] y kyrken och war det det fursste.

10. Y dach dro ieg met mynt Soffye tyl Hadersschelff ygent; sam[m]e dach toch ieg mint drent Wlfelt y Kammer.

12. Y dach bleff den enggelsche gesantter hört.

13. Y dach dro Hans fan Tunnen burt.

17. Y dach lot ieg holle ret dach her y Harschelff ower Harschelff bunder.

18. Y dach dro ieg tyl Halck[7]), sum lygger pae Haderschelff niss.

20. Y dach dro ieg tyl Haderschelff ygent.

21. Y dach bleff ieg farlich met dronnigen aff Enggelan wmdt den sellass y Norrich.

---

[1]) Hellevad i sønder Rangstrup Herred, Aabenraa Amt.

[2]) Vraa i Gram Herred, Haderslev Amt.

[3]) Refsøgaard i Gram Herred, Amt.

[4]) Tovskov i Gram Herred.

[5]) Vamdrub i Andst Herred, Ribe Amt.

[6]) Om hans Ærinde se Resen: Frederik II's Krønike p. 337.

[7]) Halk i Haderslev Herred.

Juni. 1583.

23. Y dach hadde ieg den enggelsche gesantter tyl gest.
24. Y dach dro ieg tyl Ielscho [1]); samme dach butte ieg Solwych bur far Toscho [2]); samme fych den gesantter hans affschett.
26. Y dach dro ieg tyl Tosscho samme dach tyl Machstrubt [3]).
27. Y dach dro ieg tyl Hadersschelff ygen; samme dach ka[m] nochgre enggelsche hunne heyt fra ent grewe aff Tylmech.

Juli.

1. Y dach dro ieg tyl Kollynch och iede y durre hawen met dey enggelssche hunde.
2. Y dach dro ieg tyl Haddersschelff ygen.
3. Y dach kam mint fader och mint moder [4]) och hertzuch Sigusmunduss [5]) aff Mechkelbor hiet tyl Hadersschel.
5. Y dach dro ieg met mint fader och hertzuch Sychgemunt tyl Halch pae Hadersschel niss.
6. Y dach dro wye tyl Hadersschelff ygen.
9. Y dach dro ieg met mint fader og met hertzuch Sychgemunt tyl Wamderubt y iach.
10. Y dach dro wye tyl Nuegar.
13. Y dach dro wye tyl Wynny[n]ch [6]).
15. Y dach dro wye tyl Sellerubt.

---

[1]) Jelskov i Gram Herred, Haderslev Amt.

[2]) Frederik II erhvervede ved dette Bytte Tovskov fra Melchior Rantzau († 1589) mod Solvig, som han havde kjøbt af Erik Lange til Engelsholm (Danske Mag. IV Bind p. 28—30). Steman har i sin Afhandling om Rantzauerne i Zeitchrft. d. Gesellschft. f. d. Gesch. d. Herzogthmr. Schlesw.-Holst. u. Lauenb. II Band p. 136 feilagtig Tovthov.

[3]) Magstrup i Gram Herred.

[4]) d. v. s. Svigerfader og Svigermoder, Hertug Ulrik af Mecklenburg f. 21/4 1528, † 14/3 1606 og hans Gemalinde Elisabeth, Fred. I's Datter, f. 14/10 1524, † 14/10 1586.

[5]) Hertug Sigismund August, af Mecklenburg, Søn af Hertug Johan Albrecht, f. 1560, † 5/9 1603.

[6]) Vinding i Holmans Herred, Veile Amt.

Juli. 1583.

18. Y dach dro wye tyl Hollum sum Klass Hönbar bore.

20. Y dach dro wye tyl Kollynch.

22. Y dach dro wye tyl Haddersschelff ygent.

24. Y dach war mint fader mint gest her y Sparbengge och hertzuch Sychgemunt.

25. Y dach war icg · met Soffye och mint fadder och moder og burn her pae Haddersschelff.

26. Y dach bleff mi[n]t Soffye farlösst och fych ent sönt[1]) halanden korter effter nye wmdt afften.

29. Y dach dro ieg met mint fader och hertzuch Syggemunt tyl Törninch; iach.

30. Y dach dro wye tyl Haddersschelff igent.

August.

6. Y dach dro ieg fra Haddersschelff met mint fader och moder tyl Flenssbor.

7. Y dach dro wey tyl Renssbor.

9. Y dach dro wye Nurdrobt[2]).

10. Y dach dro wye tyl Seggeber; samme dach fych ieg bul, at hertzuch Klar aff Schwerrich[3]) wylle kum[m]e hyet.

11. Y dach kam hertzuch Kalr aff Schwerrich og hans gemal[4]).

12. Y dach hadde ieg dennum tyl gest.

14. Y dach dro mint fader och muder bur og hertzuch Kalr aff Schwerdich och hans gemal, och ieg dro tyl Nordrubt.

15. Y dach dro ieg tyl Rennerssbor.

---

1) Hertug Hans, † 28/10 1602 i Moskau. Den omhyggelige Angivelse af Tiden skyldes Kongens Ønske, at faae Barnets Skjæbne at vide gennem astrologiske Beregninger ved Tycho Brahes Hjælp. (Se F. R. Friis: Tyge Brahe p. 130—131.) Resen siger (Fred. II's Krøn. p. 339), at han blev født »den 26 Julii mellem nj oc tj Formiddag«.

2) Nortorp s. o. for Rendsborg i Holstein.

3) Hertug Karl af Södermanland f. 4/10 1550, senere Konge af Sverrig under Navn af Karl IX, † 30/10 1611.

4) Hertuginde Maria, Datter af Kurfyrst Ludvig VI af Pfalz, f. 1561, g. m. Hertug Karl 11/5 1579, † 29/8 1589.

August. 1583.

16. Y dach dro ieg tyl Flenssbor.
17. Y dach dro ieg tyl Haddersschelff ygent.
21. Y dach dro ieg tyl Kollynch, samme dach tyl Nuegar; samme dach kam der ent polliss gesantter tyl Haderschelff.
24. Y dach dro ieg tyl Kollynch ygent; sam[m]e war mint Soffye och burn pae Haddersschelff.
26. Y dach dro ieg tyl Gamss [1]); samme dach schre ieg dye Rosstochker it fyede breff tyl.
27. Y dach dro jeg tyl Wyrss [2]).
28. Y dach dro ieg tyl Wamderobt.
29. Y dach dro ieg tyl mint gar Toscho; sam[m]e dach kam ent aff bissbent aff Kollent [3]) tyl Hadersschel.
31. Y dach dro ieg tyl Haddersschelff i gent; samme nat lae mint Soffye huss meg igent.

September.

1. Y dach war ieg her pae Haddersschelff met husstru och burn; sam[m]e y dach hørtte ieg den pollesche gesantter.
2. Y dach hørtte ieg den byssbent aff Kollens sennebut, samme dach hadde ieg ham tyl gest y hawent; samme dach dro den pol bur[t] igen.
4. Y dach dro ieg tyl Machstrubt.
5. Y dach gich mint Soffye y kyrke.
6. Y dach dro ieg tyl Hadersschelff ygent.
7. Y dach kam tol holsste herremen her in, su[m]t schal werre mint fadder met gust help.
8. Y dach loet ieg döbe mint sönt Ha[n]s her pae Hadderchel y Jesu nan.
10. Y dach fych ieg Tönnis Ranso [4]) guss her y Haderschel lent.

---

[1]) Gamst i Andst Herred, Ribe Amt.

[2]) Veerst i Andst Herred.

[3]) ɔ: Kølln.

[4]) Tönnis Rantzau, Amtmand i Schwabsted 1556, senere i Rethwisch, † 1594. Godset, han solgte til Kongen, bestod af Vilstrup og og endel Strøgods i Haderslev Amt. (Zeitschrft. d. Gesellschft. f. d. Gesch. d. Herzogthmr. Schl.-Holst. u. Lauenb. II Bd. p. 141.)

September. 1583.

11. Y dach dro ieg tyl Kollynch.

12. Y dach kom my[n]t Soffye och burn hyet och alt fruent-sy[m]tmer og hofsynner heyt.

16. Y dach schyllis alt fruentssymmer och hoffsynner fra hyn-anden; samme dach dro ieg met mint Soffye och burn tyl Nuegar.

18. Y dach dro ieg tyl Nymt[1]) och mint Soffye og burn tyl Jellynch.

19. Y dach kam mint Soffye heyt met born tyl Nymt.

20. Y dach dro ieg met mynt Soffye och burn tyl Schandelbor.

21. Y dach kam mint sönt Crisstyan och hyet.

26. Y dach kam hyet til Schandelbor ent gesantter fra Palss-grewe Kassymirus.

27. Y dach hørtte ieg hannum; sam[m]e dach hadde ieg han-nu[m] tyl gest.

28. Y dach dro hant burt ygent.

29. Y dach war ieg met mint Soffye och burn her pae Schan-delbor.

Oktober.

4. Y dach loet ieg meg purgere her pae Schandelbor.

6. Y dach falt det orden aff mint keyde, su[m]t ieg fych droni[n]ch af engla[nt], doch ieg hèngde det strach ygent.

7. Y dach kam ent aff kurf[ur]ste aff Sachsent tenner heyt met brewe at mynt sösster sönt Crisstyant gemal hadde foet ent vnch sönt[2]).

8. Y dach beguntte ieg at lesse y Dawit salter.

10. Y dach dro den missner burt ige[n]t; sam[m]e dach dro ieg tyl Torril[3]); iach.

11. Y dach dro ieg tyl Gullynch[4]), sum ligger i Halzherrit.

---

[1]) Nim i Nim Herred, Skanderborg Amt.

[2]) Christian f. $^{23}/_{9}$ 1583, 1591 Kurfyrste af Sachsen, † $^{23}/_{6}$ 1611. Han ægtede $^{10}/_{9}$ 1602 Frederik II's Datter Hedevig, f. $^{5}/_{8}$ 1581, † $^{26}/_{11}$ 1641.

[3]) Torril, Hads Herred, Aarhus Amt.

[4]) Gylling i Hads Herred.

Oktober. 1583.

12. Y dach dro ieg tyl Schandelbor igen.
14. Y dach dro ieg tyl Hem [1]); iach.
15. Y dach dro ieg tyl Nenscho [2]).
16. Y dach dro ieg tyl languet [3]), sam[m]e dach fych ieg maet y Rue mulle.
17. Y dach dro ieg tyl Ostrubt [4]), sam[m]e dach ka[m] mint Soffye och heyt.
19. Y dach dro ieg met mint Soffye tyl Schanderbo ygent, och ieg hadde den kollesue.
23. Y dach loet ieg schal ent arre [5]).
29. Y dach dro ieg til languet ygent.
30. Y dach dro ieg tyl Osstrubt, sam[m]e dach kam mint Soffye och hyet.

November.

1. Y dach war ieg met mint Soffye her y Osstrubt och meynne bunr pae Schandelbor.
2. Y dach dro ieg tyl Borrum och mint Soffye til Schandelbor.
5. Y dach dro ieg tyl Stachgar [6]) y iach, sum ieg fych aff Wolmor Passber [7]).
7. Y dach dro ieg tyl Hawerbergar [8]); dyet kam mynt Soffye och mint sönt Vlrich ochsae.
11. Y dach dro ieg tyl Terrobt [9]) y iach, och mint Soffye bleff y Hawerbergar met mint sönt Vlrich och mint andre bur[n] loe pae Schandelbor.

---

[1]) Hem i Onsild Herred, Randers Amt.
[2]) Nedenskov i Tyrsting Herred, Skanderborg Amt.
[3]) Engetvedgaard i Vrads Herred, Skanderborg Amt.
[4]) Østrup i vester Lisbjerg Herred, Aarhus Amt.
[5]) o: aarelade.
[6]) Stadsgaard, nuv. Konstantinsborg, i Ning Herred, Aarhus Amt.
[7]) Valdemar Parsbjerg til Jernit, 1597—1604 Lensmand paa Skanderborg og Aakjær, † 1607; g. m. Ide Lykke.
[8]) Havreballegaard i Ning Herred, Aarhus Amt.
[9]) Terp i Ning Herred.

November. 1583.

12. Y dach dro mint Soffye och mi[n]t sönt Vlrich tyl Rossenhollum [1]).

13. Y dach dro ieg tyl Hawerbergar ygent, samme dach kam my[n]t Soffye och hyet.

14. Y dach dro ieg met mint Soffye och mint Vlrich tyl Schandelbor igen.

18. Y dach beguntyst bedachge [2]).

19. Bedachge; samme dach gich ieg tyl gust bur.

20. Bedachge.

21. Y dach fych mint sönt Crisstyan ent vnder presebtor [3]).

25. Y dach dro ieg tyl Rue [4]); iach.

27. Y dach dro ieg tyl Salten [5]).

28. Y dach dro ieg tyl Löchagger [6]).

30. Y dach dro ieg tyl Sylkebor, samme dach kam mynt Soffye och hyet.

December.

1. Y dach war ieg met mint Soffye her pae Sylkebor och minne burn pae Schandelbor.

4. Y dach dro ieg tyl Werlöe [7]), och mint Soffye bleff pae Sylkebor.

5. Y dach kam mint Soffye och hyet.

6. Y dach dro ieg met mynt Soffye tyl Össtergar.

---

[1]) Rosenholm i øster Lisbjerg Herred, Randers Amt.

[2]) Disse 3 Bededage afholdtes i Anledning af den Pest, som 1583 hærgede Danmark (F. H. Mansa: Bidrag til Folkesygdommenes og Sundhedsplejens Historie i Danmark p. 223).

[3]) Han hed Ludvig Ludvigsen Munthe; hans Bestalling er dat. 24/11 1583. Han døde vistnok 1634. (Se C. Molbech: Kong Christian IV's Opdragelse i ny hist. Tidsskrft. III Bind p. 250—251 og H. F. Rørdam: M. Hans Mikkelsen i ny kirkehist. Saml. VI Bind p. 106 not. 2.

[4]) Ry i Tyrsting Herred, Skanderborg Amt.

[5]) Salten i Vrads Herred, Skanderborg Amt.

[6]) Løgager har ligget i Vrads Herred, hvor endnu findes Løgagergaardene.

[7]) Veiersløv i Hovlbjerg Herred, Viborg Amt.

December. 1583.

9. Y dach dro ieg tyl Intlöeff [1]), su[mt] Last Let [2]) bur; samme dach dro mint Soffye tyl Rannerss.

10. Y dach dro ieg tyl Rannerss.

12. Y dach dro ieg tyl Essentbech [3]) och mint Soffye tyl Borrum.

13. Y dach dro ieg tyl Hallöe och mint Soffye tyl Schandelbor.

14. Y dach dro ieg tyl Schandelbor.

17. Y dach war ieg Ramel gest; samme dach gych den handelss dach y mellum mint broder och mech wmdt det gost pae Alss och Arre [4]).

23. Y dach kam kanseller hyet fra Sunnerbor igent.

24. Y dach dro hant burt ygen.

25. Y dach war ieg met mint Soffye och burn her pae Schandelbor.

28. Y dach badde ieg her pae Schandelbor.

Januar. 1584.

1. Y dach war ieg met mint Soffye och burn her pae Schandelbor; y dach molte ieg Crisstyant och Wlrich.

2. Y dach gich ieg neder tyl her Crisstoffer [5]); samme dach war ieg Hynehrich Ramel gest och tue fenicianner köbment.

---

[1]) Enslev i Hovlbjerg Herred.

[2]) Lars Jensen Leth, Herredsfoged i Hovlbjerg Herred og Ridefoged i Dronningborg Len; han levede endnu 1602 (Schlegels Saml. z. d. Gesch. I B. I Stück p. 79). Han og hans Hustru ligger begravne i Vellev Kirke (Danske Atlas. IV Bind, p. 425—426.).

[3]) Essentbek i sønder Hald Herred, Randers Amt.

[4]) Se herom Christiani: Gesch. d. Herzogthmr. Schlesw. u. Holst. u. d. Oldb. Hause. II Band p. 483 og Waitz: Schleswig-Holsteins Geschichte II Band p. 393.

[5]) Sandsynligvis menes Hr. Christoffer Knoff, f. i Friedland i Preussen, 1560 Hofpræst hos Enkedronning Dorothea paa Koldinghus, 1567 tysk Hofpræst hos Frederik II, 1578 øverste Hofpræst. † i Decbr. 1671 (Wiberg: Bidrag t. alm. d. Præstehist. II. 97).

Januar. 1584.

3. Y dach dro ieg tyl Aker[1]).

4. Y dach dro ieg tyl Schandelbor ygent.

6. Y dach dro ieg met mint Soffye tyl Hawerbergar, och mynne burn bleff pae Scha[n]delbor; sam[m]e dach kam mynne raet och hyet.

7. Y dach gaff ieg minne raet schriflych mint betenchken wmdt Kurlant.

8. Y dach gaff raet mech schwar pae Kurla[n]t; sam[m]e dach bewyllit dye mint sönt Crisstyant hullynch; samme dach badde ieg dennum tyl gest.

9. Y dach var ieg Iachkob Sefel[2]) gest met alt raet.

11. Y dach dro minne raet burt ygent.

13. Y dach dro ieg tyl Werlöeff och mint Soffye tyl Schandelbor.

14. Y dach dro ieg tyl Wyebor och besstyllyt der su[mt] mint sönt schal met gust heyl hulliss och der tyl mint Soffye losseme[n]t.

15. Y dach dro ieg tyl Ressendal[3]).

16. Y dach dro ieg tyl Rue, samme dach kam my[n]t Soffye och hyet.

18. Y dach dro ieg met mynt Soffye tyl Schandelbor ige[n]t.

19. Y nat dromte ieg at mint ent tan falt vt.

20. Y dach dro Ram[m]el burt.

22. Y nat bleff mint Soffye such; y dach dro ieg tyl Eer[4]), sum Sorren lenssent bur y Schandelbor len.

24. Y dach dro ieg tyl Schannelbor igen.

25. Y dach war ieg met mint Soffye och burn her pae Schandelbor.

---

[1]) Aakjær i Halling Herred, Skanderborg Amt.

[2]) Jakob Sefeld til Visberggaard f. 1545, Rigsraad 1581; Lensmand paa Mariager 1584—1599; efter Niels Kaas' Død indtraadte han i Formynderregeringen, † 15/11 1599.

[3]) Rosendal i nørre Horne Herred, Ringkjøbing Amt.

[4]) Ejer i Voer Herred, Skanderborg Amt.

Januar. 1584.

26. Y dach molte ieg mynt sönt Crisstyan och Wlrych, wor la[n]gge dye war.

28. Y dach dro ieg tyl Rantholt [1]) i iach.

30. Y dach dro ieg tyl Schandelbor igen.

Februar.

1. Y nat bleff mint nessduch woet y mint sent, sumt ynttit wan war huss, och ieg wille drachge wmdt morgen tyl Aker og schede icke; samme dach kam kansseller och hyet.

2. Y dach war ieg met mint Soffye och bunr her pae Schandelbor.

4. Y dach dro ieg tyl Aker.

5. Y dach dro ieg tyl Hallynch [2]), sum lychger y Hatssherrit.

7. Y dach dro ieg tyl Rude [3]), sum lychger y Hattssherrit.

8. Y dach dro ieg Lostrupt [4]) su[mt] K[n]ut Munssen [5]) hawer boet, samme dach kam mint Soffye och hyet.

10. Y dach dro ieg met mint Soffye tyl Aker.

12. Y dach dro ieg met mint Soffye tyl Schandelbor ygenl.

16. Y dach haver ieg wet met mint kansseller, at Farrenssbech skal kumme intden 2 yar y k. aff Polle[n]ss raet, wmdt dye lewer boe, wmdt it fat wyn.

17. Y dach bleff Rewentlo [6]) mint Lenssmant pae Sylkebor.

20. Y dach dro ieg tyl Nimt.

21. Y dach dro ieg tyl Iellynch.

---

[1]) Ravnholt i Ning Herred, Aarhus Amt.

[2]) Halling i Hads Herred, Aarhus Amt.

[3]) Rud i Hads Herred.

[4]) Loverstrup, det nuværende Rathlovsdal, i Hads Herred.

[5]) Knud Mogensen Lövenbalk til Kjellerup, en Søn af Mogens Lauridsen Lövenbalk til Tjele, gift med Ide Nielsdatter Brun (Klevf. Stamtavler i Geh. Ark.). Han ejede til 1580 Loverstrup, men dette Aar mageskiftede han det bort med Frederik II mod Kjellerup (Danske Atlas IV p. 558).

[6]) Henning Reventlau til Ziessendorf og Reetz, f. 1552, Befalingsmand paa Silkeborg 1584, paa Mariagerkloster 1599 — 1602 † 3/3 1634.

Februar. 1584.

22. Y dach dro ieg tyl Nuegar.

23. Y dach kam mint schwogger kurfur gesantter hyet met nan Yeronimus Fult.

25. Y dach dro ieg tyl Kollynch, samme dach kam mint Soffye och hyet, och minne bnur pae Schandelbor.

26. Y dach dro ieg tyl Hollum; samme dro Yeronimus Fluch och bur.

28. Y dach dro ieg tyl Kollynch ygent.

Marts.

1. Y dach war ieg Hynchrich Belo fadder her pae Kollynch, och ieg holt selwer barnit [1]).

2. Y dach gar rechdaggen an y Haddersschelff.

4. Y dach dro ieg tyl Wamderurt, samme dach dro mint Soffye tyl Schandelbor, samme dach war ieg och pae Woebeschelt [2]).

6. Y dach kam mint Soffye tyl Kollynch ygent och tu aff mynne dotter af dye elste.

7. Y dach dro ieg tyl Hadersschel, sam[m]e dach kam mint Soffye och hyet och tue aff mynne elste dötter.

10. Y dach holt ieg selwer ret her pae Hadersschliff huss.

11. Y dach kam kongen af Nawer gesantter hyet [3]).

12. Y dach hörtte ieg den gesantter, samme dach hadde ieg hannum tyl gest.

15. Y dach dro kanseller tyl Kronebo, och Gert Ransso [4]) blywer mint lenssmant pae Kronnebor och Iochkum Lest [5]) tyl Fredersabor.

---

[1]) Ifølge Klevenfeldts Stamtavler hed den ældste af Henrik Belows Børn Frederik; han døde ung.

[2]) Fobislet i Tystrup Herred, Haderslev Amt.

[3]) Jacques Ségur de Pardillan, † 1589. Om hans Underhandlinger med Frederik II se Resen: Frederik II's Krønike, Anhang, p. 439—464.

[4]) Gert Rantzau en Søn af Henrik R., f. 18/10 1558, 1584—1590 Lensmand paa Kronborg, 1590—93 Amtmand i Flensborg, 1599—1627 Statholder i Hertugd., † 18/1 1627.

[5]) Joachim Leist Lensmand paa Frederiksborg 1584—1589. Et Brev til ham fra Frederik II findes i Danske Samlinger, V Bd., p. 175.

Marts. 1584.

17. Y dach loet ieg gywe kongen af Nawer hans gesantte synt affschet, samme dach dro hant burt.

19. Y dach dro ieg tyl Halck.

20. Y dach dro ieg tyl Östet[1]), sum lygger pae Hadersschel niss.

21. Y dach dro ieg Haddersslef ygen, sam[m]e war rechdaggen vde.

22. Y dach hadde ieg dye holsster tyl gest och alle derriss fruenty[mer].

23. Y dach dro dye bur.

25. Y dach war ieg met mint Soffye och met tu mint elste dötter her pae Haddersschelff.

26. Y dach dro ieg tyl Toscho, samme dach kam Ramel ygen.

28. Y dach dro ieg tyl Gram[2]), samme dach tyl Kolschabt[3]).

30. Y dach schal Rammel kum[m]e ygent; samme dach dro ieg tyl Hadersschelff.

April.

1. Y dach fych ieg it breff fra mint moder wmdt gyettermal ymellu[m] myn[n]e dötter wmdt lantgrewen sönt[4]) och wmdt palgrewen sönt[5]) dest lygesste aff grewe Borchkort aff Barbue[6]) wmdt den hertzuch aff Koeberch[7]).

3. Y dach kam mynt kansseller ygen fra Kronnebor.

---

1) Oesby i Haderslev Herred.

2) Gram i Gram Herred, Haderslev Amt.

3) Kolsnab i Gram Herred.

4) Maaske Mauritz, en Søn af Landgrev Vilhelm IV af Hessen Kassel, f. 25/5 1572, † 15/3 1632, Landgreve af Hessen Kassel 1592—1627.

5) Maaske Kurfyrst Frederik IV af Pfalz f. 5/3 1574, Kurfyrste 1583, † 9/9 1610.

6) Burchardt, Greve af Barby, f. 7/3 1536, var tilstæde ved Fred. II's Kroning (Resen: Fred. II's Krøn. p. 28), deltog 1566 i Gothas Belejring, 1579 blev han Statholder i Dresden og Koburg, † 2/6 1586 (Bech: Johan Friederich d. Mittlere II Band p. 101).

7) Johan Kasimir, Hertug af Koburg, f. 12/6 1564, † 16/7 1633.

April. 1584.

7. Y dach dro ieg tyl Rost y yacht.

10. Y dach dro ieg tyl Hadersschelff ygen.

12. Y dach war ieg met mint Soffye och tue aff mynne elsste dötter her pae Hadersschel och dye andre pae Schandelbor.

16. Y dach war ieg meg mint Soffye och tue aff elste dötter her pae Hadderschelff och minne andre burn pae Schandelbo; samme dach gych ieg tyl gust bur; samme dach dro Iorren Schob tyl Ösel.

18. Y dach ka[m] margrewen aff Anbach [1]) gesantter hyet.

19. Y dach war ieg met mint Soffye och tue aff mynne elste dotter her pae Hadersschel; samme dach hadde ieg den margrewen gesant tyl gest.

22. Y dach kam mint broder Hans hyet.

23. Y dach kam dye rostochker gesantter heyt.

24. Y dach dro ieg tyl Gamss, sam[m]e dach dro den fan Anbach gesa[n]ter burt.

25. Y dach dro ieg tyl Wyrst [2]).

27. Y dach dro ieg tyl Amthe [3]).

28. Y dach dro ieg tyl Nuegar, samme dach kam mint Soffye och hyet met tu aff mynne elsste dötter.

29. Y dach kam tue mechkebor gesant hyet, sam[m]e dach hörtte ieg den[n]um, samme dach hadde ieg dennum tyl gest.

30. Y dach fyck dye mechkelbor derriss beschet; samme dach gorde ieg Gulbar Iun [4]) hans brullubt her pae Nuegar.

Maj.

1. Y dach dro ieg met mint Soffye tyl Nymt, sam[m]e dach aed ieg met mint Soffye och tue aff myne dötter y ent scho, su[mt] kallyss Kollerubt [5]).

---

[1]) Han hed Levin Bylov (Se F. R. Friis: Tyge Brahe, p. 132).

[2]) Veerst.

[3]) Andst i Andst Herred, Ribe Amt.

[4]) Gilbert Jung. G. Jung fik Brev at skulle med en K. M. Pinke eftertragte Mogens Hejnesøn i Søen (Sæll. Reg. XII, f. 321), nævnes desuden 1571 som Skibshøvidsmand (Norske Rigs Registrant. I p. 681).

[5]) Kollerup i Tørrild Herred, Vejle Amt.

Maj. 1584.

2. Y dach dro ieg met mint Soffye och tue dötter tyl Schandelbor igent.
4. Y dach dro ieg tyl Wynnynch[1]) at schude vrkoch.
6. Y dach dro ieg tyl Schandelbor ygent.
7. Y dach kam prinssent aff Orrannygent sennebut hyet.
8. Y dach hörtte ieg dey prinssche gesantter; samme dach hadde Per Gullenster[2]) och Hynchrich Ramel dennum tyl gest her pae Schandelbor.
10. Y dach hadde ieg dye prinssche gesantter tyl gest.
11. Y dach dro dye burt.
12. Y dach dro ieg tyl Wybor.
13. Y dach dro ieg tyl Schandelbor ygen.
16. Y dach dro ieg tyl Aker.
20. Y dach dro ieg tyl Schandelbor ygen.
28. Y dach war ieg met mint Soffye och alle minne burn her pae Schandelbor.

Juni.

3. Y dach dro ieg met mint Soffye och mint sönt Crisstyan och met mynne elsste dötter och alt hoffsynner tyl Hawerbergar.
4. Y dach dro wye tyl Rannerss.
5. Y dach dro ieg tyl Tell samme dach tyl Wyebor.
6. Y dach dro ieg tyl Scherne[3]), sam[m]e dach tyl Rannerss; sam[m]e dach ka[m] alle minne raet och hyet.
7. Y dach war ieg met mint Soffye och Crisstian och tue af min[n]e elsste dötter och dye ander pae Schandelbor.

---

[1]) Vinding i Holmans Hrrred, Vejle Amt.

[2]) Peder Knudsen Gyldenstjærne til Thim, 14/3 1568 forlenet med Ning og Ulborg Herreder i Nørre-Jylland, 6/8 1572 til 18/3 1576 Lensmand paa Bahus (Norske Rigs Regist. II p. 31, 190), aflagde sin Ed som Marsk 1/1 1576. Af Hensyn til sin høje Alder undslog han sig for at tage Sæde i Formynderregeringen for Kristian IV; † 1599, begr. 5/4 s. A.

[3]) Skjern i Middelsom Herred, Viborg Amt.

Juni. 1584.

8. Y dach schol ieg den fanne pae stanchgen su[m] schal förrist far mint sönt, her pae Dronninchbor [1]).

9. Y dach war ieg Per Munch [2]) gesst.

10. Y dach musstrit ieg radet och hoffsynner; sam[m]e dach hadde ieg mint sönt Crisstyan pae ent hest och war det det fursste.

12. Y dach dro ieg met mint Soffye och mi[n]t sönt Crisstian och minne tue dötter och alle raet och hofsynner tyl Telle.

13. Y dach dro wye tyl Wyebor.

14. Y dach war ieg her y kyrken met mint Soffye och mint sönt och tue aff mynne elsste dötter.

15. Y dach görde wye orden worda[n] aldelent schulle schwerre.

16. Y dach bleff mint sönt hullit y Iesu nan; sam[m]e dach hadde ieg alt raet tyl gest.

17. Y dach hade ieg alle adel och fruenttymer tyl gest.

18. Y dach hade adellen mech tyl gest.

19. Y dach dro wye tyl Schandelbor.

20. Y dach dro ieg met mint Soffye och alle minne burn tyl Nymt.

21. Y dach dro wye tyl Nuegar.

23. Y dach dro wye tyl Hynssegal [3]).

24. Y dach dro wye tyl Ruegar [4]) och mynt datter Gussta bleff such.

25. Y dach dro wye tyl Onsse; sam[m]e dach ka[m] Yeronnimus Plog.

---

[1]) Dronningborg i Støvring Herred, Randers Amt.

[2]) Peder Munk til Estvadgaard, 1568—70 Anfører for den danske Flaade, $^{23}/_{10}$ 1568 forlenes han med Stege Købstad og »Tolleriet« paa Møen, 1572 Lensmand paa Aastrup; han blev 1571 Rigsraad, 1576 Rigsadmiral, 1588 Regeringsraad under Kristian IV's Mindreaarighed, fratraadte 1596 Embedet som Rigsadmiral, var 1596—1609 Rigsmarsk, † 1623.

[3]) Hindsgavl i Vends Herred, Odense Amt.

[4]) Rygaard i Gudme Herred, Svendborg Amt.

Juni. 1584.

26. Y dach tallet ieg met aldellen her y Fyen
27. Y dach bleff mynt sönt her hullit.
28. Y dach hadde ieg alle adellen tyl gest her pae rahuss.
29. Y dach war bat ieg adellynt gest her y Onsse.
30. Y dach dro wye tyl Nuebor.

Juli.

2. Y dach war ieg met mint Soffye och alle minne burn och alt raet her y Nuebor; sam[m]e dach holt min[n]e raet rettertynch her.
3. Y dach dro wye tyl Korssör, samme dach tyl Antdersscho.
4. Y dach hörtte ieg sagger, samme dach döde her Crisstower fa[n] Dunniiss [1]) y Nuebor.
7. Y dach dro wye tyl Rynchstet.
8. Y dach bleff mint sönt her hullit; sam[m]e dach dro mint Soffye och burn tyl Rosschy.
9. Y dach dro ieg tyl Frederssbor och mint sönt tyl Rosschyl.
10. Y dach dro ieg tyl Kronnebor och sönt Crisstyan tyl Frederssbor.
11. Y dach kam mynt Soffye och sönt och tue aff mi[n]t elsste dötter hyet.
13. Y dach dro wye tyl Helsynchbor.
16. Y dach dro wye tyl Lansskron.
17. Y dach gorde ieg toch orden met dye schonniger her far Lansskronne.
18. Y dach dro wye tyl Lunt.
19. Y dach gych wye her y Lunt domkyrke.

---

[1]) Kristoffer v. Dohna, deltog 1563—1565 i Syvaarskrigen, blev 15/9 1565 fangen af Svenskerne ved Indtagelsen af Varbjerg Slot, hvor han laa saaret, senere udløst, 1569 udnævnt til Feltherre over den danske Armee; han blev 1581 dansk Rigsraad (Resen: Fr. II's Krøn. p. 91, 106, 134, 229, 331). Han blev begravet i St. Knuds Kirke i Odense 22/7 1584. Om Monumentet over ham se Marm. Dan. I. 220, Mumme: St. Knuds Kirke p 129—132 og Wedel Simonson: Bidrag til Odense Bys Hist. II, 2, 169—170 og III, 1, 24.

Juli. 1584.

20. Y dach gorde ieg mint sönt hullynch; samme dach hade ieg alle mynne raet tyl gest.

21. Y dach hadde ieg alle adellen tyl gest och fruentsymtmer.

22. Y dach hadde adellen meg tyl gest och mint Soffye.

23. Y dach dro ieg tyl Kronnebor och mint Soffye tyl Lansskron.

24. Y dach kam mint Soffye met minne elste burn och hyet.

25. Y dach dro wye tyl Frederssbor.

26. Y dach löbt 4 af mynne iachte met Per Munch och Hach Holgerssent[1]) tyl Ösel.

29. Y dach tallet ieg met Iohan Ber[2]) her pae Frederssbor.

30. Y dach dro ieg met mint Soffye och sönt Crisstyan och mynt tue elsste dötter tyl Bisstrubt[3]).

31. Y dach dro wye tyl Sur[4]).

August.

2. Y dach gorde ieg mynt fodyss och mint pygyss brullubt her y Sur.

4. Y dach dro ieg tyl Schwensstrubt[5]) och mint Soffye bleff y Sur.

5. Y dach dro mint Soffye till Rosschil met minne tue elsste dötter och mint sönt Crisstyant bleff y Sur at schulle studere y Iesu nan.

---

[1]) Hack Holgersen Ulfstand til Hikkebjerg f. 7/10 1535. 14 Aar gammel rejste han udenlands og tjente i 6 Aar hos Kurfyrst Morits af Sachsen; ved sin Hjemkomst blev han en af Hertug Frederiks Hofsinder og ledsagede ham paa hans Rejse til Tydskland 1558; deltog i Ditmarskerkrigen og Syvaarskrigen, saaret 1563 for Halmstad, 1564 og følgende Aar Ritmester over den skaanke Fane, 1569 Slotsherre paa Varbjerg, 1572—1575 Lensmand i St. Hans Kloster i Odense, 1578—1588 Lensmand paa Aalholm, 1588 paa Kallundborg, ved sin Død var han forlenet med Malmøhus og Lundegaard; 1581 blev han Rigsraad, 1590 Kristian IV's Hofmester, 1593 Rigs Marsk og Medlem af Formynderregeringen for Kristian IV, † 10/11 1594.

[2]) Johan Behr var 1583 Frederik II's Lensmand paa Øsel.

[3]) Bidstrup i Sømme Herred, Københavns Amt.

[4]) Sorø.

[5]) Svendstrup i Sømme Herred, Kjøbenhavns Amt.

August. 1584.

6. Y dach dro mint Soffye tyl Frederssbor.
7. Y dach dro ieg tyl Frederssbor.
10. Y dach war ieg her pae Frederssbor met mint Soffye och burn.
11. Y dach dro ieg tyl Kronnebor.
12. Y dach kam mint Soffye hyet.
13. Y dach dro ieg met Soffye tyl Hörsshollum [1]).
14. Y dach dro ieg met mint Soffye tyl Köbenhan.
15. Y dach war ieg met mint Soffye tyl Ybtrubt [2]).
17. Y dach dro ieg met my[n]t Soffye tyl Ibprubt [3]).
21. Y dach dro wye tyl Kullekul [4]).
24. Y dach dro ieg met mint Soffye tyl Ganlösse [5]).
25. Y dach dro ieg met mint Soffye tyl Frederssbor ygen.
28. Y dach dro ieg tyl Kronnebor.
29. Y dach dro ieg tyl Frederssbor ygen.
31. Y dach dro ieg met mint Soffye tyl Bisstrubt.

September.

1. Y dach dro wye tyl, Köge samme dach tyl Truegewel [6]).
2. Y dach dro ieg met mint Soffye tyl Wynbueholt [7]), sam[m]e dach tyl Knudtsbue [8]).
7. Y dach war den gammel legat aff Franchrit och ent vnch fransoes her i yach met mech.
10. Y dach dro ieg met mynt Soffye tyl Worrenbor.
11. Y dach dro ieg tyl Bochöe [9]) och mint Soffye bleff pae Worre[n]bor.
13. Y dach dro ieg tyl Worrenbor igen.

---

[1]) Hirscholm i Lynge Kronborg Herred, Frederiksborg Amt.
[2]) Ibstrup det nuv. Jægersborg i Sokkelunds Herred, Kbhvns. Amt.
[3]) Her maa være en Fejlskrift i Optegnelserne.
[4]) Kollekolle i Smørum Herred, Københavns Amt.
[5]) Gandløse i Ølstykke Herred, Frederiksborg Amt.
[6]) Tryggevælde i Bjeverskov Herred, Præstø Amt.
[7]) Vindebyholt i Faxe Herred, Præstø Amt.
[8]) Knudsby i Baarse Herred, Præstø Amt.
[9]) Baagø mellem Sælland, Møen og Falster.

September. 1584.

14. Y dach dro ieg tyl Köege, sam[m]e dach tyl Ballerubt[1]); och mi[n]t bleff y Köege.

15. Y dach dro mint Soffye tyl Frederssbor; sam[m]e dach kam Per Munch och Hach Holgerssent met minne py[n]k fra Ösel.

16. Y dach dro ieg tyl Tubberupt[2]).

17. Y dach dro ieg tyl Ybtrubt, sam[m]e dach ka[m] mi[n]t Soffy och tue aff mint elsste dötter.

19. Y dach dro ieg met mint Soffye och tue aff mint elsste dötter tyl Köebenhan.

20. Y dach war ieg met mint Soffye tyl Oluff Rossenstpar[3]) blurlubt.

22. Y dach dro ieg met mint Soffye och burn tyl Frederssbor igent.

29. Y dach war ieg met mint Soffye och burn her pae Frederssbor; samme dach hadde ieg Per Munch, Hach[4]), Eller Grubbe[5]), Hynchrich Brade[6]), Arrel Vrrubt[7]) och Pax[8]) tyl gest y battussent.

---

[1]) Ballerup i Smørum Herred, Københavns Amt.

[2]) Tibberup i Holbo Herred, Frederiksborg Amt.

[3]) Oluf Rosensparre til Skarholt, f. 6/8 1559, Lensmand paa Landskrone 1591—1602, paa Mariager Kloster 1602—1610, paa Dragsholm 1610—1624, Rigsraad 1596, † 13/1 1624. 20/9 1584 blev han gift med Elisabeth Gyldenstjerne, en Datter af Henrich Gyldenstjerne til Aagaard; hun døde 20/2 1638. (Se F. R. Friis Efterr. om Fam. Rosensparre p. 19—27.)

[4]) Hak Holgersen Ulfstand. Se p. 564. not. 1.

[5]) Ejler Grubbe til Lystrup, 1560—1570 Rentemester, 1571—1585 Rigets Kansler; ved sin Død 1585 var han Lensmand paa Tryggevælde, Vordingborg og Jungshoved.

[6]) Henrik Brahe til Viskøfle, Rigsraad 1581, Lensmand paa Bornholm, † 1595.

[7]) Arild Urup til Urup, f. 19/2 1528 paa Sølvitsborg, 1551 blev han Kristian II's Hofsinde paa Kallundborg, 1560 overværede han Erik XIV's Kroning og blev der slagen til Ridder, 1564 Høvedsmand paa »David«, 14/8 s. A. taget tilfange, 1578 med Jakob Ulfeld i Rusland, † 5/2 1587 som Lensmand paa Helsingborg Slot. I Carl Linnæi »Skånska Resa förrättad År 1749« (Stockholm 1751) fortælles, ifølge Indskriften paa hans Kiste i Köpings Kirke i Skaane, at han døde 5/2 1577.

[8]) Christoffer v. Festenberg, kaldet Pax, til Torupgaard. f. i Schlesien; 22/10 1568 kaldes han Embedsmand paa Holbæk Slot og Fred. II's

Oktober. 1584.

5. Y dach dro ieg tyl Köbenhan.
6. Y dach dro ieg tyl Kronnebor.
7. Y dach kam mint Soffye och hyet.
10. Y dach kam tue aff mint elsste dötter hyet och sönt Wlrich.
13. Y dach dro ieg tyl Harsshe [1]).
16. Y dach dro ieg tyl Kronbor igent; samme dach fartynchget ieg met buchmesster [2]) dette huss for 6 tusse[n] daller.
21. Y dach dro ieg tyl Walbue [3]) y Holboherrit.
23. Y dach dro ieg tyl Kronnebor ygen.
24. Y dach batte ieg her y mint nue bastue, och war det fursste gan i Jessu nan.
27. Y dach dro ieg tyl Krogerubt [4]) y iacht.
28. Y dach dro ieg tyl Kronnebor ygen.

November.

1. Y dach war ieg met mint Soffye och tue aff mynne elsste dötter he pae Kronnebor.
4. Y dach dro ieg tyl Hörssholltum, och mint Soffye och tue aff minne elsste dötter bleff pae Kronnebor.
5. Y dach dro ieg tyl Frederssbor, sam[m]e kam mynt Soffye och hyet.
9. Y dach dro ieg tyl Syrlöeff [5]); iacht.
11. Y dach dro ieg tyl Frederssbor igen.
16. Y dach dro ieg tyl Köbenhan.
17. Y dach dro ieg tyl Kronnebor.
18. Y dach kam mint Soffye och hyet.

Staldmester (Reg. o. a. L. X. 218—219), 7/7 1570 optages han i den danske Adelstand (T. o. a. L. X. 361—371) og forlenes paa Livstid med Holbæk Slot »kvit og frit» (ssteds. X. 310); han døde 1608.

1) Harritshøi i Lynge Kronborg Herred, Frederiksborg Amt.

2) Hans v. Oberg; Fortingningen er trykt i Danske Saml. V B. p. 166—167.

3) Valby i Holbo Herred, Frederiksborg Amt.

4) Krogerup i Lynge Kronborg Herred, Frederiksborg Amt.

5) Sigersløv i Lynge Frederiksborg Herred, Frederiksborg Amt.

November. 1584.

23. Y dach dro ieg tyl Hörssholium och mint Soffye tyl Frederssbor.

24. Y dach dro ieg tyl Köbenhan; sam[m]e dach war ieg Crisstoffer Walkendrob [1]) gest.

25. Y dach dro ieg tyl Kullekul.

26. Y dach dro ieg tyl Frederssbor ygent.

29. Y dach war ieg met mint Soffye och burn her pae Frederssbor, far wden Crisstyan war y Sur.

December.

6. Y dach gych ieg tyl guss bur i Iesu nan.

8. Y dach dro ieg tyl Bisstrubt.

9. Y dach kam mint Soffye och byet, och minne burn bleff y Rosschyl.

10. Y dach dro ieg met mint Soffye och bunr tyl Rynchstet.

11. Y dach dro wye tyl Sur.

14. Y dach dro ieg met mint Soffye och burn tyl Andersscho.

21. Y dach dro ieg tyl Schossgar [2]) i iacht.

22. Y dach dro ieg tyl Andersscho ygent.

25. Y dach war ieg met mint Soffye och burn her pae Anderscho scholt och mi[n]t sönt Crisstyan y Sur.

29. Y dach dro ieg tyl Landerubt Torbt [3]) i iach.

30. Y dach dro ieg tyl Andersscho ygen.

31. Y dach dro ieg tyl Suer tyl mint sönt Crisstyan; sam[m]e dach tyl Andersscho igen.

---

[1]) Christoffer Valkendorf til Glorup, f. 1525, Lensmand paa Bergenhus, Øsel og Gulland, 1573 Rentemester, 1576 Rigsraad, 1588 Regeringsraad, udtræder 1590, 7/6 1596 udnævnes han til Rigshofmester, † 17/1 1601.

[2]) Skovsgaard i vester Flakkebjerg Herred, Sorø Amt.

[3]) Landby Torp i Slagelse Herred, Sorø Amt.

Januar.

1587.

1. Y dach war ieg met mynt Soffye och alle min[n]e burn her pae Schandelbor y Iesu nan.
3. Y dach dro ieg tyl Frelöeff[1]) i yach.
5. Y dach dro ieg tyl Schandelbor ygen.
6. Y dach war ieg met mint Soffye och alle mynne burn her pae Schandelbor.
12. Y dach dro ieg tyl Sylkebor.
13. Y dach dro ieg tyl Wyebor schabtynch.
16. Y dach tachserrit ieg alle adel her y Wyebor far hesste och summe tyl schyb.
17. Y dach hadde ieg dennum tyl gest.
18. Y dach dro ieg tyl Sylkebor.
19. Y dach dro ieg tyl Schandelbor ygent.
20. Y dach kam tue grewer aff Strassbruch hyet, sum war domherrer.
21. Y dach hörtte ieg dennum.
22. Y dach to dye mynt son Wlrich tyl kannych y Strassburt[2]); samme kam ent keysser gesant och hyet och war ent iubillerer[3]).
25. Y dach dro ieg tyl Lasstrubt; samme dach dro dey grewer fra mech ygen.
26. Y dach dro ieg tyl Aker; samme dach ka[m] mynt Soffye och hyet.
30. Y dach dro ieg tyl Gullynch och mint Soffye tyl Schandelbor.

Februar.

1. Y dach dro ieg tyl Aker ygen.
2. Y dach dro ieg tyl Schandelbor, der war mynt Soffye och alle mynne burn ochsae.
7. Y dach dro ieg met mint Soffye tyl Rue.

---

[1]) Fregerslev i Hjelmslev Herred, Skanderborg Amt.

[2]) Se Resen: Frederik II's Krønnike p. 349 og Slange: Gesch. Chr. d. IV. durch Schlegel I Th. I Stück p. 78 not. 25 og 26.

[3]) Se Resen: Fred. II's Krøn. p. 349.

Februar. 1587.

10. Y dach dro wye at Schandelbor ygent.

15. Y dach kam keyserren broder hyet tyl Schandelbor, su[m]] heder hertzuch Matty Matschy [1]).

21. Y dach dro ieg tyl Eert [2]); samme dach kam hertzuch Mattiatsch och hyet.

23. Y dach dro ieg met hannum tyl Schandelbor ygen.

26. Y dach war ieg met mint Soffye alle mynne burn her pae Schandelbor, och war hertzuch Mattyas keyserrent broder och her.

28. Y dach tallet hertzuch Mattyass wmdt mynt datter Lyssebet.

Marts.

1. Y dach dro ieg tyl Salten; sam[m]e dach dro hertzuch Mattyass och burt.

2. Y dach dro ieg tyl Löchagger.

4. Y dach kam Soffye och hyet tyl Löchagger.

6. Y dach dro ieg tyl Wynnerschölgar met mynt Soffye.

7. Y dach dro ieg met mynt Soffye tyl Sylkebor.

9. Y dach dro ieg met mint Soffye tyl Schandelbor ygent.

13. Y dach dro ieg tyl Fresslöe.

14. Y dach dro ieg tyl Ranholt.

15. Y dach dro ieg tyl Stassgar.

17. Y dach dro ieg tyl Hawerbergar; samme dach kam mint Soffye och hyet.

21. Y dach dro mint Soffye tyl Schandelbor ygen.

22. Y dach dro ieg tyl Schanderbro.

27. Y dach holt ieg tre bedach her pae Schandelbor.

29. Y dach gych ieg tyl gust bur; samme dach hadde ieg mynt Soffye och 4 aff myen elsste burn tyl gest her pae det grenne hust och kansseller och dochter Per, her Krisstoffer ech mess Hans scholmester.

30. Y dach dro ieg tyl Wynnynch.

---

[1]) Ærkehertug Matthias, født $^{24}/_{1}$ 1557, † $^{20}/_{3}$ 1619 som Kejser af Tydskland; Resen, Pontanus og Kristian af Anhalt (Krause: Tagebuch Christians des Jüngeren, Fürst zu Anhalt pag. 100) omtaler Ærkehertugens Ophold i Danmark men kjender ikke noget til Frieriet.

[2]) Ejer i Voer Herred, Skanderborg Amt.

Marts. 1587.

31. Y dach kam mint Soffye och hyet.

April.

3. Y dach dro ieg met mint Soffye tyl Hem [1]).
4. Y dach dro ieg met mynt Soffye tyl Schandelbor ygen.
9. Y dach war ieg met mint Soffye och alle mynne burn her pae Schandelbor.
10. Y dach dro ieg met mint Soffye tyl Tesspret [2]).
11. Y dach dro ieg met mint Soffye tyl Eer [3]); samme dach kam Ha[n]s fan Tunnent fra kursste aff Sachse[n]t.
16. Y dach war ieg met mint Soffye och alle minne burn her pae Schandelbor; sam[m]e dach gych mint Soffye och min[n]e tue elsste dötter tyl gust bur, och war det furssle y lesu nan.
18. Y dach dro ieg tyl Rass met mint Soffye och alle minne burn.
19. Y dach dro ieg tyl Nuegar och mint kunne och alle myn[n]e burn tyl Iellly[n]ch.
20. Y dach dro ieg tyl Kollynch, sam[m]e dach kam mint kunne och dyet och alle myenne burn.
21. Y dach dro ieg tyl Gamss.
22. Y dach dro ieg tyl Schoede [4]).
24. Y dach kam mint Soffye hyet; sam[m]e dach dro hun tyl Kollynch ygen.
25. Y dach dro ieg tyl Wriss; samme dach kam mint Soffye och hyet.
27. Y dach dro ieg Anthe [5]) och mynt Soffye tyl Kollynch.
28. Y dach dro ieg Kollynch.

Maj.

1. Y dach war ieg her pae Kollynch met Soffye och alle mynne burn; samme dach dro ieg tyl Haddersschel.
3. Y dach kam mynt Soffye och mynt broder och heyt tyl Hadderschelff.

---

[1]) Hem i Tyrsting Herred, Skanderborg Amt.
[2]) Thestrup i Voer Herred, Skanderborg Amt.
[3]) Ejer i Voer Herred.
[4]) Skødegaard i Andst Herred, Ribe Amt.
[5]) Andst i Andst Herred, Ribe Amt.

Maj. 1587.

5. Y dach dro mint broder burt ygent.

8. Y dach dro ieg tyl Kolschabt; sam[m]e dach dro mynt Soffye tyl Kollynch.

9. Y dach dro ieg tyl Kollynch ygent.

10. Y dach kam ent grewe aff Schyl och ent friherre fra kurfurssten af Sachsent.

12. Y dach dro dye kursster gesantter bur ygen.

15. Y dach dro ieg tyl Hollu[m] och mint kunne tyl Lantte Mechkelbor.

16. Y dach dro ieg tyl Rugar [1]).

17. Y dach dro ieg tyl Nuebor.

19. Y dach dro ieg tyl Antdersscho.

22. Y dach dro ieg tyl Sur.

23. Y dach dro ieg tyl Lisstrubt [2])

24. Y dach dro ieg tyl Köbenhan.

25. Y dach war ieg her y Köbenhan och mint kunne y lantte Mechkelbor och minne burn tyl Kollynch.

29. Y dach dro ieg tyl Wartto [3]), samme dach dro ieg tyl Ibtrubt.

30. Y dach dro ieg tyl Hörsshollum.

31. Y dach dro ieg tyl Kronebor.

Juni.

4. Y dach war ieg pae Kronnebo och mint kunne y lantte Mechker, och minne burn war pae Kollynch.

5. Y dach dro ieg tyl Frederssbor och lae y battussent natten.

6. Y dach dro ieg tyl Bisstrubt.

7. Y dach dro ieg tyl Andersscho.

8. Y dach kam dye schotter gesantter tyl Helsynchör [4]).

9. Y dach kam palssgrewen sennebut heyt, och heder Adam her von Podewelss.

---

1) Rugaard i Skovby Herred, Odense Amt.

2) Lystrup i Faxe Herred, Præstø Amt.

3) Gammel Vartov laa tæt udenfor København.

4) Om deres Ærinde see Resen: Frederik II's Krøn. p. 348.

Juni. 1587.

11. Y dach kam mint kunne och heyt; y dach hörtte ieg den palssgrewyss gesantter; samme dach hadde ieg hannu[m] tyl gest.

14. Y dach dro ieg met mint kunne tyl Schwogarre.

15. Y dach farschre ieg alle mynne raet hyet tyl Antdersscho; sam[m]e nat döde hertzuch Friderich aff Holssten [1]).

16. Y dach dro wye tyl Antdersscho ygen.

18. Y dach fych ieg tynner, at hertzuch Friderich af Holssten war döet.

19. Y dach dro ieg tyl Lanbue Tor [2]).

20. Y dach tyl Antdersscho ygen; sam[m]e kam ent gesant fra hertzuch af Parma [3]).

21. Y dach hörtte ieg den gesantte.

22. Y dach hadde ieg hannum tyl gest.

23. Y dach fych han syn beschet.

24. Y dach war ieg her y Andersscho.

27. Y dach kam nogre schotter hyet; sam[m]e dach kam Hynchrich Ra[mel] och hyet.

29. Y dach fych dye schotter derrist affschet; samme hadde ieg den[n]um tyl gest, menst ieg war ichke selwer huss.

Juli.

1. Y dach dro ieg met mint Soffye tyl Nuebor.

3. Y dach dro wye tyl Wranstrubt.

4. Y dach dro wye tyl Melfar, samme dach tyl Kollynch.

6. Y dach dro ieg tyl Wamdrubt, samme dach tyl Hadderscheffl.

8. Y dach dro ieg tyl Kollynch ygen.

12. Y dach dro ieg met mynt Soffye och minne tue elsste dötter tyl Iellynch.

---

[1]) Hertug Fred. II af Holstein-Gottorp, f. $^{21}/_{4}$ 1568, regerede fra $^{1}/_{10}$ 1586.

[2]) Landby Torp i Slagelse Herred, Sorø Amt.

[3]) Alexander Farnese, Hertug af Parma, Statholder i Nederlandene 1578—1592.

Juli. 1587.

13. Y dach dro wye tyl Schandelbor.

15. Y dach dro wye tyl Löcharger.

17. Y dach dro wye tyl Hal.[1]).

18. Y dach beguntte ieg hör iach[2]) her wyt Hal.

25. Y dach dro ieg tyl Karrubt[3]) och mint Soffye och minne tue dötter tyl Wynnersslöff.

27. Y dach dro ieg tyl Wynnersschöl.

31. Y dach dro ieg tyl Krargelunt[4]).

August.

1. Y dach dro ieg tyl Löchager, samme dach kam mint Soffye och tue mint elsste dotter och hyet.

2. Y dach kam gra Erst fan Manyfelt och hyet.

3. Y dach kam mynt broder Hans heyt.

5. Y dach dro wye tyl Sylkebor alsammen.

7. Y dach dro mynt hroder burt ygent.

14. Y dach dro ieg tyl Thwyllum[5]) och mint kunne tyl Kollynch och mynne tue dötter bleff pa Sylkebor.

17. Y dach dro ieg tyl Thwyllum ygen; samme dach kam mynt Soffye och mynt tue dötter och hyet.

19. Y dach dro wye tyl Sylkebor ygent.

21. Y dach dro ieg tyl Salten och mint Soffye och minne tue dotter tyl Rue.

22. Y dach dro ieg tyl Rue.

24. Y dach war ieg met mynt Soffye och met mint tue elsste dötter her y Rue.

30. Y dach dro ieg met mint Soffye tyl Wyssynch[6]), samme dach dro mint tue elsste dotter tyl Nymt; samme dach dro mynt Soffye och tyl Nymt och pae weent[7]) hent at Kollynch och war nochget war such.

---

[1]) Hald i Nørlyng Herred, Viborg Amt.
[2]) ɔ: Harejagt.
[3]) Karup i Lysgaard Herred, Viborg Amt.
[4]) Kragelund i Hids Herred. Viborg Amt.
[5]) Tvilum i Gjern Herred, Skanderborg Amt.
[6]) Vissing i Tyrsting Herred, Skanderborg Amt.
[7]) ɔ: paa Veien.

September. 1587.

1. Y dach dro ieg tyl Kollynch.
9. Y dach dro ieg tyl Wambrut.
10. Y dach kam mint Soffey heyt.
11. Y dach kam nochgre hessche gesantter heyt tyl Kollynch.
12. Y dach dro ieg tyl Nuegar och mint Soffye tyl Kollynch.
14. Y dach kam mynt Soffye och hyet tyl Nuegar.
20. Y dach dro ieg met mynt Soffye tyl Kollynch ygent.
22. Y dach dro ieg tyl Hollum, sum Klass Hönbur buer.
25. Y dach war mynt Soffye her hust mech; sam[m]e dro hun tyl Kollynch ygent.
26. Y dach dro ieg tyl Pesstet.
28. Y dach dro ieg tyl Nuegar; sam[m]e dach kam mynt Soffye och hyet och tue aff mint elsste dötter och mint broder datter och hyet.
29. Y dach war ieg met mynt Soffye och mint tue elsste dötter her pae Nuegar och mynne andre burn pae Kollynch.

Oktober.

4. Y dach dro ieg tyl Etto och mint Soffye och dötter tyl Kollynch.
6. Y dach dro ieg tyl Lersscho; sam[m]e dach kam mynt Soffye och hyet, och dro sam[m]e dach tyl Kollynch yge[n]t.
7. Y dach dro ieg tyl Wamdrubt; sam[m]e dach kam mi[n]t Soffye och mint tue elsste sönner och hyet.
10. Y dach dro ieg tyl Machstrubt och mynt Soffye och mynne sönner tyl Kollynch.
11. Y dach dro ieg tyl Hadderssschelf.
16. Y dach dro ieg tyl Aller [1]) i yach, sum lychger y Tuesstrubt herrit.
19. Y dach dro ieg tyl Haddersschel ygen; samme dach kam mint Soffye och tue meynne elsste dötter och heyt.
24. Y dach dro ieg tyl Tuet [2]), mynt Soffye tyl Brochscho [3]).

---

[1]) Aller i Tyrstrup Herred, Haderslev Amt.
[2]) Tved i Tyrstrup Herred.
[3]) Ifølge Traps topografiske Beskrivelse af Danmark II Bind p. 917 Anm. skal Skoven ved Kolding have heddet Broskov.

Oktober. 1587.

27. Y dach dro ieg tyl Hogar [1]), sum Symment Furböder bur och mynt Soffey tyl Hadderschelff.

28. Y dach dro ieg tyl Hadderschelff ygen.

November.

4. Y dach kam Hynchrich fan der Löe fra bisspen aff Halwerstat [2]) och tallet wmdt mint datter Lyssbet.

6. Y dach fych hant iaor pae hans herris wenne y Iesu Chrissti nan.

7. Y dach hadde ieg hannum tyl gesst y sparpengen.

8. Y dach hadde ieg hannum tyl gest her pae scholstet.

10. Y dach dro han burt ygent.

11. Y dach war ieg met mint Soffye och mynt tue elsste dötter her pae Hadersschelff.

13. Y dach dro ieg tyl Kolschab och mynt Soffye och tue aff mynt elsste dötter tyl Kollynch.

15. Y dach dro ieg tyl Rosstet.

18. Y dach dro ieg tyl Hadersschel ygen.

21. Y dach kam mynt Soffye och 4 aff mynne elsste burn och heyt.

30. Y dach dro ieg tyl Swerubt [3]) y iach, sum lygger pae Hadersschel nyss.

December.

3. Y dach kam ent engssche gesant heyt.

5. Y dach hörtte ieg hannum y mint sokammer; sam[m]e dach kam myn brode och hyet.

9. Y dach dro mint bruder bur ygent.

10. Y dach fych den enggelsche hans affschet.

12. Y dach dro ieg tyl Machstrub.

14. Y dach dro ieg tyl Annerubt [4]).

---

[1]) Hovgaard i Haderslev Herred.

[2]) Henrik Julius af Brunsvig-Wolfenbüttel, f. 15/10 1564, Biskop af Halberstad 1566—1613, † 20/7 1613. Han ægtede 19/4 1590 Prinsesse Elisabeth, f. 25/8 1573, † 19/7 1626.

[3]) Sverdrub, Haderslev Herred.

[4]) Anderup i Tyrstrup Herred, Haderslev Amt.

December. 1587.

18. Y dach dro ieg tyl Hadersscheff ygen; sam[me] dach kam mynt Soffey och hyet.

25. Y dach war ieg her pae Haderscheffl met mint Soffye och mynt wyrre elsste burn.

27. Y dach war ieg och mint Soffye Hans Bomme[1]) fadder her pae Haddersschelff, och heder barnit Crisstyan Friderich.

---

[1]) Hans Blome til Seedorp kngl. Raad, nævnes i Danske Atl. VII Tom. p. 222 som Amtmand paa Haderslevhus og Sønderborg.

Nogle Bemærkninger om Rigsmarskerne og Rigsmarskembedet, især under Christian IV.

af

J. A. Fridericia.

Det har allerede længe været bekjendt, at Rigsmarskembedet gjentagne Gange under Christian IV blev besat efter Rigsraadets eller Adelens Indstilling og derved dannede en Undtagelse fra den almindelige Regel, at de høje Rigsembeder i Tiden fra 1536—1648 besattes af Kongen efter eget Forgodtbefindende[1]). Men det kan paavises, at hvad man har antaget for enkeltstaaende Tilfælde i Virke-

[1]) Efter Udkastet til Unionsakten 1436 skulde Drosten og Marsken tages efter Rigens Raads Raad. Gehejmeark. Aarsberetninger II, 33. Senere fandtes indtil 1648 ingen Bestemmelser i Recesserne eller Haandfæstningerne om Rigsembedsmændenes Valg. Medens Rigshofmesteren og Kantsleren sikkert, maaske paa et enkelt nedenfor berørt Tilfælde nær, valgtes alene af Kongen, var Forholdet vistnok vaklende med Hensyn til det først fra Frederik II's Tid (jfr. Historisk Tidsskr. V, 413) stammende Rigsadmiralembede. Christian IV opfordrede d. 11te Novbr. 1627 Rigsraadet til at tænke paa en Admiral; men Raadet, der ikke rigtigt vidste, om der mentes en Rigs- eller en Flaadeadmiral, var ikke enigt om, hvem der skulde foreslaaes dertil, og indstillede Afgjørelsen til Kongen, der ikke tog nogen af dem, som havde været paa Bane i Rigsraadet. Molbech, Christian IV's Breve I, 292, 295. 1629 ønskede Kongen Jens Juel til Rigsadmiral uden Rigsraadets Samtykke. Sstds. I, 385. I Rigsadmiralens Embedsed af 1616 findes intet om Rigsraadets Deltagelse i hans Udnævnelse. Sstds. I, 43—44.

ligheden, i det mindste under Christian IV, har været en fast Regel, der, om den end ikke var begrundet i Haandfæstningen, dog i hvert Tilfælde kun ganske undtagelsesvis og kun tildels er bleven fravegen, idet af de syv Rigsmarsker, som tiltraadte deres Embede under den nævnte Konges Regering, de sex ere valgte eller samtykte af Rigsraadet eller i det ene Tilfælde af Adelen, og der ved Valget af den syvende findes Spor til et lignende Forhold.

Hvorledes det er gaaet til ved Besættelsen af Marskembedet under Christian III og Frederik II, savnes der vistnok Oplysninger om. Kun ved en eneste af de syv eller otte Marsker[1]) under disse Konger, nemlig Holger

[1]) Den første Marsk under Christian III, Tyge Krabbe, der var udnævnt af Frederik I paa Herredagen i Viborg 1523 (Allen, De tre nordiske Rigers Historie III, 2; 387), døde d. 24de Juli 1541 (Ny kirkehist. Saml. III, 497). Dog kan det mærkes, at Knud Pedersen Gyldenstjerne underskrev sig d. 2den Decbr. 1536 som Danmarks Riges Marsk (Rørdam, Monumenta historiæ Danicæ I, 251); men Tyge Krabbe maa dog atter have overtaget Embedet og blev fulgt af Erik Banner, som jeg første Gang har fundet nævnet d. 22de Octbr. 1541 (Lørdagen næst efter Galli; Registre over alle Lande). Han døde d. 27de eller 28de Marts 1554 (Ny kirkehist. Saml. III, 492; Magazin til dansk Adels Historie I, 60). Inden for hans Embedstid nævnes dog Anders Bilde som Marsk 1553 (Hofmann, Danske Adelsmænd III, 329. Pontoppidan, Marmora danica II, 241). Derefter findes Otte Krumpen som Marsk d. 13de December 1554 (Kolderup-Rosenvinge, Samling af gamle danske Domme II, 144). Han synes at have søgt sin Afsked 1567 og blev fulgt af Frands Brokkenhus, der nævnes d. 7de September 1567 (Histor. Tidsskr. V, 432—33). Efter hans Død d. 6te Novbr. 1569 (Ny kirkehistor. Saml. III, 503) stod Marskembedet ledigt indtil 1573, da Holger Rosenkrands nævnes som beklædende det d. 3die Novbr. (Kolderup-Rosenvinge, anf. St. III, 220). Han døde d. 4de Marts 1575 (Wegener, A. S. Vedel 2den Udg., p. 92) og imellem d. 7de og 10de Juni samme Aar synes Peder Gyldenstjerne derefter at have tiltraadt Embedet (Kolderup-Rosenvinge, anf. St. III, 256, 276), om han end først svor sin Embedsed d. 1ste Januar 1576 (Magazin til dansk Adels Historie I, 93). — Naar det i P. V.

Rosenkrands, findes en Antydning herom; men denne synes netop at vise en Deltagelse fra Rigsraadets Side i hans Valg[1]). Ved Kongeskiftet 1588 var Peder Gyldenstjerne Rigsmarsk; som bekjendt var han ikke imellem de Rigsraader, der strax efter Frederik II's Død overtog den egentlige Regering, om han end en kort Tid senere synes at have deltaget i den[2]); han fratraadte ogsaa inden sin Død[3]) Rigsmarskembedet, der i Aaret 1593 overtoges af Hak Ulfstand, uden Tvivl valgt dertil af Rigsraadet[4]).

Jacobsens Skattevæsenet under Christian III og Frederik II, p. 36 hedder, at Mogens Gyldenstjerne har været Marsk, er det sikkert en Fejltagelse.

[1]) I Laurids Bertelsens Ligprædiken over ham (1576, 4to) hedder det, at han nødigt vilde overtage et af de vigtige Embeder, og at han først, da Kongen trængte haardt ind paa ham, har »givet sig efter Kong. Majtts. og Danmarks Riges Raads sambyrdes Villie og Begjæring og er vorden for det første Statholder over Nørre-Jylland, og siden efter nogle faa Aar samtykt til Danmarks Riges Marsk.«

[2]) I Sigvard Grubbes Dagbog (som jeg kun har kunnet benytte i en nyere Afskrift i Ny kgl. Saml. 2018 4to.) nævnes han 1589 sammen med Niels Kaas, Peder Munk og Jørgen Rosenkrands iblandt »Senatores in regimine«. Han har ogsaa med de nævnte og Christoffer Valkendorf underskrevet de to slesvigske Lensbreve af 4de Juni 1589. Antislesvigholstenske Fragmenter VII, 89, 95.

[3]) Han døde d. 25de Februar 1594. Wegener, A. S. Vedel, 2den Udg. p. 190.

[4]) Efter Peder Vinstrups Ligprædiken over ham (Kbh. 1595. 8vo.) blev han 1593 »udi Herredagene i Kjøbenhavn kaaret og samtykt til at være Danmarks Riges Marsk.« Men efter Optegnelserne i Magazin til dansk Adels Historie I, 93 svor han allerede Marsked d. 1ste Januar 1593, og Herredagen er næppe holdt før 10de Juni (Vedel-Simonsen, Eske Brocks Levnetsbeskrivelse II, 56. Kolderup-Rosenvinge, Samling af gamle danske Domme III, 358). Hak Ulfstand forenede mærkeligt nok ikke Stillingen som Regeringsraad med den som Marsk; thi Rigsraadets Brev af 10de Juli 1593 sigter uden Tvivl blandt andre til ham ved at tale om nogle af de tidligere

Allerede Holberg har i denne Anledning gjort opmærksom paa den Forskjel, der var imellem Marskembedet og Kantslerposten, idet denne i Modsætning til hint ikke kunde bortgives af Rigsraadet, men kun af Kongen og derfor efter Niels Kaas's Død maatte lades ubesat[1]). Saaledes viser sig strax i Begyndelsen af Christian IV's Regering Marskens Udnævnelse nøjere knyttet til Rigsraadet, end Tilfældet var med de andre høje Rigsembedsmænd.

Hak Ulfstand døde d. 10de November 1594[2]), og Embedet stod nu ubesat, indtil i det hele de forskjellige ledige Rigsembeder ved Formynderregeringens Slutning og Begyndelsen af den Herredag, der i Sommeren 1596 dannede Overgangen til Christian IV's egen Regering, bleve besatte. Men medens Kantsleren (og uden Tvivl ogsaa Rigshofmesteren) udnævntes alene af Kongen, omend maaske under et vist Samtykke fra Rigsraadets Side, der vel har havt sin Grund i de særlige Forhold ved Formynderregeringen[3]), var Rigsraadet ligefrem medvirkende ved Peder Munks Udnævnelse til Marsk d. 9de Juli, saaledes som det fremgaaer af hans Ed til Kongen, hvori det hedder: «Efterdi Eders kong. Maj. og Danmarks Riges Raad

---

Regeringsraader, som nu ere «forordnede udi andre Rigens Bestillinger» og derfor ere traadte tilbage fra den nævnte Stilling. Fynske Aktstykker II, 106; jvfr. Schlegels Oversættelse af Slange, Christian IV's Hist. I, 164—70.

[1]) Holberg, Danmarks Riges Historie (Udg. 1856) II, 382. Jvfr. Slange, Christian IV's Hist. p. 74.

[2]) Wegener, A. S. Vedel, 2den Udg. p. 197.

[3]) Hvitfeld siger nemlig i sin d. 1ste Septbr. 1596 daterede Fortale til Frederik I's Historie: «Eders Maj. har taget sig udi daglig Regering og Embede, som er udi Hofmester og Kantslers Bestilling, de Personer, hvilke vi og alle (herved menes vistnok Rigsraaderne) med Eders Maj. dertil have agtet værdt og tjenlige.»

have tilforordnet mig at være Danmarks Riges Marsk, saa lover jeg o. s. v.»[1]). Peder Munk fratraadte sit Embede 1609[2]), og d. 3die Januar 1610 udgik et Kongebrev til Rigsraaderne, hvori de, næst at indkaldes til den i Anledning af den udvalgte Prinds Christian V's Hylding berammede Herredag i Kjøbenhavn, underrettes om, at Kongen anseer det for rigtigt, baade af Hensyn til Hyldingen[3]) og af andre Aarsager[4]), at en god Mand deputeres og forordnes til Rigens Marsk, og at han derfor begjærer af dem, at de skulle overveje, hvem de ansee for dygtig til at bestyre dette Embede, «saa han siden kan gjøre sin Ed og til samme Tid udi Bestillingen indtræde»[5]). Selv om man vel ikke kan lægge bogstavelig Vægt paa dette Brev — i hvilket Fald man maatte antage, at Kongen havde overladt Rigsraadet hele Valget og ikke engang forbeholdt sig selv nogen afvigende Mening — saa fremgaaer det dog klart af det, at Rigsraadet denne Gang var den vigtigste Faktor ved Besættelsen af Rigsmarskembedet. Dette tilfaldt d. 13de Marts Sten Maltesen Sehested[6]), der

[1]) Sjællandske Registre. I Kantslerens Ed sammesteds hedder det derimod: «Efterdi Ed. kong Maj. har tilforordnet og tilbetroet mig at være Ed. kong. Maj.'s Raad og Kantsler.» Om Tiden for Marskens Udnævnelse se Slange, anf. St. p. 92.

[2]) Slange, anf. St. p. 252.

[3]) Den valgte Marsk bar ved denne Lejlighed Blodfanen. Lyskander, Christian V's Udvælgelses- og Hyldings Historie. Kbhvn. 1623. II, 21. Ved lignende Højtideligheder bar Marsken ellers Sværdet, saaledes ved Christian III's Kroning (Scriptor. rer. Danic. VIII, 502), ved Frederik II's Kroning og Begravelse (Resen, Frederik II's Krønike p. 28, 390) og ved Christian IV's og Frederik III's Kroning (Slange, anf. St. p. 94 og Wolff, Encomion regni Daniæ p. 318). 1610 bar Rigsadmiralen Mogens Ulfeldt Sværdet. Lyskander, anf. St. II, 25.

[4]) Maaske Hensynet til den truende Krig med Sverig.

[5]) Sjællandske Tegnelser.

[6]) Slange, anf. St. p. 263. I Poul Mortensens Ligprædiken over

imidlertid døde allerede d. 22de August 1611[1]), og Embedet stod nu ubesat indtil 1616. Men da Kongen paa den d. 29de November dette Aar aabnede Herredag i Kolding[2]) havde udnævnt Christian Friis til Kragerup til Kantsler og sex Adelige til Rigsraader, befalede han ved en Skrivelse af 1ste December de tilstedeværende Raader at votere om en Rigsmarsk, «som i al forefaldende Lejlighed Rigens Adel og Krigsfolk kan føre.» Voteringen skulde foregaae ved at tilstille Kantsleren en lille lukket Seddel, hvorpaa Navnet var skrevet[3]). Allerede samme eller næste Dag var Valget skeet, og Jørgen Lunge udnævnt til Marsk[4]). Der er her ikke Tale om nogen særlig Indrømmelse fra Kongens Side, han har Ret til at vælge Kantsler og Rigsraader, men Rigsraadet Ret til at vælge Marsk, og det vælger netop en af de af Kongen nysudnævnte Raader.

Heller ikke Jørgen Lunge beklædte Embedet længe; han døde nemlig d. 19de August 1619[5]), og Posten stod atter ubesat. Da Krigen med Kejseren imidlertid nærmede sig, anmodede Rigsraadet d. 19de Februar 1625 Kongen om, at Rigsmarsk- ligesaavel som Rigsadmiralembedet maatte blive besat[6]). Christian IV tog vel foreløbigt intet Hensyn hertil; men efterhaanden som Ulykkerne væltede

---

ham (Kbh. 1618. 4.) hedder det, at han blev af Kongen «udvalgt og forlenet at være Danmarks Riges Marsk». Men dette gaaer sikkert kun paa Kongens Approbation.

[1]) Ligprædikenen.

[2]) Vedel-Simonsen, Eske Brock II, 86.

[3]) Molbech, Christian IV's Breve I, 41—42.

[4]) Suhms nye Saml. II, 2; 112. Christen Hansen Riber, Ligprædiken over Jørgen Lunge. Kbh. 1620.

[5]) Ligprædikenen.

[6]) Rigsraadsbreve. Geh. Ark.

ind paa Riget, og den Tid kunde forudsees, da fjendtlige Hære vilde overskride Grændserne, blev vistnok Savnet af en Marsk større og større, navnlig hos Ridderskabet, hvis Opbud han naturligt skulde føre. Paa den i Hast udskrevne Rigsdag i Odense, der begyndte d. 29de Januar 1627[1]), og hvor der stilledes store Fordringer til Stændernes Opoffrelser, som ogsaa i det væsentlige bleve opfyldte[2]), kom ogsaa indenfor Adelstanden Savnet af en Marsk paa Bane. Den fordrede derfor blandt anden Erstatning for sine Bevillinger, at «dem udi denne besværlige Tid en Rigens Marsk maatte forordnes» [3]), og Kongen gav efter for det udtalte Ønske, ja synes endog at være gaaet ud over dette, som det formelt forelaa[4]). D. 18de Februar udstedte han fra Dalumkloster et Brev til hele Danmarks Adel, at han paa Grund af deres Bevillinger paa Mødet i Odense «af synderlig Gunst og Naade» havde bevilget, at de maatte «eligere og nævne» dem en oprigtig og duelig Rigensmand blandt menige Adel og Ridderskab, hvilkensomhelst enhver

[1]) En Skrivelse i Kongens Navn fra Christian Friis, Anders Bilde og Christoffer Ulfeldt, om at alle fri og frelse Mænd i Skaane skulde møde i Odense, kom for sent til, at, som der siges, Adelen kunde samles og vælge Deputerede med Fuldmagt; en Del, der tilfældigt var tilstede ved en Begravelse i Ystad d. 18de Januar (Cathrine Bildes, Sigvard Grubbes Dgb.), befuldmægtigede derfor Palle og Holger Rosenkrands samt Jørgen Vind til at møde for sig. Afskr. i Gl. kgl. Saml. 2622 4to. Andre mødte dog ogsaa. Danske Magazin 3 R. IV, 71. Sigvard Grubbe undskyldte sig senere hos Kongen, fordi han ikke var mødt.

[2]) Se Schlegel, Oversætt. af Slange III, 339. Danske Magazin 3 R. IV, 68—71. Nyt histor. Tidsskr. I, 435, 443, 446. Vedel-Simonsen, Jørgen Brahes Levnetsbeskrivelse p. 42—43. Hammerich, Danmark under Adelsvælden III, 175.

[3]) Rigsraadets Brev til Kongen, dat. Odense 10de Februar. Rigsraadsbr. Gh. Ark.

[4]) Naar Hammerich anf. St. siger, at Adelen fordrede Tilladelse til at vælge en Rigsmarsk, savnes der vistnok Bevis derfor.

ansaa for dygtig til at være Kongens og Rigens Marsk og til at betjene denne Bestilling Kongen og Riget saavel som »menige Ridderskab og Adel udi denne sælsomt udseende og farlige Tid til Ære og Gode». Voteringen skulde foregaae provindsvis og aldeles hemmeligt, de Stemmende maatte ikke aabenbare nogen, hvem de havde stemt paa. Kongen forbeholdt sig dog Approbation paa Valget[1]). Adelsmænd, i nogle Provindser Landdommerne, fik Befaling til at drage rundt til Adelen med en forseglet Æske, hvori Enhver skulde kaste en lille Stemmeseddel[2]). Allerede d. 24de Februar var Jørgen Sefeld paa Hagenskov hos Jørgen Brahe og fik hans Seddel[3]). Den fynske og sjællandske Afstemning bleve hurtigst færdige, og Æskerne sendte til Kongen; ved den skaanske opstod der derimod Forvirring, over hvilket Kongen, der vel næppe i det Hele gjerne havde overladt Adelen Valgretten, men gjort det for at vinde den under de farlige Forhold, ærgrede sig; han skrev d. 27de Marts til Kantsleren, at det var underligt, at Skaaningerne løb Fastelavn med deres Æske. Hvad han efterhaanden fik at vide om Valgets sandsynlige Resultat, synes heller ikke at have behaget ham; men der var intet derved at gjøre, han vilde selv samle Stemmerne, Prindsen skulde da tage Ed af den, der var valgt[4]). Det viste sig, at Jørgen Skeel havde faaet de fleste Stemmer; det var ikke til at

---

[1]) Brevet findes i Sjæll. Registre (ikke, som anført hos Schlegel, anf. St. III, 340 i Sjæll. Tegn.).

[2]) Niels Krag og Erik Juel havde dette Hverv i Jylland, Henrik Gyldenstjerne i Skaane, Halland og Bleking, Holger Bilde i Lolland og Falster, Jørgen Sefeld i Fyen og Ernst Normand i Sjælland. Brev af 18de Febr. Sjæll. Tegn.

[3]) Vedel-Simonsen, Jørgen Brahe, p. 44.

[4]) Molbech, Christian IV's Breve I, 254. Bemærkningerne i Brevet gjælde uden Tvivl Rigsmarskvalget.

forundres over, han synes nemlig at have været den toneangivende paa Rigsdagen i Odense [1]). Først d. 9de Juli aflagde han imidlertid sin Ed som Rigsmarsk paa Segeberg Slot [2]).

Efter en bevæget Embedstid, som der strax nedenfor vil være Lejlighed til at komme tilbage til, døde Jørgen Skeel d. 19de Juli 1631 [3]), og Embedet stod nu ubesat, indtil Kongen d. 5te April 1632 tilskrev de i Odense samlede Rigsraader et Brev, hvori han indstiller Jørgen Urne til Rigsmarsk, opfordrer dem til at samtykke heri, men tillige erklærer, at dette hans Forslag skal blive Rigsraadet for Fremtidens Vedkommende «upræjudicerlig udi Rigens Marsks Valg, saa som sædvanligt været haver med vort og vore Efterkommeres Ja og Samtykke» [4]). Rigsraadet har næppe gjort nogen Indvending, og allerede samme Dag aflagde Jørgen Urne sin Ed paa St. Hans Kloster i Odense og indtog tillige sin Plads i Raadet [5]). Omend Rigsraadets

---

[1]) Han underskrev først af de jydske Deputerede (Danske Magazin 3 R. IV, 71) og var Ordfører, da Adelen overgav sin Erklæring til Raadet. Vedel-Simonsen, Jørgen Brahe p. 42. Jørgen Brahe stemte paa ham. Sstds. p. 44.

[2]) Jørgen Skeels Kalenderoptegnelser for 1627. Gh. Ark. En udateret Afskrift af hans Ed, der dog kan tænkes blot at være et Udkast, er rettet til Prindsen og er paaskrevet: Boytzenborg Gh. Ark.'s Diplomatarium. Kantsleren skulde affatte et Udkast til Eden. Molbech, anf. St. I, 254.

[3]) Hans Mikkelsen, Ligprædik. over Jørgen Skeel. Kbh. 1632. 4to. Mærkeligt nok siges det i Des Hayes de Courmesvin's Voyage en Danemarc (Paris 1664, p. 248), der omhandler Forholdene i Juli og August 1629, at Marskembedet da ikke var besat; men der kan næppe ligge andet end en Misforstaaelse til Grund derfor.

[4]) Histor. Tidsskr. I, 332 og Molbech, Christian IV's Breve II, 8—9.

[5]) Vedel-Simonsen, Jørgen Brahe p. 63. Morten Madsen, Ligprædik. over Jørgen Urne. Kbhvn. 1649. 4to.

Deltagelse i Embedets Besættelse denne Gang havde været af en noget formel Charakter, var dets Valgret eller i hvert Tilfælde dets Indstillingsret dog bestemt bleven anerkjendt paa en lignende Maade, som Kongen plejede i sine Reverser for Bevillinger af Adelen at anerkjende Standens Skattefrihed, og det kan bemærkes, at samtidigt med Jørgen Urne aflagde ogsaa Frands Rantzau Embedsed som Rigshofmester[1]), uden at der findes Spor til, at Rigsraadet har medvirket ved hans Valg.

Jørgen Urne døde d. 19de Februar 1642[2]), og kort efter, d. 16de Marts, tilskrev Kongen Kantsleren Christen Thomesen Sehested, at eftersom Jørgen Urne var død, og en Marsk ikke længe kunde undværes i denne vanskelige Tid, skulde han efter sin Ed skriftligt lade Kongen vide sin Mening, om hvem der syntes dygtig til Embedet[3]). Christen Thomesen besvarede Kongens Opfordring den næste Dag; han erklærede, at blandt Rigsraaderne var der ingen, som havde været Soldat før og for Alderdom og Svagelighed kunde overtage Embedet, undtagen Statholderen i Kjøbenhavn, Corfitz Ulfeldt; blandt de øvrige Adelige kjendte han ingen, som forstod sig bedre paa Krigsvæsenet end Lensmanden paa Øsel, Anders Bilde; dog havde ogsaa Krigscommissairen Knud Ulfeldt ved sit Embede opnaaet nogen Erfaring deri. Han tilføjede Ønsket om, at Gud maatte give Kongen, som selv bedst kjendte sine Undersaatters Capacitet, sin Velsignelse til det gavnligste Valg[4]). Om Kongen har henvendt sig paa lignende Maade til de andre Medlemmer af Raadet, som efter al Rimelighed netop

---

[1]) Vedel-Simonsen, anf. St. p. 63.
[2]) Ligpræd.
[3]) Christian IV's egh. Breve. Geh. Ark.
[4]) Rigsraadsbreve. Geh. Ark.

dengang var samlet i Kjøbenhavn[1]), og dettes Valgret, som Kongen selv 1632 havde erklæret for den sædvanlige, er bleven opretholdt, eller om han kun privat har taget Kantsleren med paa Raad[2]), er umuligt at afgjøre; vist er det jo imidlertid, at Kongen ikke har foretaget Valget aldeles paa egen Haand.

Embedet tilfaldt Anders Bilde[3]), der forestod det indtil sin Død d. 9de November 1657[4]). Nu var Marskembedets Besættelsesmaade ikke længere forskjellig fra de andre Rigsembeders; thi § 45 i Frederik III's Haandfæstning gav jo som bekjendt Rigsraadet Indstillingsret til alle disse. Men Kongen foretrak trods Krigen at lade Embedet ubesat, og da Rigsraadet gjentagne Gange indstændigt begjærede af ham at gjøre Skridt til Embedets Besættelse, afslog han det endog ligefrem[5]). Ogsaa paa Rigsdagen 1660 kom Fordringen frem[6]), men atter forgjæves, og først efter Forfatningsforandringen kom Hans Schack til at beklæde Embedet i dets nye Skikkelse.

Idet Valget af Marsken saaledes foregik under Medvirkning af en Regeringsmyndighed eller af en Stand, som ingen Ret havde til at vælge Rigsraader, kunde Spørgsmaalet, om Rigsmarsken i Kraft af sit Embede var Medlem af Raadet, lettere fremkomme her end ved de andre Rigs-

[1]) Slange, anf. St. p. 1171—72, jvfr. p. 1141 og Lassen, Aktstykker til Kjøbenhavns Befæstnings Hist. p. 136—37.

[2]) Af et udateret Brev fra Kongen til Christen Thomesen fremgaaer det, at han ogsaa baade mundtligt og skriftligt har forhandlet med denne om Rigsmarskens Ed, i hvilken han ønskede optaget et Forbud mod at raade enten til eller fra i de Sager, han selv skulde dømme i. Christian IV's egh. Br. Geh. Ark.

[3]) Slange, anf. St. p. 1135—36.

[4]) Vedel-Simonsen, Rugaards Historie II, 1; 124.

[5]) Suhms nye Saml. I, 305, 309. Orion. Mdskr. II, 83, 95.

[6]) Nordisk Univers. Tidsskr. III, 1; 95.

embedsmænd. Dette gav da ogsaa 1627 Anledning til en mærkelig Strid mellem Konge, Rigsraad og Adel, som tilmed antog en særlig indviklet Form ved en ejendommelig Fordring fra Adelens Side.

Som det allerede ovenfor er bemærket, synes Christian IV at have været misfornøjet med Adelens Valg af Jørgen Skeel til Marsk. Vel som Følge heraf og under sin ved de forskjellige ulykkelige Forhold frembragte bitre Stemning utilbøjelig til at give efter for Rigsembedsmændene og Rigsraaderne, med hvem han netop paa denne Tid oftere havde ligget i Strid [1]), nægtede han at anerkjende Jørgen Skeel som Medlem af Rigsraadet. Da dette første Gang efter den nye Marsks Embedstiltrædelse samledes i Kolding i August 1627 [2]), fik Skeel ikke som de andre Raader Brev om at møde der [3]). Underligt nok har han dog været tilstede der og deltaget i Rigsraadets Beslutninger [4]), og da Raaderne næste Gang ved Skrivelser fra Kantseliet [5]) indbødes til at møde i Odense d. 9de September i Anledning af Kongens Søn, Frederik Christians Begravelse [6]), nævnes

[1]) Vedel-Simonsen, Jørgen Brahe p. 43. Molbech, Christian IV's Br. I, 254.

[2]) Jvfr. Molbech, anf. St. I, 265, 270.

[3]) Oversecretairen i Kantseliet Iver Vind skrev d. 28de August til Kantsleren Christian Friis: »....Hvad sig belanger, at Hr. Jørgen Skeel ikke har faaet Brev at møde udi Kolding, da er saadant ikke forseet udi Kantseliet; thi Brevene bleve forfærdigede hos Kong. Maj.« Rigsraadsbr. Geh. Ark.

[4]) Rigsraadets Beslutninger af Kolding d. 16de og 21de August ere bl. andre underskrevne af Jørgen Skeel, hvis Navn, som Marskens plejede, staaer umiddelbart efter Kantslerens. Rigsraadsbr. Geh. Ark.

[5]) Af 4de August. Sjæll. Tegn.

[6]) Denne kun toaarige Søn af Kongen og Kirstine Munk var død d. 17de Juli 1627 paa Dalumkloster. Pontoppidan, Marmora danica I, 9.

Jørgen Skeel blandt de tilskrevne. Men Sagen var ingenlunde afgjort dermed. D. 15de Oktober blev Rigsraadet atter forskrevet til at møde i Slagelse d. 1ste November[1]). I Kantseliet gjordes i denne Anledning et Brev færdigt til Jørgen Skeel; men Kongen nægtede at underskrive det[2]).

Forsamlingen i Slagelse aabnedes under ikke ringe Spænding mellem Kongen og Raadet. Kongen skrev et heftigt Brev til dette om de mod ham udspredte hadske Rygter[3]), Raadet følte sig truffet og tog til Gjenmæle[4]). Spørgsmaalet om Marskens Stilling blev nu et Led i denne Strid. D. 9de November rettede Raadet en alvorlig og indtrængende Skrivelse til Kongen, hvori de, da de havde erfaret, at Rigens Marsk ikke af Kongen agtedes for Rigsraad og derfor ikke var indkaldt til Mødet, opfordrede ham

---

[1]) Sjæll. Tegn.

[2]) Claus Daa skrev d. 28de Oktbr. til Jørgen Skeels Broder Albert Skeel «.... Raadet er allesammen forskrevet til Slagelse til den 1ste Novbr., uden din Broder Jørgen alene, og beretter Secretairen, at Brevet var skrevet, men Hans. Maj. vilde det ikke underskrive.» Hvor uklar Jørgen Skeels Stilling var, fremgaaer ogsaa af et andet Sted i samme Brev, hvor Claus Daa omtaler, at nogle Raader havde underskrevet en Beslutning i Baudissins Sag, og tilføjer: «Flere af Raadet har jeg ikke endnu talt med, uden din Broder Jørgen alene, dog har jeg ham at subscribere ikke anmodet.» Rigsraadsbr. Geh. Ark.

[3]) Molbech, anf. St. I, 287—88.

[4]) Den hos Molbech, anf. St., p. 288—89 gjengivne, men ikke med Datum forsynede Skrivelse fra Raadet er af Slagelse d. 8de Novbr. Rigskantsleren Jacob Ulfeldt, der ikke kom til Mødet, men havde faaet Kongens Brev sendt til sig paa Nyborg Slot, kaldte i sit Svar af 7de Novbr. Uenigheden for Landets største Ulykke og fraraadede Rigsraadet, som paatænkt, i Svaret til Kongen at henføre Beskyldningerne til sig selv. Men Raadet rettede sig ikke derefter. Rigsraadsbr. Geh. Ark. Jvfr. forøvrigt Schlegel, anf. St. III, 340. Nyt histor. Tidsskr. I, 432, og i det Hele om Spændingen mellem Kongen og Raadet og om Partierne indenfor dette de interessante Meddelelser i Cronholm, Sveriges historia under Gustaf II Adolph V, 1; 290. V, 2; 21—23.

til ikke under de nuværende farlige Forhold at gjøre nogen Forandring med Marskembedet. De fremhævede, at dette var et Hovedled i Forfatningen, og at Marsken efter Haandfæstningens klare Ordlyd skulde være en af de fornemste Embedsmænd; Rigsmarsken havde altid tillige været Rigsraad; adskiltes de to Stillinger, vilde det blive besværligt for Kongen selv, og Rigsraadet vilde ikke uden Marskens Nærværelse kunne udrette noget til Fædrelandets Forsvar[1]).

Det kan næppe nægtes, at dette Rigsraadets Standpunkt var det rette, og at alle faktiske Præcedentser talte derfor, ligesaavel som Haandfæstningens § 45 tydeligt nok forudsatte det[2]). Men Sagen kunde tilsyneladende antage et andet Udseende, idet i de tidligere Tilfælde Marsken allerede inden sin Udnævnelse var Rigsraad. Hertil kom, at hvis Marsken ifølge sin Embedsstilling var Raad, vilde Kongens Eneret til at vælge Raaderne have lidt et Skaar. Christian IV fastholdt derfor sit Standpunkt; han skrev d. 11te November til Rigsraadet, at kun, hvis det kunde bevises, at en, der ikke tidligere havde været Raad, var bleven det ved at blive Marsk, vilde han indrømme det for Jørgen Skeels Vedkommende[3]). Kongen gik saaledes uden om Retsspørgsmaalet, og Raadet lod sig drage med; dets Replik af 12te November, hvori anførtes, at Jørgen Lunge paa en Gang havde aflagt Raads og Marsks Ed[4]), hvilede ogsaa paa

[1]) Brevet er underskrevet af Christian Friis, Christian Holk, Albert Skeel, Anders Bilde, Tage Thot, Claus Daa, Christoffer Ulfeldt, Hans Lindenov, Otto Skeel, Just Høg og Frands Rantzau. Geh. Ark.

[2]) »Kongen skal altid have en Rigens Hofmester, en Kantsler og en Rigens Marsk, som ere fødte danske Mænd af Adel, hvilke Kongen og andre Rigens Raad i Rigens Ærinder og Sager skulle være behjælpelige.« Gehejmeark. Aarsberetn. II, 108.

[3]) Molbech, anf. St. I, 292.

[4]) Molbech, anf. St. I, 292.

en svag Grund; thi, som ovenfor omtalt, var Jørgen Lunge Raad, førend han blev Marsk.

Imidlertid var et ganske nyt Moment bragt ind i Forhandlingerne.

Foruden Rigsraaderne havde der i Slagelse ogsaa indfundet sig Befuldmægtigede saavel for den fordrevne jydske som for den sjællandske og skaanske Adel, der skulde varetage Standens Interesser og opstille Fordringer paa dens Vegne. Maaske støttende sig til de i Kongens ovenfor omtalte Skrivelse af 18de Februar til Adelen rettede særlige Udtalelser samt til et Afsnit i Jørgen Skeels Embedsed, der paabød denne altid «at recommendere og befordre» hos Kongen «Rigens Adel og gode Mænd» efter enhvers Dygtighed og Fortjeneste[1]), besluttede disse Deputerede, som vi for de skaanskes Vedkommende vide, efter særlig Ordre fra deres Standsfæller, at henvende sig til Rigsmarsken og anmode ham om, «eftersom hans høje Kald og Embede udkræver» at optræde som deres særlige Repræsentant og som et Mellemled mellem dem og Raadet, for hvilket han skulde forebringe deres Ønsker og tale deres Sag[2]). Jørgen

[1]) En saadan Bestemmelse fandtes derimod ikke i Peder Munks Ed af 1596.

[2]) De i Danske Magazin 3 R. IV, 66 og 72—74 optagne Adelsskrivelser, der ere aftrykte efter en unøjagtig Afskrift i Kall 435 4to, findes i Originaler i Rigsraadsbr. · Geh. Ark. Den jydske Adels Brev, der er underskrevet d. 13de Novbr. af Knud Gyldenstjerne, Peder Lange, Erik Juel, Johan Brokkenhus, Tyge Brahe og Frands Lykke, har følgende, hidtil ikke trykte Indledning: «Ere vi underskrevne en Del paa vore, en Del paa vore Medbrødres Vegne, som nu ikke ere tilstede, af ærlig og velbyrdig Mand, Hr. Jørgen Skeel til Søstrup, Danmarks Riges Marsk og Befalingsmand paa Kalø, begærende, at han denne vor venlig Begæring og Anliggende i denne vor Udlændighed og Elendighed vilde hos Kong. Maj. vor allernaadigste Herres højvise Raad andrage og tilkjendegive.» Den skaanske Adels Brev (anf. St. p.

Skeel synes at have været tilbøjelig til at overtage en saadan Rolle; i Slagelse Kirke optraadte han overfor Raaderne som Adelens Ordfører, og kort efter overleveredes til Rigsraadet Ridderskabets skriftlige Forestillinger, i Spidsen for hvilke Henvendelsen til Marsken stod[1]). Det var et nyt ejendommeligt, statsretligt Forhold, som saaledes var bragt paa Bane, og som naturligt greb ind i Spørgsmaalet om Rigsmarskens Stilling i Raadet; thi skulde han være Adelens særlige Repræsentant, maatte det selvfølgeligt være af endnu større Vigtighed end tidligere, at han havde Sæde i Rigsraadet, og Adelen støttede derfor naturligvis Raadets Opfattelse[2]). Dette synes ikke at have udtalt sig videre om Marskens Stilling overfor Adelen; men derimod nedlagde Kongen en bestemt Protest imod Adelens Ønsker. I en Skrivelse af 12te November til Kantsleren, der er meget vanskelig at forstaae og forudsætter Forhandlinger eller Indlæg, som nu vistnok ikke haves, fastholdt han, at selv om Marsken var Medlem af Raadet, og det fordredes af ham, at han skulde forsvare Fædrelandet og tale Adelens Sag hos Kongen (partes agere nobilium apud regem), skulde han dog ikke have nogen særlig Stilling (admitteres ad secretiora). Det var ikke nødvendigt simpelthen (simpliciter) at tale for Adelen; thi enhver havde Lov til at tale i sin

72—74), som har Tage Thotts Underskrift foruden Palle Rosenkrands's, er den samme Skrivelse, som omtales i Molbech, Christian IV's Breve I, 285 Anm.; men som der ved Fejllæsning af Datum er henført til 22de Novbr. istedenfor d. 12te Novbr. Ordene »med os« p. 72, Lin. 7, bør udgaae, og i Lin. 10 bør efter »Medbrødre« indsættes »og«.

[1]) Molbech, anf. St. I, 285.

[2]) Den skaanske Adels Indlæg kalder Jørgen Skeel udtrykkeligt for »Raad« og af Rigsraadets Svar paa Ridderskabets Forestillinger fremgaaer, at der i disse ogsaa maa være talt om Marskens Sæde i Raadet. Molbech, anf. St., I., 287.

egen Sag, og hvis en ikke kunde gjøre det personligt, kunde han gjøre det skriftligt, og Kantsleren skulde da ifølge sin Ed berette Kongen det og skaffe Svar derpaa[1]).

Kongen havde saaledes mødt Adelens Fordring med en bestemt Modstand, og ligesaa afgjort hævdede han d. 15de Novbr. overfor Raadet, at Jørgen Lunge kun af ham var valgt til Rigsraad, og at Tilfældet 1616 saaledes ikke præjudicerede Jørgen Skeels Stilling[2]). Raadet underrettede ogsaa d. 30te Novbr. Adelen om, at Kongen med Henvisning til sin Eneret til at vælge Rigsraader bestemt nægtede at anerkjende Marskens Sæde i Raadet[3]). Herredagen gik saaledes til Ende uden Stridsspørgsmaalenes Afgjørelse; efter nogle Beretninger synes det, som endog et godt Forhold var gjenoprettet mellem Konge, Rigsraad og Adel[4]).

Allerede d. 30te Novbr. udskreves Rigsraadet atter til et Møde og en Herredag i Kjøbenhavn d. 17de December[5]). Om end Jørgen Skeel i Kantseliets Registrant nævnes blandt de tilskrevne Raader og ved en særlig Skrivelse af 19de Decbr. fik Ordre til at begive sig til Kjøbenhavn[6]), var

---

[1]) Molbech, anf. St., I, 294. Kongens Brev maa vistnok efter det hidtil bekjendte rigtigere henføres til Adelens Optræden end til Rigsraadets.

[2]) Molbech, anf. St, I, 395.

[3]) Afskr. i Geh. Ark.'s Diplomatarium. For Rigsraadets Skrivelse ligger det hos Molbech, anf. St. I, 285—87 trykte Udkast til Grund.

[4]) Se en engelsk Skrivelse fra Hamborg af 1ste Decbr. og et Brev fra Robert Armstruther af Hamborg 5te Januar 1628 til Sir Isaac Wake. The negotiations of Sir Thomas Roe, London 1740, p. 713—14, 737—38. Dog er det vel tvivlsomt, hvad Vægt der bør tillægges disse Beretninger. Jvfr. i modsat Retning Udtalelser i Cronholm, Sveriges historia under Gustav II Adolph II, 323—24.

[5]) Ved to forskjellige Breve. Sjæll.-Tegn. Jvfr. Molbech, anf. St. I, 303.

[6]) Sjæll. Tegn.

Kongens Standpunkt dog i hvert Tilfælde i Begyndelsen ikke forandret. Vi have nemlig en d. 22de Decbr. underskreven Forestilling fra 59 Adelsmænd, der vare tilstede paa det med Herredagen samtidige Stændermøde[1]), hvori de paany opfordre Kongen til at tilstaae Marsken Sæde i Raadet og mærkeligt nok begrunde denne Anmodning med, at han da »siden paa samtlig Adelens Vegne med Hans Maj. kunde forhandle om, hvis vi fornødentligt for Hans Maj. have at andrage»; thi hvis Sæde i Raadet ikke tilstaaes ham, erklære de »at de ikke vide, om han er »suffisant» nok til at forrette deres vigtige Anliggende hos Kongen[2]). Desværre kjende vi intet yderligere til de følgende Forhandlinger; men det synes, som om Kongen, saaledes som det jo ofte gik i hans Stridigheder med Rigsraadet og Adelen, efter sin lange Modstand slutteligt har givet efter, i det mindste forsaavidt som han indrømmede Marsken den omtvistede Plads i Raadet. Jørgen Skeels Navn findes under en Rigsraadsbeslutning af 4de Januar 1628[3]), og vi vide, at han senere fungerede som Rigsraad[4]). Spørgsmaalet kom heller ikke nogensinde senere frem igjen.

Derimod havde det andet af Adelen forebragte statsretslige Spørgsmaal om Marskens Stilling som dens særlige Repræsentant næppe fundet nogen Afgjørelse, og omend det vistnok ikke vides at have spillet nogen Rolle, hverken under Jørgen Skeels følgende Embedstid eller under Jørgen

---

[1]) Jvfr. om dette Nyt histor. Tidsskr. I, 435. IV, 155. Danske Magazin 3 R. IV, 74—76.

[2]) Molbech, anf. St. I, 292—93.

[3]) Rigsraadsbr. Geh. Ark.

[4]) Ligprædikenen omtaler hans Forhold i »Danmarks Riges Raads Bestilling» og kalder ham paa Titelbladet »Marsk og Raad». Jvfr. Molbech, anf. St. I, 326, 463; Pontoppidan, Marmora danica II, 92.

Urne[1]), skulde det dog senere atter dukke op og være med at give Anledning til en mærkelig, i trykte Kilder hidtil næppe omtalt Episode.

Anders Bilde og Mogens Kaas havde, vistnok i Egenskab af fynske Rigsraader[2]), gjentagne Gange under Christian IV's sidste Krig med Sverrig efter kongelig Ordre[3]) forskrevet den fynske Adel til dens Provindsmøder og forhandlet med den paa Kongens Vegne. Da denne i Begyndelsen af Maj 1645 efter Forhandling med de i Kjøbenhavn tilstedeværende Rigsraader havde besluttet under den herskende Finantsnød at søge Adelens Samtykke til en Hovedskat paa dens egne Personer og Ugedagsbønder og i den Anledning havde indkaldt provindsielle Stændermøder til d. 15de Maj[4]), fik Anders Bilde og Mogens Kaas atter det Hverv at repræsentere Kongen i Odense[5]). Men en Hovedskat greb paa den usædvanligste og skarpeste Maade ind i

---

[1]) Som bekjendt ledede Jørgen Urne 1634 Forhandlingerne med Adelen om Vornedskabets Ophævelse (Slange, anf. St. p. 790) og virkede saaledes som et Mellemled mellem Standen og Kongen. Dog har dette næppe været i Egenskab af Marsk, men paa Grund af hans Slægtskabsforhold og særlige private Stilling til det omhandlede Spørgsmaal. Jvfr. Skandinav. Litterat. Selskabs Skrifter 1813, p. 31, 33, 40. Ligeledes kan der næppe i denne Henseende lægges nogen Vægt paa Kongens Ytringer i et Brev til ham af 23de Decbr. 1636, om at han meddeler ham nogle Forhold ved Kirstine Munks Sag »paa det at, saafremt der i Landet om samme Lejlighed bliver talt, Du da kan Tilstanden dem lade vide.« Suhms nye Saml. I, 116.

[2]) Mogens Kaas var Lensmand paa Nyborg Slot. Slange, anf. St. p. 1511. Anders Bille skrev sig til Damsbo i Fyn.

[3]) Saaledes Brev til de nævnte af 5te Febr. 1645 og til dem og Henning Valkendorf af 16de Decbr 1644. Fynske Tegnelser.

[4]) Fyenske Aktstykker II, 126—28.

[5]) Dette fremgaaer af det følgende. Hans Lindenov og Frederik Retz fungerede i Ringsted for Sjællands og Smaaøernes Vedkommende. Sjællandske Provindsiallandebog. Add. 96 Fol. U. B.

Adelens Privilegier, og saavel i Ringsted[1]) som i Odense mødte en saadan Form af Skat den bestemteste Modstand. Anders Bilde og Mogens Kaas underrettede ved en Skrivelse, dat. Odense d. 16de og 17de Maj, en Del af Rigsraadet om Adelens Erklæring. De fremhævede deri, at Adelen havde svaret, at Anmodningen stred mod dens Friheder, og betonet — hvad der her er særlig Grund til at lægge Mærke til — at Anders Bilde i sin Egenskab af Marsk hellere burde optræde til dens Forsvar, naar noget begjæredes, som stred imod dens Privilegier, end selv begjære det[2]).

Saaledes havde Adelen paany udtalt sig for Rigsmarskens særlige Opgave at tale for den og være dens Patron, uden at dette dog, ligesaalidt som 1627, var blevet nærmere begrundet.

Skrivelsen, der vistnok maa have havt en særlig skarp Tone, var bestemt til kun at have en privat Charakter og skulde ikke forebringes for Kongen. I den første Tid erfarede denne heller intet derom, og der indtraadte ingen Forandring i hans Forhold til Anders Bilde[3]). Men paa en os ubekjendt Maade kom Brevet, vel i Juli Maaned, for Kongens Øjne. Der behøvedes ikke særligt meget for i dette Øjeblik at opflamme Christian IV's Vrede. Krigens

---

[1]) Adelens Erklæring af 16de Maj. Sjæll. Landebog.

[2]) Selve denne Skrivelse har det desværre ikke været mig muligt at finde, og jeg kan derfor kun omtale den efter Anders Bildes Referater af den i sine senere Breve.

[3]) D. 16de Juni fik han og Mogens Kaas Brev om at forskrive de fyenske Stænder og de af den jydske Adel, som vare i Fyen, for at høre deres Mening om Freden; selv skulde de strax fremsende deres Betænkning derom. Fynske Tegnelser. D. 18de Juni skrev de begge fra Middelfart som Svar herpaa til Raadet, at de ikke kunde yttre sig om Traktaten, da de ikke kjendte Forholdene. Geh. Ark.

sørgelige Ulykker, Hollændernes Optræden, Adelens Mangel paa Beredvillighed til at bringe Ofre, der stod i Forhold til den herskende Nød, den truende Gjæring og Spaltning mellem Stænderne og endelig Fredsforhandlingernes bitre Kalk havde i Forening med Alderdommen udviklet det bitre og pirrelige i hans Charakter[1]). Nu kom den omtalte Skrivelse til; han forstod den som en Bebrejdelse for at have brudt sit Ord ved at krænke Adelens Rettigheder, det var en eller to Rigsraader, der var optraadt imod ham, og endeligt havde Anders Bilde — hvad denne selv særligt fremhæver som en stor Aarsag til, at Kongen var bleven «altereret» imod ham — slaaet paa sin særlige Stilling overfor Adelen som Marsk. Netop nu, i Begyndelsen af August, mødte ham en anden Fordring fra Adelens Side, der synes at have havt sit Udgangspunkt fra den samme Opfattelse. De i Kjøbenhavn samlede Befuldmægtigede for Ridderskabet indleverede d. 15de i nævnte Maaned et Andragende om en Forandring i Landcommissairernes Stilling. Heri udtaltes Ønsket om, at disse sammen med Marsken og de andre i hver Provinds bosiddende Raader, baade i Freds- og i Krigstid skulde have Tilsyn med Landet, og tillige i Forening med de nævnte hvert Aar holde Provindsmøder, hvor enhver skulde kunne fremføre sine Besværinger[2]).

Ved alt dette kom Kongens Blod i en voldsom Bevægelse. Vel lykkedes det de tilstedeværende Rigsraader at holde hans Hidsighed tilbage, indtil Freden med Sverig var sikret, men kun for at lade den komme til et desto heftigere Udbrud. Skjøndt vi ikke kjende alt, hvad der er foregaaet,

---

[1]) Om Kongens Stemning i denne Tid se Ny danske Magasin V, 76—77. Nyt histor. Tidskr. V, 351, 354. Nyerup, Christian IV's Charakteristik p. 137—38.

[2]) Sjællandske Landebog.

sees det dog, at Kongen efter al Rimelighed har nægtet længere at anerkjende Anders Bilde for Rigsraad og har gjort Indgreb i hans Embedsstilling som Marsk[1]). D. 3die September skrev han et ved sin Heftighed særdeles mærkeligt Brev til Kantsleren[2]). «Hvis jeg var saa gal», hed det deri, «at jeg tillod hans Navn at maatte indføres i Fordraget[3]), da gjorde jeg mig selv til en Løgner; thi jeg holdt ham ikke længere for den, han var, den Tid jeg fornam ham at have skrevet det, som passeret er». At Anders Bilde kun havde berettet adskillige Herremænds Udtalelser, var ingen Undskyldning; thi disse vare da ligesaa gode som han «et posito, om der har været nogle ubeskedne Æsler deriblandt, da burde han som en Rigens Raad have raadet dem fra sligt og ikke været Formand i Sagen.» Ret charakteristisk for Forholdene gjendriver Kongen dernæst dem, som mente, at der burde tages Hensyn til hans Børn og Familie, og det med, at han ogsaa selv havde Børn og Slægt, der kun vilde have liden Grund til at glæde sig, hvis de erfarede, at han havde brudt sit Ord; nej, Anders Bilde havde gjort det, «fordi han har villet gjøre sig et Anseende blandt sine Kanuter, at han var den Mand, som turde sige mig, hvorledes mine Klæder stod mig an»[4]). Samme Dag udkom den nye Forordning om Landkommis-

---

[1]) Anders Bilde klager i sit Brev af 10de Septbr. over, at Henning Valkendorf har faaet Ordre angaaende forskjellige militære Forhold. Rigsraadsbr. Geh. Ark.

[2]) Christian IV's egh. Br. Geh. Ark.

[3]) Uden Tvivl Ratificationen af Brømsebrofreden, der blev undertegnet af Rigsraadet d. 7de Septbr. og ikke bærer Anders Bildes Navn. Slange, anf. St. p. 1511.

[4]) Af Udtrykkene i dette Brev og i Kongens Paategnelse paa et senere Rigsraadsbrev synes det tvivlsomt, om Mogens Kaas har underskrevet Skrivelsen fra Odense.

sairerne[1]); men Marskens særlige Stilling var ikke berørt med et Ord i den, og Adelen vides heller ikke yderligere at have insisteret derpaa.

Anders Bilde synes at have trukket sig tilbage til sin Gaard Løgismose; derfra skrev han d. 9de Septbr. en Forsvarsskrivelse til Rigshofmesteren og Kantsleren, hvori han ytrede, at det var hans Misundere og Uvenner, der havde bagvadsket ham hos Kongen, saaat han uden Proces angrebes paa Ære og Lempe. Med Hensyn til Sagens Realitet, da havde han og Mogens Kaas faaet Adelen til paa anden Maade at bevilge endnu mere, end Hovedskatten vilde have beløbet sig til, og hvad det angik, at han havde erindret sine Colleger i Raadet om Adelens direkte Henvendelse til ham, da havde han havt Landets Conservation og Undersaatternes Enighed og Lydighed mod Kongen for Øje og handlet «som min pligtige Tjeneste mig tilforbyder». Saavel i dette som i det den følgende Dag til Christen Thomesen skrevne Brev beder han dem skaffe sig Forhør hos Kongen imod dennes Beskyldninger[2]).

Kort efter overbragte en Trompeter Kongens Klager til Anders Bilde, som derfor nu d. 26de Septbr. henvendte sig med en direkte Skrivelse til ham; den var væsentligt af samme Indhold som de forrige, erklærede, at han ikke havde troet at burde forbigaae, at den fyenske Adel havde ladet sig forlyde med, at han som Rigens Marsk burde tale for dem i saadanne Tilfælde, og endte med at bede Kongen om at faae hans Gunst tilbage. Samme Dag skrev han et nyt Brev til Christen Thomesen; det var skarpere i Tonen end det til Kongen; han hævdede, at Forfædrene udtrykkeligt havde indført i Landsloven de Ord, at ingen Skat

[1]) Sjæll. Registre.
[2]) Rigsraadsbr. Geh. Ark.

maatte begjæres uden med Rigsraadets Samtykke, og at Forfædrene vel havde vidst at forvare sig mod saadanne kongelige Begjæringer; han, der havde besvoret en saadan Landslov og »tilmed om min Bestilling er bleven anmodet af Adelen» var forpligtet til i det mindste at tilkjendegive det for de øvrige Raader. Det var Corfits Ulfeldts og Christen Thomesens Sag som de fornemste Rigsraader at skaffe ham Forhør hos Kongen[1]).

Sagen er uden Tvivl bleven underkastet en alvorlig Drøftelse blandt Rigsraaderne i de første Dage af Oktober, og det lykkedes dem ogsaa, vel især ved Hjælp af den milde og fredsommelige Kantsler, der synes at have spillet Forsoneren i de haarde Kampe mellem Partier og Personer i Christian IV's sidste Aar, at faae Kongen nogenlunde beroliget og tilbøjelig til at antage Anders Bildes Undskyldningsskrivelse til ham. Dog blev det første Udkast til en Skrivelse fra Rigsraadet til Anders Bilde, hvori erklæredes, at Kongen havde fundet sig tilfredsstillet ved hans Brev, forkastet af Kongen, der navnlig vilde have det fremhævet, at Bilde havde fejlet ved ikke at fremføre sine Modbemærkninger strax, da han fik sit Hverv, og før Adelsmødet. Som Følge heraf optoges der i et nyt Udkast den Bemærkning, at en eller to fraværende Rigsraader ikke burde kriticere, hvad der var afgjort af Kongen med de tilstedeværende, i hvert Tilfælde ikke efterat Propositionen til Adelen var skeet. Skrivelsen vandt i denne Form Kongens Bifald, og Christen Thomesen underrettede Bildo ved et Brev af 13de Oktbr. yderligere om det passerede[2]). Men den vistnok af Charakter paastaaelige og hovmodige Anders Bilde var desuagtet ikke tilfreds. Han troede nu desuden at

[1]) Rigsraadsbr. Geh. Ark.
[2]) Rigsraadsbr. Geh. Ark.

havde faaet at vide, hvem det var, der hemmeligt havde overbragt Kongen den skjæbnesvangre Skrivelse; fra Odense sendte han d. 19de Oktbr. et Brev til Rigsraaden Iver Vind[1]), hvem han i voldsomme Udtryk bebrejder at have gjort det; han recapitulerer Striden, glemmer ikke Adelens Opfordring til sig, beskylder ham for ikke at have handlet som en ærlig Adelsmand og opfordrer ham, hvis der endnu er en ærlig Blodsdraabe i ham, til at erklære sig uden Vidtløftighed og Omsvøb; benægter Vind Sagen, skal han vel finde Maader at hævne sig paa for at skaffe sin egen, sin Hustrus og sine Børns Ære Oprejsning; tilstaaer han derimod, da skal han finde sin Mand, som ikke hemmeligt, men tilbørligt skal gaae ham under Øjnene. Hvad denne Skrivelse, der ikke kan forstaaes anderledes end som en betinget Udfordring, har ført med sig, vide vi ikke; men heller ikke overfor Kongen var Sagen endt. I Breve af 25de Oktober og 8de December til Kantsleren og Rigshofmesteren fordrede Anders Bilde bestemt et egenhændigt Tilgivelsesbrev af Kongen eller i modsat Fald Rettergang[2]).

Men Rigsraadet opgav ikke sine Bestræbelser for at faae Sagen ordnet, og endeligt, men først paa Herredagen i Marts 1646, opnaaedes en Afslutning. Vi have et Udkast af 22de Marts, skrevet med den stadigt ivrige Christen Thomesens Haand, til en Skrivelse fra Rigsraaderne til Anders Bilde, hvori de berette, at da han ikke var tilfreds med den sidste Skrivelse af Oktober, havde de atter gjort Andragende til Kongen, der nu endeligt havde erklæret sig tilfreds, sagt Bilde fri for Mistanke og lovet at blive ham en naadig Herre[3]). Anders Bilde, der synes at have op-

[1]) Klevenfeldts Saml. Fam. Bilde. Geh. Ark.
[2]) Rigsraadsbr. Geh. Ark.
[3]) Rigsraadsbr. Geh. Ark.

givet sin Fordring om et egenhændigt Brev fra Kongen, overtog nu sine Bestillinger igjen. D. 25de Marts mødte han i Raadstuen paany, hvor en Memorial om hans Sag underskreves af hans Colleger[1]), og kort efter sees han ogsaa atter at fungere som Marsk[2]) — hvad han formelt vel dog næppe nogensinde havde ophørt med. Men Forliget mellem Kongen og Anders Bilde, der maaske endnu har draget heftige Scener efter sig[3]), synes at være bleven beseglet paa en mærkelig Maade, der viste, at Kongen, som det i Reglen gik, var den tabende Part. Efter Indstilling af nogle af Kongen i denne Anledning udmeldte Rigsraader, bevilgedes der ved et Kongebrev af 22de Maj Anders Bilde 18000 Rdlr. som Erstatning for Udgifter i Krigsaarene[4]).

Saaledes endte denne Strid mellem Kongen og Rigsmarsken[5]), uden at det ofte omtalte statsretslige Spørgsmaal var blevet løst. Men om det endog i Slutningen af Striden var traadt i Skygge for de øvrige Aarsager til Uenigheden, viser den følgende Tid dog Spor til, at det ikke var glemt[6]).

---

[1]) Vedel-Simonsen, Jørgen Brahe p. 83.

[2]) Sjællandske Landebog, April 1646.

[3]) I en Skrivelse fra Hamborg af 17de April 1646 omtales en stor Strid, som har været i Kjøbenhavn mellem Marsken og Statholderen i Norge, som skulde have duelleret den følgende Dag, hvis de ikke vare blevne forligte af Rigshofmesteren. Gazette de France 1646, p. 299.

[4]) Sjæll. Registre. Hannibal Sehested var mellem de udmeldte Raader.

[5]) Dog vedblev Christian IV, som det fremgaaer af meget haanlige Udtryk i Breve fra ham af 7de og 8de Decbr. 1646 til Rigsraadet og Kantsleren at nære uvenlige Følelser overfor Anders Bilde. Geh. Ark.

[6]) Allerede af et Brev af 15de April 1646 fra Kongen til Raadet kan der sammenholdt med det Foregaaende opstaae Formodning om, at Adelen har ønsket Marsken til at forhandle med sig; det hedder nemlig deri: »At erfare Adelens Mening om de Midler

Paa den bekjendte bevægede Herredag i Kjøbenhavn i November 1647 anmodede de Deputerede for alle Provindsers Adel Rigsmarsken om at følge med Landcommissairerne og anholde hos Rigsraadet om dettes Mellemkomst hos Kongen til Fordel for Adelens Andragender, der vel at mærke vare af almindelig politisk og ikke særlig militær Natur[1]). Det var en Gjenklang af Andragendet fra August 1645; men vi vide intet om, hvad Anmodningen førte til. I en bestemtere Form see vi Opfattelsen af Marskens særlige Forhold til Adelen komme frem en enkelt Gang under den ulfeldtske Strid. Corfitz Ulfeldts Svoger, Oluf Brokkenhus, meddelte i en Skrivelse af 13de Maj 1653 Anders Bilde, at han havde faaet Brev fra den til Sverig flygtede Ulfeldt, hvori denne bad ham «tale med Hr. Rigens Marsk, at han som særdeles Adelens Patron og Forsvar vilde lade sig befalde» at berette Kongen, at Ulfeldt skriftligt havde svaret paa den til ham udstedte Stævning til at møde for Herredagen, samt forsvare denne hans Optræden. Oluf Brokkenhus støttede i sit Brev Svogerens Ønske, uden at vi imidlertid vide noget om Følgerne deraf[2]).

Der staar tilbage at undersøge, hvad der kan have ligget til Grund for den saaledes flere Gange i det 17de Aarhundrede hos Adelen fremkommende Opfattelse af Marsken som dens Repræsentant og Patron eller forsaavidt en

eller den Maade, som til Contributionens Erlangende bruges kan, dertil kan ingen bedre blive brugt end Landcommissairerne, som til den Ende eligerede og svorne ere.» Christian IV's egh. Br. Geh. Ark.

[1]) De gik navnlig ud paa, at Lenenes Afgifter ikke forhøjedes, at de understukne Len maatte adskilles, at en tryg Confoederation maatte stiftes med Naboerne, og at Danmark og Norge uden nogen Forandring maatte overgives Efterkommerne. Jydske Provindsiallandebog. Thott 841 Fol.

[2]) Afskr. i Gl. kgl. Saml. 3103 4to.

saadan Opfattelse kunde synes at være motiveret ved Jørgen Skeels Ed, da for Udtrykkene i denne. Vil man søge Støttepunkt for den i Lovgivningen, er man vistnok udelukkende henvist til Bestemmelsen i den store Reces af 1536[1]), der gik over i de senere Haandfæstninger[2]), om at den, det være sig adelig eller uadelig, der troede sig forurettet af Kongen, kunde tilkjendegive det for Rigshofmesteren, Kongens Kantsler og Rigens Marsk og ved dem lade Kongen formane til at afstaae fra sit Forehavende[3]). Men dette, der ikke adskiller Adelen fra de andre Stænder og ikke Marsken fra de andre høje Rigsembedsmænd, kan i det højeste have dannet en fjernere Baggrund og ikke været det, der egentligt bragte Tanken frem. Præcedentser fra Tiden før 1627 savnes vistnok ogsaa ganske[4]). Derimod er det næppe uden Betydning at lægge Mærke til, at den svenske Ridderhusordning af 1626 havde bestemt, at der ved hver Rigsdag skulde indsættes en saakaldet Landmarskalk, der, valgt af Kongen, skulde lede Adelens Forhandlinger og være Standens Ordfører overfor Konge og Raad[5]). Det er

---

[1]) Krag, Christian III's Historie I, 505.

[2]) Gehejmeark. Aarsberetn. II, 100—101, 108, 117.

[3]) Maaske har det nærmest været med denne Bestemmelse for Øje, at Christen Skeel i sit Brev af 24de Novbr. 1658 til sine Colleger i Raadet opfordrede dem til at begære af Rigshofmesteren og en anden af Raadet, at de skulde forestille deres Klager for Kongen »efterdi vi . . . . have hverken Kantsler eller Marsk, som det burde at gjøre«. Suhms nye Saml. I, 305.

[4]) At Marsken Erik Banner sammen med Peder Ebbesen 1545 i Kongens Navn forsikrede Adelen om, at en bevilget Krigsstyr ikke skulde være til Skade for dens Privilegier (Krag, Christian III's Hist. I, 289), og at den jydske Adel d. 22de Septbr. 1552 i Viborg begjærede Privilegier af Marsken Otto Krumpen, Erik Krabbe og Holger Rosenkrands (ssteds. III, 110), hang næppe sammen med Marskens Stilling som saadan.

[5]) Sveriges Rikes Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll. Stokh. 1855. I, p. LI—LII, 12. Tydske Forbilleder have vistnok havt

vel ikke umuligt, at den danske Adels Optræden det følgende Aar har været noget paavirket heraf, og at den ligeledes har ønsket at skabe sig en Repræsentant. Men for at forklare, hvorfor Tanken her blev rettet paa Rigsmarsken, er der vel Grund til foruden Navneligheden med den svenske Embedsmand at lægge Vægten paa de forskjellige Forhold, der bragte Marsken i en nøjere Forbindelse med Adelen som Stand end Tilfældet var med de øvrige Rigsembedsmænd.

Som bekjendt tog i Middelalderen Marsken sammen med Drosten Del i den øverste Retspleje[1]), hvilken jo senere gik over til Rigskantsleren. Men en mærkelig Levning af Marskens Jurisdiktion bevaredes dog. I Frederik II's Gaardsret af 1562 findes en Bestemmelse om, at den Husbond, der ikke behandler sin Svend godt, skal, hvis han tjener i Kongens Gaard, staae til Ansvar for Hofmarskalken; «men», tilføjes der, «dersom det ikke er i Gaarden, da skal Husbonden staae til Rette for Rigens Marskalk, og da skal Marskalken hjælpe ham til saa meget Ret er. Vil Husbonden ikke møde for Marskalken, naar han bliver tilbørligen kaldet, da skal Marskalken dog være pligtig at hjælpe den til Rette, som klager»[2]). Denne Bestemmelse i Gaards-

---

Indflydelse paa den svenske Landmarskalkinstitution, thi Marschallen synes fra tidlig Tid i Tydskland at have havt Forsædet i Ridderskabets almindelige Forsamlinger. Eichhorn, Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte III, 374. Jvfr. Wingqvist, Om svenska representationen i äldre tider. Stokh. 1863. p. 214.

[1]) Gehejmeark. Aarsberetn. II, 33. Jvfr. om Marskalkens Jurisdiction i Holsten Jensen og Hegewisch, Privilegien der schleswig-holsteinischen Ritterschaft p. 54—55.

[2]) Kolderup-Rosenvinge, Gamle danske Love V, 44. I Jørgen Skeels ovenfor omtalte Embedsed findes følgende Afsnit: «Justitien vil jeg lade mig være angelegen, og mig retfærdeligen forholde og intet ansee Vild, Venskab, Frændskab, Fjendskab, Had,

retten, der jo gjaldt for alle de adelige Gaarde, kunde allerede i en ikke ringe Grad bringe Marsken i Forbindelse med Adelen. Endnu betydningsfuldere var imidlertid i denne Henseende Rigsmarskens vigtigste Forretning, nemlig at staae i Spidsen for Krigsvæsenet og have den øverste Commando i Krigen[1]). Allerede Aschehoug har bemærket[2]), at Grunden til, at Marskembedet 1616 og 1627 besattes efter Indstilling henholdsvis af Rigsraadet og af Adelen kan antages at have været den, at Adelens Villighed til at bevilge Krigsstyr, stille Krigsfolk og gjøre personlig Tjeneste i væsentlig Grad har beroet paa Tilliden til den, der førte Hæren, en Bemærkning, der efter det foregaaende maa modtage en betydelig Udvidelse[3]). Det maa endvidere erin-

---

Avind, Gunst eller Gave; men holde saavel den fattige som rige, den rige som den fattige til den Del, de Hans Kong. Maj. og deres Fædreland skyldige og pligtige ere.» Forsaavidt dette, som næppe er rimeligt, ikke udelukkende skal gaae paa Kjendelser i Rostjenestestridigheder, og forsaavidt hele Eden ikke er et Udkast, hvis Affatter har forudsat, at Marsken tillige var Raad, omtale Udtrykkene jo bestemt hans dømmende Myndighed. — Det kan bemærkes, at omend der i Gaardsrettens Bestemmelse nøje skjelnes mellem Hofmarskalken og Rigens Marsk, synes deres Forretninger dog senere undertiden at være gaaet over i hinanden. Anders Bilde førte Processionen ved den udvalgte Konge Christian V's Begravelse d. 8de Novbr. 1647 (Vedel-Simonsen, Jørgen Brahe p. 90) og Ove Juel anholdt 1639 ved Rigsmarsken Jørgen Urne om at blive Kongens Hofjunker «udi Gaarden» Histor. Tidsskr., 3 R. III, 491. Jvfr. om Forholdet under Christiern II Allen, De tre nordiske Rigers Historie II, 236, 543.

¹) Naar Jahn, Historie om Kalmarkrigen p. 269, synes at ville hævde, at Rigsmarsken ikke ifølge sit Embede havde noget Anførerhverv i Krig, modbevises dette af Peder Munks og Jørgen Skeels Ed.

²) Aschehoug, Statsforfatningen i Danmark og Norge indtil 1814 p. 385.

³) Det kan endvidere bemærkes, at i Frederik III's Haandfæstnings § 15 blev vistnok efter Adelens eller Raadets Ønske den nye

dres, at omend Virkeligheden ikke længere svarede aldeles dertil, saa var dog Adelen efter sin Oprindelse og alle sine Traditioner først og fremmest en Krigerstand og levede vistnok endnu i Forestillingen om, at dens Opbud udgjorde den vigtigste Bestanddel af Hæren[1]). Dennes Fører kunde derfor i særlig Grad siges at være knyttet til Adelsstanden, og Omstændighederne paabød mangen en Gang Forhandlinger mellem ham og denne. Rostjenesten, der jo oprindeligt havde gjort Adelen til Adel, og som stadigt vedblev at spille en ikke ringe Rolle i Adelens Liv, stod umiddelbart under Marskens Tilsyn. Det var hans Sag i den Provinds, hvori han boede, ligesom i de andre Provindser de derboende Rigsraader, at undersøge de adelige Jordebøger, hvorefter Rostjenesten bestemtes, og afgjøre Tvivl om dens Størrelse, og han alene skulde opkræve Bøder for Undladelse af at stille den[2]). Efterhaanden som henimod Midten af det 17de Aarhundrede Hærens Omorganisation blev mere og mere paatrængende, og Skatter og Udskrivninger til militære Øjemed bleve hyppigere og hyppigere begærede af Adelen, blev det ogsaa i denne Anledning ofte Rigsmarskens Sag at henvende sig til Adelen, hvis Møder derved ofte bleve ledede eller i det mindste overværede af ham[3]). Det maa endeligt særligt

---

Bestemmelse indført, at under Opbud eller Krig skulde ingen commandere Rigens Marsk uden Kongen eller samtlige Rigsraader i dennes Fraværelse. Gehejmeark. Aarsberetn. II., 114. Var der foregaaet noget 1645, som kunde give Anledning til et saadant Bud?

[1]) Jvfr. ogsaa Udtrykket »Rigens Adel og Krigsfolk« i det ovfr. omtalte Kongebrev af 1ste Decbr. 1616 og i Jørgen Skeels Ed.

[2]) Christian IV's Reces af 1643. Kolderup-Rosenvinge, Gamle danske Love IV, 410, 411.

[3]) Som Exempler herpaa kan nævnes: Bestemmelser, trufne paa et Adelsmøde i Odense d. 4de Juli 1638 i Rigsmarskens Nærværelse og med hans Samtykke om Officierer, Geværer og Munition (Rigsraadsbr. Geh. Ark.); Adelens Forhandlinger med Rigsmarsken

fremhæves, at den Omstændighed, at Rigsmarsken valgtes een Gang af Adelen selv og ellers i hvert Tilfælde efter Forhandling med Rigsraadet, ligesom den allerede vidnede om hans nøje Forhold til Ridderskabet, tillige, da han var den eneste, der saaledes mere umiddelbart efter dettes Ønske fik Sæde i Regeringen, maatte være tilbagevirkende paa Adelen, saaat den i ham kunde see sin særlige Talsmand.

paa Herredagen i Kjøbenhavn i April 1646 om forskjellige militære Forhold; de jydske Landcommissairers Indlæg til Marsken af Viborg d. 16de Septbr. 1646 om Fæstningers Anlæg; Adelens Forhandlinger i Odense i Juli 1647 med Marsken om Landcommissairernes Forhold til den nye Soldateske, og i Kjøbenhavn i November 1647 om Adelens nye Rytteri. Sjællandske Provindsiallandbog.

Litteratur og Kritik.

Joh. Grundtvig, Meddelelser fra Rentekammerarchivet, indeholdende Bidrag til Danmarks Historie af utrykte Kilder. Kjøbenhavn, 1871. I Commission hos C. A. Reitzel.

Da Geheime-Archivaren, nuværende Conferentsraad Wegener, 1852 udgav 1ste Hefte af Aarsberetninger fra det kgl. Geheimearchiv, skete der derved et Skridt af ikke ringe Betydning for den nationale Historieforskning. Forhænget blev draget tilside for en Institution, der ikke for Intet havde ført sit Tilnavn af Geheime, og der blev givet Offentligheden en Adgang til at kontrolere Arbeidet i et af Hovedværkstederne for den Videnskab, af hvilken Folkeaanden især maa kræve Bistand, naar det gjælder om Opmuntring og Styrkelse i Modgangens Dage. Vi see derfor ogsaa tidligere Anmeldere i dette Tidsskrift og det saa kompetente Dommere som afdøde Conferentsraad Werlauff (N. hist. Tidssk. VI) og Provst Dr. Becker (Hist. Tidssk. 3 R. VI) ytre deres Glæde og Tak for en saa værdifuld Berigelse af vor historiske Literatur.

Men ogsaa en anden mere middelbar Betydning synes disse Aarsberetninger at have faaet ved at have givet Stødet til og Forbilledet for lignende Foretagender fra andre Sider. Vi sigte herved til Aarsberetninger og Meddelelser fra det kgl. Bibliothek (begyndt 1865), til Meddelelser fra det norske Rigsarchiv, indeholdende Bidrag til Norges Historie af utrykte Kilder (ligeledes begyndt 1865), og nu endelig til det i Overskriften anførte Arbeide. De to første af disse ville være Tidsskriftets Læsere velbekjendte for deres righoldige Oplysninger, og det Samme vil uden Tvivl blive Tilfældet med det sidstnævnte, der hvor berettigede Indberetninger vi end troe

at burde fremsætte, dog beholder den utvivlsomme Hovedfortjeneste at give Anvisning paa hidtil altfor lidet benyttede historiske Kilder.

Medens nemlig henfarne Tider i en Stats Historie egentligt kun saae Beretningen om de ombandlede Regenters Levned og Tildragelser, har en nyere og bedre Erkjendelse indseet, at Hovedsagen maatte være Beretningen om Folkets Liv og Skjæbne. Hvorledes dette Folk led og stred, seirede og og blev beseiret, sank hen og reiste sig igjen, hvorledes det blev paavirket af de Ledende og Fremragende, snart til Fald og snart til Storhed, hvorledes Samfundets enkelte Lag i Heihed og i Ringhed snart sukkede under Dagens Byrde, snart løftede Hovedet i Medgangens Berusning, lutret eller forhærdet af Lykkens Medbør eller af de onde Tider, — disse og lignende Emner turde for Nutiden være de væsentlige Opgaver i historisk Henseende. At herved de økonomiske Spørgsmaal blive et Moment af den mest indgribende Betydning, behøver neppe nogen Paavisning, og det turde maaske ogsaa være bekjendt, at den engelske Regering i Erkjendelse heraf stillede en af Rigsarchivets Embedsmænd i to Aar (1862—64) til Raadighed for Professor Rogers under hans Arbeide over Priserne i Middelalderen. Og hvad vort eget Fædreland angaaer, vil — for kun at nævne Exempler — vanskeligt Nogen kunne miskjende, hvilken væsenlig Andeel de gode Kaar have i vor gamle Adels glandsfulde Optræden under Frederik II og i Christian IV's første Dage, ligesaalidt som en virkelig Forstaaelse af Enevældens første Tid ret vel kan tænkes uden Øie for dens Baggrund af Landets forsmædelige Nød. Men i denne som i flere andre Henseender har vor historiske Videnskab hidtil ikke seet sig istand til at følge den Udvikling, som Tiden har gjennemlevet, og der kræves her som andetsteds Arbeide og tungt Arbeide; thi det er fra Archivernes Dyb og af disses spredte Korn, Malmen maa hentes op og bearbeides.

Under disse Omstændigheder maa det følgeligt modtages med den mest taknemlige Paaskjønnelse, naar der fra det

Offentliges Side gjøres Skridt til at lette Adgangen til et af de Steder, hvor Hovedmassen af disse Kilder findes bevarede. Et saadant er for vort Vedkommende Rentekammerarchivet, og Ministeriet for Kirke- og Skolevæsen har som Overbestyrer af denne Stiftelse indlagt sig en høi Grad af Fortjeneste ved at fremme og støtte det Foretagende, hvoraf nu det förste Hefte foreligger.

Men som det desværre saa ofte gaaer, har Udförelsen ikke ganske naaet Tanken. Denne vil findes udtrykt i det af Ministeriet opstillede Program, der findes angivet i Fortalen, og som henviser Udgiveren til Aktstykker, der indeholde nye Oplysninger, til Registraturer og til mere eller mindre sammenarbeidede Udsigter over enkelte Institutioners Udvikling. At Hovedvægten her maa falde paa de to sidstnævnte Klasser, er indlysende, da den første er holdt i saa almindelige Udtryk, at saa at sige ethvert utrykt Aktstykke med en nogenlunde god Villie kan komme ind derunder, foruden at det, forsaavidt det er af nogen virkelig Betydning, i Almindelighed med Lethed vil kunne blive optaget i Danske Magazin, Danske Samlinger, Kirkehistoriske Samlinger eller andet lignende Sted. Den sidst anførte Klasse synes nærmest at maatte falde sammen med de større sammenhængende Rækker af Aktstykker, der udgjøre Hovedmassen i de øvrige omtalte Aarsberetninger, ogsaa dem fra Geheimearchivet, hvis gamle Instruktioner[1]) og eiendommelige Stilling som «Huusarchiv» forbyder Udgivelsen af saadanne Stykker, som nævnes under det andet Punkt.

Spørges der imidlertid om Publikums Tarv og Trang, vil det ikke være tvivlsomt, at det netop er slige Registraturer, der allermest gjøres fornødent. Jo mere selvstændig Forskeren er, — og det er den selvstændige Forskning, der har den største Adkomst til at finde Opmuntring, — desmindre vil han finde sig tilfredsstillet ved en Arbeidsmethode, hvor det væsenligst beroer paa vedkommende Archiv-Officiant, hvad den Sögende faaer at see. Tidt vil

[1]) Jvf. f. Ex. Bruun: Fr. Rostgaard og hans Samtid. II. 38.

han næppe selv være istand til klart at betegne, hvad han egentligt ønsker, da han jo ikke veed, hvad Brugbart der forefindes, og ligesaa ofte vil den, til hvem han er henvist i Archivet, selv med sin bedste Villie ikke være istand til at opfatte, hvad der netop i det omhandlede Spørgsmaal er Hovedpunktet. Uden engang at tage Hensyn til det ikke uhørte Tilfælde, at den paagjældende Officiant mangler tilstrækkeligt Overblik over de ham betroede Samlinger, vil det være indlysende, at baade Tid og Arbeide gaae til Spilde paa begge Sider ved en slig famlende Benyttelse.

I Modsætning hertil vil den Forsker, der har brugbare Fortegnelser til sin Raadighed, selv være istand til at angive, hvad han ønsker at see, til Lettelse saavel for Archiv-Personalet, som for sig selv, der ikke nødsages til at gjennemgaae forelagte Sager, som kun lidet fremme hans Formaal. Og han vil fremfor Alt kunne overbevise sig om, at Intet er undgaaet ham, som virkeligt var hans Opmærksomhed værd.

Men de Overordnede i Administrationen og den historiske Forsker ere ikke de eneste, til hvem Samlingens Foresatte staaer i Forhold, og hvem han skylder Regnskab. Den hele samlede Almenhed vil mangen Gang for sin egen Interesses Skyld være tvungen til at søge efter Oplysninger, som alene haves i Archiverne. Lovgiveren, Embedsmanden, Sagføreren og Alle, hvis Velfærd berøres af disses Virksomhed — og Enhver kan høre til disses Tal — ville stadigt være i Forlegenhed for Oplysninger, som en Veiledning til at kjende Archivernes Indhold vilde kunne give Anvisning paa. Han er, som Forholdet nu stiller sig, nødsaget til at besøge Kjøbenhavn, og der — takket være den Decentralisation, for hvilken Udgiveren af den her anmeldte Bog faktisk fører Ordet, — gaae sin Rundgang til Archiverne og af disses Foresatte udbede sig de Oplysninger, han tiltrænger. Geheime-Archivet er det Sted, hvortil han først og naturligst söger; men findes det Forlangte ikke der, vil han som oftest staae raadløs og hjælpeløs eller opgiver maaskee videre Efterforskning.

Altsaa: enten en fuldstændig Centralisation, saaledes som den længe før Hr. Capitain Grundtvigs Tid har været tilstræbt, eller offentliggjorte Registraturer.

Det er ikke her vor Opgave nærmere at undersøge dette Alternativ og dets praktiske Gjennemførelse, hvad der lige saa lidt vilde stemme med Anmelderens Forhold som med dette Tidsskrifts Formaal; men at vi kun have udtalt en erkjendt Sandhed, vil Enhver vide, der har fulgt med Udviklingen af de derhen hørende Forhold i de Lande, hvor Spørgsmaalet har været sat i Bevægelse.

Gaae vi altsaa ud fra de ovenfor hævdede Anskuelser, vil Hr. Grundtvigs Publikation ikke kunne frikjendes for at have forfeilet Maalet. Af Registraturer findes der nemlig aldeles ingen; thi det Par Forsøg i denne Retning, som efter Fortalens Ord findes i de to Stykker med Svenske Ordrer og om Kong Frederik II's Frieri, ere af den Slags Arbeider, der kunne have megen Interesse som udfyldende den almindelige Registratur, men ere i Mangel af denne kun Afhandlinger af samme Art som f. Ex. Waitz's om Grev Gerhard i Nordalbingische Studien V og VI.

Men selv om vi slaae af paa Fordringerne og nøies med en beskednere, relativ Maalestok, kunne vi ikke erkjende, at der her foreligger en virkelig tilfredsstillende Løsning af Opgaven. Denne maatte, eftersom vi her have med et Archiv at gjøre, hvis væsenligste Formaal dog er at gaae sin overordnede Myndighed til Haande ved at opbevare dennes Papirer og deraf fremskaffe de Oplysninger, som Forretningernes Medfør kræver, hovedsageligt blive at holde Personalet bekjendt med og hjemme i det for vedkommende Styrelsesgren Centrale, det vil i det foreliggende Tilfælde sige med de økonomiske og kameralistiske Forhold gjennem de vexlende Tider. Den Tid og Flid, der anvendes paa den trykte Aarsberetning, maa da fornuftigviis gaae i den samme Retning, og den historiske Videnskab vilde som bemærket yde slige Bestræbelser sin varmeste Tak. Men istedetfor at give noget Saadant har Udgiveren aftrykt nogle enkelte spredte Regnskaber, der kun ved et langt større Arbeide (jvf. Fortalens

Side 2) vilde kunne yde noget Heelt. En Eiendommelighed kunne vi her ikke forbigaae, den Udførlighed nemlig, der er anvendt paa Regnskaberne, hvis Oplysninger dog først ved at formes schematisk blive af virkelig Anskuelighed, medens derimod de meddelte Brevskaber, hvori netop den levende Personlighed ubevidst tegner sit Billed, ere aftrykte i Uddrag. Og ikke desmindre ville vistnok saa godt som Alle, der have gjennemgaaet den foreliggende Bog, finde, at netop disse Uddrag dog udgjøre den værdifuldeste Deel deraf, af den Grund nemlig, at Resten ikke formaaer at forme sig til en Heelhed for Læseren. At disse Stykker forøvrigt maae regnes til det reent Accidentelle i den paagjældende Samling, turde være et yderligere Tegn paa, at Sagen overhovedet er grebet feil an.

Af Frygt for at paadrage os Skinnet af at ville gjøre et i mange Henseender saa ønskeligt Værk mindre vel anskrevet, give vi Afkald paa at fremsætte enkelte andre Indvendinger. Dog maa det være os tilladt at udtale vor Forundring over den for en Forfatter, der opbryder ny Grund, besynderlige Lyst til at supplere trykte Værker, hvad der gaaer saa vidt, at Stykket 11 fremtræder som Supplement til Ældste danske Archivregistraturer, et Værk, der dog forhaabentligt endnu ingenlunde er afsluttet, hvorom Offentligheden idetmindste hidtil ellers ikke har modtaget nogensomhelst Efterretning.

For ikke at misforstaaes skulle vi heller ikke berøre de aabenbare og skjulte Anker mod Geheime-Archivet, der hist og her dukke frem i Bogen, skjøndt de i Fortalens Side 2 synes at hæve sig til en aldeles uretfærdig Beskyldning. Kun maae vi tilstaae, at den hele Klage over Archiv-Kommissionens Færd forekommer os lige saa ufattelig som samme Kommission formodentligt vilde finde Udgiverens fuldstændige Ignoreren af den ministerielle Ordre af 31 December 1850.

Det gjør os ondt ikke at have kunnet udtale os med mere Anerkjendelse om Begyndelsen af et Arbeide, af hvis Fortsættelse vi love os meget. Det er os i Sammenligning hermed kun en tarvelig Tilfredsstillelse at kunne besvare Udgiverens

bekymrede Spørgsmaal S. LXXVI. Dokumenter, svarende til de opgivne Titler, findes nemlig der, hvor han efter Sagens Natur maatte søge dem og paa Forespørgsel vilde have fundet dem, nemlig i Geheime-Archivet, hvortil de selvfølgeligt ere afleverede fra Marine-Ministeriet.

Frederik Krarup.

F. R. Friis: Historiske Efterretninger om den danske Adelsfamilie Rosensparre. Med Understöttelse af den Hjelmstjerne-Rosenkroneske Stiftelse. Kjøbenhavn 1872.

Skjøndt en ikke ringe Del af vore Historikeres Arbejde i den senere Tid har været rettet mod den gamle danske Adels Historie, henligger der dog, som bekjendt, store utrykte Materialier til den baade i Geheimearkivet og paa Bibliothekerne, som hidtil kun i en forholdsvis ringe Grad ere blevne benyttede, og da især de klevenfeldtske Stamtavler og Samlinger og «Breve til den danske Adels Historie». Forsaavidt som det under vore litteraire Forhold vel maa antages at være forbundet med store Vanskeligheder at faae foranstaltet en ligefrem Textudgave af dette omfangsrige Stof, maa det ansees for en heldig Tanke at tage hver enkelt Adelsslægt for sig og i en Bearbejdelse af dens Historie optage det væsentlige deraf, hvad enten man — som vel i visse Tilfælde kunde være muligt — vilde søge at lade det ejendommelige ved selve Slægten og dens Udvikling som en Ramme omgive de enkelte Personers Historie, eller man — hvad vel som oftest vilde være nødvendigt — vilde lægge Hovedvægten paa hver enkelt af disse Biographier. Kunde en saadan Række af Bearbejdelser gjennemføres af kyndige Hænder, vilde man mindre løbe Fare for at optrykke det uvæsentlige, et Hensyn, som under vor historiske Litteraturs knappe Kaar synes at have afgjørende Vægt, og Arbejdet

vilde blive mere tilfredsstillende for den, der gav sig af dermed, end det blotte Optryk.

Forsaavidt kan Hr. F. R. Friis siges at have betraadt en heldig Vej ved at have villet, efter Vedel-Simonsens og Skeels Exempel, samle i en Monographi Efterretningerne om Rosensparrerne og benytte de klevenfeldtske Samlinger (og Adelsbrevene) som Grundlag for sit Arbejde. Det er ogsaa lykkedes Forfatteren at bringe en Del ubekjendt Stof frem, saavel fra de allerede nævnte Kilder, som fra Cancelliregistranterne og enkelte andre Haandskrifter. Men idet Hr. F. har foretrukket at give en Bearbejdelse af Rosensparrernes Historie fremfor ligefrem at optrykke disse nye Efterretninger, er ogsaa Opgaven bleven saameget desto større, og saameget betydeligere Forudsætninger blevne krævede, ligesaa vel som en Bedømmelse maa stille større Fordringer til Arbejdet. Kræver en blot og bar Udgave væsentligt kun Omhu og Nøjagtighed, og er dens Værdi betinget af det vigtige i det udgivne, da kan derimod Fortjenesten af i en Bearbejdelse fra temmeligt let tilgængelige Kilder at optage noget bidtil ubekjendt ikke være betydelig, undtagen der i Arbejdet forøvrigt er lagt de Egenskaber for Dagen, som ere nødvendige til ethvert historisk Arbejde, Flid, Kritik og navnlig Kjendskab til de Efterretninger, som findes i allerede foreliggende trykte Kilder — i hvert Tilfælde de almindeligste — og i de absolut nødvendige utrykte. Forsømmer man i en tilstrækkelig Grad at samle, hvad tidligere Forfattere og Udgivere allerede have bragt frem til Belysning af det omhandlede Emne, kommer man i Modsigelse med sig selv; thi hvad vilde Udbyttet af Ens eget Arbejde blive, hvis fremtidige Forfatter bar sig ad paa lignende Maade? Og undlader man at medtage de utrykte Kilder, uden hvilke det er umuligt at trænge noget dybere ind i Sagen, løber man Fare for, at Opgaven ikke bliver løst.

Rosensparrernes Slægts første Historie mangler en Vanskelighed, som er tilstede ved ikke faa andre danske Slægter; der er næppe nogen Grund til at tvivle paa dens Hjemstavn i Danmark, dens oprindelige skaanske Charakter synes at

være given. Men paa den anden Side varede det temmeligt længe, inden dens Medlemmer optog Vaabenmærket i deres Navn, og Opgaven bliver derfor at finde de forskjellige Personer, som desuagtet høre til Slægten, udsondre dem, som tidligere med Urette ere henførte dertil, og knytte, hvad vi vide om deres Liv, til de rette. Hr. Friis har imidlertid til disse Spørgsmaals Besvarelse for de af ham opstillede fire første Led af Slægten indskrænket sig til at hente sit Stof fra Klevenfeldts utrykte Samlinger, Ljunggréns Skånske Herregårdar under Skarhult og Trollenæs foruden en Notits fra Klevenfeldts «Nobilitas Daniæ ex monumentis» og Brunius's «Skånes konsthistoria» samt nogle Bemærkninger fra «Danske Magazin» og Paludans «Beskrivelse af Kallundborg», der imidlertid, som nedenfor skal vises, hellere burde have været udeladte. Men det mærkelige, ja umulige i at undersøge en dansk Adelsslægts Historie i Middelalderen uden at benytte Hvitfeld, Suhm og for et enkelt Tidspunkts Vedkommende Knudsens «Diplomatarium Christierni Imi» og af utrykte Kilder Langebeks Diplomatarium[1]), samt at undersøge en skaansk Slægts uden at benytte Barfods «Märkvärdigheter rörande den skånske adeln» og Styffes bekjendte Topographi «Skandinavien under Unionstiden», der er vigtigere for Skaane end for Vest-Danmark, vil vistnok strax falde enhver Sagkyndig i Øjnene. At det ikke kan være af Mangel paa Efterretninger i disse Kilder, at Forfatteren har undladt at benytte dem, skal Anmelderen nu søge at vise.

Den første Rosensparre, som Hr. F. kjender, men rigtignok kun af Navn, nemlig Ib, er uden Tvivl den Jacob Jensen af Skarholt, Væbner, om hvem vi vide, at han d. 12. October 1388 i Ringstadholm (i Østergøtland) stadfæstede sin Farbroder, Hr. Nicolaus Feeth, Kannik i Linkøpings Testamente til Linkøping Kirke[2]). Vi føres herved et Led længere tilbage i Slægten, hvor «Johannes Ni-

[1]) Den ganske vist besværlige Benyttelse af dette Værk lettes jo for Personalhistoriens Vedkommende i meget høi Grad ved Langebeks Excerpter paa det kgl. Bibl.

[2]) Suhm, Historie af Danmark XIV, 225.

clesson de Scarboltbæ» som d. 9. Februar 1353 er med at udstede et Thingsvidne paa Skaane Landsthing[1]), vistnok er den nævnte Jacob Jensens Fader, uden at det dog bestemt kan siges, om han og hans Broder med Tilnavnet Feeth haveført Rosensparrernes Vaaben.

Jacob havde Sønnen Jens, som Hr. F. ogsaa kun kjender af Navn, men som kaldes Væbner, var gift med Fru Mæritzløff[2]) og var död før d. 25. Juni 1460[3]). Men dennes Broder var Niels Jepsen eller Jacobsen, som (og ikke den af Forfatteren nævnte Niels Jensen) 1427 og 1432 findes som Landsdommer i Skaane[4]).

Kun Jens vides at have forplantet Slægten med Sønnerne Ib og Torben Jensen. Medens Hr. F. ved Gjengivelse af et Aktstykke hos Klevenfeldt har faststillet det rette Aar for, at den førstnævnte blev slagen til Ridder ved den hellige Grav[5]), er der derimod ingen Grund til at være

---

[1]) Langebeks Diplomatarium. Skulde den i Lunds ældre Gavebog nævnte Joon Feet (Script. rer. Danic. III, 481) være den samme?

[2]) Fru Mæritzløff Jens Jepsøns a wapn Efterleverske i Skarholt kjøbte d. 2. Aug. 1473 en Gaard i Lund. Lang. Dipl.

[3]) Document af denne Dag i Lang. Dipl.

[4]) Styffe, Skandinavien under Unionstiden p. 53. For Klarheds Skyld skal her vedføjes Hr. F.'s Stamtavle over de første Led, og den, som det nu er muligt at opstille:

Hr. F.'s:	Den sandsynlige:
Ib	Niels.
Jens Ibsøn.	Jens Nielsen 1353. — Nicolaus Feeth.
	Jacob Jensen 1388.
	Jens Jacobsen, g. Fru Mæritzløv, † før 1460. — Niels Jacobsen 1427, 1432.

[5]) I et Thingsvidne udstedt paa Malmø Bything d. 26. Maj 1427 omtales den Gaard i Malmø, som «Hr. Jæypp Scharholtæ» gav til en evig Messe i Lund. Lang. Dipl. Er det denne eller den ældre Jacob Jensen?

ham taknemlig for hans Undersøgelse om Torben. Han antager blandt andet, at det er den samme, som 1424 var Foged paa Kallundborg og døde 1435 og blev begravet i Sorø. Det er her for det første underligt, at Forfatteren i sin Tro paa, at disse Efterretninger gjælde en Rosensparre, ikke har bemærket, at den i dem omtalte Torben Jensen var gift med en Katerina og i Virkeligheden først døde 1438[1]), og at der forøvrigt vistnok om samme Mand findes forskjellige andre Oplysninger[2]). Hr. F., der allerede burde have faaet Betænkeligheder ved det under Adelens provindsielle Stilling i Middelalderen i ethvert Tilfælde paafaldende i, at en Adelsmand af en Familie, der paa denne Tid og meget længere hen udelukkende vides at have havt Godser i Skaane, viser sig nøje knyttet til Sjælland, synes imidlertid slet ikke at have havt Øje for den største Fare ved Behandlingen af de tidligste Rosensparrer, nemlig at sammenblande dem med Sparrerne, hvem de i Navne paa den Tid ligne i høj Grad. Hvad han nemlig formoder, gjælder en Rosensparre, bør uden Tvivl henføres til Torben Jensen Sparre, saaledes som Vaabnet i Sorø tydeligt viser[3]). Hertil kommer, at Torben Jensen Rosensparre levede meget længe efter 1438. Han udstedte d. 25. Juni 1460 i Lund et Revers for at have lejet af Lunde Kapitel alt dettes Gods i Skydsherred, saavelsom det til St. Laurentii Altar i Lunde Kirke hørende Gods i Vimmeløv (i samme Herred), og var tilstede paa Lunde Landsthing d. 10. Juni 1477 og 20. Juni 1478[4]).

Med Hensyn til Karen Rosensparre (p. 2) burde Forfatteren have gjort opmærksom paa det mærkelige Sagn om hendes Forsvinden ved at blive optagen i et Bjerg[5]).

---

[1]) Scriptor. rer. Danic. IV, 573. 1435 er en Fejl, som Hr. F.'s Kilde, Paludan, vistnok har fra Pontoppidan, Marmora Danica I, 153 (jvfr. Wieland, Tabula Cisterciensium Sorana p. 58).

[2]) Se Danske Magazin V, 43, 300, 319.

[3]) Wendelboe, Beskrivelse over Mindesmærkerne i Sorø Akademies Kirke, p. 45.

[4]) Lang. Dipl.

[5]) Vidtløftigt fortalt i Barfods »Märkvärdigheter rörande den skånske adeln«, p. 32—33.

Jens Torbensen den ældre, siger Hr. F. (p. 2), var i Raadet 1465. Ja, hvis dette var rigtigt, vilde det være en noget tarvelig Oplysning. Hvorfor da ikke omtale, at den samme Jens Torbensen var Danmarks Riges Kantsler i en Række Aar, Rigsraad ikke alene 1465, men ogsaa 1464 og endnu 1471[1]), og vistnok ogsaa Dronning Dorotheas Hofmester 1463[2])? Men atter her er Forf. falden i den samme Snare som før. Han har sin Kundskab fra Klevenfeldt, men denne har vistnok sin fra Hvitfeld, hvor der i Christiern I's Brev af 1465 til Ærkebispen af Upsala anføres en Jens Torbensen blandt de medunderskrivende Rigsraader[3]). Men dette Brev er nu trykt i Knudsens Diplomatarium Christierni Imi p. 170—71, Seglene for Brevet sees at være bevarede, og uden Tvivl i Henhold dertil er i Registret Jens Torbensen henført til Sparrerne[4]). Hr. F. burde i hvert Tilfælde have modbevist Rigtigheden heraf.

Gaae vi over til Jens Torbensen den yngre (p. 5—7), har Forf. undladt at meddele nogle, dog mindre væsentlige Oplysninger[5]) om hans Forleninger, med Hensyn til hvilke han ellers synes at have tilstræbt Fuldstændighed. Meget vigtigere er det dog, at hvad man allerede tidligere har anet, her bliver til Vished, idet Forf. har undladt — i hvert Tilfælde omhyggeligt og med noget Resultat — at søge Oplysninger hos Hvitfeld, der nævner Jens Torbensen blandt de skaanske Adelsmænd, der under Oprøret 1523 svore Christiern II anden Gang Lydighed paa Skaane Landsthing[6]). Men ogsaa et andet Hovedværk sees af dette og et følgende Sted at ligge udenfor Hr. F.'s Rækkeevne, nemlig Gehejmearkivets Aarsberetninger, hvor Jens Torbensen nævnes (II, 66)

---

1) Knudsen, Diplomatarium Christierni I; Register p. 399.
2) Ny danske Magazin I, 155.
3) Folioudg. p. 902.
4) Anf. Sted p. 390, 399.
5) Ny danske Magaz. VI, 284, 330.
6) Folioudg. p. 1207. At Torben Jensen den yngre 1487 var med at hylde Hertug Christiern (p. 2), angiver Hr. F. heller ikke, at Klevenfeldt har fra Hvitfeld p. 992.

mellem de Adelige, der vare tilstede med Rigsraaderne i Roskilde, da Frederik I underskrev sin Haandfæstning d. 3. August 1523.

I Sten Rosensparre den ældres Levnetsbeskrivelse (p. 7—19) har Forf. bragt en Del bidtil ukjendte Oplysninger frem; men Fortjenesten herved fordunkles i en ikke ringe Grad ved det, der i det Hele er gjennemgaaende for Bogen, Undladelsen af at udtømme eller aldeles benytte de mest bekjendte Kilder, som i dette Tilfælde Danske Magazin, Historisk Tidsskrift, og — hvad der synes særligt charakteriserende ved en biographisk Skizze af en Mand, hvis Livs Hovedbegivenheder falde under Frederik II —, Ryges Peder Oxe og — Resen, Frederik II's Krønike. Der skal her angives, hvad der af disse og et Par andre Kilder kunde være fremdraget.

Sten Rosensparre var i Egenskab af Hofsinde med i Prindsesse Annas Følge paa hendes Bruderejse til Sachsen 1548[1]). Ligeledes som Hofsinde drog han i November samme Aar med 5 Heste i Borgeleje fra Kolding til Aalborg[2]). Han og hans Hustru betænktes i Biskop Ove Bildes Testamente af 1554[3]). Han fik 1555 kongelig Befaling til at have Tilsyn med et Markeskæl, som efter Peder Oxes Ønske skulde gjøres mellem Nielstrup og Olstrup[4]). Den 24. April 1559 overleverede Fru Mette Oxe Inventarium i Bosjø Kloster til ham[5]). Et Brev af 1560 fra ham[6]), rimeligvis til Sidsel Ulfstand, burde have været omtalt, da det angaaer et Mageskifte, noget som jo paa denne Tid spillede en saa stor Rolle i Adelens Liv. Den 29. Aug. 1562 udgik Brev til Christen Munk, at Sten Rosensparre havde Lov til at kjøbe

---

[1]) Ny danske Magaz. I, 366, 369, 372. Danske Magaz. 4 R. I, 351. II, 95.

[2]) Danske Magaz. 4 R. II, 180.

[3]) Ny danske Magaz. I, 246.

[4]) Ryge, Peder Oxes Levnet p. 87.

[5]) Wieselgreen, De la Gardiska Archivet III, 33—35.

[6]) Danske Adels Breve, Fasc. 54.

30 Tylvter Savdeler i Norge[1]). I August 1563 lod Kongen ham føre de tre fangne svenske Gesandter paa et Skib op til sig i Varberg[2]). I Septbr. 1564 afslog han med de andre kongelige Commissairer Grev Gynther af Schwarzburgs Ønske om at drage i Vinterkvarter[3]). Hr. F. omtaler Sten Rosensparre som Commissair i Krigen i Aaret 1565, men overseer, at P. V. Jacobsen har i alt Fald gjort det tvivlsomt, om han formelt var det og ikke snarere fulgte Otte Krumpen som tilforordnet Rigsraad[4]), en Stilling, som Forf. i det Hele kun rent i Forbigaaende nævner, at han beklædte. Med Hensyn til hans Fald i Svarteraa Slaget, om hvilket forøvrigt Resen fortæller[5]), at han «den Dag var Øverste-commissarius i Kongens Sted», berettes det, at da han red frem alene eller forfulgte en Flygtning, blev han dræbt af en Svensker ved Navn Peter Skriver, som laa skjult bag en Sten og efter hans Død berøvede ham hans Klæder og Guldkjæde samt besteg hans Hest[6]), en Fortælling, hvori det stedlige Sagn, der endnu i Begyndelsen af dette Aarhundrede vidste at paavise den Sten paa Räfvig Bys Mark, hvor den svenske Jæger laa[7]), vistnok stærkt føles, men som ikke desto mindre sikkert burde have været omtalt. Hr. F., der jo selv har sat sig til Opgave at forevige Rosensparrernes Minde, burde i det Hele mindre have undladt at forholde sine Læsere, hvad andre tidligere have gjort i samme Øjemed. Hvorfor ikke fortælle, at den, som opreiste det af

[1]) Norske Rigsregistranter I, 356.

[2]) Resen, Frederik II's Krønike p. 91.

[3]) Resen, anf. St. p. 120.

[4]) Historisk Tidsskr. V, 431. Naar Hr. F. p. 10, Anm. 4 omtaler et i Historisk Tidsskr. IV, 667—68 trykt Brev og jævnfører det med et af ham i Texten omtalt i Danske Magazin IV, 88 trykt Brev, er det høist besynderligt, at han ikke har bemærket, at de to Breve øjensynligt ere et og samme, medens en Note p. 668 i Historisk Tidsskr. omtaler et andet Brev af lignende Indhold, hvilket han ikke berører.

[5]) Resen, anf. St. p. 138.

[6]) S. Bring, Monumenta Scanensia p. 319.

[7]) Bexell, Hallands Beskrifning II, 28—29.

ham efter Arent Berentsen saa kort berørte Stenmonument for Sten Rosensparre ved Landsbyen Køinge, ingen andre var end dennes egen Søn, Oluf Rosensparre, og hvorfor ikke omtale, at Monumentet tidligere er udførligere beskrevet[1]), og at det 1728 allerede var ødelagt, med Undtagelse af den firkantede Grundsten, som paa Biskop Erik Benzelius's Opfordring 1731 blev transporteret til Falkenberg, hvorfra den skulde have været ført videre til Bjørkeris Præstegaard; den kom dog ikke derhen, og er vistnok senere bleven brugt som Mur i en Kjælder[2]).. Men denne Mangel paa Kjendskab til, hvorledes Efterverdenen har erindret Rosensparrerne, bliver endmere paafaldende ved, at Hr. F. ikke synes at vide, at det paa den hallandske Fornminneförenings Aarsmøde 1866 blev vedtaget at oprette en ny Mindesten, hvis Indskrift billigedes af det kgl. svenske Vitterhets-, Historie- og Antikvitetsakademi[3]). Hvad vilde Hr. Friis vel sige, hvis en fremtidig Forfatter om Rosensparrerne glemte det Minde, han selv har sat Slægten?

Vi komme nu til Oluf Rosensparre (p. 19—27), den af Slægten, til hvis Virksomhed og Liv vi kjende mest. Men atter her vende de samme Anker mod Bogen som tidligere tilbage, om muligt i en endnu mere forstærket Form. Vi finde de samme Hovedkilder som tidligere aldeles ikke eller kun utilfredsstillende benyttede, hvortil bl. and. nu kan føjes Cronholm, Skånes historia og Norske Rigsregistranter. Men hertil kommer — hvad der synes fabelagtigt, naar Opgaven er at skildre en Adelsmands og Rigsraads Liv, som levede under Christian IV —, Værker som Slanges Christian IV's Historie, Nyerups Christian IV's Charakteristik, Molbechs Christian IV's Breve, alle de forskjellige Udgaver af Christian IV's Dagbøger, kort sagt alle Hovedkilderne til den nævnte Konges Historie med deres mange Oplysninger om Oluf Rosensparre have ikke efterladt ringeste Spor af sig i Resul-

---

[1]) S. Bring, anf. St. p. 319—21.
[2]) Bexell, anf. St. II, 25—28.
[3]) Hallandske Fornminneförenings Årsskrift 1868 p. 14—16

tatet af Hr. F.'s Forskninger. Der skal her søges at vise, væsentligt i chronologisk Orden, hvad der fra de nævnte og et Par andre Kilder kunde være skaffet til Veje til Oluf Rosensparres Historie.

Han synes ikke 1580 at have været i Udlandet, men i Danmark, da hans Navn med dette Aarstal findes i et Visehaandskrift[1]). Han var iblandt de 32 Adelsmænd, som bare Frederik II's Lig ved hans Begravelse d. 8. Juni 1588[2]). Samme Aar havde han en Strid med Birgitte Rosenkrands til Østervalle angaaende et Galleri og en Vindeltrappe, som hans Moder havde paabegyndt og han fuldført paa Valle, i hvilken Anledning nogle af Kongen udmeldte Adelsmænd d. 22. August fældte en Kjendelse, tildels til hans Disfaveur; han lod da en Sten med sit og Gyldenstjernernes Vaaben og derimellem et Psalmesprog indsætte i Muren[3]). 1591 nævnes han som Lensmand over Fers Herred[4]). Den 7. Marts 1592 fik han og Peder Knudsen Ordre til at ligge i Slotsloven i Bahus; men d. 11. samme Maaned beordredes Anders Green til at træde i hans Sted[5]). Den 17. August 1596 var han med at underskrive Christian IV's Haandfæstning[6]). I de sidste Dage af August og Begyndelsen af September 1596 deltog han i Kroningshøjtidelighederne[7]), ligesom han d. 11. Juni 1598 var med at bære Himlen over Anna Cathrine ved hendes Kroning[8]). Den 11. December 1598 skreve Rektor og Professorer ved Universitetet til ham om at anbefale til Superintendenten en Student Niels Vognsen til at blive Skolemester i Landskrone[9]). Den 22. Juli 1599 udgik Brev til ham om Tømmer til Reparation paa Lands-

---

[1]) Molbech, Historisk-biographiske Samlinger p. 28.
[2]) Resen anf. St. p. 361.
[3]) Ryge, anf. St. p. 423—25.
[4]) Cronholm, Skånes historia I, 459.
[5]) Norske Rigsregistranter III, 240.
[6]) Gehejmeark. Aarsberetn. II, 103, 109.
[7]) Slange, Christian IV's Historie p. 95. Brock, Rosenborg p. 19.
[8]) Slange, anf. St. p. 137.
[9]) Danske Magaz. 4 R. II, 116.

krone Slot[1]). Han var tilstede paa Grændsemødet ved Kongsbæk d. 9. Februar 1601[2]). Omtrent 1604 lod han føre Kalk fra Mariager til Babus[3]). 1606 havde han og Preben Gyldenstjerne-Tilsyn med Skaane, Halland og Bleking under Kongens Fraværelse i England[4]). I Juli og August 1607 ledsagede han Christian IV til en Herredag i Stavanger[5]). Han talte over Fru Sophie Bildes Grav d. 14. April 1608[6]). I Juni 1608 er der Tale om en Forhandling mellem ham og Sten Maltesen Sehested[7]). Den 4. Novbr. 1608 indbetalte han iblandt andre Lensmænd 293 Dlr. af en paalagt Skat[8]). Med Hensyn til hans Virksomhed som Lensmand paa Mariager Kloster (1602—10) klagedes der 1615 over, at han havde undladt at istandsætte Glenstrup Kirke[9]). Omtrent 1610 fik han Befaling til at opføre en Øxenstald ved Dragsholm[10]). Han gav 1611 et Messing Døbefad til Herfølge Kirke[11]). Efter Rigsraadets og den sjællandske Adels Indstilling af 21. Marts 1612 om en Kystmilits i Sjælland skulde han og Sten Brahe sørge for dens Oprettelse i Arts, Skipping og Ods Herreder samt Dragsholm Birk; dog nævnes han ikke i den endelige Forordning af 14. Maj[12]). Den 26. Januar 1613 underskrev han med de andre Rigsraader Freden i Knærød[13]). Enevold Kruse fik d. 2. Maj. 1614 Ordre til at skaffe ham Bjælker til det nye Hus paa Dragsholm[14]). Den 16. Marts 1615 var han tilstede hos

[1]) Cronholm, Skånes historia I, 522.
[2]) Slange, anf. St. p. 162.
[3]) Norske Rigsregistranter IV, 48.
[4]) Slange, anf. St. p. 231.
[5]) Slange, anf. St. p. 236.
[6]) Vedel-Simonsen, Eske Brocks Levnet I, 54.
[7]) Vedel-Simonsen, anf. St. I, 68.
[8]) Schlegel, Sammlungen zur dänischen Geschichte II, 3; 81.
[9]) Danske Magazin 3 R. VI, 91.
[10]) Norske Rigsregistranter IV, 399.
[11]) Pontoppidan, Atlas VI, 397.
[12]) Skandinav. Litterat. Selsk. Skrifter 1808 p. 139, 156.
[13]) Slange, anf. St. p. 344.
[14]) Norske Rigsregistranter IV, 523.

Kantsleren ved dennes Forhandling med Johan Skyttes Sekretair, og deltog d. 18. i Kongens Taffel til Ære for den nævnte svenske Gesandt[1]). Den 4. Septbr. 1617 fik han Ordre til at modtage en brandenborgsk Gesandt paa Kronborg[2]). Han var tilsagt til at skulle overvære den norske Herredag i Skeen i Juli 1619, men skal være bleven fritagen derfor[3]). Han og Anders Bilde undersøgte 1620 Niels Arnfelds Lejermaalssag[4]). Efter kongelig Befaling forhandlede han 1623 med Bønderne i Dragsholm Len om at betale Arbejdspenge istedenfor at gjøre Ægt og Rejser[5]). — Med Hensyn til hans Stilling som Rigsraad kunde der have været Grund til at nævne de forskjellige Rigsraadsmøder, hvori han vides at have deltaget, nemlig: 13. Novbr. 1608 i Randers[6]), 31. Maj 1613 i Kjøbenhavn[7]), Slutningen af August og Begyndelsen af Septbr. 1614 i Kjøbenhavn[8]), August 1620 i Odense[9]), Januar 1623 i Horsens[10]), og Marts samme Aar i Odense[11]). — Hr. F. berører det gode Forhold, der var imellem Oluf Rosensparre og Tyge Brahe og Eske Brock; men han undlader aldeles at omtale noget lignende, som dog har større Interesse, nemlig hans selskabelige Omgang med Kongen, hvorpaa vi navnlig have Exempler fra Aarene

---

[1]) Nyerup, Christian IV's Charakteristik p. 38, 40 (efter Neikter, legatio Johannis Skytte in Daniam 1615, p. 9, 12, 32).

[2]) Molbech, Christian IV's Breve I, 50.

[3]) Schlegel, Oversætt. af Slanges Christian IV's Historie III, 121. Dog berettes der i Bangs Samlinger af nyttige Materier p. 353 efter Theatrum Europæum om en Fortælling om en Havfrue, der blev fangen i et Skib i Oluf Rosensparres og Christen Holks Nærværelse, da de 1619 i kongelige Forretninger kom fra Norge.

[4]) Rørdam, Lyskanders Levnet p. 80. Ny kirkehistoriske Samlinger VI, 397—402.

[5]) Danske Magazin, 3 R. IV, 147.

[6]) Vedel-Simonsen, Eske Brocks Levnet I, 70.

[7]) Vedel-Simonsen, anf. St. II, 31.

[8]) Schlegel, Overs. af Slange III, 23.

[9]) Historisk Tidsskr. VI, 301.

[10]) Molbech, Christian IV's Breve I, 120.

[11]) Slange anf. St. p 494.

1616 og 1618[1]). At han og hans Hustru vare tilstede paa Frederiksborg i de første Dage af Januar 1616, er blevet sat i Forbindelse med, at han som Næstsødskendebarn af Kirstine Munk kan antages at have overværet dennes Vielse med Kongen, vistnok d. 31. December 1615[2]). — Forf., der i det Hele viser Godsforhold en altfor ringe Opmærksomhed, kunde, i hvert Tilfælde i en Bemærkning til Skiftet 1588, have nævnt, at Oluf Rosensparres Gaard i Kjøbenhavn omtales flere Steder[3]). — Slange roser Oluf Rosensparre for hans Ærlighed og Sanddruhed[4]).

Ved Omtalen af Birgitte Stensdatter Rosensparre (p. 27) havde det uden Tvivl været rimeligt at omtale Niels Hemmingsens «Ny Vise» om Christus «skreven 1570 Jomfru Birrethe Rosensparre til Undervisning»[5]). Hun havde ikke een, men to Døtre, Jytte og Anna[6]).

Hr. F. fortæller (p. 29—30) efter Ligprædikenen Sten Rosensparre den yngres sidste Kamp d. 21. Febr. 1612; men han forbigaaer rent den samtidige, ejendommelige Beretning om hans Ligs Skjæbne, som findes i et Brev fra en Præst paa Varberg Slot til den bekjendte Oluf Kok, og som Ægidius Lauritsen opbevarede i sine Samlinger til Kalmarkrigens Historie. Det hedder der, at han, Frands Rantzau, Christen Barnekov og Peder Stygge faldt om Fredag Aften Klokken 5, «bleve afførte alle deres Klæder, laae saa under aaben Himmel udi Frost og Kulde den Nat over, Lørdagen, Søndagen og saa indtil Mandag Aften, som var d. 24. Februar, paa hvilken Tid de bleve førte til Varberg Slot i Kongens Rustvogn, kolde som Jern og stive som Staal og nøgne som

[1]) Suhms nye Samlinger II, 2; 104. Nyerup, Christian IV's Dagbøger, p. 2, 3, 4, 31. Jvfr. Schlegel, Sammlungen zur dänischen Geschichte, II, 3; 65.

[2]) Nyt historisk Tidsskr. IV, 306, 354.

[3]) Vedel-Simonsen, De danske Ruder II, 189. O. Nielsen, Kjøbenhavns Diplomatarium I, 611.

[4]) Slange, anf. St. p. 518.

[5]) N. M. Petersen, Bidrag til den danske Litteraturs Historie III, 94.

[6]) Ny danske Magazin II, 319, 320.

de vare fødte af Moders Liv, undtagen Blodet, som var rundet af Saarene»[1]). Medens Forf. her har undladt at meddele en livlig, malende Skildring, stemmer en noget dramatisk Beretning af ham paa et andet Sted ikke med Virkeligheden. Han omtaler Sten Rosensparres Fæstensøl paa Vemmetofte d. 20. October 1611 og tilføjer: «men allerede den følgende Dag ilede han tilbage til Felten». Men saa stor var den unge forlovede Helts Opofrelse virkeligt ikke og kunde heller ikke være det. Thi d. 20. October 1611 hvilede Krigsbegivenhederne allerede som sædvanligt henad Vinteren i de nordiske Krige[2]). Ligprædikenens af Forf. sammentrukne Beretning lyder da ogsaa kun paa, at Sten Rosensparre efter sit Fæstensøl drog tilbage til Kongen (der vel at mærke dengang var i Kjøbenhavn[3])) og opvartede ham, og da han mærkede, at Kongen atter vilde drage ind i Sverig, drog han først til sine Forældre paa Dragsholm for der at nyde Sakramentet d. 6. Januar 1612, og saa tilbage til Kongen paa Frederiksborg og fulgte ham først derpaa i Krigen. — Forf. har i dette som i flere af sine tidligere Arbejder hyppigt anvendt den Fremgangsmaade ordret og i Anførselstegn at gjengive Udtryk i sine Kilder, som synes at have været ham paafaldende, noget, der i Sten Rosensparres Ligprædiken øjensynligt har været Tilfældet med hvad der fortælles om den saakaldte M. Jens N., Skolemester i Malmø. Men den Grund, som efter al Rimelighed har bevirket, at Ligprædikenens Forfatter i saa gaadefulde Udtryk omtaler denne Mand, nemlig at han, M. Jens Aagesen Raaby, i Begyndelsen af 1605 blev afsat fra sin Post formedelst sin jesuitiske Propaganda[4]), behøvede dog ikke at

---

[1]) Ny danske Magaz. II, 41—42. Jeg har for et Par Aar siden havt Lejlighed til i Herfølge Kirkes Gravkapel at see Sten Rosensparres Lig, som var særdeles godt bevaret.

[2]) Se Jahn, Kalmarkrigens Historie p. 157—62.

[3]) Se Molbech, Christian IV's Breve I, 25—26.

[4]) Schlegel, Oversættelse af Slange II, 399. Rietz, Skånske skolväsendets historia p. 360—61.

afholde Hr. F. fra at forklare Sagens Sammenhæng — eller fra at søge Oplysninger om den.

Ved Birgitte Olufsdatter Rosensparre burde Størrelsen af hendes Jordegods i Fyen 1638—39 have været omtalt[1]. Ligprædikenens Notits om, at hun skriftligt havde udtrykt Ønsket om, at ikke alle hendes Aner maatte opregnes i den til Ligprædikenen knyttede Levnetsbeskrivelse, burde ikke heller være forbigaaet som et charakteristisk Træk.

Elisabeth Rosensparres mærkelige Strid med Præsten Albret Samuelsen og hans Hustru, der omtales i en saa simpel Kilde som Molbech, Christian IV's Breve (I, 195—97), er forbigaaet. Af nogen Interesse er det ogsaa, at hun gjorde to af sine Pigers Bryllup i Nakskov[2]. Det er muligt, at hun er Forfatterinde til to Psalmer[3].

Efter saaledes at have gjennemgaaet det overvejende Antal af de i Bogen nævnte Rosensparrer og søgt at vise, hvad der kan føjes til og rettes i det af Hr. F. berettede, skal Anmelderen endnu omtale et Par ejendommelige Steder. P. 9 siges, at Christian II først 1550 kan være kommen til Kallundborg, og i en Note til p. 10 anføres et Bevis derfor. Næst at spørge, hvad der egentligt begrunder Optagelsen af denne Bemærkning ligesom i det Hele af Stykket p. 9—10 om Christiern II, der har den Fejl at være uden nogen Forbindelse med Resten — og være sagt mange Gange før paa en bedre Maade, maa man gjøre Forf. opmærksom paa, at hans Paastand dog er urigtig, da Allen har bevist, at Aktstykket hos Behrmann intet beviser til Fordel for 1550[4]. — P. 14 og 41 kalder Hr. F. Ida Munk for Sten Rosensparre den ældres Bedstemoder, men han har selv p. 8 rigtigt sagt, at hun var hans Hustrus Moder. — P. 17 forundrer Forf. sig over, at Birgitte Rosensparres Bryllup først stod 1580, skjøndt der allerede 1578 efter

[1]) Vedel-Simonsen, Jørgen Brahes Levnet p. 152.

[2]) Nyt historisk Tidsskr. V, 180.

[3]) Vogelsang, Fortegnelse over Haandskrifterne i Karen Brahes Bibliothek p. 44.

[4]) Allen, De rebus Christierni II exsulis p. 89—90.

hans Mening indbedes dertil; men det er imidlertid snarere Læserne, der har Grund til at forundre sig over Hr. F.'s Forundring; thi er Fæstensøl og Bryllup da virkeligt det samme, eller blive de det, fordi Hr. F. i denne Sammenhæng bruger Ordet «Festen», der i Udtale ligner «Festensøl»? — P. 30 gjengives Pridie Cal. 1. April. ved d. 1. April.

Endnu kun nogle enkelte Bemærkninger. Der gives Bøger, hvor Tankens Grundighed tildels kan opveje Manglen paa hvad N. M. Petersen har kaldt Tallets Grundighed, Bøger, hvis nye Synspunkter, almindelige Betragtninger eller hele Aand kunne findes rigtige og veje tungt i Vægtskaalen, omend Detaillerne lade meget tilbage at ønske. Det maa siges, men kun til Forklaring, ingenlunde til Bebrejdelse, at der ikke kan være Tale om noget saadant ved et Bog som denne, der selv om nok saa god efter hele sit Anlæg i højere Forstand kun kunde naae Rang som Materialsamling og netop derfor maatte søge sin Betydning i den omhyggelige Detailundersøgelse. Der kan endeligt tænkes Bøger, hvor Stil og Form kunne dække Skrøbeligheder ved Indholdet. Nogle Ord derfor om denne Side af Bogen. Hr. F. svinger i Henseende til Form imellem to Yderligheder, enten en for stærk Sammentrækning af sin Kildes Beretning, der som et Exempel, der kan forøges med flere[1]), har vist, bringer den nøjagtige Gjengivelse i Fare, eller en ligefrem Compilation, der, som Tilfældet f. Ex. er p. 19 med Beretningen (tagen fra Klevenfeldt) om Jens Stensen Rosensparre og p. 23—24 med Fortællingen om Oluf Rosensparres Forhold til Lyskander, næsten er et blot og bart Optryk af Kilden[2]). En saadan Stil uden Selvstændighed kan næppe dække et daarligt Indhold.

Hr. Friis's Skrift bærer paa Titelbladet Ordene: Med Understøttelse af den Hjelmstjerne-Rosenkroneske Stiftelse

[1]) Citaterne p. 5 fra Suhms nye Samlinger II, 2; 144 og 171.
[2]) Skulde det ikke ogsaa være Ussings Beskrivelse af Kallundborg, p. 20—21, der har givet Anledning til det før omtalte besynderlige Stykke om Christiern II?

Derved stiller det sig absolut frem med Fordring paa videnskabelig Grundighed og Værdi, og derved er det givet, at det er fra dette Synspunkt, at Bedømmelsen maa udgaae, tilmed da Skriftets hele Charakter er saa fjernt fra det, man i daglig Tale kalder populairt. Men naar Arbejdet er af en saadan Art, som det ovenanførte turde have godtgjort, naar Mangel paa Kundskab og Omhu er gjennemgaaende fra Begyndelsen til Slutningen, kan der da for en videnskabelig Domstols Prøvelse være mere end een Mening om dets Værdi?

J. A. Fridericia.

Ludvig Holberg som Lærer i Historie. Af Chr. Bruun. Kjøbenhavn 1872.

Under den ovenstaaende Titel har Bibliothekaren ved det store kongelige Bibliothek, Justitsraad C. Bruun udgivet et særdeles elegant udstyret Skrift, der yder mere, end Titlen angiver, for saa vidt det ikke blot handler om Holberg som Professor i Historie, men ogsaa har villet meddele det historiske Professorats Historie fra dets første Tider lige indtil Frederik Sneedorfs Dage — hvortil man i Universitetets Lectionscataloger altid har kunnet finde den rigeste Kilde —, tillige med Bemærkninger om Lærestolen for Historie og Politik ved det fra Aaret 1623 til Aaret 1665 bestaaende Academie i Sorø og om de der fremkomne Leilighedsskrifter om Historie, og med en Udsigt over den ældre Historieunderviisning i de danske eller norske Skoler; «Leiligheden benyttes», hedder det i Fortalen, «til at give en kort Udsigt over, hvorledes Studiet af Historie (og Geographie) har udviklet sig ved Kjøbenhavns Universitet og i den lærde Skole i Danmark til henimod Slutningen af det 18de Aarhundrede».

Paa Bogens sidste Side gjøres i et Tillæg Læseren opmærksom paa, at den Inddeling af Historien efter «de fire Monarchier», som ogsaa Holberg har lagt til Grund for sin

Synopsis Historiæ Universalis, allerede findes i Johann Carions Udsigt over Verdenshistorien. Dette forholder sig ganske vist saaledes, men netop derfor burde Carion og hans Krønike ikke blot, i Stedet for i Slutningen, have været nævnt i Spidsen af Afhandlingen, men der havde der, da de betegne et saa mærkeligt Led i den hele historiske Underviisning overhoved, været al Anledning til at gaae nærmere ind paa den Carion'ske Krønikes Eiendommelighed og Betydning, selv uden Hensyn til, at denne Krønike snart ogsaa i Danmark vandt umiddelbar Indflydelse. Med Hensyn til dens Oprindelse kan det her bemærkes, at man derom har den Fortælling, at da Kurfyrsten af Phalz, Philip den Oprigtige, engang havde flere Lærde, deriblandt Rudolf Agricola og Johann Dalberg, Biskoppen af Worms, i Besøg ved sit Hof, og disse i Løbet af en Samtale om Statsanliggender oftere anførte Exempler af den persiske, græske og romerske Historie, yttrede Fyrsten det Ønske, at man maatte faae et kort Omrids af de fornemste Verdensbegivenheder i de fire Verdensmonarchier; herved følte Johann Carion, der egentlig var Mathematiker, men som tillige havde beskjæftiget sig med historiske Studier, sig senere tilskyndet til ogsaa at prøve sine Kræfter paa en saadan Opgave, og forfattede da det Skrift, som han kaldte Chronicon, og som, efter hans Ønske gjennemseet af Philip Melanchton, og af denne forbedret og fuldstændiggjort, blev læst med overordentligt Bifald i det sextende Aarhundrede[1]). Bogen beholdt gjerne Carions Navn, som dens, der havde givet den

[1]) Briefwechsel der berühmtesten Gelehrten des Zeitalters der Reformation mit Herzog Albrecht von Preussen. Aus Originalbriefen dieser Zeit von Johannes Voigt. Königsberg. 1841. S. 139—140. Carion stod i flereaarig Forbindelse med Kong Christian den Tredies Svoger, Hertug Albrecht, hvem han ogsaa har tilskrevet flere Breve om Grevefeiden i Danmark, som han selv under denne Krig, i Foraaret 1535, besøgte i Hertugens Ærinde. Af hans Breve angaaende Grevefeiden, der ikke ere benyttede af dennes nyere Historieskrivere, ere nogle forkomne, nogle endnu i Behold (Voigt. anf. St. S. 153.).

dens første Form, men det var Melanchtons Aand og Reformatorens Anseelse, der især skaffede den dens store Udbredelse. Mangfoldige latinske Udgaver afløste hverandre baade i og uden for Tydskland, og ved Siden af dem udkom ogsaa en Række af Oversættelser saa vel i Tydskland, som i fremmede Lande. Medens der saaledes i Løbet af det sextende Aarhundrede udkom et Par forskjellige franske Oversættelser, hvoraf den ene oplevede det ene Oplag efter det andet, blev Carions Krønike, som bekjendt, i det samme Aarhundrede ogsaa mere end een Gang udgiven paa Dansk — baade af Jon Tursen og af Christen Lauritsen. Og ligesom der allerede ved de berømte historiske Forelæsninger, som Melanchton holdt i Wittenberg med Carions Krønike som Grundlag, blandt Tilhørerne ogsaa var Danske, saaledes havde det fortjent at omtales, at i Kjøbenhavn bliver det i de for Communitetet i Aaret 1573 givne ældste Love allerede fastsat, at der ved Aftensbordet skal forelæses Stykker af Carions Krønike, efter Melanchtons forbedrede Bearbeidelse, eller i Stedet derfor Stykker af noget andet historisk Skrift[1]).

Medens der iøvrigt ikke saa let vil gives Anledning til Savn i Henseende til de ældre Optegnelser angaaende Historieunderviisningen i Danmark, findes der i Skrifter fra den nyeste Tid enkelte Oplysninger, hvorpaa Forfatterens Opmærksomhed ikke har været fæstet. Som den første Repræsentant for Historien ved Universitetet anføres saaledes Jonas Jacobsen Venusinus, hvis Udnævnelse til Professor Eloquentiæ et Historiarum falder i Aaret 1602. Men at Universitetet allerede mere end et Decennium tidligere havde havt en Lærestol i Historie, er især af H. Rørdam blevet fremhævet paa to forskjellige Steder, først nemlig i hans Doctor-

---

[1]) In prandio semper recitetur aliquid ex sacris Bibliis, in coena autem seu post gratiarum actionem legantur *Chronica Philippi* aut *alia Historia*, prout videbitur Præposito. Lovene af 1573 hos Beckmann, Communitatis Regiæ Hauniensis Historia. Hauniæ. 1785. p. 18.

disputats om Historieskrivningen og Historieskriverne i Danmark siden Reformationen, og derefter i hans ved den historiske Forening udgivne Universitets-Historie[1]). Det var Aaret efter Kong Frederik den Andens Død, at en Læsemester i Historie blev ansat ved Universitetet, og Den, der dengang i Aaret 1589 havde opnaaet en saadan Ansættelse, var den senere som Historiograph bekjendte Niels Krag. Ifølge nogle Breve fra en Discipel i Herlufsholms Skole, hvis Meddelelse skyldes den samme Haand, der især har fremhævet Krags første Ansættelse, maa det ogsaa antages, at man allerede tyve Aar i Forveien paa Herlufsholm havde faaet Øiet op for Historiens Betydning for de Unge. Ved de ovenmeldte Breve menes her de Breve fra Christian Gyldenstjerne, som denne i Aaret 1569 under sin Skolegang paa Herlufsholm har tilskrevet Faderen, Magnus Gyldenstjerne til Stjernholm[2]); Christian Gyldenstjerne beder i et af sine Breve Faderen om at ville forunde ham nogle Bøger, hvorfor der var Brug ved Skolen, og opgiver da blandt disse, ved Siden af den latinske Bibel, hvoraf der daglig læstes nogle Capitler, først paa Dansk og saa paa Latin, og ved Siden af Melanchtons græske Grammatik, ogsaa »Cransium», hvorved der vistnok kun kan forstaaes »Chronica Regnorum Aquilonarium per Albertum Krantzium»; af denne Oversigt over Danmarks, Sverrigs og Norges Historie ved Krantz eller Crantsius, som Navnet ogsaa gjerne latiniseredes,

---

[1]) Holger Rørdam, Historieskrivningen og Historieskriverne i Danmark og Norge siden Reformationen. Kjøbenhavn. 1867. S. 9—10. Holger Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Historie fra 1537 til 1621. Anden Deel (Kjøbenhavn. 1869—72.), S. 322. Oprettelsen af den første Lærestol i Historie er vel heller ikke bleven overseet af N. M. Petersen, men hos ham (Bidrag til den danske Literaturs Historie. Kjøbenhavn. 1853—1864. III, 386.) omtales Krags første Ansættelse med de Ord, at »efter sin Hjemkomst blev han 1589 udnævnt til extraordinær Professor i Historie».

[2]) Ny kirkehistoriske Samlinger. Udgivne af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie ved Holger Rørdam. Sjette Binds Første Hefte (Kjøbenhavn. 1872.), S. 170—173.

vare de to første Udgaver dengang allerede udkomne i Aarene 1546 og 1560.

Den første Sætning i Afhandlingen: »Gjennem hele det 16de Aarhundrede var der endnu ikke Tale om at docere Historie enten ved Universitetet eller i Skolerne» vil da ogsaa, i Medfør af det oven Anførte, trænge til Indskrænkning eller Berigtigelse.

Som Sammenligningspunkter mellem Udviklingen i Danmark og paa andre Steder anføres i Skriftet følgende: »1533 forekommer allerede en Professor Historiarum i Marburg. 1564 blev Joh. Bocer Professor Poetices et Historiarum i Rostock. 1565 forekommer en Professor i Historie i Strasburg; i Wittenberg fandtes en Professor i Historie fra 1579, i Leipzig fra 1581. I Greifswalde blev Joh. Trygophorus 1610 Professor Poeseos et Historiarum.» Den Tanke, at der ved Bedømmelsen af Historieunderviisningens Skjæbne i Danmark, hvis den ellers skal blive klar og rigtig, kræves Hensyn til Forholdene andetsteds, kan kun billiges, men Tanken kunde med Grund have været gjennemført paa en noget mindre snevert begrændset Maade, end det har været Tilfældet ved de ovenfor gjengivne Notitser. Herved sigtes just ikke til, at denne Liste over de første tydske Professorater i Historie er lidet fuldstændig, eller at de færreste af de første, ei ubekjendte historiske Professorer ved de protestantiske Universiteter anføres med Navn, skjønt det i det Mindste turde ventes anført, at det var Helius Eobanus Hessus, der i Marburg, ved det af Philip den Høimodige i Aaret 1527 oprettede og med ypperlige Lærekræfter udstyrede Universitet, er bleven nævnt som den første historiske Professor i Tydskland, men det er reent glemt at gjøre endog det mindste Henblik til Historieunderviisningens Vilkaar i det svenske Naboland eller i saadanne større Lande som England og Frankrig, skjønt Adskilligt først ved saadanne Hensyn træder i det rette Lys. Det er saaledes, for at anføre eet Exempel, ret mærkeligt, hvor længe det varede, inden man endog i Frankrig bestemt gik fremad paa den Vei, som saa langt tidligere havde været fulgt i Norden. Det var først i

Aaret 1769, at et Professorat i Historie endelig bliver oprettet ved Collége de France, og selv her gjælder det endnu, som ved den første Lærestol i Historie ved Kjøbenhavns Universitet, at denne Foranstaltning fremkom mere af Hensyn til Personen, end til Sagen. En af de franske Ministre, Greven af Saint-Florentin, den senere Hertug af la Vrillière, tog sig af en Client ved Hoffet, der gjerne vilde vinde et Navn i den litterære Verden, men ei kunde opnaae det paa egne Vinger; den lærde, men enestaaende og trængende Garnier, Fortsætteren af Vellys og Villarets Histoire de France, paatog sig da at yde et Arbeide, der kunde udgives under den Andens Navn, og til Belønning gav Ministeren, der kunde raade over Professoraterne, Garnier snart efter en Ansættelse ved Collége de France. Her havde der nemlig hidtil, som Michelet nærmere har fremhævet i sine Bemærkninger om det nye Professorats Oprindelse, været to Professorater alene i Hebraisk, men intet i Historie; Garnier opnaaede nu i Aaret 1769, at den ene af Lærestolene i Hebraisk skulde gives til Historien. Professoratet i Historie eller »la chaire de l'histoire et morale», som Betegnelsen fra Aaret 1777 kom til at lyde, blev efter Garnier, Clavier, Levesque, Daunou og Letronne, fra 1838 til 1850 beklædt af Michelet, der med Hensyn til den Tilsidesættelse, der saa længe, lige indtil Garniers Udnævnelse, var bleven Historien til Deel, paa sin Maade udtrykker sig saaledes: «La Judée nous cachait le monde».

Den Opfattelse af Historien, der i Aaret 1777 gav det historiske Professorat ved Collége de France sin Betegnelse, er i alt Væsenligt den samme, hvormed Holberg paa et bekjendt Sted har udtalt sig mod den aandløse Behandling, hvorved «Historien taber al sin Glands og Herlighed og gjøres til et gemeent og grovt Studium, der alene udfordrer Ihukommelse og intet Judicium»; Holberg lagde med Hensyn til Historien en Hovedvægt paa «de mange herlige Exempler, som findes derudi», aldeles som Lord Bolingbroke eller, som Schlosser kalder denne, «Skaberen af det attende Aarhundredes pragmatiske Historie» med sammentrængende Fyndighed har sagt, at «History is philosophy teaching by

examples»[1]). Fra dette Standpunkt skrev Holberg som Professor i Historie, da den nye Universitetsfundats af 11 Marts 1732 ogsaa havde gjort Historie til et Examensfag ved Universitetet, og Savnet af en passende Lærebog derved var bleven føleligere, sin latinske Synopsis Historiæ Universalis, der udkom i Aaret 1733 og er affattet efter den af Holberg saakaldte «erotematiske Methode» eller i Form af Spørgsmaal og Svar; i denne Henseende havde han ikke taget i Betænkning at følge den ham ellers saa lidet tiltalende Andreas Høier, hvis «Kurzgefasste Dännemärkische Geschichte», der udkom i Flensborg i Aaret 1719, efter det ved Johann Hübners Lærebøger i Tydskland givne Exempel, var «zu mehreren Deutlichkeit in Fragen und Antworten verfasset». Ogsaa i Compendiet begynder Holberg strax med at give den Definition af Historien, at «Historia est rerum præteritarum narratio, eum in finem suscepta, ut *earum memoria conservetur, quibus ad bene beateque vivendum instruamur*». Til Oplysning af, hvorledes Holberg har villet have dette forstaaet, kan der fortrinsviis henvises til den Maade, hvorpaa hans Synopsis besvarer Spørgsmaal som disse: «Quænam erat causa destructionis Monarchiæ Persicæ?» «Quænam erat vera causa bellorum civilium?» «Quænam erat causa decrementi potentiæ Saracenicæ?» eller som Exempel den Maade anføres, hvorpaa den fortæller Kong Ludvig den Elftes Ad-

[1]) Disse Ord af den aandrige Forfatter til «Letters on the Study and Use of History» have givet en nyere britisk Historieskriver, Skotlænderen Thomas Alison, der har opfattet Historien paa den samme Maade, Anledning til at fremsætte denne Betragtning: «It is rarely indeed, that a combination of circumstances occur again precicely similar to any, which had preceded it. But amidst the infinite diversity of human affairs, and the increasing progress of the human race, there are certain general principles, which are of universal application, and the neglect or observance of which, in all ages, had been attended with the same consequences. It is in the discovery of those principles, hidden from the ordinary gaze amid the multiplication of human events, that the great use of history consists.» Alison, History of Europe from the commencement of the french Revolution to the Restoration of the Bourbons. Paris. 1841—42. X, 496.

færd mod de mægtige Vasaller, der havde sammensvoret sig mod ham i *la ligue du bien public*: «Omnibus, quæ peterent, prolixe tribuendo, distractos a se invicem singulos deinde est aggressus». For at Læseren ikke skal oversee den politiske eller moralske Lære, der ligger i Fortællingen, indskydes der ogsaa gjerne et «quod vulgo fieri solet», eller «uti fieri solet», eller «uti vulgo fieri solet».

I den her anmeldte Afhandling hedder det om Holbergs lille Bog, at «det vilde blive altfor vidtløftigt at gjennemgaae det hele Skrift», men som Bidrag til, at Læseren kan faae en Forestilling om, hvorledes Holberg har løst sin Opgave, meddeles et Par Steder af Bogen i dansk Oversættelse. Valget har ei hver Gang just truffet det meest charakteristiske Sted, dog om Saadant vil der mulig altid være forskjellig Mening, men hvad der neppe kan være stor Meningsforskjel om, er, at saadanne Steder, naar de ellers ere heldig valgte, heller burde gjengives med Holbergs egne Ord; Holberg tiltaler altid, ogsaa naar han som her skriver i et vel ei classisk, men flydende Latin, mere end hans Oversættere. Med Hensyn til hans hele Fremstillingsmaade overhoved turde et Par Bemærkninger være paa deres Plads, der vistnok maae paatrænge sig Enhver, der ellers er vel bevandret i Læsning af saadanne Compendier, men som der dog havde været Anledning til ikke at forbigaae, naar man netop med det lille Compendium for Øie vilde betragte «Holberg som historisk Lærer». Den ene er, at det jo nu allerede længe er blevet anerkjendt som en Hovedopgave for et saadant Compendium, men en ofte vanskelig, saa vidt mulig ikke at skildre ved Domme i Almindelighed, men af Begivenhedernes Mængde at udvælge saadanne charakteristiske Smaatræk, at i og med dem det almindelige Billede bliver givet. Johannes von Müllers Udsigt over den almindelige Historie og Michelets Précis de l'Histoire Moderne kunne nævnes som Mynstre paa denne Fremstillingsmaade, de ere traadte til Opgaven med en historisk Lærdomsfylde og med en Aand, der som oftest har vidst at udgribe det rette Træk. Men allerede i Holbergs Synopsis træffer man, hvad der havde egnet sig til at frem-

hæves, en i Forhold til hans Samtid ikke umærkelig Tilnærmelse til en saadan Fremstilling, Compendiet staaer for saa vidt ikke tilbage for mangen nyere Lærebog, der, med Fornægtelse af ethvert Hensyn som det ommeldte, kun er vedbleven at udmærke sig ved en uovergaaelig Tørhed; endnu den Dag i Dag vilde nyere Compendieforfattere ikke uden Frugt kunne gjennemgaae det Holbergske Compendium, de kunde der paa mere end eet Sted blive opmærksomme paa heldig valgte Træk, der nu pleie at forbigaaes, men endnu fortjene at optages og opbevares.» Den anden Bemærkning er denne. I geographiske Lærebøger kan man støtte Hukommelsen ved at minde om de Antydninger, der ligge i selve de geographiske Navne, hvad enten disse nu gjælde en vulkansk Oprindelse (Tierra del Fuego, Reykjavik) eller Bjergrækkers Høide (Himalaya, Sierra Nevada), en relativ Størrelse (Majorka, Minorka) eller en relativ Beliggenhed (Peking, Nanking), Floders Sammenløb (Coblenz, Pandjab), Havnes Ypperlighed (Bombay), Klimaets Herlighed (Buenos Ayres) eller andre geographiske Forhold. Paa en lignende Maade har Holberg med Hensyn til Historien i sit lille Skrift kjendeligen lagt Vægt paa at støtte Hukommelsen eller — for her ogsaa at benytte hans egne Ord i hans Brev om Bogen til Gram — «at sublevere memoriam» ved at minde enten om forskjellige fra Fortiden nedarvede Ord eller om de Talemaader og Ordsprog, hvori et eller andet historisk Minde længe kan vedblive ligesom at gaae igjen, eller om hvorledes et saadant Minde ogsaa paa andre Maader endnu kan findes afpræget. Ligesom han, naar han fortæller, hvorledes man i Oldtiden skrev paa Voxtavler og derved brugte en Griffel (stylus), strax har tilføiet, at derfra kommer det, at vi endnu tale om en Forfatters Stiil (Hinc per *stylum* formam scribendi hodie intelligimus), saaledes glemmer han ikke heller, naar han omtaler Ægyptens nye Brug af Papyrusplanten, som han med Varro først henfører til Alexander den Stores Tid, den Erindring, at fra denne Brug af Planten stammer endnu Betegnelsen for vort Papir (Hinc charta, qua hodie utimur, dicitur *Papyrus*), eller, naar han omtaler Attalernes Biblio-

thek i Pergamum og det nye Fabrikat, hvormed disse nu igjen her søgte at kappes med Ptolemæerne, den tilsvarende, at fra dette Fabrikat have vi endnu vort Udtryk for Pergamentet: «Hinc nomen *Pergamenæ* vulgo.» Som de gamle Danskes fornemste Guder nævner han Odin, Thor, Tyr og Freia, «a quibus *dies* denominati sunt», som Hovedstifteren af Tyrkernes Rige Osmann eller Othmann, «quod ad hunc usque diem sub nomine *Portæ Ottomannicæ* floret, nam Porta significat sedem Imperii». Efter at have fortalt om Bondekrigen under Thomas Münzer og om Bøndernes Nederlag i Slaget ved Frankenhausen glemmer han ikke hine mærkværdige Faner, hvorunder de vare dragne frem til Kampen, men fremhæver af disse dem, hvori, som han skriver, Hjul vare afbildede, for da at gjøre denne Bemærkning: «Unde hodie seditiosorum hominum Antesignani vocantur *Rädelsführer*[1]); ligesom han, efter at have omtalt, hvorledes Stephan Bathory som Konge i Polen, samtidig med den nye Organisation af Kosakkerne, oprettede Rytterstationer paa Grændsen mod Tatarerne, gjør opmærksom paa, at Navnet *Quartaner* hidrører herfra, fordi Fjerdedelen af Indtægterne af de til det kongelige Taffel henlagte Godser blev anvendt til Rytternes Sold. Han omtaler Magnus den Godes Seir over Venderne saaledes, at «in Daniam eruptionem facientes tanta clade afflixit, ut in proverbium abierit: *Du bist noch nicht Kropper-Heide vorbey*», og Lybekkernes Anfald under Grev Christopher af Oldenborg og den hele Forstyrrelse i Grevefeiden med den tilsvarende Tilføielse:

[1]) Dette er dog en Misforstaaelse. *Rädelsführer* kommer vistnok af *Rädel* eller *Rädlein*, Diminutiv af *Rad*, men kun fordi Ordet i Almindelighed er blevet brugt om en Kreds af Personer, der slaae sig sammen eller sammenrotte sig. Det var ikke heller Hjul, som Bønderne fra Sodenburg havde villet afbilde i deres Fane, men i den stod et Skjold, hvori et Kors var indsat. Holberg er maaskee her bleven vildledet ved den kun to Aar i Forveien udkomne Udgave af Götz von Berlichingens Autobiographie (Lebens-Beschreibung Herrn Gözens von Berlichingen, genannt mit der Eisernen Hand. zum Druck befördert von Verono Franck von Steigenwald. Nürnberg. 1731. S. 281.).

«Hinc proverbium *in comitiis tempora incidere*, cum calamitosa tempora ominamur.» Paa samme Maade har ligeledes allerede han, efter at have nævnt Novgorod som en af de mægtigste og rigeste Stæder i Rusland, disse Ord: «Hinc proverbium: *Quis aliquid tentare audebit contra Deum et Magnam Novogardiam*». Han giver, efter den gamle portugisiske Tradition, sin Beretning om Slaget ved Ourique saaledes, at Alphons den Første her seirede over fem Maurer-Konger, og forbigaaer da ikke heller, at de fem blaa Smaaskjolde i det portugisiske Vaaben hidrøre herfra.

Skjøndt Holbergs Synopsis vistnok ingenlunde er fri for positive Feil[1]), har den dog i sin Tid ved den Friskhed, hvorved dette Compendium dengang udmærkede sig, og som ogsaa med Bevidsthed var eftertragtet af Holberg — der havde en Gru for «pure Navne og Aarstal» og derfor altid havde «anseet de tydske Compendia som Desperates Værk» —, ved den Korthed, som Holberg ansaa for en Hovedsag ved et Compendium[2]), ved den Klarhed, der hviler over Alt fra

[1]) Han omtaler Freden, der i Aaret 1720 gjorde Ende paa den elleveaarige Krig med Sverrig, saaledes: «Facta est pax Fredensburgensis nomini Danico gloriosa». Den besynderlige Feil, at nævne Freden i Fredensborg i Stedet for Freden i Frederiksborg, er, fra disse Ord i Holbergs Compendium fra Aaret 1733, senere ikke blot gaaet i Arv i hele det forrige Aarhundrede (Suhm, Historien af Danmark, Norge og Holsten, udi tvende Udtog til den studerende Ungdoms Bedste. Kjøbenhavn. 1776. S. 159. Lagerbring, Nya Stats-Historien i Sammandrag, til svenska Ungdomens Tjenst. Første Delen, som handler om Dannemark. Stockholm. 1777. S. 162. F. Sneedorffs samlede Skrifter. Kjøbenhavn. 1796—1797. II, 298. IV, 2, 309.), men gjenfindes ogsaa i dette Aarhundrede endnu i de nyere Udgaver af Suhms Lærebog, indtil Feilen endelig bliver rettet i den Udgave, der udkom i Aaret 1832 (Suhms Udtog af Danmarks, Norges og Holstens Historie til Brug for den studerende Ungdom. Efter afdøde Professor Kierulfs Omarbeidelse, anden Gang udgivet med Rettelser og Tillæg af E. C. Werlauff. Kjøbenhavn 1832. S. 154.)

[2]) Kortheden er saa stor, at medens nogle Landes Historie reent forbigaaes, har Compendiet endog om den danske Historie kun Lidet over en Snees Sider. Hvorledes det derfor ogsaa allerede i

Holbergs Haand, og vel ogsaa ved det Lune, som af og til fremtraadte[1]), baade i Hjemmet og i Udlandet fundet usædvanlig Udbredelse. I det nye Skrift, der har fremkaldt disse Bemærkninger, er der meddeelt en Fortegnelse, som med en vistnok udtømmende bibliographisk Fuldstændighed sammenstiller foruden ti Udgaver i det latinske Originalsprog, udkomne i eller uden for Danmark, baade et Par latinske Bearbeidelser og forskjellige Oversættelser eller Bearbeidelser paa Dansk, Hollandsk, Tydsk, Engelsk og Russisk, i de tre sidste Sprog flere end een. Men hvor store Fortrin man endog i det forrige Aarhundrede kan have fundet i Holbergs Compendium, og selv om Den, der medbringer særlig historisk Sands, endnu ikke uden Interesse vil kunne læse — eller gjenlæse — et og andet Stykke i den lille Bog, kan det dog vistnok ikke være anderledes, end at det for Flere ei vil være saa let forstaaeligt, at et saadant Skrift har som Lærebog kunnet holde sig saa længe, som Tilfældet var. Der var vel Intet til Hinder herfor i dens «erotematiske Methode»; ogsaa det Compendium, der senere her skulde komme i Brug i Skolerne i Stedet for Holbergs, havde oprindelig endnu heelt igjennem en sammenhængende Række af Spørgsmaal, — kun at disse nu stode under Fortællingen, ikke, saaledes som hos Holberg, som Overskrifter over Svar —, og endnu i vore Dage er i England eller Skotland Intet al-

---

Aaret 1751 ved kongeligt Rescript blev overdraget det danske Selskab at tilveiebringe et Compendium over den danske Historie, «hvoraf i det danske Sprog ikke vides Noget til Dato udgivet», og Selskabet atter i Aaret 1757 blev mindet om et saadant Compendium, der aldrig udkom, har Werlauff havt Leilighed til at bemærke (Det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog i det første Aarhundrede. Kjøbenhavn 1847. S. 42, 76.)

[1]) Eet Exempel: Naar Holberg har omtalt Uvidenheden i Middelalderen, navnlig i Norden, og hvorledes denne Uvidenhed igjen forhindrede, at Kjætterier dengang opstod i Danmark, udtrykker han sig saaledes: «Theologia uno fere solo articulo absolvebatur, scilicet quod semel clero esset datum, nunquam revocari posse, item decimas rite esse solvendas. Qui secus credebant aut faciebant, ii soli hæretici existimabantur.»

mindeligere, end at de historiske Lærebøger blive udgivne saaledes, at der ved hver Afdeling fremsættes tilsvarende Spørgsmaal eller de saakaldte «Exercises»[1]). Men Holbergs Compendium havde dog lige fra Begyndelsen medbragt en Dødsspire, det havde beholdt den Inddeling efter de fire Monarchier, som ogsaa, da det begynder at gaae ned ad Bakke, netop bliver lagt Bogen til Last — saaledes i Aarene 1777 og 1782 af Kritikere i Tydskland. Eet var imidlertid Kritiken af den gammeldags Inddeling, et Andet at skabe den nye, og for at forklare, hvorfor Holbergs Compendium holdt sig saa længe, havde der været Opfordring til at gjøre opmærksom paa, hvor vanskeligt det faldt at træffe en ny og bedre Inddeling, og hvor længe det varede, inden en saadan endelig trænger igjennem. Den almindelige Histories Inddeling i «Histoire ancienne, moyenne et moderne» findes vel allerede i Aaret 1753, eller Aaret førend Holberg døde, anvendt af Jacob Vernet i Genf i hans Abregé de l'Histoire universelle, og paa samme Maade gav ogsaa Schlözers Vorstellung der Universalhistorie, i dens anden Udgave i Aaret 1775, en Udsigt over Historien, deelt som «Alte Welt», «Mittelalter» og «Neue Welt», — skjøndt Inddelingen her for saa vidt dog blev mindre bestemt, som Schlözer tillige forud havde opstillet to Tidsaldere, som han benævnte «Urwelt» og «Vorwelt»[2]). Men ligesom Begrændsningen i den nye store

[1]) Som et Exempel kan henvises til Robert Simpsons History of Scotland with Questions for Examinations. For the Use of Schools and Private Students. Thirty-first Edition. Edinburgh. 1856.

[2]) I Tydskland var en Inddeling i «die alte, mittlere und neue Historie» vel allerede tidligere ogsaa bleven opstillet af Gatterer (Handbuch der Universalhistorie. Göttingen. 1764—1765. I, 27.), men med hvor stor Utrættelighed endog denne begavede og samvittighedsfulde Forfatter lige indtil sin Død vedblev at hengive sig til nye, altid ufuldendte Forsøg paa at fremstille Universalhistorien — eller «Verdenshistorien», som han senere kaldte den —, har han dog aldrig selv vidst at gjennemføre den af ham i Aaret 1765 nævnte Inddelingsmaade. Hans sidste og heldigste Forsøg (Versuch einer allgemeinen Weltgeschichte. Göttingen. 1792.) har disse Hovedtidsaldere: «Von Adam, dem ersten Men-

Tredeling endnu ogsaa kun var meget mangelfuld — idet Vernet lader Middelalderen begynde med Christi Fødsel og ende ved Aaret 1400, og Schlözer sætter den fra Chlodovig og Muhamed indtil Columbus —, saaledes er det langt fra, at den nye Tredeling strax blev almindelig. Det historiske Compendium, som i Tydskland, efter Opgivelsen af Inddelingen efter de fire Monarchier, især længe kom i Brug ved Ungdommens Underviisning, var Schröcks Lehrbuch der allgemeinen Weltgeschichte, hvoraf den første Udgave udkom i Aaret 1774; denne Lærebog kjender kun to Hoveddele af den almindelige Verdenshistorie, en för og en efter Christi Fødsel, og det var ogsaa denne Hovedinddeling, som blev fastsat i den Lærebog, der skulde afløse Holbergs i de danske Skoler. Skole-Commissionen, der var bleven nedsat i Aaret 1773, havde først henvendt sig til J. H. Schlegel, med Anmodning om at skrive en saadan historisk Lærebog; da han undskyldte sig, paatog Abraham Kall sig efter Guldbergs Opfordring Opgaven paa det Vilkaar, at han ikke vilde forbinde sig til at levere noget heelt Originalt, men at han maatte lægge en af de nyeste og bedste Lærebøger, som Fremmede havde, til Grund for sin Fremstilling; dette blev tilstaaet, han foreslog da Schröcks som den meest passende til Grundlag, og Commissionen antog Forslaget. I «Den almindelige Verdens Historie, kortelig forfattet til Brug for Skolerne i Danmark og Norge», som Kall første Gang udgav i Aaret 1776, er der i flere Henseender vel ogsaa taget Hensyn til Guldbergs ufuldendte Verdenshistorie, men denne havde ikke givet ham Anledning til at afvige fra Hovedinddelingen hos Schrøck, ogsaa i den nye danske Lærebog begynder, ligesom i Schröcks, den nye Historie saaledes med Christi Fødsel, at allerede Augustus og de efterfølgende første romerske Keisere henføres til den nyere Historie. I den

schen, bis zu Nimrod, dem ersten König», «Von Nimrod, dem ersten König, bis zu Alexander M., dem ersten weltherschenden Europäer», «Von Alexander M., dem ersten weltherschenden Europäer in der alten Welt, bis zu Colombo, dem ersten Entdecker der neuen Welt».

Udgave af Lærebogen, som udkom i Aaret 1793, finder man Tredelingen optagen af Kall, men kun saaledes, at efter denne Deling — «Historien før Christi Fødsel», «Middelalderen», «Nyere Historie» — Middelalderen er kommen til at strække sig «fra Christi Fødsel, indtil at Carl den Store bliver romersk Keiser», og Augustus og de følgende romerske Keisere altsaa nu høre til Middelalderen; det var først de nyere Udgaver af Kalls Verdenshistorie, der, besørgede af Werlauff, endelig fastsatte Skjellet mellem Middelalderen og den nyere Historie ved Reformationstiden, og en ny Grændse mellem Middelalderen og den gamle Historie, nemlig først ved Romerrigets Deling ved Theodosius's Død, og senere ved det vestromerske Riges Undergang, efter at i Tydskland især Rømer allerede længe havde søgt at gjøre gjældende, at det maatte betragtes som en forkastelig Fremgangsmaade, naar man inddeelte efter Begivenheder, der vistnok havde frembragt vigtige Forandringer, men kun efterhaanden og meget senere, end da de tildroge sig; fra dette Udgangspunkt havde han ikke mindre bekæmpet Inddelingen efter Christi Fødsel, end deres Inddeling, der begyndte den nyere Historie med Columbus's Opdagelse i Stedet for med den hurtig virkende Reformation. Under Forhold som de ommeldte, og da derhos Hovedperiodernes Underafdelinger i de nyere Lærebøger vare altfor mange og oftere uheldig valgte, forstaaes det lettere, at Holbergs Synopsis Historiæ Universalis endnu i Aaret 1777 udkom i tydsk, i Aaret 1779 i hollandsk, i Aaret 1787 i engelsk og baade i Aaret 1799 og i Aaret 1808 i russisk Oversættelse. Endnu i Aaret 1824 har en gammel jydsk Præst kunnet fortælle om, hvorledes han i sin Skoletid havde lært Historie efter Holbergs Synopsis [1]). Naar det derimod i det anmeldte Skrift endog hedder, at «man skal endnu paa Landet finde Exemplarer af Holbergs Bog bevarede, som ere gjennemskudte med

[1]) M. S. Blangsted, Sognepræst til Vester-Nykirke og Faaborg, i en Skrivelse af 27 Febr. 1824 om hans Skoleunderviisning, meddeelt til og af P. N. Thorup Blandede Efterretninger angaaende Ribe Cathedralskole. Sjette Fortsættelse. Ribe. 1830. S. 26—32.

hvide Blade, paa hvilke talrige historiske Noter ere skrevne til», skal det ikke modsiges, at noget saadant tidligere kan have været Tilfældet, eller at en Bemærkning som den gjengivne i sin Tid kan have været paa sin Plads, men det tør meget betvivles, at «Landet» nu, det er i Aaret 1872 eller 1873, opbevarer eller fremviser saadanne Minder; Forfatteren anfører heller ikke i dette Tilfælde Nogetsomhelst til Støtte for sine Ord, skjønt det vilde været interessant at have erfaret, hvorpaa han nu har grundet denne Mening.

Efter de meget faa Ord, som ogsaa endnu N. M. Petersens Literaturhistorie kun har havt tilovers for Holbergs her omtalte og i Henseende til nogle charakteristiske Eiendommeligheder her omhandlede Skrift, maa man vistnok give den nyere Forfatter, som igjen har villet tage det for, Ret deri, at det nu kunde været «paa Tide», til Charakteristik af dette historiske Compendium og med Hensyn til dets Betydning for den historiske Underviisning i det forrige Aarhundrede, «at fremkomme med de Oplysninger, der have kunnet bringes tilveie». Tidligere har ogsaa en ældre Holbergianer været opmærksom paa, at der her endnu kunde været ei saa Lidet at indhente. Fra forskjellige Sider bragtes Werlauff hertil, ikke blot ved den Deeltagelse, hvormed han overhoved omfattede og fordybede sig i Alt, hvad der kunde forherlige Holberg, men tillige ved den Interesse, hvormed han gjerne lagde Mærke til ethvert Træk i det Professorats Historie, som han selv i saa langt et Tidsrum har beklædt; det var ogsaa i en lang Aarrække faldet i hans Lod at skulle besørge de nyere Udgaver baade af Kalls Verdenshistorie for Skolerne og af Suhms Lærebog i Danmarks og Norges Historie, og i sine Omarbeidelser af disse havde han da ogsaa faaet en Opfordring eller Anledning til at see tilbage paa, hvorledes det, inden Holbergs historiske Compendium saa længe kom til at spille sin Rolle i Skolerne, havde seet ud med Historieunderviisningen i den lærde Skole i Danmark. Denne Werlauffs Interesse for Æmnet kan vel ikke have været Forfatteren ubekjendt og havde da ogsaa fortjent at nævnes med et Par Ord. Med Hensyn til Holbergs Virksomhed som

historisk Docent nærede Werlauff dog en Tvivl, der vel neppe nu kunde gjenfindes i nogen efterladt skriftlig Optegnelse, men hvorom der i Tillid til Hukommelsen her formeentlig bør mindes efter hans mundtlige Yttringer: han yttrede, maaskee ved en Tradition gjennem Abraham Kall, Tvivl om, hvorvidt man altid fra Anmeldelsen af Holbergs Forelæsninger kunde drage nogen sikker Slutning, med andre Ord, om hvorvidt Holberg virkelig med Sikkerhed kan antages at have holdt de historiske Forelæsninger, han i Lectionscatalogerne anmelder. Forelæsningernes stereotype Anmeldelse i den betænkelige Forbindelse med bebudede Disputatser synes i alt Fald ikke skikket til at nedslaae Tvivl: «Ludovicus Holberg, Hist. et Geogr. Prof. P., Historiam universalem docebit, alterna quaque hebdomade Geographiam. Mense vero Junio disputabit»; ikke heller den Ringeagt, som Holberg senere saa bestemt har vedkjendt sig med Hensyn til sin Tids offenlige Forelæsninger i Almindelighed[1]). Den anmeldte Forfatter, der ikke har fundet Anledning til at berøre Holbergs eiendommelige Ringeagt for Forelæsningerne, yttrer dog ingen Tvivl angaaende hans «praktiske» Virksomhed i denne Retning, det bemærkes blot, at «Holberg holdt kun Forelæsninger over Verdenshistorie i Aarene 1732—1737», — nemlig indtil han slap ind i Quæsturen. Men Angivelsen beroer dog kun derpaa, at Forfatteren har antaget det for givet, at naar en Forelæsning kun har været anmeldt, er den ogsaa bleven holdt. Naar saaledes Arne Magnussen anmeldte, at hans Forelæsninger vilde give historiske og antiquariske Oplys-

---

[1]) Jeg haver mærket, at de daglige Lectiones publicæ er til liden eller ingen Nytte, efterdi nogle faa Personer frequentere de samme heller af Curiositet og for at gjøre sig kjendt af Lærerne, end for at undervises. De faae derforuden paa disse Steder just ikke at høre, hvad de forlange at vide, men hvad Lectores behage at recitere. Ikke at tale om, at utallige Bøger nu omstunder i alle Materier ere skrevne, saa at Ungdommen derudover med større Nytte læser deslige Bøger, som med Fliid ere udarbeidede, end hører, hvad som i Hast sammenskrives og reciteres. Ludvig Holbergs Moralske Tanker. Kjøbenhavn 1744. S. 485.

ninger om Saxo Grammaticus og meddele en Sammenligning af denne og Svend Aagesen, antager Forfatteren uden Betænkning, at Arne Magnussen virkelig den Gang «gjennemgik» Saxo og «anstillede» Sammenligningen, hvorimod Werlauff ved Meddelelsen af sine Anmærkninger om Arne Magnussens videnskabelige og academiske Virksomhed, som han har ladet trykke i «Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed», ei har undladt at tilføie denne Erindring: «Vel anmeldte han i Lectionscatalogerne for 1714 og 1717 Forelæsninger over Saxo Grammaticus og Svend Aagesen, men det er dog uvist, om disse ere komne istand, og overhovedet, om han nogensinde har holdt Forelæsninger. Vist er det derimod, at han aldrig har disputeret»[1]). Werlauff er iøvrigt her kommen til at begaae en Feil, for saa vidt som hine Forelæsninger, der ved deres monographiske Charakteer vistnok dengang vilde været et Særsyn, kun omtales som anmeldte for Aarene 1714 og 1717, en Feil, som han nu vilde undgaaet ved, i Stedet for at holde sig til det engang Optegnede, at eftersee Universitetets ældre Lectionscataloger i de nu allerede længe betydelig forøgede Samlinger af disse paa Universitetsbiblioteket og paa det store kongelige Bibliothek; thi ligesom det paa hiin Tid overhoved var Skik — hvorfra der ikke heller med Hensyn til historiske Forelæsninger blev gjort nogen Undtagelse —, at de samme Forelæsninger uden Afvexling anmeldtes gjennem hele Aarrækker, saaledes findes ogsaa Arne Magnussens ovennævnte Forelæsninger over Saxo og Svend Aagesen i Catalogerne atter og atter anmeldte for de academiske Aar 1713—14, 1716—17, 1717—18, 1718—19, 1719—20 og 1720—21, og der er ikke mindste Grund til at antage, at det har været anderledes for Aarene 1714—15 og 1715—16, for hvilke Catalogerne fattes[2]), men de samme Forelæsninger have saa-

[1]) Biographiske Efterretninger om Arne Magnussen ved Jon Olafsen fra Grunnavik. Med Indledning, Anmærkninger og Tillæg af E. C. Werlauff. Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed. Tredie Bind (Kjøbenhavn. 1836.), S. 65.

[2]) De fattes for disse Aar baade paa Universitetsbibliotheket og paa det store kongelige Bibliothek, hvorimod alle de andre

ledes ogsaa i dette Tilfælde været uafbrudt anmeldte fra Arne Magnussens Tilbagekomst fra Island i Aaret 1713, og lige indtil han kaldtes til sit nye Professorat. Den samme Feil som hos Werlauff findes imidlertid ogsaa i det her anmeldte Skrift, ogsaa i det henføres (S. 19) de over Saxo og Svend Aagesen anmeldte Forelæsninger kun til »et Par Aar, 1714 og 1717«, og at denne Feil heller ikke her er bleven undgaaet, er for saa vidt her mere paafaldende, som Skriftet dog paa flere Steder vidner om, at de stadig enten i det udtrykkelig paaberaabte eller dog væsenligst til Grund for det liggende, ældre Lectionscataloger, saaledes som Æmnet jo ogsaa naturligen krævede, paa et forberedende Standpunkt netop med Flid maae have været gjorte til Gjenstand for særlig Opmærksomhed.

---

ovenfor paaberaabte Lectionscataloger nu forefindes saavel i det store kongelige Bibliotheks Samling, som i Universitetsbibliothekets, alene med Undtagelse af Cataloget for Aaret 1720—21, der kun haves i den sidstnævnte Samling.

F. Schiern.

Meddelelser af blandet Indhold.

Meddelelser

af og i Anledning af

Major Johan de Beverens Dagbog

fra Svenskekrigen

1659—60.

Da det bekjendte Boghandlerfirma i Amsterdam Fr. Muller for et Par Aar siden udsendte en usædvanligt righoldig antikvarisk Katalog, fandtes der deri anført, som en af de bedste Prydelser, Fortsættelsen af en Dagbog ført paa Hollandsk af en Officer under hans Ophold i Danmark som Deltager i nogle nederlandske Hjælpetroppers Felttog 1659—60. Dagbogs-Haandskriftet blev af Boghandleren tvivlende betegnet som forfattet af en Lieutenant de Beveren og lovpristes forøvrigt i stærke Udtryk.

Saa fuldstændigt som man visseligt maa give Molbech Ret i at fremhæve Kjøbenhavns Beleiring som et af de interessanteste og mest lønnende Emner for en dansk Historiker[1]), saa vist er det ogsaa, at denne hans Anvisning ikke bør indskrænkes til Beleiringen alene, men omfatte hele denne for vort Fædrelands Udvikling saa skjæbnesvangre Krig. Følgeligt ville Kilderne til dennes Historie have en særlig Værdi i alle Kyndiges Øine, og Ønsket om at faae det omtalte Haandskrift til Kjøbenhavn er sikkerligt bleven vakt

[1]) Nyt hist. Tidsskr. V. 274.

hos Flere end En af dem, der fik Øie paa den omtalte Notits.

Uheldigvis var imidlertid Prisen ansat efter hollandsk Maalestok, hvad der ikke alene afskrækkede de faae Fagmænd, som pleie at anvende deres sparsomme Overskud til Anskaffelsen af Bøger, men endog holdt Bestyrerne for vore offentlige Samlinger tilbage. Under slige Forhold antager den Følelse af Isolerethed, der undertiden griber den stille Videnskabs ensomme Dyrker, let et Anstrøg af Bitterhed, som ved denne Leilighed imidlertid skulde vise sig ligesaa ugrundet som uretfærdig. — En Mand, for hvem intet Offer i den videnskabelige Samlings Interesse synes for stort, Hr. Justitsraad, Bankkasserer F. S. Bang, havde nemlig skyndsomst sikret sig baade dette og andre værdifulde Stykker sammestedsfra og stillede strax med den Liberalitet, hvoraf Publikum allerede har seet saa mange Prøver, denne sin Erhvervelse til Raadighed for den historiske Forenings Bestyrelse til Offentliggjørelse, fuldstændigt eller i Uddrag.

Om en fuldstændig Udgivelse kunde der imidlertid vanskeligt blive Tale, om ikke af anden Grund saa af Hensyn til «Historisk Tidsskrifts» hele Charakter; men et Udtog af og en Henvisning til Haandskriftet blev derimod betegnet som noget særdeles ønskeligt. Det blev som Følge heraf overdraget nærværende Meddeler nærmere at gjøre sig bekjendt med Aktstykket, der foreløbigt kun kunde charakteriseres som et temmelig daarligt skrevet Manuskript i Kvart, iberegnet nogle enkelte indsatte Stykker ialt 92 Blade stort, hvoraf dog et Par ubeskrevne. At denne Offentliggjørelse først nu finder Sted, er alene begrundet i Mangel paa den fornødne Plads i de to nærmest forudgaaende Hefter.

Ved nøiagtigere Undersøgelse befandtes Haandskriftet dog ikke at være noget saa aldeles Ubekjendt som hidtil antaget. I et Møde d. 28de Febr. 1857 i den historiske Forening i Utrecht havde nemlig dennes daværende Formand, Baron de Geer, gjort en Meddelelse til Selskabet om dette

samme Haandskrift hvorhos han i Trykken offentliggjorde hele Skildringen af Landgangen ved Kjerteminde og Slaget ved Nyborg[1]). Men hermed var det for os Danske Interessanteste saa langtfra udtømt, at en gjentagen Omtale af Bogen i dens nye Opholdssted ingenlunde var gjort overflødig.

Skjøndt Baron de Geer mener, at man ikke af Texten vil kunne udfinde Forfatterens Navn, turde det dog være fuldstændigt afgjort, at vi i ham gjenfinde en i sit Fædrelands Aarbøger ikke ganske ubekjendt Personlighed ved Navn Johan de Beveren, der efter at have beklædt flere overordnede militære Stillinger døde 1673, 47 Aar gammel, efterladende sig et talrigt Afkom og Eftermæle som en tapper Kriger[2]). Ikke blot findes nemlig dette Navn angivet (Msc. Bl. 35) i et latinsk Epitaphium, Forfatteren indfører til Ære for en Vaabenbroder, Lieutenant Menou, der døde i Assens i Febr. 1660[3]); men alle de Oplysninger, der leilighedsvis forekomme om hans Svogerskab med Govert Slingelandt, om en lille Søns Død, om hans Fader og Hustru, passe alle fuldstændigt paa denne Mand.

Ogsaa andetstedsfra[4]) vide vi, at han — Søn af en høit anset Embedsmand i Dordrecht, der 1631 havde staaet i Spidsen for et hollandsk Gesandtskab til Christian IV[5]), — som Fører af et Compagni og med Charge af Sergeant-Major deltog i Hollændernes anden Hjælpesending til Dan-

---

[1]) Kronijk van het historisch genootschap gevestigd te Utrecht, 13. jaarg. 1857 SS. 63—71. I samme Tidsskrift for 1851 S. 244—51 findes en anden (indholdsrigere) Beskrivelse af Landgangen ved Kjerteminde.

[2]) Om hans Levnedsomstændigheder see v. d. Aa: Biographisch woordenboek der Nederlanden, II 486 f., og om hans Familieforhold findes udførlige Efterretninger i Leeuwen: Batavia illustrata (1685, Fol.) S. 869.

[3]) Jvfr. Mumme: St. Knuds Kirke i Odense. S. 311.

[4]) Secreete Resolutien under 4. Marts 1659 i Rigsarchivet i Haag.

[5]) Slanges Chr. IV 735 ff., Aitzema: Saken van staet en oorlogh 4to, III, 466 ff.

mark. Men først d. 10. Novbr. 1659 (ny St.)[1]) begynder han denne Dagbog umiddelbart før Angrebet paa Kjerteminde og fortsætter derefter Dag for Dag, indtil han d. 13. Juni 1660 atter befinder sig i Haag.

Vi skulle ikke opholde os ved Skildringen af Landgangen ved Kjerteminde, hvor Forf. hørte til Bagtroppen under Oberst Meteren, og hvorom han ikke har noget væsentligt Nyt at meddele. Efter nogle Dages Venten, tilbragt med at indhente Efterretninger og afværge truende svenske Anfald[2]), gaaer Marschen videre til Odense, hvor Foreningen med Ebersteins Tropper og de Allierede blev iværksat. Fra dette Øieblik af turde Udfaldet være givet, eftersom der kun kunde være ringe Udsigt for Svenskerne til herefter at holde Stand, naar det ikke iforveien var lykkedes dem at overvælde de enkelte Afdelinger. Snart føres derfor ogsaa Toget mod Nyborg, hvor Hollændernes seige Modstand i Begyndelsen af Træfningen synes at have afgjort Dagens Skjæbne[3]). Det er derfor ogsaa til denne Begivenhed, Forf. med særlig Forkjærlighed oftere vender tilbage, saaledes (Bl. 15) hvor han giver en Beskrivelse af Fæstningen ledsaget af et raat Udkast til en Grundtegning, (Bl. 34) hvor der meddeles Styrkelister o. desl., og (Bl. 59) hvor han fortæller, at han et halvt Aar senere paa Gjennemreisen gjennem Nyborg erfarede, hvorledes man der undertiden hørte Salver, Trommer og Bulder, som om et Slag netop tog sin Begyndelse. Folk der vare blevne udsendte for at efterforske Aarsagen hertil, kom tilbage uden Underretning, saa at det syntes, som om Svenskerne ikke havde fundet Ro i Graven, men maatte lege Spillet om igjen.

Det er dog ikke ublandet glædelige Erindringer, Forf. medfører fra denne Krigsdaad. Ikke at tale om Mandefaldet

[1]) Da Dagbogen helt igjennem benytter ny Stil, er denne hovedsageligt anvendt i dette Udtog, skjøndt den som bekjendt dengang var ti Dage forud for den paa den Tid her i Landet brugte Tidsregning.

[2]) Jvfr. Ny kirkehist. Saml. V. 328 f.

[3]) Jvf. Nyerups Frederik III S. 319—20 Noten.

og den hundske Behandling, der efter Slaget skal være budt de hollandske Tropper og deres Saarede, troede man ogsaa at maatte føre Klage over Mangel paa Paaskjønnelse i andre Henseender. Byttet blev snappet bort af de Allierede, og af Fangerne havde man kun Bryderier. Oberst Schønleben, 3 Sergeant-Majorer og 600 Ryttere faldt paa Hollændernes Andel (Bl. 12 v., jvf. 16 v.), af hvilke Officererne skulde løskjøbe sig selv[1]), medens Kongen af Danmark skulde tilfredsstille Soldaterne for de Øvrige. Dette sidste var saa meget rimeligere, som man uden videre puttede Krigsfangerne ind i sine egne Regimenter[2]), hvorfra dog mange undløb (Bl. 14 v.); men Hollændernes Krav i dette Punkt og om Erstatning for Byttet mødte uskjønsom Kulde hos Kongen (Bl. 47 v.-48) og var i de følgende Aar en stadig Plage for Diplomaterne[3]).

---

[1]) Da Schønleben siden var kommet paa fri Fod (formodentlig ved Løskjøbning), fik Schack en drøi Irettesættelse, eftersom Kongen ikke havde givet nogen Befaling derom, og det end mindre kunde tilkomme andre end ham, «som Oberherre og som Krigen fører», at tillade noget Saadant (Fyenske Tegn. und. 1. Febr 1660).

[2]) Endnu over et halvt Aarhundrede senere, 27. Mai 1713, beordres Generaladjutant Løvenørn til at foranledige og see igjennem Fingre med, at de svenske Fanger gav sig i dansk Krigstjeneste eller deserterede (Geh. Arch.). — Af svenske Fanger, der gik i dansk Tjeneste, turde den navnkundigste være Herman Svanewedel, der endte som General og Eier af N. Vosborg (de af Klevenfeldt indhentede «Relationer om nulevende Adelige», Fyens Stift, S. Næraa Sogn. Geh. Arch.). — En stor Mængde Sagn om svenske Soldater, der nedsatte sig her i Landet, og om denne Krigstid i det Hele findes i Vedel Simonsens Rugaard, II 2. 40—94. — Et dansk Regnskab fra Krigsaarene anfører efter Slaget ved Nyborg 317 svenske Fanger, hvoraf der efter et halvt Aars Forløb kun var 14 tilbage, der ikke vilde tage Tjeneste. Sagen er let forklarlig, naar man betænker Troppekorpsernes daværende brogede Sammensætning: Sammen med Swanewedel fangedes saaledes en dansk Adelsmand af Familien Kaas, og Carl Gustav havde selv tvunget danske Undersaatter til at tage Tjeneste hos sig (see Sjæll. Tegn. under 12. Juni 1660 og Meddelelser fra Rentekammerarchivet I. 129. 35 131. 45 a og b, 133. 54—55).

[3]) See bl. A. Relationer fra Otto Krag og Godske Buchwald af April 1660, og fra Charisius 20/30 Novbr 1663 (Geh. Arch.).

Det var ogsaa her ved Nyborg, at Forf. først gjorde grundigt Bekjendtskab med Polakkerne, Gjenstand for hans udelte Afsky. Deres Anfører Piaszensky faldt i Kampen[1]), men hverken dette eller almindelig Krigsbrug kunde retfærdiggjøre den umenneskelige Grusomhed, hvormed de foer frem efter Slaget. Ogsaa i den kortvarige Berørelse, Hollænderne i den følgende Tid havde med disse Tropper, er der kun Tale om den Ødelæggelse, de efterlode i deres Spor, og selv efter at de vare førte tilbage til Halvøen, hedder det sig (Bl. 14 v.), at et hundrede Stykker af dem paa deres Heste svømmede tilbage igjen over Beltet, røvende og plyndrende, hvor de kom frem. Efterretningen i sig selv faaer at staae ved sit Værd, da vi kun lægge liden Vægt paa, at den synes at bekræftes af Sagnet[2]), men den giver et nyt Vidnesbyrd til de mange andre om, hvad man kunde tiltroe disse Hjælpetropper. «Jordens Afskum» benævnes de af en gammel Forfatter[3]) og utvivlsomt med fuldeste Føie, siden — for kun at nævne et enkelt Exempel udaf den overvældende Mangfoldighed — Sognefolkene i Saxild feirede Befrielsen fra «det haarde Polsche Aag» ved Indstiftelsen af daglige Morgen-Bønner og Psalme-Sang i Kirken[4]). Og saa meget mindre Grund er der til Tvivl, som den polske Deltager, hvis Beretning er naaet til os, giver tydelige Vink i saa Henseende, hvorlidt hans Meddelelser om denne Krig end forøvrigt vække synderlig Tillid eller fortjene virkelig Tiltro[5]).

Fra Nyborg gik efter nogen Tids Forløb Toget tilbage til Odense, hvor Forf. strax d. 2. Decbr. blev særdeles godt

---

[1]) Da Broderen af den Faldne 1682 paa Ansøgning erholdt Danebrogsordenen, blev han gjort opmærksom paa, at Grunden hertil var Hensynet til hans Broders Heltedød (Bjørn: Riddere etc. S. 34, Nr. 45, Brev fra den danske Gesandt i Berlin Fr. Gabel af 22. Febr. 1684, Geh. Arch.).

[2]) Vedel Simonsen: Rugaard II. 2, 74—75.

[3]) Rhode: Haderslev Amts Beskrivelse S. 267.

[4]) Marmora Danica II. 165.

[5]) Skjøndt Passeks «Denkwürdigkeiten» vistnok har til nærmeste Formaal at fremstille for en yngre Samtid Mønsteret af en «rask

indkvarteret hos Raadmand Peder Pedersen (Lerke), og hvorfra en Deel af Styrken sendtes i Kvarter til Svendborg og Faaborg. Byen skildres i det Hele meget velvilligt (Bl. 8 og 13 v.); den var velbygget, men ikke befæstet, uden forsaavidt et ældre Hornværk ved Aaen tjente til Forsvar. Kongsgaarden i Byen var ødelagt, ligesom Staden i det Hele var haardt medtaget af de Svenske. Forøvrigt, bemærker han, har Byen Ord for at besidde de skjønneste Kvinder i hele Danmark; men han borttager rigtignok i samme Aandedræt Sødmen af denne i enhver ægte Odenseboers Øren saa træffende Ytring ved strax at tilføie: «men jeg har ikke seet nogen, der fortjente dette Ry»[1]).

Efter nogle Ugers Forløb, d. 13. Jan. 1660, blev Kommandantskabet i Assens overdraget til Forf. tilligemed Befalingen over nogle Kompagnier, der henlagdes dertil. Men da ogsaa denne forhen velbyggede og velstaaende Stad havde lidt haardt ved den svenske Besætning[2]), der herfra og til Middelfart med stort Arbeide havde dannet sig en fast Stilling, som i lang Tid forhindrede de Allieredes Overgang til Fyen, androg han om, at maatte formindske sin Afdeling med et Kompagni. Han fik her Ordre af de 3 hollandske Oberster, hvem han var underlagt, om at holde sig rede til med sin Styrke henimod d. 7. Febr. at slutte sig til Feltmarschal Schack, for at gjøre et Tog til Stift Bremen; men Tiden gik

---

Karl», der vandrer sin Vej gjennem Livet, bedaarende Kvindernes Hjerter og beseirende Mændenes Ondskab, er der dog ingen Grund til at betvivle hans Sandfærdighed, naar han efter sin Hjemkomst gotter sig ved det rige Bytte fra Venneland (see S. 80, 249).

[1]) At dog ikke alle hans Landsmænd vare ligesaa følesløse, eller at de maaskee have gjort større Lykke hos de fyenske Kvinder end omvendt, synes Daabsprotokollen for Frue Kirke i Odense under 5. Aug. 1660 at antyde (Gen. herald. Selsk. Mscc. Fol. Nr. 45 a).

[2]) Svenskerne havde i saa stor Hast maattet bryde op herfra, at de efterlod en tolvpundig Kanon, som nedsænkedes i Sandet. Her blev den gjenfundet 1744 og benyttedes endnu 1776 (Lauritsen: Fyens Stiftstidendes første Aarhundrede S. 27).

hen uden nærmere Besked, og endelig blev Hollændernes Deltagelse i Toget opgivet. Et Slagsmaal mellem Hollænderne og Oberst Brokkenhuses danske Ryttere synes at have været den nærmeste Foranledning til, at Forf. og hans Folk henimod Slutningen af samme Maaned forflyttedes til Middelfart.

I denne By, forarmet som alle de andre, opholdt Forf. sig i henimod to Maaneder, forslaaende Tiden saa godt, det lod sig gjøre. Jagten, «vor eneste Fornøielse i denne vor Forviisning (ballinschap)» var ganske vist fortræffelig paa Fyen, men havde dog den Mangel, at der ikke fandtes Storvildt. For at træffe noget saadant, blev der derfor Dagen efter, at Forf. havde faaet Efterretning om en lille Søns Død, foretaget et, rigtignok frugtesløst Forsøg i Jylland, ved hvilken Leilighed Frederiksodde besøgtes. Slige Udflugter fandt i det Hele hyppigere Sted under hele Opholdet, og vi skylde dem nogle kortfattede Beskrivelser bl. A. over Brahesborg (Bl. 22 v. -23) og Ellensborg (Bl. 13, jvf. Bl. 25). Om det sidste fortælles, at det tilhørte Forræderen Uolefelt, Ophavet til hele denne sørgelige Orlog og til Landets Ødelæggelse, men at det efter Fyens Erobring blev skjænket som en Belønning til Schack for hans egen og Børns Levetid. Ulfeldt skulde selv have opholdt sig paa Gaarden to Dage før Slaget ved Nyborg, men havde i Tide frelst sig til Sjælland, hvad der er en Umulighed, eftersom han dengang befandt sig under Anholdelse i Malmø.

Vi støde her paa en Svaghed, om vi bør kalde den saa, hos vor Forf. nemlig en vel vidt dreven Interesse for Rygter. Dette hænger atter sammen med hans kjendelige Bestræbelse for at skaffe sig Underretning, der har affødt de mange Indskud i Dagbogens Følgeorden, og som under andre Forhold og navnlig under Forudsætning af Kjendskab til Landets Sprog utvivlsomt vilde have frembudt megen Interesse. Da han saaledes paa sin Gjennemreise gjennem Nyborg træffer en Bekjendt, formodentligt en Landsmand, faae hans tørre Notater strax en større Fylde. Han meddeler her den før omtalte Beretning om Svenskernes Spøgeri ved Nyborg og udtaler sin Forbauselse over den besynderlige Skik i Landet,

at den nye Præst skal gifte sig med Enken paa Kaldet, om hun saa er 70 og han kun 20 Aar gammel, hvis han ikke vil udbetale hende Embedets halve Indtægter. Ofte ere dog de af Forf. optegnede Rygter af virkelig Værdi, eftersom han med en meget omfattende Brevvexling forbandt det Held i det Hele at have gode Forbindelser. Fra sin Svoger Slingelandt og paa anden Haand fra den engelske Gesandt Honeywood fik han Efterretninger om Fredsforhandlingerne, fra Englænderen Manley, den senere Forfatter af «History of the late warres in Danmark 1657—60», om Krigsbegivenheder, fra Prinds Willem[1]) og sin Slægt om Forholdene i England og i Hjemmet. Ved de sidste lægge vi Mærke til den udprægede Forskjel paa Folkestemningen, repræsenteret af Amsterdam, og paa den egentlige Politik, saaledes som den udtalte sig gjennem Stænderne, den første nemlig ivrig, den anden mere kølig overfor Danmark (Bl. 21 v. -22)[2]).

Det synes imidlertid i Middelfart at have skortet Forf. paa Arbeide eller Afvexling. Vel drog der jevnligt Tropper

---

[1]) Forf's Oberst. Uden Tvivl Vilhelm Frederik af Nassau Dietz, Statholder i Friesland og en af Stamfædrene til den nuværende holl. Kongeslægt.

[2]) Folkestemningen for Danmark er allerede paavist af Molbech (Nyt. hist. Tidsskr. III 399, Note 99), og flere Prøver derpaa kunne findes i den rige Litteratur af hollandske Flyveskrifter. Ogsaa et Tegn derpaa er det, at da de danske Gesandter, Otto Krag og G. Buchwald, d. 28 Febr. 1660 (gl. S.) bleve indbudne af Borgemesterne i Amsterdam til at see Komedie, blev der opført for dem Kjøbenhavns Undsætning og Slaget i Sundet, hvori «die Schweden vndt deren vngerechte waffen sehr hart angegriffen wurden.» (Geh. Arch.) — [Ikke altid havde det været saa lige en Sag at holde sig op over Carl Gustav, som de hamburgske Leilighedsdigtere fik at føle 1658, da Kongen fandt sig i den Grad fornærmet ved et Bryllupsdigt, at Digter og Bogtrykker maatte vandre i Fængsel, og Magistraten udstedte et Forbud mod Leilighedspoesien (Laurembergs Scherzgedichte herausg. v. Lappenberg S. 235 f)]. Børskursen var derimod ikke den danske Sag saa gunstig, da Kongens Obligationer i April 1660 udbødes paa Børsen i Amsterdam for en Halvdel, ja en Trediedel af Prisen (Rel. fra Krag og Buchwald i Geh. Arch.).

gjennem Byen, af hvilke han især fremhæver Friis's prægtige Rytteri, og vel gik der nødvendigvis en Deel Tid med til den vidtløftige Brevvexling og andre literære Idrætter, f. Ex. et langt Rimbrev til hans Kone (Bl. 38 v. -39); men der er endda vistnok bleven for megen Tid tilovers. Saaledes idetmindste lader sig en vis Gnavenhed forklare, der giver sig temmelig aabenbart tilkjende: Overbefalingen over de hollandske Tropper i Fyen var d. 8. Decbr. 1659 af Generalstaterne bleven betroet til den engelske Oberst Will. Killegrew; men da denne derefter afgiver en Beretning om Tilstanden, paastaaer vor Forf., at der ikke var et sandt Ord deri; de hollandske Tropper bagtaltes i Kjøbenhavn, medens Ruyter hædredes med Guldkjæde og Medaille, som om Æren ene tilkom ham; Buat[1]) lovpristes uden Hensyn til de andre Officerer, og, hvad der var reentud latterligt, den hollandske Ambassadør erholdt Elefantordenen.

Da nu samtidigt Rygterne om Fred antoge større og større Fasthed, søgte og erholdt de Beveren Tilladelse til at forlade sin Plads for at begive sig til Kjøbenhavn. Vanskeligheder ved at tilvejebringe Pas, gjorde det førnævnte Ophold i Nyborg nødvendigt; men d. 28. April kunde han endelig forlade dette Fyen, som han lovprisende kalder en af de frugtbareste Øer i Verden, og hvis Skjønhed han gjentagne Gange yder sin Hyldest. Men stadigt fornyes den gamle Sang: Forhen velbebygget og veldyrket, men nu hærjet og ødelagt af Krigen.

Ogsaa om Sjælland lyder den samme Klage. Gjennem deilige Landskaber fortsattes Reisen; men Landsbyerne stode folketomme og Markerne henlaae usaaede og upløiede. Selv

[1]) Om denne kjække Officer af fransk Herkomst, Henry de Fleury de Coulon, Herre til Buat, der rask sprang ud af Baaden og førte sine Folk gjennem Vandet frem mod den ved Kjerteminde opstillede Fjende, — og om hans sørgelige Endeligt 1666, see Aitzema. 4to, IX. 524, Brandt: Leven van de Ruiter (4. Udg. 1746) 189, Winterpraatje tuschen een Amsterdammer etc. s' Gravenhage 1660, 4to, A. 4 v., Wagenaar: Vaderlandsche Hist. XIII. 214—22, v. d. Aa: Biogr. woordenboek VI 103 o. fl. St.

da han beundrende skildrer Roskilde Domkirke og dens Mærkeligheder, mindes han om Krigen', der havde bortført Kong Alberts Slibesten.

Indtil en samlet og ordnende Fremstilling foreligger af vort Fædrelands økonomiske Tilstand efter hiin sørgelige Krig, er det Umagen værd, at opsamle de eenstemmige og hyppige Skildringer af en Tilstand saa fortvivlet, at den næppe skulde synes at lade Plads tilovers for det dristigste Haab. En barbarisk Krigsførelse, Pest og Hunger havde affolket Landet, udtæret dets Hjælpekilder og efterladt sig Ødelæggelsens Vederstyggelighed som Efterkommernes fattige Arv. Enhver historisk Skildring fra og om Tiden vil frembyde Exempler herpaa, om end faae i rystende Alvor at ligne ved den gamle Præstes Ord[1]): «Anno 60 døde der nogle hundrede af mine Sognefolk af Hunger. Ved min Salighed, de hente Mask hos mig og bagede Kager af og aad . . . . O! en elendig Tid, in quod nos reservasti Domine». Og vistnok hørte det paagjældende Landskab til de haardest medtagne, men at Nøden ikke har været ringere andetsteds, sees af, at der i et enkelt Sogn 1659 af Pest og Hunger omkom 702 Mennesker[2]). Forarmede Kjøbsteder[3]), Herregaarde, der mere lignede Ruiner end Adelsborge[4]), Landsbyer, der paa sine Steder stode meer end til Hælvten øde[5]), lovløse Bander[6]) og Elendighed allevegne vare denne Krigs beske Frugter, mere betænkelige end selve det dyre Landetab.

Men værst faren af Alle var dog Kronen med Gjæld paa alle Kanter og ubetalte Lønninger og uden andre Hjælpekilder end et til Døde mishandlet lille Folks afpressede Skatter, yderligere forringede ved paafølgende Misvæxt og deraf føl-

[1]) Kirkehist. Saml. II, 467.
[2]) Danske Atlas VII 174 Noten (Gram Sogn).
[3]) See f. Ex. Bircherods Dagbog ved Molbech 14, 222 Noten, 378.
[4]) See f. Ex. Danske Samlinger, I 140 f. (Lydumgd.).
[5]) See navnlig D. Mag. 3 R. IV. 78 ff. (Tranekjær). Om alt dette give de orig. Synsforretninger og Præsteberetninger i Geh. Arch. fyldigst Oplysning.
[6]) Sjæll. Tegn. XXXV, 757 (og 891 v.).

gende Udførsels Forbud[1]). Da blev den nye Enevoldsmagt forsaavidt Frelsermanden, som det i en forbausende kort Tid lykkedes den, at tilvejebringe en saadan Kraftudvikling, at Landets Deltagelse i den Skaanske Krig blev til en efter Omstændighederne glimrende Æresopreisning, der ogsaa aftvang Fremmede Beundring[2]). Men en dyrekjøbt Glands var det, som Kronen saaledes erhvervede sig, gjennem utallige Paalæg og utaalelige Byrder, betalt med Undersaatternes Ruin. Det pantsatte Krongods gik over i hyppigt skiftende, men altid haarde Hænder og gled umærkeligt over i Landets store Masse af Fæstegods. Da var det, at en stor Deel af den gamle danske Adel saa gaadefuldt forsvandt; thi det er slige Ulykker og ikke forbigaaende Ugunst fra Oven, der knuser en mægtig og selvbevidst Landadel, der støtter sig til Besiddelsen af Landets største Jordeiendomme[3]).

I Modsætning til de jævnlige, sørgmodige Udbrud over Ødelæggelsen i Provindserne finde vi intet Tilsvarende om Hovedstaden, hvortil de Beveren ankom om Aftenen d. 30. April. Derimod skildres der et lystigt Bryllup og Ulrik Chr. Gyldenløves prægtige Ligfærd, ligesom det ogsaa andetstedsfra er bekjendt, at den heroiske Begeistring, der 12 Aar senere skulde blive foreholdt Hollænderne selv som lysende Exempel[4]), nu var bleven parret med den Sorgløshed, som gjerne er den tilvante Fares Ledsager[5]).

---

[1]) Sjæll. Tegn XXXVI 177 v., 221, 411, XXXVII 31 o. fl. St.

[2]) Memoires de Pomponne I. 401.

[3]) Da Klevenfeldt henimod Midten af det næste Aarhundrede anstillede sine Efterforskninger efter Adelen, fandtes Bærere af de gamle Navne spredte omkring paa Landet i hjælpeløs Armod. Af 5 Brødre Kaas tjente den heldigste som Konstabel i Kjøbenhavn, en var en fattig aftakket Rytter, der ernærede sig som Skoleholder i Ravnebjerg ved Odense, de andre Sødskende henlevede deres usle Alderdom i Hytter og Fattighuse omkring i Fyen og Jylland. — Jvf. D. Saml. II, 23, hvor en Husmand og Skrædder nævnes som denne Linies sidste Skud.

[4]) Schiern: Frankrigs og Englands Angreb paa Holland 1672, S. 27.

[5]) Ved Nytaarstide 1660 forlystedes Byen af en Skuespillertrop: Biskop Svane indgav Klage derover (Overskou: Den danske

Og vistnok var Faren i høi Grad formindsket, men Vaabenlarmen var dog derfor ikke forstummet. Saaledes omtales (Bl. 65) det sidste Udfald fra Byen, der foretoges om Natten til d. 8. Mai af Kongen, Dronningen, Prindsen og Fr. Ahlefeldt med kun 30 Ryttere i den Hensigt at bemægtige sig en lille svensk Skandse. Men Svenskerne vare paa deres Post og Foretagendet mislykkedes, eftersom de Franske efter Sigende havde røbet Anslaget[1]).

Men jo mindre Opmærksomhed Krigens Omvexlinger vække ved denne Tid, saavel i Almindelighed som hos vor Forf., desto større Interesse helliges Fredsforhandlingerne. Ved sit nære Slægtskab til Formanden for den nederlandske Ambassade G. Slingelandt, der var gift med hans Søster, kom de Beveren naturligt i Berørelse med Diplomaterne og de Forhandlinger, hvori Holland tilligemed England og Frankrig optraadte som Mæglere eller rettere som Sagførere.

I Modsætning navnlig til Terlon antog den hollandske Regering sig nemlig paa den Tid Danmarks Sag, om man end næppe er tilbøielig til derfor at vide den Magt stor Tak, hvis Tilskyndelser havde en saa væsentlig Andeel i Paabegyndelsen af den ulykkelige Krig. Hvor villigt man end altsaa fra dansk Side erkjendte, at man næst Gud skyldte Holland sin Frelse, var det dog heller ikke let at glemme, hvormegen Sorg og Ydmygelse, Krigen havde ført med sig, uden at det var tilladt at haabe paa nogen virkelig Opreisning ved Freden. Jan de Witts udenlandske Politik, der vistnok i det Hele næppe kan frikjendes for ikke ret at have forstaaet at afpasse Middel efter Maal[2]), havde heller ikke

---

Skueplads, I, 103), og Komedierne bleve samme Dag forbudte (Sj. Tegn. XXXV. 593 v.).

[1]) Jvf. Rimeriet i Wallensbechs Diarium S. 272 und. 28 April 1660: »Vore Mænd et Udfald giør; ieg det nødig skrive tør: De fick Hug; som Striden stod, flyder danske Mænd i Blod. Fienden var advaret vist. Dette Udfald skeede sist.«

[2]) En ny, noget skarp Bedømmelse af J. de Witts udenlandske Politik findes i et lille Skrift af L. Beins: Jan de Witt en zijne buitenlandsche politiek tijdens den vrede van Westminster en de Noordsche kwestie (1653—60). Groningen 1871.

i den foregaaende Tid været istand til at indgyde de danske Statsmænd nogen fuld Tillid. Det blev saaledes aldrig ret opklaret, af hvilken egentlig Grund den leiede Flaade paa 55 Skibe blev oplest, som i Foraarsmaanederne 1659 laa færdig i Vlie for at overføre danske og brandenborgske Tropper til Øerne, og Mistroen gav sig et saa aabent Udtryk, at en dansk Diplomat advarede sin Regering mod at tage for stærk en hollandsk Besætning ind i Kjøbenhavn, idet han mindede om Hesten, der blev de godtroende Trojaners Fordærvelse[1]). For Øieblikket, da alle andre Venner faldt fra, syntes dog al Tvetydighed fjernet; Ruyter anholdt de svenske Orlogsskibe, Generalstaterne paalagde deres Gesandter, hvis Freden ikke inden en bestemt kort Frist var sluttet, at optræde aabent mod Sverig og underrettede dem om, at en ny Flaade kunde ventes til de danske Farvande (Bl. 72). Flere mundtlige Yttringer (paa Fransk) af Frederik III, som Dagbogen har opbevaret (Bl. 66 v. og 68), udtale derfor ogsaa fast Fortrøstning til Holland.

Og en slig subjektiv Fortrøstning var vel ogsaa omtrent en Nødvendighed for ikke fuldstændigt at bukke under i Haabløshed; thi Udsigterne i sig selv vare saa mørke som næsten muligt. Medens Landet forblødede sig, afgav Mediationen, hvor den forfængelige Terlon[2]) og den extravagante Sidney[3]) førte det store Ord, det ynkeligste Billede af Uenighed. Ved en Sammenkomst hos Terlon kom han saaledes til i Talens Hede at true Hollænderne med Krig, hvortil den hollandske Gesandt van Haren hurtigt svarede: ja i saa Fald hellere idag end imorgen (Bl. 64 v.), og Forholdet mellem de hollandske Sendemænd og Sidney var ikke stort bedre (jvf. Bl. 62 v. og 63 v.), hvad der i Virkeligheden ogsaa kun var en Afspeiling af den Mistro, der herskede mellem

[1]) En udateret Efterskrift i Geh. Arch., jvf. Wagenaar XII, 478.
[2]) Hans hele overfladiske, selvforherligende Bog maa være Hjemmel for dette Epitheton.
[3]) Carlson: Sveriges hist. und. Pfalziska huset II. 130—31 Noten.

de respektive Regeringer[1]). Og samtidigt hermed indløb Efterretning om, hvorledes de Allierede skyndte sig med at slutte Fred med Sverig (Bl. 68), saa at Danmark let kunde komme til at ligge aabent for et Indfald fra de svenske Provindser i Tydskland[2]).

Da kom som en Frelsens Engel Hannibal Sehested, en Mand, der ellers ikke har meget Engleagtigt ved sig. Der er her ikke Anledning til at tale om hans tvivlsomme Fortid, der nu snart skulde dækkes af det Mesterskab, hvormed han forstod fra at have været en ilde seet og mistænkt Undersaat at svinge sig op til at blive Situationens Herre. Efter allerede i Februar at have forsøgt en Tilnærmelse til sin krænkede Landsherre[3]), lykkedes det ham dog først d. 5. Mai (25. April g. S.) ved Terlons Medvirkning at komme indenfor Kjøbenhavns Porte (Bl. 64). D. 1/11 Mai forhandlede han om Forlig med sin Konge (Bl. 66) og d. 5/15 Mai gjorde han ham sin Opvartning (Bl. 67); men da havde han ogsaa den foregaaende Dag tilveiebragt en Erklæring af de svenske Underhandlere Shering Rosenhane og Steen Bjelke, hvori der lovedes Eftergivenhed i de vigtigste tilbagestaaende Divergenspunkter, Bornholm og Guinea m. M.[4]) (sml. Msc. Bl. 68). Og nu gik Forhandlingerne deres Gang, uden Fremmedes Indblanding[5]) saa hurtigt, som Omstændighederne blot tillode,

---

1) Da de danske Gesandter saaledes 10/20 April 1660 havde aflagt Besøg omkring hos de enkelte Herrer af Generalstaterne, havde de fundet dem opfyldte af Frygt for Frankrig og England, saa at de ikke turde forlange taalelige Vilkaar for Danmark, selv om de vilde (Geh. Arch.).

2) Jvf. Relation fra Gesandterne i Holland af 11/21 Mai (Geh. Arch.).

3) D. Mag. 3 R. I, 296 ff.

4) Erklæringen, dat. Leiren for Kjøbenhavn 4. Mai 1660, findes i Geh. Arch. At denne Føielighed har maattet kjøbes, sees af (Adlersparres) Historiska Samlingar IV, 156—65, jvf. Beckers Saml. til Frederik III's Hist. II, 91—92, 449 f. — Men at man ikke i saa Henseende behøvede Sehesteds Anvisning, viser Kongens Brev af 17. Febr. 1658 i N. hist. Tidsskr. III. 405.

5) Hollænderne fik alene Kundskab om dem ved Meddelelser af J. Gersdorf og H. Sehested (Msc. Bl. 74).

saa at Freden endeligt undertegnedes d. $\frac{27 \text{ Mai}}{6 \text{ Juni}}$. Der er visseligt Grund for vor Forf. til at udbryde (Bl. 76 v.): Ja underligere ere Guds Raadslag; — denne Hannibal Sehested havde været Vicekonge i Norge, men faldt i Unaade og flygtede, kom tilbage efter Freden og blev igjen forstødt, men nu blev det ham, der atter skulde forskaffe sit Fædreland Freden[1]).

Stor var Jubelen over den kummerlige Fred; alt Skytset løsnedes i den beleirede By, fra de Beleirendes Værker og Flaaden, medens Kongen, Dronningen og deres Børn saae til fra Rundetaarn, Alt stod som i Lys og Lue. Men allerede den følgende Dag ilede vor Forf. hjemefter for paa Gesandtskabets Vegne at overbringe Budskabet om Freden til «de Høimægtige».

Vi have paa disse Sider søgt at give en Forestilling om et Kildeskrift, som en fremtidig Forsker af Tidens Historie nødigt vil undvære. Men naar da dets Indhold bliver optaget i den historiske Fremstilling, vil heller ikke den Mands Navn blive glemt, hvem vort Fædreland først skylder denne Berigelse af vor historiske Kundskab.

[1]) Sml. Carlson: Sverige und Pfalz. huset II, 130 not. 1.

Frederik Krarup.

Rettelser til Hist. Tidsskr. 4 R. 3 Bd.

S. 20, L. 1 f. n. tilføjes: Brevet er af 23. Febr. 1626.
- 34, - 11 — Kyphe, læs: Kypke.
- 62, - 9 f. o. Menellius, læs Minellius.
- 79 og 86: Wasserchlebe, læs: Wasserschlebe.
- 120, L. 10 f. o. afføst, læs: afløst.
- 135, - 11 f. o. prosionelle, læs: provisionelle.
- 168, - 1 f. n. 1772, læs: 1773.
- 214, - 23 — tydske, læs danske.
- 219, Slutningen af Noten forandres saaledes, at det kommer til at hedde: og det i det af Junghans selv som Bilag aftrykte Brudstykke af et Haandskrift i det kgl. Bibliothek i Hannover, der synes at være en plattydsk Oversættelse eller rettere Bearbejdelse af Corner S. 53 hedder: »sin veddere greue Alff«.
- 239, Lin. 7 ff. Det beror paa en Misforstaaelse af Allens Breve I, 424, naar det angives, at Hertug Christian var i Kbhvn. i Anledning af Brudefærden 1526. Han var netop dengang i Hertugdømmerne som Statholder. Jvfr. Allen, de tre nordiske Rig. V, 256.
- 261, L. 8 Knud Bilde, læs: Klavs Bilde.
- 280, - 16 f. o. Lyngsholm, læs: Lyngsgaard.
- — - 20 — Knud Pedersen Gyldenstjerne var ikke Fætter til Biskop Knud Henr. Gyld., men en fjernere Slægtning.
- — L. 5 f. n. Schinckelsiø, læs: Stinckelsiø. Blandt de her nævnte Rigsraader, som havde biskoppelige Forleninger, kan tilføies Truid Ulfstand; thi Varbjerg hørte midlertidig til Lunde Erkestol som Erstatning for Bornholm, der var i Lybekkernes midlertidige Besiddelse, og Lavrids Schinkel til Egeskov, som efter Biskop Niels Klavsens Død (Decbr. 1531) var bleven forlenet med Silkeborg af Biskop Ove Bilde (Brev fra Mogens Bilde til Eske Bilde af 23 April 1532 i N. kgl. Saml. 1301 e fol., kgl. Bibl. Dette forklarer ogsaa, hvorledes denne fynske Rigsraad kom til at deltage i Mødet i Karup Maj 1533. (Smlgn. S. 264 Anm. 1).

S. 296, L. 10 f. n. Vindeby Kirke i Fyn, l. Laaland.

- 325, - 20. Kand. C. F. Bricka har gjort Forf. opmærksom paa, at Fru Elisabeth Krabbes Optegnelse om sin Forlovelse, som findes i Resens Fortale (fol. fij-fijj) til den tydske Oversættelse af jydske Lov (Kbhvn. 1684, 4.) og i Hofmans Danske Adelsm. II, 205 ff., er upaalidelig, idet Henrik Sparre († 1531) og Albert Ravensberg († 1532) opføres blandt de 28 Rigsraader, som skulle have overværet Trolovelsen i Frue Kirke 18. Juni 1533. Blandt de tilstedeværende Rigsraader anføres desuden Henrik Rosenkrans til Bjørnholm og Holger Rosenkrans til Boller, der neppe nogensinde opnaaede denne Værdighed, desuden Mogens Gyldenstjerne og Jørgen Kvitzov, som først senere indtraadte i Raadet, medens Ejler Rønnov anføres som ikke værende Rigsraad. Biskop Hans Reff nævnes som tilstedeværende, skjønt han dengang ikke var i Kbhvn. — Noget gyldigt Bevis for, at hele Rigsraadet netop den 18 Juni har været samlet i Kbhvn., kan saaledes ikke udledes af Beretningen i Dsk. Mag. 3 R. 3 Bind S. 85. Desto vigtigere bliver det da at kjende Beseglingsforholdet ved de den 16de og 17de Juni udstedte Rigsraadsbreve. Af fornyet Undersøgelse af Tillæg 5 b. fremgaar, at følgende Rigsraader have sat deres Segl under dette Brev, foruden dem, der have beseglet Brevet af 18 Juni til Norge (Tillæg 6): Predbjørn Podebusk. — Erik Banner. — Joh. Bjørn (Vaabnet utydeligt; Navnet er skrevet paa Seglremmen). — Klavs Podebusk. — Mogens Munk (Vaabnet utydeligt; Navnet paa Seglremmen). — Niels Arenfeld. — Da ogsaa Langebecks Paategning paa Tillæg 5 c. tyder paa, at flere have beseglet dette Brev end Brevet af 18 Juni, er der i al Fald stor Sandsynlighed for, at de her nævnte Mænd have været i Kbhvn. i disse Dage, og at det ikke er ganske tilfældigt, at deres Segl fattes under det vigtige Brev af 18 Juni. — At ogsaa Oluf Rosenkrans har været tilstede i Kbhvn. d. 18 Juni, fremgaar af Fru Elsebets egen Optegnelse: »Anno 1533 Onsdag før St. Hans Dag blev jeg af min Fader og min Morbroder Oluf Rosenkrans ført til Trolovelse i vor Frue Kirke«. Selv om Hukommelsen har svigtet Fru E. i den Grad, at hun lader de afdøde Rigsraader staa op af Graven for at fejre hendes Forlovelse, har hun dog vel neppe taget fejl af Brudeføreren. Sligt plejer man dog at kunne huske, selv paa sine gamle Dage. — Ogsaa Joh. Rantzov anfører hun som tilstedeværende (smlgn. denne Afhl. S. 318, Anm.).

- 329, Anm. 2, Lin. 2 ff. Læs: Det er en lignende Skrivelse fra

Joh. Veze, som er aftrykt hos Lanz, Staatspapiere S. 121—28, men som efter Kalkars Aktstykker S. 73 maa henføres til 5 Juni 1533. Dog fattes det her meddelte Stykke selvfølgelig i det hos Lanz aftrykte Brev.

S. 374, Anm. 2. — 1414, l.: 1417. — Kand. Bricka har desuden gjort opmærksom paa, at Hvitfelds Efterretning (S. 620), at Erkebiskop Peder »Laxmand« og 3 Adelsmænd i Aaret 1401 sad Retterting i Helsingborg, er urigtig; thi der har aldrig været nogen Erkebisp af dette Navn; den daværende Erkebiskop hed Jakob Gertsen (1392—1410). At der i August 1401 har været et almindeligt Møde i Helsingborg, fremgaar af N. dsk. Mag. V, 6, men i Kongens egen Nærværelse, saa at Hvitfelds forkvaklede Efterretning neppe beviser noget med Hensyn til Biskoppernes dømmende Myndighed under Erik af Pommeren. Hvorledes det forholder sig med Erkebiskop »Peder Laxmands« mystiske Personlighed, faar indtil videre staa uafgjort hen. Hr. Bricka antager det for rimeligst, at Hvitfeld eller hans Skriver har set Roskilde Biskop Peder (Jensen Lodehats) Navn i et Dokument sammen med de af Hv. nævnte 3 Adelsmænd; thi denne Biskop, der vistnok allerede 1401 var kgl. Kansler (jvfr. Dansk Mag. IV, 300; 308; Hist. Tidsskr. I, 283), var, foruden under Rigsmødet i Aug., ogsaa i Novbr. s. A. i Helsingborg sammen med andre Rigsraader (Dsk. Mag. IV 310—13; Molbech og Petersen, Dipl. S. 139—41). — Dertil maa dog bemærkes, at ogsaa en Ridder Peder Laxmann paa den Tid var Rigsraad og tilstede i Helsingborg ved Mødet i Aug. (Ny dsk. Mag. V, 6; ældste Archivreg. I fl. Sted.), saa at det er muligt, at det er hans Navn, Hvitfeld paa en eller anden Maade har faaet fat paa og gjort til Erkebiskop, saa meget mere som en »Laxmand« kort efter beklædte Erkesædet.

- 384, Anm. 2. I Rugaards Skrift: Fremragende dske. Bønder, S. 73—74 findes en Dom afsagt paa Odense Raadhus den 5 Febr. 1532 af Bisp Knud Gyldenstjerne og 4 Adelsmænd (Peder Lykke, Peder Ebbesen, Anders Jakobsen til Søbo og Anders Henningsen til Stensgaard) om Besiddelsen af en Bondegaard i Aarup. Ved Rettertingsordningen 1531 vare Bispen og de to Rigsraader Peder Lykke og Lavrids Skinkel indsatte til Dommere (Ny Dsk. Mag. VI, 130). Maaske Laurids Skinkel alt da havde faaet Silkeborg i Forlening.

- 499, — Tillæg 24, a: 1533, 7 Juli, Kbhvn. Anders Glob, Provst i Odense og Degn i Bergen, udvælger Bent Bilde til sin aandelige Søn og det bergenske Degnedømmes Ordning.

Trykt i Dipl. Norveg. III, 818—19. (Ogsaa disse Bemærkninger skylder Forf. Hr. Brickas Velvillie).

S. 554, L. 12 f. n. F. H., læs: F. V.
- 555, - 1 — 1671, læs: 1611.
- — - 1 — 97, læs: 99.
- 556, - 6 — Halling, læs: Hada.
- 557, - 10 — Rud, læs: Rude.
- 562, - 1 — Rygaard, Gudme Herred, Svendborg Amt, læs: Rugaard, Skovby Herred, Odense Amt
- 564, L. 1 f. n. Sømme, læs: Ramsø
- 569, - 1 — 349, læs: 347.
- 610, - 1 — Indberetninger, læs: Indvendinger.

Alfabetisk Navneregister til Historisk Tidsskrift 4de Række Bd. III.

(Ved **C. F. Bricka.**)

Hendes Majestæt Enkedronning Caroline Amalie.

Aagesen, A., Professor ved Universitetet.
Aal, Cand. juris., Arendal.
Aarestrup, Apotheker, Kolding.
Aars, J., Skolebestyrer, Christiania.
Aarup, V., Boghandler.
Adeler, Baron, Cand. phil., Allingegaard, Silkeborg.
Adler, D. B., Grosserer.
Adolph, Grosserer.
Agerholm, Capitain.
Aggerup, Etatsraad.
Andersen, S. C., Christiania.
Ankjær, E., Adjunkt, Aalborg.
Arlaud, A., Contoirchef.
Arlaud, Oscar, Cand. phil.
Arnet, R. R., Præst i Veø, Norge.
Arntzen, Kirkesanger, Bindalen, Norge.
Asbjørnsen, P. Chr., Forstmester, Christiania.

Baagöe, Cand. theol., Aarhus.
Bache, Departementschef.
Bache, Cand. juris.
Bacher, Cand. juris., Holmestrand.
Bachke, Directeur, Ytterøen, Norge.
Bachke, Overretsassessor, Christiania.
Bagger, F. V., Sognepræst til Vissenbjerg i Fyen.
Bagger, Overretsprokurator.
Bang, F. S., Justitsraad, Kasserer i Privatbanken.
Bang, O. L., Conferentsraad og Professor.
Bang, J. H., Overlærer, Sorö.
Bang, Capitain.
Barfod, F. Forfatter.
Bassöe, Provst i Raade ved Moss.

Baumann, Premierlieutenant, Aarhus.
Bay, N. R., prakt. Læge, Brørup, Kolding.
Bechmann, Præst til Hunseby, Maribo.
Beck, H., Præst, Lem, Ringkjøbing.
Beck, Justitsraad og Godsejer, Taarnborg ved Korsør.
Becker, P. W., Provst, Præst i Soderup, Roskilde.
Bendixen, Adjunkt, Christianssund.
Bendtz, C. F. W., Præst i Lysabild, Sønderborg.
Bendz, H. C. B., Etatsraad.
Bentzen, L., Cand. juris.
Berggreen A. P., Professor.
Berling, E., Professor, Bibliothekar, Lund.
Bertelsen, Cand. theol.
Bertouch-Lehn, Kammerherre, Baron til Sønderkarle, Lolland.
Bessesen, Provst, Kvindherred, Norge.
Bille, Cand. juris , Folkethingsmand.
Bille-Brahe, C., Baron, Kammerherre, Stiftamtmand.
Bille-Brahe, Baron, Stamhusbesidder, Egeskov.
Bing, A., Student.
Bing, H., Fabrikant.
Bing, L., Contoirist.
Bing, L., Fabrikant.
Birch-Reichenvald, fhv. Statsraad, Christiania.
Birkeland, Rigsarchivar, Christiania.
Bischof, Adjunkt, Randers.
Bjelke, Julie, Stiftsdame.
Bjørnshauge, J. J., Cand. mag.
Blechingberg, O. G., Højesterets-Assessor.
Blechingberg, E. C. P., Etatsraad.
Bloch, Boghandler.
Bloch, H. C., Præst i Hasle, Aarhus Stift.
Bloch, V., Lic. theol., Provst, Præst i Vig.
Bloch, V., Rektor i Fredericia.
Blom, C. H. G., Justitsraad, Overtoldinspecteur, Randers.
Boeck, Th. Cand juris., Christiania.
Bohr, I. L. S., Provst.
Bojesen, S., Justitsraad, Overinspecteur ved Fattigvæsenet.
Boldt, Fuldmægtig.
Bondesen, I., Cand. theol., Skolebestyrer.
Bondesen, I. M. G., Provst, Præst i Sorterup, Slagelse.
Borch, Dr. med.
Borgen, V., Professor.
Bornemann, J. A., Professor.
Boye, P. H., fhv. Contoirchef.

Brandt, C. I., Præst.
Brandt, Professor, Christiania.
Brasch, Præst i Vemmetofte.
Brasch, Collaborator.
Brask, Cand. jur. Holstebro.
Bregendahl, Kammerassessor, Fuldmægtig i det statist. Bureau.
Bretton, F. E., Kammerherre, Baron, Højesteretsassessor.
Bretton, L. P., Kammerherre, Baron, Helsingør.
Bricka, C. F., Cand. mag.
Bricka, G. L., Cand. philol.
Briem, Præst, Gundsløv. Falster.
Brinck-Seidelin, Overretsassessor.
Brix, C., Professor, Skolebestyrer.
Broberg, C A., Etatsraad, Grosserer.
Brock, G., Højesteretsadvocat.
Brock, A., Stud. philol., Christiania.
Brokorb, H. H., Sandvigen, Norge.
Brockenhus-Schack, Grevinde, Giesegaard.
Brodersen, Cand. phil.
Brummer, N. A., Ingenieurcapitain.
Brünniche, H., Corpslæge.
Bruun, C., Justitsraad, Bibliothekar ved det kgl. Bibl.
Bruun, C., Legationsraad.
Bruun, E., Oberst.
Bruun, M. P., Etatsraad, Aarhus.
Bruun, A. E., Hofbager.
Bruun, Lieutenant, Roeskilde.
Bruus, J. C., Capitain.
Brøndsted, Justitsraad.
Bugge, Præst, Ryde, Holstebro.
Bülow, F., Student.
Børre, Chr. Th., Overlærer, Frederiksborg.
Børresen, Overlærer, Helsingør.

Carlsen, Frøken, Vallø.
Carøe, Stud. mag.
Casse, A. L., Etatsraad.
Cederfeld, Præst.
Cederfeld de Simonsen, Kammerherre, til Erholm.
Christensen, Stud. mag.
Christensen, R., Dr. phil.
Christensen, Kammerraad. Hørsholm.
Christensen, Skræddermester.
Christensen-Schmidt, C. P., Collaborator.

Clausen, H. N., Professor ved Universitetet.
Cohn, Grosserer.
Cold, Dr. med., Distriktslæge., Frederiksværk.
Collett, Amtmand, Christiania.
Collin, E., Etatsraad.
Crone, A., Præst, Herrested.

Daae, Ludvig, Foged, Ørskoug, Norge.
Daae, Ludvig L., Universitetsbibliothekar, Christiania.
Dahl, Kammerherreinde, Moesgaard, Aarhus.
Dahl, F. P. J., Præst, Holbæk.
Dahlenborg, K., Overlærer, Aalborg.
Dahlerup, C. E., Amtmand, Herredsfoged, Odense.
Dahlerup, C. G., Præst, Øster-Ulslev, Lolland.
Dahlerup, H. L., Justitsraad, Contoirchef.
Dahlerup, M. H. L., Stiftsprovst, Præst i Ballerup.
Dahlerup, H. V., Præst, Ørbek, Fyen.
Dahll, L. C., Artillericapitain, Christiania.
Damgaard, Stiftprovst, Odense.
Daniels, Frøken, Havlykkegaard, Maribo.
Daniels, F. V., Cand. phil.
Dannemand, Grevinde.
Danneskjold-Samsø, S., Greve, General-Postdirecteur.
Delbanco, S. W., Landsoverretsprokurator.
Djørup, F., Distriktslæge.
Dorph, P., Præst i Øster-Egesborg. Foren. Correspondent.
Drevsen, Ejnar, Cand. polit.
Drolsum, A. C., Bibliotheksamanuensis, Christiania.
Drøhse, F., Boghandler, Tønder.

Ebbesen, Cand. theol.
Eberlin, A. E., Cancelliraad.
Egholm, H. A., Isenkræmmer.
Ehlers, Conferensraad, Borgemester.
Ehlers, Adjunkt.
Elberling, Cand. phil.
Elmqvist, Adjunkt, Fredericia.
Engelhardt, Professor.
Engelstoft, C. T., Dr. theol., Biskop i Fyens Stift.
Engelstoft, Cand. juris.
Eriksen, V., Cand. mag., Christiania.
Erslev, Kr., Student.
Euch, v., Pastor, Fredericia.
Esmann, Præst, Faxe.

Estrup, I., Godsejer, Geheimeetatsraad.
Everløf, F. A., Kgl. Svensk og Norsk General-Consul.

Fabricius, F., Justitsraad.
Fabricius, A., Præst, Dreiø.
Fabricius, I. O., Præst, Langeland.
Fangel, Dr., Elmelund.
Falckmann, L. B., General-Directeur for Landmaaling i Sverrig.
Fenger, E. Geheimeetatsraad.
Feveile, Capitain.
Fibiger, Oberst.
Fibiger, J., Præst.
Fiedler, Conferentsraad, Justitiarius.
Fiedler, J., Postexpediteur i Fuglebjerg.
Finsen, V. Højesteretsassessor.
Fischer, C., Etatsraad, Borgemester, Randers.
Flensborg, E., Boghandlercommis.
Fog, Oberst.
Fog, B. J., Dr. phil., Provst.
Forchhammer, J., Dr. phil., Rector, Herlufsholm.
Fridericia, Cand. mag.
Friedenreich, I., Handelsbogholder.
Friederichsen, P., Proprietær, Kjærstrup, Lolland.
Fritsner, Præst, Tjødling, Norge.
Friis, F. R., Exam. polyt.
Friis, Steen, Justitsraad, Stiftsskriver, Roskilde.
Friis, Stud. mag.
Frijs-Frijsenborg, E., Lehnsgreve, Geheimeconferentsraad.
Frijs-Juellinge, Greve, Stamhuset Juellinge, Nakskov.
Føns, H., Præst.

Gad, G. E. C., Boghandler.
Garde, H. G., Commandeur.
Gamél, A. C., Major.
Gellein, Fuldmægtig, Surendal, Norge.
Gislason, K., Professor ved Universitetet.
Gjede, Adjunkt.
Gjellerup, S., Cand. theol.
Gemzøe, Adjunkt, Randers.
Gleerup, M., prakt. Læge i Holstebro.
Gleerup, Boghandler, Lund.
Glæsel, Distriktslæge, Aarhus.
Gløerfeldt, B. V. W., Kammerraad, Havneskriver i Kjøbenhavn.
Goos, C., Professor ved Universitetet.

Gotschalk, Ritmester, Nestved.
Grundtvig, Joh., Capitain, Fuldmægtig.
Grundtvig, Sv., Professor ved Universitetet.
Grüner, Capitain, Kammerjunker, Helsingør.
Guldbrandsen, H., Cand. phil., Sproglærer.
Gundorph, H., Underbibliothekar ved Universitetsbiblioteket.

Haagen, Conferensraadinde.
Hage, A., Godsejer, Oremandsgaard, Præstø.
Hage, Johannes, Godsejer.
Hagerup, H., Boghandler.
Hagerup, Frue, Sorø.
Hald, E., Præst i Snodstrup.
Haldkjær C. B., Boghandler, Sorø.
Hall, Lieutenant, Udgiver af Folkets Avis.
Hallager, Professor, Christiania.
Hambro, C. I., Baron, London.
Hambroe, E., Cand phil., Bergen.
Hammerich, Fr., Professor ved Universitetet.
Hammerich, M., Professor, Iselinge, Vordingborg.
Hammerich, J., Forpagter, Iselinge, Vordingborg.
Hammershaimb, V. U., Provst. Færøerne.
Hannover, Underbibliothekar ved Universitetsbiblioteket.
Hansen, A. N., Etatsraad.
Hansen, C. C. L., Præst i Skamby, Fyen.
Hansen, C. P. M., Dr. med., Etatsraad.
Hansen, Jørgen, Provst, Norge.
Hansen, J. A., Assurancebestyrer.
Hansen, L. C., Præst, Bornholm.
Hansen, Distriktslæge, Hjörring.
Hasle, P., Sognepræst i Asnæs.
Hassager, Cand. theol.
Hauch, Adam, Skolebestyrer.
Haugsted, S. T., Præst i Tønning, Horsens.
Haxthausen, G. M., Baron, Overintendant.
Haxthausen, Capitain, Baron.
Heering, A., Contoirist.
Heffermahl, Præst, Gloppen, Norge.
Hegel, F. V., Cancelliraad, Universitets-Boghandler. (Foren. Kasserer.)
Heiberg, C. A., Provst, Præst i Helsingør.
Heiberg, E. O., Bureauchef, Christiania.
Heiberg, G., Præst i Sjelle ved Aarhus.
Heise, A., Adjunkt, Viborg.
Hellemann, C. N., Præst i Rye, Sjælland.

Helms, J., Skolebestyrer.
Helveg, L., Dr. phil., Præst i Odense.
Henrichsen, Rector, Aalesund.
Henrichsen, Højesteretsadvocat.
Herbst, C. F., Justitsraad.
Hermansen, C., Professor ved Universitetet.
Hersleb, C. F., Overkrigscommissair.
Hertel, Adjunkt, Frederiksborg.
Hindenburg, Th., Højesteretssecretair.
Hirschsprung, Dr. med.
Hjort, J. L. M., Provst, Møen.
Hjort, Lieutenant.
Hjortdahl, Amanuensis, Christiania.
Hoff, Adjunkt, Sorø.
Holbek, Capitain i Artilleriet.
Holck, Capitain.
Holm, C. F., Conferentsraad.
Holm, E., Professor ved Universitetet.
Holm, J., Cand. phil.
Holm, Læge.
Holmsted, S., Overlærer, Frederiksborg.
Holstein, E. F., Kammerherre.
Holstein, Fr., Stud. juris.
Holstein, L. H. C. H., Conseilspræsident, Lehnsgreve (III).
Holsten, A., Geheimeconferentsraad, Lehnsbaron.
Holten, H., Provst, Præst i Skuldeløv.
Hoskiær, D., Præst i Kallundborg.
Hundrup, F. A., Overlærer.
Hvidt, E., Assurance-Mægler, Consul.
Hvidtfeldt, Archivfuldmægtig, Christiania.
Høedt, Fr., Professor.
Høst, A. F., Cancelliraad, Universitets-Boghandler.
Høst, Oberst.
Høst, C., Boghandler.

Ibsen, E., Overlærer, Sorø.
Ingerslev, Cand. theol., Vordingborg.
Irminger, C. L. C., Contre-Admiral, Kammerherre.

Jacobsen, Godsforvalter ved Stamhuset Tiele i Jylland.
Jacobsen, P. C., Præst i Rødby, Lolland.
Jacobsen, Boghandler i Randers.
Jacobsen, Capitain, Brygger.
Jacobsen, N., Cand. theol.

Jacobsen, Galanterihandler.
Jacobsen, I. S., Præst, Bodil ved Aalborg.
Jantzen, A. T., Præst.
Jensen, J. Ch., Sognepræst til Ousted, Allisløv og Lethraborg.
Jensen, Godseier til Fredsholm, Nakskov.
Jermin, H., Stamhusbesidder, Ausumgaard.
Jespersen, E., Boghandler.
Jespersen, H. A., Præst i Utterslev, Lolland.
Jessen, Forpagter, Berritsgaard, Saxkjøbing.
Jetsmark, J., Etatsraad.
Johnsen, V. F., Geheimeconferentsraad.
Jonquières, H. A. de, General.
Jonquières, J. A. F. de, Justitsraad og Contoir-Chef.
Jonquières, G. C., de, fhv. Contorchef.
Juel-Rysensteen, Kammerherre, Lehnsbaron.
Junge, Chr., Bogbinder.
Jørgensen, Redaktør.
Jørgensen, A, Herredsfoged, Odense.
Jørgensen, A D., Archivassistent.
Jørgensen, B., Professor.
Jørgensen, Student.

Kaas, Oberst, Kammerherre.
Kahl, Provst og Sognepræst i Lund.
Kall, M., Postmester.
Kampmann, H., Etatsraad, Herredsfoged i Randers.
Kaufmann, J. J., Mægler.
Kielsen, O. H., Kammerraad.
Kierulf, A., Expeditionssecretair, Christiania.
Kierulff, A., Secretair.
Kinch, Overlærer, Ribe.
Kjellerup, Godseier, Vesborggaard, Aalborg.
Kjær, Kammerherre, Ritmester.
Klagenberg, A. C., Translateur.
Klein, Justitsminister.
Klingenberg, K., Assistent.
Klubien, Højesteretsadvokat.
Knudsen, H., Præst.
Knudsen, L. A. C., Sognepræst til Eltang og Vilstrup, Kolding.
Knuth, Greve, Postmester i Sorö.
Koch, E. F., Dr. phil., Præst i Skibet, Veile.
Koch, Etatsraad. Odense.
Koch, P. F., Criminalretsassessor.
Koefoed, J., Legationssecretair.

Krag, Møller, fhv. Herredsfoged, Odense.
Krag, W., Kammerherre.
Kragh, G. A., Etatsraad, Amtsforvalter i Aalborg.
Krarup, J. Fr., Cand. mag.
Krebs, J. H. K., Krigsraad, Distriktslæge i Ringsted.
Krieger, A. F., Finantsminister.
Krieger, W., Heinstrupgaard.
Kringelbach, G., Cand. juris.
Krog, Præst i Ramløse, Frederiksværk.
Kruse, M., Institutbestyrerinde.
Købke, J. K., Oberst.
Kønigsfeldt, J. P. F., Adjunkt, Frederiksborg.

Langballe, I. E., Procurator, Randers.
Lange, C. V., Contoirchef.
Lange, Rektor, Lillehammer.
Langhoff, I. H., Boghandler.
Langkilde, Cand. juris, til Juulskov.
Larsen, August, Bogholder.
Larsen, J. S. Capitain, Helsingør.
Lassen, Provst, Holbæk.
Lassen, W., Bureauchef, Christiania.
Lasson, T. O., Grosserer.
Leemejer, J., Aarhus.
Lerche, Greve, til Benzonsdal.
Lerche, Kammerherre, Lehnsgreve til Lerchenborg.
Levin, I., Cand. phil.
Levin, Dr., Distriktslæge, Lerchenfeldt, Hobro.
Levinsen, N., Højesteretsadvocat.
Levinsen, Overauditeur.
Levy, Etatsraad og Bankdirecteur.
Lichtenberg, F., Jægermester, til Løistrup.
Liebe, Højesteretsadvocat.
Liebe, J., Etatsraad, Stats-Secretair.
Liebenberg, Literatus.
Lillienskjold, Overretsassessor.
Lind, H., Adjunkt, Randers.
Lind, Th., Boghandler.
Lindahl, H. J., Cand. juris.
Lindberg, Overauditeur, Assens.
Linde, Conferentsraad, Departementschef.
Linderup, Fuldmægtig, Nykjøbing i Sjælland.
Linnemann, Etatsraad, Bankdirecteur.
Ljunggren, G., Professor, Lund.

Lohse, O. C., Adjunkt, Aarhus.
Lomholt, Grosserer.
Lublin, J. A. Grosserer.
Lund, C. C., Cand. juris.
Lund, C., Cand. mag.
Lund, Th., Assistent i Justitsministeriet.
Lund, Tr., Dr. phil.
Lund, Professor, Dr. phil., Rector, Aarhus.
Lundgren, M. H., Ritmester, Trondhjem.
Lundgren, H., Bankdirektør, Trondhjem.
Lunn, Premierlieutenant.
Lynge, Boghandler.
Løkke, Jakob, Overlærer, Christiania.
Løvenskiold, Lehnsbaron til Løvenborg, Holbæk.
Løvenskjold, C. L. Kammerherre, Major.
Løvgreen, Fuldmægtig.

Madvig, J. N., Conferentsraad og Professor.
Madvig, J. N. A., Criminalretsassessor.
Madsen, E., Capitain i Generalstaben.
Magnussen, C. W., Bogholder.
Manderstrøm, Greve, Stockholm.
Mansa, F. W., Etatsraad.
Mansa, Landinspecteur, Nykjøbing paa Mors.
Mansa, J. H., Oberst.
Mantzius, Cand. phil. Birkerød.
Martensen, Dr. theol., Biskop.
Mathiesen, Capitain.
Mazar de la Garde, Etatsraad.
Mazar de la Garde, G., Stud. jur.
Meding, Skolelærer, Stubbekjøbing.
Meinert, A. V., Sognepræst til Sjørslev, Mors.
Melby, J. C. F. V., Præst i Kundby.
Melchior, H. E., Cancelliraad, Institutbestyrer.
Melchior, Grosserer, Landsthingsmand.
Meyer, A., Amtsvejinspecteur i Randers.
Meyer, Fr., Etatsraad, Højesteretsassessor.
Milo, F. A., Skolebestyrer.
Molbech, K., Professor.
Mollerup, Conferentsraad, Höjesteretsassessor.
Mollerup, Cand. mag.
Moltke, E., Greve, til Nørager, Slagelse.
Moltke, Kammerjunker, Herredsfoged, Sæby.

Moltke, Fr., Lehnsgreve til Bregentved.
Moltke-Hvidtfeldt, Geheimeconferentsraad, Glorup.
Morville, G., Overretsprokurator i Viborg.
Moth, Overlærer, Sorø.
Mourier, C. F. L., Conferentsraad, Justitiarius i Højesteret.
Mourier, Cand. juris., Assistent.
Muhle, F. S., Cand. phil.
Munck, Præst.
Müffelmann, Forpagter, Gram.
Müller, O., Höjesteretsassessor.
Müller, C. P, **Paludan-**, Professor ved Universitetet.
Müller, C. L., Dr. phil., Etatsraad.
Münter, F., kgl. Fuldmægtig, Kammerjunker.
Møller, J., Præst i Odense.
Møller, Carl., Aarhus
Møller, A., Overretsprocurator, Viborg.
Møller, **Bolette**, Frøken, Frederikshald.
Møller, L. B., Bogholder.
Møller, J. O., Regimentschirurg.
Møller, Læge, Nykjøbing paa Mors.
Møller, Cand. phil.
Mørch, B. H., Overlærer, Randers.
Mørch, F. A., Cancelliraad.

Nannestad, Cand. theol., Roskilde.
Nellemann, **Sophus**, Høiesteretsadvokat.
Nellemann, Professor ved Universitetet.
Neergaard, J. F., fhv. Provst og Præst i Faxe.
Neergaard, de, Frue, til Oxholm, Aalborg.
Newe, Cand. theol., Skolebestyrer.
Nielsen, Forligelsescommissair og Skolelærer i Aarre ved Varde.
Nielsen, Olaf, Dr. phil., Archivar.
Nielsen, C., Provst og Præst i Kallehauge.
Nielsen, G. Redacteur.
Nielsen, H., Cand. theol., Aarhus.
Nielsen, Boghandler, Odense.
Nielsen, H. J., Cand. mag.
Nielsen, Y., Archivassistent, Christiania.
Nutzhorn, H., Cand. theol.
Nyegaard, C. S., Sognepræst i Blistrup.
Nygaard, Etatsraad.
Nægler, Capitain, Kammerjunker.
Nørregaard, Mønsterskriver.

Odhner, Professor, Lund.
Oldenburg, Auditeur.
Olrik, J. B., Etatsraad og Borgermester i Helsingør.
Olsen, Capitain, Trondhjem.
Olsen, Præst i Brande, Ribe Stift.
Olsen, E., Cancelliraad, Prokurator i Randers.
Olsen, J. L., Hofbager.
Olsen, Professor.
Olufsen, H. F. F. M., Oberst og Kammerjunker.
Otto, Th., Cand. polit.
Oxholm, Cand. phil., Rosenfeldt ved Vordingborg.

Paludan, H., Sognepræst, Feiø ved Stokkemarke.
Paulsen, Justitsraad, Stiftsphysicus. Aalborg.
Petersdorff, Lehnsgreve til Einsiedelsborg i Fyen.
Petersen, Alexis, Cand. polit.
Petersen, F. E., Cand. juris.
Petersen, Joh., Præst, Kjøge.
Petersen, H. G., Postinspecteur.
Petersen, H., Præst, Grenaa.
Petersen, Helm, Eier af den Hempelske Boghandel, Odense.
Petersen, L. V., Professor.
Petersen, Overretsassessor.
Petersen, N. R., Etatsraad.
Petersen, Sigv., Cand. phil, Christiania.
Petersen, V., Stud. theol.
Petersen, J., Cand. phil., Haderslev.
Piper, Bagermester.
Ploug, C. Redacteur.
Plum, Dr. med., Lektor ved Universitetet.
Poulsen, Dr. phil.
Prehn, G., Cand. juris.
Prytz, F. Kjøbmand.
Puggaard, R., Grosserer.

Quaade, G. I., Kammerherre, Gesandt.

Raben, Chr., Dr. phil., Kammerherre, Lehnsgreve til Christiansholm.
Raben, Josias, til Lækkendegaard, Kammerherre.
Raffenberg, M. K., Etatsraad.
Rask, Præst. Viskende. Kallundborg.
Rasmussen, L., Justitsraad.
Rasmussen, R. C., Musicus.
Rasmussen, Provst, Præst i Steenstrup, Odense.

Rasmussen, Kammerraad, Godsforvalter, Gisselfeld.
Regenburg, Stiftamtmand, Skanderborg.
Reiersen, C. F. K., Sognepræst t. Carlslunde, Kjøge.
Reimann, C. F., Apotheker, Fuglebjerg.
Reinhardt, C. E. F., Contoirchef i Justitsministeriet.
Reitzel, C., Boghandler.
Reitzel, Th., Boghandler.
Reumert, L. I. A., Professor, Dr. med. og Distriktslæge, Odense.
Reventlow, Chr. C., Greve, Stud. jur.
Ricard, Departementschef.
Richter, J. C. L., Stud. theol.
Rieffesthal, Cand. pharm., Odense.
Rimestad, Chr., Overretsassessor.
Ring, H., Cand. phil.
Rode, Vilh., Overretsprocurator.
Rosen, Kammerjunker, Capitain i Aalborg.
Rosenberg, Dr. phil.
Rosendal, Højskoleforstander, Vinding, Veile.
Rosendahl, O., Premierlieutenant.
Rosenkrantz, G. E., Baron, Stiftamtmand i Viborg.
Rosenkrone, G. Hoff, Stamhusbesidder til Rosendal i Norge.
Rosenstand, Frantz, Cand. juris, Sagførerfuldmægtig.
Rosenørn, E., Kammerherre, Overpræsident.
Rosenørn, Kammerherre, Amtmand, Randers.
Rosenørn-Lehn, E., Baron, Hvidkilde.
Rosenørn-Lehn, O., Lehnsbaron, Udenrigsminister, Guldborgland.
Rosenørn-Lehn, Baronesse, Rossjøholm i Sverige.
Rosenørn-Teilmann Kammerherre, til Nørholm.
Rothe, L. A., Professor, Sorø.
Rothe, V., Etatsraad, Jernbanedirecteur.
Rothe, Cand. jur.
Ræder, G., Cand. juris.
Ræder, Proprietær, Dyrhaugegaard, Kolding.
Rørdam, H. Dr. phil., Præst i Kornerup, Roskilde.
Rørdam, S., Dr. phil., Præst i Rønnebæk, Nestved.

Sager, H. C., Byfoged i Rudkjøbing.
Scavenius, C., Godseier til Klintholm.
Scavenius, Hofjægermesterinde, til Basnæs.
Schade, J. S., Præst, Samsø.
Schade, A. H., Kjøbmand, Nykjøbing paa Mors.
Schaffalitzsky, Baron og Lieutenant.
Scharling, C. E., Professor ved Universitetet.
Scheel, A. V., Cand. juris, Christiania.

Scheel, A. W., Dr. jur., Geheimeconferentsraad,
Scheel, Siegfr., Greve.
Scheel, Greve, Hofjægermester, Rygaard, Roskilde.
Schiern, F. E., Professor ved Universitetet.
Schiødte, J. C., Prof., Inspecteur ved det kgl. naturhist. Museum
Schiødte, Præst, Aarhuus.
Schiøth, H., Cand. mag., Christiania.
Schlegel, Geheime-Etatsraad.
Schmidt, Kammerraad, Voldbygaard, Grenaa.
Schmidt, L. H., Præst.
Schmidt, V., Professor., Dr. phil.
Schmidt, W. G., Mægler.
Schmidt, J. L., Overretsassessor, Viborg.
Schmidt, P. J., Boghandler.
Schnipp, A., Boghandler i Helsingör.
Schleisner, Dr. med., Justitsraad, Stadslæge i Kjøbenhavn.
Schrøder, L., Cand. theol., Høiskoleforstander, Askov.
Schrøder, J., Høiskoleforstander.
Schurmann, Professor, Seminarieforstander i Skaarup.
Schwartzbrem, Provst, Vaare, Skive.
Schøler, Kammerherreinde, til Margaard i Fyen.
Schønberg, K., Boghandler.
Sehested-Gyldenstjerne, Kammerherre.
Sehestedt-Juul, Kammerherre, til Ravnholt.
Selmer, H. P., Justitsraad.
Sigurdson, J., fhv. Archivar.
Simonsen, A. E. A., Capt., Intendant.
Skeel, V., Kammerherre, Overretsassessor.
Skibsby, Sagfører, Nykjøbing paa Mors.
Skinnerup, Lærer, Randers.
Skjelderup, J., Postmester, Christiania.
Skrike, Geheimelegationsraad.
Smith, Provst, Lunde, Odense.
Smith, E., Præst til Tjustrup, Sorø.
Smith, H., Etatsraad.
Smith, Jægermester, Rudbjerggaard ved Nakskov.
Sneedorff, H. G., Comm. Capt. og Toldinspecteur i Helsingør.
Sommer, Chr., Distriktslæge, Vestindien.
Sommersted, A. W., Overkrigskommissair.
Stabell, Halvard, Proprietær, Askim, Norge.
Stadfeldt, Professor, Dr. med.
Stage, C. S., Justitsraad og Controlleur ved Finantshovedkassen.
Steenstrup, J., Cand. juris.
Steenstrup, M. G. G., Dr. phil.

Stein, T., Billedhugger.
Steinnordh, Dr. phil. & theol., Lector, Linkøping.
Stenersen, A., Justitsraad, St. Thomas.
Stephens, G., Professor ved Universitetet.
Strunk, A., Justitsraad.
Strøm, C. A., Lensmand, Throndenæs pr. Harstad, Norge.
Stub, C. F., Præst i Glostrup.
Sthyr, V., Lic. theol.
Suhr, O. B., Etatsraad, Grosserer.
Svedelius, Professor, Upsala.
Säve, Profesor, Upsala.
Sødring, E., Stud mag.
Sørensen, Stud. theol., Christiania.
Sørensen, Præst i Ulsø.
Sørensen, Capitain, Fredericia.

Tang, Etatsraadinde, til Nørre Vosborg.
Tang, N., Conferentsraad, Justitiarius i Viborg.
Tang, P., Præst.
Teisen, M. P., Sognepræst til Phanefjord, Møen.
Theisen, Cand. mag.
Thestrup, Lieutenant.
Thiele, A., Cand. juris.
Thomsen, Collaborator.
Thomsen, H. E., Bager.
Thorkelin, Capitain.
Thornam, L., Overlærer, Horsens.
Thorsen, P. G., Professor og Universitetsbibliothekar.
Thorson, Underbibliothekar ved det kgl. Bibl.
Thortsen, C. A., Dr. phil., Prof.
Thrap, D., Præst, Bergen.
Thrige, S., Professor.
Thygesen, Cand. juris.
Thyregod, Lærer, Ans.
Tietgen, Etatsraad, Bankdirecteur.
Trap, Geheime-Etatsraad.
Trier, Ernst, Cand. theol.
Trier, Cand.
Trojel, O. S., Adjunkt, Nykjøbing.
Trolle-Bonde, Greve, Kammerherre, Skaane.
Tscherning, F. E., Oberst.
Tuxen, N. E., Direkteur ved Orlogsværftet.
Tuxen, Frue, Helsingør.
Tüchsen, E., Toldcontrolleur, Vejle.

Tüchsen, C. M., Kammerraad og Toldinspecteur.
Tvermoes, R., Grosserer.
Tønsberg, Chr., Toldkasserer, Tvedestrand i Norge.
Tønnesen, Kasserer, Sorø.
Törsleff, H., Boghandler, Slagelse.

Ulrich, Dr., Physikus.
Unsgaard, Amtmand i Thisted.
Ussing, L., Professor ved Universitetet.

Vaage, O., Lic. theol., Sognepræst, Næsby ved Sorø.
Vahl, Underbibliothekar.
Waitz, G., Professor, Göttingen.
Wallich, Kriminalretsassessor.
Vallø, Overretssagfører.
Warburg, C. A., Fabrikeier.
Warburg, Præst i Svendborg.
Warmuth, C., jun., Musikhandler i Christiania.
Vaupell, O., Oberst, Odense.
Vaupell, Præst i Lunde, Varde.
Vedeler, G. F., Ingenieurlieutenant, Christiania.
Vedel, E., Amtmand, Sorø.
Vedel, F., Præst, Søllerød.
Vedel, P. A., Geheime-Legationsraad, Directeur i Udenrigsministeriet.
Weeke, C., Bibliotheksassistent.
Wegener, Præst t. Halsted, Nakskov.
Wegener, C. F., Conferentsraad og Geh. Archivar.
Weilbach, Cand. phil.
Weibull, M., Academiæ-Adjunkt, Lund.
Weis, E. M., Etatsraad, Overretsassessor.
Weis, A., Cand. polyt., Møller, Aarhus.
Wengel, H. J., Apotheker i Ringsted.
West, K., Stud. theol.
Westergaard, C. P., Fuldmægtig i Krigsministeriet, Justitsraad.
Westergaard, N. L., Etatsraad, Professor ved Universitetet.
Westrup, Premierlieutenant.
Wichfeld, til Engestofte, Kammerherre.
Wiese, Cand. jur.
Willer, M., Varemægler.
Vilster, General, Aarhus.
Winkel-Horn, F., Cand. mag.
Winstrup, L. A., Bygningsinspecteur.
Winther, C. M., Overretsprocurator.
Winther, J., Lærer.

Wissing, Bogtrykker i Viborg.
Wold, Ragna, Frøken.
Worm, R. T., Sognepræst i Gudom, Lemvig.
Worsaae, J. J. A., Etatsraad.
Voss, Provst og Sognepræst til Ramnæs i Norge.
Wrisberg, N., Fuldmægtig.
Wroblewsky, Boghandler.
van Wylich, P. W., Sognepræst i Greve.

Zahle, N., Institutbestyrerinde.
Zahle, P. C., Redacteur.
Zahrtmann, P. T., Geheimelegationsraad.
Zinck, L., Cand. theol.

Øllgaard, F., Byfoged i Slagelse.

Aalborg Cathedralskole.
Aarhus Cathedralskole.
Aarhus Garnisonsbibliothek.
Athenæum i Christiania
Athenæum i Drammen.
Athenæum i Kjøbenhavn.
Drammens lærde og Realskole.
Elbo Læseforening i Fredericia.
Ellevte Bataillons Officeerscorps Bibliothek i Aalborg.
Frederiksborg lærde Skole.
Garnisonsbiblioteket i Fredericia.
Gøteborgske Nat. Bibliothek i Lund.
Herlufsholms Skolebibliothek.
Hofbibliotheket i Wien.
Horsens lærde Skole.
Kjøbenhavns Garnisons Bibliothek.
Kolding Læseforening.
Kongens Haandbibliothek.
Kvindelig Læseforening.
Lunds Universitetsbibliothek.
Lyngby Skolelærerseminarium.
Læseforeningen Japetus.
Læseselskabet Musaion.
Metropolitanskolen.
Morsø Theologiske Læseforening.

Nykjøbing Cathedralskole.
Odense Cathedralskole.
Det militaire Bibliothek i Odense.
Randers Klubs Læseforening.
Randers lærde Skole.
Ribe Cathedralskole.
Rigsdagens Bibliothek.
Det kongelige norske Rigsarchiv i Christiania.
Roskilde Cathedralskole.
Rønne højere Realskole.
Sorø Academis Bibliothek.
Studenterforeningen i Kjøbenhavn.
Stiftsbibliotheket i Aalborg.
Thisteds theologiske Læseforening.
Veile Amtskole.
Viborg Cathedralskole.

Udsigt over den danske historiske Forenings Regnskab for Aaret 1871.

Indtægt.

1) Kassebeholdning 1. Jan. 1871	18 Rd.	8 β	
2) Medlemsbidrag	924 —	58 -	
3) Solgte Skrifter	282 —	86 -	
4) Bidrag fra det Classenske Fideicommis	100 —	" -	
5) Renter af Foreningens Capital	200 —	" -	
			1525 Rd. 56 β

Udgift.

1) Forfatterhonorar	686 Rd.	" β	
2) Bogtrykkerarbejde og Papir	690 —	46 -	
3) Bogbinderarbejde	38 —	46 -	
4) Budets Løn	44 —	88 -	
5) Løbende Udgifter	22 —	1 -	
			1481 Rd. 85 β
Kassebeholdning ved Udløbet af 1871			43 Rd. 67 β

Foreningen har siden sidste offentlige Meddelelse udgivet:

For 1ste Halvaar 1872: Rørdam: Universitetets Historie, 2den Dels 3die Hefte med et Hefte Aktstykker.
— 2det — 1872: Historisk Tidsskrift IV, 3die Binds 1ste Hefte.
— 1ste — 1873: Historisk Tidsskrift IV, 3die Binds 2det Hefte.

Paa Aarsmødet den 30te April 1872 udtraadte Cand. mag., Archivassistent F. Krarup efter Tour af Bestyrelsen, men gjenvalgtes. Bestyrelsen bestaar nu af Etatsraad J. J. A. Worsaae, Professor E. Holm, Cand. theol. S. Gjellerup, Professor F. E. Schiern og Cand. mag. F. Krarup; dens Formand er F. Schiern, dens Secretair E. Holm.

Medlemstallet udgjorde den 15te Marts 1873 724 Medlemmer, hvoraf 59 have hjemme i Norge, 15 i Sverige. Af Foreningens danske Medlemmer er 80 tillige Medlemmer af den norske hist. Forening.

32101 066158187

This Book is Due

